

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

81251

VÂLÎ DÎVÂNI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

PROF.DR. TAHİR ÜZGÖR

HAZIRLAYAN

HANİFE KONCU

İSTANBUL 1998

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	3
Kısaltmalar.....	7
Transkripsiyon Sistemi.....	8
Bibliyografya.....	9
1.İNCELEME.....	20
1.1.Vâfî Devri Edebî Hayatına Kısa Bir Bakış.....	20
1.2.Vâfî'nin Hayatı, Mizâcî, Eseri ve Sanatı	26
1.2.1.Kaynaklara Göre Vâfî.....	26
1.2.2.Hayatı.....	32
1.2.3.Mizâcî.....	48
1.2.4.Eseri ve Sanatı.....	58
1.2.4.1. Şekil Özellikleri.....	88
1.2.4.1.1.Nazım Şekilleri.....	88
1.2.4.1.2.Vezin	90
1.2.4.1.3. Kafiye ve Redif	98
1.2.4.2. Muhtevâ Özellikleri.....	101
1.2.4.2.1. Dinî Unsurlar.....	101
1.2.4.2.1.1. Allâh.....	101
1.2.4.2.1.2. Hz. Muhammed.....	106
1.2.4.2.1.3. Diğer Peygamberler.....	107
1.2.4.2.1.4. Âyet ve Hadislerden İktibaslar.....	114
1.2.4.2.2. Aşk Kahramanları	115
1.2.4.2.3. Mitolojik Şahsiyetler.....	119
1.2.4.2.4. Astronomik Unsurlar.....	123
1.2.4.2.5. Şairler.....	128
1.2.4.2.6. Âdetler ve Sosyal Hayattan İzler.....	132

1.2.4.2.7. Şahıs Kadrosu.....	138
1.2.4.2.7.1. Sevgili.....	139
1.2.4.2.7.1.1. Umumî Olarak Sevgili	140
1.2.4.2.7.1.2. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar.....	160
1.2.4.2.7.2. Âşık.....	183
1.2.4.2.7.3 Rakîb.....	187
1.2.4.2.7.4. Rind.....	193
1.2.4.2.7.5. Zâhid ve Sûfi.....	198
1.2.4.2.7.6. Ârif.....	203
1.2.4.2.7.7. Âkıl.....	205
1.2.4.2.8. Devir Özellikleri.....	209
1.2.4.2.9. Dünyâ Hakkındaki Görüşleri.....	216
1.2.4.5. Vâlî'ye Tesirler.....	220
1.2.4.6. Vâlî ve Muasırları Arasındaki Durumu.....	224
1.2.4.7. Şöhreti.....	245
2. NÜSHA TAVSİFLERİ.....	248
3. İSTİLAH SÖZLÜĞÜ.....	258
4. METİN.....	273
4.1. Gazeller.....	274
4.2. Tahmis.....	596
4.3. Müseddes.....	598
4.4. Muammâlar.....	602
4.5. Rübâiler.....	607
4.6. Tarihler	613
4.7. Müfredler.....	620
5. NETİCE	621
6. FOTOKOPİLER.....	623

ÖNSÖZ

Klasik Türk Edebiyatı, malûm olduğu gibi Türk-İslâm kültür sentezinde meydana gelmiş, yaklaşık altı yüz yıl gibi çok uzun bir süre içinde yüzlerce sanatkâr yetiştirmiş, binlerce eser ortaya koymuş, tesiri yine yüzyıllarca devam etmiş ve etmekte olan bir edebiyattır.

Klasik Edebiyat'ın hem manevî hem maddî planda izâh edilebilecek eserleri, zâhirine bakıldığında, kendisini kaleme alan sanatkâr tarafından dilin çok yönlü ve estetik kaideleri içinde kullanılma kabiliyetinin, nezâket ve zarîfliğin, muhayyile genişliğinin, derinliğe inildikçe inancın kuvvetinin ve ruhî olgunluğun görüldüğü mahsûllerdir.

Kültürümüzü, hemen her yönüyle aksettiren bu edebiyat, XIX. yüzyılda özellikle Batı medeniyetinin pek çok sahada benimsenmesi neticesinde, bizzat o eserlerle yetişen, o edebiyattan aldıkları zevk ile sanat anlayışları gelişen aydınlarımız tarafından tenkid edilmiş ve bu karşı tavır, çoğu zaman Klasik Edebiyat'ı, bu kültürü tahkir etme ve hattâ reddetme noktasına kadar gelmiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Klasik Türk Edebiyatı'na karşı yapılan saldırılar, 1950'lere kadar çok şiddetli bir şekilde sürmüş, bu tavır, bahsedilen dönemde ve daha sonraki yıllarda yetişen nesillerin bu edebiyat etrafında meydana gelen kültür halkasından uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bir edebî eserin anlaşılabilmesi, dayandığı kültür temellerinin bilinmesine bağlıdır.¹ Bu sebeple Klasik Türk Edebiyatı'nın genç nesillere lâyıkiyle öğretilmesi, herşeyden önce bu edebiyatın zuhûr ettiği kültür dairesinin, kaynaklarının, sanat telâkkisinin, estetik anlayışının ve bu edebiyat içinde teşekkül etmiş edebî tarzların bilinmesine bağlıdır. Unutulmamalıdır ki ancak geçmişini iyi bilen, ona hak ettiği kıymeti veren milletler daimî olabilirler. Zîrâ geleceğin fidanları geçmişin kökleriyle beslenir.

Klasik Türk Edebiyatı hakkında doğru, isabetli ve onun gerektiği gibi

¹ R. Wellek -A. Warren, Edebiyat Biliminin Temelleri, Çev. Ahmet Edip Uysal, s. 205.

anlaşılabilmesini sağlayacak hükümler verebilmemiz için, öncelikle elde tenkidli metinlerin bulunması gerekmektedir. Bu konuda sınıf farkı ayırdetmeksizin hemen her şairin ilim âlemine tanıtılmasına ve eserlerinin ortaya çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Bu merhaleden sonra tahlilî çalışmalara geçilmeli ancak bu çalışmalar da klasik tahlil metodlarından farklı olmalıdır. Bütün bunları elbette ki bir Klasik Türk Edebiyatı Lugatı takip edecektir.

İşte bu fikirlerden hareketle, başarılı bir şair olarak ifade edilen ancak İstanbul dışında olduğundan edebî muhitlerde adını pek duyuramamış ve XVIII. yüzyılda sadece Diyarbakır edebî muhîtinde önemli bir mevki işgal eden Vâli Hasan Ağa'nın Dîvânı üzerinde çalışmaya başladık. Eserin Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde iki, Millet Kütüphanesi'nde bir, Bayezid Devlet Kütüphanesi'nde bir, Ankara Millî Kütüphane'de bir, Antalya- Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi'nde bir ve Esmâ Ocak'ın Hususî Kütüphanesi'nde bir tane olmak üzere toplam yedi nüshası bilinmektedir. Biz bu nüshalardan beş tanesini (Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine, 2026 ve Revân, 779, Hususî Kütüphane nüshası, Millî Kütüphane nüshası, Bayezid Devlet Kütüphanesi nüshası) mukayese ederek metni tesis etmeye çalıştık. Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha çok fazla nüsha farkı göstermediğinden bu nüshaya sadece problemliler yerlerin halledilmesi için başvurulmuş ancak nüsha farklarını gösterirken bu nüshada nazım şekillerinin geçtiği varaklar belirtilmiştir. Tüyatok'tan anlaşıldığı üzere 23 varaklık olan ve yine başlangıç ile bitiş beyitlerinden anlaşıldığı kadarıyla eksik bir nüsha olduğunu tahmin ettiğimiz Antalya-Elmalı nüshasına ise ulaşmak maalesef mümkün olmamıştır. Nüsha farklarında ise daha çok vezin ve mânâ olarak uygun olanlarının verilmesine dikkat edilmiştir. Bu çalışmamızda Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine, 2026 numaralı nüsha T₁, aynı kütüphanenin Revan, 779 numaradaki nüsha T₂, Hususî Kütüphane nüshası H, Bayezid Devlet Kütüphanesi Umûmî, 5760 numaradaki nüsha B, Ankara Millî Kütüphane A 5266 numaradaki nüsha A, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum, 486 numaradaki nüsha M, Antalya-Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi 2036 numaradaki nüsha ise E ile gösterilmiştir.

Tezimizin girişinde Vâfî'nin yaşadığı dönem olan XVIII. yüzyıl ve bu yüzyılın Diyarbakır'ı hakkında kısaca bilgi verilmiş, dönem özellikleri anlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonra şairin hayatı ve mizâcî hakkında dikkatimizi celb eden noktalar üzerinde durulmuştur. Bunu yaparken başvurduğumuz kaynakları önce aynen nakledip gerekli bâhislerde tenkidini yapmayı uygun bulduk. Eseri ve Sanatı bölümünde Dîvân'ın şekil özellikleri anlatılmış sonra muhtevâ özelliklerine geçilmiş yani dıştan içe doğru bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Muhtevâ Özellikleri'nde Vâfî Dîvânı'ndan çıkardığımız neticelere göre dinî unsurlar, aşk kahramanları, mitolojik şahsiyetler, astronomik unsurlar, şairler, âdetler ve sosyal hayattan izler anlatılmıştır. Şahıs Kadrosu'nda Klasik Türk Edebiyatı'ndaki belli başlı tipler belirtilmiştir. Hemen pek çok şairde olduğu gibi Vâfî de yaşadığı dönem hakkındaki düşünceleri şiirlerine yansıtmıştır. Devir özelliklerinde bu durum ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümü dünya hakkındaki görüşleri takip eder. Vâfî'ye tesir eden şairler, muasırları arasındaki durumu ve şöhreti de çalışmamızda yer alan konulardandır. Bu bölümü nüsha tavsifleri takip etmektedir. Daha sonra sevgiliyle alâkalı kelimelerden oluşan küçük bir Istılâh Sözlüğü de verilmiştir.

Metnin tespitinde ise, XVIII. yüzyıl için bazı kelime ve eklerde tutarlı bir imlâ olmadığından, " i > e " değişikliğinin dışında, eski imlâ takip edilmeye çalışılmıştır. Meselâ bildirme eki -dur / -dür, akkuzatif eki -ı / -i, genitif eki -uñ / -üñ, -nuñ / -nüñ, görülen geçmiş zaman eki -dı / -di, öğrenilen geçmiş zaman eki -mış / -miş, -ıp / -ip / -up / -üp gerundiumu -up / -üp, teklik birinci ve ikinci şahıs iyelik eklerine gelen yardımcı vokal yuvarlak (-u / -ü), teklik üçüncü şahıs iyelik eki düz (-ı / -i / -sı / -si), çokluk birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri -muz / -müz, -ñuz / -ñüz şeklinde alınmıştır.

Malûmdur ki bir dîvân üzerinde çalışmak çok zor bir mesaidir. Bu sebeple bütün gayret ve dikkatimize rağmen hazırladığımız çalışmada hatâlar bulunabilir. İyi niyetimiz göz önünde bulundurularak bunların mazur görüleceğini temenni ederiz.

Bu tezin hazırlanmasında engin hoşgörüsü, sabrı ve bilgisiyle her konuda yardımcı olan, hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan Sayın Hocam Prof. Dr. Tahir Üzgör Beyefendi'ye, tezin seçimi ve ilk çalışmalara başlamamda sonsuz yardımlarını gördüğüm Sayın Hocam Prof. Dr. Metin Akar Beyefendi'ye, çalışmam için gerekli ortamın sağlanmasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Halil Ersoylu Beyefendi'ye, kültürümüzü anlamamız için bizi daima destekleyen Sayın Hocam Dr. Rahşan Gürel Hanımefendi'ye, hususî kütüphanesindeki nüshanın fotokopisini veren Esmâ Ocak Hanım'a ve Şevket Beysanoğlu'na gönülden teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser.

a.g.m.: adı geçen makale.

a.g.mad.: adı geçen madde.

bkz.: bakınız.

ev.: Çeviren.

D.V.: Diyanet Vakfı.

g.: gazel.

h.: hâşıye.

Haz.: Hazırlayan/ Hazırlayanlar.

k.: kaside.

Ktp.: Kütüphanesi.

m.: müseddes.

M.E.B.: Milli Eğitim Bakanlığı.

Müt.: Mütercim.

nr.: numara.

s.: sayfa.

S.: sayı.

t.: tarih.

Ty.:Türkçe Yazmalar.

yk.: yaprak.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ء : ʾ	ص : Ş ş
آ, ا : A, a, Ā, ā, E, e	ض : D, d, Ž, ž
ب : B, b	ط : T, t
پ : P, p	ظ : Z, z
ت : T, t	ع : ʿ
ث : S, s	غ : Ğ, ğ
ج : C, c	ف : F, f
چ : Ç, ç	ق : K, k
ح : H, h	ك : G, g, K, k, ñ
خ : Ĥ, ĥ	گ : G, g
د : D, d	ل : L, l
ذ : Z, z	م : M, m
ر : R, r	ن : N, n
ز : Z, z	و : V, v, O, o, ō, ū
س : S, s	ه : H, h, e
ش : Ş, ş	ی : Y, y, ı, i, ī

BİBLİYOGRAFYA

A. YAZMALAR

1. Âgâh, **Dîvân**, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum, 2.
2. Ahdî, Ahmed: **Tezkire-i Ahdî**, Millet Ktp., Tarih, 774.
3. Ali Emirî: **Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid**, İstanbul Üniversitesi Ktp., Ty. 3914.
4. Ali Emirî: **Mir'âti'l-Fevâ'id Mukaddimesi**, Millet Ktp., Ali Emirî, Edebiyat, 562.
5. Belîğ, İsmail: **Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr**, İstanbul Üniversitesi Ktp., Ty., 1182.
6. Beyânî, Mustafa: **Tezkire-i Beyânî**, Bayezid Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, 2659.
7. Esrâr Dede, **Dîvân**, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi İlâvesi, 162.
8. Hâmî, **Dîvân**, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum, 99.
9. Lebîb, **Dîvân**, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum, 381.
10. **Mecmû'a-i Eş'âr**, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 2527/1.
11. Safâyî, Mustafa: **Tezkire-i Safâyî**, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, 2549.
12. Tuman, Nâil: **Tuhfe-i Nâilî**, Şarkiyat Ktp, CC 777.

B. KİTAPLAR

1. Âşık Çelebi: **Meşâir üş-Şu'arâ**, Meredith-Owens neşri, Londra, 1971.
2. Adler, Alfred: **İnsan Tabiatını Tanıma**, Çev. Ayda Yörükân,-, 1994.
3. Ahmed-i Yesevî: **Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler**, Haz. Kemal Eraslan, Ankara, 1993.
4. Ak, Coşkun: **Muhibbî Dîvânı**, Ankara, 1987.
5. Akar, Metin: **Su Kasidesi Şerhi**, Ankara, 1994.

- 6.Akay, Hasan: **Cenab Şehabeddin'in Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma**, İstanbul, 1989, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (Basılmamış doktora tezi).
- 7.Akay, Hasan: **İslâmî Terimler Sözlüğü**, İstanbul, 1995, İkinci baskı.
- 8.Akkuş, Metin: **Nef'i Divânı**, Ankara, 1993.
- 9.Aksan, Doğan: **Her Yönüyle Dil**, Ankara,1977.
- 10.Aksoy, Ömer Asım: **Atasözü ve Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, 1985, C.I.
- 11.Aktaş, Şerif: **Edebiyatta Üslûp ve Problemleri**, Ankara,1993.
- 12.Akyüz, Kenan- Beken, Süheyl-Yüksel, Sedit- Cunbur, Müjgân: **Fuzûlî Divânı**, Ankara, 1990.
- 13.Ali Emiri: **Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid**, 1327, Matbaa-i Âmidî.
- 14.Altınay, Ahmet Refik: **Lâle Devri**, Ankara, 1973.
- 15.Ambarcıoğlu, Meliha: **Fihî Mafih** (Çeviri), İstanbul, 1990.
- 16.Ayan, Hüseyin: **Rind ile Zahid** (Çeviri), İstanbul, 1993.
- 17.Ayan, Hüseyin: **Leylâ vü Mecnûn**, İstanbul,1981.
- 18.Aynî, Mehmet Ali: **Türk Ahlâkçıları**, İstanbul, 1939.
- 19.Baltacı, Cahit: **Tasavvuf Lugatı**, İstanbul, 1981.
- 20.Banarlı, Nihad Sâmî: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1987, C. 2.
- 21.Banarlı, Nihad Sâmî: **Türkçenin Sırları**, İstanbul, 1985, Sekizinci baskı.
- 22.Bayraktar, Mehmet: **Yunus Emre ve Aşk Felsefesi**, Ankara,1993.
- 23.Beysanoğlu, Şevket: **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, İstanbul,1957, C.I
- 24.Beysanoğlu, Şevket: **Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar**, Ankara, 1985.

- 25.Beysanoğlu, Şevket: **Kültürümüzde Diyarbakır**, Ankara, 1992.
- 26.Bilgin, Orhan: **Fütüvvet-nme** (Şeyh EŞref b. ahmed), İstanbul, 1992.
- 27.Bilkan, Ali Fuat: **Nb Dvn**, İstanbul, 1997, II C.
- 28.Bilmen, Ömer Nasuhi: **Büyük İslm İlmihali**, İstanbul,1995.
- 29.Bursal Mehmed Tahir Bey: **Osmanlı Müellifleri**, Haz. A.Fikri Yavuz, İsmail zen, İstanbul, 1972, C.II.
- 30.Cengiz, H.Erdoğan: **Divan Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1983.
- 31.Ceyhan, dem: **Bedr-i DilŐad'ın Murad-nme'si**, İstanbul,1997, II C.
- 32.Çavuşoğlu, Mehmet: **Divanlar Arasında**, Ankara, 1981.
- 33.Çavuşoğlu, Mehmet: **Necati Bey Dvn'nın Tahlili**, İstanbul, 1971.
- 34.Çavuşoğlu, Mehmet-Tanyeri, M.Ali: **Zt Dvn**, İstanbul, 1987.
- 35.Çiftçi, Cemil: **Maktul Şairler**, İstanbul, 1997.
- 36.Dilçin, Cem: **Süheyl  Nev-bahr**, Ankara, 1991.
- 37.Dilçin, Dehri: **Edebiyatımızda Atasözleri**, İstanbul,1945.
- 38.Doğan, Muhammed Nur: **Leyl ve Mecnn (Fuzl)**, İstanbul, 1996.
- 39.Eliot, T. S.: **Edebiyat zerine Düşünceler**, Çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara, 1983.
- 40.Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul,1980.
- 41.Ergun, Sadeddin Nüzhet:**Türk Şairleri,-, C. I-III.**
- 42.Ersoylu, Halil: **Cem Sultan'ın Türkçe Divanı**, Ankara, 1989.
- 43.Ertem, Rekin: **Őeyhlislm Yahya Divanı**, Ankara,1995.
- 44.Gencan, Tahir Nejat: **Dil Bilgisi**, Ankara, 1979.

45. Gökçül, Tanju- Özkırmı, Atilla- Tunçdoğan, Teoman: **Gelişim Ünlü Kişiler Sözlüğü**, İstanbul,-, C.III.
46. Gökyay, Orhan Şaik: **Eski, Yeni ve Ötesi**, İstanbul, 1995.
47. Gölpınarlı, Abdülbâki: **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul, 1983.
48. Gölpınarlı, Abdülbâki: **Mesnevî ve Şerhi I (Mevlânâ)** İstanbul, 1985.
49. Gölpınarlı, Abdülbâki: **Rubâîler (Mevlânâ Celâleddin)**, İstanbul, 1964.
50. Gürel, Rahşan: **Razâvî'nin Fütüvet-nâme'si**, İstanbul, 1992, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış doktora tezi).
51. Güvâhî, **Pend-nâme**, Haz. Mehmet Hengirmen, Ankara, 1983.
52. Hâmî, **Dîvân-ı Hâmî-i Âmidî**, 1273, Ceride-i Havadis Basımevi.
53. Hüseyin Remzi, **Lugat-ı Remzi**, İstanbul, 1305.
54. İmam-ı Gazâlî: **Esmâ'ül-Hüsna Şerhi**, Müt. M. Reşat, İstanbul,-.
55. İpekten, Halûk: **Nâ'îlî**, Ankara, 1986.
56. İpekten, Halûk: **Nâîlî Divanı**, Ankara, 1990.
57. İsmail Habib: **Edebiyat Bilgileri**, İstanbul, 1942.
58. **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu**, Haz. Komisyon, İstanbul, 1997, C.III, II. Fasikül.
59. Kadri, Hüseyin Kâzım: **Türk Lugatı**, İstanbul, 1928, C.II.
60. Kahraman, Mehmet: **Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, 1996.
61. Kalkışım, Muhsin: **Şeyh Gâlib Dîvânı**, Ankara, 1994.
62. Kaplan, Mehmet: **Tevfik Fikret**, İstanbul, 1987, İkinci baskı.
63. Kaplan, Mahmut: **Hayriyye-i Nâbî**, Ankara, 1995.
64. Karaailoğlu, Seyit Kemal: **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, 1983.

- 65.Karaalioğlu,Seyit Kemal: **Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, 1962.
- 66.Karahan, Abdülkadir: **Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İstanbul, 1980.
- 67.Karatay, Fehmi Ethem: **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, 1961, C.II.
- 68.Kınalızâde Hasan Çelebi: **Tezkiretü's-Şuarâ**, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1989, C.II.
- 69.Kocatürk, Vasfi Mahir: **Fuzûlî-Leylâ ile Mecnûn(Çeviri)**, İstanbul, 1943.
- 70.Kocatürk, Vasfi Mahir: **Namık Kemal'in Şiirleri**,Ankara, 1971.
- 71.Kocatürk, Vasfi Mahir: **Divan Şiirinde Meşhur Beyitler**, Ankara,1963.
- 72.Kocatürk, Vasfi Mahir: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara,1964.
- 73.Köknel, Özcan: **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**, İstanbul, 1997.
- 74.Köprülü, Fuad: **Eski Şairlerimiz, Divân Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul,1931.
- 75.Kurnaz, Cemal: **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahfili**, İstanbul, 1996.
- 76.Kurnaz, Cemal: **Divan Edebiyatı Yazıları**, Ankara,1997.
- 77.Levend, Agâh Sırrı: **Divan Edebiyatı**, İstanbul,1984.
- 78.Levend, Agâh Sırrı: **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi**, Ankara,1959.
- 79.Levend, Agâh Sırrı: **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara,1972, Üçüncü baskı.
- 80.Levend, Agâh Sırrı: **Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler**, Türk Dili Araştırmaları Yılığı-Belleten 1961'den ayrı basım, Ankara,1962.
- 81.Macit, Muhsin: **Divân Şiirinde Âhenk Unsurları**, Ankara,1996.
- 82.Macit, Muhsin: **Nedim Divanı**, Ankara, 1997.
- 83.Mehmed Celâl: **Osmanlı Edebiyatı Nümûneleri**, Dersaadet, 1312.

- 84.Mehmet Salahi: **Kamûs-ı Osmanî**, İstanbul,1313, Mahmud Bey Matbaası.
- 85.Menemenlizâde Mehmed Tahir: **Osmanlı Edebiyatı**, -, 1314.
- 86.Mengi, Mine: **Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Ankara, 1987.
- 87.Muallim Nâci: **Lugat-ı Nâci**, İstanbul,1987.
- 88.Mütercim Âsım: **Kamûs Tercümesi**, İstanbul, 1304, C.I- İstanbul, 1305, C. IV.
- 89.Mütercim Âsım: **Lugat-ı Burhan-ı Kâtı'**,1302, Matbaa-i Osmaniye.
- 90.Nutku, Özdemir: **Tarihimizden Kültür Manzaraları**, İstanbul, 1995.
- 91.Onan, Necmettin Halil: **Leylâ ile Mecnun**, İstanbul, 1956.
- 92.Onan, Necmettin Halil: **İzahlı Divan Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1991, İkinci baskı.
- 93.Onay, Ahmet Talat: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, 1993.
- 94.Onay, Ahmet Talat: **Türk Şiirlerinin Vezni**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, 1996.
- 95.Özdemir, Emin : **Edebiyat Bilgileri Sözlüğü**, İstanbul, 1990.
- 96.Özek, Ali-Karaman, Hayrettin-Turgut, Ali-Çağrıçı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadrettin: **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, Ankara, 1997.
- 97.Özkırmılı, Atillâ: **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, 1982.
- 98.Özön, Mustafa Nihat: **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**, İstanbul,1954.
- 99.Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul,1993, C. I.
- 100.Pala, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, 1995, Üçüncü baskı.
- 101.Pala, İskender: **Aşkî- Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı**, İstanbul, 1983, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (Basılmamış doktora tezi.).

- 102.Porzig ,Walter: **Dil Denen Mûcize**, Çev. Vural Ülkü, Ankara, 1985.
- 103.Recâizâde Mahmud Ekrem: **Ta'îim-i Edebiyat**, İstanbul,1299.
- 104.Rızâ, Mehmed: **Tezkire-i Rızâ**, Dersaâdet, 1316, İkdâm Matbaası.
- 105.Sâlim, Mehmed Emin: **Tezkire-i Sâlim**, Dersaâdet,1310, İkdâm Matbaası.
- 106.Sarı, Mevlût: **El-Mevârid-Arapça-Türkçe Lugat**,İstanbul, -.
- 107.Sefercioğlu, M.Nejat: **Nev'î Dîvânı'nın Tahfili**, Ankara, 1990.
- 108.Seyyid Cafer-i Süccadî: **Ferheng**, Tahran, 1350.
- 109.Soykut, İ.Hilmi: **Unutulmaz Mısralar**, İstanbul, 1968.
- 110.Steingass, F.: **Persian-English Dictionary**, Beirut, 1975.
- 111.Sünbülzâde Vehbî: **Lutfiye**, Haz. Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, İstanbul, 1996.
- 112.Şemseddin Sâmi: **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, 1989.
- 113.Şemseddin Sâmi: **Kâmûsü'l-Âlâm**, İstanbul, 1316, C.VI.
- 114.Şentürk, Ahmet Atillâ: **Rakîb'e Dair**, İstanbul, 1995.
- 115.Şentürk, Ahmet Atilla: **Sûfi yahut Zâhid Hakkında**, İstanbul,1996.
- 116.Tâhirü'l-Mevlevî: **Edebiyat Lugatı**, İstanbul,1973.
- 117.Tanpınar, Ahmet Hamdi: **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1988.
- 118.Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Haz. Zeynep Kerman, İstanbul,1977.
- 119.Tarlan, Ali Nihad: **Ahmet Paşa Divanı**, Ankara, 1992.
- 120.Tarlan, Ali Nihad: **İslam Edebiyatında Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi**,İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1922, nr.1 (Basılmamış doktora tezi).
- 121.Tarlan, Ali Nihad: **Necati Beg Divanı**, Ankara, 1992.

- 122.Tarlan, Ali Nihad: **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**, İstanbul,1964.
- 123.Tarlan, Ali Nihad, **Hayâlî Divanı**, Ankara, 1992.
- 124.Tatcı, Mustafa: **Yûnus Emre Dîvânı II-III**, İstanbul, 1997.
- 125.Tulum, Mertol-Tanyeri,M.Ali: **Nev'î Divanı**, İstanbul, 1977.
- 126.**Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu**, Haz. Komisyon, İstanbul, 1983, C. III.
- 127.Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul,1996.
- 128.Üzgör, Tahir: **17, 18, 19. Yüzyıl Eski Türk Edebiyatı**, İstanbul 1978.
- 129.Üzgör, Tahir: **Fehîm-i Kadîm-Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, Ankara, 1991.
- 130.Üzgör, Tahir: **Türkçe Dîvân Dîbâceleri**, " Lâmi'î ", Ankara, 1990,s. 128-255.
- 131.Wellek, R.-Warren, A.: **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara,1983.
- 132.Wensinck, A. J.: **Concordance et Indices de la Tradition Musulmane**, Leiden, 1936, Tome I (elif-ha).
- 133.Yahya Kemal: **Edebiyata Dair**, İstanbul, 1990, Üçüncü baskı.
- 134.Yahya Kemal: **Eski Şiirin Rüzgarıyla**, İstanbul,1974, İkinci baskı.
- 135.Yazır, Elmalılı Hamdi: **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul,-, C.II.
- 136.Yılmaz, Mehmet: **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler**, İstanbul, 1992.
- 137.Yorulmaz, Hüseyin: **Nâbî Ekolü**, İstanbul,1996.

C.MAKALE VE ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

- 1.A.A.: " Astroloji, " M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1986, C. 1, s.682-686.
- 2.Açıkgöz, Namık: " Leylâ vü Mecnun Minyatürleri ", Fuzûlî Kitabı-500.Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri,İstanbul, 1996, s. 249-272.

- 3.Akar, Metin : " Fuzûlî'nin Leylî vü Mecnûn'u Üzerine Bazı Düşünceler ", Bir, İstanbul, 1995, S. 3, s. 165-171.(Fuzûlî Sempozyumu- Bildiriler, İstanbul, 04-05 Nisan 1995).
- 4.Akay, Hasan: " Dilin Dili ve Şiirin Dili ", İlmî Araştırmalar, İstanbul, 1996, S. 2, s. 13-28.
- 5.Akün, Ömer Faruk: " Divan Edebiyatı ", D.V.İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, C.9, s. 389-427.
- 6.Aliyev, Sabir: " Leylî ile Mecnun'da Şairin Tanrı ve İnsan Sevgisi ", Fuzûlî Kitabı-500.Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri,İstanbul, 1996, s. 245-247.
- 7.Ateş, Ahmed: " Hassân ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1967,C. 5-I, s. 343-347.
- 8.Bolay, Süleyman Hayri: " Akıl ", D. V.İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, C.2, s.238-242.
- 9.Büyük Türk Klâsikleri:" XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bakış ", İstanbul, 1987, s. 193-204.
- 10.Çavuşoğlu, Mehmet: " Mazmûn ",Türk Dili, Nisan-Mayıs 1984, C. 48, s. 198-205.
- 11.Çetin, Nihat M.: " Arûz ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, C. 3, s.424-437.
- 12.Döndüren, Hamdi: " Âkıl ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, C.2, s.247.
- 13.Hartner, Willy : " Zühre ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1986, C.13, s. 642-643.
- 14.Hartner, Willy: " Zühal ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1986, C.13, s. 637-638.
- 15.Huart, CL.: " Ağa ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1986, C.I, s.146.
- 16.Huart, CL.: " Hikmet ", M.E.B..İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1967, C.5-I,s.481.
- 17.İnanç, Mükrimin Halil: " Diyarbekir ", M.E.B, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1963, C. 3, s. 605-626.

18.İsen, Mustafa: " Aruzun Anadolu'da Gelişme Çizgisi ", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1991, Ankara, 1994, s. 119-125.

19.İsen, Mustafa:" Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları Üzerine ", Ziya Gökalp, Nisan-Haziran 1993, C.XII, S.63, s.34-38.

20.Karaman, Hayreddin : " Âdet " , D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, C.I, s. 369-373.

21.Kut, Günay: " 13.Yüzyılda Anadolu'da Şiir Türünün Gelişmesi", Türk Dili Araştırmaları Yıllı-Belleten 1991, Ankara, 1994, s. 127-136.

22.Kutluer, İlhan: " Burç ", D.V.İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1992, C.6, s.422-424.

23.Levend, Agâh Sırrı: " Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız ", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1963, Ankara, 1964, s. 89-115.

24.Macdonald, B.D.: " Kader ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1967, C.6,s.41-42.

25.Macdonald, B.D.: " Kaza ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1967, C. 6, s. 493-494.

26.Massignon, Louis:" Tarikat ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1974, C.12-I, s. 1-17.

27.Mengi, Mine: " Mazmun Üzerine Düşünceler ", Dergâh, Aralık 1992, C. III,S. 34, s. 10-11.

28.Ruska, J.: " Merih " M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1988, C.7, s.763.

29.Ruska, J.: " Süreyya ",M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1979, C.11, s. 247.

30.Sümer, Faruk: " Ağa ", D.V.İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1988, C.I., s. 451-452.

31.Şahinoğlu, M. Nazif : " Zahîr-i Faryâbî ",M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1986, C. 13. s.451-455.

- 32.Şardağ, Rüşdağ: " Edebiyatımızda Vatan Duygusu", Varlık, 1 Aralık 1939, nr.154, s.263-265.
- 33.Şentürk ,A. Atillâ:" Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler ", Türk Dili ,Ağustos 1993, S.500, s.211-223.
- 34.Tahralı, Mustafa: " Leylâ vü Mecnun Üzerine ", Fuzûlî Kitabı-500.Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri,İstanbul, 1996, s. 213-222.
- 35.Toker, Halil:" Sebki Hindî (Hind Üslûbu)", İlmî Araştırmalar, İstanbul, 1996, S.2,s. 141-150.
- 36.Türinay, Necmettin: " Klasik Romana ve Leylâ vü Mecnun'a Dair ", Fuzûlî Kitabı-500.Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri,İstanbul, 1996, s. 223-244.
- 37.Türk Ansiklopedisi:" Hikmet ", Ankara, 1971, C.XIX, s. 238.
- 38.Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, " Gülşeniyye ", İstanbul,1979, C.III, s.400.
- 39.Uçar, Şahin, " Ma'nâ ve Mazmûn ", Türkiye Sanat Yıllığı 1993'ten ayrı basım.
- 40.Uludağ, Süleyman: " Aşk " D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1991,C.4, s.11-17.
- 41.Uludağ, Süleyman:" Ârif ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991,C.3, s. 361-362.
- 42.Uzun, Mustafa: " Burç ", D.V.İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1992, C.6, s. 424-426.
- 43.Üzgör, Tahir: " Edebiyatımızda Gül Redifli Şiirler," Bir, İstanbul, 1995, S. 3, s. 277-292.
- 44.Üzgör, Tahir: " Fuzûlî'ye ve Gül Kasidesine Dair, Türklük Araştırmaları Dergisi (Mehmet Akalın Armağam), İstanbul, 1997, S.8, s. 555-576.
- 45.Üzgör, Tahir: " Klasik Şiirimizin Anlaşılabilmesi ve Miftâhü'l-Ebrâr ", Juarnal of Turkish Studies (Abdülbaki Gölpınarlı Hâtrâ Sayısı I), Harward Üniversitesi, 1995, s. 249-298.
- 46.Yazıcı, Tahsin: " Sâib ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul,1966, C.10, s. 75-76.

1.İNCELEME

Bu başlık altındaki bölümlerde XVIII. yüzyıldaki edebî faaliyetler, Vâli'nin hayatı, mizâcı, sanatı ile Dîvân'ının şekil ve muhtevâ özellikleri incelenilmeye çalışılmıştır.

1.1.VÂLÎ DEVRİ EDEBÎ HAYATINA KISA BİR BAKIŞ

Devlet-i aliyye², XVIII. yüzyılda hem dış devletlerle mücadele etmek, hem içteki isyan ve karışıklıkları bastırmak için gayret sarfetmek, hem de malî sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle 1699'daki Karlofça Antlaşması'ndan sonra toprak kayıpları başlamış ve bu siyasî durum daha da kötüleşerek devam etmiştir. Bu yüzyılda malûm olduğu üzere önemli bir dönem de 1718-1730 yılları arasında yer alan ve Ahmet Refik Altınay'ın³ adını verdiği Lâle Devri'dir. Lâle Devri hem barış ve sükûnet hem de zevk u safâ dönemidir. Bu dönemde imar faaliyetleri artmış, kültürel hayatta bir canlanma hâsıl olmuştur. Ancak bunların gerçekleşmesi için gereken para, ağır vergilerle halktan temin edilmiş böylece belli bir kesim rahat ve müreffeh bir hayat sürerken halk sıkıntıları içerisinde bunalmıştır.

Lâle Devri, pek çok yeniliğin yapıldığı bir dönem olarak dikkate şâyândır. İmar faaliyetleri içinde köşkler (Sadâbâd, Husrevâbâd, Hümâyûnâbâd, Emnâbâd v.b.), saraylar, çeşmeler (III. Ahmed çeşmesi v.b.) ve köprüler (Tavanlı köprü, Cısr-i Sürûr, Nev-peydâ köprüleri v.b.) sayılabilir. Bu döneme ismini veren lâle çiçeği de büyük değer kazanmış yapılan saray ve köşkerin bahçelerini süslemiştir. Eğlence meclislerinde o kadar çok gösterişe ve aşırılığa gidilmiştir ki âdeta bir sefahet dönemi yaşanmıştır. Bunların yanında kültür faaliyetleri arasında matbaanın

² Hemen bütün araştırmacılar Devlet-i aliyye yerine Osmanlı İmparatorluğu ifadesini kullanmaktadırlar. İmparatorluk, Avrupalılar tarafından Osmanlı'ya isnâd edilmiş bir ifadedir. Bizim aydınlarımız da bunun üzerinde fazla düşünmeden kullanmışlardır. İmparatorluk ifadesinde sömürgecilik fikri hâkimdir. Osmanlı hiç bir zaman sömürge zihniyetine sahip olmadığından imparatorluk da olmamıştır.

kullanılmaya başlaması da önemli bir hadisedir. Bu dönemi en iyi ifade eden sanatkâr olarak kabul edilen Nedîm'in, eğlencelerden, sohbetlerden, mey ü mahbûbdan, zevk u safâdan bahsetmesi gayet normaldir. Zîrâ artık günlük hayat bütün cepheleriyle şiire girmiş, Klasik dönemdeki mevzûlar değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde yapılan eğlencelerin, meclislerin sebebini şöyle de özetlemek mümkündür: "*Sonradan Lâle Devri adı verilen bu zevk ve eğlence hayatı, bir bakıma İstanbul halkını bunlarla oyalarak, yapılacak Avrupâî yenilikleri bir kısım halkın taassubunu tahrîk etmeden gerçekleştirmek gibi, bir iç siyaseti çehresine de sâhibdi*"⁴

Çözülme dönemi olarak görülen XVIII. yüzyıl siyasî hayatında meydana gelen bozulma tabîi olarak sosyal ve edebî hayatı da tesiri altına almış, özellikle edebî sahada daha önceki yüzyıllardan farklı hususiyetler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gazel ve kaside yanında şarkı ve manzum tarih revaç bulmuş, nazîrecilik dikkati celb edecek bir şekilde gelişme göstermiştir. Nazîreciliğin gelişme sebeplerinden biri belki de en önemlisi olarak büyük şairlerin yetişmemesi gösterilebilir.

XVIII. yüzyıl, hem Sebki Hindî hem hikemî tarz hem de mahallileşmenin tesirini kesîf olarak sürdürdüğü bir yüzyıldır. Sebki Hindî sebebiyle daha XVII. yüzyılda şiirimizde ortaya çıkan ağır ve anlaşılması güç dil, bu yüzyılda da tesirini sürdürmüştür ancak bu tarzın tesiri ve mahallileşme dolayısıyla sade bir dil de şiirlerde yer almış, atasözleri ve deyimlerin kullanımı artmış, yeni mazmun arama ve söyleme gayreti bütün hızıyla devam etmiştir.

İslâmiyet'in kabûlüyle birlikte dilimize Arapça ve Farsçadan pek çok kelime girmiş ve münevverlerin tercihi sonucu Türk dili bir kenara itilmiş, Arapça ilim dili, Farsça da edebiyat dili olarak benimsenmiştir. Yûnus Emre ve Âşık Paşa'nın

³ Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*.

⁴ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2, s.739.

gayretleri, Türkçenin halk ve münevver tabaka arasında farklı şekillerde kullanılmasını önleyememiştir.⁵ Âşık Paşa, bu durumu şöyle dile getirir:

*" Gerçi kim söylendi bunda Türk dili
İllâ ma'lûm oldu ma'nâ menzili*

*Çün bilesin cümle yol menzillerin
Yirmegil sen Türk ü Tâcîk dillerin*

*Kamu dilde var idi zabt ü usûl
Bunlara düşmişidi cümle ukûl*

*Türk diline kimsene bakmaz idi
Türlere hergiz gönül akmaz idi*

*Türk dahi bilmez idi ol dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri "⁶*

Hoca Mesûd ise Süheyl ü Nevbahâr'da,

*" Cihânda bugün resm eyle gider
Ki ögüş kişi Türkiye meylider*

*Bu hikmetdürür kişi ger eyleye
Ki dilince her kavm ile söyleye "⁷*

şeklindeki ifadelerinde Türkçeye gereken ehemmiyetin gösterilmesini ister.

⁵ Tahir Üzgör, 17, 18, 19. *Yüzyıl Eski Türk Edebiyatı*, s. 115.

⁶ Agah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s.8-9.

⁷ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bahâr*, s. 216-217.

Âşık Paşa ve Gülşehrî ile başlayan mahallileşme, Tâcizâde Cafer Çelebi, Taşlıcalı Yahya, Nevîzâde Atâyî, Sâbit ve Osmanzâde Tâib ile devam etmiştir. Bâkî ve Fuzûlî'nin de bir kısım ifadelerini bu bâhiste zikretmek gerekir. XVIII.yüzyılın iki büyük şairi olan Nedîm ve Gâlib, bu harekete uygun şiirler söylemiş özellikle Nedîm, gördüklerini canlı tablolar halinde ve son derece sade bir dille ifade etmiştir. Gâlib,

*" Dökdi omuzdan pûşî saçağımı
Açdı gönüller deli bayrağımı*

*Ay yenisi gökde ne ülker satar
Değmeyicek kesdiği tırnağımı "*⁸

şeklindeki ifadeleriyle bu tarzın örneklerini verir.

Bu arada Aydınlı Visâlî, Tatavlahı Mahremî, Edirneli Nazmî'de bu hareket, Türkî-i basît adı ile sade Türkçe ile şiir söyleme şeklinde kendini gösterir. ⁹ Netice olarak mahallileşme hakkında, " ...Türkçe yazan şairler olmasaydı... Türk dili ve edebiyatının gelişmesi daha uzun yıllar gecikmiş olacaktı"¹⁰ şeklinde bir hüküm münakaşaya açılabilir.

Bu yüzyıl şairleri içerisinde başta Nedîm ve Gâlib, daha sonra Nâbî tarzını devam ettiren Sâbit, Dürrî, Kâmî, İzzet Ali Paşa, Seyyid Vehbî v.s. sayılabilir. Bu şairlerden bir kısmı aynı zamanda Nedîmâne söyleyişi de devam ettirmiştir. Yine bu yüzyıldaki şairler içerisinde Esrâr Dede, Osmanzâde Tâib, Sürûrî, Ahmed Neylî'yi zikretmemiz mümkündür.

XVIII. yüzyılda, mesnevî sahasında birkaç eser dışında dikkati çekici fazla bir eser kaleme alınamamıştır. En tanınmış mesnevî olarak Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ını görüyoruz. Bunun yanında İsmail Belîğ'in Bursa Şehrengizi, Na'tî'nin Edhem ü

⁸ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, s. 420.

⁹ Tahir Üzgör, a.g.e., s. 117.

¹⁰ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 8.

Hümâ'sı, Vâhid Mahtumî'nin Yenişehir Şehrengizi, Nahîfî'nin Mesnevî Çevirisi, Dârendeli Bekâyî 'nin Battalnâme'si, Enderunlu Fâzıl'ın Hubânnâme ve Zenânnâme'si, Defter-i Aşk'ı v.b. sayılabilir

Mensur eserler arasında ise tezkireler, tarihler, sefaretnâmeler yer alır: Uşşâkîzâde Hasîb'in Zeyl-i Hadâ'ikü'l- Hakâ'ik fi Tekmiletî'ş-Şakaik'i, Osmanzâde Tâib'in Hadîkatü'l-Vüzerâ'sı, Bursalı Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı, Şeyhî Mehmed'in Vekâyi-i Fuzâlâ'sı, Sâkîp Mustafa Dede'nin Sefine-i Nefise fi Menâkıbu'l-Mevleviyye'si, Hüseyin Ayvansarayî'nin Vefeyât'ı ve Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl'i, Müstakimzâde Süleyman Efendi'nin Devhatü'l-Meşâyih'ı, Tuhfe-i Hattâtîn'i, Safâyî, Sâlim, Safvet Tezkireleri, Belîğ'in Nuhbetü'l-Âsâr'ı, Râmîz'in Âdâb-ı Zurafâ'sı, Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'si gibi biyografi eserleri, Nâimâ, Âsım, Râşid, Silahdâr Tarihi gibi. ¹¹

Bu yüzyılı şöyle özetlemek mümkündür: " *Klasik Türk nazmı, artık kendi başına, müstakil bir mecra takip etmekte, mahallî hayattan alınmış mevzûlar mütemâdiyen çoğalmakta idi. Yalnız mesnevilerde değil, gazellerde, hattâ bazan kasidelerde bile mahallî hayatı aksattiren canlı levhalara tesadîf oluyordu. ..Yine bu asırda yetişen şairlerde Arap ve Acem kelimelerinin hudutsuz ve nisbetsiz bir şekilde kullanılmasına karşı âdetâ bir aksülâmel hâsıl olmağa başladığını görüyoruz. ..Gerek mevzûlarda, gerek lisânda mahallileşme ve sadeleşme cereyanlarının kuvvetlendiği, Türk şi'rinin muasır Acem şi'rine fâik olduğu telâkkisinin münevver sınıf arasında yerleştiği böyle bir devirde, İran tesirinin azalması pek tabiidir. Fakat bütün bunlara rağmen XVIII inci asır Türk şi'ri üzerinde Şevket'in ve Saib'in tesirleri derhal göze çarpar. Nedim ve Şeyh Gâlib üzerinde Şevket'in, Nâbî mukallitlerinde ve Ragıp Paşa'da Saib'in tesiri çok barizdir. ..XVIII inci asır şairleri, geçen asrın modasını takiben, nazmın muhtelif nevilerine ehemmiyet vererek muhtelif vadilerde eserler vücûda*

¹¹ Büyük Türk Klasikleri, " XVIII.Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bakış", C. 6, s. 193-204.

getirdiler. Hiciv, hezel, lugaz, muamma, tarih gibi tâli neviler büyük bir vüs'at kazandı. ¹¹

Devlet-i aliyye, sınırları üç kıtaya yayılmış, geniş bir coğrafya üzerinde hakimiyet sağlamıştır. Osmanlı, hemen her dönemde sanat ve sanat adamlarına büyük ehemmiyet vermiş, hakimiyeti altında bulunan pek çok şehir, bu sebeple kültür merkezi haline gelmiştir. İşte Vâlî Hasan Ağa'nın yetiştiği yer olan Diyarbakır özellikle coğrafi konumu bakımından devlet-i aliyye'de önemli bir merkez haline gelmiştir. Bir araştırmada, şuarâ tezkirelerinden hareketle Osmanlı coğrafyasında iki yüz yirmi bir merkezin şair yetiştirdiğinden bahsedilmiş ve onun üzerinde şair yetiştiren otuz iki kültür merkezi içerisinde kırk şair yetiştiren Diyarbakır, İstanbul, Bursa, Edirne ve Konya'dan sonra beşinci sırada gösterilmiştir. Yine bu kültür merkezleri içerisinde Amasya, Trabzon, Bağdat, Vardar Yenicesi, Selânik v.s. sayılabilir. ¹² Diyarbakır bu devirde Agâh, Lebîb, Hâmî ve Vâlî gibi şairleri buluşturarak edebî hayatımıza katkıda bulunmuştur. Yine bu şehirde oldukça hareketli bir kültür hayatı meydana gelmiştir. Şüphesiz bu hususta Âgâh-ı Semerkandî'nin büyük ehemmiyeti vardır. İlk tahsilini memleketinde yapan Âgâh, daha sonra Buhara'ya gitmiş, Şevket-i Buharî'den edebiyat okumuş, sonra İsfahan'a giderek şair Sâib ile görüşmüş, divanını istinsah etmiştir. ¹³ Şehre döndükten sonra Diyarbakır'da altmış yıl gibi uzun bir süre üdebâyâ hocalık yapmıştır. Kanaatimizce Vâlî'de görülen Sebki-Hindî tesirinin önemli bir kaynağı Âgâh'tır. Ali Emirî, Âgâh'ın zamanında Diyarbakır'da zengin bir edebî mahfilin vücûda geldiğini bunu hem Âgâh'ın hem de şehirde bulunan Ümnî, Hâmî, Fâmî, Hamdî, Hâşim, Lebîb, Vâlî gibi şairlerden oluşan bir grubun teşekkül ettirdiğini belirterek bu toplantılara Nâbî gibi büyük bir şairin dahi katıldığını söyler. ¹⁴

¹¹ Fud Köprülü, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, s. 451-454.

¹² Mustafa İsen, "Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları Üzerine," *Ziya Gökalp*, s. 36-37.

¹³ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C. I, s. 11.

¹⁴ Ali Emirî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, s.23.

1.2. VÂLÎ'NİN HAYATI, MİZÂCI, ESERİ VE SANATI

Bu bölümde, Vâlî'nin hayatı hakkında hem kaynakların verdiği bilgileri aktarmaya hem de Dîvân'dan çıkardığımız neticeleri ifade etmeye, mizâcı, eseri ve sanatı hakkındaki tespitlerimizi vermeye çalıştık.

1.2.1.KAYNAKLARA GÖRE VÂLÎ

Burada, Vâlî hakkında bilgi veren ve bizim tespit edebildiğimiz kaynaklardaki satırları kronolojik olarak aynen aktaracağız:

I- " İsm-i 'âlîleri Hasan'dır. Hânedân ve vücûh-ı memleketden olduğundan Hasan Ağa şöhretiyle mu'anvendir. Meşâhir-i şu'arâ vü efâzıl-ı üdebâ-yı memleketdendir. Dîvân-ı eş'ârî el-haletü hazîhi meşhûr u üdebâ-yı memleket arasında mütedâvil ve mergûbdur. 1151 senesinde vefât ederek yâr-ı müşfikî Hâmî-i Âmidî bu târîh ile mâtem-ser olmuştur:

" Aldı mansıb gülşen-i firdevsden Vâlî Hasan "

Şu iki beyt bir gazel-i 'ârifânelerinden mukrizdir:

" Yine 'aks-i ruh-ı dîlber dil-i pür-tâba düşmüşdür
Sanursın pertev-i mehdür ki rûy-ı âba düşmüşdür

Dökülmüş 'ârizun üstünde gîsûlar midur bilmem
Ya sünbül sâyesidür pertev-i mehtâba düşmüşdür "

(Ali Emirî, *Esâmî-i Şu 'arâ-yı Âmid* İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty. 3914,yk. 63a.)

II- " Fevt 1151,

Târîh-i vefâtı Hâmî-i Âmidî'nin,

" Aldı mansıb gülşen-i firdevsden Vâlî Hasan "

Yine 'aks-ı ruh-ı dilber dil-i pür-tâba düşmişdür
Sanursın per-tev-i mihrdir ki rûy-ı âba düşmişdür

Dökülmüş 'ârızun üstünde gîsûlar mıdur bilmem
Ya sünbül sâyesidür pertev-i mehtâba düşmişdür " (Tezkire-i Âmid, 112) "

(Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Şarkiyat Ktp.nr.CC. 777,s.4522.)

III - " ...Şehrimizde şâir-i nâzik-edâdan çok demesinde hakkı var imiş...
Muasır olarak Ümnî, Edîb, Âgâh, Çâker, Hâsım, Hâmî, Hamdî, Şûrî, Şehdî, İzzetî,
Fâmî, Kâmî, Lebîb, Mucîb, Nisbetî, Nusretî, Vâlî, Veysî gibi birçok şu'arâ mevcut
olup... " (Ali Emîrî, *Mir'ati'l-Fevâid Mukaddimesi*, Millet Ktp.Ali Emîrî ,Edebiyat
562, yk.2b-3a.)

IV " ... Cenâb-ı Âgâh'ın zamanında şehrimizde öyle zengin bir encümen-i
edebiyât teşekkül etmişdir ki bunun derece-i hârikası gerek müşârünileyhin zîrdeki
nezâirinden ve gerek o zaman şu'arâsıdan Ümnî, Emîrî, Hâsım, Hâmî, Hamdî, Şûrî,
Fâmî, Mucîb, Kemâlî, Lebîb, Vâlî gibi belâgat-mendân-ı memleketden tercüme-i
ahvâllerindeki nezâir kısmı mütâlaasından anlaşılır. Bir çok şu'arâ-yı memâlik ve
bilâd ve cümleden melikü's-şu'arâ Nâbî merhûm gibi bir üstâd defeâtla o encümen-i
dânişte musahabet-pîrâ olmuş idi. " (Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, s. 23.
Aynı bilgi Saadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri C.I*, s. 11'de de kayıtlıdır.)

V- " ... Devrinde epeyce şöhret kazandığını da bu sayede öğrenmekteyiz. Nâbî, Âgâh, Vâlî, Dürri, Mahtûmî... gibi şairler, bazı gazellerine nazîre veya tahmisler vücûda getirmişlerdir. " (Saadeddin Nüzhet Ergun, " Emnî ", *Türk Şairleri*, C.III, s. 1261.)

VI- " XVIII. asrın meşhûr olmuş şairlerindedir. Asıl ismi Hasan'dır. Tahminen H. 1100 (M. 1688) tarihinde şehrimizde doğdu. Devrinin tanınmış ilim adamlarından okudu. Mürettep Dîvân'ı vardır.Yazma olan divanının bir nüshası hususî kütüphanemdedir. Muasırları olan Hâmî, Lebîb, Agâh gibi şairlerle münazara ve müşaarelerde bulunmuştur. Gazelleri birçok Diyarbakır'lı şairler tarafından tahmis edilmiştir. H. 1151 (M.1738) senesinde vefat etti. Diyarbakırlı şairlerden Hâmî, vefatına şu tarihi söylemiştir:

" Vâlî-i ehl-i ma'ârif ârif-i sâhib-temîz

Cây-ı âsâyîş değıldür gördü bu dâr-ı mihen

Dâr-ı gurbet olduğum fehm eyleyüp dünyâ-yı dîn

Bî-karâr olmuşdu ârâmın alup hubbû'l-vatan

Yûsuf-ı kurb-ı civâr-ı rahmete müştâk idi

Oldu bâd-ı mevt ana gûyâ ki bûy-ı pîrehen

Kırdı kaçdı âkıbet gülşen-serây-ı cennete

Bir kafes olmuşdu murg-ı rûhuna gûyâ beden

Abd-ı âbık itdî Mevlâ-yı Kerîm'e ilticâ

Afv ümidile gelür Dergâh'a boynunda kefen

Mahv idüp cürm ü günâhın yâ İlâh-il-Alemîn
Fazl u ihsânınla memnûn it anı yâ Zü'l-Minen

Hâmîyâ hâtif verüp müjde dedi târihini
Aldı mansıb gülşen-i Firdevs'de Vâlî Hasan "

Vâlî'nin şiirleri hakîmânedir. Birçok gazelleri bestelenmiştir. (Yazar, Dîvân'dan senâ, unut, bâ'is, gelür geçer, -dir, -dır, ne dersin sözün nedir, dem-i seher, -dan gayri nem vardır, bize düşmez, mi kalmış, -dır bu, -ımı redifli gazelleri örnek vermiştir.)

" Târîh-i Vefât-ı Âgâh Efendi-i Semerkandî-i Âmidî Rahmet-ullâh "

Göricek hâlî mekânın bu fenâ bezminde
Hüzn ü endûh dil eyler iken girye vü âh

Verdi bu mısra'-ı târîh ile hâtif haberin
Girdi râh-ı İrem'e ârif-i billâh Âgâh " Sene:1141

Rübâ'î

Halvet-geh-i ünse mahrem olmak kanda
Ol gonce-i nâza hem-dem kanda
Mâdâm o hercâyîye mâildir
Sen kanda Vâlî bî-gam olmak kanda

Rübâ'î

Kendin gibi bir şûh ki zâr itdi seni
Gül-gonce iken hayf hezâr itdi seni

Kuşu kuşla sayda tarassudlar iden
Âhır bu bahâneyle şikâr itdi seni

Müfred

Gülşen o dem ki tu'ma-i bâd-ı hazân olur
Bülbül o bezm-i dil-keşe mersiyye-hân olur

Müfred

Zuhûr-ı hatt-ı lebinle göründü encâmın
Senin de hayr ola ey mâh-pâre ahşamın "

(Şevket Beysanaoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C.1,s. 190-196.)

VII- " XVIII. asırda ise, mahlaslarına Âmidî kelimesini izâfe eden birçok şairler arasında Lebîb, Hâmî, Vâlî, Ahmed Mürşidî ve tabiilerden Mehmed Rıza ile riyâziyûndan İsmail ve ulemâdan Küçük Ahmed-zâde Ebû bekr zikre şâyândır. " (Mükrimin Halli İnanç, " *Diyarbakır* " M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C.3, s. 624.)

VIII- " Asıl adı Hasan ve Diyarbakırlı olup, memleketinin eşrâfından bulunması dolayısıyla " Ağa " ünvanını hâiz olduğu ve H. 1151-M.1738 tarihinde öldüğü, vefâtına tarih olarak Hâmî-i Âmidî tarafından,

" Aldı mansıb gülşen-i Firdevs'den Vâlî Hasan "

mısraı söylendiği Ali Emirî Efendi'nin Esâmî-i Şu'arâ-yı Amid eserinde kayıtlıdır. Hâmî-i Âmidî'nin şu mısraına rağmen Vâlî divanında mukayyet,

" Çekildi anberîn perde harîm-i hüsn-i cânâne "

tarihinin altına (1136) rakamının konulduğu görülmüş ve her iki mısradan birinin yanlış olduğu anlaşılıp hesap edilmiş, tetkikât neticesinde divandaki mısran yazılışının doğru, 1136 rakamının yanlış, Hâmî'nin mısranın da rakam itibariyle doğru, yazılışının yanlış olduğu ve Firdevs'den kelimesinin Firdevsde olacağı anlaşılmıştır. Vâfî Hasan Ağa epeyce İstanbul edebiyat muhitinde tanınmadığından ismi tezkirelere geçmemiştir. " (*İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu*, C.III, Fasikül.II, s. 715-716.)

IX- " Vâfî (Hasan): Osmanlı ozanı (Diyarbakır ?- 1738). İyi bir öğrenim gördüğü, Diyarbakır'ın ileri gelenlerinden olduğu için Ağa sanı taşıdığı bilinmektedir. Vâfî Hasan Ağa, Divan şiirinin ustalarındandır. İstanbul çevresinde tanınmadığı için, ünlenememiştir. Şiirleri genellikle hakîmânedir. Divan'ı vardır. " (*Gelişim Ünlü Kişiler Sözlüğü*, Haz. Tanju Gökçül-Atillâ Özkırmı-Teoman Tunçdoğan, C.III, s. 762.)

X- " Vâfî (Hasan), şair, (Diyarbakır ?-1738). İyi bir öğrenim gördüğü, Diyarbakır'ın ileri gelenlerinden olduğu için Ağa ünvanı taşıdığı bilinmektedir. Vâfî Hasan Ağa, divan şiirinin ustalarından sayılabilir. İstanbul çevresinde tanınmadığı için ünlenememiştir. Şiirleri genellikle hakîmânedir. Divan'ı (Millet Ktp.) basılmamıştır. " (Atilla Özkırmı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*,s. 1197.)

XI - " ... Âgâh hiç evlenmemiş, 1728'de ölmüştür. Mezartaşında Diyarbakırlı şair Vâfî'nin şu tarihi yazılı idi.

Göricek hâli mekânın şu fenâ dünyâda
Hüzn ü endûh ile dil eyler iken girye
Verdi bu mısra'-ı târih ile hâtif haberi
Girdi dâr-ı ireme ârif billâh Âgâh "

(Şevket Beysanoğlu, " Âgâh ", *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar*, s.17-18.)

XII - " Şiirlerinde " Vâlî " takma adını kullanan şairimizin asıl adı Hasan'dır. 1688'de doğmuş, 1738'de ölmüştür. Mürettep Divanı çeşitli kütüphanelerde ve yazarlarımızdan Esmâ Ocak'tadır. " (Şevket Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, s. 142.)

1.2.2. HAYATI

XVII. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında Âgâh, Hâmî, Lebîb, Ümnî gibi şahısların oluşturduğu edebî çevrede yer alan Vâlî Hasan Ağa hakkında, şehrinin ileri gelenlerinden olması, asıl adı, ünvanı ve ölüm tarihi dışında hayatı, mesleği ve ailesi hakkında görebildiğimiz kaynaklarda hemen hiç bir bilgi yoktur. Bu sebeple hayatı hakkında vermeye çalıştığımız bilgiler genellikle Dîvân'ından çıkardığımız neticelere dayanmaktadır. Şair, Diyarbakırlı'dır ve Dîvân'ında Âmid (Diyarbakır) şehrini muhtelif yerlerde zikreder:

*" Etdi pür Âmid'i âvâze-i hüsnün şimdi
Vâlî eş'ârı gibi geşt-i bilâd etmededir "* (g. 90/ 7)

*" Bilmem ki n'oldı Âmid'e kaht-ı cemâl ile
Bir matmah-ı nigâh olacak meh-likâsı yok "* (g. 197/ 4)

*" Gözi kızmışdur Âmid kaskına destin sunar nâdân
Diler bâd-ı semûm olsun hemân bâd-ı hevâ olsun "* (g. 291/4)

)

Asıl adı Hasan'dır ve Dîvân'da şair bunu ifade eder:

" *Sultân-ı vakt olur ne kadar olsa da hazîn*
Sardukça gâhî sîneye Vâfî Hasan seni " (g. 396/9)

Vâfî aynı zamanda şehrinin eşrâfindan olması hasebiyle " ağa " ünvanını hâizdir.¹⁵
 Bu ünvanın ileri gelen kimseler tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür.¹⁶
 Zaten Ali Emirî, Vâfî maddesinde, onun " hânedân u vücûh-ı memleketden

¹⁵ Ali Emirî, *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty.3914, yk.63a.

¹⁶ Ağa kelimesi Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde: " Eskiden yüksek mevki sâhipleri için kullanılan bir tâbirdi. Bilhassa Tanzimat'tan evvelki ıstılahlarda ağalık pek mühimdi. Yeniçeri ocağı zâbitlerine umumiyetle " ağa " denilirdi. Sonraları okuyup yazması olmayanlar hakkında kullanılır oldu. Yakın zamanlarda ağalık bir taraftan kerem, ulüvv ü cenâp, fazilet; bir yandan da çalım, sertlik ve tagallüp ifade ederdi. Böbürlene böbürlene avurt satanlara, halk dilinde, " ağalık taslıyor " denilirdi. Bu kelime için Lehçe-i Osmanî'de şu izah verilmiştir: İsim. Ağmış, büyük, seyyit. Sıfat. Hanenin, her yerin büyüğü: baba kardeşinin büyüğü, amca, koca. İsim. Bazı yerde aka ve ago derler. Gürh ve mahalli mahsus serâmedi, başı, serlevhası: yeniçeri ağası, ağa yeri, ihtisabağası, çarşı ağası, han ağası, tomruk ağası. Hademe ve şubenin mümtaz takımı; iç ağası, hazine ağası, anahtar ağası, kaftan ağası, çuhdar ağası, tatar ağası, peşkir ağası, kilerci ağası, saray ağası, kapı ağası, kızlarağası, haremağası, akağa; beyaz hadım, tavaşi. Kale ağası; dizdar. Türkmen ağası, yaya ağası, ağayan-ı enderun, silâhtar ağa, rikâbdar ağa, vesaire. Ağayan-ı biyrun: ocak ağaları, yeniçeri, cebeci, topçu, top arabası, azep, silâhdaran, sipahi oğlanı, ulûfeciyan-ı yemin ü yesar, gurebay-ı yemin ü yesar ağaları. Askerîde küçük zâbit ünvanıdır: kolağası, bölük ağası, çavuş ağa. Büyükleri mektepten çıkıp efendi ve bey olur. Umumen terbiye yolundan gelmiyen, hususâ okuması olmayan, çelebilikleri kıt olan ağavat güruhu kibarı. Küçük köyün büyük ağası. Ağacık; ibrik zâbiti. Ağalık; ağa ünvanı veya mansıbı; ağa evsafı hamide ve rediası: mükrimlik, tekebbür, ağalanmak, avurt satmak. " şeklinde izah edilmiştir. (*Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, s.21-22*). Yine aynı kelime İslâm Ansiklopedisi'nde: " Osmanlı Türkçesinde ağa " reis, eşraf ", bazen " büyük arazi sahibi " manasınadır. Osmanlı devlet ricalinin orta tabakasından mühim bir kısmına verilen bir ünvan idi. İçlerinde mükemmel tahsil görmüş olanlar bulunduğu gibi, görmemiş olanlar da vardır. " (Cl. Huart, " Ağa ", *İslâm Ansiklopedisi, C.I, s.146*). Faruk Sümer, bu kelimenin Moğolca büyük erkek kardeş mânâsındaki aka kelimesinden geldiğini ve Osmanlı askerî teşkilâtında çok kullanılan bir ünvan olduğunu belirtir. (*Faruk Sümer, " Ağa ", D.V.İslâm Ansiklopedisi, C.I, s. 451-452*.) Ali Emirî Tezkiresi'nin Ümnî (Bu mahlasın Emnî şeklinde okunması da mümkündür. Zirâ bizim baktığımız nüshalar harekesizdir. Mahlas, kaynakların bir kısmında meselâ *Türk Şairleri*'nde Emnî, *Maktûl Şairler*'de ve *Kültürümüzde Diyarbakar*'da Ümnî şeklindedir. Biz de her iki okunuşun da yanlış olmadığını düşünerek kelimeyi Ümnî şekilde okumayı tercih ettik.) maddesinde bu ünvanın kullanılmasını : " Ağa 'ünvanıyla müştahir olması ol vakitlerin ıstılahınca ashâb-ı merâtib ü mesânide mahsûs bir ta'bir-i muvakkar olmasından ileri gelmiştir " şeklinde açıklar. (*Ali Emirî, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid, s. 38*.)

olduğunu söyler".¹⁷ Vâfî de , Dîvân'ında yer alan beyitlerde soyunun asilliğinden bahseder:

"Ma'den-i pâk-gevherem Vâlî
Zâ'il olmaz necâbetüm vardur " (g.80/9)

"Nâdân izâ'at eyleyemez kadr-i zâtumuz
Silk-i hasebde dürr-i yetîm-i mu'ayyenüz " (g.156/ 5)

Şiirlerinde Vâfî mahlasını kullanan şairin bu mahlası neden aldığı hususunda da bilgi bulmak mümkün olmamıştır. Tezkirelere baktığımızda Klasik Edebiyat'ta Vâfî Hasan dışında bu mahlası üç şairin daha kullanmış olduğunu görüyoruz.¹⁸

¹⁷ Ali Emîrî, *Esâmî-i Şu'arâ-yı Âmid*, yk. 63a.

¹⁸ Bunlardan ilkinin Âşık Çelebi: " Mahrûsa-i İstabul'dandır.Aksaray bazarı mahallesindedir. Kuloğludur.Vâlî-i kişver-i hüsn ü cemâl ve âgâh-ı 'abid ü mevâlî cümle-i ehl-i 'irfân ü kemâl idi. El-ḥak ḥüsn-i ḥulḡdan mâ'adâ ḥüsn-i ḥulḡ zâtında ber-kemâl idi. Ba'dehu şî'r söyledi, Mahlası Vâlî oldu. Hüsn ü cemâline cemâl-i kemâl mütevalî oldu. Fenn-i ihyâda ve mu'ciz-i Mesîhâ'da ḡande-i la'li nükte-âmüz-ı şad-mevâlî oldu. Ol 'alî-şânun zülfeḡâr-ı ḡamzesinün ḡavfından nice seni mevâlî oldu. Âhır ḡaḡı zühür idicek zamânda zülfiyle el-bir idüp celâlî oldu. Yeñiçeri iken bu ḡazeli diyüp dest-ḡir-i piyâde-ḡan u berârende-i üftâde-ḡan Celâl Bey yedinden rikâb-ı hümâyün-ı pâdişâhiye ısdâr-ı pâdişâh idüp mahlası beyti münâsebetiyle bölük bölük iḡsân idüp mazḡar-ı elḡaf ü nevalî oldu.

Gazel

- 1 Beni öldür kapuñda cismüm ey rûḡ-ı revân ḡalsun
Ser-i küyuña bari tu'me olsun üstüh'ân ḡalsun
- 2 Yolı uğraya şâyed bir ḡadem başsa diyü yârün
Güzer-ḡahında ḡak olsun bu cism-i nâ-tüvân ḡalsun
- 3 Gel ey Yüsuf-cemâlüm nîze-i ḡamzeñ dile gönder
Giderseñ bari sinemde hele zahm-ı sinân ḡalsun
- 4 Ben öldükde bu ebyâtı yazuñ seng-i mezâruma
Bilinsün küşte-i 'aşḡ olduḡum nâm u nişân ḡalsun
- 5 Süvâr oldu semend-i rif'ate herkes benüm şâhum
Revâ mı devr-i medḡünde senün Vâlî yayan ḡalsun

Velehu Elem-i hecr ile öldüm didüḡüm lâf mıdur
Bilüp aḡvâlümü rahm itmek inşâf mıdur

Velehu Taḡt-ı zümürüd üzre geḡüp ḡusrev-i bahâr
İtdi şüküfe dirhemini 'âleme nişâr " şeklinde tanıtır. (Âşık Çelebi, *Meşâir üş-Şu'arâ*, yk. 76b.) Ahdi de benzer bilgileri verir (*Tezkire-i Ahdi*, Millet Ktp.Tarih,,774, yk.198 b.)

Tezkirelerde adı geçen diğer Vâli:" Şukka-i rāyet-i ta'rif ü tavşifi valā bağ-ı cihānda nihāl-i medh ü senāsı keşide-balā olan şehri-şöhret-şi'ar kaşaba-i Yeñipazar'dan zāhir ü bedīdar olmuştur.Namı Ahmed'dür. Hālā hücre-i dil ü cānına mişkāt-ı aşhāb-ı kemālatdan iktibās ile enāre ve mecālis ü mehāfil-i ekābir ü emāsilde güş-ı cela'il-i feza'ili idāre eden tullāb-ı zamāneden bir dāniş-mend-i nām-dār ü şöhret-şi'ardur.Vāsıl-ı sinn-i şebāb ü dāhil-i rey'an-ı 'ömr bā-şitāb iken hā'iz-i feza'il ü ma'arif-i bi-hadd ü hisāb olup gerden ü cām kalā'id-i kemālat ile hālī ve sāgar-ı vücūdu rahīk-i leṭā'if ü nevādir ile mālīdür. Me'mūldür ki 'ināyet-i bi-ğāyet-i Lā-yezālī ile bu hālden ki zā'il ü hālī olmaya iklim-i ma'arif ü kemālāta vālī olması gün gibi zāhir ü mütelālīdür. Maqbūl ü memdūh eş'ar ü ebyātı ve muşanna' ü muhayyel mu'ammeyātı ve manzūm ba'zı kitāb-ı belāgat-āyātı vardır. Bu bir iki eş'ar mezbūruñ güftārındandır:

Hecr-ile bir bağı yanmış 'aşık-ı gam-didedür
Haq budur kim lāle-i hamrā dahı vādidedür

İrmekdedür o kāmēti bālāya himmetüm
Üftādeyem veli ki bülend oldı himmetüm

Varur yanınca şalınur ol serv-i hoş-hurām
Ağyar-ı nā-be-kār dilā aldı āfetüm

Bahr-ı hünerde dürr-i girān-māyeyem begden
Vālī 'aceb mi bilmez-ise kimse kıymetüm

Bulunmasa mey-i leb-i cānān içüñ 'arāk
İş eyle ehl-i diller ile keyf-i me'ttifāk

Ne fitne eyler ara yirde çeşm-i fettānı
Bıcaq bıcağa olur gamzesiyle müjgām

Der-ism-i Receb:

Vişāl-i hūba kamu berr ü bahr rağbet idüp
Kimi güherle kimi naqd ile ider talebi
Çü muntazam ola dil aña vire gevherini
Añılsa kân-ı le'ālīye naqd-i la'l-i lebi

Emîn:

Yā göñül kendüyi āhır teşnelikden hāk ider
Yāhod olur küt-ı rühü anuñ ol la'l-i şeker

Celāl:

Fāş kıl derdüñi ey ehl-i gamuñ cür'a-keşi
Şüret-i hāl hacil eylesün ol mäh-veşi

(Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuara, C. II, s.1033-1034). Beyânı de buradaki bilgileri kısaltarak verir (Tezkire-i Beyânî, Bayezid Devlet Küt., Veliyyüddin Efendi 2659, yk. 121a).

Aynı Vâlî'yi Rızâ," Yeñipazarı Ahmed Efendi'dür. Kuzât-ı sencide-şifâtdan idi. Vâlî-i şehri-ı belāgat ve şehriyār-ı ekalim-i 'ilm ü ma'rifetdür. Bu beyt zāde-i ṭab'-ı şerifleridür:

Fem-i yāra öykünmege oldı rāğb

N'ola mihri koz kabına koysa kätib

Biñ yedide Yeñipazar'da fevt oldı. (*Tezkire-i Rızâ, s.103*)

Tezkirelerde yer alan son Vâli hakkında Safa'î, " Nâm-ı şerifleri 'Abdu'r-Rahmân'dur. Sâdât-ı keşirü'l-berekâtdandır. Vilâyet-i Ankarâ'dan peydâ Nefes-zâde denmekle meşhûr-ı dünyâ olmuştur.Evâ'il-i hâlinde tarîk-ı Bayrâmiyye'den şeref-yâb-ı 'inâbet ü vâsıl-ı merkez-i meşihat olduğdan soñra tarîk-ı tedriise sâlik olup ol 'aşruñ Şeyhü'l-İslâmı Minķâri-zâde Efendi'nün zir-i şeh-bâl-i hizmetleriyle müşerref-i mülâzimet olup müderris olmağla kat'-ı merâtib-i mu'tade ederek Şahn müderrisi iken mesned-i niķâbeti teşrif idüp Anağolı şadâreti pâyesi i'tibariyle mu'teber ü ikrâm ve nice zamân nakıb-i sâdât-ı kirâm olmuştur. 'Asruñ şu'arâsından fâzil-ı cihân ve tahrîr-i zamân bir zât-ı şerif olup biñ yüz yedi târihinde 'azm-ı 'uķbâ eylemiştir. Nazm eylediği mevlid-i nebî ebyâtından bir kaç beyt-i şerif bu maħalle tahrîr olındı: Mevlüd-i Nebî

1 Ey Hudâ'dan lutf u ihsân isteyen
Mevlid-i pâk-i Resûlullah'a gel
Cennet içre hür ü ğilmân isteyen
Mevlid-i pâk-i Resûlullah'a gel

2 Na't-i pâkin cân u dilden dinle sen
Maħz-ı nûr-ı Hâķ'dur ol zât-ı hasen
Olduğınca dünyede sağ u esen
Mevlid-i pâk-i Resûlullah'a gel

3 Ol Resûl'ün doğduğı şeb bî-gümân
Leyle-i Kadr'e müşâbihdi hemân
Bulmak isterseñ cehennemden amân
Mevlid-i pâk-i Resûlullah'a gel

4 Meclis-i mevlûda ey Vâli müdâm
Ol Resûl'e vir şalât ile selâm
Cennet-i a'lâda isterseñ maķâm
Mevlid-i pâk-i Resûlullah'a gel

Gazeliyâtından dahı bir kaç beyt tahrîr olındı:

1 Dil-i şürîdeye dilber kaçan ide niğâh egri
Kulna hışm idüp güyâ çeker tıgını şâh egri

2 Bu şahn-ı sînede mûlar degüldür kararın belki
Boyanup dūd-ı hecre şolmuş ol sebzîn giyâh egri

3 Reh-i 'aşķ içre püyân ol yañılma yolunu ey dil
İrişmez menzile sâlik kaçan kim ola râh egri

4 Ezel şem'-i cemâle cânımı pervâne itmiş Hâķ
Bu mümkün midür ey Vâli ola hükmi-i İlâh egri

Velehu:

1 Gülşen içre rüy-ı yarı gör gül-i ter elde bir
Şayd içün ol kebki şeh-bâz-ı siych-per elde bir

Vâli Hasan Ağa'nın doğum tarihi de kesin olarak belli değildir. Şevket Beysanoğlu bu tarihin tahminen H.1100 / 1688 olduğunu söyler²⁰ Bu tarih, H nüshasında da müstensih kaydı olarak mevcuttur.²¹ Muhtemelen Şevket

2 Ol süvâr esb-i hayâle kûy-ı cânâna iriş
Nâme-i eşvâkı irsâle kebüter elde bir

3 Derd-i hicrâna devâ eyle leb-i dilberle pes
Sâgar-ı pür-bâde-i yakût-ı aḡmer elde bir

4 Rûy-ı gül-günında hâl-i yârî şemm et Vâliyâ
Aḡkeri 'anberle pür-sîmîn micmer elde bir

(Tezkire-i Safâyî, Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi, 2549, yk. 321b-322a.)

Sâlim ise Vâli Abdurrahman hakkında, " Ol seyyid-i şahîhü'n-nesebün ve ol gül-gonca-i ser-sebz-i gülistân-ı ḡasebün nâm-ı nâmı vü ism-i kirâmîleri 'Abdu'r-Raḡmân olup Anḡara'da imâm ve muḡtedâ olmuş bir merd-i hüner-mendün ferzend-i ercümendidür. Tahsîl-i fezâ'il-i keşîre vü tekmîl-i ma'ârif-i vefîre eyledükden soḡra medîne-i Ḳoştantiniyye'ye hicret eyleyüp bi'l-istiḡkâḡ Şeyhü'l-İslâm müftî'ü'l-enâm Minḡârî-zâde Yahya Efendi merhûmdan mülâzım ve kırḡ akçe medreseden münfaşıl olduḡdan soḡra biñ seksen Cemâziye'l-âḡiresinde bâzergân başı ḡâricine 'âric olup seksen bir Muḡarrem'inde Sekbân 'Alî Medresesi'ne ve seksen dört Receb'inde Şeyhü'l-İslâm Mu'îd Aḡmed Efendi Medresesi'ne ve seksen yedi Ramazân'ında Medâris-i Şaḡn-ı Semân'dan birine ve seksen sekiz Zi'l-ka'desinde Zâl Paşa'ya ve doḡsan bir Muḡarrem'inde Sâniye-i İbrâhim Paşa'ya ve doḡsan üç Zi'l-hiccesinde Medrese-i merkûmenün evlâsına ve doḡsan yedi Cemâzi'l-evveliyesinde medâris-i Süleymâniye'den birine ve doḡsan sekiz Receb'inde Dârü'l-ḡadis-i Süleymâniye'ye gelüp itmâm-ı medâris-i ḡarîḡ eyledüklerinden soḡra doḡsan doḡuzda naḡibü'l-eşrâf ve Burusa pâyesiyile arpalıklar zımm olındı. Neḡâbetde iken İstanbul pâyesi ve Anadolu ḡâziaskerligi pâye olup yüz bir Ramazân'ında ma'zûl oldular. Ba'de yüz iki Şa'ban'ında Rumeli pâyesi ikrâm olunup bu hâl üzere evḡât-güzâr-ı eyyâm u leyâl iken biñ yüz yedi Ramazân'ında raḡmet-i Raḡmân'a intikâl eylediler. Ehl-i 'ilm şahîb-tabî'at zeḡî fatîm bir vücud-ı pür-ma'ârifet idi. Şuḡl-ı dersden esnâ-yı ferâḡda eş'âra raḡbet edüp teşḡîş-i zihm iderlerdi. İlahiyât ü ḡazel ve müfredât ü kıt'a maḡûlesinden ḡatı çok ḡüftârı vardır:

" Ey Hudâ'dan luḡf u iḡsân isteyen
Mevlid-i pâk-i Resûlullah'a gel "

ilâhîsi bunlardandır. Şehr-i Ḳoştantiniyye'nün Bogaziçi'nde revnaḡ-efzâ-yı leb-i deryâ olan Mîr-i gün-zâde sâḡil-ḡanesi ḡaḡkında beyt:

" Cinândan kıt'adur dirdüm zihî Vâli bu ḡülşende
Mü'eyyed olsa ger zevḡı çemen-zâr-ı Emîr-günüñ "

ḡüftârı bu zât-ı bi-'adrlüñdür. Bunlardan ma'adâ meclis ü maḡâma münâsib nice kıt'alar ve müfredler ve nice ser-âmed ḡazeller tarḡ eylemişdür. Bu ḡüftâr da ol fâzıl-ı nâm-daruñ ma'dud olan eş'ârındandır:

" Ol süvâr esb-i câna kûy-ı cânâna iriş

Beysanoğlu bu kayıttan hareketle bilgiyi vermektedir. Ali Emiri, Hâmî'den bahsederken Vâli gibi yüksek bir şahsiyetin bile zaman zaman ona danıştığını belirtir²¹. Dîvân'ındaki bazı ifadelerden iyi bir tahsil gördüğünü söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz. Şair'in, Farsça'yı iyi bildiği de söylenebilir:

“ Çespân gelür hele kad-i ma'nâya Vâliyâ
Lafz-ı girân-ı Türki'den elfâz-ı Pehlevî “ (g.401/ 7)

Nâme-i eşvâkı irsâle kebüter elde bir ”

Derd-i hicrâna devâ eyle leb-i dildâr ile
Sâğar-ı pür-bâde-i yâkût-ı aħmer elde bir ”

(*Tezkire-i Sâlim*, s. 691-693). İsmail Belig, Abdurrahman Vâli'yi Sâfâ'î ve Sâlim'deki bilgilerin bir nevi özetini vererek tanıtır.(*Nuhbetü'l-âsâr li-zeyl-i zübdetü'l-eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Ktp.Ty.1182, yk.113a.) Osmanlı Müellifleri'nde de Abdurrahman Vâli hakkında kısa bilgi mevcuttur. (*Bursalı Mehmed Tâhir Bey, Osmanlı Müellifleri*, C.II, s.427.)

Bizim Hasan Vâli'yi yok farzeden Şemseddin Sâmî, Vâli mahlası için, ” Osmanlı suarâsından iki zâtın mahlasıdır. Birincisi (Abdurrahman): Yenipazarlı olup, onuncu karn hicriyesinde yaşamıştır. Bazı manzûmeleriyle bir çok muammaları ve sâir eş'ârı vardır. Şu beyt onundur:

” İrmekdedür o kâmeti bâlâya niyyetüm
Üftâdeyem velik bülend oldu himmetüm ”

İkincisi (Seyyid Abdurrahman): Ankara saâdetinden olup, memleketinde tahsîl-i ulûm etdikden sonra, Dersaâdet'e gelerek devr-i medârisle, 1099'da nakîbü'l-eşrâf ve ba'de İstanbul kadısı ve Anadolu ve ba'de Rum ili kadıaskeri olmuş; ve 1107'de vefat etmiştir. Şu beyt onundur:

” Ne dem fart-ı gamumdan olsa ger sûz-ı derûn peydâ
Hurûş-ı eşk-i çeşmümden olur seylâb-ı hûn peydâ ”

açıklamasını yapar. (*Kâmûsü'l-Âlâm*, C.VI, s.4671-4672.)

¹⁹ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakarlı Fikir ve Sanat Adamları*, C.I, s. 190.

²⁰ Husûsî Ktp. Nüşhası, yk. 80a.

²¹ ” Vâli-i Âmidî gibi bir zât bile bazı kere tervîc-i makâsîd için Cenâb-ı Hâmî'ye mürâcaata mecbûr olurdu.Nitekim şu beyt-i 'âlîleri beyân buyururlar:

” Hâmî himâye eylese Vâli bir iş midür
Me'mûlümüz husûla gelürdi Lebîb'den ”

(Ali Emiri, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, s.198.)

Şiirlerinde ortaya koyduğu şahsiyetiyle Vâlî Hasan Ağa'nın hayatında genel olarak iki farklı dönemin karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. İlki ki bu büyük bir ihtimalle gençlik yıllarını içine alan dönemdir, gençliğin verdiği güzel duygularla neşeli, hayattan zevk alan, içkiyi, eğlenceyi seven bir görünüm arz eder. Eğlence meclislerinde ahbâbı ile birlikte olduğunu,

*“ Kamı ol dem ki kurup meclis-i sahbâ ben ü sen
Şevk-i ruhsârın ile germ idi bâzâr-ı niyâz “(g. 126/ 3)*

beytiyle ifade eder. Nice kâşâneler gördüğünü, hiçbirinin meyhane kadar ferah olmadığı (g. 330/ 6), gülbahçesinin yeterince latif olmadığını, meyhanelerin ise başka bir hâleti olduğunu Nedîmâne bir ifadeyle söyler (g. 222/ 5). Meyhanenin taşının ve toprağının dahi neşe verdiğini ise,

*“ İrâs-ı sürûr etmededir hâk ü binâsı
Meyhâne ‘aceb cây-geh-i hurreme düşmüş “(g. 182/ 3)*

şeklinde anlatmıştır. Şair, derdlerinin devası olarak da gül renkli şarabı görür (g. 153/ 7) ve sevgili ile de yakından alâkalıdır. Onun busesine karşılık hayat nakdinin verilebileceğini (g. 121/ 5), sevdiği insanın çok güzel olduğunu ve onu görenlerin bu hususda kendisine hak vereceğini (g. 180/ 6), hem sevgilisi hem de şarap olunca mecliste “ cem’iyyet-i ateş “ olduğunu söyler.

Vâlî kelimesi lugatta, " Vilâyetin idaresine ve zabt u rabtına memûr adam, bir devletin en büyük taksîmât-ı mülkiyesinden bir kısmın en büyük memûru ve devletin oraca vekili bulunan zât. "²³ ve velâyet kelimesinin ism-i fâili olarak " velî, ermiş " mânâsına gelir. Mahlasının alınma sebebini bilmememize rağmen Vâlî'nin yine de resmi bir görevi olduğunu ifade edebiliriz. Dîvân'ında,

²³ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türkî*, s. 1485.

*" Vâlî vülât-ı kişver-i hüsnün ne hâli var
Ahkâmı cârî debdebe vü tabl ü kûsı yok " (g.198/ 7)*

şeklindeki ifadelerin yer aldığı bir kaç beyit dışında, mahlası ile vâililik arasında zayıf bir irtibatlandırmanın dışında da bilgi bulunamamıştır. Ancak resmî bir vazifede iken azl edildiğine dair Dîvân'ında işaretler bulunmaktadır:

*" Encâmı Vâlî azl u ferâğat degül midür
Etsen cihâm hükm ile zîr-i nigîn sana " (g. 9/ 7)*

Bir diğer gazelinde vazifesini doğrulukla yerine getirirken dahi haksızlığa uğradığını söyler:

*" Sıdk u sedâd iken reh-i hizmetde şânumuz
Bî-câ bu hışm ü mûcib-i âzârumuz nedür " (g. 98/ 2)*

Yine bu yolda beklediği bir şeyi alamadığını (bu belki de bir mevki veya yeni bir görev olabilir),

*" Yolında behre cihân hâss-ı mâlikâne ile
Verildi Vâlî'ye de mansıb-ı hevâ mahsûs " (g.184/9)*

kıymetinin bilinmediğini,

*" Olduk egerçi tâcir-i bender-geh-i vücûd
Anlanmadı ki emti 'a-i bârumuz nedür " (g. 98/ 4)*

şeklindeki beyitlerinde ifade eder.

Vâli'nin, hayatının ne kadar kısmını Diyarbakır'da geçirdiğini kesin olarak bilemiyoruz; ancak şiirlerinde, doğduğu yerden ayrılmak zorunda kaldığını, hattâ bir beyitte bunun " Şâh'ın " emriyle olduğunu görüyoruz ki bu şekilde ayrılışın resmî bir vazifeyle olduğu tahmin edilebilir:

*" Vâli'ye celâ-yı vatan emr eylemiş ol Şâh
Şiddetlü gelen nefsinde fermânını gördük " (g.213/ 7)*

*" Mâ-dûna ser-fürûdan ise Vâliyâ yine
Ehven göründi renc-i celâ-yı vatan bize " (g. 359/ 7)*

Başka beyitlerde ise gönlünün artık burada rahat olmadığından bu sebeple başka bir diyara gitmesinin uygunluğundan (g.172/ 5), arzusunun artık " vatan-ı aslî " olduğundan bahseder (g.390/ 7). Bütün bu ifadeler karşılık yine de kati bir hüküm vermek mümkün değildir. Dîvân'ında sadece bir yerde İstanbul'dan bahseder ve oraya gitmek arzusu olduğunu belirtir:

*" Bütân-ı Rûm ile kalma gönül cân at Sutanbûl'a
Geçüp Mersinlük'i var def'-i gam et Nârvenlük'de " (g. 327/5)*

Bu gençlik ve olgunluğu gidiş dönemi olarak adlandırdığımız devreden sonra karşımıza çıkan olgunlaşmanın kemale ermesiyle birlikte yaşlılık diyebileceğimiz dönemde Şair'in davranışları tamamen değişir. Buna belki de mesleğinde uğradığı aziller, çektiği sıkıntılar sebep olmuş olabilir.

Şair'in, ifadelerine dayanarak çeşitli sıhhat problemleri olduğunu yine ihtiyat kaydıyla söyleyebiliriz. Tutulduğu hastalıklar onu öyle bir hale getirmiştir ki bunu " mânend-i fener " benzetmesiyle ifade eder (g.149/ 4). Hastalığın her tarafını kapladığını ise,

" Şeş-cihâtn kuşadup hâle gibi oldı muhît
Ten-i bîmârumuzı derd der-âğûş etmiş " (g.183/ 2)

" Böyle hüçûm ederse eger ceş-i derd ü gam
Ancak eser hisâr-ı bedenden havâ kalur " (g. 85/ 6)

mısralarıyla verir. Bu sözleri, o Klasik Edebiyat'ta çok karşılaştığımız hâlden memnun olmama psikolojisinin dışında, bizzat bu problemleri yaşadığını ifade ediş olarak mânâlandırılmak mümkündür.

Hasan Ağa'nın herhangi bir tarikata bağlı olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak şüirlerinde Gülşenîlik ve Ruşenîlik²³ten bahseden ifadeler vardır. Şair'in, Diyarbakır'da yaygın olan bir tarikattan²⁴ bahsetmesi, ona intisab etmemişse bile bir gönül bağlılığı olduğunun göstergesidir. Vâlî Hasan Ağa, Dîvân'da bir yerde Rûşenî,

" Mürîd-i sâf-nihâd-ı tarîk-i Rûşenî'dür
Münevver olsa n'ola böyle peyker-i minâ " (g.11/2)

iki yerde de tevriyeli olarak Gülşenî kelimesini kullanır:

" Terk-i meslek eyleyüp etmez tarîk-i gayra meyl

²³ Malûm olduğu üzere, Rûşenîye: " Halvetîye'nin bir kolu olup, Dede Ömer Rûşenî'ye nisbet edilmiştir.Kolları:Demirtaşîye, Gülşenîye, Sezâ'îye, Hâletîye " dir. (*M.E.B.İslâm Ansiklopedisi*, " *Tarikat* ", C.12-I, s. 14.)

Gülşenîye ise, " Halvetîye'den Rûşenîye'nin bir kolu olup, büyük Türk sûfisi İbrahim Gülşenî (ölm.940/1533) tarafından kurulmuş, başta Mısır olmak üzere Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif yerlerine yayılmıştı. Kolları: Sezâ'îye, Hâletîye" dir.(*M.E.B.İslâm Ansiklopedisi* , " *Tarikat* ", C. 12-I, s.8.)

²⁴ " Şehirde Gülşenî ve Nakşibendî tarikâtı yaygındır. Gülşenî tarikâtının kurucusu İbrahim'in babası Amid'li olup, kendisi de bu şehir yakınlarında doğmuş, 1533'te vefat etmiştir."(*MEB. İslâm Ansiklopedisi*, " *Diyarbakır* ", C. 9 ,s.468.) Bu tarikât, pek çok yerde tekke kurmuştur: " Diyarbakır'da dört,Edirne ve İstanbul'da iki, Hayrabolu'da ondört, Mekke, Halep, Urfa , Antakya, Rodos ve İskenderiye'de birer Gülşenî tekkesi vardır" (*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, " *Gülşenîyye* ", C.III, s.400.)

Bülbül-i şeydâ ezelden Gülşenî abdâhidür " (g.101/3)

" Bülbül muhibb-i Gülşenî gül rind-i hırka-puş

Gülşen semâ'-hânesidür gonce Mevlevî " (g.401/6)

Özellikle son beyitte Gülşenîlik ile Mevlevîlik arasındaki münasebeti ortaya koyar. Abdülbaki Gölpınarlı, bu iki tarikat arasında çok sıkı münasabetler olduğunu söyler²⁵. Vâfî'nin, herhangi bir tarikata bağlı olup olmadığını bilmemekle beraber kullandığı bazı ifadeler dolayısıyla tasavvufa dahil olduğunu söylemek mümkündür:

" Sülûk resmini elbette anlaruz biz de

Bu hâlümüzce bir üstâda hizmet eylemişüz " (g. 161/4)

" Bu kesretün bilürüz âhırî nedâmetdür

Ohursa gûşe-i vahdetdedür selâmetler " (g. 60/2)

" Olsam ne kadar münzevî-i gûşe-i vahdet

Râhat bulamam sıklet-i sû'-i 'amelümden " (g. 279/4)

²⁵ " Gülşenîlik, daha kurulduğu zamandan itibaren ve ihtimal Dîvâne Mehmed Çelebi'nin tesiriyle, Mevlevîlikle nüfuzunu temin etme yolunu tutmuş, Mevlânâ'nın Gülşenî'nin zuhurunu iki küsur asır önce müjdelediği iddiasını meydana çıkarmıştır. (Mevlânâ'nın :

" Didem rûh-ı hûb-ı gülşenîrâ

An çeşm ü çerâg-ı rûşenîrâ "

şeklinde başlayan gazeli bu iddialara sebep olmuştur.) Kuruluşundan itibaren Mevlevîliğin nüfuzuna dayanan, daha doğrusu Mevlevîlik'ten alındığı gibi, teşkilattaki aşçıbaşı ve tarikatçı dede de Mevlevîlik'ten alınmadır. Üç yıl meydan hizmeti, yedi, oniki, yahut kırk yılda fukaraya, yani dervişlere hizmet etmek suretiyle çıkarılan " çile-i merdâne " de Mevlevîlikten alınmıştır. Dergâha gelen ve bir hücredeki dervîşi ziyaret etmek isteyen, hücre kapısında " Hû " diye seslenmesi, içeriden de " Hû " sesi gelirse " Destûr " demesi ve yine " Destûr " diye cevap verilirse içeriye girmesi de Mevlevî âdetinin hemen aynıdır. Esasen dervîşin, üç yıl muhtelif hizmetlerde bulunarak çile çıkarması da Mevlevîlikten alınan bir usûldür. Ancak tarikatın istiklâlini korumak maksadıyla olacak, " âşkolsun, hû dost, eyvallah, dervîş-i dervîşâ " gibi bazı Mevlevî terimleriyle " Hünkârım, balım " gibi bektaşî tâbirleri, kardeşler toplantısında kusuru olanın kusurunu itiraf edip özür dilemesi ve gülbankta " hâzır gaib erenler demine hû " denmesi gibi yine Bektaşîlere aid tören ve terimlerle Mevlevîlerde ve Bektaşîlerde müşterek olan çerâg gülbangî, Gülşenîliğe alınmamıştır." (Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 322-328.)

Şair, yaşlılık döneminde özellikle yardımda bulunduğu kimselerin, belki de akrabalarının, artık hareketlerini beğenmediğini, yabancıların bile gösterdiği ilgiyi, yakınlığı, şefkati onların göstermediğini şöyle ifade eder:

*" Atvârumı begenmez imiş şimdi Vâliyâ
Perverde-i kinârum olan şîr-hâreler " (g. 57/11)*

*" Ecânib eylediği mihr ü şefkati Vâlî
Nesîb ad olunur akrabâda görmemişüz " (g. 162/8)*

Yaşlılık döneminde artık Şair herşeyden şikâyete başlamıştır. Meyhânedен vazgeçmiş âdeta inzivâyâ çekilmiş, artık hiçbir şeye kudreti kalmamıştır:

*" Halvet-kedemün zevkı bana başka safâdur
Meyl eylemem ol bezme ki bigânesi çokdur " (g. 76/ 4)*

*" Misâl-i şîr-i kühen-sâl sayda kudreti yok
Şikâr-ı iş edemez Vâlî ihtiyâr olalı " (g. 367/ 9)*

*" Pîrânece çekdük kademi zeyl-i ferâğa
Evvelki gibi seyr ü temâşâ bize düşmez " (g.135/ 6)*

Hemen bütün yaşlı insanlarda umûmî olarak görülen hayatının son demlerinde Allâh'a yönelme, tevekkül ve taatın gereklerini benimseme, Vâlî'de kuvvetle kendisini göstermektedir. Artık Şair'in değil başka şeyden, aşkdan gelen gamlara dahi tahmmülü yoktur. Artık bu gamları istemez ancak bundan vazgeçmeye bile iktidârı kalmamıştır:

" Ne gam-ı aşka tâkatum vardur
Ne ferâga liyâkatüm vardur " (g. 80/1)

" Dilden gider kesâfeti bir meh-cebîne bak
İm'ân ile sanâyi '-i sun'-âferîne bak " (g. 194/1)

" Ömr âhır oldı Vâlî biraz kesb-i tâ'at et
Erdi şitâ mübâşeret eyle zehâyire " (g. 352/11)

Artık yaşlandığını hatırlaması gerektiğini düşünerek kendi kendine nasihatlerde bulunur:

" Hemûz kâm-ı ümîdünde cây-gîr ise de
Lezâ'iz-i heves-i 'âlem-i şebâbı umut " (g. 28/2)

" Hakîki neş'e-i sahbâyı iktisâba çalış
Neşât-ı yek-demeyi mûcib-i âzâbı umut " (g. 28/4)

Ömrünün son yıllarında artık çekildiği inziva dolasıyla kendisine düşmanlarının bile " velî " dediğini belirtir (g. 59/7).

" Halel-yâb etdi cism-i nâ-türvânım 'illet-i pîrî
Binâ-yı köhne-âsâ her taraftan rahne-dâr oldum " (g. 259/4)

" Te'sîr-i herem zâtumuzu eyledi tağyîr
Bu bâğda gül-gonca iken yâsemen olduk " (g. 202/6)

" Levn-i pîrâne ile verd-i sefide döndük
Binde bir gûşe-i destâr pesendîdesiyüz " (g. 167/2)

gibi ömrünün son yıllarına ait görünen ifadelerden Şair'in yaşının oldukça fazla olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Oysa Vâli'nin ölüm tarihi kaynaklarda H.1151/ 1738 olarak verilmiştir. Eğer Şevket Beysanoğlu'nun dediği gibi 1688 'de doğmuşsa 50 yaşları civarında ölmüş olmalıdır. Oysa şiirlerinden çıkardığımız neticeye göre çok yaşlı olması ve yaşlılık sebebiyle âdeta elden ayaktan kesilmesi gerekir. 50 yaşlarında olan bir kimsenin bu şekilde ifadeler kullanması bize pek mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı Vâli'nin doğum tarihinin daha erken olması ihtimâli bize uygun gelmektedir. Şair, artık iki dünyadan ümidini kesip ölümü bekler:

" Edüp dü-kevnden ümmîd kat' merdüm-i çeşm

'Atiyye-i kerem-i bâb-ı Kırdigâr'a bakar " (g. 40/8)

Vâli Hasan Ağa H.1151/ 1738 'de ölmüştür. Ölümü üzerine arkadaşlarından Hâmî-i Âmidî şu tarihi düşürmüştür:

" Vâlî-i ehl-i ma'ârif ârif-i sâhib-temîz

Cây-ı âsâyiş degüldür gördi bu dâr-ı mihen

Dâr-ı gurbet olduğın fehm eyleyüp dünyâ-yı dîn

Bî-karâr olmuşdur ârâmın alup hubb-i vatan

Yûsuf-ı kurb-ı civâr-ı rahmete müştâk idi

Oldı bâd-ı mevt ana gûyâ ki bûy-ı pîrehen

Kırdı kaçdı 'âkabet gülşen-serây-ı cennete

Bir kafes olmuşdı murg-ı rûhına gûyâ beden

*'Abd-i âbık etdi Mevlâ-yı Kerîm 'e ilticâ
'Afv ümîdiyle gelür dergâha boynında kefen*

*Mahv edüp cürm ü günâhın yâ İlâhi 'l-âlemîn
Fazl u ihsârınla memnûn et anı yâ Zü 'l-minen*

*Hâmiyâ hâtif verüp müjde dedi târihini
Aldı mansıb gülşen-i Firdevs 'de Vâlî Hasan
آلدى منصب گلشن فردوسده والى حسن²⁷ (1151)*

/

²⁷ *Dîvân-ı Hâmî*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, 99, yk. 61a.

1.2.3.MİZÂCI

Ruhbilimcilere göre, insanın kendine has ve ayırıcı davranışlarının bütünü olarak kabul edilen mizâc²⁷, kişinin dış dünyayla kurduğu münasebet biçimidir. Çevresiyle ilgili her insan gibi, Valî Hasan Ağa'da duyan, düşünen, hisseden ve bu duygu, düşünce ve hislerini eserine aksettiren bir şairdir. Hayatı boyunca karşısına çıkan olaylardan etkilenmiş, tabiatından gelen bazı özelliklerle bunları değerlendirmiş ve neticede kişiliği şekillenmiştir. Bir insanın kişiliğinin tam olarak anlaşılabilmesi, içinde bulunduğu çevrenin iyi bir şekilde tanınmasına bağlıdır.²⁸ Hasan Ağa, XVIII. yüzyılda, payitahttan uzak, Devlet-i aliyye'nin, gerileme döneminin başladığı bir dönemde, Güneydoğu'nun sert ikliminde yetişmiştir. Şiirlerinden elde etmeye çalıştığımız bilgiler, mizâcı hakkında oldukça fazla ipuçları vermektedir. Takdir edilir ki estetik bir kaygıyla söylenmiş olabilecek bu ifadelerin tamamını bu şekilde değerlendirerek hüküm vermenin ne dereceye kadar gerçeği aksettirdiği de üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir.

Vâlî Hasan Ağa, herşeyden önce bir aşk ve gönül şairidir. Onun aşkı, zaman zaman tasavvufî planda ele alınabilirse de çoğunlukla maddî plandadır. Hemen her sanatkâr gibi kainatın yaratılış sebebi olan aşkın yüceliğine inanır, onu hem ister hem de ondan meydana gelen derdlerden şikayetçidir. Bir beytinde,

" Nikât-ı nüsha-i hicrânı harf harf bilürüz

Kemîne mekteb-i 'aşkın sevâd-hâmı bizüz " (g.168/2)

şeklinde duygularını açıklar. Âşık olduğu zaman âdeta çığlıklar atarak bunu çevresine duyurur:

²⁷ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, s.19.

²⁸ Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev. Ayda Yörükkan, s.146.

" *Cihâm nâle-i dil-keşle pür-sürûr ederüz*
Kaçan ki bir gül-i nev-resteye hezâr oluruz " (g.147/2)

Karşılaştığı güzelleri bir sözle hemen kendisine bağladığını

" *Her bulduğu perî-veşi bir sözle râm eder*
Bilsek ki Vâli'mün ne mücerreb duâsı var " (g. 46/11)

gibi ifadeleriyle belirtir. Aşkın belâlarından, ıztıraplarından sık sık bahseder:

" *Dil-i pür-sûz ile âteş-fürûz-ı dûzah-ı 'aşkam*
N'ola ger yansa âlem âhumun kem-ter şerârından " (g.271/4)

" *Ohuncaya dek vaslma nâ'il dil o şûhun*
Çok derdini çekmiş nice hicrânını görmüş " (g.181/4)

" *Belâ-yı derd-i 'aşkı az mı çekdik himyet etmezsin*
İfâkat-yâb iken tekrâr bîmâr olmak istersin " (g.289/3)

Şair, aşkla birlikte gönülden de bahseder. Gönül, akıl, ruh,mârifet yeri, Allâh'ın tecellî ettiği yer anlamlarına gelmektedir.²⁹ Klasik Edebiyat'ta pek çok şair, gönlü ele almış ve onun önemini belirten ifadeler söylemişlerdir. Zîrâ insan onunla kıymet bulur. Bir hadîs-i kudsîde, " Ben yere göğe sığmam mümin kulumun gönlüne sığarım " buyrulmuştur. Hasan Ağa, " gönül " ve " dil " kelimelerini Dîvân'ında bir hayli kullanır. Şair, sanatı için anahtar kelimelerden biri olarak ele alabileceğimiz bu kelimelerle,

²⁹ Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, s.246.

" Hem ser-â-ser pür-suver derk-i mu'azzamdur gönül
Hem ma'tâf-ı kudsiyân beyt-i mükerrermdür gönül " (g. 242/1

)

" Cevher-i esrâr-ı reng-â-reng mahzendür gönül
Nukre-i hâlis-'ayâr-ı maden-i tendür gönül " (g. 243/1)

" Ey hoş o dem ki 'aşka giriftâr idün gönül
Fitrâk-bend-i gamze-i Tatar idün gönül (g. 244/1)

matlalarıyla başlayan " gönül " redifli üç ve,

" Ger pâk olursa çirk-i hevesden harîm-i dil
Olur arûs-ı devlet-i bâkî mukîm-i dil " (g. 228/1)

" Mahall-i pertev-i didâr olunca mesken-i dil
Açıldı sûy-ı behîşt-i Berîn'e revzen-i dil " (g. 229/1)

" Hücûm-ı ye's ile pür-ıztırâb derd ü gamdur dil
O gîsûlar gibi ser-tâ-kadem pür-pîç ü hamdur dil (g. 230/ 1

)

matlalarıyla başlayan " dil " redifli üç şiir söylemiştir.

Vâfî, yine hemen her sanatkâr gibi kendisini beğenir ve fahriye yapar. Beyitlerinde yer alan ve kendisini tavsif için kullandığı " necâbet, kibâr-zâde, tab'-ı rûşen, şeref-i rütbe-i kemâl " gibi ifadelerinde bunu açıkça görmek mümkündür:

" Komaz necâbetümüz irtikâba her zülî
Kibâr-zâdelerüz zâde-i gedâ degülüz " (g. 152/2)

*" Kemâl-i feyz-ı mahabbet degül midür Vâli
Ki tab'-ı rûşen ile gıpta-gâh-ı mâhuz biz " (g.138/5)*

*" Bilen bilür şeref-i rütbe-i kemâlümüzi
Dürûg-ı lâf u güzâf ile hod-nümâ degülüz " (g. 152/3)*

Vâf'nin, şehrinin ileri gelenlerinden olması ve şiirlerinde sıkıntı çektiğinden pek bahsetmemesi, bizde onun müreffeh bir hayata sahip olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Mevcut olduğuna inandığımız bu ekonomik durum, şairde kendine güven duygusunu geliştirmiş ve arttırmıştır denilebilir. Kendisinde olan herşeyi yapabilme duygusu ona aşağıdaki gazeli ve benzerlerini söyletir:

*" Degül ki cezbe-i 'aşk ile yârı yâr ederüz
Murâd edersek eger goncayı hezâr ederüz
Tekâsül ile kalur hâli dâmumuz yoksa
Gazâl-ı mihri bile istesek şikâr ederüz*

*Görünce 'ârız-ı hoy-gerdesin safâ buluruz
Şarâb-ı şebnem ile def'-i hârhâr ederüz*

*Hemân tefekkür-i ebrû-yı zerdin etdükçe
Harîm-i hâtrı bir kasr-ı zer-nigâr ederüz*

*Hayâl-i hâl-i ruh u la'l-i âteşni ile
Gidâ-yı murg-ı dili dâne-i şerâr ederüz*

Tesâdüf etdi nevid-i hatı zamân-ı güle

Zamâne korsa eger belki bir bahâr ederüz

*Bozuk düzen komazuz 'ûd-ı 'işreti hergiz
Zih-i mahabbeti elbette ana târ ederüz*

*Vücûdî hep gül-i dağ ile eyleyüp tezyîn
Visâli sûrına bir nahl-i müsteâr ederüz*

*Ten-i 'alilümüzi kâbil-i nemâ sanuruz
Dıraht-ı huşkden ümmîd-i berg ü bâr ederüz*

*İsâbet üzre çıkar re 'y-i Sâib 'i Vâlî
Lebîb-i nâzûk-edâyı ki müsteşâr ederüz " (g.157)*

" Pesendîdesiyüz " redifli (g.166) gazeli de, mizâcının bu yönünü çok net bir tablo halinde gözler önüne serer. Bu gazelde şair, sıraladığı herşeyde " en iyi, en beğenilen " olma durumunu ortaya koyduğunu belirtir. Söylediği kavramları," fâikiyyet " ifadesiyle verir:

*" Pâk-bâzuz ruh-ı dildâr pesendîdesiyüz
Hôy-şermüz gül-i ruhsâr pesendîdesiyüz*

*Leke-dâr etmemişüz zeyl-i kabâ-yı va 'di
İffetüz meşreb-i ebrâr pesendîdesiyüz*

*Müntehab beyt gibi zikrümüz etmekte müdâm
Harf-i şühuz dehen-i yâr pesendîdesiyüz*

*Sa'yümüz hayrdur ağyâr-ı bed-endîşe bile
Hüsn-i ahlâk ile ahyâr pesendidesiyüz*

*Ehl-i gaflet ne bilür rütbe-i keyfiyyetümüz
Neş'eyüz rind-i kadeh-kâr pesendidesiyüz*

*Vermeyüz sıkl-ı elem herkese mahzûnluk ile
Gam isek de yine gam-hâr pesendidesiyüz*

*Vâlî bu tab'-ı selîs ile degül Râm içre
Mülk-i Îrân'da da emsâr pesendidesiyüz " (g.166)*

Kendine olan güven duygusuyla ifade etmeye çalıştığımız bu durumu yine şairin ifadelerine dayanarak başka bir yönle ifade etmemiz mümkün olabilir. Şairin, bazı beyitlerinde öyle mânâlar vardır ki bunları ancak gizli ilimlerle uğraşan veya en azından bu ilimlere vâkıf olan bir kişinin söyleyebileceği düşünülebilir:

*" Ser-i kîyunda tahsîl-i hevâdan gayrı n'em vardur
Seni teshîre te'sîr-i du'âdan gayrı n'em vardur " (g. 79/1)*

*" Degül ki cezbe-i aşk ile yârı yâr ederüz
Murâd edersek eger goncayı hezâr ederüz " (g. 157/1)*

*" Her bulduğı perî-veşi bir sözle râm eder
Bilsek ki Vâlî'nün ne mücerreb du'âsı var " (g. 46/11)*

Kendini beğenmenin yanında şairimiz aynı zamanda hem cömert hem de kanaat ehli bir kişiliğe sahiptir. Özellikle kanaat duygusunu pek çok yerde yaptığı gibi Fuzûlî'yi hatırlatan motiflerle verir:

" *Kâf-ı kanâ'atuz bize temkînümüz yeter*
Ankâ-yı sabra misli bulunmaz nişîmenüz " (g. 156/2)

Yine bu duygusunu,

" *Müstağnî-i vaktüz bize bir lokma da besdür*
Lenger-fiken-i hân-ı hasîsân degülüz biz " (g. 139/2)

" *Bir girde ile def' ederüz 'illet-i cû'ı*
Âzâr-keş-i ni 'met-i elvân degülüz biz " (g.139/3)

" *Etmîş olur teşekkür-i ni 'metde çok kusur*
Eylerse Vâlî gıpta eger tâc-verlere " (g. 351/11)

" *Ni 'met-i elvâna yokdur reşkümüz*
Hûn-ı dildür ni 'met-i âmâdemüz " (g.154/4)

beyitleriyle açıklar. Sevgilisinin lutfunda bile, bu duygusunu muhafaza eder:

" *Ger görse nîm-nazra-i lutf-ı nigârını*
Vâlî-i hasta gayrıya kurbân olur mı hiç " (g. 32/6).

Hayatının özellikle gençlik döneminde içki meclislerine düşkün olduğunu tahmin ettiğimiz Vâlî'nin bu dönem itibarıyla " rind " bir tablo çizmesi gayet normaldir. Dîvân'ının pek çok yerinde içkiyi reel mânâda kullanan Şair, " şarâb " (g.15) ve " tarab " (g.16) redifli şiirlerinde içkiye ve eğlenceye olan tutkusunu ortaya koyar. " Şarabın tortusu, gönül yarasının ilacı olmasa elem kılıcının helâki olmamız mukarrerdir " (g.15/3) diyen Vâlî, şarab arzusunu meyhâne tahtında kazanan kimsenin iki dünyânın nakdini fedâ etmeden huzur bulacağını (g.15/4),

şaraba mübtelâ olan kimsenin şarab küpü gibi asla gönül tokluğu bulamayacağını (g.15/1) ifade eder. Eğlence meclisleri hakkındaki fikirlerini ayrıntılı olarak öğrendiğimiz " tarab " redifli şiirinde ise,

*" Erdi eyyâm-ı bahâr oldı cihân cây-ı tarab
Ben ü şimden gerü câm-ı mey ü sahrâ-yı tarab*

*Pür-humâram bana göster meyi câm-ı zer ile
Sâkiyâ sun elüme bir gül-i ra'nâ-yı tarab*

*Himmet-i pîr-i muğân ile dem-â- dem yâ Rab
Mey-i gül-fâm ile ser-şâr ola mînâ-yı tarab*

*Dil ü cân yanmağa pervâneye nevbet mi verür
Olalı şem'-i ruhun encümen-ârâ-yı tarab*

*Mest-i peymâne-keş-i zehr-i gam olsun Vâlî
Sâki-i dehrden eylerse temennâ-yı tarab " (g.16)*

şeklindeki mısralarda, baharın gelmesiyle birlikte her tarafın neşe dolduğunu , içki meclislerinde sakinin ikramına hazır hale geldiğini ve sevgilinin yanağının mumunun kurulan bu meclisleri aydınlattığından bahseder.

Dîvân'ında bir de " kadeh " (g.33) redifli gazeli bulunan Vâlî, şevk çiçeklerinin meyhanelerde olduğunu, neşenin kadehlerde bulunduğunu (g.93/1), nice yüksek yapılı köşkler görmesine karşılık, meyhane kadar müferreh bir yer görmediğini (g.330/6), şarab güzeliyle konuşmanın kendisine şan ve şöhrat verdiğini, meyhane tahtasının ise İsfahan tahtı gibi olduğunu (g. 358/1), hâtıra gam gelince kadehe ve şaraba bakması gerektiğini, emellerin suretinin o saf aynadan görüldüğünü (g.265/4) söyler. Şiirleri arasında iki " sahbâ " (g.2-3) ve

iki de "mînâ " (g.11-12) redifli gazeli vardır. " Sahbâ " redifli gazellerinin ilkinde, şarabın dile renkli manalar inşâ ettirdiğini (g.2/2), şarabın vuslata vasıta olduğunu ifade eden Vâlî, ikinci gazelinde ise, şarabın rindlerin gönlünü çılgın bülbül hâline getirmesinden (g.3/1) ve eski şarabın değerinden (g.3/3) bahseder.

*" Teyemmünen ser-i dağma kor kadeh-keşler
Atılsa gâh yere penbe-i ser-i mînâ " (g.11/5)*

*" Nice me'ânî-i pîçideyi eder îzâh
Küşâde olsa ne dem Vâlî defter-i mînâ " (g.11/9)*

şeklindeki ifâdelerde de şarabın, çeşitli vasıfları üzerinde durur.

Vâlî Hasan Ağa'nın mizâcının bir başka yönü de âdetâ Nedîm-vâri bir nezâketi olduğudur:

*" Hod-be-hod nâzişümden incinürem
Hadden efzûn nezâketüm vardır " (g.80/2)*

Doğruluk ve eminliğin yanında yer aldığını ise,

*" Peşmîne-pûş-ı tekye-i sıdk u emânetüz
Müstağnî-i tefâhur-ı sincâb u kâkumuz " (g.155/5)*

ifadeleriyle verir.

*" Kesb-i şeref etmeklüge ebnâ-yı zamân-veş
Herkesle mümâşât ü müdârâ bize düşmez " (135/2)*

" Sad-şükr ki minnet-keş-i dînân degülüz biz

Hâhiş-ger-i ihsân-ı le 'îmân degülüz biz " (g.139/1)

diyerek istediğini elde etmek için alçak insanlara boyun eğmeyeceğini söyler.

Vâli'nin şimdiye kadar mizâcını teşkil eden bir kısım özelliklerini sıralamaya çalıştık. O da yine her insan gibi hayatı boyunca hep " doğru " şeyler yapmamış, zaman zaman pişmanlıklara, hatâlara düştüğü de olmuştur. Şair, bunları gizlemeden açıkça bize anlatır:

" Meger âsâyîş-i hâtır mı verür insâna

Der-pey-i vuslat olan Vâlî peşîmânluklar " (g. 42/7)

" Hezâr-mertebe tahrîr olunmaduk Vâlî

Cerîde-i 'amelümde hatâ mı kalmışdur " (g.82/8)

" Vâlî-i siyeh-kâra ne dersin ki usanmaz

Her rûz u şeb etmekde şinâ bahr-ı günehe " (g.325/9)

" Cürm ile rüsvâ olurduk Vâliyâ

Perde-i gayb olmasa seccâdemüz " (g. 154/5)

İfade edilmeye çalışıldığı gibi hataları ve savaplarıyla, kendinden emin, ele aldığı şeyleri yapabilme kuvvetine sahip, kendini ve soyunu asil bulan, fahriyeye hemen her sanatkârda görülen derecede önem veren, rahat hayatının bir sonucu olarak mizâcî itidâl üzre bulunan ancak hem taşra da kalmışlığın hem de görevi dolayısıyla azledilmenin bir neticesi olarak mizâcında biraz kırgınlığın olduğunu da söylememiz mümkün olan Vâlî Hasan Ağa, bir aşk ve gönül şairidir.

1.2.4. ESERİ ve SANATI

Bir şairin sanatı denilince, onun duygu ve düşüncelerini nasıl ifade ettiği, vücûda getirdiği edebî dili, kelimeleri, hayâlleri, mazmûnları nasıl kullandığı ve eserlerinde nasıl bir üslûp teşekkül ettirdiği düşüncesi akla gelir. Biz burada Vâî'nin dili kullanışı, üslûbu, bu arada Sebk-i Hindî ve hikemî tarz ile olan münasebetini ele almaya çalışacağız.

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan dil için pek çok tanım yapılmıştır.³⁰ Malûm olduğu üzere dil, edebiyatın tek malzemesi, dilin kullanımı ise edebiyatın mihenk taşıdır ve dilin, biri konuşma diğeri yazı dili olmak üzere iki cephesi vardır. Bunlardan konuşma dili, her gün evde, sokakta kullanılan dildir. Bu dil kullanıldığı muhitlere göre farklılık gösterir ve böylece bir dilin lehçe, şive ve ağızları ortaya çıkar. Yazı dili ise eserlerde, kitaplarda yani yazıda kullanılan dildir ki bir kültür, medeniyet ve edebiyat dilidir. Yazı dili, müşterektir, konuşma dilindeki ayrılıklar bunda ortadan kalkmıştır.³¹ Edebî dil, yazı dilinin mükemmelleşmesi neticesi meydana gelir. Bir ilmî eserdeki dil bizi reele götürür, edebî dil ise reeli vermeyi değil estetiği vermeyi, duyguyu aksettirmeyi hedef seçer." *Edebî dil, duygu, düşünce ve hayâl, edebiyatın bütünüyle ilgili olan dil unsurları vasıtasıyla ve dil vasatı içinde ortaya çıkar. Bir sanatkârın duyuş ve düşümiş tarzı, hayalleri şekillendirme gücü, varlığı ve kâinatı idrâk şekli, güzellik şuurunu, karmaşık bir bütün halinde hususî tarz ve vasıflarıyla dilin bünyesinde teneffüs ve tecellî eder.*

³⁰ Meselâ Platon, " Krtylos adlı eserinde dili " kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, özne ve yüklem aracıyla anlaşılabilir duruma getirmek " biçimde tanımlar . (*Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, s. 55*) Yine aynı kitapta Doğan Aksan, " dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir. " (*Her Yönüyle Dil, s. 55.*) derken Tahir Nejat Gencan, " duygu, düşünce ve dileklerimizi anlatmaya yarayan imlerin -daha çok, ses imlerinin- hepsine birden dil denir. " (*DilBilgisi, s.1*) şeklinde tanımlar. Muharrem Ergin, " dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir. " (*Türk Dil Bilgisi, s.3*) der. Bu ifadelerin yanında, " Bu dil ağzımda annemin sütüdür ". (Yahya Kemal) şeklinde sanatkârâne dil tariflerine de rastlamaktayız.

*İnsanın kendisini ve varlığı idrâk etmesi mânâsındaki dil, duygu, düşünce ve hayâllerin hususî şekillerde lafızlarla giyinmesi, başka bir deyişle " ete kemiğe bürünerek " varlık olarak görünmesi demektir. Edebî dilde dilin imkânları büyük bir dikkatle, şuurulu ve sistemli bir şekilde kullanılmaktadır. "*³³ İnceleme yaptığımız çalışma bir dîvân olduğundan burada edebî dili şiir dili olarak ele alacağız. Şiir dili, günlük dilden ayrı ancak onu da içinde bulundurması gereken dildir. Şairin dili ile günlük dil arasındaki alâkayı, " mübhem bir münâsebet " olarak adlandırabiliriz.³⁴ Günlük ifadelerin olmadığı bir şiir ise, hem dilin imkânlarını kısıtlayacak hem de halktan uzaklaşmaya vesile olacaktır. Şair, dilin imkânlarından yararlanabildiği ölçüde büyük şair ya da başarılı bir şair olabilir. Yine şairin yeni ifadeler getirebilmesi, duyulmamış mazmûnları kullanabilmesi yani şiiri için yaratıcı olabilmesi başarılı bir üstdil meydana getirmesine bağlıdır.

Dil ile ruh arasındaki münasebet üzerinde duran Walter Porzig, her konuşmada ya da yazıda bütün rûhî güçlerin harekete geçtiğini, dilde hepsinin garip bir şekilde kavranabilir hâle geldiğini ifade eder.³⁵ Bu cümleden olmak üzere şairin bütün hâlet-i rûhiyyesini eserine aksettirdiğini söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Şiir dili aynı zamanda bir âhenk, bir mûsiki, Yahya Kemal'in ifadesiyle " derûnî âhenk "³⁶ meselesidir. Nihad Sami Banarlı, şiirin " kelimelerle yapılan bir mûsiki olduğunu " söyler ve bununla beraber kelimelerle yapılan bir tablo olduğunu da ifade eder. Dille raks münâsebetini kuran Banarlı, bu hususun en güzel şekline Türkçede rastlandığını da belirtir: " Fakat, yine şiir adı altında kelimelerle yapılan diğer güzel bir sanat, raks'tır. Lisan, her dilde rakseder ama ben onun Türkçedeki mûsikili hareketlerine vurgunum. "³⁷

³² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s.9-12.

³³ Hasan Akay, *Cenâb Şehabeddîn'in Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (Basılmamış doktora tezi),s. 200.

³⁴ Hasan Akay, " Dilin Dili ve Şiirin Dili ", *İlmî Araştırmalar*, S. 2, s. 14.

³⁵ Walter Porzig, *Dil Denen Mûcize*, Çev. Vural Ülkü, s. 181.

³⁶ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, s.20-25.

³⁷ Nihad Sâmi Banarlı, *Türkçenin Sırları*, s. 90-91.

Klasik Edebiyat mümessillerinin dilinin teşekkülünde, içinde yaşanılan devir, mensup olunan tarz, söylenilen şiirin şekli ve türü yanında şairin mizâcî da tesirli rol oynar.

Vâfî'nin, tespit edebildiğimiz kadarıyla tek eseri olan Dîvân'ında kullandığı dil, zaman zaman ağırlaşmakla birlikte genellikle devri için anlaşılabilir bir dildir. Bazen daha önce çok kullanılmamış kelimeleri kullanarak şiirini meydana getirir bazen de son derece sade, açık ve akıcı ifadeleri görülür. Meselâ Dîvân'dan rastgele seçilmiş 268. gazel şairin dili ne kadar akıcı ve ifadelerini nasıl bir lirizm içinde verdiğini bize gösterebilir:

*" Edenler kesb-i 'işret gayrılar 'âlî-cenâbumdan
Benüm vâyem cefâdur mâye-i nâz u 'itâbumdan*

*İlâhî bulmasun sıdk-ı nefes subh-ı ümîdinde
Beni mehcûr u ser-gerdân edenler âfitâbumdan*

*Kaçan fikr-i lebiyle bâde içsem deste câm alsam
Olur ma'nî-i rengîn cilve-ger mevc-i şarâbumdan*

*O mâhî her gece meclis-fürûz-ı gayr işitdükçe
N'ola pervâne-veş mahv-ı vücûd etsem hicâbumdan*

*Ne denlü tâze tâze nevha etsem vechi var Vâfî
Zebân-ı şekveyem ser-tâ-kadem ol mâh-tâbumdan "*

Bazen döy-, on- gibi daha çok Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılan fiiller yanında az kullanılan mihr-giyâ gibi hususiyeti (dilimizde pek yaygın olmayan Farsça vâsf-ı terkibleri) de kullanır.

Üslûp denilince ise, şairin muhayyilesinde meydana getirdiği terkipleri nasıl bir ifade tarzı içinde anlattığı mevzû bahis olur. Üslûp, şairin aynı zamanda kendini ifade etme tarzıdır. Eserlerinde kullandığı üslûp bir açıdan onun hayata, olaylara kısacası dünyaya bakış tarzı ile yakından alâkalıdır. Çok çeşitli üslûp tarifleri yapılmıştır.³⁷ Hemen hepsinde ortak olan husus, sanatçının duygu ve düşüncelerini,

³⁷ Bunlardan birkaçını şöylece özetleyebiliriz: " Üslûb dediğimiz şey her şahsın efkâr ve mülâhazâtını tabîrde tarz-ı mahsûsudur. Herkesin üslûb ifadesi ise efkâr ve mülâhazâtının kâlebidir. Söylediği, yazdığı şeyler o kâlebe girdikçe sahibini teşhîs edecek kadar başka bir sûret ve şekil iktisâb eyler." (*Recâizâde Mahmud Ekrem, Ta'îm-i Edebiyat, s.61-62.*) " Üslûb ifade yahut yalnız ifade veya beyân, efkâr ve hissiyâtın eşkâl-i mahsûsasından ibarettir. Her muharrir fikr ü hissini kendine mahsûs bir tarz ile ifade eder. Bir fikri iki kişi kaleme alacak olsa meydana koyacakları eserler birbirine benzemez. İşte bu ihtilâf-ı üslûb ifadelerin başka olmasından ileri gelir ve işte beyânda olan bu tarz-ı mahsûs üslûb-ı ifadeden başka şey değildir. Meselâ " dünyada çalış ki öldükten sonra adını hayr ile andırasın denilse 'âdî bir söz olur, halbuki bu fikir bir edîb-i muktedirin üslûb ifadesine tevdi ' edilirse şu kıt 'a-i garrâ meydana gelir ki evvelki söze hiç benzemez:

Adını hayr ile andırmağa eyle himmet
'Âleme geldiğine bir taşı etme delîl
Taşı da nakşî da mahv eder ammâ eyyâm
Ebedî dâ'ir olur elsinede zikr-i cemîl "

(*Menemenlizâde Mehmed Tahir, Osmanlı Edebiyatı, s. 17.*) " Üslûb, ifade tarzı. Usul, tarz, yol. Sanatçının özel yapış, anlatış yolu. Yazarın duyuş, düşünüş ayrılığı; cümlelerinin uzunluğu, kısalığı; kelimeleri seçişi, yazısının âhengindeki ayrılıklar üslûbu gösterir. Her yazarın kendine göre üslûbu vardır. Yazarın kişiselliği, yaradılışı, ırkı, kullandığı dilin yapısı, anlatılmak istenen konu, yazarın olgunluk derecesi, eserin yazıldığı zaman, okuyucunun anlayışı, eserin yayımlanmasındaki sebepler üslûp üzerinde derece derece etki yaratır. Bir yazarın, hangi yazarın kaleminden çıktığını gösteren bir sanat ve anlatım özelliği üslûptur." (*Seyit Kemal Karaalioglu, Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü, s.169.*) " Tarz-ı beyân demektir. Düşüncesini, duygusunu, tahayyülünü anlatmak için herkesin şahsî bir ifade tarzı vardır. İşte o tarza " Üslûb " denilir. Buna " Edâ " tâbir olunduğu da vardır. Gerek sözde, gerek yazıda üslûbun çok ehemmiyeti vardır. Bir mes'ele hakkında düşüncesi bir olanlardan hangisi daha iyi söyler ve yazarsa onun ifadesi başkalarının beyânlarından daha tatlı dinlenir ve okunur. " (*Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugatı, s.177*). Bunun yanında pek çok üslûp çeşidi de vardır. Mehmed Celâl, bunları üslûb-ı sâde, üslûb-ı müzeyyen, üslûb-ı âlî şeklinde ifadelendirir: " Üslûb-ı sâde, tebeyyün ve ta 'lime ve eğlendirmeğe mahsûs bir tavr-ı ifade olduğu için, mutavvel ibârelerden, azametli teşbîh ve istiârelerden, şa'sa'alı hayâllerden biridir... Üslûb-ı müzeyyen, tezyînât-ı edebiyenin kâffesini câmi ' olduğu için, müzeyyen vasfıyla tavsif olunur. Üslûb-ı âlî ile üslûb-ı sâdenin vasatındadır, zînet ü letâfetçe üslûb-ı sâdenin fevkında, şiddet ü ulviyetçe üslûb-ı âlinin dîmindadır... Üslûb-ı âlî'ye misâl olacak âsârda göreceğimiz bir meziyet var ise, o da bu tarzda hissiyâtın asâlet ve ulviyete ve şiddetini ilâve etmekden ibâret bir hâssa-i celîledir. Üslûb-ı âlî, münâcât, nu'ût, mersiye, hutbe, felsefe, tarih ve buna mûmâsil şeylerde masâdif-i nazar olur..." (*Osmanlı Edebiyatı Nümûneleri, s. 67-71.*) Tahirü'l-Mevlevî ise üslûbun nev 'i hakkında şu bilgileri verir: " Her şahsın zamanı, mevkii, idrâki, mâlûmâtı, hülâsa hüviyyet ve meziyyeti itibariyle düşüncü-

kendine ait bir tarzda ifade ettiğinin belirtilmiş olmasıdır. Üslûbu meydana getiren başlıca âmiller, yazılacak konunun muhtevası, şairin mizâcı, kültürü, içinde bulunduğu hâlet-i rûhiyye yanında okuyucuya iletmek istediği mesaj da sayılabilir.³⁸ Klasik şairler, Tasavvuf, mahallileşme, Sebki Hindî ve hikemî tarzın tesiri altında kalmışlar ve bu tesirler şiirlerindeki üslûbun belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Tanpınar, Klasik Edebiyat'ın üslûbunu, " eski şiirimiz bir estetiğin emrinde olan bir üslûptu. Her üslûp gibi onun sıkı kaideleri, kolaylıkları ve güçlükleri, tehlike ve emniyetleri, uzak ve yakın hedefleri vardı ve yine her üslûpta olduğu gibi arkasında dayandığı bir hayat anlayışı ve zevk vardı."³⁹ şeklinde anlatır.

Vâlî Hasan Ağa'nın şiirinde iki cephe ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri Sebki Hindî'nin diğeri hikemî tarzın getirdiği unsurları kullanmadır. " *Divan şairi, kendisine geleneğin getirdiği hazır unsur ve malzemedен hareket etmek durumundadır. Belirli komular ve duygular etrafındaki bu hazır unsurlar divan şiirinin değişmez motiflerini meydana getirir. Bu motifler sisteminde şairin ele alacağı her unsur, geleneğin önceden belirlemiş olduğu ilgiler ve imajlarla kapalı*

ve düşündüğünü anlatısı kendisine mahsûsdur. Yani kimsenin ifadesi, başkasının beyânâtına benzemez. Büfon'un dediği gibi: " Üslûb-ı beyân aynıyla insandır. " İnsanların yüzleri gibi sözleri de başka başkadır. Buna binâen dünyada ne kadar insan varsa o kadar da üslûb-ı beyân vardır. Üslûbun tahdîdine imkân olmadığı halde, eskiden yazıların edâ ve müeddâsı nazar-ı dikkate alınarak onların yazılış tarzına bazı vasıflar verilir. Meselâ sâde kelimeleri hâvi olanlara *üslûb-ı sâde* süslü tâbirleri ihtivâ edenlere *üslûb-ı müzeyyen* denilirdi. " (*Edebiyat Lugatı*, s. 177-178.) " Duygu, düşünce, eylem ve hayallerin kişisel anlatım biçimi. Büyük ölçüde sözcüklerle, sözcüklerin seçimiyle ilgili bir olgudur üslup. Buna biçem de denir. Bir yazıda ya da yazınsal yaratıda sözcüklerin seçimi, kullanımıyla ilgili inceliklerin bütünüdür üslup. Yazıyı yazı kılan, okuru yazıya bağlayan, yazının tadıdır. " ...Yazının tadı, sözcükleri giydirmek, soymak, yatırmak, kaldırmak, koşturmak, oynatmak, sıçratmak ve de onlara diz çöktürmek, perende attırmak - aman dikkat, düşünceler basmayın - beden eğitimi yaptırmakla ortalarda salınır. " (S. Birsel) " (*Emin Özdemir, Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, s.291.) " *Fr. Style*, üslûb, ifade tarzı. Usul, tarz, yol. Sanatçının özel yapış, anlatış yolu. Yazarın duyuş, düşünüş, ayrılığı; cümlelerinin uzunluğu, kısalığı; kelimeleri seçişi, yazısının âhengindeki ayrılıklar üslûbu gösterir. Her yazarın kendine göre üslûbu vardır. Yazarın kişiselliği, yaradılışı, ırkı, kullandığı dilin yapısı, anlatılmak istenen konu, yazarın olgunluk derecesi, eserin yazıldığı zaman, okuyucunun anlayışı, eserin yayımlanmasındaki sebepler üslûp üzerinde derece derece etki yaratır. Bir yazının, hangi yazarın kaleminden çıktığını gösteren bir sanat ve anlatım özelliği üslûptur. " (*Seyit Kemal Karaalioglu, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, s. 852.)

³⁸ Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, s. 39.

bir daire teşkil eder. ⁴⁰ İşte bu dar kalıplar içinde kalan şair yeni ekolün tesiriyle az da olsa belli imajlardan kurtulmaya, eskiye bağlı kalarak yenileşmeye çalışmıştır. Zîrâ o döneme kadar büyük şairler yetişmiş ve pek çok şey söylenmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bu sebeple yeni arayışlar içine düşen şairler, Sebk-i Hindî'nin ve hikemî tarzın ifade imkânlarından yararlanmışlar ancak bu şekilde kendilerini ifade edebilme fırsatını bulmuşlardır.

Sebk-i Hindî, İran, Hindistan, Afganistan, Türkiye ve Tacikistan gibi ülkelerin edebiyatlarında tesirini göstermiş, ⁴¹ büyük tartışmalara sebep olmuş, özellikle İran'da edebiyatın yozlaşması olarak görülmüş ve fazla ehemmiyet verilmemiş bir tarzın adıdır. Ancak Sebk-i Hindî, hangi ülkenin edebiyatını tesiri altında bırakırsa, o ülkenin edebiyatında köklü değişiklikler meydana getirmiş ve tesir süresi de bir hayli uzun olmuş bir tarzdır. Sebk-i Hindî, hakkında bildiğimiz kadarıyla ilk bilgi veren ve doktorasını Ali Nihat Tarlan ile yapan Haluk İpekten'dir. Doktora tezi olan Nâîf'de ele aldığı bu tarzın özelliklerinden şunları sıralayabiliriz:

1. İncelik ve nezaket,
2. Anlamda derinlik, hayallerde genişlik, renklilik ve abartma,
3. Yabancı kelimeler ve uzun tamlamaların kullanılması,
4. Dış ortamdan insanın iç dünyasına yönelme,
5. Söz güzelliğinden çok anlam derinliğine önem verme,
6. Fazla sözden, söz sanatlarından kaçınma, şiiri kısa, dolgun " veciz ve münakkah " söyleme,
7. Mücerred mefhumların, müşahhas mefhumlarla ifadesi,
8. Zengin, renkli ve ince hayallerle şiirin örülmesi,

³⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz. Zeynep Kerman, s. 177.

⁴⁰ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.9, s.421.

⁴¹ Halil Toker, " Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu) ", İlmî Araştırmalar, S.2, s. 141.

9. İç dünyaya yönelme üzerine ıztırabın şiire kuvvetli olarak girmesi,
10. Mübalaga,
11. Yeni mazmûnlar,
12. Kullanılan dilin süslü ve ağır bir hale gelmesi, bunun yanında ince, nazik ve zarîf ifadeler kullanılması, ahengi bozan, pürüzlü seslerden, kulağa hoş gelmeyen kelimelerden kaçınma.⁴²

Malûm olduğu üzere bu tarz hakkında yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu konuda makale yazarlardan biri olan Halil Toker ise Haluk İpekten'den farklı olarak Sebki Hindî'nin dikkati celb edici özelliklerini şöyle belirtir: Temsîlin ve onun başka bir şekli olan irsâl-i meselin, teşhis ya da tecsimin çok kullanılan bir sanat haline gelmesi, bir nevi realizmin şiirde kendini göstermesi neticesi şiirin daha tesirli ve çekici hale gelmesi, şiirin saray çevresinden uzaklaşıp halka yönelmesi, cümlelerin öğelerinin kullanımda eski şairlerden farklı bir yol izlenmesi, günlük konuşma dilinden yararlanma⁴³ gibi.

Klasik şair, dış dünyada gördüğü unsurları muhayyilesine alarak onlara yeni bir şekil, yeni bir görünüş verir. Özellikle Sebki Hindî ekolünde bu durum yani mücerred mefhumların müşahhas mefhumlarla ifadesi, alışılmadık, duyulmamış bir hayâl dünyasının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Meselâ Fehîm-i Kadîm,

" Figân kim câme-i ömrüm kabâ-yı hayret olmuşdur

*Giribân-ı hayâtum çâk-i dest-i hayret olmuşdur "*⁴⁴

şeklindeki ifadeleriyle bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Vâlî, Sebki Hindî'ye mensubiyetini Sâib-i Tebrizî'yi şiirinde anarak bize bildirir:

⁴² Haluk İpekten, *Nâ'îlî*, s. 11-15.

⁴³ Halil Toker, a.g.m., 148-150.

⁴⁴ Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm-Hayati, Sanati, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, s. 408.

*" Hâmeyi herkes bu vâdide tek ü tâz edemez
Rûh-ı Sâib 'dür bu rehde Vâliyâ üstâdumuz " (g. 141/5)*

Yine gelenekten farklı bir yolda olduğunu,

*" Nedür bu hark-ı 'âde vâdi-i bigâneler Vâlî
Var ise hâme-i şûhun ya sâhirdür ya câdûdur " (g. 83/11)*

şeklindeki ifadeleriyle verir.

Vâlî'de Sebki Hindî dolayısıyla zaman zaman anlaşılması güç, alışılmıştan dışında ifadeler ve mânâda derinlik dikkati çeker. Orijinal olarak adlandırabileceğimiz bu söyleyişler arasında,

*" Pây-bûse-gehi sür 'atden olup lağzide
Zîr-i pâyına iner tâ leb-i gül-fâmından " (g. 270/2)*

*" Nice sâbûn-ı mihri ezmede ger câme-şûy-ı çarh
İzâle edemez dâmân-ı dilden çirk-i âlâmı " (g. 368/5)*

*" Azalmaz kâleb-i sâbûn-ı rahmet zerrece Vâlî
Hezârân câme-i pür-çirk-i cürmi şüst ü şûlarla " (g. 314/8)*

*" Haylice efsürdelenmiş tâ ki bulmuş haddini
Dürdi mihrün ayrılıp sâfi cemâl olmuş sana " (g. 10/3)*

*" Bu şeb ziyâfet-i dâmâd-ı fikr edüp Vâlî
'Arûs-ı tâze-me 'ânîyi da 'vet eylemişüz " (g. 161/7)*

şeklindeki ifadeleri göstermek mümkündür. Yine bu tarz dolayısıyla terkiplerde uzunluk dikkati çeker:

*" İnbisât-ı gonca-i ümmîd-i erbâb-ı hîred
İbtisâm-ı rûh-bahş-ı la'î-dil-cûlarladur " (g. 73/2)*

Az söz söyleyerek ifadeleri teksif etme ve beyitteki ifadelerin bir kelime üzerinde birleştirilmesi hususunu da şiirinde görmek mümkündür:

*" Meh-i âteş-nigâh ya 'nî yâr
Dilber-i kec-külâh ya 'nî yâr*

*Nerkis-i pür-humâr ya 'nî çeşm
Mest-i peymâne-hâh ya 'nî yâr*

*Gark-ı 'ısyân ü cürm ya 'nî dil
'Afv-ı 'âşık -günâh ya 'nî yâr*

*Kevkeb-i bî-şümâr ya 'nî aşk
Reşk-i hurşîd u mâh ya 'nî yâr*

*Zulmet-âlûd-ı şâm-ı gam Vâlî
Meş'âl-i subh-gâh ya 'nî yâr " (g. 48)*

Gazele baktığımızda şairin, şiirinin redifi olarak kullandığı " yâr " kelimesini diğer beyitlerde çeşitli unsurları birleştirerek ortaya çıkardığını söylememiz mümkündür. Gazelin ikinci beytinin birinci mısrasında yer alan **çeşm**, üçüncü beytin birinci

mısrasındaki **dil**, dördüncü beytin birinci mısrasındaki **aşk** ve son beyitteki Vâli (**âşık**) kelimesi bize " **yâr** " ı vermektedir.

Yine bu tarzın özelliklerinden olan " yeni mazmûn" bulma ve kullanma hususunu, bu ekole mensup pek çok şairde bulmamız mümkündür. Vâli'nin bu husustaki ifadelerine geçmeden önce " mazmûn " üzerinde durmak gerekir. Mazmûn, edebiyatımızda vâzih olarak anlaşılmayan terimlerden birisidir. Kamûs Tercümesi'nde, " Ma'lûl mânâsınadır. Ve babanın sulbünde zürriyete ıtlâk olunur. "⁴⁶ şeklinde tanımlanır. Kâmûs-ı Türkî'de ise, " 1. Mânâ, meâl, mefhûm: Bu beytin mazmûnu pek vâsidir.2. Nükteli ve cinaslı güzel söz, mazmûnu maharetli kelâm: bir mazmûn sarf etti. " ⁴⁷ mânâları verilmiştir. Muallim Nâci mazmûn için, " Zamânı verilmiş, ödenmiş, ödenmesi lâzım gelen, henüz peder sulbünde olan zürriyyet, mânâ, me'âl, mefhûm. Nükte, sanat, cinâs. "⁴⁸ şeklindeki bilgileri verir.

Yeni kaynaklara baktığımızda, meselâ Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü'nde, genellikle anlam edebiyatta ise, nükteli ve cinaslı söz olduğunu söyler.⁴⁹ Emin Özdemir, anlam, kavram demek olduğunu edebiyatta bir kavramı anlatan, onu çağrıştıran kalıplaşmış söz olduğunu belirtir.⁵⁰ S. Kemal Karaalioğlu da mazmûnun bazı şeyleri ifade için kullanılan klişeleşmiş söz şeklinde ifade eder.⁵¹

Mehmet Çavuşoğlu, " Mazmûn " adlı yazısında bu kelimenin çeşitli lugatlara dayanarak mânâlarını vermiş ve XVI. yüzyıldan itibaren şairlerin bunu hangi mânâlara kullandığını belirtmiştir. Ancak yine de bu kelimenin anlaşılmadığını ve herkesin farklı mânâlara kullanıldığını belirterek, " *mazmûn sözlüklerde de belirtildiği gibi bir cümle, bir mısra, bir deyim içerdiği ve onlardan herkesin anladığı hakikî ve mecâzî mânâ demektir. Bir edebiyat deyimi olarak da asıl mânânın yanında bir isme, bir atasözüne, bir olaya telmihtir. Prof. Ali Nihad*

⁴⁶ Mütercim Âsım, *Kamûs Tercümesi*, C.IV, s. 675.

⁴⁷ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türkî*, s. 1361.

⁴⁸ Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, s.791.

⁴⁹ Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, s. 178.

⁵⁰ Emin Özdemir, *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, s. 189.

Tarlan, mazmûnu bir şeyi, o şeyin vasıflarını veyâ o şeyi çağrıştıracak (tedâi ettirecek) kelime ve kavramları zikr ederek bir ibârenin içinde gizlemek diye tarif ederdi. " şeklinde mazmûnu ve Ali Nihat Tarlan'ın görüşünü belirtir.⁵¹ Bu konuda çalışması olanlardan biri de Mine Mengi'dir. Mine Mengi, " anlam, öz, verilmek istenen düşünce, şiirde ustaca söylenmiş söz, ince, zarîf anlatım " mânâlarına kullanıldığını söyleyip terimin lugat mânâlarından anlam genişlemesine uğradığını belirterek mazmûnun şiirimizin hem mânâ hem de lafz yönü ile alâkalı olduğunu söyler. ⁵² İskender Pala ise, " edebiyatta bazı özel kavram ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan klişeleşmiş söz ve anlatımlara " dendiğini ifade eder.⁵³ Yine " Ma'nâ ve Mazmûn " adlı yazısında Şahin Uçar da bu terim üzerinde durmuş ve Lisanü'l-Arab'dan mazmûnun, " hâmile devenin henüz doğmamış yavrusu " şeklindeki mânâsını vererek bu terimin bir istiâre olduğunu söyler. Neden istiâre olduğunu ise, " *istiâre, dilde mevcut kelimeleri kullanarak (yeni ve farklı bir dilin kavramları için yeni kelimeler icâd etmek yerine, daha pratik olan benzetme yoluyla) dilde mevcut olmayan yeni kavramlar icâd etmek için yapılır; onun içindir ki, benzetme yoluyla " kelâmın içine gizlenen bu yeni anlam " sebebiyle, her istiâre bir mazmûn olabilmektedir.*"⁵⁴ der. Ancak bizce mazmûnun istiâreyle karşılanması imkân dahilinde gözükmemektedir. İstiârede, ifade edilmek, belirtilmek istenen bir kelimeyle belirtilir ve bunda benzetme esastır oysa mazmûn metnin içinde gizlidir. İstiâre mecazla karışabilir. Zîrâ ikisinin temelinde de benzetme vardır. Ancak mazmûnda benzetmeden daha öte, onu tedâi ettirecek ifadeler gerekir. Görüldüğü gibi pek çok araştırmacı tarafından açıklanılmaya çalışılan mazmûnun, lugalarda edebiyatla alâkalı olarak mânâ, meâl, mefhum, klişe ibâre, nükteli, cinashlı söz karşılıkları verilmiştir. Bir edebiyat terimi olarak ise, Ali Nihat Tarlan ve Tahir Üzgör dedikleri gibi, bir metnin içine gizlenen ancak

⁵⁰ S. Kemal Karaalioglu, a.g.e, s. 483.

⁵¹ Ali Nihat Tarlan, " Mazmûn ", Türk Dili, C.48, s. 388-389.

⁵² Mine Mengi, " Mazmun Üzerine Düşünceler ", Dergâh, C.III, s.34.

⁵³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 359.

⁵⁴ Şahin Uçar, " Ma'nâ ve Mazmûn ", Türkiye Sanat Yılığ 1993'ten ayrı basım, s.8.

kendisini tedâî ettirecek kelimeler yardımıyla bulunabilen unsurdur.⁵⁶ Bununla birlikte tarifini böylece şekillendirmeye çalıştığımız mazmûnun, metinlerde tespit edilmesi yüklü bir kültür birikiminin neticesi olduğundan çok güç bir mesâidir.

Vâîf, Sebk-i Hindî'ye mensup pek çok şair gibi yeni ifadeler bulmaya, taze şiirler meydana getirmeye çalıştığını ifade etmiş ve bu hususta, tarz-ı şi'r (g. 193/7), tâze eş'âr (g. 321/8), şi'r-i nev-tarh (g. 280/5), nazm-ı tâze (g. 380/5), me'ânî-i tâze (g. 41/2), bikr-i me'ânî (g. 319/5), ma'nî-i bigâne (g. 75/2, 20/5), hayâl-i tâze-ma'nâ (g. 127/1), semt-i hayâl-i tâze (g. 7/6) gibi ifadelerle belirtmiştir.

Vâîf'nin üslûbunun teşekkülünde önemli rol oynayan hikemî tarza geçmeden önce hikmet ve bizdeki hikmet geleneği üzerinde kısaca durmak gerekir. İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk isimlerinden biri olan Ahmed-i Yesevî'nin şiirlerine ad olarak kullandığı " hikmet " kelimesi⁵⁷ Kamûs Tercümesi'nde şöyle tanımlanır: " Ha'nın kesriyle adl ü ilm ü hilm ü nübüvvet ve Kur'ân ve İncil'e itlâk olunur. Müellifin Basâ'ir'de beyâna göre men'ü'l-fesâd u men'ü'l-kasde'l-ıslâh ma'nâsından me'hûzdur."⁵⁸ Arapça-Türkçe lugatte, felsefe, adalet, ilm, hilm, Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm, İncil, veciz söz gibi mânâları verilmiş⁵⁹, Steingass'ta ise, ilim, irfân, bilim, malûmât,felsefe, fizik, ilac (hekimlik), esrarlı, anlaşılmaz, gizli ilim mânâları yer almıştır.⁶⁰ Tasavvuf Terimleri'nde, ilk mânâsı felsefe olarak verilen hikmetin

⁵⁶ Meselâ Fuzûlî'nin Gül Kasidesi'nin,

" Çıhdı yaşıl perdeden 'arz eyledi ruhsâr gül
Saldı mir'ât-ı zamîr-i pâkden jengâr gül "

şeklindeki matla beytinde, Ali Nihad Tarlan tarafından tespit edilen ve Tahir Üzgör'ün bir yazısında ifade ettiği gibi, papağan mazmunu bulunmaktadır. Gülün yeşil yaprakları papağanın gövdesi, kırmızı taç yaprakları da gagası olarak belirtilmiştir. Beyitte bu mazmunun bulunmasındaki karinelere biri de mâlûm olduğu üzere mir'ât kelimesidir. (*Tahir Üzgör, Fuzûlî'ye ve Gül Kasidesine Dair, Türklük Araştırmaları Dergisi, S.8, s. 574. (Mehmet Akalın Armağanı)*)

⁵⁷ Ahmed-i Yesevî, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Haz. Kemal Eraslan, s. 36.

⁵⁸ Mütercim Âsım, *Kamûs Tercümesi*, C. IV, s. 244.

⁵⁹ Mevlût Sarı, *El-Mevârid- Arapça-Türkçe Lugat*, s. 331.

⁶⁰ F. Steingass, *Persian-English Dictionary*, s. 427.

ayrıca tasavvufî şiihlere verilen ad olduğu üzerinde durulur.⁶⁰ Türk Ansiklopedisi'nde, daha çok Hz. Peygamber'in va'z ve irşadları ile " mukaddes kitap " mânâsına kullanıldığı⁶¹ ifade edilirken aynı mânâları İslâm Ansiklopedisi'nde de görmek mümkündür.⁶²

Pek çok mânâyâ gelen hikmetin kısımları da Büyük Türk Lugat'inde, kudemâyâ, İbni- Sinâ'ya ve sofıyyeye göre şöyle sıralanmıştır (Kudemâyâ göre) : "1. Hikmet-i ilmiyye,2. Hikmet-i hulkiyye, 3. Hikmet-i menziliyye, 4. Hikmet-i siyasiyye, 5. Hikmet-i medeniyye. İbn-i Sinâ'ya göre, 1. Hikmet-i medeniyye, 2. Hikmet-i menziliyye, 3. Hikmet-i hulkiyye, 4. Hikmet-i nazariyye. Hikmet-i nazariyye'nin aksâmı , 1. İlm-i tabîî, 2. İlm-i riyâzî, 3. İlm-i İlâhî. Sofıyyeye göre,1. Hikmet-i manzûka,2. Hikmet-i meskûte, 3. Hikmet-i mec'ûle, 4. Hikmet-i câmi'a."⁶³

Kur'ân-ı Kerîm'de 20 yerde geçen hikmet⁶⁴, Kur'ân,⁶⁵ haram ve helâli ayırabilme (kabiliyeti),⁶⁶ peygamberlik,⁶⁷ hikmet,⁶⁸ sünnet,⁶⁹ hüküm,⁷⁰ âyet ve sünnet,⁷¹ İlâhî hüküm,⁷² şeriat kanunu,⁷³ mânâlarına kullanılmıştır. Ayrıca hikmet kelimesinin fa'îl veznindeki şekli olan Hakîm de Esmâ'-i Hüsnâ'dan olup Allâh'ın en yüce bilgileri bilmesiyle alâkalıdır.⁷⁴ Hadislerde de yer alan hikmeti⁷⁵ Mevlânâ da

⁶⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 242.

⁶¹ Türk Ansiklopedisi, " Hikmet ", C.XIX, s. 238.

⁶² CL. Huart, " Hikmet ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C.5-I,s.481.

⁶³ Hüseyin Kazım Kadri, *Büyük Türk Lugatı*, C.II, s. 557.

⁶⁴ 2 (Bakara) 129, 151, 231, 251, 269 (2 defa), 3 (Âl-i İmrân) 48, 81 (2 defa), 164, 4 (Nisa) 54, 113, 5 (Mâide) 110, 16 (Nahl) 125, 17 (İsrâ) 39, 31 (Lokman) 12, 33 (Ahzab) 34, 38 (Sad) 20, 43 (Zuhruf) 63, 54 (Kamer) 5, 62 (Cuma) 2.

⁶⁵ 16 (Nahl) 125.

⁶⁶ 2 (Bakara) 129, 151, 231.

⁶⁷ 2 (Bakara) 251.

⁶⁸ 2 (Bakara) 269 (2 defa), 3 (Âl-i İmrân) 48, 81, 4 (Nisâ) 54, 5 (Mâide) 110, 17 (İsrâ) 39, 31 (Lokman) 12, 33 (Ahzab) 34, 38 (Sad) 20, 54 (Kamer) 5.

⁶⁹ 3 (Âl-i İmrân) 164.

⁷⁰ 4 (Nisâ) 113.

⁷¹ 17 (İsrâ) 39.

⁷² 43 (Zuhruf) 63.

⁷³ 62 (Cuma) 2.

⁷⁴ İmam-ı Gazalî, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, Müt. M. Feriât, s. 157.

⁷⁵ Meselâ, " Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. ", " Hikmetli sözden daha üstün bir hediye yoktur. ", " Ben hikmet eviyim, Ali kapısıdır. " (A.J. Wensinck, *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, Tome I, s. 481. (Elif-Ha).

marifet ve kerâmetle birlikte anar: " *Azîz ve Celîl olan Tanrı'nın hikmet, mârifet ve kerâmet elbiseleri giydirdiği kulları vardır. Her ne kadar halkın bunları görebilecek görüşleri yoksa da, Tanrı onları pek çok kışkırdığından, onlar da kendilerini tıpkı Mütenebbî'nin, " Kadınlar ipekli elbiseleri süslenmek için değil, güzelliklerini korumak için giydiler. " dediği gibi , (hikmet, mârifet ve kerâmet elbiseleriyle) örterler. " ⁷⁷ Unutulmaz Mısralar'ın yazarı Hilmi Soykut ise, hikmet kelimesinin muhtelif mânâları üzerinde durur.⁷⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, hikmetin mastar olarak kullanıldığı zaman âsâyîş ve emniyet mânâlarına geldiğini isim olarak kullanıldığında ise, yararlı bilgi, iyi iş, iyi hareket olarak karşılandığını söyler ve hikmetin mânâlarını sıralar.⁷⁹ Bütün bunlardan hareketle hikmet kelimesinin mânâlarını kısaca şöyle sıralayabiliriz:*

1. Kur 'ân-ı Kerîm,
2. İncil,
3. Peygamberlik,
4. Felsefe,
5. Üstün bilgi,
6. Fizik,
7. Ahlâka ait söylenmiş söz, vecize,
8. Kâinâtın var oluşunda sezilen ancak idrâk edilemeyen sebepler,

⁷⁷ Meliha Ülker Ambarcıoğlu, *Fîhi Maftîh* (Çeviri) , s.18.

⁷⁸ Meselâ hikmetin, a- İlim ve adlin bir arada bulunmasından meydana gelen vasıf, b- Kâinâta mevcut şeylerin hakikatini öğreten bilgi, c- vecize, d- Hadiselerin gizli sebebi gibi anlamlarını sıralar (*İ.Hilmi Soykut, Unutulmaz Mısralar, s. 46.*)

⁷⁹ " 1-Kavilde ve fiilde isabet, 2- İlim ve onunla amel, 3- İlim ve fıkıh, 4- Mânî-i eşyâyı marifet ve fehim, 5- Akıl fi-emrillâh, 6- Fehm, 7- İcâd, 8- Eşyâyı mevzı ve mertebesine koymak, 9- Ef'âli hasene-i saibeye ikdâm, 10- İlmîni cehilden, fi'lini cevirden, cudunu buhulden, hilmini sefehden tenzih etmek, 11- Ahlâk-ı İlâhiye ile tahalluk, 12- Tefekkür fi-emrillâh ve ona ittibâ', 13- Allâh'a taat, fıkıh, din, amel,14- Bir nûrdur ki vesvese ile makam beyni bununla fark edilir.15- Sûrat-i cevâb maa isabeti's-savab, 16- Savaba red, 17- Ervâhın müntehâ-yı sükûnet ve itminânı, 18- Hak Ta'âlâ'dan bilâ-kayd ü şart vârid olup şekkü şüphe, za'f ü fesâd ihtimâli bulunmayan, niçin ve neden diye taharriye hacet bırakmayan işaret,19- Cemi-i ahvâle hakkı işhad, 20- Salah-ı din ü dünya, 21- İlm-i ledünnî, 22- Vürûd-ı ilham için tecridi sır, 23- Bunların hepsi." (*Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, , c.II, s.915-926.*)

9. Bilgelik.

Mine Mengi, hikmetin bir yandan felsefeye bir yandan da dine bağlı olduğunu söyleyerek İslâmî Türk hikmetinin kaynağını Kur'ân ve hadislerle birlikte İslâm filozofları ve onlara da kaynaklık etmiş olan Yunanlı ve Romalı filozoflar da aramak gerektiğini söyler.⁸⁰ Amacımız kaynak araştırması yapmak olmadığından bu husus üzerinde durmadık. Türklerde hikmet İslâmiyet'in kabulünden sonra dinî kaynaklı olmuş ve ahlâk ön planda yer almıştır. Hikemî ifadeler, insanları doğruluk, güzellik ve iyiliğe yönlendirmek amacıyla söylenmiştir. Bunun İslâmiyet'ten önceki örneklerine Oğuz Kağan Destanı'nda, Orhun Kitabeleri'nde ve Dede Korkut'ta rastlamak mümkündür. İslâmiyet'in kabulüyle birlikte ise, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık gibi eserlerde ilk örnekleri mevcuttur. Yesevî hikmetlerinin gayesi ise, İslâmiyet'in esaslarını, şeriatın ahkâmını ve Tasavvufun inceliklerini, bu dine yeni girmiş ya da henüz girmemiş insanlara öğretmektir. Dîvân-ı Hikmet'i sonraki yüzyıllarda pek çok ahlâkî eser takip eder. A. Sırrı Levend Ümmet çağı ahlâk kitaplarımızı şöyle sınıflandırır: Genel ahlâk, siyaset-nâmeler, nasihat-nâmeler, ahlâkî güzel sözler, fütüvvet-nâmeler, Kabus-nâme çevirileri, Kelile ve Dimne çevirileri, hikâyelerle süslenmiş ahlâkî eserler, ahlâkî fıkralar ve hikâyeler, atasözleri ve türlü eserler.⁸¹ Bu konuda yazılmış eserler içerisinde Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'si⁸² Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme'si⁸³, Güvâhî'nin Pend-nâme'si,⁸⁴ Şeyh Eşref b. ahmed'in Fütüvvet-nâme'si,⁸⁵ Razâvî'nin Fütüvvet-nâme'si,⁸⁶ Nâbî'nin Hayriyye'si⁸⁷ v.b. gibi eserler sayılabilir. Anadolu sahasının

⁸⁰ Mine Mengi, *Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s. X.

⁸¹ A. Sırrı Levend, " Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, " Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1963, s. 96-97.

⁸² Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı III*.

⁸³ Adem Ceyhan, *Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâme'si*.

⁸⁴ Güvâhî, *Pend-nâme*, Haz. Mehmet Hengirmen.

⁸⁵ Orhan Bilgin, *Fütüvvet-nâme* (Şeyh Eşref b. ahmed).

⁸⁶ *Rahşan Gürel, Razâvî'nin Fütüvve-nâme'si*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış doktora tezi).

⁸⁷ Nâbî, *Hayriyye*, Haz. Mahmut Kaplan.

yanında Çağatay sahasında da hikmet tarzı şiiirler yazan şahsiyet olarak Ubeydullah Han'ı görüyoruz. Onun da gayesi tıpkı Yesevî gibi İslâmiyetin esaslarını halka öğretmektir. Bir hikmet divanı kaleme almış ve bu tarz şiiirleri devam ettirmiştir. Bizde bu tarzın temsilcisi olarak eserlerinde işlediği konular itibariyle Nâbî ön plana çıkmıştır. Hakîmâne ifadelerin daha çok insanların nasihata ihtiyacı olduğu , bozulma ve düzensizliklerin çoğaldığı dönemlerde ortaya çıkması dikkati çekicidir. Bununla birlikte insanları ahlâkî olarak iyiye yöneltmek hemen her dönemde işlenen bir mevzûdur. Özellikle XVII. yüzyılda bozulmaların artması Nâbî gibi şiiirleri çok etkilemiştir. Bu hususta Mine Mengi, " *genellikle, her şiiirin edebî kişiliği ve dünya görüşü, şiiirin yaşadığı devirle ve toplumun durumuyla yakından ilgilidir. Yani şiiir, çağının üzerinde bıraktığı izlenimleri, şu ya da bu biçimde şiiirine aksettirir. Ancak, Nâbî gibi, kullandığı, zamanı ve toplumu kınayan ifadeyi, tarihî delillere dayandırmasına az rastlanır. O, Divân'ının pek çok yerinde, toplumun o günkü durumunu başarıyla dile getirmiş, ayrıca Divân'ında yer alan kaside, gazel, kıtalarda ve bilhassa, Hayriyye'deki çeşitli bölümlerde, devri için tarihî belge olabilecek kıymette bilgi vermiştir.*" ⁸⁷ Nâbî böylelikle edebiyatımızda tarz olarak kabul edilebilecek bir yenilik başlatmıştır. Kendisinden sonra gelen pek çok şiiir, onun açtığı bu yolda ilerlemiş ve hikemî ifadeler söylemişlerdir. Bunlar arasında Sâbit, Hâmî, Âgâh, Vâlî, Koca Ragıp Paşa, Sünbülzâde Vehbî, Keçecizâde İzzet Molla gibi şahısları saymak mümkündür.

Vâlî de hem mizâcî hem devri hem de payitahtan uzak olmanın, bir nevi kenarda kalmanın neticesi olarak hakîmâne olarak nitelendirilebilecek ifadeler kullanmıştır. Vâlî'nin bu tarz ifadeleri kullanmasında Nâbî'ye nazîreler yazmış ve onun takipçilerinde olan Âgâh-ı Semerkandî'nin şiiüphesiz büyük tesiri vardır. Hikmet kelimesini Divân'ın birkaç yerinde kullanan şiiir, " gışâve-i hikmet " (g. 193/4), " pes-i gışâve-i hikmet " (g. 205/3), " esrâr-ı hikmet " (g. 77/4) gibi ifadelerle hikmetin gizliliğini, âdeta manevî âleme ait olduğunu ifade ederken "

⁸⁷ Mine Mengi, a.g.e., s. 3.

fenn-i usûl-i hikmet " (g. 318/1), şâh-ı hikmet " (g. 156/3) şeklindeki izafetleri de kullanır.

Vâlî'nin hikemî tarzda söylediği ifadeleri 1.Dinî hususlarla ilgili olanlar, 2. Sosyal hayatla ilgili olanlar şeklinde iki bölümde incelemek mümkündür.

1. Dinî Hususlarla İlgili Olanlar

Kur'ân-ı Kerîm, malûm olduğu üzere başlı başına bir hikmettir. Ancak her hikmet Kur'ân-ı Kerîm değildir. Hikemî ifadeler âyet ve hadislerin dışında söylenmiş sözlerdir.

Bu dünyada yapılan işlerin neticesi âhirette alınacağından, herkesin âmâlinin ne olduğunun bilineceğinden, günah ve sevabın zerresine kadar ortaya çıkacağından ve insanın bunlara göre ceza alacağından bahseder (g. 116/5, 215/3, 354/3, 354/4). " Dem-i muhasebe ", " Vezzân-ı haşır ", " keffe-i mîzân ", " sabâh-ı mahşer " gibi ifadelerle Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde belirtilen âhret gününü, ruhların hesap verecekleri günü ifade etmiştir. Herşeyin orada ortaya çıkacağını, herşeyin orada söyleneceğini,

" Kalsun sabâh-ı mahşere ey şûh şekvemüz

Hâtırda her ne var o dem söylerem sana " (g.8/4)

şeklindeki ifadelerle verirken, gönül ve kulağın tam bir teslimiyet içinde bulunması gerektiğini âdeta bir beddua olarak niteyebileceğimiz ifadelerle verir:

" Sabâh-ı mahşere dek vakf-ı derd-i dağ olsun

Amun ki gûş u dili halka-i rızâda degül " (g. 238/4)

Şairin ikinci olarak üzerinde durduğu husus, kazâ ve kader⁸⁸ meselesidir. Kazâ ve kaderden kaçılmayacağı, İlâhî takdirin hükmünü er geç icrâ edeceğini ifade etmiştir:

*" Tengî vü ferâhî ne gelir semt-i kazâdan
Cân ile kabûl eyle de envâ'-ı ni'am bil " (g. 227/6)*

*" Tîg-ı kadere türs-i hazer kâr-ger olmaz
Eyler mi kazâ merdi haber-dâr gelince " (g. 323/3)*

*" İhtirâz olmaz imiş kâr-ger-i redd-i kazâ
Hükm-i takdîr gelince eder abtâl hazer " (g. 49/5)*

Şairin üzerinde durduğu bir başka husus, verilen nimetlere karşılık şükr edilmesi konusudur. Zîrâ Allâh, " Şükrederseniz nimetlerinizi arttırırım " ⁸⁹ demiştir:

*" Şükrân-ı ni'met eyle ki kadrün füzûn ola
Hamd ile buldı rütbe-i 'âlî hatîbler " (g. 55/7)*

⁸⁸ Lugat mânâsı hüküm ve karar verme olan kazâ kelimesinin kökü, Kur'an'da bile birbirinden muhtelif mânâlarda kullanılmıştır: emir, hüküm, tesbit, ilâm, tebdîl, ifâ v.b. İstilah olarak, bu kelime şu mânâlara da kullanılır: a. kadılık makamı ve me'muriyeti; b. evvelce ihmâl edilmiş dinî vazifenin yerine getirilmesi;c. Bütün mevcûdâta nazaran, onların birbirini takip etmesinde Allâh'ın ebedî ve küllî takdiri. (*B.D.Macdonald, " Kazâ ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C. 6, s. 493.*) Kader, ölçme, takdir etme mânâlarının yanında Allâh'ın iradelerini icrâdan önce takdir etmesi mânâsına gelir. (*B.D. Macdonald, " Kader " M.E.B.İslâm Ansiklopedisi, C.6, s. 41.*) Kader, Allâh'ın meydana gelecek her şeyi ezelde tespit ve tayin etmesi, kazâ ise tespit edilen şeylerin zamanı gelince vukû bulmasıdır. 54 Kamer 49'da, " Biz , her şeyi bir ölçüye göre yarattık. " buyrulmuştur. Allâh'ın takdir ettiği şeylerin hepsi Levh-i mahfûz'da kayıtlıdır: " Gökte ve yerde göze görünmeyen hiç birşey yoktur ki, apaçık bir kitapta (levh-i mahfûz'da bulunmasın " (27 Neml 75).

⁸⁹ 14 (İbrahim) 7.

Tecrübe edilmiş duâları okuyanların isteklerine ulaşacaklarını (g. 377/6), kalbin " harem-âsâ " hevesden temizlenmesi gerektiğini (g. 14/1, 228/1), cuma gecelerinin diğer gecelerden fâikiyyetini (g. 398/7) de belirtir.

Ölüm meselesine de değinen şair, bu yolculuğa herkesin tek başına çıkacağını ve bundan kurtuluşun bulunmadığını anlatır. Zîrâ Kur'an'da belirtildiği gibi her canlı ölümü tadacaktır.⁹⁰

*" 'Adem şehrine tenhâca gider 'azm eyleyen Vâlî
Bu rehde intizâr-ı kârbân-ı kayd-ı refik olmaz " (g. 123/8)*

*" Bâm-ı bedenden eylese pervâz murg-ı rûh
'Avdet eder mi bir dahı gitdi gider gider " (g. 52/3)*

2. Sosyal Hayatla İlgili İfadeleri

Vâlî, insanları iyiye, doğruya, güzele yöneltmek için hadiselerin iç yüzünü halka, okuyucuya duyurmak amacıyla cemiyet hayatında karşılaşılan ve kendisinin nazar-ı dikkatini celb eden bazı konuları şiirlerinde işlemek sûretiyle yaşadığı cemiyete bir yönde faydalı olma yoluna girmiştir. Zîrâ, sanat, cemiyetin aynası olduğundan şair de başkalarının farkına varamayacakları veya dikkat edemeyecekleri hususları görebilen ve bu konular üzerinde gözlemlerini aktaran insandır.

Vâlî herşeyden önce kötü ahlâk üzerinde durarak eğer insanın kötü huyları varsa bunları yok etmek için uğraşması gerektiğini (g. 137/3), zîrâ güzelliğin iyilere, kötülüğün ise kötülere lâyük olduğunu (g. 395/2), huyları beğenilmeyen kişilerle birlikte olunmaması lâzım geldiğini (g. 9/2) belirtir.

⁹⁰ 3 (Âl-i İmrân) 185, 21 (Enbiyâ) 35, 29 (Ankebût) 57.

Doğruluk ve eminliğe büyük önem veren şair, sonsuz mutluluğun onlarda bulunduğunu ifade eder (g. 179/3) ve muhatap padişah bile olsa doğruyu söylemek gerektiğini vurgular (g. 293/8).

Herşeyin zamanında yapılması gerektiğini, zamanı geçince bunların bir değeri kalmayacağını ya da uygun düşmeyeceğini belirten şair bu hususu, özellikle yaşlılık döneminde, gençliğe ait şeyler yapmanın münasip olmayacağını ifade ederek söylemiştir:

*" Uymaz hele pîrâne-dile cünbiş-i ber-pâ
Zîrâ dem-i dey mevsim-i gülzâr degüldür " (g. 110/4)*

*" Mahabbet iddi 'âsın eylemek pîr ü kühenlükde
'Arûs olmağa meyl etmek gibidür pîre-zenlükde " (g. 327/1)*

Kötü sözler söylemenin (g. 397/4) ve dedikodunun (g. 91/2) zararları üzerinde duran Vâî, en rahat kimselerin dilsizler olduğunu da ifade eder (g. 91/2).

Kibir konusuna da temas eden şair, böyle meşrepli kimselerin sevilmediğini de belirtir (g. 18/1). Yaşamak için gerekli olan şeyleri özellikle nakdi, zamanında biriktirmek lâzım geldiğini (g. 306/3), ele geçen fırsatları değerlendirmenin gerekliliğini (g. 306/6), âkıl olanın pâdişâhlığa meyl etmeyeceğini (g. 312/4), kadri düşük kimselerin yükselişine aldanmamak gerektiğini (g. 231/8), yüksek kıymette olan kimselerin hakîr görme ile kıymetlerinden bir şey kaybetmeyeceklerini (g. 124/4), her topluluğun peşine uyup gitmemesini (g. 224/5), maksadı için canını ortaya koyanların emellerine ulaşacağını (g. 43/8), insanın her ne şekilde olursa olsun zararını istemeyeceğini (g. 130/6), zâlimin zulmünün çok sürmeyeceğini (g. 134/1), kanaatkâr kimselere bir parça ekmeğin dahi kâfi geldiğini (g. 395/4), ihtiyaç anında insanlara yardım etmenin lüzûmunu da (g. 14/7) çeşitli beyitlerinde ifade eder.

Kimsenin lutfuna minnet edilmemesini, bunun yükünün ağırlığını belirten Vâî, şâh ve vezirlerden gelecek ihsana dahi gına gösterilmesini söyler. Bir yüzyıl sonra Namık Kemal'in

*"Kimsenin lutfuna olma tâlib
Bedeli cevher-i hürriyettir"⁹¹*

ifadesiyle vereceği düşünceyi Vâî,

*"Gerçi lezzet-bahş olur ihsân-ı erbâb-ı kerem
Sıkl-ı bâr-ı minnetin bir kerre hammâl ol da gör" (g. 67/5)*

*"Câmid isen de eyleme imdâd-ı gayra meyl
Minnet-keş olma hâme gibi dest-gîrden" (g. 282/4)*

*"Eyle hemîşe südde-i tüklâna ilticâ
Müstagnî ol 'atiyye-i şâh u vezîrden" (g. 282/6)*

şeklindeki ifadeleriyle verir. Ayrıca Hz.Yûsuf'un vak'asını misâl göstererek dünyâda hasedsiz kimsenin hattâ kardeşin bile bulunmayacağını belirtir:

*"Müş'ir degül mi Yûsuf u ihvânı vak'ası
Zîr-i felekde bî-hased ihvân olur mı hiç" (g. 32/4)*

Bunların yanında Vâî, meselâ, " var " (g. 47), " ol da gör " (g. 67), " heves " (g. 170) redifli gazellerinde olduğu gibi muhtelif yerlerde hikemî ifadelere geniş bir şekilde yer vermiştir.

⁹¹ Namık Kemal'in *Şiirleri*, Haz. Vasfi Mahir Kocatürk, s. 62.

Atasözleri ve Deyimler

Geleneğimizin bir parçası olan, eskiden sav, mesel ve tabir gibi kelimelerle anılan atasözleri (atalar sözü) ve deyimler, bunların derlendiği eserlerde tam bir tasnife tabi tutulmadan karışık olarak yani atasözleri başlığı altında deyimlere, deyimler başlığı altında atasözlerine yer verilerek bize intikal ettirilmiştir. Bu iki unsurun ortak özelliği özlü olmaları ve hoş a giden bir anlatım aracı olmalarıdır şeklinde bilgiler veren Ömer Asım Aksoy,⁹² her ikisinin tarifini yapar. Aksoy atasözünü, " *atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir* "⁹³ ifadeleriyle tanımladıktan sonra deyimini, " *bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce* " şeklinde tanımlar.⁹⁴

*" Berceste şi'r başka mesel başkadır Kemal
Pesten terânedir nice sözler mesel gibi "⁹⁵*

şeklindeki beytinde Yahya Kemal şiirle mesel arasında büyük fark olduğunu söylemesine rağmen, Klasik Türk Edebiyatı, atasözü, kelâm-ı kibâr (vecîze), deyim gibi âdeta bir hazine olarak kabul edilebilecek unsurlar bakımından çok zengin bir edebiyattır.⁹⁶ " *Gerek manzum olsun gerek mensur olsun atasözlerimizin hepsi de kendilerine has birinci vasıf olan sadelik, tabiiîlik ve her sûretle mükemmellikten başka edebiyat nokta-i nazarından da bir çok sanat güzelliklerini hâiz bulunmaktadırlar. Bilhassa mevzûn olanlar, bu tabii zevk inceliklerine seci,*

⁹² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* , C.I, s.13.

⁹³ Ömer Asım Aksoy, a.g.e.,s.37.

⁹⁴ Ömer Asım Aksoy, a.g.e.,s. 52.

⁹⁵ Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rûzgarıyla*, s. 40.

⁹⁶ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler*, s.137.

yarım kafiye, tam kafiye gibi bedî bir takım unsurların da karışmasıyla ikinci bir güzellik daha edinmiş oldukları içindir ki bir çok asırdan beri büyük atalarımızın ruh ve zevkleri üzerinde yapageldikleri tesiri, bugün aynen bizim zevklerimiz üzerinde de icrâ etmekten geri kalmıyorlar."⁹⁸

Atasözleri ve deyimlerle şiiri süslemenin ehemmiyetine pek çok şairimiz temas etmiştir. Sünbülzâde Vehbî, Lutfiyye'sinde,

*" Fenn-i emsâle edersen himmet
Gelir inşâ-yı kelâma kuvvet "*⁹⁹

Nâbî ise,

*" Sözde darbü 'l- mesel irâdına söz yok ammâ
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel "*¹⁰⁰

şeklindeki ifadeleriyle bu hususu işler.

Klasik şairler, atasözlerini ya aynen veya vezne uydurmak amacıyla biraz değiştirerek kullanmış, genellikle bir açıklama yapmadan tabîi olarak, bazan da mesel olduğu belirtilerek verilmiştir.¹⁰¹

Vâfî, Dîvân'ında atasözleri ve deyimleri kullanmak vasıtasıyla ifadelerini kuvvetlendirmeye, daha tesirli şiirler söylemeye çalışmıştır. Bu unsurların bir kısmını ya aynen veya meâlen kullanmış, bazen de kelimeleri Farsça vermek sûretiyle bu unsurları işlemiştir. Vâfî Dîvânı'ndan atasözleri ve deyimlere örnek verirse, bu unsurları nasıl ifade ettiği görülebilir. Atasözleri arasında, enmele-i penç müsâvî olmaz (g. 241/5) " beş parmak bir değil (olmaz) ", düşmen-i dîrîn sadîk olmaz (g. 123/1) " eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz) ",

⁹⁸ Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Atasözleri*, s.XVIII.

⁹⁹ Sünbülzâde Vehbî, *Lutfiyye*, Haz. Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, s. 72.

¹⁰⁰ Ali Fuat Bilkan, *Nâbi Divanı*, s. 1255.

umûr-ı mûmteni'âta du'â etme abes (g. 29/3) "olmayacak işe amin denmez ", herkese sîmâsına lâyük sille urulur (g. 196/4), kişi söylenmeyecek sözün ucın kaybetmez (g. 136/4), el atına binen elbette iner (g. 134/4), büzürg serün belâsı büzürg olur (g. 219/5) " büyük başın ağrısı büyük olur ", ham mîve pişe ağzına düşe (g. 356/6) " " armut piş ağzıma düş ", bir elin sadâsı çıkmaz (g. 215/7) "bir elin sesi çıkmaz ", leylî-i şeb hâmileler (g. 94/6)" geceler gebedir ", altın adı bakır eyler (g. 22/7) "altın adı bakır oldu ", her kadr-i hakk-ı nân ü nemek nâ-şinâs (g. 245/3) "tuz ekmek hakkı bilmeyen, itten beterdir " sayılabilir. Vâlî'nin kullandığı deyimler içerisinde ise, iyi gün dostu olmak (g. 35/2), kavle karâr etmek (g. 134/7), dîvâna dökülmek (g. 206/5), yüz vermek (g. 2/4), muştunu başa vurmak (g. 2/4), yüze çıkmak (g. 22/3), açıktan geşt etmek (g. 22/3), iki yüzlü (bir âfet) (g. 22/8), eser koymak (g. 22/9), kulaktan mâil olmak (g. 22/10), te'sîr-i nazar (g. 134/6) " nazar değmek ", virayla kal'ayı teslim etmek (g. 352/7) ¹⁰¹, " deheninden çıkan gûş etmez (g. 64/6) " ağzından çıkan (çıkan sözü) kulağı işitmek (duymamak)", rû-nihâde ol (g. 232/6) " yüz sürmek ", toz koparmak (g. 174/2), söz birlik etmek (g. 347/3), kan ağlamak (g. 348/4), iyi gün dostu (g. 35/2), elümden gelse (g. 279/9), elde avuçta durmamak (g. 306/1), yüz döndürür (g. 316/3), kasem eyle (g. 8/7) " yemin vermek " şeklindeki örnekleri sıralayabiliriz.

¹⁰⁰ Cemâl Kurnaz, " Yahyâ Bey Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler ", Divan Edebiyatı Yazıları, s. 206-224., (Aynı yazı daha önce Türk Kültürü Araştırmaları, (Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş'ın Hâturasına Armağan), 1979-1983, C.XVII-XXI, S. 1-2 (1984) s. 195-207'de yayınlanmıştır.)

¹⁰¹ Virâ ile teslim: " Kalenin müzakere yoluyla teslimi yerinde kullanılan bir tâbirdir. Muhasara altında bulunan kalenin teslimini müzakere için içerden biri dışarıya çıktığı gibi muhasara edenlerden biri içeri girerek teslim şartlarını müzakere eder, iki taraf anlaşığı surette kale muhasara edenlere teslim edilirdi. Tarihlerde geçer. " (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, s.595.)

Vâfî'de Şiir ve Şair

Vâfî'nin, Dîvân'ında şiirle ilgili söylediği ifadelerini, umûmî olarak şiir ve şairle alâkalı olanlar ve kendi şiiriyle alâkalı olanlar şeklinde iki grupta incelemek mümkündür.

1. Umûmî Olarak Şiir ve Şair Hakkındaki İfadeleri

" Taklid-i suhan " ile kimsenin hüner sahibi olamayacağını (g. 137/6), dünyadaki meşguliyetler içinde tek safâ verici şeyin " rengîn- ma'ânî " ile uğraşmak olduğunu s (g. 9/7), şairlerin, " suhan-şinâs " ile konuşması gerektiğini yoksa " her kec-meniş " in " nezâket-i güftârı " anlamayacağını (g. 167/7), " mahzen-i ma'nâya sedd-i der " in mâni olamayacağını, ehli isteyince " dest-res " bulacağını (g. 186/6), şair olanların " mısra'-ı yegâne " aradığını (g. 44/8), " bir mısra-ı yegâne " nin " bin kasâ'ide " degeceğini (g. 326/3), " sünbül " redifli şiirlere temas ederek " sünbül " hakkında şi'r ve kasideler yazıldığını (g. 349/6), " nakd-i suhanun " her an tüketilmekle beraber " gencîne-i ma'nâ " ya zarar vermeyeceğini yani mânâ hazinesinin tükenmeyeceğini (g. 303/5), hatıra " zevk-ı leb-i dil-güşâ-yı şûh " geldikçe " zebân-ı kalemden " şûh edâlar, şûh sözler döküleceğini (g.34/1), " eğer tab'-ı hayâlün biri Havvâ birisi Âdem olmasa zerârî-i suhan"ın " peydâ " olmayacağını (g. 246/9) ifade eder. Şairlerin, yaratılış olarak çok nâzik olduklarını da belirtir:

" Sıkl-ı bermûdan eder hâme mizâcın tagyîr

Tab '-ı erbâb-ı suhan aslda nâzük-ter olur " (g. 88/6)

Sözün her zaman akıcı ve çekici olması gerektiğini, boş sözlerin işe yaramayacağını söyleyerek âdetâ kendi poetikasını da ifade eder:

*"Lugât-ı nâdire bigâne lafzı n'eylemeli
Selis ü şûh gerek her zamân edâ böyle "* (g. 339/6)

2. Şairin Kendi Şiiriyle Alâkalı İfadeleri

Şair, herşeyden önce şiirini herkesin anlamayacağını, sadece şiir ehlinin anlayabileceğini söyler (114/5). Klasik Türk şiirinde yenilikler meydana getirdiğini, kendisinin bu " eski gülistânda nev-andelîb " olduğunu (89/5), yine " nev-gazel " ifadesiyle yeni şeyler ifade ettiğini belirtir (g. 100/7, 104/5, 215/6):

*"Vâlî'nin âh u nâlesi makbûl ise n'ola
Bu eski gülsitânda nev-'andelîbdür "* (g. 89/5)

Şiir söylemede kimseden aşağı kalmadığını ve şiirinin kimsenin şiirine benzemediğini yani orijinal olduğunu söyler :

*"Minnet mi çeker kimseden eş'ârda Vâlî
Bir kimseye benzer mi edâ-yı suhanı gör "* (g. 69/5)

Ancak şairin gönlüne orijinal ifadeler, Allâh'ın feyzinin yardımı ile doğmaktadır:

*"İmdâd-ı feyz-ı Hakk ile etmedür müzûl
Vâlî dile me'ânî-i bigâne rûz u şeb "* (g. 20/5)

Şiirini çok beğendiğini, (sevgilinin vasfıyla bu renkli gazelimin her parlak mısraı, birer âteş parçası oldu) (g.317/7), (söz kumaşının dokuması bize mahsustur) (g. 359/6) gibi ifadelerle belirten şair, " kalem " redifli gazelinde, kaleminin övgüsünü yaparak bununla şiirini medheder. Onun nazlı olduğunu, zamandan minneti bulunmadığını, mûcizeler söylediğini belirtir:

" Nâz ile ser-firâz dur kalemüm

Dehrden bî-niyâz dur kalemüm

Âb-ı hayvân hum-ı devâtumdur

Anda 'ömr-i dırâz dur kalemüm

Nev-niyâz-ı kalem-rev-i nazmam

Ebced-âmûz-ı nâz dur kalemüm

Cilve-gerdür siyâh câme ile

Ka'be-i ehl-i râz dur kalemüm

Vâliyâ âguş-ı beyâmumda

Şûh-ı mu'ciz-tırâz dur kalemüm " (g. 261)

Şair, ayrıca kendisini, " Vâlî-i kişver-i suhan" (g. 156/7), " mey-i ma'nî ile hum-ı dil(i) cûş etmiş (olan) " (g. 183/6), " hedâyâsı, her dem ahubbâya suhan (olan) " (g. 62/9), " şi'r-i rengîn(i), dil-sûz u âteş-nâk (olan) " (g. 108/9), " zemzeme-i şi'r ile peyrevlikde, sâhir-i mu'cize-îcâd (olan)" (g. 169/5), " hâme-i şûhı, ya sâhir ya câdû olan" (g. 83/11), " suhan-gûyân içinden hoş-reviş nâzik-edâ (kopan)" (g. 208/5), " kümeyt-i kilki böyle zemînlerde cilve-ger (etmeye) mahsûs (olan) " (g. 333/8), " lehçe-i pâkize (sahibi) "(g. 78/10), " kilk(inün) âsârı, ya kâkûl ya hat-ı müşğîn ya zülf, mahberesi (de) nâf-ı gazâl (olan) " (g. 10/9), " sûtûr-ı suhan(i), bâr u büngâhı bütün cevher (olan) kâfile" (g. 95/5), şi'r (i), hâtır-ı ahbâba(düşünce), bezm-i harîfân(ın) zevk ile leb-rîz (olduğu)(g. 112/5), nesc-i kumâş-ı suhan(ın) mahsûs (olduğu) (g. 359/6) şeklindeki ifadelerle anlatır. Şiirinin gönül ehli için gamdan kurtulma vesilesi olduğunu da belirten (g. 30/5) şair, saf şiirinin ahbâba âb-ı hayât gibi geldiğini (g. 366/5) söyler.

Şöhretinin yaygınlığını ve şiirlerinin çok okunduğunu ise şöyle belirtir: " Âsârı, haşre dek fenâya (gitmeyen)" (g. 264/4), " mecmû'a-i beyâz-ı ahıbbâya, şi'r-i dil-keş (i) revnak-pezîr (olan) (g. 262/10)," eş'ârı geşt-i bilâd (eden) (g. 90/7), " Rûm'a (kendisinden) metâ'-ı ma'nî (nin) râyegân (olduğu)" (g. 257/4), " adı milket-i irfânide nâfiz (olan)" (g. 201/7), " bezle-senc-i meclis-i şâhâne (olan)" (g. 146/1), " bu tab'-ı selîs ile degül Rum içre, mülk-i İran'da da emsâr pesendîdesi (olan)" (g. 166/7), " şöreti gızzetle (olmayan)" (g. 139/8), tâze eş'ârı ceste ceste ellerde (gezen)(g. 321/8).

Şair, Dîvân'ından fala bakıldığını ve böylece çok okunduğunu da ifade eder:

*" Teveccühle tefe 'ül eyleyen dîvân-ı Vâlî'den
Gerekdür ede istimdâd-ı himmet hall-i eşkâle " (g. 313/13)*

Cihanı söz şarabıyla meyhaneye çevirdiğini belirten Şair'in, bu ifadelerinde de hem fahriye hem de şiirinin pek çok kimse tarafından okunduğu ve âdetâ onları güzelliğiyle sarhoş ettiğinin neticesini çıkarmak mümkündür:

*" Cihâmı bâde-i güftâr ile meyhâne etdüm hep
Mey-âşâmân-ı dehri düşmen-i meyhâne etdüm hep " (g. 23/1)*

Şiirini, öyle kolaylıkla söylemediğini, bunun için gayret sarfettiğini, mânâ denizinde yüzdüğünü (g: 360/7), mânâ çocuğunu, ciğer kanı ve cân nakdi ile beslediğini (g. 64/4) ifade eder:

*" Gelür mi dürr-i suhan dest-i hâtıra Vâlî
Çü mevc bahr-ı me 'ânide etmeyince şinâh " (g. 360/7)*

İçki içtikten sonra şiir söylediğini (g. 268/3), bu nev-gazelinin mestâne varı olduğunu (g. 104/5), sahbânın gönle renkli mânâlar inşâ ettirdiğini belirtir:

*"Kaçan fikr-i lebiyle bâde içsem deste câm alsam
Olur ma'nî-i rengîn cilve-ger mevc-i şarâbumdan "* (g. 268/3

)

*"Arturur fikr-i ruh-ı al u leb-i mey-gûm
Etdürür ma'nî-i rengîn dile inşâ sahbâ "* (g. 2/2)

Şiirlerini zor bir dille, en güzel şekilde yazdığını,

*"Çesbân gelür hele kad-i ma'nâya Vâliyâ
Lafz-ı girân-ı Türkî'den elfâz-ı Pehlevî "* (g. 401/7)

ifadesiyle anlatır.

" Hezâr-ı hâmeyi rengîn terennüm " (g. 26/5) ve " güher-i nazmı 'âlemlere neşr etmesini " (g. 14/10) isteyerek âdeta kendisine nasihatta bulunur.

Vâlî, kaside ve gazel şairi olduğunu, bazen bu durumun, arkadaşlarının onu şiir söyleme kudreti sebebiyle kıskanmalarına ve düşmanlık beslemelerine sebep olduğunu ve şîrîn, hoş sözlü bir şair olduğunu belirtir:

*"Yok sarf-ı nakde kudretüm ey şûh n'eyleyem
Ben şâ'irem kasîde gazel söylerem sana "* (g.7/8)

*"Vâlî bu tab' ile nice âşüfte olmayam
Ahbâbı düşmen eyledi şi'r ü gazel bana "* (g. 6/5)

*"Vâlî vazîfesi bana hep zehr-i gussadur
Dehrün egerçi şâ'ir-i şîrîn-kelâmıyam "* (g. 250/6)

O, söz ülkesinin vâfisi olduysa bu sebepsiz yere değildir. Nazım ve nesir süsü ile konuşur:

*" Vâlî-i kişver-i suhan olduksa vechi var
Dârât-ı nazm u nesr ile zîrâ [ki] mifenüz " (g. 156/7)*

Vâlî, Klasik Edebiyat'ın kaidelerine aykırı olarak siyah saçlı, siyah kaşlı ve siyah gözlü tasvir edilen güzel yerine, zaman zaman sarı saçlı, sarı kaşlı ve mavi gözlü güzeli kullanmıştır. Aslında kaideyi ondan önce Nâbî ve Fehîm, sonra da Nedîm bozmuştur:

*" Hayâl-i 'ârızî pûşîde kalmaz dîde-i terden
Olur hurşîd Vâlî cilve-ger deryâ-yı Ahzâr'da " (g. 332/5)*

*" Bir çeşm-i felek-gûnun efkâr-ı nigâhıyla
Zât-ı dil-i ser-geşte günden güne üftâde " (g. 304/2)*

*" Oldı dîvâne gömül ma'den-i yâkût-ı kebûd
Ârzû-yı nîgeh-i çeşm-i felek-fâmından " (g. 270/ 6)*

*" Zerd ebrûsı ile çeşm-i kebûdı o mehûn
Lâciverd ü zer-i ser-levha-i ruhsâresidür " (g. 107/2)*

*" Bu şi'r-i tâze-zemîn güftesine Ümnî'nün
Nazîre etmek olur mı meger ki Vâlî ola " (g. 315/ 5)*

Şevket Beysanoğlu, Vâlî'nin bir çok gazelinin bestelendiğini söyler.¹⁰² Ancak tarafımızdan bu bilgiyi teyid edebilecek bir kayıt bulmak mümkün olmamıştır.

¹⁰² Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C.1, s.190.

1.2.4.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, Vâfî Dîvânı'ndaki nazım şekilleri, vezin, kafiye ve redif üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

1.2.4.1.1. Nazım Şekilleri

Dîvân'ında gazel, tahmis, müseddes, tarih, muamma, rubâî ve müfret gibi nazım şekillerine yer veren Vâfî, kendisinin bilhassa kaside ve gazel şairi olduğunu bizzat ifade etmiştir:

" Yok sarf-ı nakde kudretüm ey şûh n'eyleyem

Ben şâ'irem kasîde gazel söylerem sana " (g. 7/8)

Bununla birlikte görebildiğimiz dîvân nüshalarında kaside nazım şekline rastlamak mümkün olmamıştır. Hemen bütün Klasik Edebiyat şairleri gibi aşkı terennüm eden, ıztıraplarını anlatan Vâfî'yi gazel şairi olarak tanımlamak yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Vâfî, **4 beyitlik bir nâ-tamâm** (g. 125), **5 beyitlik 132** (g. 1, 5, 6, 12, 16, 19, 20, 25, 26, 30, 31, 37, 48, 52, 53, 65, 69, 72, 76, 81, 84, 87, 89, 92, 96, 104, 105, 112, 113, 114, 115, 122, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 138, 141, 142, 143, 146, 148, 149, 150, 151, 154, 160, 163, 164, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 181, 182, 191, 194, 195, 203, 206, 208, 209, 211, 216, 220, 222, 226, 228, 229, 230, 233, 234, 241, 247, 248, 253, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 266, 268, 269, 271, 272, 275, 276, 277, 280, 281, 285, 288, 289, 290, 292, 293, 297, 298, 299, 315, 316, 319, 324, 329, 331, 332, 334, 335, 336, 340, 343, 348, 357, 363, 366, 369, 370, 373, 374, 379, 383, 384, 385, 400), **6 beyitlik 38** (g. 2, 21, 28, 32, 33, 38, 39, 50, 63, 73, 91, 93, 99, 102, 109, 118, 179, 180, 183, 188, 199, 204, 245, 250, 267, 274, 283, 286, 295, 305, 318, 322, 330, 346, 353, 391, 395),

7 beyitlik 102 (g. 3, 4, 9, 13, 17, 18, 23, 27, 29, 34, 35, 36, 41, 42, 45, 47, 98, 101, 110, 111, 117, 119, 120, 121, 130, 133, 135, 147, 152, 156, 158, 161, 166, 167, 174, 176, 187, 190, 192, 193, 196, 197, 198, 201, 205, 210, 212, 213, 214, 215, 224, 237, 238, 249, 251, 263, 273, 289, 294, 306, 307, 308, 309, 328, 338, 339, 341, 342, 347, 350, 356, 359, 360, 361, 365, 372, 376, 377, 381, 382, 386, 390, 392, 393, 397, 398, 401, 402, 404), **8 beyitlik 61** (g. 8, 15, 43, 44, 55, 56, 60, 61, 64, 66, 79, 82, 86, 94, 97, 100, 106, 123, 136, 137, 139, 140, 144, 153, 155, 162, 175, 178, 189, 200, 202, 207, 217, 218, 223, 232, 236, 239, 240, 243, 265, 282, 291, 300, 303, 304, 312, 314, 320, 321, 323, 326, 327, 333, 344, 345, 358, 375, 394, 399, 403), **9 beyitlik 43** (g. 7, 10, 11, 51, 58, 62, 80, 107, 108, 124, 134, 159, 184, 219, 225, 235, 242, 244, 246, 254, 259, 264, 278, 279, 284, 296, 310, 311, 317, 325, 337, 354, 355, 362, 364, 367, 368, 371, 378, 380, 387, 388, 396), **10 beyitlik 16** (g. 14, 22, 24, 40, 78, 88, 116, 145, 157, 221, 227, 231, 252, 262, 301, 389), **11 beyitlik 8** (g. 46, 57, 83, 186, 270, 349, 351, 352), **13 beyitlik 3 mutavvel** (103, 302, 313) gazel söylemiştir. Yazdığı nazım şekilleri içerisinde, gazel nazım şeklini meselâ,

*" Eyle yâ Rab dilümi bülbül-i bostân-ı senâ
Ola tâ bâğ-ı hakikatde nevâ-hân-ı senâ " (g. 1/1)*

matlarıyla başlayan gazelde olduğu gibi münâcât, yine,

*" Zuhûr etdi mukaffâ bu gazel mersiyye şeklinde
Nikât-ı ba'z ile müş'ir bulunmuşdur yine hâle " (g. 313/ 12*

şeklindeki beytin bulunduğu gazelinde olduğu gibi mersiyye türünde kullanmıştır. Şair, 96, 177 ve 247. gazellerinde olduğu gibi gazel-i mükerrere de yer vermiştir.

Dîvân'da 14 muamma kaleme alan Vâli, bunları neden yazdığını ise şöyle açıklar:

" *Yâdigâr olmak için ekser-i ahbâbumuzun
Yazmışuz defter-i hâtırda mu'ammâlarını (g. 375/6)*

Dürri'nin " kalmamış " redifli gazelini tahmis etmiş,

" *Gele ey dürr-i girân-mâye-i bahr-ı behcet
Gele ey gonca-i nev-reste-i bâg-ı 'ismet
Gele ey pâdişeh-i hutta-i nâz u nahvet
Bu midur şart-ı vefâ böyle olur mı ülfet
Binde birin diyemem sen de bir insâf eyle
Olma hamûş-ı gazab lutf eyle bir kez söyle "* (m.I)

hanesiyle başlayan bir müseddes-i müzdevic söylemiştir.

Bunların dışında şairin ahreb ile söylediği 20 rubaisi, 10 tarihi ve 4 müfredi vardır

1.2.4.1.2. Vezin

Klasik Türk Edebiyatı'nın başlıca âhenk unsurlarından biri vezin, diğeri kafiyedir. Klasik şiirin temeli olan aruz vezni¹⁰³, Araplarda ortaya çıkmış, Türklere İran kanalıyla gelmiş ancak Türkler onların kullandıkları bütün bahirleri kullanmamışlardır.¹⁰⁴

Aruz veznini başlangıçta Türkçeye uydurmada büyük güçlükler yaşayan şairler¹⁰⁵, zamanla bu vezinde çok başarılı olmuşlar, vezni âdeta hislerine tercüman

¹⁰³ " Arapların gerek cahiliyyette, gerek sonraları söyledikleri şiirleri fail maddesinin efâil ve tefâil namı verilen müşakkatına tatbiken ilk defa Basralı İmam Halil bin Ahmet (82-155/791) tarafından tedvin edilen vezinlerdir ki bundan bâhis ilme ilm-i aruz " denir. (*Ahmet Talat Onay, Türk Şiirlerinin Vezni, s. 34*)

¹⁰⁴ Nihat M. Çetin, " Arûz ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.3, s.434.

¹⁰⁵ Günay Kut, " 13. Yüzyılda Anadolu'da Şiir Türünün Gelişmesi ", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1991, s.135-136.

olarak kullanmışlardır. Klasik şair, vezni bir mûsiki âleti olarak görmüş böylece o akıcı ritmi temin etmiştir. ¹⁰⁶Klasik şiirde, sese ve şekle büyük önem verilmiş, bir hissi, bir heyecanı, bir güzelliği anlatırken, anlatılan bu şeyin ifade ediliş tarzı mühim bir yer işgâl etmiştir. Yani söylenen şeyden ziyâde bunu söyleyiş tarzı ehemmiyet kazanmıştır. ¹⁰⁷ T.S.Eliot da şiir ve mûsiki bağlantısı üzerinde durmuş ve bir şairin ritmik yapıyı, şiirle kaynaştırması gerektiğini ifade etmiştir. ¹⁰⁸

Şiirde kullanılan veznin, ruh hallerini ifade ettiği hususu, bizde ilk kez Tevfik Fikret tarafından ortaya atılmıştır. ¹⁰⁹ Ali Ekrem bu husustaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: " *Vezinlerimizi şiirlerimize göre intihâb etmeliyiz. Hafif, zarîf, oynak, nâzik hislerimizi büyük büyük, şiddetli şiddetli evzân ile ifade etmeğe çalışırsak, kezâ âli, hazîn, mehîb, hakîmâne fikirlerimizi oyuncak vezinlere sıkıştırmak istersek, bârid bârid hattâ mânâsız şeyler yazarız.* " ¹¹⁰ Mehmet Kaplan, Ali Ekrem'den naklederek, en çok kullanılan kalıbın Mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün kalıbı olduğunu, mefûlü / fâilatü / mefâilü fâilün kalıbının ise ilk vezinden daha ahenkdâr olduğunu şedîd, ulvî, heyecan-âmiz, garam-engiz, hissiyâtımızın bu vezinle anlatıldığını, Mefûlü / mefâilü / mefâilü / feülün ile şûh, mülevven, müzehher fikirlerin ifade edildiğini, Feilâtün / mefâilün / feilün'ün samimi, nâzik,

¹⁰⁶ Yahya Kemal, " şiir muhakkak vezinle ve kafiyeyle gelir. Şiir mûsikinin hemşiresidir, âletsiz tegannî edilmez " der. (*Edebiyata Dair*, s.135)

¹⁰⁷ A.Hamdi Tanpınar, bu hususta şöyle der:" Eski şairlerin en büyük meziyetleri şiirin dilden çıktığını, onun mucizeli bir imkânı olduğunu bilmeleri, heyecanlarını sözü'n mânâsına değil, mısraın sesine ve bir mısraa sıkıştırdıkları o harikulâde harekete emanet etmeleriydi." (*Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 177)

Yine Tanpınar, " Eski şiirde mevzû şekilden ibarettir; her şeyi o tahdit eder. Kafiye, vezin, örnek olarak dışarıdan alınan eser veyahut ses... Eski şairlerin büyük tarafları bilerek veya bilmeyerek kendilerini sese emanet etmeleridir; bütün o oyunlar, mazmunlar hepsi bu sesi yüklenen, taşıyan vasıtalarlardır. Bu cinsten bir sanat anlayışında hâkim olan esas, söylenilen şey değil, söyleyiş tarzıdır. Onun içindir ki, eski şairler şiir yazmazlar, söylerlerdi " şeklindeki ifadeleri kullanır. (*a.g.e.,s. 180*).

¹⁰⁸ " Şiirde mûsiki yaratabilmek için şairin en çok sahip olması gereken şeyler, ritim anlayışı ve bu ritmik yapıyı şiirle kaynaştırabilme gücüdür...Bir şiir veya şiir parçası önce ritmik bir yapı olarak gerçekleşir, sonra bu ritmik yapı, kelimelerde ifade bulur ve fikir ve imajları da doğurur... "(*T. S. Eliot, Edebiyat Üzerine Düşünceler*, s. 147)

¹⁰⁹ Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret, s. 211 (Fikret bu fikrini, Servet-i Fünûn'da ortaya atmıştır. nr. 267, Nisan 1312, s. 98-99)

¹¹⁰ Mehmet Kaplan, a.g.e, s. 211. (Ali Ekrem, Serveti-i Fünûn, nr.280, 11 Temmuz 1312/ 23 Temmuz 1896)

latîf ifadelerde kullanıldığını, Feilâtün / feilâtün / feilün'ün ise tahkiyeye müsait olduğunu söyler.¹¹¹

Vâlî Dîvân'ında kullanılan vezin kalıpları ve kullanıldığı yerler şöyledir:

A- Gazeller

Bahr-ı hezec

1. Mefâilün / mefâilün / mefâilün / mefâilün

Bu kalıpla (12, 18, 22, 23, 35, 58, 62, 66, 72, 77, 78, 79, 83, 112, 119, 123, 124, 127, 131, 177, 195, 207, 208, 230, 234, 246, 252, 255, 259, 260, 265, 268, 269, 271, 272, 273, 276, 277, 280, 283, 285, 289, 291, 297, 308, 313, 314, 320, 321, 327, 330, 332, 333, 340, 362, 368, 370, 385, 386, 404) numaralı 60 gazel söylenmiştir.

2. Mefûlü / mefâilü / mefâilü / feûlün

Bu kalıpla (14, 43, 69, 76, 109, 110, 118, 121, 135, 137, 139, 173, 176, 180, 181, 182, 189, 196, 202, 206, 213, 227, 279, 286, 319, 323, 325, 328, 329, 330, 331, 341, 353, 363, 364, 367, 371, 393.) numaralı 38 gazel söylenmiştir.

3. Mefûlü / mefâilün / feûlün

Bu kalıpla (30) numaralı 1 gazel söylenmiştir.

4. Mefûlü / mefâilün / mefûlü / mefâilün

Bu kalıpla (61/ 301, 303,304) numaralı 4 gazel söylenmiştir.

¹¹¹ Mehmet Kaplan, a.g.e.s. 212. (A. Nadir, Servet-i Fünûn, nr. 292, 3 Teşrin-i evvel 1312/ 15 Ekim 1896.)

5. Mefâilün / mefâilün / feülün

Bu kalıpla (36) numaralı 1 gazel söylenmiştir.

Bahr-ı remel

6. Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün

Bu kalıpla (10, 21, 25, 67, 73, 81, 101, 108, 141, 146, 216, 218, 242, 243, 249, 290, 345, 346, 357, 369, 399) numaralı 21 gazel söylenmiştir.

7. Fâilâtün / fâilâtün / fâilün

Bu kalıpla (154) numaralı 1 gazel söylenmiştir.

8. Feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün

Bu kalıpla (1, 2, 3, 16, 42, 47, 49, 64, 65, 70, 88, 90, 91, 94, 95, 96, 103, 107, 126, 132, 134, 136, 144, 153, 166, 167, 169, 170, 171, 183, 201, 204, 209, 210, 211, 214, 215, 221, 222, 224, 226, 231, 235, 239, 251, 254, 270, 275, 292, 295, 307, 310, 311, 316, 336, 348, 358, 372, 375, 376, 383, 384, 387, 390, 398) numaralı 65 gazel söylenmiştir.

Bahr-ı muzâri

9. Mefülü / fâilâtü / mefâilü / fâilün

Bu kalıpla (4, 6, 7, 8, 9, 19, 20, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 45, 46, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 63, 68, 74, 75, 85, 86, 89, 92, 93, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 113, 114, 115, 116, 117, 125, 130, 140, 143, 145, 148, 149, 150, 151, 155, 156, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 174, 175, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 194, 197, 198, 203, 217, 219, 223, 228, 232, 233, 236, 237, 238, 240, 241, 244,

245, 250, 253, 256, 257, 262, 263, 264, 266, 274, 282, 287, 288, 293,296, 299, 300, 312, 316, 318, 322, 324, 326, 337, 338, 343, 347, 349, 351, 352, 356, 359, 361, 365, 366, 373, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 389, 394, 396, 397, 400, 401, 402) numaralı 138 gazel söylenmiştir.

10. Mefûlü / fâilâtün / mefûlü / fâilâtün

Bu kalıpla (13, 71) numaralı 2 gazel söylenmiştir.

Bahr-ı müctes

11. Mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün

Bu kalıpla (5, 11, 15, 17, 28, 40, 41, 44, 51, 59, 60, 82, 84, 87, 106, 120, 122, 128, 129, 133, 138, 142, 147, 152, 157, 161, 162, 168, 172, 178, 179, 184, 188, 193, 199, 200, 205, 212, 220, 225, 229, 239, 247, 248, 258, 267, 278, 284, 294, 305, 306, 309, 315, 334, 335, 339, 342, 344, 354, 355, 360, 367, 388, 391, 392, 395, 403) numaralı 67 gazel söylenmiştir.

Bahr-ı hafif

12. Feilâtün / mefâilün / feilün

Bu kalıpla (24, 48, 80, 111, 261, 298, 299, 301, 302) numaralı 9 gazel söylenmiştir.

Bahr-ı münserih

13. Müfteilün / fâilün / müfteilün / fâilün

Bu kalıpla (281) numaralı 1 gazel söylenmiştir.

Bahr-ı kâmil

14. Mütefâilün / feûlün / mütefâilün / feûlün

Bu kalıpla (350) numaralı 1 gazel söylenmiştir.

B- Tahmis

Bahr-ı remel

Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün

C- Müseddes

Bahr-ı remel

Feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün

D- Muammâlar

Bahr-ı hezec

1. Mefâilün / mefâilün / mefâilün / mefâilün (1, 2, 9)

2. M efülü / mefâilü / mefâilü / feûlün (8)

Bahr-ı remel

3. Feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün (5)

Bahr-ı müctes

4. Mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün (4, 14)

Bahr-ı hafif

5. Feilâtün / mefâilün / feilün (6, 10, 11,12)

Bahr-ı muzâri

6. Mefûlü / fâilâtü / mefâilü / fâilün (7, 13)

Bahr-ı remel

7. Fe'îlâtün / fe'îlâtün / fe'îlün (3)

E.Rubâiler

Ahreb ile yirmi tane rubai vardır.

F- Tarihler**Bahr-ı remel**

1. Feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün (1, 2, 3)

2. Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün (4)

Bahr-ı muzâri

3. Mefûlü / fâilâtü / mefâilü / fâilün (5, 6, 9)

Bahr-ı müctes

4. Mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün (7)

Bahr-ı hezec

5. Mefâilün / mefâilün / mefâilün / mefâilün (8, 10)

G-Müfredler**Bahr-ı muzâri**

1. Mefûlü / fâilâtü / mefâilü / fâilün (1, 3)

Bahr-ı hafif

2. Feilâtün / mefâilün / feilün (2)

Bahr-ı müctes

3. Mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün (4)

Vâfî, görüldüğü gibi Dîvân'da en çok Bahr-ı muzâri'den Mefûlü / fâilâtü / mefâilü / fâilün kalıbını kullanmıştır. Dîvân'ın tamamında 404 gazelin 138'i, 14 muammânın, 10 tarihin ve 4 müfredin 2'si bu kalıpla söylenmiştir. Yaklaşık olarak gazellerin %34'lük bir kısmı, tarihlerin %20'lik ve muammaların %14'lük kısmı müfredlerin %50'lik kısmı bu kalıpla yazılmıştır. Klasik şiirde çok kullanılan¹¹² bir kalıp olan Bahr-ı remel'den, Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbını Vâfî sadece 21 gazelde, 1 tarihte ve 1 tahmiste kullanmıştır. Hem az kullanması ve hem de yaptığı vezin hatâlarından dolayı bu kalıpta acemi olduğunu söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Vâfî'nin zaman zaman çok kullandığı ve başarılı olduğu kalıplarda dahi imâleye başvurduğu görülür:

" Âsânluk ile eylememiş kendiyi meşhûr

Bu elsine-i nâsda efsâne olanlar " (g. 43/2)

" Ne kendiyeye terahhum eder ne bana gömül

Her seng-dil perî-veşe Ferhâd olur gider " (g. 53/3)

¹¹² Mustafa İsen, " Aruzun Anadolu'daki Gelişme Çizgisi ", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1991,s. 121.

" *Ahdinde ne ise olan oldu dile ammâ*

Ahkâm-ı cefâ ol şeh-i gaddâra da kalmaz " (g. 118/5)

Dîvân içerisinde bazı kelimeler kuruluş devresi ile XVII. ve XVIII. yüzyılın bazı şairlerinde çokça görülebildiği üzere vezin gereği asıl imlâlarının dışında okunmuştur: Asıl (g. 123/1, 133/3, 184/6, 321/2), hüzn (g. 278/2), hüsün (g. 320/1- t. 10/ 4), mihir (g. 218/1, 231/7, 254/4), şerim (g. 217/1), vakar (g. 60/6), kadir (g. 124/3), buhul (g. 386/3).

Vâfî'nin bazı hatâlar olmakla birlikte vezni başarılı bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür.

1.2.4.1.3. Kafiye ve Redif

Kafiye ve redif, Klasik Türk Edebiyatı'nın şüre hareket veren, ritim sağlayan unsurlarıdır. Kafiye'nin kullanımında, nazım şekillerinin şüphesiz mühim bir rolü vardır. Özellikle gazel ve kaside gibi şekillerde kafiye bütün şiiri yönetir denebilir. Ancak mesnevîde bu husus geçerli değildir. Zîrâ kafiye serbestîsinin olduğu bir şekilde, kafiye şiirin ritmini belirleyemez. Bendlerle kurulu nazım şekillerinde ise, bendler arasındaki kafiye değişkenliğine rağmen, tek kafiye'nin bütün bir bendin mısralarını idare ettiği söylenebilir.¹¹³

Klasik Edebiyat şairleri, redifin önemini anlamışlar ve bu sebeple genellikle redifli şiirler yazmışlardır.¹¹⁴ Tanpınar bu husustaki fikirlerini, " Filhakika şiirde asıl temânın kafiye ve redif olduğunu iddia etmek hiç de yanlış olmaz. Şairin ilhamını hemen tek başına bunlar idare eder. "¹¹⁵ şeklinde belirtir. Redifli şiirler, şairin muhayyilesinin zenginliğini gösteren şiirlerdir.¹¹⁶ Bu edebiyata mensup şairlerin

¹¹³ Muhsin Macit, *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, s. 84-85.

¹¹⁴ Cemal Kurnaz, " Divan Şiirinde Belge Redifler ", *Divan Edebiyatı Yazıları*, s. 265. (Aynı yazı daha önce, *Yedi İklim*, X/67 Ekim 1995, s. 65-68'de yayınlanmıştır.)

¹¹⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 20.

¹¹⁶ Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divânı'nın Tahlili*, s. 286.

kullandığı rediflerin, yazıldığı dönemi aksettiren, o dönemin sosyal yapısını, cemiyet psikolojini belirten ifadeler olduğu söylenebilir. Bu sebeple kıymetli bir vesika niteliğindedir.¹¹⁷ Bazı şairlerin elinde pek de başarılı olmayan rediflerin, bir kısım şairler tarafından Klasik Edebiyat'ımızın temel vasfı kabul edebileceğimiz derinliği, aksettirici olarak başarılı bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür. Meselâ,

" Ser-i kuyunda tahsîl-i hevâdan gayrı n'em vardur

Seni teshîre te'sîr-i du'âdan gayrı n'em vardur

Aransa cism-i zârumda misâl-i şîbe-i nâcîz

Hayâtı müş'ir ancak bir sadâdan gayrı n'em vardur

Fedâ-yı sîm ü zerle bitmez iş ibrâma hod gelmez

Temennâ-yı visâlünde recâdan gayrı n'em vardur

Mihekk-i âzmâyişdür vücûdum zer-ger-i kevne

Bu bâzâr-ı fenâda ibtilâdan gayrı n'em vardur

Hayâlünle olaldan cây-gîr-i künc-i hayranî

Bi-hamdî 'llâh sürûr ile safâdan gayrı n'em vardur " (g. 79)

şeklindeki gazelinde olduğu gibi uzun redif kullanmasına rağmen, şair bunu doldurma amacıyla değil şiirinin tesirini arttırma amacıyla kullanmıştır. Meselâ Şair,

" Gıdâ-yı cân-fezâdur nühket-i pîrâhen-i mînâ

Meger olmuş dem-i İsí ile tahmîr ten-i mînâ " (g. 12/ 1)

¹¹⁷ Cemal Kurnaz, a.g.e., s. 265-266.

matlâlıyla başlayan " mînâ " redifli gazelinde, mînâ kelimesinin çeşitli mânâlarını kullanarak gazelini söylemiştir.

Vâlî, zaman zaman XVII. ve daha çok XVIII. yüzyılda sıkça rastladığımız kulağa göre kafiye ve redif esasını kullanmıştır. Meselâ Şair,

*" Hırâm-ı nâzın eden seyr o şûh şîve-gerün
Görür mi bir dahı hâtırda gussamın eserin " (g. 220/1)*

matlâyla başlayan gazelinde redif, bütün nüshalarda -n (ن) ile yazılmıştır. Ancak daha ilk beyitte görüleceği gibi, gazelde redif 1b ve 5b'de n (ن), 1a, 2b, 3b, 4b'de ise -ñ (ñ) ile olmalıdır. Aynı husus, 215 ve 221. gazellerde de mevcuttur.

Netice olarak Vâlî'nin şiirlerinde redif ve kafiye başarılı bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür.

1.2.4.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Vâlî Dîvânı'nda dikkati çeken muhteva özellikleri üzerinde durulacaktır.

1.2.4.2.1. Dinî Unsurlar

Burada Allâh, Hz.Muhammed, diğer peygamberler, âyet ve hadislerden iktibaslar incelenmeye çalışılmıştır.

1.2.4.2.1.1.Allâh

Vâlî Dîvânı, gazel şeklinde tertib edilmiş bir münâcâtla başlar.” senâ “ redifli bu şiirde şair, Allâh'a yalvararak dilini övgü bahçesinin bülbülü etmesini ve böylece hakikat bahçesinde senânın terennüm edeni olacağını söyler (g.1/1). Aczini ortaya koyarak, Allâh'ın üstün vasıflarını yeterince ifade edemediğini (g. 1/2), ancak O'nun yardımıyla lâyıkiyle övebileceğini (g.1/4-5) belirtir.

Allâh, Dîvân'da, Esmâ-i hüsnâ'dan olan Bârî¹¹⁸ (g. 17/5 , 34/3, 71/5, 188/2, 294/4), Hâlık¹¹⁹ (g. 155/6), Hak¹²⁰ (g.35/5, 41/7, 231/10, 291/3 , 377/5, 395/3 , 400/2, 403/4 -5), Kerîm¹²¹ (g. 78/5), Musavvir¹²² (g. 279/4) ile bunun dışında

¹¹⁸ 2 (Bakara) 54 (2 defâ), 59 (Haşr) 24'te bu isim yer alır.

¹¹⁹ 6 (En'am) 102, 13 (Rad) 16, 15 (Hicr) 28, 35 (Fatır) 3, 38 (Sad) 71, 39 (Zümer) 62, 40 (Gafir) 62, 59 (Haşr) 24 (isim olarak sadece bu son sûrede geçer, diğerlerinde sıfat olarak kullanılmıştır.)

¹²⁰ Kur'ân-ı Kerîm'in 200'den fazla yerinde geçen Hak ve müştaklarının genellikle lugat mânâsı ile kullanılmasına rağmen aynı zamanda Allâh'ı ifade etmek için kullanıldığını görüyoruz. 6 (En'am) 62, 15 (Hicr) 64, 20 (Taha) 114, 23 (Mü'minun) 41, 71, 116, 43 Zuhuf 86.

¹²¹ Kerîm, Allâh'ın güzel isimlerinden olup Kur'ân-ı Kerîm'in 27 (Neml) 40'da: “ ... Rabbinin hiç bir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sahibidir. “ ve 82 (İnfitar) 6'da: “ Ey insan! O sonsuz cömertliğin sahibi Rabbine karşı seni gururlu kılan nedir ? “ ifadesi geçmektedir. Kerîm, 44 (Duhan) 49'da da geçmektedir. Ekrem şeklinde, 96 (Alak) 3, 89 (Fecr) 15, 55 (Rahman) 27-78, 21 (Enbiyâ) 26, 37 (Saffât) 42, 36 (Yasin) 27'de yer almaktadır. Allâh'ın lufu ise, 12 (Yûsuf) 100, 22 (Hâc) 63, 31 (Lokman) 16, 6 (En'am) 103, 42 (Şurâ) 19, 3 (Âl-i İmran) 73-74, 67 (Mülk) 14'de ifade edilir.

¹²² 59 (Haşr) 24

çeşitli kelime ve tamlamalarla anılmaktadır: Hü¹²³ (g. 83/1), Üstâd-ı Ezel (g. 190/1), Müsebbib (g. 83/8), Müdebbir (g. 83/7), Hallâk-ı lem-yezel¹²⁴ (g. 116/10), Hudâ (g. 17/7, 91/6, 103/6, 137/7, 177/4,, 229/5, 231/1, 252/7, 276/4, 294/3, 388/1, 396/2 , 400/5), Kirdigâr (g. 40/8, 172/3, 301/9), Yezdân (g. 103/6), Üstâd (g.35/3), İrâde-i ezeli (g. 403/6), Zât¹²⁵ (g. 305/1), Sultân-ı lâ-yezâl (g. 389/6), Üstâd-ı hikmet (g. 368/2), İlâh¹²⁶ (g. 360/1), Üstâd-ı sun ‘¹²⁷ (g. 186/9), Rab¹²⁸ (g. 1/1, 173/1), Feyyâz-ı mutlak (g.151/4, 185/6, 186/6) ifadeleriyle yer alır.

Yer aldığı beyitlerin pek çoğunda yüce Allâh, lutfu, ihsânı, keremi dolayısıyla geçer:

*" Edüp dü-kevnden ümmîd kat' merdüm-i çeşm
Atiyye-i kerem-i bâb-ı Kirdigâr'a bakar " (g.40/8)*

*" Der-i Kerîm'edür ancak teveccüh-i hâtır
Koyar mı gayret-i Hak gayra ibtihâlümüzi " (g. 403/4)*

Benzeri ifadeleri (g. 1/4, 17/7, 34/3, 78/5, 151/4, 188/2, 294/4) gibi çeşitli beyitlerde de bulmak mümkündür.

Herşeyin yaratıcısı olması¹²⁹ Vâli Divânı'nda,

¹²³ 3.teklik şahıs zamiri olan " hu " Kur'ân'ın pek çok yerinde ve bunların pek çoğunda da Allâh kasedilerek kullanılmıştır. Meselâ ilk olarak 2 (Bakara) 29 (2 defa) yer alır.

¹²⁴ 15 (Hicr) 86, 36 (Yasin) 81.

¹²⁵ Zât, Kur'ân-ı Kerîm'in 30 yerinde geçer. Ancak Allâh mânâsına kullanılmamıştır.

¹²⁶ İlâh (80 yerde) ve değişik şekilleri Kur'ân'ın pek çok yerinde geçer. Bir kısmı Allâh mânâsına diğerleri ise insanların taptıkları başka unsurlar için kullanılmaktadır. 2 (Bakara) 133 (2 defa) 'te ilk defa geçer.

¹²⁷ Sun ‘, 20 yerde geçer ve yapma mânâsındadır.

¹²⁸ Rab, Kur'ân-ı Kerîm'im 84 yerinde geçer. Aynı zamanda bu kelimenin değişik pek çok şekli kullanılmıştır.

¹²⁹ 55 (Rahman) 29'da: " Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma halindedir.", 39 (Zümer) 62'de: " Allâh herşeyin yaratıcısıdır.O, herşeye vekildir. ", 2 (Bakara) 29'da: " O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semâyaya yöneldi, onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O,herşeyi hakkıyla bilendir. " buyrulmuştur. Benzeri ifadeler; 7 (A'râf) 54, 10 (Yûnus) 34, 23 (Mü'minûn) 12-14, 25 (

" Vâlî şühûd-ı zâtını Hallâk-ı lem-yezel

Her ân nebât u ma 'den ü hayvânda gösterür " (g.116/10)

"Esâsında bakâ yoktur bu kâşî-hâne-i dehrün

Temâşâ-gâh edüp ızhâr-ı kudret eylemiş Üstâd " (g. 35/3)

şeklindeki mısralarıyla belirtilir. Herşeyde ayrı sıfatlarıyla tecellî etmesini ise,

" Musavvir sûret-i eşyâyı gûn-â-gûn eder tezyîn

Alınmaz neş'e-i pür-feyz-ı hüsn-i gül karanfülden " (g. 277/4)

ifadeleriyle anlatır. Âyetlerde de yer aldığı üzere Allâh, lutfunu dilediğine verir¹³⁰:

" Binde birisi ancak olur husrev-i zî-şân

Her merdi Hudâ lâyık-ı tâc u kemer etmez " (g.137/7)

" Ta'accübün yeri yok çok da sun'-ı Bârî'de

Ederse bir kula i'tâ cihâm hep ne 'aceb " (g.17/5)

Allâh'ın işlerinden, hikmetlerinden sual olunamayacağını ise,

" Üstâd-ı sun' re'yine mevkûf iken umûr

Mahlûka kayd-ı pürsiş-i çûn u çerâ galat " (g.186/9)

Furkan) 2, 37 (Sâffât)150, 38 (Sâd) 71, 40 (Mü'min) 62, 43 (Zuhruf)19, 55 (Rahmân)14-15'de de vardır

3 (Âl-i İmrân) 73 'de: " ...De ki: lutf ve ihsân Allâh'ın elindedir.Onu dilediğine verir. Allâh'ın rahmeti genişdir ve O herşeyi hakkıyla bilir."Yine 3 (Âl-i İmrân)74 'de: " Rahmetini dilediğine ayırır. Allâh üstün lutf sahibidir. " buyrulmuştur.

*"Zevk-ı visâlin etmege takrîre yok mecâl
Ta'büre kâbil olmaz imiş emr-i ma'nevî" (g. 401/4)*

diyerek açıklar. Allâh'ın ihsânını hiç kimse engelleyemez:

*"Atâ-yı Bârî'yi men' etmeye ne kâdirdür
Cihân ü halk-ı cihân olsa ser-be-ser mâni'" (g. 188/2)*

Bunların dışında şair, daha pek çok beyitte Allâh'la ilgili ifadeler kullanarak O'nun çeşitli vasıfları üzerinde durur. Başa her ne gelirse gelsin, Allâh'ın rahmetinden ümit kesilmemesi gerektiğini¹³¹ aşağıdaki beyitlerle ifade eder:

*"Ne denlü kahrına mazhar olursa da hâtır
Olur mı hiç kerem-i Kirdigâr'dan meyûs" (g.172/3)*

*"Erer merâmına hâtır kalur mı böyle hazîn
Hudâ muvaffak eder baht yâr olur bir gün" (g.294/3)*

Allâh'ın feyzinin herşeyi kapladığını (g. 91/6), tahammül etmesine bilenlerin, Hak'dan ne gelirse gelsin râzı olduklarını (g 293/3.), Feyyâz-ı Mutlak olan Allâh'ın eltâfını anladıklarını (g. 151/4), O'nun lutuflarının rüzgârının, kısa zamanda emelin kuru ağacını meyveli hâle getireceğini (g.294/4), dünyânın nizâmına bu küflü çadırı kurduğunu (g.389/6), ârif olanın, Allâh yolunda rızâda bulunması gerektiğini, iki cihânın metâmın itibâra lââyık olmadığını (g.395/3), gönül hazinesinin ezelde Allâh'ın emâneti olduğunu, bundan dolayı hıyânet ile bakılmaması gerektiğini (g.229/5) herşeyin Allâh'tan geldiğine inananların,

¹³¹ 12 (Yûsuf) 87, " ...Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin ..." ve (39 Zümer) 53, " De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allâh bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir." buyrulmuştur.

insanlardan şikayetçi olmamasını (g. 35/5), Allâh'ın eğer isterse en olmayacak istekleri dahi gerçekleştirebileceğini (g. 403/6) ifade eder.

Bir İran güzelinin anlatıldığı ve hem Hz. Ali'ye hem de evlâdına değinilen gazelde (g. 103) şair,

*" Mîhr muğber görünür safvet-i pehlûsundan
Başka bir nûr-ı Hudâ âyet-i Yezdâni'dür " (g. 103/6)*

ifadesinde " Allâh'ın nûru "ndan bahseder. Esmâ-i hüsnâ'dan olan Nûr, Kur'ân'da, Allâh, Kur'ân-ı Kerîm, imân, feyz, bereket gibi manâlara da kullanılmıştır.¹³²

İslâmiyet'teki tevekkül anlayışına¹³³ da değinen şair,

*" Tefvîz edüp umûrumuzu hükm-i Hâlık'a
Her emrümüzde münkir-i te'sîr-i encümüz " (g.155/6)*

şeklindeki beytinde, yıldızların tesirini inkâr ederek, herşeyin Allâh'ın hükmüyle meydana geldiği ve sadece O'na güvenilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

¹³² Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'in 24. Sûresi Nûr adını taşımaktadır. Bu sûrenin 35. âyetinde, " Allâh, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batrya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu), nûr üstüne nûrdur. Allâh dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allâh insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allâh herşeyi hakkıyla bilendir. " buyrulmuştur. Nûr, ayrıca 24(Nûr) 36,40, 39 (Zümer) 69, 2 (Bakara) 257, 6 (En'am) 1'de de geçmektedir.

¹³³ Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'a içten bağlılığın ve O'na sığınmanın bir ifadesi olan tevekkül, 10 (Yûnus) 84'te, " Musa dedi ki: Ey kavmim! Eğer Allâh'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanın. ", 3 (Âl-i İmrân) 159'da, " ...Kararını verdiğin zaman da artık Allâh'a dayanıp güven. Çünkü Allâh, kendisine dayanıp güvenenleri sever." ve 160'ta, " Allâh size yarım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder? Müminler ancak Allâh'a güvenip dayanmalıdırlar." buyrulmuştur.

1.2.4.2.1.2. Hz.Muhammed

Vâli Dîvânı'nda görebildiğimiz kadarıyla Hz.Peygamberle ilgili, iki na'tın dışında çok fazla şiir yahut beyit yer almamaktadır. İlk na't-gazeline Vâli, " Ey ayağının toprağının tozu, kâinâtın gözünün sürmesi olan (Peygamber) ! Senin temiz zâtın, mûcizenin sûret göstermesidir " (g. 25/1) şeklinde bir hitâpla başlar. Tâhâ, Yâsin ve Sâffât sûrelerinin, Peygamber'in mazharı olmasına şaşılmaması gerektiği (g. 25/2), Peygamber'in ümmeti, her ne kadar isyân denizine boğulsa da " Kavmi doğru yola getir. Çünkü onlar bilmiyorlar " hadisi gereğince kurtuluşa ermelerinin uygunluğu (g. 25/3) üzerinde durur. Hz.Muhammed'in yüzünün güneşinin zerresi, mahşer gününün güneşi ve saçının zincirinin düğümü, Berât ve Kadir geceleridir (g. 25/3). Son beyitte Vâli, "Ey âlemlerin rahmeti! Lutuf denizin cümleden kötülükleri yok ettiği zaman , bana da merhamet et" (g. 25/5) der. " bâ 'is " redifli ikinci na't-gazeline şair,

" Ey kand-i lebi hayâta bâ 'is

V'ey nükteleri memâta bâ 'is " (g.30/1)

şeklinde bir nidâyla başlar. İkinci beyitte Peygamber'imizin güzelliği üzerinde durarak güzelliğinin artık kemâle erdiğini ve zekâtının verilmesi gerektiği üzerinde durur. Hz Peygamber'in anber kokulu saçlarının sevdasının, yaratılmışları rüsvâ edeceğini (g.30/3), gönül yakıcı güzelliğinin renkliliğinin ise, kâinâtın süsüne sebep olmasını (g.30/4) anlatır. Beşinci ve son beyitte şair, fahriye yaparak şiirinin zevkının, gönül ehli için, gamdan kurtulma vasıtası olduğunu söyler. Bunların dışında Vâli Dîvânı'nda " Âl-i Peygamber " hakkındaki,

" Ezhâra gül tefâkumın etmezdi âşikâr

Kadri füzûn-ter olmasa âl-i Peyem-ber 'ün " (g.219/7)

şeklindeki sözlerle Peygamber'in sülâlesi övülür.

Hz. Muhammed ile gül münasebeti malûmdur. Bir hadîs-i merfû'a göre gül, Mi'râc gecesi Hz. Peygamber'in terinini damlasından oluşmuştur. Klasik şiirde gül, Hz. Peygamber için çok kullanılan benzetmelerden biridir. Yine bir hadiste, " Pes ümmetümden bir kimesne benüm râyihamı şemm etmek murâd ederse kırmızı güli şemm eylesün " buyrulmuştur.

1.2.4.2.1.3. Diğer Peygamberler

Vâlî Dîvânı'nda Hz. Peygamber dışında, Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İsâ, Hz. Musâ, Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf ve Hızır Aleyhisselâm'a temas edilmiştir.

İlk insan ve ilk peygamber olarak karşımıza çıkan, Allâh'ın bütün isimleri öğrettiği¹³⁴ Hz. Âdem, bir yerde Havva ile anılmaktadır:

*"Ma'ârif ehline hem-vâre pest eder mâ-dûn
Budur kavâ'id-i menkûle devr-i Âdem'den " (g.278/4)*

*"Zerâri-i suhan olmazdı peydâ olmasa Vâlî
Eger tab '-ı hayâlün biri Havvâ birisi Âdem " (g. 246/9)*

Klasik Edebiyat'ta en çok Tufan hadisesi¹³⁵ ile anılan Nûh Peygamber, Kur'ân'da adı geçen peygamberlerden olup, kavminin arasında dokuz yüz elli yıl

¹³⁴ 2 (Bakara) 31 'de: " Allâh Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin , dedi. "

¹³⁵ 11 Hud 40'ta, " Nihayet emrimizde gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nuh'a dedik ki: " (Canlı çeşitlerinin) her birinden birer çift ile -(boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında-aileni ve iman edenleri gemiye yükle! " Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti. " buyrulmuştur.

kalmıŖtı.¹³⁶ Kur'ân-ı Kerîm'in, yirmi sekiz âyetten oluşan yetmiş birinci sûresi Nûh adını taşımaktadır. Vâlî bu telmihi, tevriyeli ve mecazî olarak yaşının büyüklüğünün ifadesinde kullanmıştır:

*" Ey meh bugün visâlde az görme yaşımı
Tûfân-ı Nûh dünkî gibi hâtırumdadur " (g.92/3)*

Dîvân'da ismi geçen peygamberlerden biri de sabrın sembolü olan Yakûb Peygamber'dir. Bilindiği üzere Yakûb'un gözleri, oğlunu kaybetmenin acısıyla, çok ağlamaktan dolayı kör olmuştur. Vâlî Hasan Ağa, bir beytinde Yakûb'a telmih yaparken akıcı Nil nehrinin, Yakûb'un illetli gözünün yaşı olduğunu söyler (g.102/4). Yakûb'un geçtiği bir başka beytinde ise,

*" Öyle Ya 'kûb 'uz ki feyz-ı ittihâd-ı aşkdan
Bûy-ı pîrâhen verür ser-vakt-i hüzn-âbâdumuz " (g.141/2)*

ifadesiyle Yakûb'un gözlerinin kör olması¹³⁷ ve Yûsuf 'un gömleğiyle tekrar görmesi hadisesine¹³⁸ temas etmiştir.

Şair, Hz.Yakûb'un, Hz. Yûsuf'u kaybettikten sonra yıllarca ağladığı ve ıztırap çektiği evine (*Beytü'l-hazen*) de yer verir:

*" Beytü 'l-hazen mezâkına reh-bürde olalı
Hâtırda ârzû-yı tarab-hâne kalmadı " (g. 361/4)*

¹³⁶ 29 (Ankebût) 14'te, " Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayırverdi " ifadesi yer alır.

¹³⁷ 12 (Yûsuf) 84, " Yakûb onlara sırt çevirdi: " Vah! Yusuf'a yazık oldu" dedi. Üzüntüsünden gözlerine ak düştü.Bununla beraber o, acısını içine gömdü." ifadesi yer alır.

¹³⁸ 12 (Yûsuf) 93, " Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) görecek duruma gelir. Ve bütün ailenizi bana getirin. " ve 96'da, " Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Yakup) görür oldu. Ben size: " Allâh tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim. " demedim mi! dedi. " buyrulmuştur.

Beytü'l-hazen zevkının neşeye galip geldiğinin anlatıldığı beyitten başka, bir beyitte de,

*" Ta'yîn-i cây-ı râhat eden böyle eylemiş
Yârâna bezm-i gülşen ü beytü'l-hazen bize " (g. 359/2)*

şeklindeki ifadesinde kendisine üzüntü evinin, dostlarına ise gülbahçesi meclisinin tayin edildiğini söyler.

Vâfî'nin şiirlerinde ismi en çok geçen peygamber, Yûsuf'tur. Klasik Edebiyat'ta kullanıldığı şekliyle Vâfî Divanı'nda da Yûsuf ve kardeşlerinin vakası telmih unsuru olarak ve ifadelerini delillendirmek veya misâl göstermek amacıyla kullanılmıştır. Malûm olduğu üzere Kur'ân-ı Kerîm'in Yûsuf Peygamber'in anlatıldığı 12.sûresi Yûsuf sûresidir ve burada anlatılan kıssa Ahsenü'l-kasâs adını taşımaktadır. Şair, sevgilisinin güzelliğini anlatmak amacıyla güzelliğin sembolü olan Yûsuf'u kullanmıştır ¹³⁹:

*" Şehriyâr-ı mülk-i hüsn olmuş işitdük görmedük
Gül-neseb Yûsuf-necâbet ma'delet-kârın biri " (g.399/4)*

*" Bir Yûsuf-ı zamâna vâlih bulundum ammâ
Etdi bana cihâm beytü'l-hazen ser-â-pâ " (g.13/2)*

*" Derler ki Yûsuf olmuş idi pâdişâh-ı hüsn
Hâşâ nazîrisin demem ammâ vezîrisin " (g.289/2)*

¹³⁹ 12 (Yûsuf) 31'de; " Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara dâvetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Onlardan herbirine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyveleri soyarken Yusuf'a): " Çık karşılarna! " dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Haşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir! " ifadesi yer alır.

Yûsuf'un kardeşleri tarafından bir kuyuya atılması hadisesi, Hz. Yûsuf'un hayatında mühim bir meseledir. Şairimiz, 12 (Yûsuf) 10. ve 15. âyetlerde¹⁴⁰, anlatılan bu hadiseyi iki beytinde kullanmıştır:

" Yûsuf gibi tevfiik olıcak sa'ye ne hâcet

Lâ-bü'd bulur erbâbını devlet bün-i çehde " (g.325/6)

" Oldukça fikr-i tal'atımın dil güzer-gehi

Tâbende etdi san meh-i Ken'ân bün-i çehi " (g.389/1)

Yûsuf sûresinin 7 ile 18. âyetleri arasında anlatılan Yûsuf ve kardeşleri vakasına Vâlî Dîvânî'nda, birkaç beyitte telmihte bulunulmuştur. Bunları hikemî söyleyişi gereği zikr eden şair, bu hadiseyi nasihat vermek amacıyla kullanmıştır. Felekde, hasedsiz kardeş veya dost olamayacağını buna da Yûsuf ve kardeşleri vakasının örnek olduğunu (g.32/4), bu fenâ bezminde yani dünyada dostların hilesinden gam duyulmaması gerektiğini ifade eder:

" Keyd-i yârâna ne gam bezm-i fenâda Vâlî

Yûsuf'un vak'ası meşhûr iken ihvânı ile " (g.336/5)

Yûsuf'un Mısır'da satılmasına¹⁴¹ da değinen şair, sevgilisinin güzelliğini Ken'ân ayına benzetererek, onun güzellik Mısır'ında bahâ attırdığını söyler (g. 209/4). 12 (Yûsuf) 23'te¹⁴²Züleyha ile olan münasebetine,

¹⁴⁰ 12 (Yûsuf) 10, " Onlardan biri:" Yusuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksınız onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alsın (götürsün), dedi. " ve 15'te," Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifaka karar verdikleri zaman, biz Yusuf'a: Andolsun ki sen onların bu işlerini onlar (işin) farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin, diye vahyettik " buyrulmuştur.

¹⁴¹ 12 (Yûsuf) 20.

¹⁴² " Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murad almak istedi, kapıları iyice kapattı ve " Haydi gel! "dedi. O da " Hâşâ " Allâh'a sığınırım! Zirâ kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz! " dedi. " buyrulmuştur.

*" Harîs-i vaslı nâ-ümmîd eder keyfiyyet-i hursı
Nümâyân ehline bu nükte târîh-i Züleyhâ'dan " (g.265/5)*

şeklindeki beytinde yer verir. Hz. Yûsuf'un âyette anlatılan " namus " unu ise,

*" Sensen ol mihr-i zıyâ-güster-i 'ismet ki seni
Hâbda görmege çeşm-i meh-i Ken'ân teşne " (g.348/3)*

*" O mâha gizlü verür nakd-i cân haridârân
Perend-i 'ismet-i Yûsuf gibi mezâd olmaz " (g.122/2)*

mısralarıyla ifade eder.

Mûsâ Peygamber, Klasik Edebiyat'ımızda pek çok mucize ve kıssalarıyla yer almıştır. İsrailoğullar'ına Hz. Yûsuf'tan sonra peygamber olarak gönderilen Mûsâ daha çok, Tûr Dağı, Eymen, yed-i beyzâ, tecellî, nûr, şecer, asâ, Fir'avn gibi kelimelerle birlikte geçer. Mûsâ'nın, Tuvâ'daki hadisesi¹⁴³ Kur'an'da anlatılır. Eymen, Mûsâ'ya tecellînin vâki olduğu vâfidir. Mavi gözlü sevgilisinden bahsederken (g.362/1), o an ki (güzelliğinin) güneşinin parlıtısı tenimi yakınca, Eymen vadisinin ağacı gibi baştan ayağa ateş yeri gibi oldum (g. 362/3) diyen Şair bir başka beytinde ise,

*" Bir tecellî-zârdur kim hâlî kalmaz cilveden
Gıpta-fermâ-yı hevâ-yı deşt-i Eymen'dür gönül " (g.243/2)*

¹⁴³ 20 (Tâhâ) 9, 10,11,12 'de, " Mûsâ'nın haberi sana geldi mi ? Hani o, bir ateş görmüştü de ailesine: " Siz durun, ben bir ateş gördüm, belki ondan size bir kor getiririm, yâhut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum " demişti. Ateşin yanına gelince kendisine : " Ey Mûsâ! " diye seslenildi. " Ben, (evet) Ben senin Rabbinim! Papuçlarını çıkar. Zirâ sen, Kutsal Vâdide, Tuvâdasın. " buyrulmuştur.

ifadesiyle gönlün Allâh'ın tecelligâhı olduğunu hatırlatır. Hz. Mûsâ ile ilgili olarak, bir de onun " Yed-i beyzâ " mûcizesine değinen şair,

" İhsân-ı desti sâkîyi mînâ olan bilür

Bu sırrı nâ'il-i bed-i beyzâ olan bilür " (g. 114/1)

matlarıyla 7 (A'râf)108, 26 (Şuarâ) 33 ve 20 (Tâhâ) 22'de ¹⁴⁴olmak üzere Kur 'ân'da üç yerde ifade edilen mûcizeye temas eder. Bir diğer beytinde ise, sim tenlilerin beyaz ellerini seyredenlerin, civâ gibi ebedî muztârib olsalar bile bunun önemli olmadığını belirtir (g.375/4). Bir beyitte ise, yed-i beyzâ ile sevgilinin daha şuh-ter olacağını ifade eder (g. 338/ 6).

İsrailoğullarının son peygamberi olan Hz. İsâ, bilindiği üzere bir mûcize olarak Meryem'den babasız olarak doğmuştur. 4 (Nisâ) 171 ve 19 (Meryem) 16 ve devamında anlatılan bu hâdisede, Hz. Meryem'in, Cebrâil'in yeninden üfürmesiyle hamile kalışı ifade edilir. Vâlî Dîvânı'nda sadece bir yerde, yenden üfürme ve hamile kalma hadisesine telmih vardır:

" Nefh-i rûh etdi sürûş-ı feyz gülzâra yine

Döndi her bir nahl-i tâze bir zen-i âbistene " (g.345/1)

Vâlî, Hz. İsâ'nın ölülere nefesiyle diriltme¹⁴⁵ şeklindeki mûcizesini kullanır. Şair,

" Olmaz gibi marîz-ı gam-ı hecre kâr-ger

¹⁴⁴ 20 (Tâhâ) 22'de , " Bir de eline koltuğunun altına sok ki, başka mûcize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın. "

¹⁴⁵ 3 (Âl-i İmrân) 49: " O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mûcize getirdim: Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allâh'ın izni ile o kuş olur. Yine Allâh'ın izni ile körü ve alacayı iyileştirir, ölülere diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır. " buyrulmuştur. Benzeri ifadeye 5 (Mâide) 110 'da da rastlamaktayız.

Esse nesîm yerine enfâs-ı İsevî " (g. 401/5)

diyerek ayrılık gamının hastalığına İsâ'nın nefeslerinin bile tesîr etmeyeceğini söyler. Diğer bir beyitte de yine İsâ'nın cân-bahş olan nefesine (g.12/1) yer verir. Hz. İsâ, 3 (Âl-i İmrân) 55 ve 4 (Nisâ) 158'de ifade edildiği üzere, çarmlıha gerilmemiş, göğe çekilmiştir." Rivâyete göre Hz. İsâ'nın üzerinde dünyâ eşyası olarak bir tas, bir tarak ve bir iğne varmış. Birinin eliyle su içtiğini, bir başkasının da parmaklarıyla sakalının taradığını görünce tası ve tarağı bırakmış. Göğe çıkarıldığı zaman üstünde dünyâ nimeti olarak yalnızca bu kırık iğne bulunmuş ve bu yüzden sorguya çekilmiştir. Onun için de dördüncü kattan ileri geçememiştir."¹⁴⁶ Şair iki beyitte (g. 256/5- 331/2), dördüncü kat felekte bulunan güneş ile Hz. İsâ' yı birlikte anar. İsâ'nın, elini sürünce hastaları iyileştirmesinden dolayı aldığı lakabı Mesîh (g.256/5) ve Mesîhâ da iki yerde (g. 331/2, 353/5) kullanılmıştır. Edebiyatımızda aynı zamanda " tecerrüd " ün sembolü olan İsâ, bir beyitte de irfânsızlığın sembolü olan eşek ile birlikte geçer:

" Ey ârif olan her har-ı lâ- yefhem olur mı

Da 'vâ-yı tecerrüdle Mesîhâ 'ya nazîre " (g.353/5)

Edebiyatımızda ölümsüzlüğün ve zor durumda kalanların kurtarıcısı olarak sembolleşen Hızır'ın, bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçmez. 18 (Kehf) 59-81. âyetler arasında Mûsâ Peygamber ile olan münâsebeti anlatılır. " Tefsirlerde, Mûsâ'nın genç adamının, Yûşâ b. Nûn adında biri olduğu, Yûşâ'nın Hz. Mûsâ'ya hizmet ettiği, ondan ilim öğrendiği rivâyet edilmektedir."¹⁴⁷ Ancak diğer bir rivâyete göre, " genç bir yakını ile Hz. Mûsâ bu yolculuğa, Allâh tarafından, kendisinden daha bilgili olduğu haber verilen Hızır ile buluşmak için çıkmıştı.

¹⁴⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 286.

¹⁴⁷ *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Haz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümü, s.299.

Yanlarında bir de cansız balık vardı. Bu balık Allâh'ın kudreti ile nerede canlanır, denize sıçrayıp giderse bu, Hızır'ın orada olduğuna işaret olacaktı."¹⁴⁸ Vâlî Divân'ında bir yerde " âb-ı hayât " (g. 379/1) ile olmak üzere üç yerde (g.256/5, 85/2) geçen Hızır için bu beyitlerden birinde (g.85/2) " Hızır-ı bî-huceste " ifadesi kullanılmıştır. Âb-ı hayâtla aynı mânâda bir başka terkibi de,

" Garîb hâleti var bûs-ı la'l-i cân-bahşun

Bu tu'm u lezzeti âb-ı bakâda görmemişüz " (g. 162/7)

şeklindeki ifadede kullanın şair, sevgilinin can bağışlayan dudağı ile âb-ı bakâyı mukayese ederek, sevgilinin dudağının lezzetinin hiçbir şeyde bulunmadığını ifade eder.

1.2.4.2.1.4. Âyet ve Hadislerden İktibaslar

Vâlî Divân'ında sadece birkaç yerde Kur'ân'dan ve hadislerden iktibas yapılmıştır.

Dîvân içerisinde, üç beyitte âyetlerden iktibas vardır. İki beyitte " مزيد " ¹⁴⁹هل من

" Zamâne zâlimi مزيد هل من 'i derd eder

Eger hûn-ı dil-i mazlûma bir kez iştihâlansa " (g. 320/8)

" Dünyâyı yerse de yine مزيد هل من 'dür

Mümkün mi mi 'de-sîr ola merdân-ı müştehi " (g. 389/2)

¹⁴⁸a.g.e., Haz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, s.299.

¹⁴⁹ " Hel min mezîd " (Daha var mı?) 50 (Kaf) 30.

Bir beyitte "عسرو يسر" i¹⁵⁰

"*عسرو يسر 'ün yine fehvâsını te'yîd eder*
Biri birine refik olduğu nef' ü zararın " (g. 221/3)

kullanan Vâlî, bir başka beyitte de âyet ve hadislerde tam olarak bulunmayan bir ibâreden iktibâs yapmıştır:¹⁵¹

"*Hûb-rûlar ki pâdişâdur hep*
يفعل كيفه ماينا 'dur hep " (g. 24/1)

Dîvân içinde sadece bir yerde, bir hadisten iktibas vardır:

"*Her ne denlû olsa da gark-ı bahr-ı ısyân ümmetüm*
*قومى اهدى لهم لا يعلمون "besdür necât*¹⁵² (g. 25/3)

1.2.4.2.2. Aşk Kahramanları

Kâinâtın ve bütün varlıkların yaratılış sebebi ve her şeyin özü olan aşk, " Müfrit mahabbet, aşırı sevgi. (Tas.) Sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi. Sûfiler ekseriye sevgiyi (hub, mahabbet) çeşitli kısımlara ayırırlar, umûmiyetle de en son mertebeye aşkı koyarlar, aşkı sevginin en mükemmel şekli sayarlar. Sevginin dereceleri: 1- Meveddet: sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması 2- Hevâ: Sürekli olarak sâlike göz yaşı döktüren sevdâ. 3- Hillet: Sevgilinin sevgisiyle sermest olmak, tam dostluk. 4- Mahabbet: Kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma sûretiyle

¹⁵⁰ " 'Usr u yûsr " (Güçlük ve kolaylık) 2 (Bakara) 185, 65 (Talâk) 7, 94 (İnşirâh) 5,6.

¹⁵¹ " Yef' alü keyfe mâ'yeşâ " (Dilediğince davranır) Muhtelif âyet ve hadislerde benzer ifedeler bulunmasına karşılık bu şekil bulunamamıştır.

sevgiliye lâîk olmak ve yaklaşmak. 5- Şağaf: Kalbi parçalayan ve yakan ateşli sevgi. 6- Hüyâm: Sevdalıyı çıldırtan sevgi, sevgi çılgınlığı, çılgınca sevme, sevgilinin kulu, kölesi olma. 7- Vâleh: Dostun ve yârin güzelliğini seyr ederken sevgi şarabıyla kendinden geçme. Sevgi şarabını kana kana içmek. 8- Aşk: Sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi; aşkın yok, sadece ma'şûkun var olması, her şeyin ondan ibaret olması hali... Aşkın çeşitleri vardır: 1- Hakîkî aşk: İlâhî aşk budur. Bunun iki şekli vardır: a) Allâh'ın kulu sevmesi. b) Kulun Allâh'ı sevmesi, Allâh kulunu, kulu Allâh'ı seviyorsa buna muâşaka (sevişme) denir. 2- Mecâzî aşk. İnsanın insanı veya diğer yaratıkları sevmesi: beşerî aşk budur. Bunun da iki şekli var: a) Rûhânî ve aklî aşk. Rûhun en yüce (estetik, zarif) sevgidir. Bu anlayışla erkeğin kadını, kadının erkeği sevmesi afif aşktır. Buna orta aşk, köprü aşk (mecâzî aşk) da denir. Bu iffetli ve nezih aşk ilâhî aşka yükselmeyi ve geçmeyi sağlayabilir. Onunu için buna aşk ebecedi de denir. Beşerî ölçüde aşkı öğrenenler ilâhî çaptaki aşka geçebilir." ¹⁵³ Aşk başka bir yerde ise, " sevgi, sevda, muhabbet, alâka; sevginin aşırılışması, muhabbetin ifratı, aşırı dereceye ulaşmış sevgi.eşanl.iptilâ.tas. Allâh'ı şiddetle sevmek, Allâh sevgisi. Mutasavvıflara göre, kalp çekirdeğinde oluşan sevgi, insanı bütünüyle kuşatır; sevgiliden başka hiçbir şeyi görmeyecek şekilde insanı kör eder, kanına, etine, bütün duyularına, ruhuna hatta mafsallarına girer, bedeninin bütün parçalarını etkisi altına alır, âdeta insanın varlığıyla özdeş olur. Bu noktadaki insan, başkasıyla konuşurken bile sevgiliyle konuşur, neye baksa sevgilisine bakar gibi olur. "¹⁵⁴ olarak tanımlanır. Aslında ne söylenirse söylenin onun tam olarak anlaşılabilmesi yahut tanımlanabilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Zîrâ o " tanıma sığmayan sözcük " ¹⁵⁵ tür. Aşkın yüceliği, " Küntü kenz " hadis-i kudsîsinden gelmektedir. Allâh bilinmeyi sevmiş ve kendisini bilmeleri için kâinâtı yaratmıştır. Burada Allâh'ın zâtına duyduğu aşk, "

¹⁵² İhdi kavmi innehüm lâ-ya'lemun " (Kavmimi doğru yola getir. Çünkü (hakikati) onlar bilmiyorlar. " (Hadis-i Şerif)

¹⁵³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.59-60.

¹⁵⁴ Hasan Akay, *İslami Terimler Sözlüğü*, s.41.

¹⁵⁵ Mehmet Bayraktar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, s.21.

Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâk " hadisiyle Peygamber'ine yönelmiştir. Aşk, öyle bir duygudur ki yüzyıllar boyunca hemen her milletten şair, yazar ve diğer sanatkârlar tarafından işlenmiştir. Aşk yolunun yolcularından Yûnus, " İy 'âşikan iy 'âşikan 'ışk mezhebi dîndür bana"¹⁵⁷ derken Mevlânâ da her şeyin aşk olduğunu, " Peygamberimizin yolu aşktır; aşk oğullarıyız biz, anamız aşktır "¹⁵⁸ demiştir. Kimisi maddî aşkı (Enderunlu Fâzıl, Hubânnâme ve Zenânnâme) kimisi tasavvufî aşkı (Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn, Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk) ele almıştır. Maddî planda olan aşk dahi, insana kazandırdığı vasıflar bakımından değerlidir. Elbette bunun hakîkî aşka yükselişte bir merhale olması çok istenilen bir durumdur. Zirâ Allâh, kâinatta pek çok sıfatıyla tecellî etmiştir. O'nun yarattığı şeyleri sevmeye başlayarak insan, hakîkî sevgilinin aşkını elde etmeye ulaşabilir.

Klasik Edebiyat'ın ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in, Meryem sûresinin 96. âyetinde, " İmân edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır. " ve 2 (Bakara)165'te, " İnsanlardan bazıları Allâh'tan başkasını Allâh'a denk tanrılar edinir de onları Allâh'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allâh'a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır. Keşke zâlimler azabı gördükleri zaman (anlayacakları gibi) bütün kuvvetin Allâh'a ait olduğunu ve Allâh'ın azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi. " buyrulmuştur.

İster maddî ister manevî aşkı işlesin, Klasik Edebiyat'ın bir " *aşk edebiyatı* " olduğu söylenebilir. Hemen pek çok sanatkâr direkt veya endirekt ifadelerle aşkı, ondan doğan ızdırapları, sevgiliyi, ayrılığı anlatmıştır. Kısaca diyebiliriz ki aşk ve onun doğurduğu tedâiler Klasik Edebiyat için vazgeçilmez unsurlardır. Yine malûm olduğu üzere bu edebiyata mensup hemen her sanatkâr gibi, Vâlî de aşkın yüceliğini, derd ve sıkıntılarını, ızdıraplarını anlatmak, bunları eserine yansıtmak için adları aşk ile birlikte anılan meşhur kahramanları kullanmıştır. Pek çok İran ve Türk şairi

¹⁵⁷ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı II*, s. 50.

¹⁵⁸ Abdûlbâki Gölpinarlı, *Rubâiler*, s.18.

tarafından mesnevî konusu olarak da ele alınıp işlenen Leylâ vü Mecnûn¹⁵⁸ hikâyesine iki yerde telmihte bulunmuştur (g. 3/6, 321/5). Bu hikâye kahramanlarından Kays b.el-Mülevvahhü'l-Âmirî'yi, Kays adıyla kullanmıştır. Bu beyitlerde Şair,Kays'ın çölde dolaşmasını (g. 146/5, 352/9), halka rüsvâ olmasını ve sıkıntı çekmesini (g.247/4), âvâreliğini (g.70/2, 402/4), aşktan dolayı deli olmasını (g. 59/5) anlatır. Vâfî, dört yerde Kays'ın lakabı olan Mecnûn'u kullanır. Zincirle münasebetine (g.383/3), sahrada dolaşmasına (g.72/5), rüsvâlığına (g.114/4) bu lakapla da telmihlerde bulunur. Şair, bu beyitlerin pek çoğunda (meselâ g.383/3, 72/5, 70/2, 146/5) Mecnûn'la kendisini özdeşleştirir ve Mecnûn'un hareketlerini yaptığını ifade eder.

Vâfî, yine Edebiyatımızda en az Mecnûn kadar ünlü, Ferhâd u Şîrîn hikâyesinin erkek kahramanı Ferhâd'ı da kullanır:

*"Nedür bir zahm-ı serden gayrı kesbi tîşe-i gamla
Ne hâsil eylemiş Ferhâd'ı bilsek kûh-kenlûkde "* (g. 327/2)

*" Ne kendüye terahhum eder ne bana gönül
Her seng-dil perî-veşe Ferhâd olur gider "* (g. 53/3)

*" O da Ferhâd-ı nâ-şâda 'atâ-yı hâs imiş ancak
Ki her bir tîşe-kârün müzdi yoksa cûy-ı şîr olmaz "* (g. 124/6)

¹⁵⁸ Leylâ vü Mecnûn için bkz. Ali Nihat Tarlan, İslâm Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Mesnevîsi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi nr.1 (Basılmamış doktora tezi), Vasfi Mahir Kocatürk, Fuzûlî-Leylâ ile Mecnûn (Çeviri), Necmettin Halil Onan, Fuzûlî-Leylâ ile Mecnûn, Ağâh Sırrı Levend, Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi, Abdülkadir Karahan, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, Hüseyin Ayan, Fuzûlî-Leylâ v Mecnûn, Muhammed Nur Doğan, Leylâ ve Mecnûn, Metin Akar, Fuzûlî'nin Leylî vü Mecnûn'u Üzerine Bazı Düşünceler, Bir, S. 3, s. 165-171., Mustafa Tahralı, " Leylâ vü Mecnun Üzerine ", Fuzûlî Kitabı, s. 213-222., Necmettin Türinay, " Klasik Romana ve Leylâ vü Mecnun'a Dair ", Fuzûlî Kitabı, s. 223-244., Sabir Aliyev, " Leylî ve Mecnun'da Şairin Tanrı ve İnsan Sevgisi ", Fuzûlî Kitabı, s. 245-247., Namık Açıköz, " Leylâ ve Mecnun Mînyatürleri ", Fuzûlî Kitabı, s.249-272., v.b.

ifadelerinde Ferhâd ile ilgili olarak kûh-ken, tîşe-kâr, cûy-ı şîr'i kullanır. Bilindiği gibi Ferhâd, sevgilisi Şîrîn'e kavuşmak amacıyla Bîsütûn dağına delmeye çalışmasıyla meşhur, Klasik Edebiyat'ta, âşık tipi olarak Mecnûn'la birlikte geçen kahramandır.

Vâfî, her iki aşk kahramanını zaman zaman aynı beyitlerde de toplamış ve her ikisine ait unsurları kullanmıştır:

*" Her gördüğümüz deşt-i gam u kûh-ı belâda
Geh Kays-ı dil-âvâre vü geh Kûh-ken olduk " (g. 202/4)*

*" Asılda mekr-i zendür bâ'is-i rüsvâyî-i merdüm
'Abes Ferhâd ü Mecnûn düşmemişdür kûh u sahrâya " (g.
321/2)*

*" Âyîne-dâr-ı hayret-i şâh u gedâ benem
Ferhâd u Kays'a ta'ne eder mübtelâ benem " (g. 253/1)*

diyerek ilk beyitte Kays ve Ferhâd olduğunu, ikinci beyitte onların kûha ve sahraya boş yere düşmediklerini, bunlara kadınların hilesinin sebep olduğunu, son beyitte ise Mecnûn ve Ferhâd'ı ayıplayan mübtelânın kendisi olduğunu söyler.

1.2 .4.2.3. Mitolojik Şahsiyetler

Klasik Edebiyat, " Türk Edebiyatının umumî gelişimi içinde, nazârî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin özelliklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe

*uğramadan Arapça, Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir.*¹⁵⁹ Teşekkülünde ve ilk mahsullerinin verildiği dönemde Fars Edebiyatı'ndan (aruz vezni, nazım şekilleri, konular v.s.) bir hayli etkilendiğini açıkça söyleyebileceğimiz Klasik Edebiyat, asıl karakterini ancak belli bir birikimden sonra kazanmış ve kendisine ait türler ve nazım şekilleri geliştirmiş, aynı zamanda İran Edebiyatı'ndan aldığı konu ve temaları onlardan çok daha üstün bir ifade tarzı içerisinde şekillendirmiştir. Fars Edebiyatı'nın özellikle ilk mahsullerde takip edilmiş olması, oradan pek çok unsurun şiirimize girmesine sebep olmuştur. İran şiirinin tesiriyle, Firdevsî'nin Şehnâmesi'nden pek çok unsur, özellikle kahramanlar Klasik şiirde kullanılır hâle gelmiştir. Bunlar içinde Nuşirevan, Hâtem-i Tâî, Hüsrev, Cem, Dârâ, Feridun, Dahhâk, İskender, Rüstem v.b. kahramanlar şiirimizde çok kullanılmıştır.

Vâli Dîvânı'nda mitolojik şahsiyetlerden Cem ve İskender çeşitli yönleriyle geçer. Cem, bilindiği gibi İran'ın Pişdâdiyân sülâlesinin dördüncü hükümdârıdır. Nûh Peygamber zamanında yaşadığı rivâyet edilen Cem, İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamıştır. Rivâyete göre Cem, bütün dünyâyı dolaşmış Azerbaycan'da karâr kılmış ve doğu yönüne doğru mücevherlerle süslü bir taht üzerine oturup yine mücevherlerle bezenmiş bir taç takınmıştır. Güneş vurunca bu mücevherler parlamış ve halk Cem'e bu günden sonra " güneş, nur, aydınlık "gibi mânâlara gelen " Şîd " lakabını vermiştir. Aynı zamanda gece ve gündüzün de eşit olduğu bu güne, " Nevrûz " denmiştir. Cem, ilimle de uğraşmış ve ilk defa halk onun zamanında askerler, sanatkârlar ve çiftçiler olmak üzere sınıflara ayrılmıştır. Cem'in çok temas edilen özelliklerinden biri de şarabın mücidi sayılmasıdır. Vâli, dört beyitte meclis (g. 33/5, 308/6, 347/4, 386/5), bir beyitte işret (g. 78/1), iki beyitte icâdı olan şarap (g. 212/6, 302/8), bir beyitte meyhâne ve rind ile (g. 227/2), iki beyitte Cemşîd olarak, kadeh ve rind münasebetiyle (g. 320/2, 227/7) olmak üzere toplam on yerde Cem'e temas etmiştir.

¹⁵⁹ Ömer Faruk Akün, " Divan Edebiyatı ", D.V.İslâm Ansiklopedisi, C.9, s.389.

" İtürdi nâmi mir'ât-ı Sikender câm-ı Cemşid'ün

Gidüp gerd-i keder âyîne-i hâtır safâlımsa " (g. 320/2)

beyitiyle Cem'in kadehini ve İskender'in aynasını buluşturduğu beyit dâhil olmak üzere İskender'i üç beyitte (g. 252/6, 326/7) kullanmıştır.,

Yine malûm olduğu gibi edebiyatımızda iki İskender'den bahsedilir. Biri Makedonyalı Büyük İskender diğeri de Zülkarneyn olarak bilinen ve Hızır'la âb-ı hayâtı aramak için Zulümât ülkesine giden İskender'dir. ¹⁶⁰ Vâlî Dîvânı'nda,

¹⁶⁰ İskender hakkında Ali Nihat Tarlan şu bilgileri verir: " Bazı müverrihlere göre, Nûh ile İbrahim arasında ancak Hûd ve Sâlih Peygamberler gelmiştir. Bir rivâyete nazaran da Sâlih ile İbrahim arasında Zülkarneyn- Ekber ba'solunmuştur. Zülkarneyn-i Ekberin peygamber olduğuna dair bir hadis de rivâyet edilmiştir. Delili de Allâh'ın onu ancak enbiyâ ve evliyâyâ mahsus bir hitab ile tevkir etmesidir: (Sûre-Kehf: 19, âyet :87)

Bu Zülkarneyn İran tarihlerinde yazılan İskender'den başkadır. Zülkarneyn, Yâfes ibn-i Nûh evlâdındandır. İskender-i Rûmî, Sâam ibn-i Nûh'un evlâdından İs ibn-i İshak'a mensubdur. Zülkarneyn, Frenk diyârında idi. Saltanatı büyük, memleketi genişti. Dâimâ kâfirlerle mücâhede ederdi. Evvelâ mağrib diyârına gitti; orada bir çok muharebeler yaptı. Beytül mukaddes'e teveccüh etti. Oradan maşrık diyârına gitti. Bu seferinde Ye'cûc ve Me'cûc'ün meskenlerine yaklaştı. Kalabalık bir şehire vâsıl oldu. Bu şehrin padişahı iyi huylu bir adamdı. Zülkarneyn'i hediyelerle karşıladı. Onun teklif ettiği ahkâmı kabul etti. Bu şehir ahalişi Ye'cûc ve Me'cûc fitnesinden çok müşteki idiler. Ye'cûc ve Me'cûc, Yâfes'in oğullarından iki kardeş idiler. Yâfes'in evlâtlarından her biri dünyanın bir tarafını zabtedip orasını imâr ile meşgul idi. Ye'cûc ve Me'cûc de Aksâ-yı şark arâzisini zabtetmişlerdi. Bunların neslinden bir çok halk vücûda geldi. Abdullâh İbn-i Ömer der ki: " benî Âdem on kısımdır. Bu ondan dokuzu Ye'cûc ve Me'cûc'ün neslidir. Bu nesil iki kısımdır. Her kısım dört yüz fırkaya münkasimdir. Bunlardan her birinin aşarî bin dâne evlâdı olur. Ye'cûc ve Me'cûc üç sınıfa ayrılır: Birinci sınıfa mensub olanların boyları (120) gezdür. Enleri gayet azdır, ikincisi (120) gez boy, (120) gez boy, (120) gez ene mâliktir. Üçüncü sınıfın boyları bir karıştan dört zirâa kadardır.

...
Zülkarneyn iki zattır. Biri İskender-i Kebîrdür. Kur'an'da mezkûr olan bu İskender'dir ki Sâam ibn-i Nûh evlâdındadır. İbrahim ile muâsırdır. Hızır ile münasebeti vardır. Ab-ı Hayât'ı aramışsa da içmeğe muvaffak olamamıştır.

Zülkarneyn-i Asgar, Dârâ'nın memleketini zapt ve kızını istifraç eden İskender-i Yunani'dir. Bu İskender Yâfes evlâdındandır. Bu iki İskender arası (1900) sene fazladır. İskender-i Kebîr, Süleyman gibi hem peygamber hem pâdişâhtır. İskender'e nûr ve zulmet musahhardı. İskender bir rivâyete nazaran (1690) sene yaşamıştır. Her bin seneye bir karn dendiği ve İskender de iki karna yakın saltanat sürdürdüğü için kendisine Zülkarneyn denmiştir. İmam-ı Gazâlî, İskender'in ismini Saab İbni Câbir-i Himyerî olarak zikreder.

İskender-i Rûmî Filkos oğludur. İskender-i Himyerî'nin iki sancağı varmış. Beyaz sancağı ile karanlıkları aydınlatır, siyah sancağı ile de dünyayı düşmanların gözüne karanlık edermiş; bu sebeple zulümâta girenin İskender-i Rûmî olması daha muhtemeldir. İskender-i Zülkarneyn doğduğu zaman hem nübüvetine ve hem şark ve garbe hâkim olacağına delâlet etmek üzere

İskender, ayna ile olan münasebeti dolayısıyla ele alınmıştır. Âyîne-i İskenderî adıyla meşhur olan bu ayna için Burhan-ı Kâti'da şu bilgiler mevcuttur: "*Aristo hakîmin icâdı olup İskenderiye minâresi üzerine konulmuş bir âyîne idi. Hâssası bu idi ki hasımları olan Efrenç tâifesi şehri mezkûra kâsd etseler yüz milden ziyâde uzakdan bu âyîne gösterir idi.*"¹⁶²

"*Rasad-kâr-ı hikem sun'ıyla olmuş sahn-ı gülşende
Sikender 'andelîb âyîne-i 'âlem-nümâ şebnem*" (g. 252/6)

şeklindeki beytinde "âyîne-i âlem-nümâ" terkiibini Vâlî, mânâ olarak âyîne-i İskender olarak kullanmıştır. Bu terkip için, "*mânâ itibariyle âyîne-i İskender demekse de daha çok tasavvufî bir mânâyı hâizdir ve kalb-i sâfi hakkında müsta'meldir.*"¹⁶³ şeklindeki bilgiyi de hatırlatalım.

Hâtem, Arap kabileleri arasında cömertliği meşhur İbn Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır. Peygamberimiz zamanında yaşamışsa da peygamberliğine ulamamıştır. Şair,

"*Âşık ki yâra etmeye cân nakdini nisâr
Ger Hâtem-i zamân ise 'asrun bahîlidür*" (g. 102/2)

"*Bizâ'a eylemek erbâb-ı cerre lâzımdur
Nice fesâne-i fâsid sehâ-yı Hâtem'den*" (g. 278/8)

şeklindeki ifadelerinde cömertliğiyle birlikte Hâtem'e değinmiştir.

başında iki boynuzu vardı. Kavmini dâvet ettiği zaman ona hücûm edip bir boynuzunu kırdılar ve öldürdüler. Cenâb-ı Hak tekrar ihyâ edip yine kavmini davete gönderdi. Bu kerre öteki boynuzunu kırdılar ve yine öldürdüler. Allâh yine diriltti. Bu hale binâen kendisine Zülkarneyn dediler. Hicaz'da Hazret-i İbrahim ile görüşmüş ve Kâbe'yi beraber tavâf etmişlerdir." (*Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, s. 254-256.)

¹⁶² Mütercim Âsım, *Lugat-ı Burhan-ı Kâti*, s.14.

¹⁶³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s.60.

İran'ın Pişdâdiyân sülâlesi hükümdarlarından olan Dahhâk'ın, iki omzu üzerinde kendisine acı veren iki yılan oturmuş, bu sebeple kendisine Dahhâk-ı Mârî adı da verilmiştir. Zulmüyle meşhurdur.¹⁶³ Vâfî, bir beyitte Dahhâk'ı zikreder:

*" Oldı zülfeyni iki mâr-ı belâ-yı pür-mehîb
Şâh-ı mülk-i hüsnî güyâ şimdilik Dahhâk'dur " (g. 108/5)*

Pehlivân mânâsına gelen Nerîmân, İran kahramanlarından biridir ve Rüstem'in dedesi, Sâm'ın da babasıdır.¹⁶⁴ Sam, Şâhnâme'de adı geçen, Feridun zamanında yaşamış İran kahramanıdır. Saç, kirpik ve kaşları bembeyaz olarak doğan Zâl, onun oğludur¹⁶⁵:

*" Mukarrer günde ağyâr ile bir kaç ceng-i nâ-ber-câ
Ta'alluk ol büte Sâm u Nerîmân olmadan kalmaz " (g. 119/4)*

1.2.4.2.4. Astronomik Unsurlar

Gökyüzü ve onunla ilgili unsurlar daha ilk çağlardan itibaren hemen bütün insanların ilgisini çekmiştir. Eski hayatımızda ilm-i nücûm (astronomi)'un büyük önemi vardı. " *Astroloji, yeryüzünde vuku'a gelen bütün değişikliklerin yani Aristo'mun el-kevn ve'l-fesâdının semâvî cirmelerin hususî mâhiyetleri ve hareketleri ile sıkı bir sûrette alâkadar bulunduğu prensibi üzerine kurulmuştur.*"¹⁶⁶ "Eski insanlar, gökteki yıldızların insanların ahlâkı ve tâli'i üzerine müessir olduğuna inanırlardı. İnsanlar arasında vukua gelen barış ve savaş gibi büyük hadiseleri yıldızların tesirine atfederlerdi. Müneccimler

¹⁶³ İskender Pala, a.g.e., s.129.

¹⁶⁴ Ahmet Talat Onay, a.g.e, s. 425.

¹⁶⁵ İskender Pala, a.g. e, s. 465.

mustakbelde vukua gelecek hal ve hadiseleri yıldızların vaziyetine bakarak bilhesab haber veriyorlardı. Bunun için şarkta ve garbda müneccimlerin hususî ve mühim bir mevkiî vardı. Hattâ Osmanlı İmparatorluğu zamanında bile devlet teşkilâtı arasında bir müneccim başılık memuriyeti vardı. Fakat bunun resmi vazifesi müstakbeldeki hadiseleri keşf ve ihbar etmek olmayıp evkatı şer'iyeyi tayin etmektir".¹⁶⁷ " Sonraları yalnız mühim hâdiseler için değil, ehemmiyetsiz ve âdi vakalar için bile eşref-i saat tayin etmeğe başladılar. Meselâ gemi yaptırmak, seyahate çıkmak, vergi tarhetmek gibi vakalardan tutumuz da, nikâh kıydırmak, ev yaptırmak, hattâ hamama gitmek veya müşhil almak gibi hususlara varıncaya kadar hep zaman tayin olur ve yeni doğanların (zâyirçe)leri tanzim edilirdi. "¹⁶⁸ Yıldızların tesirleri her birinin hususî tabiatına ve kezâ arza yahut diğer yıldızlara nisbetle vaziyetlerine göredir; binaenaleyh yeryüzü hâdiseleri ve beşerî tagayyür ve tahammüller dâimâ pek muhtelif ve hattâ türlü türlü sûrette terkiplerine tâbidir. Bu tesirleri bilmek ve terkiplerden hüküm çıkarmak, astrologa düşen çetin vazifedir." ¹⁶⁹

Klasik şairler, yaşadıkları dönemin gereği olarak pek çok ilim dalında eğitim gören, geniş kültüre sahip insanlardı. Pek çoğu medrese tahsili görür, medrese eğitimi alamayanlar ise özel hocalar v.b. şeklinde kendilerini yetiştirirlerdi. Daha XVI. yüzyılda Fuzûlî Türkçe Dîvânı'nın Mukaddimesi'nde, " *Zîrâ ki ilmsiz şi'r esâsı yok dîvâr kimi olur ve esâssız dîvâr gâyetde bî-i'tibâr olur. Pâye-i şi'rümi hilye-i ilmden mu'arrâ olmağı mûcib-i ihânet bilib ve ilmsiz şi'rden kâleb-i bî-rûh kimi teneffür kılup bir müddet nakd-i hayâtım sarf-ı iktisâb-i funûn-i ilm-i aklî vü naklî ve hâsıl-ı 'ömrüm bezl-i iktisâb-i fevâ'id-i şâhed-i nazmuma pîrâyeler müretteb kıldum ve tedric ile tetebbü'-i tefâsir ü ehâdis idib fazîlet-i şi're mezemmet isnâdı naks-ı himmet olduğunun hakikatin bildim.*"¹⁷⁰ şeklindeki

¹⁶⁶ A.A., " Astroloji ", M.E.B., İslâm Ansiklopedisi, C. 1, s.682.

¹⁶⁷ Mehmet Ali Aynî, *Türk Ahlakçıları*, s. 24.

¹⁶⁸ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 197.

¹⁶⁹ A.A., a.g.mad., s.682.

¹⁷⁰ *Fuzûlî Divânı*, Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur , s. 14-15.

sözlerle ifade ettiği gibi asıl şiirin ilimle desteklenmesi lâzım geldiği herkesçe biliniyordu. Pek çok şair aklî ve naklî ilimleri tahsil ediyor ve bunları eserlerine yansıtıyorlardı. Tahsil sonucu elde ettikleri bu bilgilerini şiir veya nesirleri içinde motif olarak kullananların yanında meselâ Fuzûlî'nin Sıhhat ü Maraz'ı gibi bizzat ilimle ilgili eserler de kaleme almışlardır. Vâfî Dîvânı'nda rastladığımız astronomi ile ilgili ifadeler neticesinde, şairin ilm-i nücûm hakkında bilgi sâhibi olduğunu söylememiz yanlış olmaz kanaatindeyiz. Vâfî Dîvânı'nda felek, güneş ve ay ile ilgili olarak pek çok beyit yer almaktadır.

Şair, yıldızların her birinin farklı bir özelliği bulunduğunu,

" Her kevkebün tabî'atı bir gûne hükm eder

Her bir vücûd sıklet ü hiffetde bir degül " (g.241/4)

şeklinde ifade eder. Bir beytinde insan davranışlarının, yıldızların tabiatına bağlı olduğunu,

" Bu fart-ı cevri hep te'sîr-i tab'-ı kevkebindendir

Dil-i ser-geştemüz her kankı şûha mübtelâlsa " (g. 320/3)

diyerek belirtir. Yine iki beytinde (g.122/3, 326/2) yıldızların tâli ' üzerinde etkilerini ifade eder. Bir beytinde ise, " ehl-i nücûm"un yani müneccimlerin, yıldızların hareketlerine göre hüküm vermelerine işaret eder (g. 57/6).

Bilindiği gibi Batlamyus sisteminde, dünya kâinâtın merkezidir ve onu iç içe geçmiş dokuz felek çevrelemektedir. Birinci felekte kamer, ikinci felekte Utarid ve sırasıyla Zühre, Şems, Mirrîh, Müşterî ve Zuhâl vardır. Sekizinci felek sâbit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncu felek ise, " felek-i atlas " adı verilen ve bütün felekleri kaplayan felektir.

Vâfî bir beytinde bu dokuz kat feleği zikreder:

*" Bir âh-ı aşıkâne ile Vâli 'âlemün
Saldım bu gece zelzele tâ mih-kıbâbına " (g.316/5)*

Yedi seyyarenin yer aldığı yedi kat gökyüzüne de,

*" Verdüm dili bir âfete kim heft-âsümân
Tâb-âver olamaz dahı kemter 'itâbına " (g. 316/4)*

ifadeleriyle anar.

Güneşin veziri olan kamer, neyyîr-i asgar olarak da adlandırılır ve sa'd-ı mutavassıttır. Rengi jengarîdir ve buna mensup olanların za'f, acz, cehl, mehânet, hareket, savt gibi vasıfları vardır.¹⁷¹ Dîvân' da çok kullanılmıştır.

Arapça " parlamak, aydınlatmak" mânâsına gelen z-h-r kökünden gelen ve fevkâlade parlaklığından dolayı kendisine bu adın verildiği Zühre,¹⁷² çalgıcıdır, Nâhid, Venüs gibi adlarla da anılır ve sa'd-ı asgar olarak geçer, rengi beyazdır. Mensuplarının, lu'b, rikkat, teganî, hüsn-i hulk gibi vasıfları vardır.¹⁷³ Vâli, dört yerde Zühre'yi anar (g. 35/7, 58/9, 253/4, 383/2). Şair, bir beyitte Nâhid'i rengi ile (g.383/2), bir beyitte âhenk münâsebetiyle (g. 58/9), bir başka beyitte düşmanı Mirrîh ile (g. 35/7), bir beyitte ise, Zühre'yi işçi haline getiren hazin âhu ile(g. 253/4) anar.

Sultan-ı cihân olan güneş, neyyîr-i A'zam, Sultan-ı Muhteşem gibi adlarla da anılır ve sa'd-ı evsâttır. Mensuplarının, kuvvet, şiddet, kahr, istitâ'at, gazab, rağbet, hüsn, hayâ, iffet gibi özellikleri vardır.¹⁷⁴ Dîvân'da pek çok yerde kullanılmıştır:

*" Mestâne isen de terk-i edeb etme
Ol mihr-i ziyâ-güstere hem-vâre bakılmaz " (g. 121/3)*

¹⁷¹ Ahmet Talat Onay, a.g.e, s. 438.

¹⁷² Willy Hartner, " Zühre " , M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C.13, s. 642.

¹⁷³ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 438.

¹⁷⁴ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 438.

Felekteki görevi ser-asker olan Mirrîh, Mars, Bircîs-i Felek, Kâdî-i Felek, Hatîb-i Felek, Kâdî-i Sipîhr, Hürmüz, Behrâm şeklinde de anılır. Nahs-ı asgar olan Mirrîh'in rengi kırmızıdır Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak kabul edilen Mirrîh, elinde bir kılıç veya hançerle tasvir edilir. " ...bu Zuhâl'den sonra en fenâ seyyâredir ve en kötü neticeler, ihtilâller, katl-i âmlar, yangınlar v.b. bu seyyâreye atfolunur. Bu seyyârenin te'siri altında doğmuş olan insanların mizâcı da onun tesirlerine uyar " ¹⁷⁵ Vâlî, sadece bir yerde Behrâm'ı Zühre'yle,

*" Velî etmiş 'abes gerd-i kazâ-yı 'âlem-i tecrîd
Arûs-ı Zühre 'ye Behrâm 'ı eyleyen dâmâd " (g. 35/7)*

şeklindeki beyitte kullanır ve burada Zühre'yle Behrâm arasındaki muhalefete temas eder.

Şems'in hazinedârı olan Zuhâl, Keyvân, Satürn diye de isimlendirilir, nahs-ı ekberdir. Rengi siyah olan bu gezegen, Mitolojiye göre gök ve yerin oğludur. " Zuhâl adı Arapça z-h-l kökünden gelmekte olup, " uzaklaştırmak " mânâsındadır. Tâcü'l-Arûs'a göre, gezegen bu adı " çok uzakta, 7. gökte " bulunmasından almaktadır." ¹⁷⁶ Vâlî Dîvânı'nda bir yerde uğursuzluğu münâsebetiyle geçer:

*" Vâliyâ kevkeb-i ikbâl-i sipîhrün görünür
Çeşm-i dânáda Zuhâl tal'at-ı menhûs gibi " (g. 384/5)*

Burçların her biri Klasik Edebiyat'ta değişik özellikleriyle anılmıştır. Koç burcu " burc-ı bere " adıyla da anılır ve çoğu zaman güneşle birlikte kullanılır. Bunu sebebi ise, Nevrûz yani ilkbaharın başlangıcının, güneşin hamel burcuna girdiği gün olmasıdır. Oğlak burcu, " burc-ı buzgâle " diye de adlandırılır ve çoğunlukla

¹⁷⁵ J. Ruska, " Merih " M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C.7, s.763.

¹⁷⁶ Willy Hartner: " Zuhâl ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C.13, s. 637.

Zühalle birlikte geçer. 7.felekte bulunduğundan pâsbân olarak vasıflandırılır. Koç burcu burc-ı âteşîden, oğlak burcu ise, burc-ı hâkîdendir. ¹⁷⁷

Dîvân'da koç (hamel) ve oğlak (cedy) burçlarına da telmih vardır. Bir beyitte yer alan bu ifadede, güneşin belli tarihlerde çeşitli burçlara girmesi anlatılmıştır. Nitekim " güneşin burçlar kuşağı üzerindeki bu hareketi mevsimlerin başlangıç ve bitiş noktaları gibi gündüz ve gecenin uzayıp kısalmasını da takvime bağlar " ¹⁷⁸

" Gehî hamel gehî cedy ile hem-merâhilsin

Mihir ki deşt-i sipihrûn aceb gazâlesidür " (g. 106/4)

Vâfî Dîvânı'nda Süreyya'ya da temas edilmiştir. Ülker, Pervin, Benâtü'n-na'sh olarak da isimlendirilen Süreyya bir takım yıldızdır. " Yunan esatirine göre, bunlar yedi kızdı. İnsanlarla evlendiler, vefatlarından sonra yıldız oldular. Topluluğu ifâde husûsunda mevzû' olur ". ¹⁷⁹ Şair, bir beytinde her gece, aşk tesiriyle âhının kıvılcımının Süreyya'yı yaktığını (g. 303/2) söylerken, bir başka beyitte ise, onu Pervin adıyla kullanır (g. 108/3). Süreyya'nın tabîi hâdiseler üzerinde de tesiri olduğu söylenir. ¹⁸⁰

1.2.4.2.5. Şairler

Vâfî Divanı'nda bir Arap, iki İranlı, sekiz Türk olmak üzere toplam on şairin adı geçmektedir. Arap şairlerinden Peygamber'imizin şairi olarak tanınan, hemen bütün Arap müelliflerince, yerleşmiş Arapların en büyük sanatkârı olarak bilinen, İslâmiyet'in yüzünü ağartan fahriyeler, hicviyeler kaleme alan Peygamber'in," Sen Allâh ve Resûl'ünü müdafaa etdikçe, Ruhü'l-Kuds seni te'yt edecektir " dediği Hz.

¹⁷⁷ Mustafa Uzun, " Burç ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.6, s. 425-426.

¹⁷⁸ İlhan Kutluer, " Burç ", D.V.İslâm Ansiklopedisi, C.6, s.422.

¹⁷⁹ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 332.

¹⁸⁰ J. Ruska, " Süreyya ", İslâm Ansiklopedisi, C. 2, s. 247.

Ayşe tarafından rivâyet edilen Hassân b.Sâbit b. el-Munzir b. el-Neccâr el-Ensârî¹⁸¹'yi, hâkim-i hâsım olarak nitelendirdiği Şeyhî Efendî'den bahsederken anar:

"Fesâhatda nice Hassân'a teşbîh edeyüm anı

Bulunsa mahfil-i hükminde bir ednâ debîr olmaz " (g. 124/9)

Türk asıllı olup, Farsça eserler veren, Sebki Hindî tarzının büyük temsilcilerinden biri olan, Sâib mahlasını kullanan Mirzâ Muhammed Ali b. Abdurrahim Tebrizî, velûd bir şair olarak hem manzum hem de mensur eserler vermiştir.¹⁸² XVIII.yüzyıl Türk şiirinde, Şevket-i Buhârî'nin ve Sâib-i Tebrizî'nin te'siri büyük ölçüde hissedilir. Nedîm ve Gâlib üzerinde Şevket'in, Nâbî takipçilerinde ve Râgıb Paşa'da Sâib'in tesîri çok belirgindir.¹⁸³ Şiirlerinde takip ettiği üslûp ve hikemî özellikler itibariyle Nâbî takipçilerinden kabul edebileceğimiz Vâlî'nin, Dîvân'ında Sebki Hindî temsilcilerinden olduğu veya bu tarz (vadî) ilgili unsurları kullandığı bir beytinde Sâib'i üstâd olarak kabul eder:

" Hâmeyi herkes bu vâdide tek ü tâze edemez

Rûh-ı Sâib'dür bu rehde Vâliyâ üstâdumuz " (g.141/5)

bir başka beyitte ise Sâib'i, kendi muasırı ve dostu Lebîb ile birlikte anar (g. 157/10).

Yine XII. yüzyıl İran şairlerinden biri olan Zahîr (ölm. 586/1190)'i zikreder. Zahîr, Ceyhun nehrinin batısında yer alan Fâryâb şehrinde doğmuştur. Zahîr'in aslen Türk olduğu ya da en azından Türklerle meskûn topraklar üzerinde

¹⁸¹ Ahmed Ateş, " Hassân ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C. 5-I, s. 343.

¹⁸² Tahsin Yazıcı, " Sâib ", M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, C.10, s. 75-76.

¹⁸³ H.Erdoğan Cengiz, *Divan Şiiri Antolojisi*, s. 581.

yetiştığı söylenebilir. Yıldızlarla ilgili bir risâlesi ve Dîvân'ı vardır.¹⁸⁴ Bir beyitte onu zikreder:

*“ Vâlî bu şi'r-i tâze-edâmın nazîresi
Kimden zuhûr eylese asrun Zahîr'idür ” (g. 105/5)*

XVII. yüzyıl Türk Edebiyatı'nın önemli şairlerinden biri olarak karşımıza çıkan Mustafa Nâîlî (ölm. 1077/1666), daha bu yüzyılda şiirimizi etkisi altına alan Hind üslûbunun, Fehîm-i Kadîm ile birlikte anılan simâlarındandır.¹⁸⁵ Hemen bütün gazellerinde tasavvufî aşkı işleyen, ancak tasavvufu gerçek mutasavvıf şairlerde olduğu gibi açıkça kendini göstermeyen, bunun anlaşılabilmesi için, şiirlerinin derinliğine inilmesi gereken Nâîlî'yi Vâlî,

*“ Aceb mi etsek eger Nâ'îlî'ye pey-revlük
Ki Vâlî mülk-i suhan şehriyârıyuz biz de ” (g. 334/5)*

beytiyle sadece bir yerde, yine Sebk-i Hindî münasebetiyle anar.

Yine Vâlî Dîvân'nda, XVII. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş, Urfalı olup asıl adı Yusuf olan ve Klasik Edebiyat'ta hikemî tarzın en başarılı örneklerini vermiş olarak kabul edilen,¹⁸⁶ Nâbî-i pîr diye meşhur olmuş Nâbî'yi, Dîvân'da bir yerde anar:

*“ Nazîre söylemek âsân idi Âgâh u Nâbî'ye
Bir iki câma Vâlî nâ'il olsa dest-i yârından ” (g.271/5)*

Dîvân'da ismi en çok anılan şair, Âgâh-ı Semerkandî olarak tanınmış, Ali Emirî'nin ifadesine göre, zamanının şairleri arasında güzide bir yere sahip olup aynı

¹⁸⁴ M. Nazif Şahinoğlu, " Zahîr-i Faryâbî " , M.E.B. İslâm Ans., C.13, s.451-455.

¹⁸⁵ Fehîm-i Kadîm'in şiirlerinde Sebk-i Hindî'nin tesiri için bkz.Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm-Hayati,Sanati, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, s. 59-61.

zamanda Diyarbakır'da pek çok talebe yetiştirmiş¹⁸⁷, şairliğinin yanı sıra ciltçilik, hattatlık, tezhipçilik, ressamlık ve hakkâklıkla meşgul olmuş olan¹⁸⁸ Mehmed Âgâh'tır. Şairin, mezartaşında Vâli-i Âmidî'nin düşürdüğü tarih yazılıdır.¹⁸⁹ Şair, üç yerde nazire münasebetiyle (g. 66/8, 196/7, 271/5), bir yerde " zemîn-i tâze-tarhı " ondan dinlediğini ifade için (g.346/6), bir başka yerde Âgâh'ın dünyaya meyl etmeyeceği fikrini anlatmak amacıyla olmak üzere (g. 21/5) toplam beş yerde Âgâh'a yer vermiştir.

Âgâh'tan sonra sırayı Diyarbakırlı şairlerden Lebîb alır. Abdülgafûr Lebîb hakkında yine Diyarbakır hakkında pek çok eseri bulunan Ali Emirî, müftülük vazifesiyle iştigâl ettiği, mükemmel ve mürettep bir Dîvân'a sahip bulunduğu, fazl u kerem ve ilm ü irfanıyla tarife sığmayan bir zat olduğu şeklindeki bilgileri verir.¹⁹⁰ Bir beyitte " Lebîb-i nâzik-edâ "(g.157/10), bir beyitte " sünbül üstüne şî'r-i tâze söyleyelim " (g.349/11), bir başka beyitte Lebîb'in takipçisi olduğu (g. 274/6), başka bir yerde ise, Vâli'nin onun yoluna elden geleni sarf edeceği (g. 355/8) ifadeleriyle yer alır.

Vâli'nin ölümü üzerine düşürdüğü tarih ile, daha çok Vâli'nin biyografisinde yer alan Hâmî-i Âmidî hakkında Bursalı Mehmed Tahir, " bazı zâtların divan efendiliği hizmetinde görevlendirilmiş ve 1160/1748 tarihinde memleketinde vefat etmiştir. Rumkâpısı hâricinde medfûndur. Matbû divanının ekseri parçaları mütalaa ve istifadeye şâyândır."¹⁹¹ demektedir. Vâli'nin Lebîb ile birlikte bir beyitte (g. 274/6) andığı Hâmî, muakkiplerinin *şehbender-i taht-ı hüner* diye övdükleri Nâbî'nin açtığı hikemî tarz yolunda, Sâbit, Seyyid Vehbî, Koca Râgıb Paşa gibi şairler arasında önemli bir yere sahiptir.¹⁹² Burnaz Mehmed Ağa

¹⁸⁶ Mine Mengi, a.g.e., s. VII.

¹⁸⁷ Ali Emirî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, s. 22.

¹⁸⁸ Saadeddin Nüzhet Ergun, *Türk şairleri*, C.I, s. 11.

¹⁸⁹ Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar*, s.17.

¹⁹⁰ Ali Emirî, *Esâmi-i Şu'arâ-yı Âmid*, yk.49b-50a.

¹⁹¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, C.II, s. 147.

¹⁹² Hüseyin Yorulmaz, *Divân Edebiyatında Nabî Ekolü*, s.11-21.

ünvanıyla tanınan, Diyarbakır şehrinin valilerine kethüdalık yapmış olan¹⁹³ Ümnî' yi Vâlî,

" *Bu şi'r-i tâze-zemîn güftesine Ümnî'nin
Nazîre etmek olur mı meger ki Vâlî ola* " (g. 315/5)

şeklindeki beytiyle yâd eder.

Dîvân'da Dürri'ye bir tahmis yazan şair, bu vesileyle Dürri'yi zikretmiştir.

1.2.4.2.6. Âdetler ve Sosyal Hayattan İzler

" *Toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan uygulama anlamında bir terim* "¹⁹⁴ olan adet, " *eski duruma dönmek; geri çevirmek, bir şeyi tekrarlamak, üst üste yaparak alışkanlık haline getirmek* " gibi anlamlara gelen avd kökünden türemiş olup umumiyetle " *gelenek ve örf* " mânâsında kullanılır. Ayrıca tabiat olayları arasındaki sebep-sonuç ilişkisine İslâm düşüncesinde Allâh'ın âdeti de (âdetullah) denir. "¹⁹⁵

Yıllar boyunca pek çok konuda¹⁹⁶ pek çok kişi¹⁹⁷ tarafından tenkid edilen Klasik Edebiyat'ın en çok tartışılan hususlarından birisi olan, beşerî ve sosyal hayata kapalı olduğu düşüncesi, artık günümüzde pek taraftar bulamayan bir görüştür. Zîrâ, " *Divan edebiyatı içtimâî bir edebiyat değildir. Aksine olarak, divan şairi daima ferdî tehassüslere yer ve değer vermiş, içtimâî mevzûlarla alâkalanmayı fazla düşünmemiştir.* "¹⁹⁸ diye kesin hüküm veren A.Sırrı Levend

¹⁹³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, s.38

¹⁹⁴ Hayreddin Karaman, " Âdet " , D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.1, s.369

¹⁹⁵ Hayreddin Karaman, a.g. mad., C.1, s. 369.

¹⁹⁶ Klasik Türk Edebiyatı'nın maruz kaldığı tenkidleri kısaca şöyle sıralamak mümkündür: Zümre edebiyatı, taklitçilik, mazmunculuk, sun'îlik, monotonluk, mahbûbçuluk, meycilik, kelime oyunculuğu, gayr-i insanîlik, darlık, dalkavukluk (*Mehmet Kahraman, Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, s.202-316.)

¹⁹⁷ Ziya Paşa, Nâmık Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, A.Sırrı Levend, Abdülbaki Gölpınarlı, v.s.

¹⁹⁸ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 639.

dahi, yine aynı eserinde, " *Her edebiyat, kendi devrinin bir tefekkür, bir tehassüs ve tehayyül kâinâtıdır. Kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, san'at telâkkilerini, hurafelerini, itikadlarını, hakikî ve bâtil bütün bilgilerini taşır. Divan edebiyatımız da, hayatla alâkası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekle, onun akislerini taşımaktadır.*"¹⁹⁹ şeklindeki ifadelerinde bir nevi tenakuza düşer gibi görünmektedir.

Klasik Edebiyat, yukarıda izah edilmeye çalışıldığı gibi, kendi kuralları içerisinde dar bir çerçevede kalmış bir edebiyat değil, bunun aksine pek çok mümessiline bakıldığında görüleceği üzere, içinde yaşanan hayatın pek çok unsurunun, şiiire aksettirildiği bir edebiyattır. Hiç kuşkusuz bir sanatkârın, yaşadığı toplumun olaylarına, âdetlerine, geleneklerine kayıtsız olduğu düşünülemez. Aksine Klasik Türk Edebiyatı'nın, Osmanlı cemiyetinin hemen her meselesine temas ettiği düşünülecek olursa bu edebiyata ait eserlerin, o devri yansıtmaya açısından bir vesika değerinde olduğu görülür²⁰⁰ Rüşdü Şardağ , bu edebiyatın toplumun sevinç ve acılarını ne derece aksettirdiğine, " *Divan edebiyatı, divan devirlerinin hatırası olan edebiyat, Osmanlı sarayında bağdaş kurduğu günden beri kendisini himaye eden cemiyete en sadık bir halde hizmet etmekten geri durmadı. 13 üncü asır sonlarından 19 uncu asır eşiklerine kadar akan seneler boyunca o hep Osmanlı ve müslüman kaldı ve hep onun zaferlerini, acılarını terennüm ederek ümmet zihniyetinin meyvalarını vermekte devam etti.* " ²⁰¹ ifadeleriyle temas eder.

Malûm olduğu gibi, İslâm toplumlarında ramazan ayının çok özel bir yeri vardır. Oniki ayın sultanı kabul edilen bu ayda, Allâh'ın rahmet kapıları açılır ve İslâm'ın şartlarından olan " oruç " vazifesi ifâ edilir. 2 (Bakara)185'te, " *Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrumun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrâk edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler*

¹⁹⁹ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s.7.

²⁰⁰ A.Atillâ Şentürk, " Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler ", Türk Dili , S.500, s.211.

sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allâh sizin için kolaylık, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allâh'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir." ²⁰² buyrulmuştur. Müslüman bir cemiyet olan Osmanlı toplumu ve bu toplumun edebiyatı olan Klasik Edebiyat'ta, ramazan ayı bu sebeple büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Kamerî aylardan olan ramazan ayının sübûtu, hilâl ile ilgilidir. Şaban ayının yirmi dokuzuncu günü, güneş battığında hilâlin ortaya çıkıp çıkmadığı araştırılır.²⁰³ Rind-meşreb olarak karşımıza çıkan şairler, bu ayın gelmesini içki yasağı dolayısıyla istemez gibi görünürler. Vâfî Hasan,

" *Bezme nizâm vermiş iken zevk câm ile
Oldı şikeste tîşe-i mâh-ı sıyâm ile* " (g. 337/1)

ifadesinde ramazan hilâline ve bu ayın eğlenceleri engellediğine işaret eder.

" *Eyyâm-ı rûzede edemem vasf-ı câm u mey
Ger söylesem de tâ-be-mahal söyleyem sana* " (g.71/ 5)

diyerek yine, bu mübarek ay içerisinde içki yasağına değinen şair,

" *İd ertesinde ancak olur 'işe dest-res
Hâssiyyet-i sıyâm-ı kesel söyleyem sana* " (g. 71/4)

beytiyle bayramdan sonra bu yasağın biteceğini açıklar. Bir başka beytinde ise, kaza edilememesi münasebetiyle bayram namazına değinir:

²⁰¹ Rüşdü Şardağ, " Edebiyatımızda Vatan Duygusu ", Varlık, s.263-264.

²⁰² *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Haz. Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, s. 27.

²⁰³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*,s.266.

" *Güzâr-ı ömr-i girân-mâyeyi ganîmet bil*
Namâz-ı 'îd gibi kâbil-i i 'âde degül " (g. 238/2)

Eskiden hocalar ve halk arasında bazı kimseler, sarıkla kavuk veya fes arasına misvak, hilâl, hutbe kâğıdı, muska gibi şeyler yanında gül ve kokulu yapraklar da koyarlardı. ²⁰⁵ Vâlî bu âdeti,

" *Gül-i rengîn-i lafzı zîb eden destâr-ı ma'nâya*
Gerekdür kim leb-i cân-bahş-ı yârı ede sermâye " (g. 321/1)

" *Meşşâta-i güftâra gerekdür ede tezyîn*
Bir bir gül-i ma'nâ koya destâr-ı suhanda " (g.328/3)

" *Her şâhed-i bâzâra sakın olma hevâ-dâr*
Her gonca-i pejmürdeyi zîb-i küleh etme " (g. 341/ 3)

" *Hep zîb-i ser etdiklerimiz gonca açıldı*
Her tâze nihâlân-ı çemen bir şecer oldı " (g. 364/2)

beyitleriyle anlatır. Beyitlerin tamamında bu âdetin süslenmeyle ilgili olduğunu ifade eden şair, üçüncü ve dördüncü beyitlerde " zîb-i küleh, zîb-i ser " gibi tamlamaları aynı zamanda tevriyeli olarak kullanır, her güzeli baş tacı etmemesini ve baş tacı ettiği güzelin büyüdüğünü belirtir.

Eski tıpta ikinci derecede soğutucu olarak kullanılan, yağı ve sinirleri yumuşattığı ²⁰⁶ söylenen kına, saç ve sakala, kadınların ise saçlarına, el ve ayaklarına sürdükleri ²⁰⁷ bir tozdur. Bu âdete,

²⁰⁵ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.362

²⁰⁶ İskender Pala, a.g.e., s.247.

²⁰⁷ Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türki* ,s.565

" *Şehîd-i gamze-i kâfir-nihâd edip sürûrından*
Hınâ yerine ol meh dest ü pâya kamımı yakdı " (g. 362/2)

" *Etmez kabûl-i afv u kerem cürm-i bî-hadem*
Bin kerre dest ü pâyna düşsem hınâ gibi " (g. 380/5)

beyitleriyle ifade eder.

Hurma ağacı demek olan nahl, eski zamanda bal mumundan veya gümüşten yapılarak gelinin önünde götürülen çeşitli meyve, çiçek gibi şeylerle süslü ağaca denmiştir. Bunu yapanlara *nahl-bend* denir.²⁰⁷ Bu ağaç aynı zamanda, üzerine konulan değerli taşlar veya süsler sebebiyle erkek tarafının maddî durumunu göstermesi açısından da önem taşır.²⁰⁸ Vâfi, sevgilinin visâlini bir düğün olarak tasavvur eder ve yanık yaralarıyla dolu vücudunu bu düğüne nahl yapar:

" *Vücûdı hep gül-i dâg ile eyleyüp tezyîn*
Visâli sûrına bir nahl-i müste'âr ederüz " (g. 157/8)

²⁰⁷ Şemseddin Sâmî, a.g.e., s.1455.

²⁰⁸ Özdemir Nutku, *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, s.70. Yine aynı eserde şu bilgiler mevcuttur: " Frigler döneminde, Afyon ve Konya dolaylarında, yılın belli günlerinde, çoğu kez ilkbaharda yapılan dinsel törenlerde alaylar önünde nahl taşınırdı; bu erkeklik gücünü simgeleyen plallus'tu. Bu simge bazen çelenk biçimini, bazen de çam dalı görünümünü almıştır. Bu biçimdeki simgelere Hitit kabartmalarında da rastlıyoruz. Nahılların bu simgesel anlamı üzerinde ilk duran tarihçi Hammer olmuştur. Ona göre, nahıllar phallaphores'i simgelerken, düğün tahtıranının üzerindeki al tül flammeum'u, çaralar ise Cupidon ile Hymen'i ellerinde tuttukları çaraları, davul ve zillerle birlikte söylenen ezgilerin de Fescennia ezgilerinin ve Corybantes danslarının yerini almıştır. Nahl büyüklüğü, damadın erkeklik gücünü, nahl dallarına asılan meyveler de kadının doğurganlığını simgeliyordu. Evliyâ Çelebi, ustalarını, " Esnâf-ı nahlıcyân-ı sûr-ı hümayûn " olarak belirtir. Ona göre (XVII. yüzyılda) bunların İstanbul'da dört dükkanı vardı ve 55 kişiydiler. Pîrleri, Meyser Ezherî idi. Dükkanları Koska Fırını yanında, Tahtakale'de ve Aksaray'daydı. Nahlı Ustabaşısı dükkanı ise Odunkapısı'nın iç yüzünde, Şem'ahane karşısındaydı. Sünnet ya da gelin alayı önünde ve yanlarında taşınan nahıllar çeşitli büyüklükteydi. Büyük nahıllar alayın önünde götürülürdü. Büyüklerin boyları 9 ile 12 metre, küçüklerin ise 2 ile 4 metre arasında olurdu.1670 ile 1677 yılları arasında İngiliz Elçiliği rahibi olarak Türkiye'ye gelen Dr. Covell, IV. Mehmet'in Edirne'de, 1675 baharında düzenlettiği şenlikte gördüğü nahılların aşağı yukarı 25 metre yükseklikte olduğunu belirtir." (s. 70-71.)

Ankânın kanadındaki büyük telekten ele geçirilmiş bir telin diğer insanlara tesir deçeği şeklinde bir düşünüşü,

" *Alup meydân teshîr eylemiş ol kâfir-i hüsnî*
Sezâdur başma tel taksa dil şeh-bâl-i ankâdan (g. 265/7)

mısralarıyla verir.

Getirilen iyi haberlere karşılık, müjdeyi getiren kişiye verilen bahşış mânâsına gelen *müjde-gâne*, Vâfî Dîvânı'nda sevgilinin yanağının seyredilebilmesi karşılığında verilir:

" *Müjde-gâne verürem seyr-i ruh-ı dil-dâra*
Gül-i cennet bana arz olsa gülistâm ile " (g. 336/4)

Bu âdetlerin yanında şair, cemiyet hayatında karşılaşılan bazı hadiselerle de temas eder. Bunlar arasında bahar ve delilik münasebetine şair,

" *Hattı füzûn-ter eyledi sevdâ-yı dilleri*
Geldi cünûn bahâr ile âşîfte-serlere " (g. 351/10)

beytiyle temas eder. Baharın diğer mevsimlerden daha çok kullanıldığını söyleyebileceğimiz Klasik Edebiyat'ta, daima âşık ve bu aşk sebebiyle çılgın olan şair, bu mevsimin gelmesiyle birlikte ne yaptığını bilmez hâle gelir ve cünûnluğunun şiddeti artar. " *Bahar ve sonbahar, vücutlarda kan deverânının tebeddül zamanıdır. Cınnet, beyindeki akıl ve muhâkeme hüccesine kanın fazla hücumundan ileri gelir; yani bir nev'i dimâğî nezftir. Eski tıbbâ göre mayısta kiraz çıkmazdan evvel kan aldırmanın bir çok hastalıkları önlediği, sonra emrâz müvellidi maddeleri vücuttan çıkarmaya yaradığı itikadı halk arasında şâyidir. Bu mevsimde ağaçlara su sereyân eder; insanların, hayvanların vücutlarına da*

*zindelik, cevvaliyet yayılır. İşte bunlar gibi kanı gür delikanlılarda kabına sığamazlık olurmuş; delilerin cinneti bilhassa bu mevsimde artarmış."*²⁰⁹

Vâlî, körlerin, bastonla dolaştığına (g.210/3), eşkıyaların yüzleri kapalı gezdiğine (g.327/4), nâtûrların peştamal ile ayak sildiğine (g. 210/5), hâlis gümüşün damgalı olduğuna (g. 371/5) da değinir.

Şair, aynı zamanda,

*" Etmiş şürû ' midhat-i gül-berg-i la'line
Şimdi dehân-ı hâme gül-âb ile şüstedür " (g.74/4)*

ve

*" Tahkik eder o hâl-i bünâ-gûşî seyr eden
Kâfûra resmdür [ki] komur fülful üstüne " (g. 349/2)*

beyitlerinden kalemin gülsuyuna batırıldığı ve kâfûrun üstüne karabiber (veya karabiberin üstüne kâfûrun ?) konulduğu gibi ifadelere yer vermiştir; ancak bu âdetleri bulmamız mümkün olmamıştır.

1.2.4.2.7.Şahıs Kadrosu

Ana teması *aşk* olan Klasik Edebiyat'ta, şahıs kadrosu, âşık-ma'sûk-rakîb üçgeni etrafında halkalanır. Bu üçlü şahıs kadrosunun sadece Klasik Edebiyat'a mahsus bir özellik olmayıp konusu *aşk* çevresinde meydana getirilen hemen bütün eserlere hâkim olduğu düşünülebilir. Seven, sevilen ve engelleyici unsur olarak özetleyebileceğimiz bu kadronun, Klasik Edebiyat'ın en çok gazel ve mesnevî olarak yazılmış ürünlerinde karşımıza çıktığı söylenebilir. Bu asıl kadro yanında rind, zâhid, ârif, nâdân v.b. gibi tipler de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu tipler etrafında geliştirilen düşünceler, sanatkârın yaşadığı hayatta, karşılaştığı kimseleri

²⁰⁹ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.64.

nasıl tasavvur ettiğini, onlar hakkında neler düşündüğünü ifade etmesi bakımından yani edebiyat-cemiyet münasebetini göstermesi açısından büyük önem arz eder.²¹⁰ Bunlar sanatkârın kendi değer yargılarıyla, inançlarıyla çevresini ve buradaki insanları bize onun bakış açısıyla verir. Bu bakış açısı, sübjektif olmakla birlikte yine de ehemmiyetlidir. Eski medeniyetimiz hakkında bilgi edinebileceğimiz daha doğrusu cemiyet hayatını bize ayrıntılarıyla veren müstakil eserlerin sayısı pek fazla değildir. Zîrâ mütevezâ bir cemiyet olan Osmanlı, kendini ve kendisiyle ilgili unsurları âşikâr bir şekilde anlatmaktan daima uzak kalmıştır.

Tanpınar'a göre " saray istiaresi "yle anlatılan Klasik Türk şiirinin hayâl dünyası, aşağıdaki şahısları ihtiva eder:

Sevgili	Hükümdar	Allâh
Rakîb	Sadrazam	Peygamber
Âşık	Reaya	Kul

1.2.4.2.7.1. Sevgili

Klasik Edebiyat metinlerine baktığımızda ma'şûkun üç hüviyette karşımıza çıktığını görüyoruz: Allâh, hükümdâr, sevgili. Ahmet Hamdi Tanpınar, " *Saray istiaresi* " ni anlatırken " *saray aydınlığın ve feyzin kaynağı muhteşem bir merkeze, hükümdara, onun cazibesine ve iradesine bağlıdır. Her şey onun etrafında döner. Ona doğru koşar. Ona yakınlığı nisbetinde feyizli ve mesuttur. Çünkü bir sarayda olan her şey hükümdarın iradesi itibariyle keyfi, az çok ilahî, Allâhlaştırılmış özü itibariyle de isabetli, yani hayrın kendisidir. Hükümdar, gölgesi telakkî edildiği mânevî âlemi, Allâh'ı- Müslüman şarkta olduğu kadar Hıristiyan garp'te de- nasıl yeryüzünde temsil ediyorsa hayatı da öyle düzenler... Binaenaleyh aşk da bu cinsten bir istiare olacak, sevgili hükümdara benzeyecekti. O kalb âleminin hükümdarıdır... Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Sevmez, bir nevi tabii vergi gibi sevmeyi kabul eder. İsterse*

²¹⁰ A.Atilla Şentürk, *Rakîb 'e Dair*, s. XII

iltifat ve lutfeder. Hattâ hükümdar gibi ihsanları vardır...Böylece sevgiliye ait çizgiler onunla hükümdar tipinin yeryüzünde sadece bir aksi olduğu Allah'a kadar çıkar. " ²¹¹ ifadelerini kullanır. Bu hükümleriyle Tanpınar, Klasik Türk edebiyatı'nın bir nevi şemasını oluşturmuştur. Bununla birlikte dünyevî güzeller vasfında söylenmiş gibi görünen pek çok kelimenin bilinenden öte mânâlar taşıdığı ve pek az bir kısmının terimler sözlüğü mahiyetindeki eserlerde ifade edildiği görülmektedir. Ancak bunun anlaşılabilmesi için metinlerin derinlemesine incelenmesi lâzımdır. Bu çok ayrıntılı bir çalışma gerektirdiğinden biz burada genel olarak sevgili kavramı üzerinde durduk. Vâlî Dîvânı'nda sevgiliyi, önce umûmî olarak bu başlık altında, daha sonra ise, sevgili etrafında meydana getirilen tasavvurlar açısından ele alarak, sevgiliyle alâkalı rastgele seçilmiş beyitlerden hareketle (bu beyitleri alâkalı başlıktan sonra verdik),küçük bir ıstılâh sözlüğü meydana getirmeye çalıştık ve bunu çalışmanın en sonunda vermeyi uygun bulduk. Bu sözlükte sevgili ile alâkalı kelimelerin ıstılâh mânâlarını verirken Miftâhü'l-Ebrâr, Lâmiû Dîvânı Dîbâcesi, Ferheng gibi kaynaklardan yararlandık. Bunlardan Miftâhü'l-Ebrâr'ı (M), Lâmiû Dîvânı Dîbâcesi'ni (L), Ferheng'i (F) ile gösterdik. Böylece bu kelimelerin sözlük mânâsının dışında da mânâlar ihtivâ ettiğini göstermeye çalıştık.

1.2.4.2.7.1.1.Umûmî Olarak Sevgili

Sevgili, herşeyden önce bütün güzellik unsurlarını kendisinde toplamış ideal güzel olarak karşımıza çıkar. Vâlî, şairlerin, şiiirlerinde sevgiliden bahis sebeplerinden biri olarak, onun övülmeye lâayık derecede güzel ve cezbedici olmasını gösterir. Bu sûretle bize, memdûhun hüviyeti hakkında da bir fikir vermiş olur. Onun güzelliğini seyredenlerin hayrân olmaması mümkün değildir. Her gece

²¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 5, 6,9.

ağyâr onunla birlikte. Âşığa sonsuz nâz eder, cevr ve zulmünü gösterir. Âşık, sevgilinin daima nâzik ve şuh olmasını ister. O vefâsız, insafsız sevgili âşığın bir bakışından incinir ancak başkalarının " bûs u kinâr "ına dahi rızâsı vardır. Onun vuslatına nâil olmak imkân dahilinde değildir. Vuslatı için âşık, cân nakdini saçar. Sövmesi, kötü sözler söylemesi bile gönlü ferahlatır. Ondaki murâd almak istenirse zulmüne katlanmak gerekir. Kapısının toprağı dahi iksir olarak kabul edilen sevgili, ne yaparsa yapsın âşık için vazgeçilmez bir varlıktır. Aşağıda Vâlî Dîvânı'ndan sevgiliyle alâkalı rastgele seçilmiş beyitler verilmiştir:

" Hûbâna semt-i nâz ü tegâfüldeçür safâ

Erbâb-ı zulme nâsa ta 'allüldedür safâ " (g. 4/1)

" Hayfum gelür bu hüsn ile ey nâzenîn sana

Ağyâr-ı tîre-dil ola her şeb yakın sana " (g. 9/1)

" Râh-yâb olmaz harîm-i vasluna her bü'l-heves

Tünd-hûluk hod-nümâluk hoş-hisâl olmuş sana " (g. 10/8)

" Tekellüfsüz bulur ' uşşâkı her kanda gûş etse

Der ü revzen arar mı şimdi hûbân-ı sabâ-meşreb " (g. 18/6)

" Cem ' oldı yine bezmüme cânâneler bu şeb

Yüz sürdi âsitâneme meyhâneler bu şeb " (g. 19/1)

" Fehm edemem mezâkı ser-mest-i hayretem

Zîb-i kinârum olsa da cânâne rûz u şeb " (g. 20/4)

" Eser koymaz 'ilelden ihtilâtı kimsede hergiz

'Aceb iksîr-i a'zamdur hele hâk-i der-i mahbûb " (g. 22/9)

*" Dağıldum zümre-i ağıârı bezm-i yârdan yek-ser
O bezmün mahremânın sihr ile bîgâne etdüm hep " (g. 23/4)*

*" Kasdun husûl-i kâim ise gösterme 'aciz u âh
Verdükçe zulme yâr terâkkî tazallum et " (g. 26/4)*

*" Kudûm-ı dilber ile çeşm-dûz olup hâtır
Nigâh-ı hasret ile semt-i reh-güzâra bakar " (g. 40/6)*

*" Râhat mı görür devlet-i hüsmünde karîmün
Bîgâne-i gamdur sana bîgâne olanlar " (g. 43/4)*

*" Temkîn ü vakar şartdur erbâb-ı hüsmünde
Şâhâne gerek vaz'da cânâne olanlar " (g. 43/6)*

*" Nezâket ile duyur sohbet-i şebânesini
Dehân-ı dilberi dil şûh u nâzikâne arar " (g. 44/4)*

*" İhsân u ıztırâr ne sende ne bende var
Evvelki iştihâr ne sende ne bende var " (g. 45/1)*

*" Sen sâbit olmadun kereme ben tezellüle
Yoklansa i'tibâr ne sende ne bende var " (g. 45/2)*

*" Hasretle gâhî bir nigeş eylersem incimür
Ammâ ki gayra bûs ü kinâra rızâsı var " (g.46/3)*

" *Giydi libâs-ı mâtemi hatt-ı siyâhdan*

Dil-küşte-gâna şâhed-i hüsnün gazâsı var " (g. 46/4)

" *Küsmiş mi yâra dil ' aceb olmuş mı bî-karâr*

Çokdan görünmez oldu yine inzivâsı var " (g. 46/9)

" *Engüştümi şem ' etsem bezminde çerâg-âsâ*

Etmez nigeş-i rağbet bir sözle hevâ eyler " (g. 61/2)

" *Ezhâr-ı gûne-gûnesin açmış riyâz-ı hüsn*

Ammâ henûz mihr-giyâsı nerestedür "(g.74/2)

" *Hayâlünle olaldan cây-gîr künc-i hayrânî*

Bi-hamdi 'l-lâh sürûr ile safâdan gayrı n'em vardur " (g. 79/5

" *Kalmadı gizli harîdârı ki kıymetli sata*

Şimdilik emti 'a-i vaslı mezâd etmededür " (g. 90/2)

" *Rûz u şeb yâr ile ağıâr-ı siyeh-dil biledür*

Hisse-i hâtır-ı âvâre elem der-giledür " (g. 95/1)

" *Bin nakd-i cân nisârına degmez mi bir demi*

Hengâm-ı vasl-ı yâra ne dersin sözün nedür " (g. 97/5)

" *Hep lutf-ı yârdur şeref-efzâ-yı kadrümüz*

Bilmez miyüz ki rûtbe vü mikdârumuz nedür " (g. 98/6)

" *Ketm eyledükçe derd-i derûnum o bi-vefâ
İbrâm u nâz u cevr ile nâ-çârı söyledür " (g. 99/5)*

" *Sanman bu irtikâb-ı firâk ihtiyârîdür
Yâr ile kat '-ı ülfetümüz ıztırârîdür " (g. 104/1)*

" *Derdin ızhâr edemez kimseye ammâ bilürüz
Vâlî bir şîve-gerün hasta-i bî-çâresidür " (g. 107/9)*

" *Lâ-büdd eseri zâhir olur bihüde sanma
Te'sîr-i keder yâra da ağyâra da kalmaz " (g. 118/4)*

" *Vâlî nice bir girye vü âh ü gile tâ çend
'Âlem dedüğün sana da dildâra da kalmaz " (g. 118/6)*

" *Esîr-i seyr-i hüsmün deng ü hayrân olmadan kalmaz
Mutalsam gence hasretle nigeş-bân olmadan kalmaz " (g.*

119/1)

" *Vefâsı çok güzelün dilde mihri bâkîdür
Hat-âver olmak ile i'tibârdan kalmaz " (g. 120/2)*

" *Düşnâmı da bir başka ferah-bahş-ı derûndur
Cevr ü gazab-ı yâr-ı dil-âzâra bakılmaz " (g. 121/4)*

" *Kendü terahhum eylemez ammâ ki gayra da
Ahvâl-i ser-güzeştümi 'arz etsem istemez " (g. 130/2)*

" *Riyâ odur ki benî-nev'a sarf ola yoksa*

Rızâ-yı dilbere tab 'iyyete riyâ denmez " (g. 133/4)

" Vâlî'yi bir iki gün lutf ile mesrûr etdün

Bilürem meşrebün ey nûr-ı basar çok sürmez " (g. 134/9)

" Reh-yâb oluruz gâhice halvet-geh-i yâra

Bihûde ser-i kûyına gerdân degülüz biz " (g. 139/7)

" Yıllarla görmese bizi sormaz o bî-vefâ

Birdür yanında Vâlî karâr u firârumuz " (g. 143/5)

" Semt-i gam-hânemüze 'azmin işitdük yârun

Seri kaldurdu gibi yine bu şeb devletümüz " (g. 144/2)

" Ne kadar dâm-ı hiyel eylesek âmâde eger

Sayda kâbil mi olur âhû-yı pür-vahşetümüz " (g. 144/6)

" Sebeb-i cevri firâvânını bilmez degülüz

Nâziş-i bî-had ü pâyanını bilmez degülüz " (g. 153/1)

" Hatt-ı butlân çekdi satr-ı lutf yâr

Zâyi ' oldı hayf cârû 'l-âdemüz " (g. 154/2)

" Olan nezâret-i didâr-ı yârdan me 'yûs

Olur çü müflis-i bî-mâye kârdan me 'yûs " (g. 172/1)

" Vâlî sevâd-ı hadka vü hûn-ı sirişk-ile

Zeyn eyle pây-ı nâzûk-i yârı nigâr-veş " (g. 174/7)

" Çemende bâğ-bân berg-i gül üzre sanma şebnemdir
Temâşâ-yı cemâl-i yâr için çeşm-i terüm kalmış" (g. 177/2)

" Ser-i kâymda âzâr u cefâ vü cevri ile Vâlî
Ne gam ger yaksa cismüm nâr-ı gam hâkisterüm kalmış " (g.
177/5)

" Hilâf-ı meşreb-i yâr etme vuslata ibrâm
Vefâyâ ol müterassîd hemân rızâsına bak " (g. 193/3)

" Her sıfleye düşmez bana da 'vâ-yı mahabbet
Dil-dâde gerek dilber-i a 'lâsına lâyık " (g. 196/5)

" Fütûr geldi dil-i zâra sa 'y-i fâsidden
Tereddüd-i heves-i vasl-ı yâra hâhiş yok " (g. 200/5)

" Yâr ile yine tâzeledük germî-i vaslı
Eşrâr-ı sefeh-pîşeye zîb-i dehen olduk " (g. 202/3)

" Zâtına hâs olacak tarz-ı nev icâd etmiş
Fenn-i cevri nice kat fikr ü tahayyül ederek " (g. 204/2)

" Mânend-i kalem vaslına el ermedi yârun
Rîk-i zer olup nâme-i cânâna dökülsek " (g. 206/4)

" Bilürem fenn-i şîve zâtına mahsûs olur zirâ
Zuhûr-ı evvelünden fitne-sâz u dilrübâ kopdun " (g. 208/2)

" Yârdan setr-i melâlet nice kâbil bilsek
Tercemân-ı dil iken hâleti ruhsârumuzun " (g. 211/2)

" Karîn-i dergeh-i cânâne bir zamân biz idük
O âsitânede der-bân u dâde-bân biz idük " (g. 212/1)

" Aldı el birlik edüp yârı elümden ağıâr
Vâkı 'â çıkmaz imiş Vâlî sadâsı bir elün " (g. 215/7)

" Yok dest-bûs ü zevk-ı kinârunda hâhişüm
Bî-müzd ü bî-vazîfe perestârunam senün " (g. 217/2)

" Şimdi degül taşavvuk-ı meylüm hırâmuna
Çokdan esîr-i şîve-i refâtunam senün " (g. 217/4)

" Koymam düşe kesâda metâ '-ı visâlünü
Ragbet-fezâ-yı germî-i bâzârunam senün " (g. 217/6)

" Bir gayrı cürmümi bilemem mûcib-i gazab
Cürmüm budur hemân ki senâ-kârunam senün " (g. 217/7)

"İnbisâtın görmedük ahdünde bir üftâdemün
Şâd-kâm olmaz gibi âlemde nâ-kâmın senün " (g. 218/3)

" Hâtır-ı mahzûnı kor mı bir nefes şâd olmağa
Bî-mahall âzâr u cevr-i nâ-be-hengâmın senün " (g. 218/4)

" Bî-ta'ab kesb ise ger nakd-i visâli kasdın

Tâbi ' ol meyl-i tabî'isine cânânelerün " (g. 222/3)

" Meyl-i tabî'i olmasa da imtizâc olur

Hüsni vü şüh meşrebidür yine zenlerün " (g. 223/2)

" Her nahilde şükûfe vü ber başka başkadur

Her sâde-rû nezâket ü fîtratda bir degül " (g.241/3)

" Âteşlere yansa ten-i zârüm yine etmem

Izhâr-ı gile hây-ı büt-i bî-bedelümden " (g. 279/6)

" Bilmem umûr-ı gayra da var mı mahâretün

Ammâ usûl-i fenn-i cefâmın habîrisin " (g. 288/4)

" Vuslat-ı gül yok harîf-i zahm-ı hâr olmak çetin

Yâr ile ağyâr u ağyâr ile yâr olmak çetin " (g. 292/1)

" Yamında subha dek yârün hayâli mihmâmumdur

Bu şeb hâb-ı ferâgat çeşm-i hayrâmımdan el çeksiin " (g.

297/2)

" Nev-dîde-i devletdür 'ahdinde o fettâmın

Ağyâr-ı bed-endişün enfi katı bâlâda " (g.304/6)

" Hoş ol harîf ki bir yâr-ı hoş-makâli ola

Netîce tûtî-i âyîne-i hayâli ola " (g. 315/1)

" Yârün ki hâtırında ola kasd-ı iltifât

Eyler edâ me'âlini sâde selâm ile " (g. 337/4)

*" Bahş etdi nakd-i vaslını hep nâ-sezâlara
Bî-behre kaldı Vâli dil-efgârlar yine " (g. 347/7)*

*" Dil-dâdelükde gerçi olur bî-edeb lebün
Ba 'zı denî ziyâde eder bî-hayâlugı " (g. 365/4)*

*" Bir mücerreb gam-güsârumdur ezelden Vâliyâ
Kor mı tenhâ hâtırum bir lahza dildârun gamı " (g. 369/5)*

*" Sâhib-vefâ denür mi o nâ-mihribâna kim
Tercih ede fütâdesine nâ-sezâları " (g.378/3)*

*" Bu cilve vü hırâm u bu esbâb-ı hüsn ile
Sermâye etse vechi var ehl-i suhan seni " (g. 396/4)*

a) Yüz ve yanak

Tasavvufta, Allâh'ın tecellisi yerine kullanılan yüz, Klasik şiirde, kaş, göz, kirpik, dudak v.b. gibi unsurları kendisinde toplayan bir güzellik meydanı olarak karşımıza çıkar. Yüz bazen güneş, gün, sabah, nûr bazen de Mushaf, âyet, Ka'be olarak karşımıza çıkar.²¹² Yanaklar, renginin kırmızılığı sebebiyle gül ile birlikte çok geçer. Bu bazen yüzün tamamı için de kullanılır. " *Sevgilinin yüzü beyazlığı ve parlaklığı yönünden söz konusu edilir. Onda ilâhî cezbe vardır, Peygamber'in*

²¹² İskender Pala, a.g.e, s. 143.

*nûru görülür. Tasavvufî olarak ayva tüyleri küfürdür, kesrettir, zulmettir. Yüz ise dindir, bu kesretin ardındaki vahdettir. "*²¹³

*" Hengâm-ı heremde beni nev-bülbüli etdi
Yine o 'izâr[ı] gül-i bâg-ı İrem-âsâ " (g. 14/9)*

*" Dil ü cân yanmaga pervâneye nevbet mi verür
Olalı şem '-i ruhun encümen-ârâ-yı tarab " (g. 16/4)*

*" Kalmaz bu reng ile gül-i sad-berg-i 'ârızı
Bâkî degül nümâyiş-i gül-berg-i ter gider " (g. 52/2)*

*" Sâf et nigâh-ı dîde-i irfân-me'âlini
Mir'ât-ı gülde cilve-i ruhsâr-ı yârı gör " (g. 68/4)*

*" Eyler izâle sebze-i hat safvet-i ruhın
Zann etme kim bu âyîne jengârsuz kalur " (g. 86/7)*

*" Yâda geldükçe hayâl-i hat-ı nâ-reste-i yâr
Bister-i cânımı leb-rîz-i katâd etmektedir " (g. 90/4)*

*" Görünce şevkını vasf-ı gül-i 'izârında
Sarîr-i hâmeyi sandum hezâr nâlesidür " (g. 106/2)*

*" Pür-şa'sa'adur çehre-i dildâra bakılmaz
Ger verse dahı ruhsat-ı nezzâre bakılmaz (g.121/1)*

²¹³ Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlihi*, s.249-250.

- " *Bâdî-i re'eyde nazarı muhterik eyler*
Bî-bâk o âyîne-i ruhsâra bakılmaz " (g. 121/ 2)
- " *Yok yere levh ü tarab kaydına düşmek ne belâ*
Yeter eglence bize fikr-i ruh-ı âfetümüz " (g. 144/3)
- " *Hayâl-i hâl-i ruh u la'l-i âteşini ile*
Gıdâ-yı murg-ı dili dâne-i şerâr ederüz " (g. 157/5)
- " *Vâlî behişt olursa da bî-zevk-ı rûy-ı yâr*
Mahbes olur hezâr-ı dil-i nâ-tüvâna bâğ " (g. 190/7)
- " *Görse hüsnin o melek-rûyun eger bî-şübhe*
Eder uknâmına râbi ' amı ehl-i İncül " (g. 231/2)
- " *Ger vâlih olmasa o ruh-ı tâb-dâra gül*
Etmeydi böyle câmesini pâre pâre gül " (g. 236/1)
- " *Vâlî kabâsın eyledi sad-çâk dest-res*
Etmekle bir nezâre o rengîn 'izâra gül " (g. 236/8)
- " *Her nahlde şükûfe vü ber başka başkadur*
Her sâde-rû nezâket ü fitratda bir degül " (g. 241/3)
- " *Ne bilsün n'eydügin râhat-güzâr-ı âteş-i hasret*
'Alâka etmeyenler seyr-i rûy-ı tünd-hûlarla " (g. 314/2)
- " *Seyr-i nîlûfer-i rûyına düşüp rağbetümüz*
Gayrı ezhâr çü evrâk-ı hazân oldu bize " (g.358/3)

"Şem '-i ruhi söyüendi gül-i surhı oldu zerd
Pîrâmeninde bülbül ü pervâne kalmadı " (g. 356/2)

" Bi 't-tab ' olmayınca rüsûm-ı nezâketi
Her tâze-rû bilür mi meger dil-rübâlığı " (g. 365/3)

b-Göz

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan göz ve onunla ilgili özellikler Klasik Edebiyat'ta önemli bir yer tutar. " Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri mânâlı bakışlarıyla âşığa âdeta bişeyler anlatır. Bu anlatış bazan ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda göz ile birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze de söz konusu edilir. "²¹⁴ Gözün özellikleri ise, " Nergis, bâdem, sâhir, âhû, âhû-yı Çin, câdû, câdû-yı sihrsaz, kâtil, kahraman, meyhane-i naz, nîm mest-i hâb-ı nâz, hûnî, âvâre kumru v.s. "²¹⁵ şeklinde sıralanır.

" Sarf-ı zihn etmezsin ammâ gayra ey cellâd-çeşm
Fenn-i hûn-rîzî hemân fikr ü hayâl olmuş sana " (g. 10/7)

" Memnûn-ı çeşmiyüz ne kadar bî-amân ise
Gâhice yine bir nigeş-i âşinâsı var " (g. 46/6)

" Vâlî dehân u çeşminün evsâfı bir degül
Ta'bir-i âhar ile gerek ser-makâleler " (g. 56/8)

" Hazer mümkün mi bîm-i çeşm-i şûh-ı bî-amânından
Bir âhû-beççedür kim nerre-şîrânı şikâr eyler " (g. 62/5)

²¹⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 124.

²¹⁵ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s.493.

" Her zamân teshîr-i hısn-ı hâtır-ı üftâde-gân
Tîr-i müjgân iledür şemşîr-i ebrûrladur" (g. 73/4)

" Şiveme çeşm-i yâr eder gıpta
Şûhlukda mahâretüm vardur " (g. 80/4)

" Sırr-ı gamzen benim eden ifşâ
O kadarca kabâhatüm vardur " (g. 80/5)

" Her şeb hayâl-i çeşmine dil hâb-gâh iken
Sanma bu hâne bir gece bîmârsuz kalur " (g. 86/4)

" Pişde ceş-i fiten gamze yasavulluk eder
Mansıb-ı şivenün ol hûnî yeni hânıdur " (g. 103/2)

" Çeşm-i siyâh-ı mesti füsûn-sâz-ı fitnedür
Zencîr-i hüsninün iki 'âlem esîridür " (g. 105/4)

" Sihâm-ı gamze dile evvelîn havâlesidür
Kemend-i gerden-i cân rişte-i külâlesidür (g.106/1)

" Gamze-i kâfir-nihâdun hûnî vü seffâkdür
Kimseye rahm eylemez bir zâlim-i bî-bâkdur " (g. 108/1)

" Gamzesi kasd-ı câna mâ'ıldür
Çeşm-i hûn-rîzi kana mâ'ıldür " (g. 111/1)

" Müjgânların o hûnî kaçan cânda gösterür

Gûyâ kazâ sihâmını kurbânda gösterür " (g. 116/1)

*" O çeşm-i bî-amân hayfâ nigâh-ı âşinâ bilmez
Hazâkat iddi 'âsm eyler ammâ bir devâ bilmez " (g. 131/1)*

*" Lutf u kahrın nigeş-i evveli iş'âr eyler
Meşreb-i çeşm-i suhan-dânını bilmez degülüz " (g. 153/6)*

*" Hayâl-i nevk-i müjen mâye-i cerâhat imiş
Te'emmül-i nigeşün bâ'is-i helâket imiş " (g. 179/1)*

*" Tâb-ı nigeşünden ki eser sîneme düşmüş
Bir sâ'ikadur bâm-ı dil-i pür-gama düşmüş" (g. 182/1)*

*" Olma emîn-i mekr-i dü-çeşm-i siyeh-derûn
Eylerse de gehî nigeş-i âşinâ galat " (g.186/8)*

*" Gâhice ne var yok ola bir nîm-nigeşle
Farzâ degülüz sohbet-i tenhâsına lâyık " (g. 196/2)*

*" Çeşm-i cânândur eden gâh tefahhus yoksa
Kim sorar hâl-i dil-i zârını bîmârumuzun " (g. 211/4)*

*" Koymadun kâm ala seyr-i kad ü refîârundan
Nîm-nazrayla dil-i hastamı iğfâl etdün " (g. 214/5)*

*" Çeşm-i nâ-mahrem isâbet etmeden havf eylerem
İstemem âgûş-ı fassı zeyn ede nâmun senün " (g. 218/2)*

" Yoklar üftâdelerin gâhî o çeşm-i pür-şûr
Nemek-eşşânluk eder zahmına dil-rişlerüm " (g. 224/2)

" Serümde mestî-i şûr-ı dü-çeşm-i dilberdür
Egerçi neş'edür ammâ ki keyf-i bâde degül " (238/3)

" Çeşm-i mestânesi kalmış sitem-ârâlukda
Şimdi evvelki gibi tîg ü sinân elde degül " (g. 239/6)

" Şikâyet etmem ammâ nerkis-i ser-mest-i nâzından
Tazallum cân u sabra gamze-i hûn-hârdan geldi " (g. 385/4)

" Sensin esîr-i çeşm-i füsûn-kâr eden bizi
Dil-bend-i kayd-ı rişte-i enzâr eden bizi " (g. 402/1)

" Hep bâdî âşinâ-nigeh-i evvelîn idi
Rüsvâyî-i dü-kevne sezâ-vâr eden bizi " (g. 402/3)

c- Saç

Tasavvufta siyahlığı sebebiyle kesret olarak ele alınan saç, Vâlî Dîvânı'nda zülf, külâle, turrâ, gîsû gibi ifadelerle anılır. Edebiyatımızda, sünbül, duhan, ejder, yılan, misk-i Rûmî gibi ifadelerle anılır.²¹⁶ " Öncelikle saç, perişan, düzensiz, dağınık, uzun v.s. durumlarıyla âşıkın aklını aklını başından alır, esîr eder, perişan eder. Ondaki koku bazan kendinde mevcuttur, bazan da dışarıdan gelir. Misk ve anber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. "²¹⁷

²¹⁶ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s.497.

²¹⁷ İskender Pala, a.g.e., s. 458.

" *Sünbûlsitân-ı hulda döner sâha-i zamîr*

Dilden 'ubûr edince hayâl-i külâleler " (g. 56/2)

" *Cihânı bend ü teshîre çeküp râm etdiler âhır*

Dü-zülfi 'ilm-i semmûrîde mâhir iki câdûdur " (g. 83/4)

" *Sihâm-ı gamze dile evvelîn havâlesidür*

Kemend-i gerdem-i cân rişte-i külâlesidür " (g. 106/1)

" *Tamâm pîpiş ü tâb u 'ukûd-ı müşkiledür*

O zülf-i pür-şiken ahvâl-i dil risâlesidür " (g. 106/5)

" *Oldı zülfeyni iki mâr-ı belâ-yı pür-mehîb*

Şâh-ı mülk-i hüsnî gûyâ şimdilik Dahhâk'dur " (g. 108/5)

" *Görünce kâkül-i cânâmı bî-karâr oluruz*

Bu dâm-gâhda sayyâd iken şikâr oluruz " (g. 147/1)

" *Dimâğı çâk eder ednî şemîm-i gîsûsı*

Bu bûy-ı dil-keşi müşk-i Hutâ'da görmemişüz " (g. 162/6)

" *Bir dem küşâde olmadı çîn-i cebîn-i zülf*

Baht-ı siyâhum oldı meger hem-nişîn-i zülf

Etdi siyâh gamzelerin mest-i hâb-ı nâz

Bî-hûş dârû-yı nefes-i 'amberîn-i zülf

Oldı küşâde himmet-i bâd-ı sabâ ile

Ol 'ukdeler ki bağladı gönlinde kîn-i zülf

*'Uşşâka nev-demîde-hat-ı müşk-bû yeter
Devr-i ruhunda fitne-i şerdür kemîn-i zülf*

*Vâlî hırâm-ı hâme-i meşşâta-kârdan
Mahsûd-ı ravza-i İrem oldu zemîn-i zülf " (g. 191)*

*" Yârun ki had ü zülf-i perîşânını gördük
San bâg-ı behîştün gül ü reyhânını gördük " (g. 213/1)*

*" İşitdüm der imiş bâd-ı sabâya söyle Vâlî'ye
Perîşân eylerem zülf-i perîşâmımdan el çeksün " (g. 297/5)*

*" Perîşânluk dile ol turra-i tarrârdan geldi
Tezelzül genc-i 'aşka pîç ü tâb-ı mârdan geldi " (g. 385/1)*

d- Bel

Klasik Türk Edebiyatı'nda sevgilinin beli, daima kıl kadar ince ve dardır. Bu sebeple aynı özelliklere sahip olduğu ağız ile birlikte anılır. Belin bu hususlarını ifade etmek için çoğu kez hayâl, nâ-peydâ, rüyâ gibi sıfatlar kullanılır.²¹⁸ Nev'î Dîvânı'nda " hayâl-i hâb, kıl u kâl, yok, vâsfedilemez "²¹⁹ gibi mübalagalı özelliklerle kullanılan bele, Vâlî Dîvânı'nda, hem " mû " hem de " yok " vasfıyla ele alınmıştır.

*" O cism-i sâfuna hurşîdden celî derler
Eger bulunsa da mûdan eser beli derler" (g. 59/1)*

²¹⁸ İskender Pala, a.g.e, s.82.

²¹⁹ Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, s.207.

*"Miyânı bahsine düşmüşlerün neticesi yok
Dehâna nokta diyenler de şübheli derler " (g. 59/2)*

e- Dudak ve Ağz

Can verici, can bağışlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkan dudak bazen tatlı sözleri sebebiyle helva ve şeker gibi maddelerle bazen de kötü sözler söylemesinden dolayı zehirle birlikte anılmıştır. O, " âb-ı hayât, çeşme-i hayvan, Kevser " dir. Önemli bir özelliği de yok denecek kadar küçük olması, görünmemesidir. Kırmızılığı sebebiyle de pek çok unsura (gül, gonca, la'l) benzetilmiştir. Serçeşme-i zülâl, kiras tanesi, unnap, mül, mey-i bigaş olarak da geçer .²²⁰ Şeyhî Dîvânı'nda, " lâle, ergavan, kan, şarab, gonca, hâtem, zerre, nokta, mim, küçük, dar, adem, cevher, nükte, ma'nâ, sır, ruh, cân, serap, zülâl, âb-ı hayât, İsa mucizesi, lezzet " ²²¹ v.b. gibi özelliklerle yer alan dudak ve ağız, Vâfî Dîvânı'nda,

*"Gördüm dehân-ı yârı 'adem söylerem sana
Ey nûr-ı dîde sanma ki kem söylerem sana " (g. 8/1)*

*"Derd-i derûna fikr-i lebi bür'-i sâ'adur
İstersen eyle tecrübe em söylerem sana " (g. 8/5)*

*"Yokdur dehânı vâsfına çok da liyâkatum
Bir zerredür ne piş ü ne kem söylerem sana " (g. 8/6)*

*"Yâd-ı lebiyle 'azm-i 'adem eyleyenlere
Envâ '-ı nukl-ı sükkerîn olur 'ücâleler" (g. 56/3)*

²²⁰ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 501.

²²¹ Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanı'nı Tedkik*, s. 143-158.

- " Kimisi meyle kimisi kand ile vasf edüp
Tedvîn olundı bahs-i lebiyle risâleler " (g. 56/7)
- " Vâlî dehân u çeşminün evsâfı bir degül
Ta 'bîr-i âhar ile gerek ser-makâleler " (g. 56/8)
- " Degül büse nigâh-ı dikkate döymez letâfetden
O la 'l-i bî-bedel berg-i gül-i gülzâr-ı mînûdur " (g. 83/2)
- " Seyr et melâhat-ı leb-i cânânı kim kazâ
Şûr-ı kıyâmeti bu nemek-dânda gösterür " (g. 116/ 8)
- " Vasf-ı dehenün eyleyemez hâme kemâhî
Sermâyesini eylesün yok yere zâyi ' " (g. 189/7)
- " Bir söz diyemem la 'l-i musaffâsına lâyık
Zîrâ ki gerek lafz ola ma 'nâsına lâyık " (g. 196/1)
- " Oldum ikinci büse-i la 'lünde bî-şu 'ûr
Bî-hûş-ı zûr-ı bâde-i tekrârınam senün " (g. 217/5)
- " Dehânı sırrını keşf eyleyüp gezer Vâlî
Berâ 'a-i hoş-edâ durmaz elde avuçda " (g. 306/7)
- " Hezâr-dil-şüde sîr-âb-ı câm-ı la 'li iken
Revâ mı ben gibi bir teşne-i zülâli ola " (g. 315/2)
- " Mestâne idüm cürmümi ' afv eyle dedümse

La'lüm güle gül sâgar-ı sahbâya nazîre " (g. 353/ 2)

şeklindeki ifadelerle geçer.

f- Beden, ten

Şairlerin sevgilinin teni ile ilgili en çok kullandıkları benzetme gümüştür. Sîm-ten, sîm-beden ifadeleriyle, sevgilinin bembeyaz teni kastedilir. Vâlî Dîvânı'da gümüş yanında bir de " semen-beden " ifadesi yer alır. Burada da yine benzetmeye sebep teşkil eden unsur beyazlık ve kokudur.

*" Bin piç ü tâba düşmege lâzım çü pîrehen
Bir şemmesi müyesser ola sîm-tenlerün " (g. 223/3)*

*" Bir nîm-çâk sîne ile ol semen-beden
Dökdi letâfet-i ruhını yâsemenlerün " (g. 223/4)*

*" Açmış kabâ-yı sûsenî ey sîm-ten seni
Ebr-i siyehde mihr samur her gören seni " (g. 396/1)*

1.2.4.2.7.1.2. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar

Vâlî Dîvânı'nda, benzetildiği bazı kelimelerle sevgili etrafında bazı tasavvurlar oluşturulmuştur. Bunlar arasında büt, peri, gül, şâh v.b. sayılabilir.

a-Büt

" *Put, sanem. Divan edebiyatında sevgiliye istiâre yoluyla büt ve sanem denilir. Buradaki put daha çok kilise dıvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir. Sevgilinin beni ile kâkülü put-perest olarak bilinir.*"²²² Bu tasavvurda sûret (yüz) in put gibi güzel olması ve saç (kâkül) ile benin, puta ibadet (secde) eden kimseler olarak düşünülmesi vardır.

" *Nûr-ı ruh-ı bütân ile doldı o denlü kim*

Hasret-keş oldı hâneme büt-hâneler bu şeb " (g. 19/2)

" *Yüze çıkdı açıkdan geşt eder her yerde bi-pervâ*

Edüp müzdün mu 'ayyen ol büt-i sîmîn-ber-i mahbûb " (22/3)

" *Dili pür-âteş etdi bir Mecûsî-zâde 'nün mihri*

Cihânı ser-te-ser âhumla âteş-hâne etdüm hep " (g. 23/5)

" *Bi t-tab ' cevre mâ 'il iken meşreb-i bütân*

Dildârdan te 'emmül-i terk-i cefâ 'abes " (g. 29/2)

" *İşitmiş ol büt ile güft ü gûmuzı ağyâr*

Yine tecessüs edüp sû-be-sû fesâne arar " (g. 44/7)

" *Olur mı gûş-zed o büt-i hod-nümâ meger*

Nâkûs-ı çarha olsa hem-aheng nâleler " ' g. 56/5)

²²² İskender Pala, a.g.e., s. 98.

" Gör neler alur satarsın çârsû-yı cevride
Tecrübeyle ol büt-i bî-mihre meyyâl ol da gör " (g. 67/6)

" Esfel-nüvâz dur o büt-i sâde Vâlî hayf
Mânend-i âb-ı sâf hemân meyli pestedir " (g. 74/10)

" Esîr-i cevri bütân hârhârdan ne alur
Hücûm-ı ceş-i gam-ı bî-şümârdan ne alur " (g. 84/1)

" Dili târâca veren bir büt-i İrânî'dür
Tîg-i ebrûları şemşîr-i Horâsânî'dür " (g. 103/1)

" İncinme yâra her ne kadar cevri ederse de
Hâtır-şikenlük ol sanemün eski kârıdur " (g. 104/3)

" Mukarrer günde ağıâr ile bir kaç ceng-i nâ-ber-câ
Ta 'alluk ol büte Sâm u Nerîmân olmadan kalmaz " (g. 119/4)

" Biz degül ey büt-i tersâ nice küfr-i zülfün
Bulsa dünyâyı eder beste-i zünnâr-ı niyâz " (g. 126/4)

" Mâ'ilüz bir büte kim âteş-i 'aşk ile dile
Dem-be-dem tâze yakar dâg-ı gamı eskitmez " (g. 136/3)

" Bakılsa zînet ü ferdür o kâfir-i hüsne
Esîr-i turra-i pür-pîç ü tâbı olduğumuz " (g. 142/4)

" Ne cürmi var o bütün Vâlî iktisâbîdür

Harâb-kerde-i nâz u 'itâbı oldugumuz " (g. 142/5)

*" Yâ sıdka ihtimâli ola yâhod olmaya
Hakkında ol bütün nice ahbâr işitmişüz " (g. 164/2)*

*" Makdûrı fedâ ol büt-i hod-râya degermiş
Bin cân ile pâ-bûsı temennâya degermiş " (g. 180/1)*

*" Mihr ü vefâda sâde-ruhâmun nigûsı yok
Yokdur bütân-ı seng-dilün nîk-hûsı yok " (g. 198/1)*

*" Turunc-ı gabgabına el mi kor dege kâfir
O portakalı bütün sâde seyre ruhsatı yok " (g. 199/2)*

*" Göründi hüsn ile çok gerçi şüh-ı Îrânî
Bütân-ı şehri gibi şive vü nezâketi yok " (g. 199/3)*

*" Olsak n'ola ger sûret-i bî-cân gibi medhûş
Hayret-zede-i bir büt-i sîmîn-beden olduk " (g. 202/2)*

*" Degüldi pâ-zede ağıyâra hâk-i dergâhı
Mücerred ol büt-i nev-câha hem-zebân biz idük " (g. 212/2)*

*" Bir kese gerçi ki ızhâra da cür'et edemem
Katı ser-geştesiyem bir sanem-i bî-bedelün " (g. 215/2)*

*" Yıkma ey büt Sûmnât-ı re'fetündür dil senün
Bir kühen beytü 's-sanem pür-sûretündür dil senün " (g. 216/1)*

)

" *Sîmîn-bütânı koçmaya bulmazdı dest-res*
Bahtı müsâ'id olmasa ger pîreherlerün " (g. 223/5)

" *Lâyık mıdır ki şâhed-i bâzâr iken ede*
Da 'vâ-yı tesviyet o büt-i şerm-sâra gül " (g. 236/2)

" *Vâlî bütân-ı 'asra kıyâs etme yârını*
Her şûh böyle mâye-i şerm ü hayâ degül " (g. 237/7)

" *Tesellî-yâb olup yâd-ı ruhunla künc-i halvetde*
Yine halvet-sarây-ı dilde seyr-i mâh-tâb etsem " (g. 255/2)

" *Âteşlere yansa ten-i zârüm yine etmem*
Izhâr-ı gile hûy-ı büt-i bî-bedelümden " (g. 279/6)

" *Bulur mı râhat-ı cân bister-i tefekkürde*
Yanıncâ ol bütün ağyâr-ı nâ-be-kârı gören " (g. 284/6)

" *Vech-i teşâbih ol büte her tıflı hoş degül*
Olmaz müsâvî mihr meh-i nâ-tamâm ile " (g. 337/6)

" *Görüşsek ol büt ile biz de Vâlî tenhâca*
Dükense bâri su 'âl ü cevâb her ne ise " (g. 354/9)

b- Perî

Klasik Türk Edebiyatı'nda sevgilinin benzetildiği unsarlardan biri olan perî," cinlerin dişilerine verilen addır. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Perîler, büyü ile ortaya çıkabilir. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerler perîlerin yurdu sayılır. İnsanlardan kaçır ve göze görünmezler. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp kayboluşları v.s. gibi özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar. ²²³

" Sirîşk-i çeşmümi bahırma benzedüp o perî
Ümîd-i gevher edüp dürr-i şâh-dâne arar " (g. 44/5)

" Giderek kişver-i hüsne o perî dâver olur
Dergehinde nice ashâb-ı küleh çâker olur " (g. 88/1)

" Nâfe gibi n'ola 'âlemde nemed-pûş olsam
Fıkr-i hattı o perînin dil-i meyyâldedir " (g. 91/4)

" Şîrâ ' edindi vefâ ile dilleri o perî
Zamân-ı hatt-ı nevi va'de-i ekâlesidir " (g. 106/3)

" Bir kimseden beni aramaz sormaz ol perî
Gerd-i melâletinde nihân olduğum bilür " (g. 113/3)

" Kamı evvelki nigeher o tegâfüller o semt
Resm-i nâzı o perî hayf ferâmûş etmiş " (g. 183/4)

²²³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.440.

*" Ey perî behcet-nigâh-ı şefkatündür sanma kim
Hayret-âlûd-ı belâ vü mihmetündür dil senün " (g. 216/4)*

*" Mahrûm-ı melâli o perînün sorulur mı
Teb-hâl-i elem zâhir iken gerd-i şefehde " (g. 325/4)*

c-Şûh

Sevgilinin şen, şakrak ve bî-pervâ davranışlarından dolayı kullanılan bir kelimedir. Şûh kelimesi aslında diğer tasavvurlardan farklı olarak sıfat olmasına rağmen, bu kelime etrafında oluşturulmuş beyitler fazla sayıda olduğundan bu bölüme almayı uygun bulduk.

*" Kalsun sabâh-ı mahşere ey şûh şekvemüz
Hâtırda her ne var o dem söylerem sana " (g. 8/4)*

*" O şûh-ı tâze vü hod-rûy u mest-i nev-resden
Zuhûr-ı şerm ü hicâb u hayâ edeb ne 'aceb " (g. 17/2)*

*" Şûh-meşreb bî-bedel rengîn-edâ vü nükte-dân
Gelmemişdür 'âleme bir böyle yek-tâ dil-firîb " (g. 21/2)*

*" Nice ta 'yîn-i iltifât etsün
'Âlem ol şûha mübtelâdur hep " (g. 24/6)*

*" Bana cevri nigâhı gayra eyler
O şûh-ı kec-nazardan dâd u feryâd " (g. 36/3)*

- " *Gidince nâz ile deyre o şûh-ı tersâyî*
Ümîd-i bûs-ı kademle salîb karşı çıkar " (g. 41/5)
- " *Sen şûh-ı tünd-meşreb ü ben bî-dimâg-ı derd*
Bir üns-i hoş-şi 'âr ne sende ne bende var " (g. 45/3)
- " *Çıkacak murg-ı dil-i Vâlî elünden ey şûh*
Bulamazsın dahı saydına müheyyâlar var " (47/7)
- " *Bilmez o şûh mahrem ü bîgâne n'idügin*
Herkesle kasdumuzda eder istişâreler " (g. 57/9)
- " *Ol şûh-ı galat-bahşun etdikleri söylenmez*
Men'i bana sarf eyler gayrıya 'atâ eyler " (g. 61/5)
- " *Tergîb-i zevk u 'iş ile çatmakda dem-be-dem*
Ol şûh-ı irs-hâreye yârân birer birer " (g. 63/4)
- " *Vâ'de-i vaslına dil-besteyüz ol şûhun kim*
Dem-i incâza erince tama'-ı hâma düşer " (g. 65/4)
- " *İntisâb-ı zeyl-i lutf u bûs-ı pây ise garaz*
Reh-güzârında o şûhun Vâlî pâ-mâl ol da gör " (g. 67/7)
- " *Bizi ol şûh ile ağıâr teşhîr eylemiş Vâlî*
Tezekkür olmaduk efsânemiz bir encümen yokdur " (g. 77/7)
- " *Tâ fitne çeşm-i mestüne ey şûh edîbdür*

Ağyâra vasl ü 'âşuka hicrân nasîbdür " (g. 89/1)

*" Tâze dükkân-ı hüsn açmış o sevdâ-ger şûh
Deng deng akmişe-i nâzi küşâd etmededür " (g. 90/3)*

*" Teşrîfe va'd ederse de ol şûh-ı dil-fırîb
Âlâm-ı intizâra ne dersin sözün nedür " (g. 97/4)*

*" Bî-mihr ü bî-mürüvvet ü hem-vâr-ı sifle-dost
Bir şûha mâ'ilem ki sipihrûn nazîridür " (g. 105/3)*

*" Semtinden anlanur revîşi şûh-meşrebün
Ednâ nigehle mükte-verân birbirin bilür " (g. 115/3)*

*" Eder mi pend-i pîrânem kabûl ol şûh-ı seng-dil
Derûn-ı hayr-hâhî düşmen-i cân olmadan kalmaz " (g. 119/6)*

*" Mümkin degül o şûh ile 'arz-ı niyâza kim
Hem mest-i câm-ı nahvet ü hem mest-i hâb-ı nâz " (g. 125/2)*

*" Geh zâruma te 'essüf eder gâhî hazz eder
Giryânlugum o şûh hem ister hem istemez " (g. 130/3)*

*" Çokdan o şûhı eyler idük zîb-i câme-hâb
Tahsîl-i kâma olsa idi irtikâbumuz " (g. 140/7)*

*" Gör tarzını icrâ eder ol şûh-ı cefâ-kâr
Her bir nigehinde nice bin san 'at-ı âteş " (g. 173/4)*

" Vermiş mizâc-ı cânâ halel şûh-ı nâ-kesân
Evvelki gibi cünbiş ü refâtârı kalmamış " (g. 175/2)

" Bilmem metâ'-ı nâzı kime bey' eder o şûh
Bir belli müşterî vü harîdârı kalmamış " (g. 175/7)

" Bu gûne bilmez idüm fenn-i şîveyi nâzûk
Görünce anladum ol şûhı Vâliyâ ne imiş " (g. 178/8)

" Bugün ol şûhı sabûhî-zede gördüm bildüm
Bu şeb ağyâr ile varmış yine mey nûş etmiş " (g. 183/5)

" O şûh-ı kec-külehün vakr-ı hoş-edâsına bak
Şehâne bâliş-i zer-kâra ittikâsına bak " (g. 193/1)

" Nâmı hasen ü zâtı hasen derler o şûhı
Ammâ ne güzel ismi müsemâmâsına lâyık " (g. 196/3)

" Hezâr-nâz ile hem-bister olsam ol şûha
Mekî[de]den leb-i bûs-ı 'izâra hâhiş yok " (g. 200/6)

" Kadr-i dil-dâde neden mâ'il-i semt-i nâdân
Hele vardur diyecek şûh-ı dil-ârâmuz yok " (g. 201/2)

" O şûh kâbil-i bûs u kinâr olur giderek
Nihâl-i nev-res iken mîve-dâr olur giderek " (g. 205/1)

" *Der-kinâr olmak için hânene gelmişdi o şûh*
Fursat el vermiş iken Vâlî sen ihmâl etdün " (g. 214/7)

" *Bir kez o şûha söylemedüm Vâlî 'aciz ile*
Ben de helâk-i gamze-i gaddârunam senün " (g. 217/8)

" *O şûh her gece bî-zevk olur fiğârımdan*
'Îtâb-kerde-i tab '-ı latîf-i cânânâam " (g. 248/4)

" *Olan hâhiş-ger-i şefkat o şûh-ı lâ'übâlîden*
Nemâ ümmîdin eyler gonca-i tasvîr-i kâlîden " (g. 276/1)

" *Kâni' ol nîm-nigâhına o şûhun Vâlî*
Nâ'il-i lutf-ı firâvân olamazsın çok da " (g. 307/7)

" *Dûr olmaz idük meclis-i hâsından o şûhun*
Erbâb-ı tekarrübden eger bir meded olsa " (g. 319/2)

" *Hasret çekerem sohbetine gerçi o şûhun*
Gönlüm bulanur hâtıra ağıyâr gelince " (g. 323/7)

" *Dü-bâlâ zevk-ı gûn-â-gûn eder her tâze kim Vâlî*
Kaçan mânendi bir şûha kapılsa sîm-tenlûkde " (g. 327/8)

" *Bir iki hatve o şûh ile mûmâşât etdük*
Hased ü reşk ile 'âlem nigerân oldu bize " (g. 358/7)

" *Bir ân o şûhı var mıdur ağıyârsuz gören*

Münfekk olur mı sâye gibidür kafâları " (g. 377/3)

d- Mâh, Meh, Âfitâb, Mihr

Klasik Edebiyat'ta sevgili ile alâkalı olarak çok kullanılan kelimeler arasında, özellikle renk ve parlaklıkları sebebiyle güneş ve ayı sayabiliriz. Buna ilk sebep sevgilinin güzelliği olurken bir başka sebep de âşığın gözünde, sevgiliye verilen değer ortaya konmasıdır. Bunların yanında bir de sevgilinin hareketleri ile ay ve güneşin, tabîî hâdiseleri dolayısıyla gösterdiği özellikler arasında bağlantı kurulması da vardır. Güneş ve ayın münâvebeli olarak görünmesi, ayın evreleri, gece gündüz hadiseleri gibi tabî olaylarla sevgilinin hareketleri arasında bir münasebet kurulmuştur.²²⁴

*" O mâh-pâre vü ağyâr u gûşe-i 'işret
Esîr-i bend-i mihen Vâlî her zamân tenhâ " (g. 5/5)*

*" 'Ahd-i hatında semt-i rekâbetde cevri eder
Sâbıkda ülfet etdüğümüz mâh-pâreler " (g. 57/3)*

*" Kân-ı dilden hep zuhûr-ı gevher-i ma'nâ-yı şûh
Kâvkâv-ı tîşe-i ebrû-yı meh-rûlarladur " (g. 73/3)*

*" Niçün dîr olduğum istersin ey meh bâg-ı hüsmünden
Sana sıklet verür âh u nevâdan gayrı n'em vardur " (g. 79/6)*

*" Sana ey mihr ihtiyâcum yok
Senden a'lâ bir âfetüm vardur " (g. 80/3)*

²²⁴ Nejat Sefercioğlu, a.g.e., s. 130-131.

" O mehün gelmediği hâtıra gerçi giledür
Gelmez ammâ ki gelince nice âfet biledür " (g. 94/1)

" Zerd ebrûsı ile çeşm-i kebûdî o mehün
Lâciverd ü zer-i ser-levha-i ruhsâresidür " (g. 107/2)

" Mestâne isen de yine terk-i edeb etme
Ol mihr-i ziyâ-güstere hem-vâre bakılmaz " (g. 121/3)

" Kad nâz u işve nâz u ser-â-pâ tamâm nâz
Yakdın cihâmı hep yeter ey âfitâb-ı nâz " (g. 125/3)

" Ne küstâhâne vaz'umdan yine dil-gîr olur âyâ
Zamândur dâ'iremden ol meh-i nâ-mihribân geçmez " (g.
127/2)

" Hurşîdî âfitâb eder tâb-ı çehresi
Bin nâz ile tulû' edicek mâh-tâbumuz " (g.140/2)

" Bize ta'rîfe ne hâcet demiş ağyâra o meh
Vâlî'nün rütbe-i 'irfânını bilmez degülüz" (g. 153/8)

" Pîrâne-pendümüzden o meh-rû gücenmesün
Bâzâr-ı i'tibârda hâr olmasun derüz " (g. 158/5)

" Mesmû'-ı gûş-ı cân olalı gayra ülfetün
Ey meh safâyı terk edüp âlâma düşmüşüz " (g. 163/3)

" *Gâhî su 'âl edermiş o meh n'oldı Vâlî'ye*
Çokdan bu âsitânedede sît u sadâsı yok " (g. 197/7)

" *Gerçi tahsîse sezâ bir meh-i garrâmuz yok*
Lik tahsîle dahı sa'y ü temennâmuz yok " (g. 201/1)

" *Eder ihâta hat-ı tâze rûy-ı şeffâfın*
O mâh-ı evc-i şeref hâle-dâr olur giderek " (g. 205/2)

" *O mâh-pâre ile hâlümüz n'olur bilmem*
Visâli va 'dine hergiz karâr-dâde degül " (g. 238/5)

" *Beni bigâne eden ol meh-i evc-i nâza*
Hükm-i ahter mi desem baht-ı müşevveş mi desem " (g. 254/7)

" *Tenvîr edince hâne-i ağıyârı meh-veşüm*
Başlar telâtum etmege deryâ-yı âteşüm " (g. 262/1)

" *Görmek müyesser olmadı rûyın nikâbdan*
Çıkmaz o âfitâb nedendür sehâbdan " (g. 266/1)

" *İfşâya hicâbum ne kadar olsa da mâni'*
Fehm eyler o meh hâl-i derûnum gazelümden " (g. 279/8)

" *Visâli rûz u şeb ağıyâra erzânî sezâ olsun*
Bize kâfidür ol meh ayda bir kez rû-nümâ olsun " (g. 291/1)

" Hâsdur böyle hırâm ol kad-i nâz-âlûda
Görmedüm vâdî-i refâtârını bir meh-rûda " (g. 311/1)

" İsrâf-ı tecellîde kusûr etmez o meh-rû
Hâhiş-ger-i vaslı ne kadar bî-'aded olsa " (g. 319/3)

" Memnûn-ı lutfiyam o mehün Vâlî tâ ebed
Bin kez zücâc-ı kalbümü meksûr ederse de " (g. 324/5)

" Eyle hazer gurûrdan ey mest-i câm-ı nâz
Sen gibi nice mâhun erişdük zevâline " (g. 343/4)

" Mekk-i ağyârdan ey meh katı bî-bâk olma
Gâhice yâda getür vak'a-i dîrîneleri " (g. 398/6)

e- Zâlim, Gaddâr

Sevgili, âşığa yaptığı eziyetler neticesinde zâlim, gaddâr, vefâsız olarak telâkki edilmiştir. Bu tasavvura sebep teşkil eden başlıca telâkki, aslında sevgilinin hükümdar, padişah olarak düşünülmesidir. Sevgili, güzellik diyârının ya da gönül ülkesinin sultanı olunca, onun kulu, kölesi durumundaki âşık da daima eziyet ve sıkıntı çekecektir.

" 'Ahdinde ne ise olan oldı dile ammâ
Ahkâm-ı cefâ ol şeh-i gaddâra da kalmaz " (g. 118/5)

" Her ne cevri etdün ise sîneye çekdük zâlim

Var midür şekve-i feryâdumuzu gûş etmiş " (g. 183/3)

*" Ümîd-i merhamet olmaz nigâh-ı çeşminden
O zâlimün bilürüz kimseye himâyeti yok" (g. 199/5)*

*" Cefâ-yı bî-şümârından olur mı münfa'îl zâlim
Eder da'vâ-yı 'iffet zümre-i eşrârı söyletsek " (g. 207/4)*

*" Bir nefes zâ'îl olur mı sîneden yârun gamı
Hâk olursa da enîsümdür o gaddârun gamı " (g. 369/1)*

*" Vakf-ı âzâr etdi gönlüm merdüm- âzârun biri
Zulmüne vermiş terakkî şimdi gaddârun biri " (g. 399/1)*

*" Vâlîyâ vaz'ı çekilmez hazm olunmaz vâdîsi
Tâzece cânmış o gaddâre heves-kârun biri " (g. 399/8)*

*" Beyân-ı vâkı' ile şerh edüp me'âlümüzi
O zâlîme götürür var mı 'arz-ı hâlümüzi " (g. 403/1)*

f-Şâh, Şeh, Pâdişâh, Sultân, Efendi

Klasik Edebiyat'ta sevgili, güzellik diyârının sultanıdır, efendisidir, şâhıdır. Sevgili, âşık için, ulaşılamayacak bir mevkide olması, ilgi göstermemesi, daima onun hareketlerine göre hadiselerin belirlenmesi gibi sebepler dolayısıyla tam padişah tablosu çizer. " *Sultan hazine sahibidir. Sözün güher, ağzın hazine olarak tasavvuru, sevgilinin hazine sahibi bir sultana benzetilmesine sebep olur. Âşıkın gönüllü kul oluşu, sevgilinin eteğini öpebilmek için destur istemesi, sevgilinin ona*

*kulum diye hitâb etmesi, sevgilinin yan bakışının vilâyet (gönül) açan bir kılıca benzetilmesi, saçının kement oluşu, âşkın canını esîr alışı, âşıkların bin nâz ile her an öldürmeye muktedirve bu hakka sahip oluşu gibi hususlar da sevgilinin bu unsurlara benzetilmesinin sebeplerindedir.*²²⁵

" Kumâş-ı hûşî eder 'izzet ile pâ-y-endâz
O şâh-ı hüsne dil-i bî-şekîb karşı çıkar " (g. 41/4)

" Sultâmuma şikeste dilün bir ricâsı var
'Arza cesâret etmeyecek iddi'âsı var " (g. 46/1)

" İncinme efendiündür nâzına tahammül et
Geh lutf u 'atâ eyler geh cevr ü cefâ eyler " (g. 61/6)

" Ol şâh-ı mülk-i nâz ile ıslâh-ı beyn için
Peyk-i hayâl şimdi arada firestedür " (g. 74/5)

" Oldı zülfeyni iki mâr-ı belâ-yı pür-mehîb
Şâh-ı mülk-i hüsnî güyâ şimdilik Dahhâk'dır " (g. 108/5)

" Şevketin bulmuş o şüh-ı sâdemüz
Pâdişâh olmuş gibi şeh-zâdemüz " (g. 154/1)

" Dârât u şükâhu dağılıp şevketi gitmiş
Ma'mûre-i nâzun nice sultânını gördük " (g. 213/5)

" Vâlî vefâlı bir şehe kul eyle kendini

²²⁵ Nejat Sefercioğlu, a.g.e, s. 128.

Çekmek neden cefâsını böyle sitem-gerün " (g. 219/9)

" Halâs etmek dilersen dest-i hicrândan girîbânı

O şâh-ı kışver-i hüsnün düşüp pâyına dâmân ol " (g. 234/3)

" Ol pâdişâh-ı milket-i hûbî vü behcetün

Yokdur kusûrî zulme eger mâ'il olmasa " (g. 318/3)

" Sultân-ı hüsnî hatt ile 'azl-i ebed olup

Gitdi o tumturâk o şevket o kevkebe " (g. 322/5)

" Kûyında şehîdân-ı gamun haddi mi vardur

Eksük mi olur sefk-i dimâ' der-geh-i şehde " (g. 325/3)

g-Gül, Gonca, Serv, Nihal

Sevgilinin bu unsurlara benzetilmesinin sebebi yine güzeliğidir. Taze ve pembe yüzü, uzun ve düzgün boyu bu benzetmede önemli rol oynamıştır. Gül, genellikle ilkbaharda açan bir çiçek olması münasebetiyle gençliğin sembolüdür. Gonca ise, tazeliği ve açılışıyla nâzı temsil eder. Nihal de yine gonca gibi gençliği, tazeliği belirtir. Serv, görünüş itibariyle düzgün bir ağaçtır. Rüzgârda sallanmasında bir ahenk mevcuttur. Bu sebepler dolayısıyla sevgilinin boyu, serviye benzetilmiş, hırâmı da servinin âhenkle sallanmasına teşbih edilmiştir. " *Âşığın gözyaşlarının sevgilinin yolunda revâne oluşuyla, servilerin dibinden akıp giden su arasında kurulan ilgi de, sevgilinin serv olarak tasavvuruna sebep olur.*"²²⁶

²²⁶ Nejat Sefercioğlu, a.g.e, s.130.

- " Sahn-ı gülzârda mı yâra tesâdiif etdün
Nedür ey gül yine bu çâk-i girîbânluklar " (g. 42/4)
- " Degül bir bâğ-bân-ı kâbilün perverdesi hayfâ
Yazuk ol gonca-i nahl-i nezâket böyle hod-rûdur " (g. 83/10)
- " Bûsesin etse o nev-reste 'aceb mi efzûn
Böyle bir tâze nihâlün beri efzûn-ter olur " (g. 88/3)
- " Dil-dâde-gânın ol gül-i ter hurrem istemez
Bir lahza zâ'il olsa gönülden gam istemez " (g. 130/1)
- " Meger temyîz eder mi kadr-i hâr ü bülbül-i zârı
Yazuk ol gonca-i nev-res sezâ vü nâ-sezâ bilmez " (g. 131/4)
- " Zâhirde reng gibi degülsek de ger karîn
Ammâ çü bûy o goncaya var intisâbumuz " (g. 140/6)
- " Bilür mi ol gül-i ter dil-harâbı olduğumuz
Hezâr-derd ile pür-ıztırâbı olduğumuz " (g. 142/1)
- " Ol goncayı bu mertebe ihrâzdan garaz
Hengâmsuz enîs-i hezâr olmasun derüz " (g. 158/6)
- " O nev-reside gülün şimdi hem-zebânı bizüz
O nahl-i nâzun edeblerle bâğ-bânı bizüz " (g. 168/1)
- " Rengîn-hırâm ile yürüdükçe o serv-i nâz

Sath-ı zemîne zîb verür nev-bahâr-veş " (g. 174/6)

*" Ne bilsün ol gül-i ter renc-i ibtilâ ne imiş
Şedâ'id-i elem-i derd-i bî-devâ ne imiş " (g. 178/1)*

*" Ey sâde-dil aldanma görüp cezbe-i nâzın
Ol gonca semîn gibi hezârânını görmüş " (g. 181/2)*

*" Geçiyor ol gül-i ter nâz ü teğâfûl ederek
Hâl-i dil-hastadan iğmâz-ı tecâhül ederek " (g. 204/1)*

*" Dahî terbiyyenün te'sîri yokdur ey gül-i hod-rû
Katı bî-şerm açıldun gülsitâmundan fenâ kopdun " (g. 208/3)*

*" Nâz ile 'azm-ı gülşen et ey serv-i nev-hurâm
Pest eyle kadr-i rütbesini nârvenlerün " (g. 223/6)*

*" Perveriş bulmuş iken gülbünü hân-ı dilden
Almaduk şemmesini gonca-i nev-restemüzün " (g. 226/2)*

*" Hep bâdî sensin ey gül-i ter sûz ü tâbuma
Gâhice gûş-ı savt-ı hezâr etmemek niçün " (g. 293/3)*

ğ- Âfet

Sevgili, görüldüğünde çıkardığı karışıklık, âşıklarını mahvetmesi hattâ ıztırap ve derdle ölümlerine sebep olmasıyla " âfet " olarak anılmıştır.

" Gireirse koynuna bir pîr-i fertûtun eger bir şeb
Cüvân ü tâze eyler âfet-i hoş-manzar-ı mahbûb " (g. 22/5)

" Bilmem ey âfet-i garrâ-yı cihân n'oldı sana
Kanı evvelki gibi cilve vü fettânluklar " (g. 42/2)

" İhsân-ı bûsedden garazı şâd-merg imiş
Sanman ol âfetün bize mihr ü vefâsı var " (g. 46/7)

" Kahrına eder mazhar Vâlî-i perîşânı
Ol âfet-i bed-hûdan her kim ki recâ eyler " (g. 61/8)

" Bâde-i râyda Vâlî'yi edüp vâlih ü deng
Bildüm ol âfeti sermâye-i hayrânîdür " (g. 103/13)

" Muğber görüldüğü bize gâhî o âfetün
Mînâ-yı hâtırun eser-i inkisârıdur " (g. 104/4)

" Sakın incinme cevr ü nâz-ı bî-hengâmına Vâlî
Dahı bir âfet-i nev-restedür resm-i vefâ bilmez " (g. 131/5)

" Tâ key bizi süzende-i nâr-ı gam edersin
Ey âfet-i cân şem'-i şebistân degülüz " (g. 139/4)

" Yine bir âfet-i yek-tâyadır 'alâka-i dil
Rağîb-i şîve-i her şûh-ı bî-vefâ degülüz " (g. 152/6)

" İncitmesün ol âfeti harf-i niyâzumuz

Te 'sîr-i nâleden gile-dâr olmasun derüz " (g. 158/4)

*" Vâlî seni zikr eyler imiş şimdi işitdük
Ol âfet-i cân eylese ta'dâd-ı tevâbi ' " (g. 189/8)*

*" Geh şâkî vü geh râzı ol âfetle geçindük
Geh cevri ni geh lutf-ı firâvânını gördük " (g. 213/4)*

*" Her zamân bir âfeti zîb-i kinâr etmekdesin
Hâlî kalmaz bir hümâdan Vâliyâ dâmun senün " (g. 218/8)*

*" İzni ger olmasa ol âfet-i pür-temkînün
Bûse-çînlük edemez mihr leb-i bâmından " (g. 270/3)*

*" Heman müşkil budur kim olmaya meşrebce bir âfet
Tek olsun hûnî olsun zâlim olsun pür-cefâ olsun " (g. 291/2)*

*" Degüldür bu 'd-ı sûrî ma 'nevî kurbiyyeti mâni '
Enîsümdür ol âfet her ne denlü dūr olursam da " (g. 308/2)*

*" Hemân mestânelükle Vâlî'ye cevri eylerem dersin
Senün ey âfet-i bed-mest huş-yâr olduğun var mı " (g. 370/5)*

*" Meger bilmez misin keyfiyyet-i hâl-i perişânı
Tecâhül tâ-be-key ey âfet-i nâ-mihribân tâ key (g. 404/5)*

h-Tıfl

Sevgilinin, genç olduğunun ifadesinden kinâye olan bu kelime altında da tasavvurlar vardır. Bu kelime altında verilen tasavvurlarda sevgili henüz, kaideye uygun davranışlarda bulunmaz. Zîrâ o daha çocuktur.

" O tıfl-ı tâze-res üftâde-gân-ı zâra bakar
Açmca çeşmini gül ibtidâ hezâra bakar " (g. 40/1)

" Tıfl iken çeşminün ünsiyyetine aldanma
Gerçi âhû-beredür şîr-i neberd olmadadır " (g. 70/4)

" Pişânî-i ümidin bî-çîn görür mi bir ân
Ol tıfl-ı nev-zuhûra her kim ki mübtelâdur " (g. 71/6)

" Ol tıfl-ı tâze nev-heves-i 'ışdür henüz
Sıdk-ı sadîki hîle vü mekkârı anlamaz " (g. 117/3)

" Ol tıfl-ı nev-res olmadı mihr ü vefâ-şinâs
Hayfâ ki çâker-i şeh-i nev-devlet olmuşuz " (g. 149/2)

" Bir tıfl-ı şûhu zîb-i kinâr etmek isterüz
Müşref cidâra nakş u nigâr etmek isterüz " (g. 160/1)

" Edince nâz ile refîâr o tıfl-ı nev-res olur
Hezâr-cilve-i kudsî ayân hırâmında " (g. 309/6)

" Her tıfl-ı nev ki kâbil olur dilrübâlûğa

Başlar cibilli-meşreb ile bî-vefâluğa " (g. 312/1)

ı- Şem‘

Mum, Klasik Edebiyatımızda hem sevgili hem de âşık için kullanılan bir unsurdur. Sevgili, parlaklığı, bulunduğu ortamı aydınlatması gibi sebeplerle, âşık ise, aşk derdiyle erime ve zayıflaması, yine bu derd ile daima yanmasıyla muma benzetilmiştir. Sevgili şem‘ olunca, âşık da onun ateşinde kendisini yok etmeye hazır pervanesidir." *Saçın, renk ve şekil bakımından dumana benzetilmesi de sevgilinin şem olarak tasavvuruna sebeptir "*²²⁷

*" Âsâr-ı sun’-ı hikmet ol sîm-ten ser-â-pâ
Âyîne-i letâfet vech-i hasen ser-â-pâ " (g. 13/1)*

*" Ne denlü bî-vücûd olsam da ey şem’ olma dâmen-keş
Ki bir meclis fûrûzân edecek bâl ü perüm kalmış " (g. 177/3)*

1.2.4.2.7.2. Âşık

Aşk kelimesi, İslâm felsefesinde, Tasavvufta ve edebiyatta kullanılan bir terimdir. Kelimenin aslı ışık olup şiddetli ve aşırı sevgi mânâsına gelir. Lugatlarda, sarmaşık mânâsına gelen aşeka ile yakından ilgili olduğu belirtilir.²²⁸

Aşk, ilâhî ve beşerî aşk olmak üzere ikiye ayrılır. Klasik Türk Edebiyatı’nda her iki aşk da işlenmiş, bazen beşerî aşktan ilâhî aşka yükseliş de anlatılmıştır.

Kur’ân ve sahih hadis kitaplarına bakıldığında *aşk* kelimesinin kullanılmadığını, onun yerine bilhassa habbe kelimesinin değişik şekilleri olan

²²⁷ Nejat Sefercioğlu, a.g.e, s.127.

²²⁸ Süleyman Uludağ, " Aşk ", D. V. İslâm Ansiklopedisi, C.4, s. 11.

habbebe²²⁹, ahbebe²³⁰, ühibbü,²³¹ tühubbü,²³² tühubbüne,²³³ tühubbünehâ,²³⁴ tühubbünehüm,²³⁵ yühubbü,²³⁶ yühubbiküm,²³⁷ yühubbiküm,²³⁸ yühubbüne,²³⁹ yühubbüneküm,²⁴⁰ yühubbünehu,²⁴¹ yühubbünehüm,²⁴² İstehabbu,²⁴³ yestahibbune,²⁴⁴ hübbi,²⁴⁵ hübben,²⁴⁶ hübbihi,²⁴⁷ ehabbe,²⁴⁸ ahibbaühü,²⁴⁹ mahabbeten,²⁵⁰ kelimeleriyle vedde²⁵¹ kelimesi ve değişik şekilleri olan veddet,²⁵² veddu,²⁵³ teveddü,²⁵⁴ teveddune,²⁵⁵ yeveddü,²⁵⁶ yeveddü,²⁵⁷ yüveddüne,²⁵⁸ vüddâ,²⁵⁹ vedüd,²⁶⁰ meveddeten (meveddetün, meveddetin),²⁶¹ vedden²⁶² ifadelerinin kullanıldığını görmekteyiz.

²²⁹ 49 (Hicr) 7.

²³⁰ 28 (Kasas) 56 ve 38 (Sad) 32.

²³¹ 6 (En'am) 76.

²³² 2 (Bakara) 216.

²³³ 3 (Âl-i İmrân) 31, 92 ve 152, 7 (A'raf) 79, 24 (Nûr) 22, 75 (Kıyame) 20 ve 89 (Fecr) 20.

²³⁴ 61 (Saf) 13.

²³⁵ 3 (Âl-i İmrân) 119.

²³⁶ Kırk bir yerde geçer.

²³⁷ 3 (Âl-i İmrân) 31.

²³⁸ 5 (Mâide) 54.

²³⁹ 3 (Âl-i İmrân) 188, 9 (Tevbe) 108, 24 (Nûr) 19, 59 (Haşr) 9, 76 (İnsan) 27.

²⁴⁰ 3 (Âl-i İmrân) 119.

²⁴¹ 5 (Mâide) 54.

²⁴² 2 (Bakara) 165.

²⁴³ 9 (Tevbe) 23, 16 (Nahl) 107, 41 (Fussilet) 17.

²⁴⁴ 14 (İbrahim) 3.

²⁴⁵ 2 (Bakara) 165, 3 (Âl-i İmrân) 14, 38 (Sad) 32, 100 (Adiyat) 107.

²⁴⁶ 2 (Bakara) 165, 12 (Yusuf) 30, 89 (Fecr) 20.

²⁴⁷ 2 (Bakara) 177, 76 (İnsan) 8.

²⁴⁸ 9 (Tevbe) 24, 12 (Yusuf) 8, 33.

²⁴⁹ 5 (Mâide) 18.

²⁵⁰ 20 (Taha) 39.

²⁵¹ 2 (Bakara) 109, 4 (Nisa) 102.

²⁵² 3 (Âl-i İmrân) 69.

²⁵³ 3 (Âl-i İmrân) 118, 4 (Nisa) 89, 60 (Mümtehine) 2, 68 (Kalem) 9.

²⁵⁴ 3 (Âl-i İmrân) 30.

²⁵⁵ 8 (Enfal) 7.

²⁵⁶ 2 (Bakar) 96., 105, 266, 4 (Nisa) 42, 15 (Hicr) 6, 70 (Meâric) 11.

²⁵⁷ 33 (Ahzap) 96.

²⁵⁸ 58 (Mücadile) 22.

²⁵⁹ 19 (Meryem) 96.

²⁶⁰ 11 (Hüd) 90, 85 (Burûc) 15.

²⁶¹ 4 (Nisa) 73, 5 (Mâide) 82, 29 (Ankebût) 25, 30 (Rum) 21, 42 (Şûrâ) 23, 60 (Mümtehine) 1, 1, 7.

²⁶² 71 (Nuh) 23.

Mutasavvıflar, Allâh'a akılla değil aşk ile ulaşılabileceğini savunmuşlar ve Hz. Muhammed'in Mi'râc'da Sidretü'l-müntehâ'ya kadar, akli temsil eden Cebrâil ile yükseldiğini ancak daha ileriye Refref ile gidebildiğini onun da aşkı temsil ettiğini söylerler.²⁶³

Aşk kelimesinin ism-i fâili olan âşık, Tasavvufta, Allâh'ı son derece ve yüksek mertebede seven olarak tanımlanır.²⁶⁴ Miftâhü'l-Ebrâr'da aşk, "mahabbet-i nâmîye dirler ki ifrât ile ola. Ve dahı cezbetullâha dirler ki vakt olur cezbeye mukaddem olur. Ve ıstılâhât-ı hükemâda bir nâr-ı muhrıkaya dirler ki mâsivâyü'l-ma'sûk yandırur." âşık ise, "âşüfte-i cemâl ü celâle dirler ki tamâm-ı cidd itmekden sonra dostlık hâsıl itmiş ola kemâl talebiyle." şeklinde ifade edilmiştir.²⁶⁵

Klasik Türk Edebiyatı'nda şair, daima âşıktır. Sevgiliye, canını verecek derecede bağlı olan âşık, ondan her ne gelirse râzıdır. Sevgiliyle ilgili her şey onu sarhoş etmeye yeter. Sevgili yüz vermedikçe âşıkın aşkı daha da artar ve sürekli âh edip ağlar. Sıkıntı, eziyet, derd içinde geçen bir hayatı olan âşık için sevgiliden ayrı kalmak en büyük üzüntüdür ve ölüm sebebidir.²⁶⁶

Vâlî, Dîvân'da diğer Klasik Edebiyat şairleri gibi aşk ve âşıka geniş yer vermiş ve âşığın ahvâlini, çektiği eziyetleri, sevgilinin onu yaralayan davranışlarını ifade eden "âşık" redifli bir gazel söylemiştir:

*" Hemîşe dâğ-ı gamdur gülşen-i dilde gül-i 'âşık
Hevâ-yı zülf-i hûbândur serinde sünbül-i 'âşık*

*Hirâsân olmaz âb-ı tîg-ı cevr-i dilrübâlardan
Ki dâ'im mevce-i bahr-ı fenâdur sâhil-i 'âşık*

²⁶³ Süleyman Uludağ, "Aşk" D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.4, s.11-13.

²⁶⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.58.

²⁶⁵ Tahir Üzgör, "Klasik Şiirimizin Anlaşılabilmesi ve Miftâhü'l-Ebrâr", s. 272.

²⁶⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.52.

*Meh ü hurşîdden minnet-keş-i nûr u ziyâ olmaz
Dil-i pür-sûzdur peyveste şem '-i mahfil-i 'âşık*

*Şehîd-i gamze- i nâz u tegâfûl teşne-leblerdür
Nem-i lutf u kerem bilmez mi çeşm-i kâtil-i 'âşık*

*Reh-i 'aşk u mahabbet sa'y ile kat' olamaz Vâlî
Ki seyr-i lâ-mekân etmekdür evvel menzil-i ' âşık " (g.195)*

Âşık, Vâlî Dîvânı'nda tıpkı Fuzûlî'de olduğu gibi aşkı için canını fedâ etmeye hazır vaziyettedir. Fuzûlî,

*" Âşık oldur kim kılur cânın fedâ cânânına
Meyl-i cânân etmesin her kim ki kıymaz cânına " ²⁶⁷*

şeklindeki ifadeleriyle bu duygusunu anlatırken, Vâlî de,

*" Nakd-i hayâtı 'âşık sarf u fedâ sahîh
Cânânededen tevakku '-i lutf u 'atâ galat " (g. 186/6)*

*" Çokdan eylerdi fedâ bezm-i visâle 'âşık
N'işlesün kudret-i nakd-i dil ü cân elde degül " (g. 239/2)*

*" 'Âşık ki yâra etmeye cân nakdini nisâr
Ger Hâtem-i zamân ise 'asrın bahîlidür " (g. 102/2)*

demiştir. Sevgili, emellerinin hazinesi olduğundan âşık onu gözbebeğinden bile sakınır:

*" Vechi vardur merdüm-i çeşminden etse ihtirâz
Dilrübâ kim 'âşıkun gencîne-i âmâlidür " (g. 101/6)*

Halbuki sevgilinin amacı, âşıkı bakışlarıyla yaralamak, ona hile ederek aklını başından almak ve onun bir an bile mutlu olmasına müsaade etmemektir:

*" Bu ittihâd-ı gamze vü çeşmün neticesi
Nakd-i hayât-ı 'âşıkâ kasd-ı inâredür " (g. 100/4)*

*" Gül-i sad-berg-i ruhun gösterüp aldun hûşın
'Âşık-ı sâf-derûna yine bir âl etdün " (g. 214/6)*

*" Görse de 'âşık-ı nâ-kâmını bir ân mesrûr
Tîg-ı düşnâm ile mecrûh-ı fu'âd etmededür " (g. 90/5)*

Âşık ne kadar ağlayıp inlerse de o merhametsiz sevgili bunları duymaz ve zulmüne devam eder:

*" Hazer kılmaz o meh-rû 'âşıkun âh ü enîninden
Figân çeşm-i siyâh u gamze-i sihr-âferîninden " (g. 280/1)*

*" Rahma gelür mi nerkis-i mestâne bir dahı
Lutf eylemez mi ' âşık-ı nâlâna bir dahı " (gg. 366/1)*

1.2.4.2.7.3. Rakîb

Klasik Türk Edebiyatı'nın başlıca tiplerinden olan rakîbin farklı hüviyetlerde karşımıza çıktığını görüyoruz. Rakîb kelimesi hakkında lugatlarda ve şerh ile ilgili

²⁶⁷ Fuzûlî, *Leylâ ve Mecnûn*, Haz. Muhammed Nur Doğan, s. 410.

eserlerde, kelimenin çeşitli anlamlarını bulmak mümkündür.²⁶⁹ Esmâ'-i hüsnâ'dan olup Kur'ân-ı Kerim'de²⁷⁰ 5 yerde geçen rakîb, Allâh'ın murakabesiyle, herşeyi gözetleyip kontrolü altında bulundurmasıyla ilgilidir. Klasik Türk Edebiyatı'nda âşık, sevgilinin yanında bulunan herşeyi, kendisini sevgiliden ayırdığı için rakîb olarak telâkki eder. Bu sebeple sevgiliyi koruyan, gözetken kişi veya kişiler rakîb olarak karşımıza çıkar. Yaradılışının idrâkine varıp vatan-ı aslî'ye özlem duyan ve hakikî sevgiliye ulaşmaya çalışan kişiler için (uşşâk) dünya güzellikleri, dünya alâkaları da birer engeldir. Buradan hareketle Allâh'tan gayrısı yani mâsivâ da rakîb hüviyetinde görülür. Böylelikle rakîb *engelleyci unsur* olarak karşımıza çıkar. Bu bahiste, maddî planda sevilmeyen rakîb, manevî olarak ele alındığında, mâsivâ Allâh'ın tecellisi olduğundan, sevilir.

Kâmûs Tercümesi'nde, " Allâh'ın adlarından, koruyucu, gözetici, bekçi, boyun, kumarçılarının mutemetleri, kumar oklarından 3. Ok, yağmuru gösteren yıldız, amcazâde, kötü yılan, bir kimsenin kendinden sonraya kalan evlât ve akrabaları." İfadeleri yer alır. (*Mütercim Âsım, Kâmûs Tercümesi, C.I, s. 272-273 .*)

Remzî Lugatı'nda rakîb hakkında şu bilgiler kayıtlıdır: "Asma-yı Hüsnâ-yı İlahidendir. Hâfız ve nighbân ve cümle âlemi gözedici mânâsına ve bir nesnenin vukû' ve zuhûrunu gözedici ve muntazır olan ve menâzil-i kamerden yek-digere mürâkib olan menzil ve habîs ve müzî ve engel kimsene ki birinin sevdiği mahbûba ve ma'sûka veya tercih ettiği kimsene ile görüşmesine veya hod bir nev' merâmını tahsil ve icrâya mâni' olup kendüsü için cerr ü tahsile sa'y eder ve bekçi , hâris, nighbân. " (*Hüseyin Remzi, Lugat-ı Remzi, s. 598.*)

Kamûs-ı Türkî'de ise şöyle belirtilir: "1. Diğeriyle aynı şeye tâlib ve hâhişger olan, bir mahbûbeye dildâde olan, âşıkların yekdiğerine nisbeten beheri 2. Bir iş ve sanat veya ilm ü hünerde emsâline müsâbakatla onları çürütürek ilerilemek isteyen. " (*Şemseddin Sâmî, Kamûs-ı Türkî, s. 229.*)

Lugat-ı Nâci'de, " Diğeri men' ile kendi işini tervîc etmeğe çalışan, engel, hâfız, nighbân, gözedici mâ'nâsına olarak Cenâb-ı Hakk'a itlâk olunur. " (*Muallim Nâci, Lugat-ı Nâci, s. 443*)
Mevlût Sarı, " Allâh(C.C.)'ün güzel isimlerinden biri. Bekçi. Gözedici. Kumar hakemi. Hıfz eden. Sansür eden. Boyun. Kumar oklarından üçüncü ok. Yağmura delalet eden yıldızlardan olup mukabil yıldız doğduğunda o batır. Yahut biri doğduktan diğeri batır yıldız. Habis bir yılan. Amcazâde. Adamın yerine geçen oğlu v.s. " (*Mevlût Sarı, El-Mevârid-Arapça-Türkçe Lugat, s.637.*)

Başka bir yerde, " diğeri kâr ve menfaatini men' ile kendi işini tervîc etmeğe çalışan tahsil-i merâm için başkasına engel olan. Cem 'i rukabâdır. Bazen üslûb-ı Farisî'de rakîbân tarzında dahî cem 'lenir " (*Mehmed Salahi, Kamûs-ı Osmanî, s. 438.*)

Necmettin Halil Onan, " başkasıyla aynı şeyi isteyen " şeklinde tanımlar. (*Necmettin Halil Onan, İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, s.517*)

İskender Pala, kelimenin " herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri " mânâsı üzerinde durur. (*İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s. 446.*)

²⁷⁰ Rakîb olarak 4 (Nisâ) 1, 5 (Mâide) 117, 33 (Ahzâb) 52'de, Rakîben olarak da 4 (Nisâ) 1 ve 33 (Ahzâb) 52'de geçer.

Rakîb kelimesinin bunların dışında pek fazla bilinmeyen bir anlamı daha vardır ki o da rakîbin reddâde mânâsına geldiğidir. Bilindiği gibi yazma eserlere sahife numarası verilmez onun yerine sol sahifenin başladığı kelimeyi, sağ sahifenin altına yazarlar böylece hangi sahifenin hangisinden sonra geldiği anlaşılırdı.²⁷⁰

Rakîbin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

- a- sevgilinin yanından ayrılmaz,
- b- siyah yüzlüdür,
- c- sevgilinin kapısı eşiğinde bekler, âşığı kovar,
- d- sevgiliden itibar görür,
- e- sevgiliye çok yakın ve sırdaştır, vashını kollar,
- f- âşığı kahreder, kendisine lânet edilir,
- g- ekşi yüzlü, acı sözlü, soğuk, kurudur,
- h- fitneci, eğri sözlüdür,
- i- rakîbe müdârâ edilir,
- j- taş yüreklidir,
- k- engeldir,
- l- nâdân, kördür,
- m- âşığı sevgiliden ayırır, yaklaştırmaz, saklar,
- n- sevgiliyi âşıktan kıskanır,
- o- rakîbden korkulur,
- p- ölümü istenir,
- q- karaktersiz, menfaatçidir,
- r- kâfir, dinsizdir,
- s- kızılbaş, hâricidir,
- t- kendini beğenmiştir.²⁷¹

²⁷⁰ Orhan Şaik Gökyay, sahife altına yazılan kelime için on beş karşılık tespit etmiştir: Reddâde, rabıta, murâkıp, müs'ir, müş'ire, reddâdiye, reddâde, müşahide, ta'kîbe, müşir, rakabe, payende, ayak, çoban, garip. (*Eski, Yeni ve Ötesi*, s. 70.) Rakîbin bu mânâyâ geldiğini Ahmet Talat Onay da bildirir. (*Ahmet Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 340.)

²⁷¹ Atilla Şentürk, *Rakîb'e Dair*, s. 42-73.

Bazı yazma eserlerde bu kelime ters yazılmıştır. Zâtî, kelimenin ters yazıldığını bir beyitle ifade etmiştir:

*" Rakîbin başı olmuşdur aşağı
Eyâ Zâtî bizim dîvânımızda "²⁷³*

Rakîb için şairler, ölsün, kahrolsun şeklinde ifade kullanmışlardır. Yavuz Selim devrinde yaşayan bir şair de rakîbe karşı tavrını, çok tesirli bir şekilde belirtmiştir:

*" Rakîbin ölmesine çâre yoktur
Vezîr ola meğer Sultan Selîm 'e "²⁷⁴*

Vâlî, bütün diğer Klasik Edebiyat şairleri gibi, engelleyici olarak gördüğü rakîbi (zâhirî olarak bakıldığında) sevmez. Şairin, rakîbin sevgiliyle yalnız kalmasına tahammülü yoktur (g. 5/3). Rakîb, boş laflarını ister istemez dinletir (g. 249/7). Birden fazla rakîbi olduğunu ifade eden şair, uğursuzlukta hepsinin aynı olduğunu (g. 276/3) belirtir.

Rakîbin benzetildiği unsurları ise şöyle sıralayabiliriz:

- *har (eşek)*

*" Degülken âb u 'alef lâyıkı garâbeti gör
Olur temettu' -i vasla rakîb-i har mâni' " (g. 188/4)*

*" Rakîb-i bed-güherden dâd u feryâd
O nâdân-kadr-ı hardan dâd u feryâd " (g. 36/1)*

²⁷³ Mehmet Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri, *Zâtî Dîvânı*, C.III, s. 264.

²⁷⁴ Mehmet Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, s. 61.

- *kelb (köpek)*

" *Ne dem ki kûyuna varsam rakîb karşı çıkar
Çıkınca lîk çü kelb-i mehîb karşı çıkar " (g. 41/1)*

" *Rakîbden eder ızhâr-ı 'aciz eger dildâr
Ne rağbet eyler o kelbe yanında yâ ne arar " (g. 44/6)*

" *Sâ'illere kilâbun ezâsı kadîmdür
Gam çekmeyüz ederse eziyyet rakîbler" (g. 55/6)*

- *yabanî gûr (yaban eşeği)*

" *Mümkün degül rakîb-i girân-vaz'a ihtilât
Yabanî gûr ins ile yârân olur mı hiç " (g. 32/5)*

Şair, son derece değersiz ve alçak olarak gördüğü (g. 214/1) rakîbi, ona çeşitli sıfatlar yükleyerek ifade etmiştir: " rakîb-i bed-dil ü sifle " (g. 100/5), " bed-meniş " (g. 113/4 , 46/2, 338/3, 391/4) " rakîb-i müfsid " (g. 29/2), " rakîb-i hîle-ger ü nâ-be-kâr " (g. 68/7), " rakîb-i bed-gümân " (g. 78/9), " rakîb-i dîn " (g. 327/7, 338/8, 397/5), " rakîb-i bed-rûy " (g. 193/5), " şûm-ı bed-meniş " (g. 130/5), " rakîb-i derbeder " (g. 97/3).

Rakîb, şairin sevgiliyle konuşmasına da tahammül edemez:

" *Şemşirler açar mı dehân-ı rakîbi gör
Vâlî işitmiş o meh ile güft ü gûmuzı " (g. 379/5)*

Buna karşılık şair de âdetâ bedduâ ederek nefretini ifade eder:

*"Kurusun pâyi rakîbün tabanı dağlansun
Kademin basduğı dem bezme hatar gelmedi mi " (g. 390/5)*

Bir beytinde de rakîb hakkında söylediğı ifadenin kerâmet olduğunu vurgular:

*"Eşer der idi rakîbe velî inanmaz idük
Meger ki Vâli'nün söylediğı kerâmet imiş " (g. 179/6)*

Vâli, bir beytinde de rakîbi, sevgiliyle arasına giren engelleyici unsur olarak degül de kendisinin dışındaki şairler olarak ele almıştır ve rekabeti mevzû etmiştir:

*"Gördük rakîbi tâze suhandan habîr degül
Ancak mahâreti kühen efsânelerdedür " (g. 93/5)*

Dîvân'da rakîb bir de ağıâr olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, ağıâr için pek çok sıfat kullanır: Bed-kâr (g. 99/4), ağıâr-ı siyeh-dil (g. 95/1), ağıâr-ı bed-âmûz (g. 47/5), ağıâr-ı tûre-dil (g. 9/1), ağıâr-ı nâ-be-kâr (g. 284/6), ağıâr-ı bed-endîş (g. 304/6), ağıâr-ı kabîh (g. 254/5).

Vâli, ağıârın çokluğunu ifade için,

*"Aldı el birlük edüp yârı elümden ağıâr
Vâkı'â çıkmaz imiş Vâli sadâsı bir elüm " (g. 215/7)*

şeklindeki ifadeleri kullanmıştır. Ağıârın sürekli sevgilinin yanında olduğunu ise,

*"Görsek ağıârı kaçan yârı da lâ-büd görürüz
Bellidür subh-ı sa'îd evvel-i ahşâmından " (g. 270/4)*

" Bir ân o şûhı var midur ağyârsuz gören
Münfekk olur mı sâye gibidür kafâları " (g. 377/3)

beyitleriyle anlatır. Ağyâr, yâr ile gülüp eğlenirken, zevk u safâ içinde yaşarken Vâlî'ye nasib olarak sadece mihnetler içinde bulunmak ve ayrılık düşmüştür:

" O mâh-pâre vü ağyâr u gûşe-i 'işret
Esîr-i bend-i mihen Vâlî her zamân tenhâ " (g. 5/5)

" Tâ fitne çeşm-i mestüne ey şûh edîbdür
Ağyâra vasl ü 'âşıkâ hicrân nasîbdür " (g. 89/1)

1.2.4.2.7.4. Rind

Klasik Edebiyat'ta şairin hüviyeti olarak karşımıza çıkan rind, derbeder bir hayat yaşayan, hoşgörü sahibi, ser-âzâd, gönlünce hareket eden, katı kuralları olmayan ve başkalarının kınamalarına aldırmayan bir tip olarak görülür. Tasavvufta ise, zâhidin zıddına dini zahirî bir şekilde anlamayıp Allâh'a aşkla, gönülle ulaşabileceğini savunan tiptir. Rind hakkında pekçok araştırmacı çeşitli bilgiler vermiştir.²⁷⁴ Bunlardan hareketle rindin, hoşgörü sahibi, gönlü Allâh aşkıyla dolu,

²⁷⁴ Remzi lugatı'nda, " Bî-kayd ve lâ-ayâlî olan ve kaydsız ve hâricde mürtekib-i isyân ve günahkâr ve bâtında ehl-i takvâ ve istikâmet olan kimseler " şeklinde açıklanmıştır. (*Doktor Hüseyin Remzi, Lugat-ı Remzi, s. 603*)

Prof. Dr. Metin Akar, Veled Çelebi'den sadeleştirerek rindi şöyle anlatır: " Rind, hind vezninde, vaktiyle bugünkü genç gibi her ne yapsa alkışlanır bir sınıfın adı idi. Bugün, yeni edebiyatımızda yeri kalmadı. Bundan sonra edebiyat tarihi ile ilgilenenler onun mânâsını sözlüklere müracaat edince anlayacaklar. Farsça sözlüklere bakılınca rindin mânâlarının karmakarışık yazıldığı görülür. Bunların cümlesi göz önüne alınca görülür ki rendîden, tahtayı kazıyıp cilâlamak fiili kökünden gelen tahta kazıma âletine rende denir. Rende ile kazınan kazıntıya (yongaya) hind vezninde rind denir. Mecâzen şerefsiz, haysiyetsiz, alelade adamlara, bizdeki " süprüntü" gibi, yaygın olarak ad olmuştur. Haysiyetini gözetmeyip, meyhanelerde, yiyip içip çalıp oynanan yerlerde eğlenir, sefâ düşkününü kimseye de rind demişlerdir. Sonra şair, edip, zarîf, yeme içme ve sohbetle düşkün insanlara da rind denilmiştir. Daha sonra da evliyaulahdan ve tarikat ehlinde lâubâlî meşrepli, bir mezhebe pek bağlı kalmayan ve melâmî tabir olunan

dünyâya ve dünyâ nimetlerine aldırmayan bir tip olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

İsmail Habib Sevük, rindden bahsederken, " *O bir çok kıymetleri bir araya toplayan bir mahiyet taşır; onda tasavvuf, aşk, içki, gönül adamlığı, iç doluluğu ile dışa ehemmiyet vermemek; hayata ve hâdiselere yukarıdan bakmak, güzelliklerden anlayış, paraya kıymet vermeyiş; duygulu ruh; hepsi var.* " ²⁷⁵ şeklindeki ifadeleriyle, rindin kendisinde birleştirdiği özellikleri sıralar.

Klasik Edebiyat'ta rind, aynen sevgili tipinde olduğu gibi hem maddî hem de manevî planda olmak üzere iki hüviyette karşımıza çıkar. Birisi İlâhî aşkı terennüm

gayrı mutaassıp, sermest ve aşkı ilâhî olan âriflere de rind vasfı câiz görülmüştür. Gerçi cümlesi te'vil götürür şeyler ise de bu zâtların gerek hâlleri ve zâhitlerin meslek ve meşrebine zâhiren uygun olmadığından halkın rind tabirini üzerlerine almış oluyorlar... Osmanlı edebiyat tarihinde şeriâtın zâhirine uymayan ve tasavvuf neş'esiyle şiir yazarların cümlesi kendilerini ilâhî rindler zümresinden saymışlardır." (*Metin Akar, Su Kasidesi Şerhi, s. 38-39. (Veled Çelebi, " Müstesnâ Güzeller " Türk Yurdu, Teşrinievel 1341, C. III.S.I.)* .

Prof. Dr. Haluk İpekten rindi, " kalender, hoşgörü sahibi, derdi ve zevki bir tutan, gönül ehli, olgun insan, dışı kötü görünse, sarhoş olsa da içi iyi, temiz insan anlamlarında kullanılır. Tasavvuf ilâhî aşk şarabıyla kendinden geçmiş olan, dünya zevklerine önem vermeyen, dünyadan elini çekmiş ârif demektir. " ²⁷⁴ şeklinde tarif eder. (*Haluk İpekten, Nâ'îli, s. 150-151.*)

Agah Sırrı ise, " bu divan şairlerinin hüviyetidir. Divan şairleri, şahsen nasıl bir hayat takip ederlerse etsinler, daima dünya âlâyişinden uzak bulunmak, maddeye kıymet vermez görünmek isterler. Onlar için cihanın bir pula değeri yoktur. Daima rintlikten bahsetmeleri, lâübâlî ve derbeder görünmeleri bundandır. Ağzına bir katre içki koymayanların bile, zaman zaman meyhaneden, şaraptan ve sâkiden bahsetmeleri de, yalnız bazı hakikatları tasavvufî remizlerle ifade etmek istemelerinden değil, belki rint ve derbeder görünmek arzusuna uymalarındandır." şeklindeki ifadeleriyle rind hakkındaki görüşlerini bildirir. (*Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, s. 558.*)

Tasavvufî olarak ise rind, " halkın hakkındaki söylediklerine aldırmadan gönölünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi, rızâ mertebesine erdiği mertebesine erdiği için her şeyin ilâhî takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrâkine eren kâmil insan. Tefviz ve tevekkül ehli, zâhid ve âbidler gibi dinin şeklinde kalmayıp özüne ve içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvif. Rindler daha çok melamîler ve kalenderler gibi gelenek ve göreneklere aldırmadan geniş bir hürriyet ve gönül rahatlığı içinde yaşarlar." (*Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.437-438.*)

Tasavvuf Lugatı'nda Cahit Baltacı, " Görüşleri lâübâlî, kayıtsız, münkir, hakikatte ise selâmeti mücip hâli olan kimseler " (*Cahit Baltacı, Tasavvuf Lugatı, s.140.*) derken Necmettin Halil Onan, " dünyanın dertleri ile zevklerini gözünde bir tutan, içinde bulunduğumuz gerçek âlemin kayıtlarına servetine, mevkilerine kıymet vermeyip başka bir âlemin hazları ve coşkunlukları içinde yaşayan adam; eski telâkkiye göre olgun ve kâmil insan. " şeklinde tanımlar. (*Necmettin Halil Onan, İzahlı Divan Şiir Antolojisi, s. 518*)

²⁷⁵ İsmail Habib, *Edebiyat Bilgileri*, s. 163.

eden, diğeri de sadece eğlenceyi seven, içki içen, dünya ile pek alâkası olmayandır.
Meselâ Fuzûlî,

*" Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı " ²⁷⁷*

derken Nedîm,

*" Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Arunla şeyhi efendi de babalı kızlıdır " ²⁷⁸*

şeklindeki ifadelere yer verir. Görüldüğü üzere Fuzûlî'nin rindi, İlâhî aşk yolunda, aşk şarabını içen ve bu sebeple kendisinden geçerek halka rüsva olmuş bir rinddir. Nedîm'de ise bu rind hüviyetinin aksine, içki içen, eğlenmeyi seven ve hayat felsefesi olarak dünyadan zevk almayı amaçlayan bir rind hüviyeti çizilmiştir.

Eski Türk Edebiyatı'nda hemen vazgeçilmez tiplerden biri olan rind ve onun karşı tipi olarak ele alınan zâhid için müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Meselâ Fuzûlî 'nin Farsça yazdığı Rind ü Zâhid'i ²⁷⁹ bunlardan biridir.

Vâlî, Dîvân'ında rind ile ilgili pek çok unsur kullanmıştır. Dünyada mutlu olabilmeyenin şartını şarap kadehi gibi rindlerin meclisinde olmaya bağlar:

*" Cihânda hâtır-ı şâd u leb-i pür-hande istersen
Hemîşe sâgar-ı sahbâ gibi hem-bezm-i rindân ol " (g. 234/4)*

Yine pek çok beytinde rindin vasıflarını sayarak ondan melâmet ehli, rütbe ve mevkiye düşman, riyâsız olarak bahseder:

²⁷⁷Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, s. 260.

²⁷⁸Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, s. 280.

²⁷⁹Eserin Türkçe'ye tercümesi için bkz. *Rind ile Zahid*, Çev. Hüseyin Ayan.

*"Melâmet ehli olan rind-i menzilet-düşmen
İzâle-i şeref ü i'tibârdan ne alur " (g. 84/2)*

*"Terk-i riyâ vü sem'ada mümtâz-ı vakt iken
Rinde düşer mi ede heves pârsâluğa " (g. 312/7)*

Şair, " birbirin bilür " redifli gazelinde Nefî'nin meşhur gazelindeki " ehl-i dilin " birbirini bilmesi gibi " rengîn-edâ vü nâdiredân, cevheriyân,bâde-keşân, nükteverân, dil ü cân " yanında gamla dilin müşebbehünbibi olarak aldığı rindlerin de birbirini bildiklerini söyler:

*" Rengîn-edâ vü nâdire-dân birbirin bilür
Bu çârsûda cevheriyân birbirin bilür
Evvel nazarda vâkıf olur keyf-i hâline
Bir şemme ile bâde-keşân birbirin bilür*

*Semtinden anlamur revîşi şûh-meşrebün
Ednâ nıgehle nükte-verân birbirin bilür*

*Gamla dilün münâsebeti sanma tâzedür
Çokdan ol iki rind-i cihân birbirin bilür*

*Bir hücremün mukîm ü enîs ü kadîmidür
Meşrebde Vâliyâ dil ü cân birbirin bilür " (g. 115)*

Rind ile içki münasebetini,

" *Safâ-yı seyr-i meh-i bedri n'eylerüz sensüz*
Ginâ verür mi tehî-kâse rind-i bâde-keşân " (g. 355/5)

Kandan okusun harf-i neşâtı dil-i rindân
Âsâr-ı rûsûm-ı hat u peymâne mi kalmış " (g. 176/4)

ve onun mevsiminin bahar olduğunu, bu mevsimde meyhânelerin daha da olduğunu ifade eder:

" *Verdi revâc mey-kedeye yine nev-bahâr*
Âğâz-ı 'azme başladı rindân birer birer " (g. 63/5)

Şair, kendisinin de rind-meşrepli olduğunu belirtir. Ancak Vâfi 'deki rind telâkkisini aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere, bazan manevî bazan da maddî planda ele almak mümkündür :

" *Ben rind-i bâde-nûşî-i câm-ı mahabbetem*
Dehrün verür şarâb-ı safâsı kesel bana " (g. 6/3)

" *Ol rind-i tâze-vâdî-i 'aşkam ki yârumun*
Vermem gam-ı firâkı zevk-ı visâline " (g. 343/2)

" *Rind-i gedâ-yı gûşe-i meyhâne olduğum*
Besdür bana zamânede ikrâm-ı rûzgâr " (g. 39/5)

" *Ehl-i gaflet ne bilür rütbe-i keyfiyyetümüz*
Neş'eyüz rind-i kadeh-kâr pesendidesiyüz " (g. 166/5)

1.2.4.2.7.5. Zâhid ve Sûfi

Zühd kelimesinin ism-i fâili olan zâhid, perhizkâr demektir. ²⁸⁰ Rindin zıddı olan zâhid, dinin kısrında kalıp özünü anlamayan ve bu sebeple rindi daima kınayan bir tiptir. Rindin, maksadı hakiki sevgiliyken zâhid, âhîret ve cennet için çalışır.

Zâhid hakkında lugatlarda ve Klasik Türk Edebiyatı'yla ilgili eserlerin hemen hepsinde hem-fikir olunan husus, zâhidin kaba, ham sofudur. ²⁸¹ Her şairin, hattâ sûfi şairlerin şiirlerinde bile zâhiden, sûfiden, vâizden bahsedilir. Bu durumu Sûdî, " sofilere ta'rif şuarânın de'bindendir " ²⁸² ifadesiyle belirtmiştir. Yine şerhler ilgili eserlere bakıldığında özellikle zâhid ve sûfi kelimelerinin müterâdif olduğu zımnen kabul edilmiş gibi görünmektedir. Zâhid ve sûfinin bu bâbda zikri

²⁸⁰ Mütercim Âsım, *Kamûs Tercümesi*, C.I, s. 1156.

²⁸¹ Ağâh Sırrı Levend zâhid için, " bu da, ham sofunun hüviyetidir. Rintliği şiar edinen divan şairi, zâhitten hiç hoşlanmaz. Her hâdiseye çatık kaşla bakan, her mubahı haram sayan, her hükmü, kafası ile denk olan kara kaplı kitaptan çıkararak ham ve kaba sofudur, onun menfûrudur. O bilir ki, her tabii harekete: (günahı!) diye şehadet parmağını kaldıran zâhidin hususî hayatı, kitabının kabı gibi karadır. İşte kendini ârif addeden divan şairi için, hiçbir müsamaha kabul etmeyen bu riyâkâr sofuya ta 'netmek, bir âdet hükmüne girmiştir. " der. (*Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.561.*)

Tasavvuf Terimleri Lugatı'nda, " a) Dünyaya râğbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el-etek çeken. Kendini bütünüyle âhirete ve Hakk'a veren, mala, mülke, makama ve şöhrete değer vermeyen dünya ile âhîret arasında tercih yapmak gerektiği zaman ağırlığını daima âhîretten yana koyan. Zühd, " Dünya sevgisine gönülde yer vermemek. " anlamına geldiğinden zengin olduğu halde zâhid olan, fakir olduğu halde hırslı (râğib) olan kişiler vardır. b) Zâhid: Ham sofudur, ham ruhludur, pişmemiş olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz şekilci ve zâhici kişi. Ârif ve âşık olmayan kimse. " şeklindeki bilgiler verilmiştir. (*Süleyman Uludağ, a.g.e., s.581.*)

Cahit Baltacı, " çok sofudur, şüpheli şeylerden sakınan kimse. Alevîlerce alevî olmayan kişi. ²⁸¹ olarak tanımlar. (*Cahit Baltacı, a.g.e., s.182.*)

İskender Pala ise zâhid hakkında şu malûmâtı verir: " Kaba sofudur, zâhid. Allâh'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişi. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracak dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Kara kaplı kitaba bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samîmiyetleri yoktur. Şâirler daima zâhidin karşısında âşık görürler. Zâhidde olanlar âşıkta yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zâhid aşkı inkar ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkır, ızdırır verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyâkârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tesbîh eksik olmaz. " (*İskender Pala,, a.g.e., s.577-578.*)

kanatimize göre ikisinin de ortak bir yönü bulunması yani dinin zâhirini benimsemiş olmaları dolayısıyladır. Sûfî, dinin zâhiri yönünü bütün ahkâmıyla benimseyendir. Buna karşılık zâhid, hem helâlden hem de haramdan sakınandır, yani herşeyden el etek çekendir. Ahmet Talat Onay, dünya işleriyle ilgilenmeyen ve dünya zevklerine bîgâne olan perhizkâra zâhid, tasavvuf ehli ve öyle görünen kimselere de sûfî dediğini belirtirken²⁸² İskender Pala da, sufi maddesinde, zâhid karşılığı olarak bu kelimenin kullanılmasından bahsederken²⁸³ hem bu iki kelime arasındaki farklılığı hem de bu kelimelerin karıştırıldığını böylece ifade eder. Klasik edebiyat şairlerinin, kullandıkları her kelimenin ayrı bir ehemmiyeti olduğu düşünürsek zâhid diyecekken neden sûfî dediğini de düşünmemiz gerekmektedir. Zâhidin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- a. akli rehber edinir,
- b. cenneti medheder, cehennemi anar,
- c. raks ve semâ eder,
- d. perhiz ve riyazet eder,
- e. rüyâ ile çokça ilgilenir,
- f. uzlette yaşar, eğlenmez,
- g. devletlilere yakındır,
- h. güzellere bakmaz,
- ı. âşığı mey ve mahbûbdan meneder,
- i. âşığa nasihat ve ta'ın eder,
- j. katı, taş yüreklidir,
- k. gafil, gümrahdır,
- l. cahil, nâdândır,
- m. hod-bin, hod-peresttir,

²⁸¹ Ahmet Talat Onay, a.g.e, s. 443.

²⁸² Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.443.

²⁸³ İskender Pala, a.g.e., s. 486.

- n. soğuk, huşk, kabîhdir,
- o. kördür,
- ö. gönlü saf değildir,
- p. riyâkâr, münâfikdir,
- r. fitne ve nifak saçar,
- s. inkârcı, kâfirdir,
- ş. kendisiyle alay edilir,
- t. kendisine şarap ve mahebûb teklif edilir,
- u. müselles içer,
- ü. sonunda şaraba başlar.²⁸⁴

Vâlî, Dîvân'ında bu ayrımı yaparak zâhid yanında sûfiye da yer vermiştir:

*" Zıll-ı Zât 'ı sâye-i hurşîdi hep yek-sân bilür
Mezhebinde sûfinün tefrik-i şey' işrâkdür " (g. 108/7)*

Şair, sevmediği bir tip olan zâhidi Dîvân'da pek çok yerde ifade etmiştir.
Herşeyden önce onun, dininde samimî olmadığını söyler:

*" Gördüğüm her kâfire kâfir demem şimden gerü
Zâhidâ gerçekse ger da 'vâ-yı İslâm 'un senün " (g. 218/7)*

Ona, hiçbir şey emanet edilemez:

*" Zâhidâ 'arz-ı tefâ eyleme kim yârı degül
Düzd-i maslûbı bile sana emânet edemem " (g. 251/5)*

²⁸⁴ Ahmet Atilla Şentürk, *Sûfi yahut Zâhid Hakkında*, s. 40-70.

Vâli, zâhid için, har (g. 365/5), hâbîde-edâ, atvâr-ı bed (g. 286/2), rîş-i belme, bürîde- seblet (g. 344/1), nâdân (g. 178/4), turş-rûy, hum-ı hal (g. 7/3), zemîn-i şûre (g. 84/3), riyâ-fesâne (g. 152/5), ef'âl-i nâ-pesend (g. 164/3), belâdet-nijâd (g. 378/7) şeklindeki ifadeleri kullanır.

Onda hiç kimseye karşı iyi niyet olmadığını,

" Nasihatda kıyâs-ı nefis edersin 'âlemi yek-ser

Derûmunda senün bir ferde zâhid hüsn-i zan yoktur " (g. 77/3

)

şeklindeki ifadelerle verir. Zâhidin lebin zevkından dahi anlamadığını ise aşağıdaki beyitte söyler:

" Zâhid mezâk-ı nûş-ı lebünden ne anlasun

Her murg-ı sıfle tûtî-i sükker-gıdâ degül " (g. 237/4)

Vâli'ye göre, " iddi'â-yı zühd "de bulunan pek çok kişi " sübha vü zünnâr" in gerçek mânâsını anlamaz:

" Çok iddi'â-yı zühd eder eşhâsı görmüşüz

Bahse gelince sübha vü zünnârı anlamaz " (g. 117/5)

Bütün bunlara karşılık zâhidin de " 'işret-i pinhân " yaptığından haberdâr olduğunu belirtir:

" Zâhidün bilmedük i 'râzını bizden ammâ

Etdügi 'işret-i pinhânını bilmez degülüz " (g. 153/3)

Dîvân'da ayrıca zâhîde hitaben bir de gazel bulunur. Bu gazelde şair, Klasik şiirde çok kullanılan ancak lugat mânâsının dışında derin mânâlar ihtivâ eden bazı kelimelerin ve ifadelerin, dinî meselelere zâhirî olarak bakan zâhid tarafından

anlaşamadığını belirtir. Meselâ gazelde yer alan lebin ıstılâh mânâsı kelâmdır. Zâhidin yasakladığı bâde, Allâh aşkıdır. Yâr, İlâhî sıfatlara denir. Vasl ise, gâib olana (Hakk'a) ermektir:

" Zâhid leb-i nigâra ne dersin sözün nedür

Ol la'l-i âb-dâra ne dersin sözün nedür

Rindâna men'-i bâdeyi zâhid güzel dedün

Derd-i ser-i humâra ne dersin sözün nedür

Etdi rakîb-i derbederi yârdan cüdâ

Te'sîr-i inkisâra ne dersin sözün nedür

Teşrîfe va'd ederse de ol şûh-ı dil-firîb

Âlâm-ı intizâra ne dersin sözün nedür

Bin nakd-i cân-nisârına degmez mi bir demi

Hengâm-ı vasl-ı yâra ne dersin sözün nedür

Mecmû'a-i huzûrı perâkende etdi âh

Evzâ'-ı rûzgâra ne dersin sözün nedür

Âzâr-ı yârı çekmedeyüz her ne hâl ise

Ağyâr-ı nâ-be-kâra ne dersin sözün nedür

Olmış esâfile yine sermâye-i neşât

Vâlî o yâdigâra ne dersin sözün nedür" (g. 97)

1.2.4.2.7.6. Ârif

Tanıyan, bilen âşinâ mânâlarına gelen ârif, marifet sahibi kimsedir. Tasavvufta âlim ve ârif arasında açık bir ayrım yapılmıştır. Âlim, ilmî faaliyetleri arttıkça bilgisinin de arttığını düşünmekte, ârif ise marifeti arttıkça hayreti artmakta ve marifetten âciz olduğunu idrâk etmesi en yüksek marifet olarak kabul edilmektedir. Âriflerin, konuşmaktan çok susmalarının sebebi ise, hiçbir şey bilmediklerini yahut bildiklerinin eksik olduğunu idrâk etmiş olmalarındandır. Ârif, irfan makamını çok zor bir şekilde elde eder ve hayrı Allâh'ın cemâl, şerri ise celâl sıfatının tecellisi olarak gördüğünden hayrı da şerri de hoş karşılar.²⁸⁵ Sûfiler, " Nefsini bilen Rabb'ini bilir " hadisi gereğince öncelikle nefsini, yaradılma sebebini bilenlerin ârif olacağını savunurlar. İrfânın Allâh vergisi olduğunu bu sebeple aklın eseri olan ilimden daha üstün olduğunu iddia ederler. Can gözleri açık olan bu kimseler için, ârif-i bi'llâh, kutb, ehl-i din, ehl-i hâl, veli gibi tâbirler de kullanılır.²⁸⁶ Keşf ve müşahede yoluyla yani manevî tecrübelerle Allâh hakkında bilgi sahibi olanlara ârif-i bi'llâh, Allâh'a da Ma'rûf denir. Ârif için pek çok sözler söylenmiştir: " Ârif su gibidir, içinde bulunduğu şeyin rengini ve şeklini alır. " " Ârifi hiçbir şey bulandırmaz, herşey onunla durulur. " Ârif aynı zamanda insan-ı kâmindir.²⁸⁷

Şair, hakikî bir ârifin bu fâni dünyada kazanılan şerefin değerini bildiğini söyler:

*" Hakikî 'ârif olan fehm eder mezâyâsın
Netîce-i şeref-i dehr-i bî-bakâ ne imiş " (g. 178/6)*

²⁸⁵ Süleyman Uludağ, " Ârif ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, C. 3, s.361-362.

²⁸⁶ İskender Pala, a.g.e.,, s.40.

²⁸⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.52-53.

Ârif, irfan sahibi bir insan olduğundan onun nazarında herşeyin eşit olduğunu, zehir ve şekerin neticede aynı geldiğini belirtir:

*" Vermez dehân-ı 'ârife tağyîr zehr ü kand
'İrfan-mezâka hanzal ü bittîh hep lezîz " (g. 38/3)*

Ârif, herşeyden önce sözlerine, davranışlarına dikkat eden bir nevi timsâl olabilecek bir tiptir. Bu yüzden boş sözler söylemesi, mânâsız konuşması doğru değildir:

*" Bû 'l-hevesler işidür laklaka-i bî-ma'nî
Dehen-i 'ârife uymaz hele güftâr-ı heves " (g. 170/4)*

Ârif, aynı zamanda her ne çekerse çeksin derdini başkalarına açıklamayan, herşeyi gönlünde gizleyen, sırrını ifşâ etmeyen bir insandır:

*" Yamup âteşlere ifşâ-yı râz etmez melâlınden
O kim hâl ehli 'ârifdür getürmez derdini kâle " (g. 313/5)*

O, hem inancı hem de sahip olduğu meziyetleri sebebiyle yaratılmış varlıklardan şikâyet etmez. Zîrâ o,

*" Elif okuduk ötürü
Bazar eyledük götürü
Yaradılanı hoş gör
Yaradan'dan ötürü "*

ifadesindeki felsefeyi devam ettirir.

1.2.4.2.7.7. Âkıl

Akıl, insanın diğer varlıklardan ayıran, düşünme ve anlama melekesidir. İnsanın her faaliyetinde güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, yanlış doğrudan ayırmasını sağlayan yegane kuvvettir.²⁸⁸ Mutasavvıflar, İlâhî, ezeli ve ebedî gerçeklerin akılla kavranamayacağı düşüncesindedirler. Tasavvufta insan aklına akl-ı cüz'î veya akl-ı mecâz adı verilir. Nazarî akli reddeden ve bu sebeple keşf ve marifet anlayışlarına uygun bir akıl anlayışı ortaya atan mutasavvıfların bu akılla ilgili bazı tarifleri şöyledir:

1. Hak ile batılı ayırdedici nûr,
2. Rabbanî latife, kalp,
3. Allâh'a ibadete vasıta olan düşünce, ibadete yol gösteren ışık.²⁸⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de akılla ilgili kelimeler 49 yerde geçer: akalühu,²⁹⁰ ta'kulüne,²⁹¹ na'kul,²⁹² ya'kılüha,²⁹³ ya'kılüne.²⁹⁴ Daha çok aklını kullanma, düşünme, akletme mânâlarında kullanılmıştır. İlk olarak 2 (Bakara) 44'te geçer: " (Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz ? Aklınızı kullanmıyor musunuz ? " Kur 'ân'da bir de akılla ilgili olarak ulü'l-elbâb, ulü'l-epsâr yanında nazar ve ibret kelimelerinden türemiş kelimeler de kullanılır. Ulü'l-elbâb 16 yerde,²⁹⁵ ulü'l-epsâr 3 yerde,²⁹⁶ nazara,²⁹⁷ anzur,²⁹⁸ tanzur,²⁹⁹ tanzurûn,³⁰⁰

²⁸⁸ Süleyman Hayri Bolay, " Akıl ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.II, s.263.

²⁸⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.35-36.

²⁹⁰ 2 (Bakara) 75.

²⁹¹ 24 yerde geçer. Meselâ 2 (Bakara) 44, 73, 76, 242.

²⁹² 67 (Mülk) 10.

²⁹³ 29 (Ankebut) 43.

²⁹⁴ 22 defa geçer. Meselâ 2 (Bakara) 164, 170, 171.

²⁹⁵ 2 (Bakara) 179, 197, 269, 3 (Âl-i İmrân) 7, 190, 5 (Mâide) 100, 12 (Yûsuf), 111, 13 (Ra'd) 19, 14 (İbrahim) 52, 38 (Sad) 29, 39 (Zümer) 9, 18, 21, 40 (Gâfir) 54, 65 (Talak) 10.

²⁹⁶ 3 (Âl-i İmrân) 13, 24 (Nûr) 44, 59 (Haşr) 2.

yanzurû,³⁰¹ yanzurune,³⁰² a'nzur,³⁰³ a'nzurna,³⁰⁴ a'nzûrû,³⁰⁵ a'nzurûnâ,³⁰⁶ fanzûrî,³⁰⁷ tunzirûn,³⁰⁸ anzirnî,³⁰⁹ yunzarûn³¹⁰ v.b. gibi ve daha 13 kelime muhtelif sayılarda, ibret 6 defâ,³¹¹ fa'tebirî ise 1 yerde³¹² kullanılmıştır.

" Allâh'ın ilk yarattığı şey akıldır " hadisi gereği ilk yaratılan varlığın akıl olduğu kabul edilmiş ve buna akl-ı evvel denmiştir. Akl-ı evvel'e, Kalem-i a'la, adl, imâm-ı mübîn, hakikat-ı Muhammediye, Dürre-i beyzâ, Nûr-ı Muhammedî, ukâb, Rûh-ı a'zam da denilir. Mutasavvıflar aklın iki hususiyeti üzerinde durmuşlardır. " Allâh akılla idrâk edilemez " dediklerinde kıyas ve mantıkla hareket eden akl-ı meaş'ı, " Allâh akılla bilinir " dedikleri zaman ise kıyas gibi unsurlar olmadan idrâk eden akl-ı evvel'i (akl-ı mead) kastederler³¹³. Akl-ı meaş, maddî şeylere yönelik, dünyevî olmakla birlikte, akl-ı mead, aklın gönle yönelik manevî vechesidir.

Bunların dışında bir de akl-ı küll vardır. Bu akıl, vahdet'i, misâl ve ruhlar âlemini görebilen akıldır ki peygamberlerin ve velilerin aklı böyledir. Bu akla üç bilgi verilmiştir: Hak bilgisi, nefis bilgisi ve ihtiyaç bilgisi.³¹⁴

Mutasavvıflar, Allâh'a ulaşmak için akılı değil de gönlü ve aşkı rehber edinirler. Akıl, onlar için kötü bir yol göstericidir. Bu sebeple akla olumlu bakılmaz.

²⁹⁷ 9 (Tevbe) 127, 37 (Saffât) 77, 74 (Müddesir) 21.

²⁹⁸ 7 (A'râf) 143.

²⁹⁹ 59 (Haşr) 17.

³⁰⁰ 4 yerde geçer. Meselâ 2 (Bakara) 55.

³⁰¹ 8 yerde geçer. Meselâ 7 (A'râf) 185.

³⁰² 19 yerde geçer. Meselâ 2 (Bakara) 210.

³⁰³ 26 yerde geçer. Meselâ 2 (Bakara) 259.

³⁰⁴ 2 (Bakara) 104, 4 (Nisâ) 46.

³⁰⁵ 9 defa geçer. Meselâ 3 (Âl-i İmrân) 138.

³⁰⁶ 57 (Hadîd) 13.

³⁰⁷ 28 (Neml) 33.

³⁰⁸ 7 (Âl-i İmrân) 195, 10 (Yûnus) 71, 11 (Hûd) 55.

³⁰⁹ 7 (A'râf) 14, 15 (Hicr) 36, 38 (Sad) 79.

³¹⁰ 6 yerde geçer. Meselâ 2 (Bakara) 162.

³¹¹ 3 (Âl-i İmrân) 13, 12 (Yûsuf) 111, 16 (Nahl) 66, 23 (Mü'minun) 21, 24 (Nûr) 44, 69 (Hâkka) 26.

³¹² 59 (Haşr) 2.

³¹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 36-37.

³¹⁴ İskender Pala, a.g.e., s. 29.

"Men akıldan isterem delâlet
Aklum bana gösterür dalâlet"³¹⁶

ifadesi aklın, kötü bir kılavuz olduğunu ifade eder.

Klasik Edebiyat'ta şairler, tıpkı mutasavvıflar gibi akli yetersiz bulurlar ve aşkın zıddı olarak ele alırlar.

Bilindiği gibi aklın ism-i fâili olan âkıl, hukuk açısından temyize sahip kimsedir. Hukuk terimi olarak iyi ve kötüyü, kâr ve zararı ayırabilen kendi kendine yeten kimsedir. İnsanın, ibadet ile mükellef tutulabilmesi için âkıl olması gerekir. Bu hususta Hz. Muhammed bir hadisinde, " üç kimseden kalem kaldırıldı (dinî yükümlülüklerden muâf tutuldu): Bulûğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve şifâ buluncaya kadar akıl hastasından " buyurmuştur.³¹⁷

Tasavvufta âkıl, dünveyî alâkalara düşmeyen kimsedir. Alâmetleri olarak, bekâ yurdunu sevmesi, fenâdan hoşlanmaması sayılabilir. Emânet, doğruluk, iyi dost ve sır gibi hususları muhafaza eder.³¹⁸ Tasavvufta aklın değersizliği üzerinde durularak asıl kıymetli olanın gönül ve aşk olduğu ifade edilir. Âkıl da aklın değerini, onunla bir yere varılamayacağı idrâk edendir. Akıl için " hikem " redifli kasidesinde,

" Aklımı bir şey samup idrâkine sarf eyleyüp
Oldı bî-çâre hakîm ol rehde nâdân-ı hikem " (k.1 / 15)³¹⁹

şeklindeki ifadeleri kullanan Esrâr Dede, aklın değersizliği üzerinde durur. Mevlânâ da, " Bu aklın mahremi, akılsızdan başkası değildir. "³²⁰ diyerek akla ehemmiyet verilmemesi gereğini ifade eder.

³¹⁶ Muhammed Nur Doğan, *Leylâ ve Mecnûn (Fuzûlî)*, s.

³¹⁷ Hamdi Döndüren, " Âkıl ", D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.2, s.247.

³¹⁸ Süleyman Uludağ, a.g.e, s.35.

³¹⁹ Esrâr Dede, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi İlâvesi, 162, yk. 2a.

³²⁰ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi I (Mevlânâ)*, s. 27.

Vâli Dîvânı'nda, aklın önemi üzerinde durularak akıl sahibi olmayanların ayırt etme özelliğinin bulunmadığı vurgulanır:

*" Nâdân-ı bî-hıred edemez fark Vâliyâ
Lahn-ı hezâr-ı nâzüki savt-ı hamîrden " (g. 282/8)*

Akıllı kimsenin bu fanî dünyaya meyletmeyeceği hattâ bunu gönlünden bile geçirmeyeceği ifade edilir:

*" Bir iş mi imiş câh-ı fenâ meyl ede 'âkıl
Hûlyası bile câdde-i dilden güzer etmez " (g. 137/2)*

Vâli, âkıl olanların sohbetinin ehl-i akılla olduğunu yani " el-cins ma'al-cins " sözünün burada geçerliliğini, mestlerin sohbetinden bir zevk alamadıklarını anlatır:

*" Erbâb-ı hûşa sohbet-i mestâneden ne hazz
Atvâr-ı nâ-münâsib-i dîvâneden ne hazz " (g. 187/1)*

Aynı zamanda âkıl kimselerin, bu dünyanın her türlü gamını, kederini, felâketlerini kısaca her hadisesini farketmelerinden dolayı rahat olmadıklarını, en rahat, ser-âzâd kimselerin " dîvâne olanlar " olduğunu ise,

*" 'Aklında nice dürlü beliyât mukarrer
Âzâde imiş dehrde dîvâne olanlar " (g. 43/7)*

ifadesiyle belirtmiştir. Tasavvufta, bî-hûş, ser-âzâd, mecnûn, dîvâne gibi kelimeler deli demek değildir. Bunlar aklının yetersizliğini idrâk ederek gönlünü çalıştıranlardır.

1.2.4.2.8. Devir Özellikleri

XVII.yüzyıl'da başlayıp sonraki dönemlerde daha tesirli bir şekilde hissedilen hem siyasi hem de sosyal hayatta meydana gelen bozulmalar ve düzensizlikler, Devlet-i aliyye'de yaşayan pek çok insan yanında sanatkârları ve özellikle şairleri çok etkilemiş, bilhassa şairler gerek edeb gerekse yönetim bakımından duygu ve düşüncelerini bazıları hariç çok açık bir şekilde ifade edememişler, bu durumu felekten, zamaneden şikâyet şeklinde ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte özellikle Nâbî ve onun ekolünün temsilcisi olan bir kısım şair, hikemî vâdîde şiir söylerken biraz da bu ekolün elverişli olması dolayısıyla diğer şairlere nazaran duygu ve düşüncelerini daha geniş olarak ifade edebilmişlerdir. Şairler, devlet müesseselerinde ehil olmayan kişilerin görev alması, rüşvet, dalkavukluk, ilim sahibi kişilere kıymet verilmemesi v.s. gibi pek çok hususu ifade etmişlerdir. Bu hususların yanında şairin yaşadığı coğrafya, hayat şartları ve mizâcı da devir telâkkisinde önemli rol oynar.

Vâlî, daha önceleri ilim ve irfana, maneviyâta değer verilirken artık geçer akçenin " hûbân ve direm " olduğunu, " har-meşrebân" a, cahil kişilere rağbet edildiğini, buna karşılık marifet ehlinin, bilgili kimselerin kadr u kıymetinin bilinmediğini belirten ifadelerle yer verir:

*" Görür mi râhatı 'âlemde merd-i dâniş-ver
Zamâne böyle vü atvâr-ı nâ-sezâ böyle " (g. 339/3)*

*" Metâ'-ı ma'rifet düşmüş kesâda sük-ı devrânın
Revâc ü rağbeti ger olsa da har-meşrebânındur " (g. 78/2)*

" Eder mi râhatı bu 'arsa-gehde ehl-i kemâl

O râhatun ki ana mihnet ihtimâli ola " (g. 315/3)

" İrfân-pesend olur mı bey ' ü şirâsı Vâlî

Yek-ser metâ'-ı 'âlem kem-harc u kem-bahâdur " (g. 71/7)

" Olunca cilve-i nevle nümâyân çün zer-i mahbûb

Yeniden etdi dünyâyı ser-â-ser çâker-i mahbûb " (g. 22/1)

Zamânede, imandan olan vatan sevgisi dahi yoktur³²⁰:

" Me 'âd-ı aslî nisyâna çekilmişler ne hâletdür

Zamâne merdümünde gâlibâ hubbü 'l-vatan yoktur " (g. 77/2)

Doğruluk ve sadakatin kalmaması yanında güvenilecek bir kimsenin bile bulunmadığını,

" Yâ 'ayb-cûluk eder yâ olur zarar-hâhun

Ümîd-ı sıdk edecek âşinâ mı kalmışdur " (g. 82/5)

" Etmiş harâb esâsını hep tîşe-i nifâk

Ma 'mûre-i sadâkatun âsârı kalmamış " (g. 175/3)

şeklindeki beyitlerle verir.

Bunların yanında Vâlî, kendi kıymetinin bilinmediğinden şikâyet eder:

³²⁰ " Hubbü'l-vatan mine'l-imân " Bu hadis için, " Taranan sahih hadis kitaplarında böyle bir söze rastlanmadı. Hadis bilginlerinden Zerkeşî, Seyyid Muînüddin es-Safûrî, Sehâvî, Menûfî, Sagâni bu sözü uydurma hadisler arasında gösterirler. Hadis bilginlerinden bir kısmı, " Allah yolunda niye savaşmayalım? Oysa biz yurtlarımızdarn ve oğullarımız arasından çıkarılıp sürüldük. " (Bakara, 2/246)meâlindeki âyete dayanarak mânâsının doğruluğunu savunurlar." Şeklindeki bilgi verilmiştir. (Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, s. 71.)

" *Zamân kadründe nâdânluk ederse gam degül Vâli*
Ne bilsün bir fîrû-mâye edâ-yı resm-i ikrâmı " (g. 368/9)

Vâli, etvârının " ehl-i vakte " uymadığını, zamânenin " bârid edâli " olduğunu
 " süfehâ zümresi " nin " 'ulüvv-i rütbe " sahibi olduğu ifade eder:

" *Uymazsa ehl-i vakte mümâşâtumuz n'ola*
Bîgânedür zamâneye refîârumuz bizüm " (g. 264/8)

" *Nâ-çâr hazm eder eden olursa Vâliyâ*
Ebnâ-yı vaktün etdügi bârid edâları " (g. 377/7)

" *Süfehâ zümresine çıkdı 'ulüvv-i rütbe*
Hisse-i ehl-i hîred sehm-i elemdür şimdî " (g. 387/4)

Şairin devirle alâkalı olarak ele aldığı hususlardan biri de, zamanın her ne
 olursa olsun geçip gittiğidir. İster sevinç ister üzüntüyle dolu olsun her an geçicidir.
 Bunun için âh etmenin, ağlamanın gereği yoktur:

" *Yokdur bakâ meserret ü hüzninde 'âlemün*
Mânend-i bâd-ı tünd şitâbân gelür geçer (g. 50/4)

" *Alt olma çok da sıkletine 'acz u âhla*
Ger gelse de havâdis-i devrân gelür geçer " (g. 50/5)

Şair, " zamânemüzün " redifli şiirinde zamânenin sefil yaradılıştta olduğunu,
 her anın rezâlet ile geçtiğini, " lezzet-i şehd ü semi " bilinse dünyanın zevkine
 fesad gelmeyeceğini, âleminin elemle ikiz olduğunu, bu devirde paranın dahi

alçaklarda olduğunu, ifşâ-yı sır eyleyecek bir mahremin bulunmadığını, bilgisinin dahi vahdet remzinden anlamayacağını belirtir:

*" Esâfil olmağıla mükremi zamânemüzün
Rezâlet ile geçer her demi zamânemüzün*

*Mezâk-ı 'âleme gelmezdi ihtilâl ü fesâd
Bilinse lezzet-i şehd ü semi zamânemüzün*

*Ne kâbil eylemek icrâ-yı hükm-i râhat-ı cân
Elemle tev'em iken 'âlemi zamânemüzün*

*Edânî semtinedür yine ekser-i meyli
'Azîz ise ne kadar dirhemi zamânemüzün*

*Ne feyz-yâb olacak güft ü gûy-ı fâsidden
Olursa râhat olur ebkemi zamânemüzün*

*Berây-ı tecrübe izhâr-ı sırra cür'et yok
Müsâvî mahrem ü nâ-mahremi zamânemüzün*

*'Adüvv izâlesi îrâs-ı şâdî etmez mi
Sürûrâ bâdî iken mâtemi zamânemüzün*

*Garîb mes'eledür bahs-i 'âlem-i vahdet
Bu remzi keşf edemez a'lemi zamânemüzün*

Mekâdir olmaz idi böyle pest ü kem Vâlî

Sorulsa rütbe-i piş ü kemi zamânemüzün " (g. 225)

Şair, şikâyet unsuru olarak felekten de bahseder. Hem felek kelimesini hem de bu mânâda çarh, baht, sipihr, gerdûn, tâli' gibi diğer kelimeleri sıkça kullanır. Felek-i nâ-sezâ (g. 128/1), sipihr-i dûn (g. 61/1), sipihr-i fitne-bâr (g. 283/5), sipihr-i cefâ-pîşe (g. 39/6), sipihr-i gaddâr (g. 134/7), sipihr-i kîne-ver (g. 29/4, 178/7), sipihr-i kîne-perver (g. 123/1), baht-ı siyeh (g. 262/9), baht-ı nigûn-sâr (g. 98/5), baht-ı zulmet-fâm (g. 133/3), baht-ı kîne-perver (g. 188/3), baht-ı siyah (g. 191/1) gerdûn-ı dûn (g. 29/6, 165/3), gerdûn-ı sifle (g. 102/3), tâli'-i nâ-ber-karâr (g. 143/4) çarh-ı nigûn-sâr (g. 118/3) şeklinde sıfatlarla sıkça kullanmıştır.

Vâlî'nin felekle ilgili ifadeleri yanında " felek " redifli bir de gazeli vardır. Bu gazelde şair, hitap unsuru olarak ele aldığı felekten sevgisinin misafirliğinden başka hiçbir şey istemediğini, cisminin felek dolayısıyla güçsüz kaldığını, felekin gönül ehlinin bezmini kıskandığını ve bu sebeple ay ile güneşi gözcü tayin ettiğini, lutfunu göstererek aşk sahiplerinin gönlünü yüceltmesini ayrıca felekin o ay gibi sevgiliyi ağyara yâr ettiğini ifade eder:

" Lâzım degül cihânda bize hânümân felek

Tek yârı eyle bezmümüze mihmân felek

Nezzâre eylese göremez çeşm-i âfitâb

Ol denlü etdi cismümüzi nâ-tüvân felek

Reşk etmeseydi ehl-i dilün bezm-i 'işine

Mihr ile mâhı etmez idi dîde-bân felek

Ref' eyle hâkden dil-i erbâb-ı 'aşkı da

Bir kerresinde lutfunu et râygân felek

Olsun deyü hemân dil-i Vâli harâb-ı gam

Ağyâra eyledün o mehi mihribân felek" (g. 203)

Vâli, Klasik Edebiyat'ta pek çok şair tarafından işlenmiş ancak özellikle hikemî tarzda şiirler yazan veya bu nevi unsurları şiirlerinde işleyenler tarafından kullanılan bir mevzû üzerinde durmuştur ki bu da insanın her ne kadar " eşref-i mahlûkât " olsa da noksan olduğu fikridir. Mükemmellik ve noksansızlık sadece âlemlerin yaratıcısı Allâh'a mahsustur. İnsan, " ahseni takvim "³²² üzere yaratılmış, Allâh ona kendi ruhundan üflemiş³²³ ve yeryüzüne halife olarak³²⁴ göndermiştir. Bütün bu üstün vasıflarına karşılık insan, Allâh'a mukayyedir.³²⁵ Bu bâhis üzerine yani zamânede kusursuz insan bulunamayacağı üzerine pek çok şair, çeşitli ifadeler kullanmışlardır. Hüseyin Yorulmaz tarafından tespit edildiği³²⁶ şekliyle bu şairlerin ilki Ahmed Paşa'dır ve onun beyti kendisinden sonra gelen pek çok şair tarafından ya aynen ya da meâlen kullanılmıştır:

" Ahmed'ün aybı güzeller sevmek ise gam degül

Yârsız kalır cihânda aybsız yâr isteyen " ³²⁷

şeklindeki beytinin ikinci mısraı,

³²² " Şüphesiz ki biz insanı en güzel şekilde yarattık " 95 (Tîn) 4

³²³ " Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın " 14 (Hicr) 29 ve bkz. 38 (Sad) 72, 32 (Secde) 9 .

³²⁴ " Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek insanı mı halife kıırıyorsun? dediler. Allâh da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi. " 2 (Bakara) 30 ve muhtelif âyetler.

³²⁵ " Ey insanlar! Allâh'a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur. " 35 (Fâtır) 15.

³²⁶ Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbi Ekolü*, s. 163-167.

³²⁷ Ali Nihad Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı*, s.227.

" *Derd-i dâğ-ı aşk ile geldi Hayâlî kılma red*
Yârsız kalır cihânda aybsız yâr isteyen ³²⁸

diyen Hayâlî Bey tarafından aynen tekrar edilmiştir. Bu mısraı tekrar edenlerden biri de Muhibbî'dir:

" *Bî-vefâ yârun Muhibbî cevri ni ma'zûr tut*
Yârsız kalır cihânda aybsız yâr isteyen ³²⁹

Aşkî,

" *Aşkiyâ vasl istesen hicrândan etme ihtirâz*
Yârsız kalır meseldir aybsız yâr isteyen ³³⁰

diyerek" cihânda " yerine " meseldir " i getirmiştir. Bunları Behiştî, Mihri Hatun, Sâbit, Diyarbakırlı Hâmî, Şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi, Ragıb Paşa, Sünbülzâde Vehbî'nin ifadeleri takip eder ve hemen hepsi insanın noksanlığı üzerinde dururlar. Vâlî, kendisinden önceki bu şairlerin en azından bir kısmını okumuş ve bu ifadeleri görmüş olmalıdır ki,

" *Nâ-yâb iken insân zamânede bî-kusûr*
'Aybsuz yâr ararsa kişi yârsuz kalur " (g. 86/8)

şeklindeki beytiyle bu mevzûa temas etmiştir. Vâlî, zamânede insanın mükemmel olmadığını, herkesin hatâsı olabileceğini, bu sebeple ister sevgili ister dost olsun yâr'ını seçerken fazla titiz davranmaması gerektiğini, kusursuz yâr arayanların neticede yârsız kalacaklarını ifade eder.

³²⁸ Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî Divanı*, s.226.

³²⁹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı*, s. 608.

³³⁰ İskender Pala, *Aşkî Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (Basılmamış doktora tezi), s. 329.

Vâlî'de karşımıza çıkan devirle alâkalı hususiyetlerden biri de, Klasik Edebiyat'ta şimdiye kadar kibar, kültürlü, nâzik mânâsına gelen şehrinin zıddının değişmiş olmasıdır. Bu dönemden önce şehri muhâlifi olarak yani kaba, görgüsüz mânâsında Türk, Türkmen, etrâk gibi kelimeler kullanılırken Vâlî bu kelimeler yerine **Îrânî**'yi kullanmıştır:

*" Göründi hüsn ile çok gerçi şüh-ı Îrânî
Bütân-ı şehri gibi şive vü nezâketi yok " (g. 199/3)*

Zamânede bütün olumsuzluklarına rağmen iyiliklerin ve hoşlukların da olabileceğini, yeter ki insanın iyi niyetle yaklaşması gerektiği ifade eden şair, yine de, bu devirden ve zamânedan o kadar bıkmış bir hale gelir ki,

*" Bu eyyâm-ı rezâ'il-perverün bîzârı olmakdan
Müreccahdur vücûda rihlet-i râh-ı 'adem şimdi " (g. 386/4)*

şeklindeki ifadeleriyle ölümün bu rezil zamanda yaşamaktan daha iyi olduğunu söyler.

1.2.4.2.9. Dünyâ Hakkındaki Görüşleri

Dünyâ, dehr geniş mânâsıyla âlem, aşk üzerine meydana gelmiş, Allâh hem zâtına (" Ben gizli bir hazine idim, bilinmekliği sevdim ve beni bilmeleri için halk âlemini yarattım." hadîs-i kudî) hem de Peygamber'ine ("Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım." hadîs-i kudî) duyduğu aşkla kâinâtı yaratmıştır. Bezm-i Elest'te Allâh ile ahidleşen ruhlar,³³⁰ çok câhil ve zâlim olduklarından emâneti kabul ederek³³¹ gurbet diyarı olarak kabul edilen bu

³³⁰ 7 (A'raf) 172.

³³¹ 33 (Ahzab) 72.

dünyâya, Allâh'a kulluk edip etmeyecekleri konusunda imtihan edilmek üzere gönderilmişlerdir. Bu dünyâ fânidir ve Kurân'da dünya hayatı bir oyun ve eğlence olarak ifade edilmiş,³³³ bâkî yurdun âhret olduğu üzerinde durulmuştur. İmtihan edilmek elbette zorluk ve sıkıntılarla olacaktır. Bu sebeple bu dünya, gam, keder ve belâ diyarıdır. Klasik Türk Edebiyatı'nın hiç şüphesiz en büyük şairlerinden addebileceğimiz Fuzûlî'nin,

*" Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çok hem-derd yok düşman kavî tâli ' zebûn "*³³⁴

şeklindeki mısralarında ifade ettiği dünyanın bu hali Vâlî Dîvânı'nda çeşitli yönleriyle anlatılmıştır. Öncelikle dünyânın fâniliği üzerinde durularak itibâr edilmemesi, nakş u nigârının aldaticılığı ifade edilmiştir:

*" Hiç i 'tibâr olur mı nakş- ı ber-âb-ı dehre
Bünyâd-ı şehri-hestî aslında bî-bakâdur "* (g. 71/2)

*" Nazarın kat 'a çalış seyr-i fenâ nakşından
Şekl-i nâ-dîdeye bak âyîne-i zânûda "* (g. 311/8)

*" Her lahza tarz-ı âhar ile rû-nümâ olur
Bu gurfe-i fenâdaki nakş u nigârı gör "* (g. 68/3)

Bu geçici dünyâ, bazan bir meclis (g. 85/3, 78/7, 363/1) bazan meyhane (g. 137/4) bazan gülşen (g. 198/3) bazan da tekke (g. 82/3) olarak ele alınmıştır. Şair, yaşadığı dünyadan sürekli şikâyet etmekte, karamsar bir ruh hali

³³³ 6 (En 'âm) 32, 47 (Muhammed) 36 v.b.

³³⁴ Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cumbur, *Fuzûlî Divanı*, s. 243.

içinde bulunmaktadır. Söylediği ifadelerle bu hoşnutsuzluğunu açık bir şekilde dile getirmiştir:

" Bir neş'esi yok hâsılı meyhâne-i dehrün
Sahbâsı kesilmiş gibi def'-i keder etmez " (g. 137/4)

" Dil-beste olma hum gibi dehrün şarâbına
Degmez humârı neş'e-i pâ-der-rikâbına " (g. 316/1)

" Bu meclisün âyâ mey-i gül-fâmı n'icoldı
Sâkisine n'oldı 'acebâ câmı n'icoldı " (g. 363/1)

" Görmedük lezzet-i sahbâsını Vâlî dehrün
Ser-i bi-mağzına çalsun tehî minâlarım " (g. 375/8)

Gam ve kederle dolu olan dünyânın göz alıcı güzelliklerine aldanmamak, buradaki alâkalara bağlanmamak gerekir. Zîrâ bunlara meyletmenin neticesi ıztıraptır. Gâlib'in ezeli kismetini olarak ele aldığı parça parça olmuş gönül, Allâh'ın tecellilerini görerek herbirine bağlanmak sûretiyle bu hâle gelmiştir:

" O zamân ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm
Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düşdü " ³³⁵

diyen Gâlib gibi Vâlî de kismetine gam ve kederin düştüğünü,

" Ezeli kismetümüz böyle bölünmüş Vâlî
Zûr ile def'-i küdürât-ı zamân elde degül " (g. 239/8)

³³⁵ Muhsin Kalkışım, Şeyh Gâlib Dîvânı, s. 419,

şeklindeki ifadelerinde belirtmiş: " Musibet-kede " olarak adlandırdığı dünyâda bir an bile mesrûr olamamıştır (g. 225/5).Yine Gâlib, mâsivâdan geçmeyi,

" Berk-i hâtif gibi bu kayd-ı sivâdan güzer et "
Erişen hâr u hasa âteş-i aşkı siper et
Dâmenin tutmaya âsâr-ı alâyık hazer et
Şems-veş hâhiş-i Monlâ ile azm-i sefer et
Sâf kıl âyîneni kâbil-i aks-i suver et
*Hele bir cem '-i havâs eyle de Gâlib nazar et "*³³⁶

mısralarıyla verirken Vâlî,

" Bilürler kim degül pâyende Vâlî devlet-i dünyâ
Anuçün râğib olmuş 'âlem-i tecrîde bülbüller " (g. 58/9)

" Olma firîb-i hürde-i esbâb-ı dünyevî
Cidd et ta'ayyüş eylemege zuhr-ı uhrevî " (g. 401/1)

ifadelerinde dünyaya değil de tecrîd âlemine ve ahirete kıymet verilmesi gerektiğini belirtir. Bu âlem " fetretle dolmuş, emniyet ma'dûm olmuş ve fitne askerleri dehri ihata etmiştir " (g. 13/6) bu sebeple " dâr-ı mehâfet" olarak adlandırılan dünyadan " ümid ü bîm-i dilin emîn olması " için " gayrıdan " yani mâsivâdan geçmesi (g. 228/5) gönlünü bu kayıtlardan kurtarması gerekir. Allâh'ın nazargâhı olan gönül ancak bu sayede rahat bulacak ve hakikî sevgiliye yönelecektir.

Aynı zamanda Şair, " bezm-i pür-nedâmet " olarak vasıflandırdığı bu dünyâdan bir an önce kurtulmayı ister:

³³⁶ Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, s.181.

"Kadem basmak degül yâda getürmem bir dahı Vâli

Halâs olsam selâmetle bu bezm-i pür-nedâmetden " (g. 283/6

)

Görüldüğü üzere Vâli, dünyânın fâniliği, dünyâ-perest olunmamasını, Allâh'tan başka herşeyin gelip geçici olduğunu ve O'na ulaşmak için gönül ayinesini saf kılmak gerektiğinden bahsederek fikirlerini ifade demiştir.

1.2.4.5. Vâli'ye Tesirler

Bir şairin kimlerden tesir aldığını ve kimlere tesir ettiğini tespit etmek çok ayrıntılı bir çalışmadır. Biz, ana hatlarıyla Vâli'nin kimlerden müteessir olduğunu belirlemeye çalıştık.

Malûm olduğu gibi Klasik Türk Edebiyatı, İran Edebiyatı tesirinde vücûda gelmiş bir edebiyattır. Başlangıçta pek çok unsurun bu edebiyattan alınması, sanatkârlarından gerek konu gerekse nazım şekilleri yönünden istifade edilmesi, hattâ belli bir devreye kadar üstâd kabûl edilmeleri bilinen bir hâdisedir. Ancak Türk şairlerinin kendi hüviyetlerini tam mânâsıyla kazanmaya başlamalarıyla birlikte İran'a karşı bir muhalefet havası başlamıştır. XVII. yüzyıldan itibaren özellikle Nefî'nin şüirlerinde İran'a karşı bir denklik hattâ onlardan üstün olma edâsı sezilir:

"Sözde nazîr olmaz bana ger 'âlem olsa bir yana

Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızam ne Muhteşem

Hâkâniyem ben Muhteşem yanumda serheng-i haşem

Hâfız olur leb-beste-dem hâmem edince zîr ü bem ¹²³⁷

Yine XVII. yüzyıl şairlerinden Fehîm-i Kadîm'de bu husus, Nefî'de olduğu gibi aynen devam etmiştir:

" Ya Örfî'yem ya Hâkânî disem bu tab' ile câiz
 Ki itdüm Rûm u Mısr'ı gıbtâ-geh Şîrâz u Şîrvân'a "³³⁷

XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık denklikten ziyâde üstünlük edâsı hâkimdir. Nedîm, meşhur kasidesinde İstanbul'un bir sengine karşılık bütün Acem ülkesini fedâ eder:

" Bu şehri-i Sitanbul ki bî-misl ü bahâdır
 Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedâdır "³³⁸

Vâlî Hasan Ağa, XVIII. yüzyıl şairi olmakla birlikte onda İran'a karşı bir reaksiyon göze çarpmaz. Aksine eski havada, âdeta İran Edebiyatı'nı üstün gören bir anlayış vardır:

" Vâlî bu tab' -ı selîs ile degül Rûm içre
 Mülk-i İrân'da da emsâr pesendîdesiyüz " (g. 166/7)

" Benden metâ' -ı ma'nî olur Rûm'a râyegân
 Gevher-fürûş-ı bender-i mülk-i 'Acem miyem " (g. 257/4)

Şair, Dîvân'da iki Acem şairinden yani âdeta üstâd kabûl ettiği Sâib ile Zahîr-i Fâryâbî'den bahseder. Nâilî, Nâbî, Ümnî 'yi anar ve Dürri'ye bir tahmis söyler. Vâlî'nin ifadelerine dayanarak, bu şairlerin tesirinde kaldığını söylemek mümkündür.

Vâlî, hem nazîre söyleyen hem de kendisine nazîre söylenen şairlerden biridir. Nazîre hakkında şair aşağıdaki ifadeleri kullanır ve belirttiğine göre nazîre yazdığı şahıslar " yârân " olarak nitelendirdiği yani sevdiği ve dostu olan kimselerdir:

³³⁶ Nefî Dîvânı, Haz. Metin Akkuş, s. 96.

³³⁷ Fehîm-i Kadîm-Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkesi, Haz. Tahir Üzgör, s. 146.

³³⁸ Nedîm Divanı, Haz. Muhsin Macit, s. 85.

" Bu Şi 're de nazîre edüp sen de Vâliyâ
Yârân-ı tâze-gûyî çıkar inkılâbdan " (g. 266/5)

" Nazîre kasdını etsen de Vâli yârâna
Tefekkür-i gazel-i âb-dâra hâhiş yok " (g.200/8)

" Bu Şi 'r-i sâde-rû Şûh-ı hoş âyîndür yine Vâli
Nazîre-cûluk etse vechi vardur tâze-rûlardan " (g. 273/7)

" Bu Şi 'r-i tâzeyi Vâli nazîre kasdı ile
Edeble sun yine Şeyhî Efendi hazretine " (g. 344/8)

" Bu Şi 'r-i tâze-zemîn güftesine Ümnî'nün
Nazîre etmek olur mı meger ki Vâli ola " (g. 315/5)

Valî'nin ismini zikretmemekle birlikte kullandığı redif ve kafiyelelere bakarak, kimlerin Şiirlerine nazîre yazdığını aşağı yukarı söylemek imkân dahilindedir. Meselâ XVII. yüzyılın büyük Şairlerinden ŐeyhüliŐâm Yahya'nın,

" Hemîşe merdüm-i çeşmüm 'izâr-ı yâre bakar
Gözüm o pencereden sahn-ı lâle-zâra bakar " ³⁴⁰

matlıyla başlayan gazeliyle aynı vezin ve kafiyelede,

" O tıfl-ı tâze-res üftâde-gân-ı zâra bakar
Açınca çeşmini gül ibtidâ hezâra bakar "" (g. 40/1)

³⁴⁰ Rekin Ertem, ŐeyhüliŐâm Yahya Divan, s. 60.

beytiyle başlayan gazeli arasındaki paralellik açıkça görülür.

XVIII. yüzyıl şairi Nedîm'in,

" Gör kadd-i yârı serv-i çemen söylerem sana
Bak ol dehâna râz-ı nihân söylerem sana "³⁴¹

matlarıyla başlayan gazeliyle Vâlî'nin,

" Bak çeşm-i dest-i yâra güzel söylerem sana
Matbû '-ı her gürûh u nahal söylerem sana " (g. 7/1)

mısralarıyla başlayan şiiri arasında kafiye farklılığının ötesinde edâ ve vezin ortaklığını görmemek mümkün değildir. Yine bu dönem şairlerinden Fehîm-i Kadîm'le başlayıp sonra Neşâtî (ölm. 1085/1674), Yahya Nazîm (1060?-1139/1639-1727) ve Şeyh Gâlib gibi şairler tarafından da kullanılan³⁴² " rûz u şeb " redifini kullanmıştır. İsimleri zikredilen şairlerde bu redif, kasidelerde kullanılmasına karşılık Vâlî bunu bir gazelinde ele almıştır. " Gül " redifi de Vâlî'den önce ve sonra pek çok şair tarafından kullanılmış bir rediftir. Bu redifi kullananlar arasında Cem Sultan (ölm. 900/1495),³⁴³ Ahmed Paşa (ölm. 902/1497),³⁴⁴ Necati Bey (ölm. 914/1509),³⁴⁵ Dukagin-zâde Ahmed Bey (ölm. 946/1556-7), Aşkî (XVI. yüzyıl),³⁴⁶ Nev'î (ölm. 1007/1599),³⁴⁷ Nâilî (ölm. 1077/1666),³⁴⁸ v.s. sayılabilir. ³⁴⁹ Yine Dîvân'da yer alan " bana, sana, dost, bâis, tenhâ, âşık gönül,

³⁴¹ Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, s. 274.

³⁴² Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm-Hayati, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, s. 15.

³⁴³ Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, s. 154-155.

³⁴⁴ Ali Nihad Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı*, s. 107.

³⁴⁵ Ali Nihad Tarlan, *Necatî Beg Divanı*, s. 82.

³⁴⁶ İskender Pala, *Aşkî Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak.(Basılmamış doktora tezi), s. 49.

³⁴⁷ Mertul Tulum-M.Ali Tanyeri, *Nev'î Divanı*, s. 99.

³⁴⁸ Halûk İpekten, *Nâilî Divanı*, s. 255.

³⁴⁹ Tahir Üzgör, " Edebiyatımızda Gül Redifli Şiirler," Bir, S. 3, s. 277-292.

dil, kalmadı, üstüne " v.b. gibi redifler de daha önce pek çok şair tarafından işlenmiş rediflerdir.

Klasik Türk Edebiyatı'nın en büyük şairlerinden olan Fuzûlî'nin, hiç şüphesiz kendisinden sonra yetişen şairler üzerinde inkâr edilemeyecek derecede önemli tesiri vardır. Vâlî'nin ifadelerinde de bu tesiri görmek mümkündür. Meselâ Fuzûlî, Hz. Muhammed'in övgüsünü yaptığı na't-gazelinde,

*" Ben fakîrem sen ganî vergil zekât-ı hüsn kim
Şer ' içinde hem banadır hem sana vâcib zekât " ³⁵⁰*

derken Vâlî de yine na't-gazelinde,

*" Hâlâ ki nisâba erdi hüsnün
Olmaz mı dahı zekâta bâ'is "*

şeklinde Fuzûlî-vâri ifadeler kullanır. Her iki şairin " âşık " redifli gazelleri arasında da benzerlikler vardır. Her ne kadar kafiye farklılığı mevcutsa da vezin ve redif benzerliğinin yanında ifade olarak da Fuzûlî'nin tesirini görmek imkân dahilindedir.

1.2.4.6. Vâlî ve Muasırları Arasındaki Durumu

Ali Emîrî ve Saadeddin Nüzhet Ergun'un ifadelerinden çıkardığımız neticeye göre bu dönem Diyarbakır'ında özellikle Âgâh'ın çevresinde bir edebî mahfil meydana getirilmiş, aynı zamanda iyi dost olan bu şairler, birbirlerine karşılıklı nazîre söylemişlerdir.

Vâlî Dîvânı'nın H nüshasındaki gazellerin bir kısmının kenarında, gazelin kime nazîre yazıldığı belirtilmiştir. Nazîre söylediği şahıslar arasında Âgâh, Lebîb,

Hâmî'nin adları kayıtlıdır. Şair, " kadeh, hiç, -sidür, olmaz " redifli şiirlerini Lebîb'e,"-âsâ "yı Lebîb'e ve Hâmî'ye, " -ümdedür, ister, degüldür, söyledür, ol da gör, çokdur, -umuz, olmadan kalmaz, -üz, -suz, herkes bilmez, çok sürmez, olmuşlardanuz, olmaz, heves, bak, degül, elde degül, kâni' ol, olur birgün, -umdan el çeksin, -ı gören, -ından, sanursın, -ı ile, eden bizi, olmaz me'mûl " gibi şiirlerini Âgâh'a, " gonca "yı ise Lebîb ile Âgâh'a nazîre söylemiştir.

Hâmî Dîvânı'nın matbû nüshasında³⁵¹ yine hâşiyelerde nazîrelerin kime yazıldığı belirtilmiştir. Bu kayıtlara göre, " olmuş sana, söylerem sana, zülf, -um, edemem, -ümi " redifli şiirlerin Vâlî'ye nazîre olarak söylendiği ifade edilmektedir.

Aynı husus Âgâh Dîvânı³⁵² için de geçerlidir. " Dil-firîb, etdüm hep, -dur hep, dâd u feryâd, -ı söyledür, iledür, -si çokdur, ister, arar, olur, -lar, -dedür, mı kalmışdur, degüldür, ol da gör, -üz, -ümüz, -da görmemişüz, çok sürmez, olmadan kalmaz, pesendidesiyüz, herkes bilmez, -umuz, -ını bilmez degülüz, olmuşuz, -ı bizüz, eetmek isterüz, olmuşlardanuz, -müz, -suz, heves, -dan me'yûs, -ya degermiş, âteş, mı kalmış, -na lâyıık, -a hâhiş yok, -e bak, -i zamânemüzün, felek, kopdun, elde degül, -dan olmaz me'mûl. -a kâni' ol, degül, ol, miyem, -üm, olsun, -ından, itmemek niçün, olur birgün, -den, -ı gören, sanursın, -ümden -ından, gonca, -i ola, -ine, her ne ise, -âh, var içinde, etdün yine, olduğun var mı, -un gamı, -a erzânî, gibi -un biri " şeklindeki rediflerle yazılan şiirlerin Vâlî'ye nazîre olduğu kaydı vardır.

Lebîb Dîvânı'nda yer alan, mînâ, olmuş sana, -âsâ, kadeh, karşı çıkar, -a bakar, -üm eder, -ı söyledür, lâyıık, şebnem, oldu bugün, -dur gonca, olalı redifli şiirlerin de Vâlî'ye nazîre olduğu söylenebilir.³⁵³

Ancak dîvânların hâşiyelerindeki kayıtlardan gerçekten hangi şairin hangisine nazîre yazmış olduğu konusu vâzih değildir. Zîrâ aynı gazel için bazen her iki dîvânda da farklı kayıt bulunmaktadır.

³⁵⁰ Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, s. 150.

³⁵¹ *Dîvân-ı Hâmî-i Âmidî*.

³⁵² Âgâh, *Dîvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, 2.

Ali Emîrî, Tezkire-i Şu'arâ'yı Âmid'de, şairlerin terceme-i hâllerini verirken hemen her maddenin sonuna, bahsettiği şairin nazîre yazdığı şairleri ve kendisine nazîre yazanları beyitlerle örnekleyerek vermiştir. Burada zikredilen isimlerden bir kısmı Vâlî'den büyük, bir kısmı da küçük olmakla birlikte genellikle arkadaşı olan kişilerdir. Buradaki ifadelerden kimin kime nazîre yazdığı vâzih olarak çıkarılmamasına rağmen, Ali Emîrî'nin ifadelerini bu bölümde vermeyi uygun bulduk:

I- Âgâh

" Nâz eyler idüm seyr-i gül ü gülşene Âgâh
Olsaydı nigâhum ruh-ı zîbâsına lâyık "

Vâlî-i Âmidî

" Bu nev-gazelüm Vâlî olur hüccet-i da 'vî
Âgâh'ın olursa eger imzâsına lâyık "

Lebîb-i Âmidî

" Sarf eyleme nakd-i dili her tâze kumâşa
Ücret verilür herkese sîmâsına lâyık

(s.27)

II-Nâbî

" Safâ-yı sûziş-i 'uşşâkı izhâr etdi Mecnûn'un
Çıkan sünbül-sıfat dūd-ı dili hâk-i mezârından "

Âgâh

" Beni görse bu rüsvâlıkla ger dâmân-ı sahrâda
Çıkar Mecnûn girîbân-çâk âgûş-ı mezârından "

³⁵² *Lebîb Divânı*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, 381.

Vâlî-i Âmidî

" *Nazîre söylemek âsân idi Âgâh u Nâbî'ye*
Bir iki câma Vâlî nâ'il olsa dest-i yârından "
 (s. 27)

III-Âgâh

" *Güiyâ bir deste-i güldür zemîn ü âsümân*
Ol kadar oldu tecellâsıyla dünyâ dil-firîb "

Vâlî-i Âmidî

" *Günde bin genc-i hafî feth olsa Vâlî rüyına*
'Ârif-i Âgâh'a olmaz hubb-ı dünyâ dil-firîb "
 (s. 28)

IV-Âgâh

" *Tekâpû-yı zemîn-i tâze eylerse n'ola Âgâh*
Semend-i kilik-i mu'ciz-gûy-ı Vâlî'den cevâb ister "

Vâlî-i Âmidî

" *Nazîre kasdın etsen Vâliyâ Âgâh'a im'ân et*
Münâsib güfte-i rengînine rengîn cevâb ister "
 (s. 28)

V-Âgâh

" *Olursa gûş-zed ahbâba bu gazel Âgâh*
Zuhûra gelse gerek nükteler zarâfetler "

Vâlî-i Âmidî

" Olur tefevvüh-i â'dâya bâis elbette

Bu gûne 'îş-i dem-â-dem bu gûne sohbetler "

(s. 28-29)

VI- Âgâh

" Şikeste-bâl degül sâhbâz-ı himmetümüz

Bu sayd-gâhda ancak şikâra hâhiş yok "

Vâlî-i Âmidî

" Nazîre kasdını etdükde Vâlî yârâna

Tefekkür-i gazel-i âb-dâra hâhiş yok "

(s. 29)

VII-Âgâh

" Çok da tenhâ-rev-i halvet-geh-i ağıâr olma

Düşmen-i 'ismet olan hâb-ı girân elde degül "

Vâlî-i Âmidî

" Savb-ı maksûda 'azîmet nice kâbil bilmem

Tevsen-i derde süvâram ki 'inân elde degül "

(s. 29)

VIII-Âgâh

" Cân atma ol iklimi ki cânânesi çokdur

Pür-fitnedür ol şehir ki meyhânesi çokdur "

Vâlî- Âmidî

" Halvet-kedemün zevki bana başka safâdur

Meyl eylemem ol bezme ki mestânesi çokdur "

(s. 30)

IX-Âgâh

" Şebnem gibi sitâre-şumâruz şeb-i firâk
Gül-berg-i cennet olsa eger câme-hâbumuz "

Vâfi-i Âmidî

*" Her şeb hayâl-i sine-i sîmîn-i yâr ile
Nesrînsitâm hulda döner câme-hâbumuz "*

(s. 30)

X-Âgâh

" Olur mı sifle sezâ-vâr-ı hall u 'akd-ı umûr
Girih-küşâlığı engüşt-i pâda görmemişüz "

Vâfi

*" Tefahhus eylemişüz gûşe gûşe dikkat ile
Hulûs-ı kalbi bu mâtem-serâda görmemişüz "*

(s. 30)

XI-Âgâh

" Sad-şükr müttehem degülüz sa'd u nahs ile
Efvâhde ne mihr ü ne mâhuz ne encümüz "

Vâfi

*" Tefvîz edip umûrumuzı hükm-i Hâlik'a
Her emrimüzde münkir-i te'sîr-i encümüz "*

(s. 30-31)

XII-Ümnî-i Âmidî

" Bekâm olur bu çemende bekâm Ümnî o kim
Yanınca tâze nihâlân-ı bî-misâli ola "

Vâlî-i Âmidî

" Bu şî'r-i tâze-zemîn-i cenâb-ı Ümnî'ye
Nazîre söylemek olmaz meger ki Vâlî ola "

Yûsuf Nâbî-i Ruhâvî

" Verür peyâm-ı kırânın Zuhâl'le hurşîdün
O âfetün ki kenâr-ı ruhında hâli ola "

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Olur mı hıfz-ı nigeş rûy-ı hûbdan Âgâh
'Ale'l-husûs ki hüsninde i'tidâli ola "

(s. 41)

XIII-Ümnî-i Âmidî

" Âmed-şüd-i hümmâ-yı hayâli ne men' eder
Mâdâm âşiyâne-i aşkı serümdedür "

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Memnûn-kerd-i bâliş-i hurşîd olur mıyam
Dest-i heves mâdâm ki zîr-i serümdedür "

Vâlî-i Âmidî

" Hem-sâye-i hümmâ-yı sa'âdet olur mıyam

Vâli hevâ-yı kâkül-i dilber serümedür "

Yûsuf Nâbî-i Ruhâvî

" Benden sorun hakâyık-ı esrâr-ı 'âlemi
Te'lif-i râz-nâme-i dehr ezberümedür "

Hâzık-i Erzûrûmî

" Kimdür bu rûzgârda âsûde-hâl olan
Târîh-i ser-güzeşt-i selef ezberümedür "

(s. 42)

XIV-Ümnî

" Olmaz şarâb-ı lem-yezelî herkese nasîb
Ey Hızr-ı teşne çeşme-i hayvâna kâni' ol "

Âgâh

" Hûbân-ı dehri sorma çekilmez cefâları
Ey çarh-ı pîr mihr-i dırahşâna kâni' ol "

Vâli

" Olmaz bu gülsitânda sana bir tarab nasîb
Ey 'andelîb nâle vü efgâna kâni' ol "

(s. 43-44)

XV-Ümnî

" Derûnî sûzişümüz ol şehe nümâyândur
Ne harf-rîz-i şikâyet ne dâd-hâhuz biz "

Tâb u eser-i âb-ı letâfet var içinde "

Nâbî-i Ruhâvî

" Verdüm sana dürc-i dil-i ser-bestemi ammâ
Pek sakla büyük yerden emânet var içinde "

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Âgâh nice [kim] fahr-ı bilâd olmaya Şehbâ
Nâbî gibi bir ehl-i kerâmet var içinde "

Vâfî-i Âmidî

*" Terki bana evlâ görünür bezm-i bütânun
Söz geçse dil-i şûha selâmet var içinde "*

Kâmî-i Edirnevî, Kadı-ı Âmid

" Âyîne veren destine ol şûh-ı bütânun
Görsün hele bir kerre ne âfet var içinde "

Nedîm-i meşhûr

" Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okıyup geçdi bir âfet var içinde "

İzzet Ali Paşa

" Hoşdur bize meyhâne ki 'işret var içinde
Ol gözleri mahmûr ile sohbet var içinde "

Lâ-edrî

" 'Ammâme ile zâhidi gördükde inanma

Her künbedi zan etme ziyâret var içinde "

Şeyh-zâde İbrahim Hafîd Paşa-yı Âmidî

" Râhat komaz üftâdeleri aşk-ı mecâzî

Ş'ol yaraya benzer ki cerâhat var içinde "

Pertev, Reis'ül-Küttâb

" Ebnâ-yı zamân etse dahı terk-i tekâlîf

Tâkat götürülmez dahı ülfet var içinde "

(s. 55)

XIX-Vâfî-i Âmidî

" Zâlim eylerse de mazlûma zarar çok sürmez

Ân-ı vâhidde geçer ömr-i şerer çok sürmez "

Emîrî-i Âmidî

" Ne kadar saklasa âyîneden ol hattını yâr

Âleme şâyi' olur kara haber çok sürmez "

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Subh-ı ikbâline 'ibretle bakılsa çarhun

Hasretinde çekilen âh kadar çok sürmez "

İzzet Ali Paşa

" Sâkî izhâr-ı sebât etse dahı devrinde

Müddet-i tevbe-i mestâne kadar çok sürmez "

Kâmî-i Âmidî

" Ten-ber-âverde eden terbiyesüz evlâdın
Kendi zânûsını hayretle döger çok sürmez "

Emîrî, Câmî'ü'l-hurûf

" Görmüyor çîn-i cebîn-i sitemin şimdi o mâh
Gösterür kendine mir'ât kadar çok sürmez "

(s. 57)

XX-Nâbî

" Nâbiyâ meclis-i ahbâbda şî'r-i ter ile
Âteş-i hirmen-ı hassâd ki derler o bizüz "

Emîrî-i Âmidî

" Pey-rev-i Nâbî'yüz ammâ ki Emîrî sözde
Feyz-perverde-i üstâd ki derler ki o bizüz "

Vâlî-i Âmidî

" Vâliyâ zemzeme-i şî'r ile pey-revlikde
Şâ'ir-i mu'cize-îcâd ki derler o bizüz "

Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Şimdi Âgâh eser-i feyz-i ziyâ-güster ile
Kâbil-i feyz-i Hudâ-dâd ki o derler o bizüz "

Güzârî-i Âmidî

" Günde bin nakş ile tasvîr ederüz kendümüzi
Sun'-ı tasvîrde Behzâd ki derler o bizüz "

Dürrî-i Vâni, Büyük Tezkireci

" Dürriyâ vâli-i mülk-i suhan olsun Âgâh
Şâ'ir-i mu'cize-îcâd ki derler o bizüz "

Lebîb-i Âmidî

" Günde bin seng-i sitem darb ederüz sînemüze
Bîsütûn-ı dile Ferhâd ki derler o bizüz "

Vahîd-ı Mahtûmî

" Gam-ı ağyâr ile olsak n'ola kûyunda mukîm
Sâkin-i kişver-i bî-dâd ki derler o bizüz "

Mücbîb-i Kemâlî-i Âmidî

" Eşkümüz rûd-misâl etmedeyüz her serve
Hem-ser-i Dicle-i Bağdâd ki derler o bizüz "

Şeyhî

" Baş egüp bana külâhî vü şikârî dediler
Hâne-i tab'una ırgad ki derler o bizüz "

(s. 56-57)

XXI-Âgâh

" Hilkat-i sâf-dilün lâzımıdur baht-ı siyâh
Mâhtâbuz ki şeb-i târ pesendidesiyüz "

Vâlî

" *Leke-dâr etmemişüz zeyl-i kabâ-yı va'di*
İffetüz meslek-i ebrâr pesendidesiyüz "

(s.31.)

XXII-Emîrî-i Âmidî

" Hayâl-i yâr da gelse derûna yer bulmaz
Binâ-yı dilden eser yok serây-ı cân tenhâ "

Vâlî-i Âmidî

" *O mâh-pâre vü ağyâr u gûşe-i 'işret*
Esîr-i bend-i mihen Vâlî her zamân tenhâ "

(s. 58)

XXIII-Emîrî-i Âmidî

" Hayâl-i zülf-i 'anber-fâm gitmez çeşm-i pür-nemden
Kenâr-ı âba gûyâ vaz' olunmuş tâze şebbûdur "

Vâlî-i Âmidî

" *Tehî kalmaz hayâl-i kâkül ü gîsû-yı hoş-bûdan*
Ya sünbûldür şükûfedân-ı hâtırda ya şebbûdur "

(s. 58)

XXIV-Vâlî-i Âmidî

" *Mest-i peymâne-keş-i zehr-i gam olsun Vâlî*
Sâki-i dehrden eylerse temennâ-yı tarab "

Emirî

" Râkib-i keştî-i tâli'den anı eyle su'âl
Hangi sâhilde olur gevher-i yek-tâ-yı tarab "

(s. 92)

XXV- Vâli-i Âmidî

" Dökülmüş 'ârizun üstinde gîsûlar mıdur bilmem
Ya sünbül sâyesidür pertev-i meh-tâba düşmişdür "

Emîfî

" Kimi mihrâba yüz tutmuş kimi ebvâb-ı mahlûka
Cihânda kısmeti her âdemün bir bâba düşmişdür "
(s. 92)

XXVI- Vâli-i Âmidî

" Germ oldı söz ü sâz ile meclis o gûne kim
Eflâki tutdı na'ra-i mestâneler bu şeb "

Hâmî-i Âmidî

" Gelmiş o mâh bezm-i meye sâkî nukl için
Bulsa enâr-ı mihri kırup dâneler bu şeb "
(s. 132)

XXVI- Hâfiz Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Pür-çîn eder cebînini görse elem miyem
Yokdur küşâdelik gül-i 'îşümde gam mıyam "

Hâsım-ı Âmidî

" Mir'ât-i hâtırunda görünmem 'adem miyem
Ey mâh-pâre yoksa gubâr-ı elem miyem "

Vâfî-i Âmidî

" *Hicrûnle âşinâ olalı ben elem miyem*

Yâ münkir-i letâfet-i sahbâ-yı Cem miyem "

(s. 172)

XXVII-Vâfî-i Âmidî

" *Yok sarf-ı nakde kudretüm ey şüh n'eyleyem*

Ben şâ'irem kasîde gazel söylerem sana "

Hâmî-i Âmidî

" *Tezyîl edüp nazîremi vasfunla âsafâ*

'Idiyye sanma sâde gazel söylerem sana "

Şeyh-zâde Osmân Nevri Paşa-yı Âmidî

" *Tanzîr olur mı Hâmî'nün eş'ârı Nevriyâ*

Her nüktesin ki câna bedel söylerem sana "

Kâmî-i Âmidî

" *Ahvâl-i dehre şâdına idbârına ne gam*

Her kârını hayâl ü misâl söylerem sana "

(s. 202)

XXVIII-Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" *O rûtbe murg-ı dil ülfet-güzîn-i vahşetdür*

Derûn-ı beyza-i 'ankâda âşiyâne arar "

Vâfî-i Âmidî

" *Hezâr-ı cân usamup murg-zâr-ı hâkîden*

Firâz-ı evc-i tecellâda âşiyâne arar "

Hâmî-i Âmidî

" Gelince hat ruh-ı dildâra geldi sîneye dil
Görünse zulmet-i şeb murg âşiyâne arar "

Hâzık-i Erzurûmî

" Dilün o serv-i sehî üzre gerdişi Hâzık
Hamâma gibi o âvâre âşiyâne arar "

(s. 202-203)

XXIX-Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Yârun cefâsını severüz cânumuz kadar
Ağyârun etdiği bize çîn-i cebîne bak "

Vâlî

" *Erbâbını zelîl eder elbette hulk-ı bed*
Râhat verür mi âdeme sû'-i karîne bak "

Hâmî-i Âmidî

" Nerkis gibi tefekkür edüp asl-ı merci'ün
Aç dîde-i i'tibârını dâim zemîne bak "

Lâ-edrî

" Ta'mîr-i Ka'be hedm-i sanem-hâne iş degül
Aç dîde-i basîreti kalb-i hazîne bak "

(s. 203)

XXX-Vâfî-i Âmidî

" *Düketdi kâmunı def' etdi ârzûlarını*
Gömülde kalmadı hasret karîn-i yâr olalı "

Hâmî-i Âmidî

" *Fesâd kevne mukârin 'adem vücûda redif*
Cihân yok olmadı mânend-i şem' var olalı "

Lebîb-i Âmidî

" *Bir ehl-i derd ile yâr oldığın işitmemişüz*
Şu hân-kâh-ı mahabbetde yâr yâr olalı "
 (s. 205)

XXXI-Vâfî-i Âmidî

" *Pür-sûz-ı tâb-sîne yatur zîr-i hâkde*
Dil-dâdegân-ı mürdeleri sanma restedür "

Hafid Paşa

" *Galtîde hûn-ı eşk yatur mürdegân-ı aşk*
Zîr-i zemîn-i hâkde de sanma restedür "
 (s. 234)

XXXII- Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" *Vermişem âh girîbân-ı dili bir büte kim*
Günde bin pâre eder perde-i nâmûs gibi "

Vâfî-i Âmidî

" *'Âşika va 'de-i firdevs ü hem agûşe-i hûr*

Zevk-bahşâ olamaz müjde-i pâ-bûs gibi "

Hafid Paşa

" Gayrıdan sanma sakın kesb-i yedümdür ey dil
Âteş-i 'aşkum ile yanmayı kaknûs gibi "

(s. 237)

XXXIII- Nâbî-i Ruhâvî

" Nâbî tecâvüz etme lisân-ı vukû'dan
Düşmez dehân-ı sıdka zebân-ı mübâlağa "

Vâlî-i Âmidî

" Vâlî makâle gûş-zed olmak revâ degül
Hayret verür 'ukûle kelâm-ı mübâlağa "

Lebîb-i Âmidî

" İndi zemîne eşk-i terüm ol kadar Lebîb
Dersem ki geçdi bâlığa sanma mübâlağa "

Hafid Paşa

" Söyle dehân-ı yâra sözün var mı ey gönül
Bir zerredür desem nazar et yok mübâlağa "

(s. 237)

XXXIV-Vahîd-i Mahtûmî

" Eder yüz pâre ceyb-i sabrum ol râmiş-ger-i mahbûb
Kabâ-yı zerd ile geçdikçe mânend-i zer-i mahbûb "

Hamdî-i Âmidî

" **تسر الناظرين** ³⁵³ âsârı vechinde olur zâhir

Küdûrât-ı gam-ı iflâsı mahv eyler zer-i mahbûb "

Vâlî-i Âmidî

" *Hezârı olsa 'âlem vechi vardur bu letâfetle*

Gül-i sad-berg-i zerle bâg-ı devletdür zer-i mahbûb "

(s. 245)

XXXV-Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Sürmiş Âgâh rakîbi o perfî kûyından

Görürüz hâlini bundan da beter çok sürmez "

Vâlî-i Âmidî

" *Taht-gâh-ı çemeni kendine bâkî sanma*

Bu tarâvet geçer ey gonca-i ter çok sürmez "

İzzet Ali Paşa

" Etme âşüftegî-i rû-be-hazân ile gurûr

Devlet-i hüsn ü bahâ ey gül-i ter çok sürmez "

Rahmî-i Âmidî

" Sûziş-i hasret olur mâni'-i eşk-i bisyâr

Fasl-ı germâda matar ey gül-i ter çok sürmez "

Kâmî-i Âmidî

" Uzamaz nahl-i emel bâg-ı cihânda pek çok

³⁵³ " Tesürrün nâzirîn " (Bakanların içini açan) 2 (Bakara) 69.

Tiše-i kahr-ı felek anı keser çok sürmez "

Bergamalı Cevdet

" Mahv eder cümle mezâyâyı fesâd-ı ahlâk
Müteverrim olan âdemde ciger çok sürmez "

Bilanlı Cevdet

" Târ-ı ta'birî Emîrî'den alanlar Nevri
Çıkarur böylesi kâlâ-yı hüner çok sürmez "

(s. 329)

XXXVI-Âgâh-ı Semerkandî-i Âmidî

" Ne bilsün çekdigün ey kâmet-i ham-geşte cânânun
Kıyâs eyler ezelden bîd-i mecnûn-veş dü-tâ kopdun "

Vâli-i Âmidî

" *Bilürdüm fem-i şive zâtuna mahsûs olur zîrâ
Zuhûr-ı evvelünden fitne-sâz u dilrübâ kopdun "*

Râmiş-i Âmidî, Sâhib-i tercüme

" Ne bî-kaydâne cânânsın ne bî-rahm âfet-i cânsın
Ne sihr-âşûb-ı devrânsın ne bî-havf u revâ kopdun "

Lâ-edrî

" Dil-i bigâneye mahrem rakîbe âşinâ kopdun
Yazık ey gonca-i bâg-ı letâfet bî-vefâ kopdun "

Emîrî, Câmi'ü'l-hurûf

" Refik-i mahşer oldun rüste-hîz-i mâsivâ kopdun
 Cehennemden nişân virdük kıyâmetden belâ kopdun "
 (s.378)

XXXVII-Nâbî-i Ruhâvî

" Hat nev-resîde sebze-i bâg-ı izârıdur
 Âhır zamân-ı hüsninün evvel bahârıdur "

Vâlî-i Âmidî

" Şimden gerü küşâde olur mı gül-i neşât
 İşün hazânıdur gamun evvel bahârıdur "

Refî'-i Âmidî

" Gülşen-serây-ı şâh-ı safâdur dilüm Refî'
 Nâlem hezârı eşk-i terüm cûybârıdur "
 (s. 404)

1.2.4.7. Şöhreti

Vâlî Hasan Âğa, Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid ve Tuhfe-i Nâilî dışındaki tezkirelere alınmamış bir şairdir. Ancak bu husus, onun şiirlerinin okunmadığı veya tanınmadığı mânâsına gelmez. Şairin,

" Kimün ki nakş-ı hevesden derûmî sâde degül
 Der-i safâ ana bir vech ile küşâde degül "

" Feyz-i safâ ki reng-i ruh-ı dilberümedür
 Te'sîr-i tâbiş-i nigeş-i kemterümedür "

*" Yıkma ey dil Sûmnât-ı re 'fetündür dil senün
Bir kühen beytü 's-sanem bir sûretündür dil senün "*

matlalarıyla başlayan üç gazeli bir mecmû'a-i eş'ara kaydedilmiştir.³⁵⁵ Vasfi Mâhir, çok az sayıda şairi ihtivâ eden meşhur beyitler antolojisine Vâlî'yi de dahil ederek onun,

" Sille urulur herkese sîmâsına lâyık "

*" Kurbiyyet-i gül bülbüle de hâre de kalmaz
Hengâm-ı tarab meste de hûşyâre de kalmaz "*

şeklindeki mısralarına yer vermiştir.³⁵⁶ Yine Vasfi Mahir, XVIII. yüzyıl şairlerini sıralarken ikinci sınıf olarak nitelediği Râsîh, Nahîfi, Seyyid Vehbî, Neyfî, Nevres-i Kadîm gibi şairler arasında Vâlî-i Âmidî'yi de zikreder.³⁵⁷ Hilmi Soykut da hikemî ifadeler söyleyen şairleri ve onlardan örnek beyitleri aldığı eserinde, Vâlî'den de örnekler vererek bunları açıklamıştır:

" Yemezsen yer bulunur gözünü aç "

*" Sa'y ile bi-haber edemez kat '-i menzilet
Ömrü seferede geçse dahi âsiyâ gibi "*

" Sille urulur herekese sîmâsına lâyık "

" Nân-ı huşke et kanâat sabr kıl her iş biter "

³⁵⁵ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2527/1, yk. 44b-45a.

³⁵⁶ Vasfi Mahir Kocatürk, *Divan Şiirinde Meşhur Beyitler*, s. 39 ?.

³⁵⁷ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.553.

Vâfî

" *Nikâb-ı zülfini ref' etdi bâd-ı âh henüz*
Hicâbdan yine hasret-keş-i nigâhuz biz "
 (s. 45)

XVI-Ümnî

" Kaddün kıyâmet olduğın inkâr eder miyem
 Ey hoş-hırâm mâ'il-i refâturunam senün "

Vâfî

" *Şimdi degül taşavvuk-ı meylüm hırâmuna*
Çokdan esîr-i şîve-i refâturunam semîn "
 (s. 45)

XVII-Ümnî

" Felek bu bezmde seyr et mâh-ı devrân
 Ki keyf-i bâdeden artar cihân cihân açılır "

Vâfî

" *O bâg-bân-ı nigûn-geşte-tâli 'em Vâfî*
Ki bâg-ı sînede gül diksem erğavân açılır "
 (s. 45)

XVIII-Mehmed Emîrî-i Âmidî

" Bir dil ki sadâkatla mahabbet var içinde
 Bir âyinedür hüsn-i letâfet var içinde "

Hamdî-i Âmidî

" Hamdî güher-i nazm-ı Emîrî'ye nazar kıl

*"Ma'lûm olur meşakkat ile kadr-ı devletin
Olmaz husûl-i kâim-ı cihan bî-ta'ab lezîz"³⁵⁷*

Görüldüğü üzere Vâli Hasan Ağa, İstanbul'da fazla tanınmamakla birlikte yine de adı kaynaklarda zikredilen, kaleme aldığı Dîvân'ı ile Klasik Türk Edebiyatı'nın başarılı mümessillerinden biri olarak Edebiyat tarihimizde yerini alması gereken bir şahsiyettir.

³⁵⁷ İ. Hilmi Soykut, *Unutulmaz Mısralar*, s. 617-618.

2.NÜSHA TAVSİFLERİ

1-T₁:

Müellif : Vâfi Hasan Ağa.

Eser adı: Dîvân-ı Vâfi

Kütüphane adı: Topkapı Sarayı Kütüphanesi.

Bölümü ve numarası: Hazine, 1026/2.

1. **Mecmua:** içinde bulunduğu mecmuanın 33-88 varakları arasındadır. 1-32 inci varaklar arasında Tâlib Dîvânı vardır.
2. **Cild:** arkası bez, kenarları meşin, şemseli, selbekli, zencirekli, üstü çiçekli kumaş kaplı.
3. **Varak:** 56
4. **Eb'ad:** 228 x 116 -188 x 80 mm.
5. **Kâğıd:** aharlı avrupa.
6. **Cedvel:** arası doldurulmuş çift çizgili, tezhipli, yaldızlı.
7. **Sütun:** cetvelle ayrılmış çift.
8. **Satır:** 28.
9. **Yazı:** nesih.
10. **Hâşiyede, satır arasında notlar ve izahlar:** -
11. **Tezhîb:** -.
12. **Minyatür:** -
13. **Vakıf, temellük kaydı:** -.
14. **İstinsah kaydı ve müstensih:** -.

Baş: Eyle yâ Rab dilümi bülbül-i bostân-ı senâ

Ola tâ bağ-ı hakikatde neva-hân-ı senâ

Son: Verdi bu mısra'-ı târîh ile hâtif haberin
Girdi dâr-ı İrem'e ârif-i billâh Âgâh

Bu nüshada 386 gazel, 1 tahmis, 1 müseddes, 14 muammâ, 17 rubai ve 6 tarih bulunmaktadır. Katalogda 383 gazel olduğu kayıttır ki bu sayı yanlıştır. Müseddes yerine bu nüshada terci'-bend başlığı yer alır. 1a varığında " Bâ-hatt-ı hod " kaydı mevcuttur. Bu kayıt kesin olmamakla birlikte, nüshanın şairin hatt-ı destiyle olduğu neticesini düşünmemizi sağlamaktadır. Bu nüsha İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katoğuna kayıtlı olmakla birlikte Topkapı Kataloğu'na kayıtlı değildir.

2. H:

Müellif : Vâlî Hasan Ağa.

Eser adı: Dîvân-ı Vâlî-i Âmidî.

Kütüphane adı: Husûsî Kütüphane.

Bölümü ve numarası: -

1. **Müstakil:** x.

2. **Cild:** -

3. **Varak:** 80

4. **Eb'ad:-** 195x 115 mm.

5. **Kâğıd:** -.

6. **Cedvel:** tek çizgi.

7. **Sütun:** çift.

8. **Satır:** 22.

9. **Yazı:** rik'a

10. **Hâşiyede, satır arasında notlar ve izahlar:** bazı hâşiyede ve gazellerin başlangıcında gazelin kime nazire yazıldığını belirten notlar vardır.
11. **Tezhîb:** -.
12. **Minyatür:** -
13. **Vakıf, temellük kaydı:** -.
14. **İstinsah kaydı ve müstensih:** Ramazan-ı şerîf sene 1249/ 1833, Nakîb-zâde براصنع .

Baş: Eyle yâ Rab dilümi bülbül-i bostân-ı senâ
Ola tâ bağ-ı hakîkatde neva-hân-ı senâ

Son: Zuhûr-ı hatt-ı lebünle görindi encâmun
Senün de hayr ola ey mâh-pâre ahşâmun

Bu nüshada 403 gazel, 1 tahmis, 1 müseddes, 4 tarih, 14 muamma, 19 rubai, 4 müfret vardır. Esmâ Ocak'tan Şevket Beysanoğlu aracılığıyla temin edilen bu nüshanın en doğru nüshalardan biri olmasının yanında diğer önemli bir özelliği bazı gazellerin başlangıcında hangi şaire nazire olarak yazıldığının belirtilmiş olmasıdır. Nüshanın aslını göremediğimizden kağıdı, cildi, dış eb'adı hakkında bilgi vermek imkân dahilinde olamamıştır. Nüshanın 80a varağında müstensih tarafından konulmuş şu kayıt mevcuttur: İşbu divân-ı belâgat-ünvân Diyarbekirli Hasan Vâlî Efendi'nin karîha vü sa'yelerinün mahsûlü olup merhûm sene 1100 hudûdlarında tevellüd edüp kendüsiyle ham-asr olan Nâbî ve Lebîb ve Hâmî ve Âgâh gibi e'âzım u fuzâlâ-yı şu'arâ ile münâzâra ve müşâ'arede bulunmuşlardır. Eş'ârı gâyet hakîmâne ve dil-nişîndür. Cenâb-ı Hak cümlesini garîk-ı rahmet eyleye. "

3. B:

Müellif : Vâlî Hasan Ağa.

Eser adı: Dîvân-ı Vâlî Hasan Ağa

Kütüphane adı: Bayezid Devlet Kütüphanesi.

Bölümü ve numarası: Umûmî, 5760.

1. Müstakil:x.

2. Cild: koyu kahve rengi şemseli meşin cild.

3. Varak: 123.

4. Eb'ad: 208x 139-140x 100 mm.

5. Kâğıd: aharlı avrupa.

6. Cedvel:-

7. Sütun: tek.

8. Satır: 13.

9. Yazı: rik'a benzeri.

10. Hâşiyede ve satır arasında notlar, izahlar: gazellerin bir kısmı hâşiyeye yazılmıştır. Kâtip Molla Mustafa imzâsıyla bazı kuş isimleri ve Nâbî'nin bir müşaasesi yazılıdır.124-127 inci yapraklarda Ömer Hayyam'ın birkaç rubaisi ile Sâib'in Farsça bir manzumesi yazılıdır. Birçok sayfalarda mühürler ve Ebubekir Sıdkî Paşa mühürdarı Halil Hâmid'in (1233) tarihli imzâsı vardır.

11. Tezhîb: -.

12. Minyatür: -.

13. Vakıf,temellük kaydı: Mehmed Es'ad'ül-Mevlevî'nin vakıf mührüyle kütüphanenin resmî mührü vardır.

14. İstinsah kaydı ve müstensih: -.

Baş: Eyle yâ Rab dilümi bülbül-i bostân-ı senâ

Ola tâ bağ-ı hakikatde neva-hân-ı senâ

Son: Gelüp bir ehl-i dil hattı degüldür dedi târîhin

Çekildi anberîn perde harîm-i hüsn-i cânâna

Bu nüshada 397 gazel, 1 tahmis, 1 müseddes, 14 muamma, 17 rübai ve 8 tarih vardır. Katalogda 403 gazel, 1 muhammes, 14 müfred, 17 kıt'a şeklinde verilen bilgi yanlıştır. İki gazel iki kez yazılmıştır. Bu nüshada yer yer beyitler atlanmıştır. Nüshanın hemen tamamında âyîne yerine ayna (g. 1/ 3), temyîz yerine temîz (g.131/4-146/2) yazılmıştır. Bu nüshada, aynı zamanda konsonatlardan sonra bazı terkip ى'lerinin yazılması (g.258/3) imlâ hususiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. T₂:

Müellif : Vâlî Hasan Ağa.

Eser adı: Dîvânü'l-Vâlî Hasan Ağa.

Kütüphane adı: Topkapı Sarayı Kütüphanesi.

Bölümü ve numarası: Revân, 779.

1. Müstakil:x

2. Cild: kahverengi deri.

3. Varak: 102

4. Eb'ad: 198x 120-128x72 mm.

5. Kâğıd: aharlı.

6. Cedvel: -

7. Sütun: tek

8. Satır: 13

9. Yazı: ta'lik.

10. Hâşiyede, satır arasında notlar ve izahlar:-.

11. Tezhîb: -.

12. Minyatür: -.

13. Vakıf, temellük kaydı: 1a'da II. Mustafa'nın mührü vardır.

14. İstinsah kaydı ve müstensih:-.

Baş: Eyle yâ Rab dilümi bülbül-i bostân-ı senâ

Ola tâ bağ-ı hakikatde neva-hân-ı senâ

Son: Gamı gönül eger eylerse kendüden zâ'il

Bulur murâdını maksûdına olur vâsıl

Bu nüshada 329 gazel, 1 tahmis, terkîb-bend adıyla bir müseddes, 1 tarih, 10 rübai, 14 muamma vardır. " Be-nâm-ı Âgâh " başlıklı muamma iki kez yazılmıştır. Bu nüsha Topkapı Sarayı Kütüphanesi Katoloğu'nda Abdurrahman Vâli adına kayıtlıdır ki bu yanlıştır. Eserin daha 1a varagında Vâli Hasan Ağa'ya ait olduğu belirtilmiştir.

5. A:

Müellif : Vâli, Diyarbakırlı Hasan.

Eser adı: Dîvân

Kütüphane adı: Ankara Millî Kütüphane.

Bölümü ve numarası: A 5266.

1. Müstakil: x

2. Cild: şemseli, köşebentli siyah eski meşin cild.

3. Varak: 88.

4. Eb'ad: 195x120-115x 65 mm.

5. Kâğıd: su yolu, filigranlı.

6. **Cedvel:** tek çizgi.
7. **Sütun:** tek
8. **Satır:** 13
9. **Yazı:** ta'lik.
10. **Hâşiyede, satır arasında notlar ve izahlar:** -.
11. **Tezhîb:** -.
12. **Minyatür:** -.
13. **Vakıf, temellük kaydı:** -.
14. **İstinsah kaydı ve müstensih:-.**

Baş: Eyle yâ Rab dilümi bülbül-i bostân-ı senâ
Ola tâ bağ-ı hakikatde neva-hân-ı senâ

Son: Gelüp bir ehl-i dil hattı degüldür söyledi târîh
Çekildi anberîn-perde harîm-i hüsn-i cânâna

Hâşiyedeki gazeller bakımından bir hayli zengin olan bu nüshada, 403 gazel, 1 tahmis, 1 müseddes, 8 tarih, 14 muamma, 20 rübai, 4 müfred vardır. Bu nüshada akkuzatif eki yer yer (hemze) ile gösterilmiştir: **خامه** (g. 141/5), **پیمانہ** (g. 132/1). Bu nüshanın mikrofilm, Ankara Millî Kütüphane, Mikrofilm Arşivi, A 4190'da kayıtlıdır.

6. M:

Müellif : Vâlî Hasan Ağa.

Eser adı: Dîvân-ı Vâlî Hasan Ağa.

Kütüphane adı: Millet Kütüphanesi.

Bölümü ve numarası: Ali Emirî manzum, 486.

1. **Müstakil:** x
2. **Cild:** arkası meşin cild, üstü bez kaplı.
3. **Varak:** 65
4. **Eb'ad:** 193x127-140x79 mm.
5. **Kâğıd:** avrupa kağıd.
6. **Cedvel:** -
7. **Sütun:** Tek
8. **Satır:** 21.
9. **Yazı:** ta'lik.
10. **Hâşiyede, satır arasında notlar ve izahlar:** Bazı hâşiyede, gazelin kime nazire olduğunu gösteren şair isimleri mevcuttur.
11. **Tezhîb:** -.
12. **Minyatür:** -
13. **Vakıf, temellük kaydı:** Başta Ali Emirî'nin vakıf mührüyle kütüphanenin resmî mührü ve damgası vardır.
14. **İstinsah kaydı ve müstensih:-.**

Baş: Eyle yâ Rab dilümi bülbül-i bostân-ı senâ
Ola tâ bağ-ı hakikatde neva-hân-ı senâ

Son: Gelüp bir ehl-i dil hattı degüldür dedi târîhin
Çekildi anberîn-perde harîm-i hüsn-i cânâna

Bu nüshada, 400 gazel, 1 tahmis, 1 müseddes, 14 muamma, 18 rübai, 8 tarih vardır. Fazla nüsha farkı göstermediğinden mukayeseye dahil edilmemiş ancak nazım şekillerinin bu nüshada hangi varaklarda yer aldığı belirtilmiş, zaman zaman problemli yerlerin çözülmesinde de müracaat edilmiştir.

7. E:**Müellif :** Vâlî Hasan Ağa.**Eser adı:** Dîvân**Kütüphane adı:** Antalya-Elmalı ilçe halk kütüphanesi.**Bölümü ve numarası:** 2036.

1. Mecmua: 61 yapraklık bir mecmuanın 23b ile 56b yaprakları arasındadır. 1a ile 7b arasında Kemal Paşazâde, Ziyâ, Fuzûlî, Nevres, Neş'et, Hayrî, Ârif, Ruhî, Avnî, Şeref ve Pertev'den beyit, tahmis, nazireler, kitap adları listesi, Arapça nazımlar, 576a ile 61b'de beyitler vardır.

2. Cild: -.**3. Varak:** 23**4. Eb'ad:** 209x175 mm.**5. Kâğıd:** cedid.**6. Cedvel:** -**7. Sütun:** -**8. Satır:** -**9. Yazı:** ta'lik.**10. Hâşiyede, satır arasında notlar ve izahlar:** -.**11. Tezhîb:** -.**12. Minyatür:-****13. Vakıf, temellük kaydı:** -.**14. İstinsah kaydı ve müstensih:-****Baş:** Cihânda bir büt-i sâhib-vefâ mı kalmışdur

Kemâl-i cüz'iyye ile kehrübâ ile kalmışdur

**Son: Yolunda behre-i cihân mâlikâne ile
Verildi Vâlf'ye de mansıb-ı hevâ mahsûs**

Bu nüshaya bütün çabalarımıza rağmen ulaşmak mümkün olmamıştır.

3. ISTILÂH SÖZLÜĞÜ

‘acz: Lugat mânâsı: hastalıklı olmak, kuvvetsiz, kuvvetsizlik, âcizlik, boyun eğme, beceriksizlik. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: kasd eger husûl-i kâm ise gösterilmeyen (g. 26/4).

âfet: Lugat mânâsı: büyük felâket, başbelâsı, kaza, veba, taun, büyük günah, ızdırap, acı, zorluk, mec. çok güzel insan. Istilâh mânâsı (F): O dünya alâkalarından ve metâlarından bir şeydir ki, sâlik-i tarîki kendi manevî seyrinden vazgeçirir. Metindeki ifadeleri: hûnî, zâlim, pür-cefâ (g. 291/2), nev-reste (g. 131/5), hoş-manzar-ı mahbûb (g. 22/5), sermâye-i hayrânî (g. 103/13), nâ-mihribân (g. 404/5), yek-tâ (g. 152/6), garrâ-yı cihân (g. 42/2), cân (g. 139/4-189/8), bed-mest (g. 370/5), pür-temkîn (g. 270/3), bed-hû (g. 61/8), her ne denlû dûr olunursa da enîs olan (g. 308/2), geh şâki vü geh râzı olunan (g. 213/4).

âfitâb: Lugat mânâsı: güneş, gün, güneşin ışığı, güzel yüz, şarap, güzel (kadın. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: nâz (g. 125/3), rûyî nikâbdan görülemeyen (g. 266/1).

ağyâr: Lugat mânâsı: gayrılar, başkalar, yabancılar, tanınmamış kimseler. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: tîre-dil (g. 9/1), siyeh-dil (g. 95/1), yâr'ı âşğın elinden alan (g. 215/7), yâr meclisinin mahremi (g. 23/4).

âh: Lugat mânâsı: ah, eyvah, yazık. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: nice bir tâ çend olan (g. 118/6).

‘âriz: Lugat mânâsı: gelen, tesadüfi vak‘a, tesadüf, dağ, bulut ve sâire gibi görmiye mânî olan herşey, yanak . Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: gül-i sadberg (g. 52/2).

âşık: Lugat mânâsı: birine, birşeye tutkun, imre, emre, metres, aşka eğilimli. Istilâh mânâsı: (M) âşüfte-i cemâl ü celâle dirler ki tamâm-ı cidd itmekten sonra dostluk hâsıl itmiş ola kemâl talebiyle. Metindeki ifadeleri: esîr-i hüsn (g. 119/1), mutalsam gence nigeş-bân (g. 119/1), nâ-kâm (g. 218/3), (bu âlemde) çokdan esîr-i şîve-i refîâr (g. 217/4), zâr-ten, büt-i bî-bedelimizden ızhâr-ı gile etmeyen (g. 279/6), cürmü senâ-kârlık olan (g. 217/7), sevgilisinin ragbet-fezâ-yı germi-i bâzârı (g. 217/6), sevgilinin her nerede duysu tekellüfsüz bulduğu (g. 18/6), dest-bûs ü zevk-ı kinârında hâhişi olmayan, bî-müzd ü bî-vazîfe perestâr olan (g. 217/2).

âzâr: Lugat mânâsı: zahmet, sıkıntı, rahatsızlık, intizamsızlık, küskünlük, taciz etmek, eziyet etmek, takdir. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: ser-i kuyunda olunca (sevgili tarafından gösterilen) (g. 177/5).

bel: Lugat mânâsı: insan bedeninin göğüsle karın arasında çepçevre daralmış olan kısmı, bu kısmın sırtın altına rastlayan bölgesi, hayvanlarda omuz başı ile sağrı arası, bir dağın iki tepesi arasında bazen geçit şeklini alan açak yer, geminin orta kısmı, işaret, toprağı kazmaya yarayan uzun saplı kürek. Istilâh mânâsı: (Miyân) (L) tâlib ve matlûb mâbeyninde hicâb-ı hafî ve ‘ilâka-i muhtefidür. Metindeki ifadeleri: mû (g. 59/1), bahsine düşenlerin neticesi olmayan (g. 59/2).

bûs: Lugat mânâsı: öpmek. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: gayra (olunca) rızâ gösterilen (g. 46/3)

büt: Lugat mânâsı: put, imaj, tapma nesnesi anlamında herhangi bir figür, sevilen, Tanrı , güzel. İstılâh mânâsı: (M) ma'bûda dirler. Metindeki ifadeleri: şerm-sâr (g. 236/2), bî-bedel (g. 279/6), re'fetünün sûmnât'ı, pür-sûret bir kühen beytû's-sanem'i dil olan (g. 216/1), nev-câh (g. 212/2), bî-mihr (g. 67/6), sîmîn-beden (g. 202/2 , 22/3), hod-nümâ (g. 56/5), âteş-i aşk ile dağ-ı gamı eskitmeyip dem-be-dem tâze yakan (g. 136/3), her tıflın vech-i teşâbihi hoş olmayan (g. 337/6), hakkında sıdka ihtimâli olan yahut olmayan nice ahbâr işitilen (g. 164/2), turunc-ı gabgabına kâfirin dokunmasına izin vermeyen (g. 199/2), hod-rây (g. 180/1), tersâ (g. 126/4), sâde (g. 74/10), yanında agyâr-ı nâ-be-kâr görenin bister-i tefekkürde râhat-ı cân bulmadığı (g. 284/6), seng-dil (g. 198/1), sîmîn (g. 223/5), İrânî (g. 103/1), tenhâca görüşüldüğünde su'âl ve cevâbın tükeneceği (g. 354/9), çevre bi't-tâb mâil olan (g. 29/2).

cânân, cânâne: Lugat mânâsı: cânlar, sevgili, gönül verilmiş, ma'sûka, metres, güzel. İstılâh mânâsı: (M) sıfat-ı Kayyûm'a dirler ki kıyâm-ı cümle-i mevcûdâta sebebdür. Eger peyveste-i mevcûdât olmayaydı hiç şey' vücûda gelmeyeydi ve vücûd bakâ bulmayaydı. Metindeki ifadeleri: bu şeb bezme toplananlar (g. 19/1), zîb-i kînâr da olsa, ser-mest-i hayret olunduğundan mezâkı fehm edilemeyen (g. 20/4).

cefâ: Lugat mânâsı: eziyet, incitme, zulmetmek, insafsızca davranmak, tas. tarikat adamının kalbinin öğrendiklerinden perişan olması. İstılâh mânâsı: (M) gönül âyinesin örtmege dirler, gubâr-ı melâl-i beşeriyetle esrâr-ı cemâl-i ulûhiyyetden. Metindeki ifadesi: (sevgilinin) usûl-i fenninde habîri olduğu (g. 288/4)

cevr: Lugat mânâsı: doğruluktan ve doğru yoldan sapma, zulmetmek, zorbalık, zulüm, gaddarlık. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: yâr-ı dil-âzârdan gelince bakılmaz (g. 121/4).

cilve: Lugat mânâsı: kırıtma, yağcılık, sevimlilik, tecellî, görünme, parlaklık, ihtişam. İstılâh mânâsı (F): İlâhî nurlara derler. Metindeki ifadesi: esbâb-i hüsn, ehl-i suhanın hırâm ile birlikte sermayesi (g. 396/4).

çeşm: Lugat mânâsı: göz, ümit. İstılâh mânâsı: (M) 1. sıfat-ı hayât-ı İlâhiyye'ye dirler. 2. sıfat-ı Basîr'e dirler ki nûr-ı İlâhiyye ile. Metindeki ifadeleri: cellâd (g. 10/7), bî-amân (g. 62/5, 131/1), siyeh-derûn (g. 186/8), füsûn-kâr (g. 402/1), siyâh-ı mest, füsûn-sâz-ı fitne (g. 105/4), pür-şûr (g. 224/2), suhan-dân (g. 153/6), hûn-rîz (g. 111/1), nâ-mahrem (g. 218/2), ne kadar bî-amân olsa da memnûnu (olunan) (g. 46/6), gâh tefahhus eden (g. 211/4), âşğın şîvesine gıpta eden (g. 80/4), her gece hayâline gönlün hâb-gâh olduğu (g. 86/4), mestî-i şûr (g. 238/3), mestâne (g. 239/6), evsâfi dehen ile bir olmayan (g. 56/8), hayrân (g. 297/2), kebûd (g. 107/1).

çehre: Lugat mânâsı: yüz, surat, görünüş, teveccüh, hava, edâ, surat asma, şekil, tekerlek, çark, tas. ilâhî tecellî nûrlarının görünmesi. İstılâh mânâsı (F): Tecelliyâta derler. Metindeki ifadesi: pür-şâ'sa'a olduğundan bakılmayan (g. 121/1).

dehân, dehen: Lugat mânâsı: ağız, ağız gibi şey, delik. İstılâh mânâsı: (L) gayb-ı hüviyyet ya sırr-ı hafîdür. Metindeki ifadeleri: nokta diyenlerin dahi şüpheli dediği (g. 59/2), 'adem (g. 8/2), vafını, hâmenin kemâhi (olarak anlatamadığı) (g. 189/7), zerre (g. 8/6), evsâfi çeşm ile bir olmayan (g. 56/8), dilberin olunca şûh u nâzikâne aranan (g. 44/4).

deng: Lugat mânâsı: hayret etmek, şaşmak, karma karışık bir vaziyet, akılsız, bilgisiz, (at için) yarı yük. İstılâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: (sevgilinin) esîr-i seyr-i hüsn olunca olmadan kalınmayan (g. 119/1).

derûn: Lugat mânâsı: içerde, içinde, iç, gönül, iç kısımlar, şenlik, Horasan'da bir şehir. İstılâh mânâsı: (A) Âlem-i melekût. Metindeki ifadesi: o bî-vefâ (tarafından) derdi ketm edilen (g. 99/5), düšnâmı bile ferâh-bahşına (sebep olan) (g. 121/4)

dil: Lugat mânâsı: gönül, hatır, ruh (can), öz, bir ağacın dalındaki veya gövdesindeki yumuşak öz, merkez, göz, muamma. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: tercümâmı ruhsârın hâleti olan (g. 211/2), yâra küserek bî-karâr olan (g. 46/9), zâr (g.200/5).

dil-ber: Lugat mânâsı: gönlü alıp götüreren, güzel, kız adı. İstılâh mânâsı (F):Sıfat-ı Kâbız'a dirler. Metindeki ifadeleri: kudûmi ile hâtırın çeşm-dûz olduğu (g. 40/6), rızâsına tab'ıyyete riyâ denmeyen (g. 133/4)

dil-dâr: Lugat mânâsı: birinin gönlünü almış, sevgili, müz. Abdûlbakî Dede 'nin terkiib ettiği 7 makamdan biri İstılâh mânâsı: (M) sıfat-ı Kâbız'a dirler. Metindeki ifadesi: âlemin âşıkla birlikte kendisine kalmadığı (g. 118/6).

dil-rübâ: Lugat mânâsı: gönül kapan, gönlü alan, sevilen bir nesne, müz. tahminen iki asırlık bir makamdır. Elimizde hiçbir besteli nümûnesi yoktur. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: fenn-i şîvenin zâtına mahsus olduğu, zuhûr-ı evvelinden fitne-sâz ile kopulan (g. 208/2).

ebrû: Lugat mânâsı: kaş, kâğıt üzerine yapılan hafif hâre, kitap ciltlerinin iç kaplarında, tezhiplerin dış kısımlarında ve buna benzer bir sanat eserlerinde yardımcı bir süsleme unsuru olarak kullanılan, hâreli, motifli boyama usûlü. İstılâh mânâsı: (M) sukût-ı sâlike dirler ki varta andan vücûda gelür, sâlike amân itmege dirler. Metindeki ifadesi: zerd (g. 107/2).

efendi: Lugat mânâsı: sahip, reis, nazik adam. Istilâh mânâsı:-.
Metindeki ifadesi: nazına tahammül edilen (g. 61/6).

firâk: Lugat mânâsı: gitme, ayrılma, ayırma, ayrılık, uzaklık, bırakılma.
Istilâh mânâsı (F): Makam-ı gaybete derler ki örtünmüş vahdetten olur. Metindeki ifadesi: irtikâbı ihtiyârî olmayan (g. 104/1).

gaddâr: Lugat mânâsı: çok gadreden, zulmeden, hâin, merhametsiz, kıyıcı, çok pahalı mal satan, soyucu (tüccâr), hileci, sahtekâr. Istilâh mânâsı:
Metindeki ifadeleri: zulmüne terakki veren (g. 399/1), tâzece cân (g. 399/8),

gamze: Lugat mânâsı: süzgün bakış, göz kırpma yada gözle işaret verme, çene veya yanak çukurluğu. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: hûn-hâr (g. 385/4), sihâmı gönle evvelîn havâlesi olan (g. 106/1), fitne ordusuna pîşde yasavulluk eden (g. 103/2), sırrını âşığın ifşâ ettiği (g. 80/5), kâfir-nihâd, hûnî, seffâk, zâlim-i bî-bâk (g. 108/ 1), câna kasta mâil olan (g. 111/1).

gazab: Lugat mânâsı: dargınlık, kızgınlık, darılma, kızma, hiddet, öfke.
Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: yâr-ı dil-âzârdan olunca bakılmaz (g. 121/4).

gile: Lugat mânâsı: dert, keder, şikâyet sebebi, hastalık, ağlayış. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: nice bir tâ çend (g. 118/6).

girye: Lugat mânâsı: feryat, figan, ağlama, gözyaşları. Istilâh mânâsı:
Metindeki ifadesi: nice bir olan (g. 118/6).

gîsû: Lugat mânâsı: omuza dökülen saç, uzun saç, saç örgüsü, kâhkül, perçem, saç lülesi. İstılâh mânâsı: (M) tarîk-ı tâlibe dirler ki âlemde hablü'l-metîn andan ibâretdür. Metindeki ifadesi: ednâ-yı şemîmi dimağı çâk eden (g. 162/6).

gonca: Lugat mânâsı: konca, tomurcuk, açılmamış çiçek. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: ancak kendisine bûy gibi intisâb olunabilen (g. 140/6), nev-res (g. 131/4), nahl-i nezâket (g. 83/10), nev-reste (g. 226/2).

gül: Lugat mânâsı: çiçek, bilinen çiçek, gül çiçeği; gül ağacı, sönmekte olan ateş, kırmız rank. İstılâh mânâsı: gönülde meydana gelen bilginin neticesi ve meyvesi.. Metindeki ifadeleri: ter (g. 142/1, 293/3, 204/1, 130/1), hod-rû (g. 208/3), nev-resîde (g. 168/1).

hat: Lugat mânâsı: çizgi, satır, yol, yazı, pâdişâh yazısı, ferman, buyruk, sıra, saf, gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf, yalnız uzunluğu olan buut, boyut, gençlerde yeni terliyen bıyık ve sakal, parmağın oniki biri olan bir ölçü. İstılâh mânâsı: (L) ta'ayyün-i vech-i Hak'dur. Metindeki ifadeleri: hayâlî yâda geldikçe bister-i cânın leb-rîz-i katâd olduğu (g. 90/4).

hâtır: Lugat mânâsı: düşünme, hafıza, zihin, can, kalp, gönül, meyil, sevgi. İstılâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: âvâre (g. 95/1), mahzûn (g. 218/4), dildârın gamının bir lahza تنها koymadığı (g. 369/5), elem der-gile (g. 95/1), çeşm-dûz (g. 40/6).

hayrân: Lugat mânâsı: şaşırmış, gözü kararmış, çıldırmış. İstılâh mânâsı: Metindeki ifadesi:(sevgilinin) esîr-i seyr-i hüsn olunca olmadan kalınmayan (g. 119/1).

hırâm: Lugat mânâsı: nazlı, edâlı, salına salına gidiş, zarifçe yürümek. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: esbâb-ı hüsn'den, ehl-i suhanın cılve ile birlikte sermayesi (396/4), çokdan taşavvuk-ı meyl olunan (g. 217/4).

hübân: Lugat mânâsı: güzeller, iyiler, zarifler. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: safâyı, semt-i nâz ve tegâfûlde bulan (g. 4/1).

hüsn: Lugat mânâsı: güzel, iyi, güzellik, iyilik. İstılâh mânâsı: (M)1. takdis yolu ile olan mütekellimlik sıfatı.2. Cem'iyet-i kemâle dirler, zât-ı vâhide bu Hak'dan gayrıya müyesser olmaz. Metindeki ifadeleri: mutalsam genc (g. 119/1), agyâr-ı tîre-dilin her şeb yakın olduğu (g. 9/1), genc-i hayrânî (g. 79/4), devletinde karîn olanların rahat görmediği (g. 43/4), erbâbında temkîn ü vakarın şart olduğu (g. 43/6), dil-küştegâna şâhedinin gazâsı olan (g. 46/4).

ıztırâr: Lugat mânâsı: mecburiyet, çaresizlik, ihtiyaç. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: ne âşıқта ne de sevgili de olan (g. 45/1).

ihsân: Lugat mânâsı: iyilik, başış, lutuf. İstılâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: ne âşıқта ne de sevgili de olan (g. 45/1)

'izâr: Lugat mânâsı: yanak, yanak, sakalın yanı. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: gül-i bâg-ı İrem-âsâ (g. 14/9), vafını (yazarken) sarîr-i hâmenin hezâr nâlesi (gibi) olduğu (g. 106/2), rengîn, bir nezâre edilince kabâyı sad-çâk ettiren (g. 236/8).

kâfir: Lugat mânâsı: hakkı tanımayan, bilmeyen, Allâh'ın varlığına ve birliğine inanmayan, küfreden, küfredici, iyilik, bilmeyen, nankör İstılâh mânâsı: (M) makâm-ı tefrîkda tâ'at idene dirler ve ol tâ'atde gönülden geçen havâtıra şirk-i hafî dirler. Metindeki ifadesi: zînet ü fer (g. 142/4)

kâkûl: Lugat mânâsı: alnın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, kâhkûl, perçem. İstılâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: görünce bî-karâr olunan (g. 147/1)

kinâr: Lugat mânâsı: kucağa alma, kucaklama. İstılâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: gayra (olunca) rızâ gösterilen (g. 46/3)

külâle: Lugat mânâsı: kıvrıkcık saç, çiçek demeti. İstılâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: riştesi kemend-i gerden-i cân olan (g. 106/1), hayâli dilden ‘ubûr edince, sahâ-i zamîri sünbûlistân-ı hulda döndüren (g. 56/2).

leb: Lugat mânâsı: dudak, uç, kenar .İstılâh mânâsı: (A) kelâm.. Metindeki ifadeleri: melâhat (g. 116/8), derd-i derûna fikri bür’-i sâ’a olan (g. 8/5), kimisi meyle kimisi kand vasf edilip bahsiyle risâleler tedvîn olunan (g. 56/7), la‘l (g. 353/2), la‘l-i bî-bedel (g. 83/2), la‘l-i musaffâ (g. 196/1), ikinci bûsesinde bî-şu‘ûr olunan (g. 217/5), yâdıyla ‘azm-i ‘adem eyleyenlere ‘ücâlelerin envâ’-ı nukl-ı sükkerîn olduğu (g. 56/3).

mâh,meh: Lugat mânâsı: ay, senenin on ikide bir kısmı, ay. İstılâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: âşîğın hâlini gazelinden fehîm eyleyen (g. 279/8), garrâ (g. 201/1), nâ-mihribân (g. 127/2), zerd-ebûsı ile çeşm-i kebûdı olan (g. 107/2), ebedî olarak lutfuna memnûn olunan (g. 324/5), ağıâr ile işret köşesinde olan (g. 5/5), evc-i şeref (g. 205/2), tâb olan (g. 140/2), hâtıra geldiğinde nice âfetin birlikte geldiği (g. 94/1), evc-i nâz (g. 254/7).

mahabbet: Lugat mânâsı: sevgi. İstılâh mânâsı: (M) mahz-ı dostlığa dirler, Hak’la mutlak bî-hareket ve bî-‘alâka. Metindeki ifadesi: da‘vâsı her sifleye düşmeyen (g. 196/5).

mahbûb: Lugat mânâsı: muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili, erkek sevgili. Istilâh mânâsı: (M) Allâh Ta‘âlâ Hazret’ine dirler ki, vaktî ki dostluktan mutlak müstagnî bileler, bî-kayd. Metindeki ifadesi: der-i hâki iksîr-i a‘zam olan (g. 22/9).

mecûsî-zâde: Lugat mânâsı: mecûs dininde bulunan, ateşe tapan kimse veya mecûs dinine mensup, bu dinle ilgili olanın çocuğu. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: mihrî dili pür-âteş eden (g. 23/5).

mihr: Lugat mânâsı: güneş, sevgi. Istilâh mânâsı: (M) asl-ı maksûda teveccüh itmege dirler tamâm-ı cidd ile gâyet-i ‘ilm ile maksûddan lezzet bulmaktan sonra. Metindeki ifadesi: ziyâ-güster (g. 121/3).

Mihribân (nâ-): Lugat mânâsı: şefkatsiz, merhametsiz, muhabbetsiz. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: fûtâdesine nâ-sezâları tercih eden (g. 378/3).

(Mihribâni) (A) Rahmaniyyet sıfatı.

müje, müjgân: Lugat mânâsı: kirpikler, kirpik, kadın adı. Istilâh mânâsı: (M) ihmâl-i a‘mâl-i sâlike dirler ki hükm-i hikmet-i İlâhiyye ile cezâ‘ ü feza ide. Metindeki ifadeleri: nevk hayâlî mâye-i cerâhat olan (g. 179/1), târi, şemsîr-i ebrûlarla her zamân teshîr-i hısn-ı hâtır-ı üftâdegân olan (g. 73/4), o hûnî (sevgili)nin cânda gösterdiği (g. 116/1).

nâz: Lugat mânâsı: kendini beğendirmek için takınılan yapmacık, bir şeyi beğenmiyormuş gibi gözükmek, şımarıklık, yalvarma, ricâ. Istilâh mânâsı: (A) kalbe kuvvet vermek. Metindeki ifadesi: cevri ile birlikte ibrâmı nâ-çârı söyleten (g. 99/5)

nazenîn : Lugat mânâsı: cilveli, oynak, çok nazlı yetiştirilmiş, şımarık, nârin, ince yapılı, Mahut. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: hüsni ile kendisine hayf gelen (g. 9/1).

nazra, nazar: Lugat mânâsı: (bir tek) bakış. Istilâh mânâsı (F): Hak yolunun sâlikine Allâh'ın teveccühü, kulun Allâh'a teveccühü. Metindeki ifadesi: nîm-nazra (g. 214/5).

nâziş: Lugat mânâsı: naz. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: bî-had ü pâyân (g. 153/1).

nigeh: Lugat mânâsı: bakış, bakma. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: te'emmülü helâk sebebi olan (g. 179/1), nîm (g. 196/2), âşinâ (g.46/6), tâbından eserin âşğın sînesine düşen, sâika (g. 182/1).

nihâl: Lugat mânâsı: tâze, düzgün fidan, sürgün, kadın adı. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: tâze, meyvesi eفزûn-ter olan (g. 88/3).

pâdişâh: Lugat mânâsı: hükümdar. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: milket-i hûbî vü behçet (sahibi) (g. 318/3).

perî: Lugat mânâsı: cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farzedilen dişilerine verilen ad. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: kişver-i hüsne dâver olan (g. 88/1), fikr-i hatt-ı dil-i meyyâlde olan (g. 91/4), mahrûm-ı melâli sorulmayan (g. 325/4), resm-i nâzı ferâmûş eden (g. 183/4).

ruh: Lugat mânâsı: yanak, yüz, çehre, Anka kuşu, bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. Istilâh mânâsı: (L) mazhar-ı hüsni Zâtî ve matla'-ı işrâk-i sîfâtîdür. Metindeki ifadeleri: şem'î encümen-ârâ-yı tarab olan (16/4), tâb-dâr

(g. 236/1), safvetini sebze-i hattın izâle ettiği (g. 86/7), hayâl-i hâl, la'1-i âteşini ile gıdâ-yı murg-ı dili dâne-i şerâr olan (g. 157/5), fikri eğlence için yeterli olan (g. 144/3).

ruhsâr: Lugat mânâsı: Yanak, yüz, çehre. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: cıvesi, mir'ât-ı gülde görülen (g. 68/4), bâdî-i re'eyde nazarı muhterik eylediğinden âyînesine bî-bâk bakılmayan (g. 121/2).

rûy, rû: Lugat mânâsı: yüz, çehre. Istilâh mânâsı: (L) tecellî-i cemâldür. Metindeki ifadeleri: İncil ehli görünce uknumuna râbi' eder (231/2), sâde (g. 241/3), tâze (g. 365/3), meh (g. 158/5, 311/1, 319/3). (mâh-ı rû: İlâhî tecelliyâtın nûrlarının zuhuru).

sîm-ten: Lugat mânâsı: gümüş tenli. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: âsâr-ı sun'-ı hikmet olan (g. 13/1).

sanem: Lugat mânâsı: put, güzel kimse. Istilâh mânâsı (F): Sofiler katında insanı Allâh'tan alıkoyandır. Metindeki ifadeleri: hâtır-şiken (g. 104/3), bî-bedel (g. 215/2).

serv: Lugat mânâsı: servi. selvi, mec. sevgilinin boyu, posu. Istilâh mânâsı: (A) tefekkürden hâsıl olan bilgiler ve istikâmet. Metindeki ifadeleri: nâz (g. 174/6), nev-hırâm (g. 223/6).

sultan: Lugat mânâsı: padişah, hükümdar, hükümdar ailesinden olan kadınlardan her biri. Istilâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: ma'mûre-i nâz (g. 213/5), hüsnî (g. 322/5).

şâh,şeh: Lugat mânâsı: padişah, İran veya Efgan hükümdarı, satranç taşlarının en mühimi. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: kişver-i hüsn (g.

234/3), mülk-i hüsnî (g. 108/5), dergehinde sefk-i demâ'nın eksik olmadığı (g. 325/3), mülk-i nâz (g. 74/5), hüsn (41/4), gaddâr (g. 118/6).

şive-ger: Lugat mânâsı: şiveli, işveli, cilveli. Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadesi: (âşığın) hasta -i çâresi olduğu (g. 107/9).

şûh: Lugat mânâsı: hareketlerinde serbest, neşeli, şen ve oynak (kadın).3. açık saçık, hayâsız (kadın). Istilâh mânâsı: (M) şol ma'şûkun 'âşika nazar-ı sür'atine dirler ve 'âşikun ma'şûka kesret-i iltifâtına dirler. Metindeki ifadeleri: nâmı ve zâtı hasen olan (g. 196/3), lâ'übâlî (g. 276/1), tünd-meşreb (g. 45/3), galat-bahş (g. 61/5), tâze vü hod-rûy u mest-i nev-res (g. 17/2), bî-bedel rengîn-edâ vü nükte-dân (g. 21/2), kec-küleh (g. 193/1), cefâ-kâr (g. 173/4), nâ-kesân (g. 175/2), dil-ârâ (g. 201/2), tersâyî (g. 41/5), bî-mihr ü bî-mürüvvet ü hemvâr-ı sifle-dost (g. 105/3), hem mest-i câm-ı nahvet ü hem mest-i hâb-ı nâz (), sabûhî-zede (g. 183/5), fitnenin çeşm-i mestine edîb olduğu (g. 89/1), bir ân bile ağıyârsız görülmeyen (g. 377/3), kec-nazar (g. 36/3), seng-dil (g. 119/6), irs-hâre (g. 63/4), dil-firîb (g. 97/4), sevdâ-ger (g. 90/3), âlemin mübtelâ olduğu (g. 24/6), İrânî, bütân-ı şehri gibi şive vü nezâketi olmayan (g. 199/3).

tıfl: Lugat mânâsı: küçük çocuk . Istilâh mânâsı: -. Metindeki ifadeleri: nev-zuhûr (g. 71/6), nev-res (g. 149/2, 309/6), şûh (g. 160/1), nev (g. 312/1), tâze-res (g. 40/1), tâze (g. 117/9), çeşminin ünsiyyetine aldanılmayan (g. 70/4).

turra: Lugat mânâsı: alın saçı, kıvrıkcık saç lülesi, kumaşın etrafına çekilen kılaptandan süs. Istilâh mânâsı: (A) Zât-ı ahadiyyetin sıfatı. Metindeki ifadesi: tarrâr (g. 385/1).

üftâde: Lugat mânâsı: düşmüş, düşkün, biçâre, âşık. İstılâh mânâsı:-. Metindeki ifadesi: (sevgilinin) ahdinde inbisâtı görülmeyen (g. 218/3).

vefâ: Lugat mânâsı: sözünde durma, sözünü yerine getirme, dostluğu devam ettirme, yetişme, yetme, kâfi gelme, ödeme, erkek adı. İstılâh mânâsı: (M) inâyet-i İlâhiyye'ye dirler kim 'ilm ü 'amel vâsitasuz olur, hayrdan ve şerden. Metindeki ifadesi: çok olunca dilde mihri bâkî olan (g. 120/2)

vuslat, visâl: Lugat mânâsı: bir şeye ulaşma, yetişme, (sevgiliye) kavuşma, kadın adı. İstılâh mânâsı (F): Baş, Allâh'a bağlamak, Allâh'tan başkasını görmemek, nefsi kendisinden yok etmek ve kimseden haberdar olmamak. Metindeki ifadeleri: ibrâm ile değil, vefâyı gözlemekle, rızâ ile hasıl olan kavuşma (g. 193/3), bir demi bin nakd-i cân nisârına degen (g. 97/5), kumaşı mezâd edilen (g. 90/2), metâ'ının kesada düşmesine izin verilmeyen (g. 217/6), nakdi, bî-ta'ab istenirse sevgilinin meyl-i tabîisine tâbî olunması lâzım gelen (g. 222/3), harfimine her bü'l-hevesin râh-yâb olamadığı (g. 10/8), âteşi, yâr ile tâzelenen (g. 202/3).

yâr: Lugat mânâsı: dost, sevgili, tanıdık, ahabap. İstılâh mânâsı: (M) sıfat-ı İlâhiyye'ye dirler mi zarûrî kâffe-i mevcûdâta yârdur ve hiç bundan muvâfık ism yokdur hâline, zîrâ ki kelime-i tevhîd bu dâirededir. Metindeki ifadeleri: lutf satırına butlan hattı çeken (g. 154/2), kararsız bulunup inzivâyâ neden olan (g. 46/9), zulme terakki verdiğinde tazallum edilen (g. 26/4), hayâli sabaha kadar âşğın yanında misafir olan (g. 297/2), melâletin kendisinden gizlenemediği (g. 211/2), gam hamizin semtine azm eden (g. 144/2), kalem gibi kavuşmasına el erdirilemeyen (g. 206/4), lutfuyla âşğın kadrinin şerefini artıran (g. 98/6), çemende yüzünü temââ için şairin çeşm-i terinin kaldığı (g. 177/2), iltifat kasdı olunca bunun bir selâm ile dahi gösteren (g. 334/4).

zâlim: Lugat mânâsı: zulmeden, haksızlık eden. Istılâh mânâsı:-. Metindeki ifadeleri: cefâ-yı bî-şumârından münfail olunmayan (g. 207/4), her ne cevır eder ise sîneye çekilen (g. 183/3), kimseye himâyeti olmayan (g. 199/5).

zûlf: Lugat mânâsı: yüzün iki yanından sarkan saç lülesi, sevgilinin saçı. Istılâh mânâsı: (M) kitmân-ı esrârı İlâhiyye'ye dirler. Metindeki ifadeleri: perişan (g. 297/5 , 213/1), mâr-ı belâ-yı pür-mehîb (g. 108/5), ilm-i semmurîde mâhir iki câdü (g. 83/4), âşğın siyah bahtı ile hem-nişîn olan (g. 191/1), anberîn nefesli ilacı bî-hûş eden (g. 191/2), gelin süsleyen kalemin hurâmı ile zemîni, İrem bahçesinin hased ettiğı yer olan (g. 191/5), yanak devrine şer fitnesi veren (g. 191/4), pür-şiken, ahvâl-i dil risâlesi (g. 106/5).

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

81251

VÂLÎ DÎVÂNI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

PROF.DR. TAHİR ÜZGÖR

HAZIRLAYAN

HANİFE KONCU

İSTANBUL 1998

4.METİN

4.1. ĞAZELLER

ĤARFÜ'L-ELİF

I¹

Fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilün
 +-+- / +-+- / +-+- / +- -

1 Eyle yā Rab dilümi bülbül-i bostān-ı senā
 Ola tā bāğ-ı ḥaḳīḳatde nevā-h^vān-ı senā

2 Ben kimem vaşfuña ızḥār-ı kemālāt edeyüm
 Mu'terif 'acַz ile çün mu'cize-güyan-ı senā

3 Çok zamān etdi nihān-hāne-i āyīne-nişin
 Tuḥī-i ṭab'umı zevḳ-ı şekeristān-ı senā

4 Himmet-i luḫf-ı ezel eyleye bir çāre meger
 Yoksa müşkil ki düşe destüme dāmān-ı senā

5 Zülf-i endişe-i Vāli-i perişān-ḥāle
 Eyle dest-i keremüñ silsile-cünbān-ı senā

II²

Fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilün
 +-+- / +-+- / +-+- / +- -

1 Rüy-ı dildārda oldukça hüveydā şahbā
 Dil-i maḥzūna verür keyf-i dü-bālā şahbā

2 Arturur reng-i ruḫ-ı al u leb-i mey-gümü
 Etdürür ma'nī-i rengin dile inşā şahbā

¹ T₁1b, H1b, B1b, T₂1b, A1b, M1b.

4b Yoksa: Yohsa T₁.

² T₁3a, H3a, B4a, T₂4a, A4a, M3a.

1b maḥzūna: mecrūḥa B.

2a Arturur: Artdurur H.

2a reng-i: fikr-i T₁,B,T₂, A.

- 3 Şerbet-i la'li ile gāhī eder perverde
Eylese ol büt-i tersā baña i'tā şahbā
- 4 Kātı yüz verecek alüfte degüldür hāzer et
Muştını başa urur vehle-i ulā şahbā
- 5 Tūtuşurdu hele ma'müre-i 'ālem yek-ser
Nār-ı ālāmı eger etmese iţfā şahbā
- 6 Terkine kâ'il olurum kātı çoğdan Vālī
N'işleyem vāsıţadur vuşlata ammā şahbā

III³

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Edicek cām-ı zeri çün gül-i ra'nā şahbā
Dil-i rindāmı eder bülbül-i şeydā şahbā
- 2 Nice 'ālem gamı bir lahzada eyler zā'il
İttifāk etse eger sāğar u mīnā şahba
- 3 Yaşadukça hoş olur şöhbeti sıklet vermez
Ne kadar olsa kühen-sāl olur a'lā şahbā
- 4 Cebel-i tevbe erür āb-sıfat dehşetden
Ser-i humdan edicek 'arz-ı tecellā şahbā
- 5 Kām-rān eyler idi bir kese ihsān olsa
Yār meh-tāb u bahār u şeb-i tenhā şahba

3a gāhi: gāh T₁, A.

³T₁3a, H3, B3b, T₂3b, A3b, M3b.

6 Kays'a döndürmez idi mest edüp üftâdelerin
Şüh u şeng olmasa mânende-i Leylâ şahbâ

7 Ma'ilem bir büt-i mey-nûşa ki Valî her-gâh
Yâd-ı la'liyle eder 'âlem-i şahbâ şahbâ

IV⁴

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'rlü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Hübâna semt-i nâz u tegâfüldedür şafâ
Erbâb-ı zulme nâsa ta'allüldedür şafâ

2 Şür-ı terennümât-ı hezâra te'emmül et
Şanmañ mücerred âyine-i güldedür şafâ

3 Her bir şafâyı şanma şafâdur bu 'arşada
Var ise şafvet-i kadeh ü müldedür şafâ

4 Düşmez teşekki 'arife hiç âferîdeden
Gösterme 'acz u nâle tahammüldedür şafâ

5 Nâ-cinse ülfet eylemedüñ şimdi anladuğ
'İş-i güzeste-gân-ı tahayyüldedür şafâ

6 Bûs etmedükçe la'lini hâtır ne zevk eder
Her ni'met-i nefisi tenävüldedür şafâ

7 Yokdur şevâgılında şafâ Valî 'âlemüñ
Rengin me'ânî ile tevâgguldudur şafâ

⁴ T₁ 3a, H3a, B 3b, T₂ 4a, A 4a, M3a.

2b: Şanmañ: Şanma T₂.

6a eder: alur T₂.

V⁵

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / +-+-

- 1 Sarāy-ı bağı edüp şarşar-ı hazan tenhā
 Hezār gül dağılup kaldı bağ-bān tenhā
- 2 Çemende her gül-i ter mişl-i taş-ı ateş olur
 Kaçan ki sensüz edem seyr-i gülistān tenhā
- 3 Seza ta'ne vü hem bā'is-i nedāmetdür
 Raķīb ile komañ ol şūhı el-aman tenhā
- 4 Kaḅul-i jeng-i kudüret eder mi āyinesi
 Mişāl-i mihr olan dehrde her ān tehñā
- 5 O mäh-päre vü ağıyar u güşe-i 'işret
 Esir-i bend-i miñen Vālī her zamān tenhā

VI⁶

Mef'ülü / fā'ilätü / mefā'ülü / fā'ilün
 --+ / +-+- / +--+ / -+-

- 1 'Aks olmasaydı gerdiş-i çarh-ı dağal baña
 Dā'im olurdu mihr ü meh der-bağal baña
- 2 Āsüde-gerd-i rāḅat idüm āh n'eyleyüm
 Çeşm-i siyāhı eyledi mekr ü ḅiyel baña
- 3 Ben rind-i bāde-nüş-i cām-ı maḅabbetem
 Dehrüñ verür şarāb-ı şafāsı kesel baña

⁵T₁ 3a, H 3b, B 4a, T₂ 4b, A4b, M3a.

2a olup: olur T₂.

2b ki: kim H.

4a jeng-i: zeng-i T₁.

5b Esir-i: Mekin-i T₂.

⁶T₁ 2a, H2a, B2b, T₂ 2b, A2b, M 2a

2a Āsüde: Āzāde H..

4 Maḥrūm-ı bezm-i vuşlat edüp 'aşk-ı kîne-cü
Hem-şoḥbet eyledi ğamı rüz-ı ezel baña

5 Vālî bu ṭab' ile nice aşüfte olmayam
Aḥbâbı düşmen eyledi şî'r ü ğazel baña

VII⁷

Mef'ülü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Bak çeşm ü dest-i yâra güzel söylerem saña
Maṭbu'-ı her gürüh u niḥal{?} söylerem saña

2 Ser-levḥa-i ruhında degül ebrüvan-ı zerd
Dest-i kader keşidesi ḥal söylerem saña

3 İncitme zâhidâ baña yokdur ḥalâvetüñ
Bu tuş-rüy ile ḥum-ı ḥal söylerem saña

4 'İd ertesinde olur ancak 'işe dest-res
Ḥâşşiyet-i şıyâm-ı kesel söylerem saña

5 Eyyâm-ı rüzede edemem vaşf-ı cām-ı mey
Ger söylesem de tā-be-maḥal söylerem saña

6 Tā-key hevâ-yı kākül ü zülf-i dırâz-ı yâr
Sevdâ-yı ḥām u ṭul-i emel söylerem saña

7 Ağyaruñ iltifatına olma firifte
Aldanma çok da mekr ü ḥiyel söylerem saña

⁷ T₁ 2a, H2a, B2a, T₂ 2b, A 2a, M2a.

4: A-.

4a olur ancak: ancak olur H.

5: H.

8 Yok şarf-ı nakde kudretüm ey şuh n' eyleyem
Ben şa'irem kaşide gazel söylerem saña

9 Valı dehânın öpmedüñ öpdürmedüñ baña
Şimdi ne derse yâr maḥal söylerem saña

VIII⁸

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ülü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Gördüm dehân-ı yârı 'adem söylerem saña
Ey nür-ı dide şanma ki kem söylerem saña

2 Oldı harâb-kerde-i efgân ü nâle dil
Virâne-zâr-ı şehri 'Acem söylerem saña

3 Seyr etdüm ittifakî o mir'at-ı sîneyi
Hakkâ ki 'aks-i nür-ı kıdem söylerem saña

4 Kalsun şabâh-ı maḥşere ey şuh şekvemüz
Hâtırda her ne var o dem söylerem saña

5 Derd-i derûna fikr-i lebi bür'-i sâ'adur
İsterseñ eyle tecrübe em söylerem saña

6 Yokdur dehân-ı vaşfına çok da liyakatum
Bir zerredür ne pîş ü ne kem söylerem saña

8: H -.

⁸ T₁2b, H2a, B2b, T₂3a, A3a, M2a.

6: B -.

7 Yâr ile etdüğüm bu gece zevk-ı 'işreti
Ġayra demezseñ eyle kâsem söylerem saña

8 Eyler gedâ-yı hâk-i rehin Valiyâ refr'
Bir böyle zât-ı 'âli-himem söylerem saña

IX⁹

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Ġayfum gelür bu ħüsn ile ey nâzenin saña
Ağyar-ı tire-dil ola her şeb yakın saña

2 Ahlakı nâ-pesend ile etme mücâleset
Layık degül 'alâka-i sü'-i karin saña

3 Dil-hasta-gâna rıfķ ile gâhî nüvâziş et
Farzâ cibilli ise de ger hışm u kîn saña

4 Luġfa zafer bulurdı gürüh-ı fütâde-gân
Bu çin-i cebhe olmasa ħışn-ı ħaşin saña

5 Gördük taĥammülün ġam u âzâr-ı yârda
Ey ħâfir-ı belâ-zede şad-âferin saña

6 Mehd-i bütânda ey dil-i ferzâne ħâş imiş
Semt-i ħayâl-i tâze vü fikr ü rezin saña

7 Encâmı Vâli 'azl ü ferâgat degül midür
Etseñ cihânı ħüküm ile zir-i nigîn saña

⁹ T₁ 2b, H2b, B3a, T₂3a, A3a, M2b.

3a rıfķ ile gâhî nüvâziş et: gâhice göster nüvâzişün T₂.
6a bütânda: bütânla T₁.

X¹⁰

Fa'ilatün / fa'ilatün / fa'ilatün / fa'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Şaklamış meh nürü rüy-ı bî-misâl olmuş saña
 Âbı akmış la'l-i nâbuî reng-i al olmuş saña
- 2 'Ârız-ı gül-günüña bir başka zînet-bahş olup
 Kaşre-i nür-ı siyeh nâdide hâl olmuş saña
- 3 Haylice efsürdelenmiş tâ ki bulmuş haddini
 Dürdi mihrüñ ayrılup şâfi cemâl olmuş saña
- 4 Pertev-i meh işlenüp târ-ı şu'â'-ı mihr ile
 Şırmalı bir hoş müferrih dest-mâl olmuş saña
- 5 Hüsn ü behcet kıddüñe uygun biçilmiş camedür
 Nâz u şive lübb olunmuş yâl ü bâl olmuş saña
- 6 Bir alay mağbunı tağrîr eyleyüp dil almada
 Va'de-i merdüm-firibüñ re's-i mâl olmuş saña
- 7 Şarf-ı zihn etmezsin ammâ gayra ey cellâd-çeşm
 Fenn-i hün-rîzî hemân fikr ü hayâl olmuş saña
- 8 Râh-yâb olmaz harîm-i vaşluña her bü'l-heves
 Tünd-hûluk hod-nümâluk hoş-hışâl olmuş saña
- 9 Kilkün âşarı ya kâkül ya haş-ı müşgîn ya zülf
 Mağbere Vâli meger nâf-ı gâzâl olmuş saña

¹⁰ T₁2b, H3b, B5b,M4a.

1a nürü rüy-ı: nür-ı hüsn-i H.

1b reng-i: rüy-ı H.

4a işlenüp: işleyüp H.

6a tağrîr: tağrîr H.

9 Mağbere: Mağbereñ H.

XI¹¹

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / +-+

1 Dem-ā-dem olmada pür-hün hātır-ı mīnā
 Müdām kan akıdur dīde-i ter-i mīnā

2 Mürid-i şaf-nihād-ı tarīk-ı Rüşenī'dür
 Münevver olsa n'ola böyle peyker-i mīnā

3 Ne deflü ketmine cidd etse de degül kâbil
 Çıkar zuhūra yine sırr-ı muzmer-i mīnā

4 Refik-ı şaf-meniş hem-dem-i müferrihdür
 'Aceb mi olsa gönüller müsahhar-ı mīnā

5 Teyemmünen ser-i dağına kor kadeh-keşler
 Atılsa gāh yere penbe-i ser-i mīnā

6 Enis ü yarı olanlar kemāhī bilmezler
 Ne kandan olduğını zāt-ı cevher-i mīnā

7 Koyar mı zulmet-i gāmdan eşer mecālisde
 Düşünce pertev-i ruhsār-ı ezher-i mīnā

8 Zamāne merdümünü şişe-bāz eder yek-ser
 Kalursa böyle eger tarz-ı hoş-ter-i mīnā

9 Nice me'ānī-i piçideyi eder izāh
 Küşāde olsa ne dem Vālī defter-i mīnā

¹¹ T₁2a, H2b, B5a, A3a h, M3b.

5b Atılsa: Düşerse A.

9a izāh: ihyā T₁.

XII¹²

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Ğidā-yı cān-fezādur nūkhet-i pīrahēn-i mīnā
Meger olmuş dem-i 'İsī ile tahmīr ten-i mīnā
- 2 Neye mālīk ise eyler nişār zümre-i 'irfān
Dür ü gevherle pūr olsa sezādur mahzen-i mīnā
- 3 Eden her gece rüşen meclis-i şām-ı ğarībāmı
Şafā-yı rüy-yı sāgardur şu'ā-yı gerden-i mīnā
- 4 N'ola ger müjde-i büyü dimāğ-ı cāmı ter etse
Bahār-ı ğonca-i dildür nesīm-i dāmen-i mīnā
- 5 N'ola mīnā ğibi yārāna etsem ser-fürü Vālī
Bu ğayıyyetle yāruñ bezmi olmuş mesken-i mīnā

XIII¹³

Mef'ülü / fā'ilatün / mef'ülü / fā'ilatün
- - + / - + - - / - - + / - + - -
(Müstef'ılün / fe'ülün / müstef'ılün / fe'ülün)
- - + - / + - - / - - + - / + - -

- 1 Āsar-ı şun'-ı ğıkmēt ol sīm-ten ser-ā-pā
Āyīne-i leğāfet vech-i ğasen ser-ā-pā
- 2 Bir Yūsuf-ı zamāna vālīh bulundum ammā
Etdi baña cihāmı beytü'l-ğazen ser-ā-pā
- 3 Bir pıç-pıç-i miğnet-i derd ile rişte-i cān
Mānend-i zülf-i kākül olmuş şiken ser-ā-pā

¹² T₁2a, H1b, B2a, T₂2a, A2a, M 1b.

5b yāruñ bezmi olmuş: olmuş bezmi yāruñ H.

¹³ T₁1b, H1b, B1b, T₂2a, A2a, M1b.

1a şun'-ı: sırr-ı H.

3a rişte-i cān: rişt-i cānān B.

- 4 Uğrarsa büy-ı haṭṭı tağyır eder hevāsın
Hep nāfe-zār olursa deşt-i Hoten ser-ā-pā
- 5 Biñde birin kemāhī etmekte yine kāsır
Vaşşāf-ı ḥüsn-i hulkı olsa dehen ser-ā-pā
- 6 Fetretle doldı ‘ālem emniyet oldı ma’düm
Etmiş ihāta dehri ceyš-i fiten ser-ā-pa
- 7 Çıkdı zuhūra cümle dāğ-ı ğam-ı nihānum
Nahl-i gül oldı gūyā Vālī beden ser-ā-pā

XIV¹⁴

Mef’ülü / mēfā’ılı / mēfā’ılı / fe’ülün

--+ / +--+ / +--+ / +--

- 1 Yek-reng edegör kalbi hevesden ḥarem-āsā
Pür-naqş u şuver eyleme beytü’l-şanem-āsā
- 2 Rengüñ çıkarup āhırı yabana atarlar
Māhiyyetini ḥalka duyurma bakam-āsā
- 3 Bu zıll-ı hayālüñ nesine rağbet edersin
Mevcüd ise de lık vücudı ‘adem-āsā
- 4 Kānūnda hem-rütbe degül küçek ü büzürg
Mikdār tefavütlü gerek zir ü bem-āsā
- 5 Maqbül-ı suhan kalle vü dell olduğunñ añla
Müksirlüğe meyl eyleme çok da kalem-āsā
- 6 Āsar-ı elem her ne kadar var ise dilde
Aḥbābuña pür-ḥande gerek şubḥ-dem-āsā

¹⁴T₁1b, B4b, H 4a, M3b.

1a edegör: eyle gör T₁.

3b vücudı: vücud-ı T₁, H.

5b çok da: pek de H.

- 7 Et vakt-i zarüretde müväsät-ı nüvâziş
Yer eyle dil-i nâsda nakş-ı direm-âsa
- 8 Bu rüz u şeb itlaf-ı sirişke dayanur mı
Pür-dürr ise de dide-i ter gerçi yem-âsa
- 9 Hengâm-ı heremde beni nev-bülbülü etdi
Yine o 'izâr {1} gül-i bağ-ı İrem-âsa
- 10 Neşr et güher-i nazmuñı 'âlemlere Vâlî
Âfâka ziyâ-pâş ola nür-ı kıdem-âsa

ḤARFÜ'L-BĀ'

XV¹⁵

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Ğınā-yı dil bulamaz yine mübtelā-yı şarāb
Ḥum-ı şarāb gibi olsa mübtelā-yı şarāb
- 2 Neden tahātur eder rinde kayd-ı ālayiş
Bulunsa ceyb-i murādında ger bahā-yı şarāb
- 3 Helāk-ı tıg-i elem olmamız muqarrerdür
'İlac-ı zahm-ı derün olmasaydı lāy-i şarāb
- 4 Fedā-yı nakd-i dü-kevn etmeden huzür eyler
Serir-i mey-kedede kesb eden hevā-yı şarāb
- 5 Hücüm-ı leşker-i ğamdan göñül ne bāk eyler
Nedim-i pîr-i muġān olan āşinā-yı şarāb

¹⁵ T₁ 3b, H3b, B5b, T₂4b, A4b, M4a.
3a muqarrerdür: muqarrerdi H, A.

6 Hased o rind-i mey-âşâma kim eder her bār
Nuḳūd-ı 'ömr-i girān-māyesin fedā-yı şarāb

7 İrādı gelmegi terk etdi şimdi efseridür
Çekildi meclisümüzden netice pāy-ı şarāb

8 Karīn-i meclis-i cānān olurduk elbette
Olaydı bizde de Vālī ger iştihā-yı şarāb

XVI¹⁶

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1 Erdi eyyām-ı bahār oldu cihān cāy-ı tarab
Ben ü şimden gerü cām-ı mey u sahrā-yı tarab

2 Pür-humāram baña göster meyi cām-ı zer ile
Sākıyā şun elüme bir gül-i ra'nā-yı tarab

3 Himmet-i pīr-i muḡān ile dem-ā-dem yā Rab
Mey-i gül-fām ile ser-şār ola mīnā-yı tarab

4 Dil ü cān yanmağa pervāneye nevbet mi verür
Olalı şem'-i ruḡufl encümen-ārā-yı tarab

5 Mest-i peymāne-keş-i zehr-i ḡam olsun Vālī
Sākı-i dehrden eylerse temennā-yı tarab

¹⁶ T₁4a, H5a, B7a, T₂6a, A6a, M4b.

XVII¹⁷

Mefā'ılün / fe'ılatün / mefā'ılün / fe'ılün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Müşerref etdi o meh-rū bizi bu şeb ne 'aceb
'Aceb ki hāḫıra düşdük 'aceb 'aceb ne 'aceb

2 O şūh-ı tāze vü hod-rūy u mest-i nev-resden
Zuhūr-ı şerm ü hicāb ḫayā edeb ne 'aceb

3 Görülmemişdi bu da çeşm-i bī-amānından
Nigāh-ı luḫfına yarufı nedür sebeb ne 'aceb

4 Cünūnum etdi füzūn āşinā nigehterle
Bu güne baḫş-ı kerem çeşm-i pür-gāzab ne 'aceb

5 Ta'accübüñ yeri yok çok da şun'-ı Bārī'de
Ederse bir kula i'tā cihānı hep ne 'aceb

6 Taraşşud üzre iken ḫarf-i şetm ü düşnāma
Bediḫi luḫf ile iḫsān-ı būs-ı leb ne 'aceb

7 Olunca luḫf-ı Hudā-dād bir kese Vālī
Teveccüh eylese iḫbāl bī-ta'ab ne 'aceb

XVIII¹⁸

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1 Teferrüd kaşdın etme olma çok da hod-nümā-meşreb
Çekilmez vāz'-ı nā-hem-vāre ḫab'-ı kibriyā-meşreb

¹⁷ T₁4a, H4b, B6b, T₂ 6a, A 5b, M4b.

¹⁸ T₁3b, H 5b, B8a, T₂5a, A5b h, M5b.

1a kaşdın etme: kaşd etme A.

1b nā-hem-vāra: nā-hem-vār T₁, T₂.

- 2 Hemān sen fikr-i feh̄m-i h̄üsn ü k̄ub̄h̄uñ et degül māni‘
Mümāšet etse de k̄avl̄üñde yārān-ı riyā-meşreb
- 3 Fedā eyler mi zevk-ı b̄uriyā-yı faqrı d̄ihime
Olunca menzilet-düşmen gedā-yı pādīşā-meşreb
- 4 Şafā eyler kaçan bir berg ü kāha celbe vaqt olsa
Görünür şimdi ebnā-yı zamāne kehrübā-meşreb
- 5 Sadāsı küçe-i gülzārı dutmuş mest-i k̄anzildür
Eder feryād-ı b̄ih̄üde hezār-ı eşkiyā-meşreb
- 6 Tekellüfsüz bulur ‘uşşākını her k̄anda güş etse
Der ü revzen arar mı şimdi h̄übān-ı şabā-meşreb
- 7 Ğarāz ger intisāb ise sa‘adet-h̄āne-i p̄ire
Girilmez bahş-i mezheble gerekdür Vāliyā meşreb

XIX¹⁹

Mef‘ulü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Cem‘ oldı yine bezmüme cānāneler bu şeb
Yüz sürdi āsitāneme meyhāneler bu şeb
- 2 Nür-ı ruh-ı bütān ile d̄oldı o deñlü kim
Hasret-keş oldı h̄āneme büt-h̄āneler bu şeb
- 3 Raqqās-ı şüh u şeng ü meh raqsa girdiler
Devr-i şafāda sāğar u peymāneler bu şeb

5a gülzārı: gülzār T₁,B,H.

5a k̄anzildür: k̄ulzūmdür H,B.

¹⁹ T₁4b, H5a, B7a, T₂6b, A6a, M5a.

2a d̄oldı o deñlü kim: ol deñlü d̄oldı kim T₂.

4 Germ oldu söz ü sâz ile meclis o deñlü kim
Eflâki tutdı na'ra-i mestâneler bu şeb

5 Kurb-ı çerâğa Vâlî zihâm-ı sürürdan
Reh-yâb-ı vuşlat olmadı pervâneler bu şeb

XX²⁰

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefa'ilü / fâ'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Tahtında pîr-i mey-kede şâhâne rüz u şeb
İhsân-ı hâş etmede rindâna rüz u şeb

2 Ben çäk-çäk-ı hasret olam yâ revâ midur
Büs-ı 'izâra nâ'il ola şâne rüz u şeb

3 Yanmağda dil hayâl-i ruh-ı âteşin ile
Mânende-i kanâdil-i büt-hâne rüz u şeb

4 Fehm edemem mezâkını ser-mest-i hayretem
Zîb-i kinârum olsa da cânâne rüz u şeb

5 İmdâd-ı feyz-i Hâkğ ile etmekdedür nüzül
Vâlî dile me'ânî-i bîgâne rüz u şeb

²⁰ T₁4a, H4b, B6b, T₂5b, A5b M 4b

1b hâş: hâşın T₂.

4a mezâkını: me'âlini T₂.

XXI²¹

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Çeşm ü ebrü dilrübā pāy-ı muhannā dil-firīb
Ol semen-ber bir içim şudur ser-ā-pā dil-firīb
- 2 Şüh-meşreb bī-bedel rengin-edā vü nükte-dān
Gelmemişdür 'āleme bir böyle yek-tā dil-firīb
- 3 Hāme yadıyla hırām etdükçe rüy-ı şafhada
Hod-be-hod zāhir olur elfaz ü ma'nā dil-firīb
- 4 Meşrebümce halk olunmuş bir ser-i mü yok kuşūr
Kadd-i balā hoş-nümā vü rüy-ı zibā dil-firīb
- 5 Tesliyetle zā'il olmaz süziş-i kalb-i hazin
Mübtelā-yı derde olsun mı tesellā dil-firīb
- 6 Günde biñ genc-i hafı fetḥ olsa Vālī rüyüña
'Arif-i Āgāh'a olmaz ḥubb-ı dünyā dil-firīb

XXII²²

Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün
 + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Olunca cilve-i nevle nümāyān çün zer-i maḥbüb
Yeñiden etdi dünyayı ser-ā-ser çāker-i maḥbüb
- 2 Hezārı olsa 'ālem vechi vardur bu leṭāfetle
Gül-i şad-berg-i zerd-i bāğ-ı devletdür zer-i maḥbüb

²¹ T₁4b, H6a, B7b, T₂6b, A6b, M5a.

4: B-

²² T₁4a, H 5b, B8b, T₂7a, A 5ah, M5b.

- 3 Yüze çıktı açıktan geşt eder her yerde bî-pervā
Edüp müzdin mu‘ayyen ol büt-i sîmîn-ber-i maḥbûb
- 4 Cedîd etmiş kabâsın şanki bir Efrencî âfetdür
Kabâ-yı zerd-i zer-beftin giyince dilber-i maḥbûb
- 5 Girerse koynına bir pîr-i ferṭuṭuñ eger bir şeb
Cüvân ü tâze eyler âfet-i hoş-manzar-ı maḥbûb
- 6 Zer-i meskûk-ı sâbık gibi etdi mihri nâ-râyic
Tecellî eyleyince çehre-i rengîn-ter-i maḥbûb
- 7 Bakır eyler nice altun adı sevdâ-yı taḥşîli
Meger âsân girer mi deste zeyl-i zer-ger-i maḥbûb
- 8 İki yüzlü bir âfetdür şaḫın mekrine aldanma
Netîce eksük olmaz fitne vü şür u şer-i maḥbûb
- 9 Eşer koymaz ‘ilelden ihtilâṭı kimsede hergiz
‘Aceb iksîr-i a‘zamdur hele hâk-i der-i maḥbûb
- 10 Kulaḫdan mâ‘il oldum vaşfını güş edicek Vâlî
N’ olurdu hâl-i zârûm ger görünse sükker-i maḥbûb

XXIII²³

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Cihānı bâde-i güftâr ile meyhāne etdüm hep
Mey-âşāmān-ı dehri düşmen-i peymāne etdüm hep

3a çıktı: çıkmış T₁, T₂, A.

3: 8 A.

4: 7 A.

4a kabâsın: libâsın T₂.

5: 6 A.

5 Cüvân eyler girerse koynına bir pîr-i ferṭuṭuñ
Bu hüsn ü ân ile ger âfet-i hoş-manzar-ı maḥbûb A.

6:3 A.

7: 5 A.

8: 4 A.

8a mekrine aldanma: aldanma mekrine T₁.

²³ T₁4b, H5a, B7b, T₂7a, A 6b, M5a.

- 2 'Ulüvv-i himmetümden ser-fürü göstermedüm dehre
Ne vādiler ki etdüm vādī-i şāhāne etdüm hep
- 3 Görünce meşrebüm hazz etdi hūbān ihtilaṭumdan
Zamāne dilberānın şem'üme pervāne etdüm hep
- 4 Dağıtdum zümre-i aǵyārı bezm-i yārdan yek-ser
O bezmüñ maḥremānın sihr ile bīgāne etdüm hep
- 5 Dili pür-āteş etdi bir Mecūsī-zāde'nüñ mihri
Cihānı ser-te-ser āhumla āteş-hāne etdüm hep
- 6 Kemāhī züll-i sevdā-yı mecāzī eyleyüp tefhīm
Gürüh-i ehl-i 'aşkı nuş ile ferzāne etdüm hep
- 7 Ahıbbāya reh-āverd ü hedāyā olmaya Vālī
'İzām-ı murǵ-ı ma'nāyı hilāl u şāne etdüm hep

XXIV²⁴

Fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
++-- / +- +- / ++-

- 1 Hūb-rular ki pādīşādur hep
مايشادور كيف يفاعل dur hep
- 2 Biri birinden āteşin cilve
Şecer-i nūr-ı pür-ziyādur hep
- 3 Dilleri zūr ile eder teshīr
Haṭ-ı hūbān mihr-giyādur hep

4b sihr: hecr H, T₂, A.

5a ser-te-ser: āteş-i āhumla A.

²⁴ T₁3b, H 4b, B6a, T₂ 5b, A 5a, M4a.

1b " Yef'alü keyfe mā'yeşā "(Dilediğince davranır) Muhtelif āyet ve hadislerde benzer ifedeler bulunmasına karşılık bu şekil bulunamamıştır.

- 4 ‘Ahd-i haṭṭuñda da o fettānuñ
Çekilen renc-i ibtilādur hep
- 5 Görünen tude tude hāk-i siyah
Zülf ü ebru-yı dilrübādur hep
- 6 Nice ta‘yın-i iltifat etsün
‘Ālem ol şūha mübtelādur hep
- 7 Şahn-ı meyhānede ne hālet var
Sebz{e}vü hāki gam-zedā‘dur hep
- 8 Olma ser-mest-i neş’e-i cāmı
Hestī-i dehr bī-bakādur hep
- 9 Şimdi da‘vā-yı sadr eden a‘yān
Hācib-i bāb-ı irtişādur hep
- 10 Ni‘am-ı dehr ser-te-ser
Tu‘me-i erḡam-ı fenādur hep

ḤARFÜ’T-TĀ’

XXV²⁵

Fā‘ilatün / fā‘ilatün / fā‘ilatün / fā‘ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ey ġubār-ı hāk-i pāyuñ kuhl-i çeşm-i kā’ināt
Zāt-ı pāküñdür senüñ şüret-nümā-yı mu‘cizāt
- 2 Maḡharuñ olsa n’ola ey āfitāb-ı evc-i dīn
Matlā‘-ı Tāhā vü Yāsīn maşrıḡ-ı Ve’s-Şāffāt

²⁵ T₁4b, H 6a, B8b, T₂7b, A7a, M5b.

- 3 Her ne deñlü olsa ğarķ-ı baħr-ı ‘ıŝyān ümmetüñ
 قومى اهد لهم لا يعلمون
- 4 Zerre-i ħurŝid-i rüyuñ āfitāb-ı rüz-ı ħaŝr
 Beste-i zencir-i zülfüñ Leyle-i Qadr u Berāt
- 5 Raħmet et Vālî’ye de ey Raħmeten li’l-‘ālemīn
 Baħr-ı luṭfuñ cümleden etdükde maħv-ı seyyi’āt

XXVI²⁶

Mef’ülü / fā’ilatü / mefā’ilü / fā’ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Gāhī ğürüh-ı ħasta-dilāna teraħħum et
 Biñ çeşm-i cān-ġudāza bedel bir tebessüm et
- 2 Öġren lisān-ı ‘aŝrı rüsüm-ı zamāneyi
 Baķ ṭab’-ı nāsa vaķte münāsib tekellüm et
- 3 Pest eyle cezr ü medd-i muħiṭ-i zamāneyi
 Ey kulzüm-i sirişk-i ħacālet telaṭum et
- 4 Kaŝduñ ħuŝul-i kām ise ġöŝterme ‘acz ü āħ
 Verdükçe zulme yār terākķi tażallüm et
- 5 Vaŝf-ı lebinde cūŝa ġetür feyż-i ṭab’ ile
 Vālî hezār-ı ħāmeyi rengin terennüm et

3b “ İhdi kavmi inñehüm lâ-ya’lemune “ (Kavmini doġru yola ġetir.Çünkü onlar bilmiyorlar.) Hadis-i Şerif.

4b zülfüñ: rüyuñ T₁B, T₂.

²⁶ T₁5a, H6a, B9a, T₂8a, A7a, M6a.

XXVII²⁷

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ülü / fa'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Verdi dile tezelzül-i ğam intizār-ı dost
 Hün etdi cānı va'de-i nā-ber-ķarār-ı dost

2 Her nah1-i huşkı bir şecer-i nūr eder eger
 Etse eşer maħabbet-i āteş bahār-ı dost

3 Ednā nesīmi mürde dile rüh-bahş olur
 Gāhī meşāma gelse hevā-yı diyār-ı dost

4 Berg-i hazān-resīde gibi mihri pest eder
 Zeyn eyledükçe 'ālemi rengīn-'izār-ı dost

5 'Āşık gerek ki cānı gibi anı hıfz ede
 Bir dāğ-ı derd olursa da ger yādigār-ı dost

6 Deyr-i dile haķāret ile baķma zāhidā
 Çoķdur bu Sumnāt'da naķş u niğār-ı dost

7 Kaldı dile nevāle-i ğam Vālī 'āķıbet
 Eclāfa çıķdı hep kerem-i bī-şümār-ı dost

XXVIII²⁸

Mefa'ilün / fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Gönülden eyle birün re'y-i nā-şavābı unut
 Ğidā-yı rüh ise ger neş'e-i şarābı unut

2 Henüz kām-ı ümidüfde cāy-gīr ise de
 Lezā'iz-i heves-i 'ālem-i şebābı unut

²⁷ T₁5a, H6b, B 9b, T₂ 8b, A7b. M6a.

²⁸ T₁5a, H6b, B9a, T₂8a, A7b, M6a.

1b neş'e-i: neşve-i T₁.

- 3 Güz̄eşteden geçelüm dem bu demdür ey dil-i zār
Zamān ile çekilen kayd-ı inqılābı unut
- 4 Hākıķı neş'e-i şahbāyı iktisāba çalış
Neşāt-ı yek-demeyi mūcib-i 'azābı unut
- 5 Gōñül dedükleri bed-meste etme teb'ıyyet
Unut unut o sefeh-kār u dil-harābı unut
- 6 'Udül-i rāh-ı tevekkül revā degül Vālī
Her āsitāneye ümmīd-i intisābı unut

HARFÜ'S-SĀ'

XXIX²⁹

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Kayd-ı melālden dile fikr-i rehā 'abes
Erbāb-ı ihtizāra ümīd-i şifā 'abes
- 2 Bi't-ṭāb' cevre mā'il iken meşreb-i bütān
Dildārdan te'emmül-i terk-i cefā 'abes
- 3 Mümkin olan huşuşuñla şarf eyle himmetüñ
Etme umūr-ı mümteni'āta du'ā 'abes
- 4 Bir cāy-ı emni var mı kazādan viķāyeye
Etmek sipihr-i kīne-vere ilticā 'abes
- 5 Tünd olma kez̄m-i ğayz ile göster mu'amele
Ağyar ile mūcādele-i mā-mezā 'abes

3a geçelüm: geçemem H.

²⁹ T₁ 5a, H7a, B10a, A8ah, M6b

6 Senden ziyāde hūkm ile ser-geşte devr eder
Gerdūn-ı dūndan bu kadar iştīgā ‘abeş

7 Olmaz mücāb nuşh ile o şūh-ı kīne-cū
Etme izā‘at āb-ı ruḥuñ Vāliyā ‘abeş

XXX³⁰

Mef‘ulü / mefā‘ilün / fe‘ulün
-- + / +- +- / + --

1 Ey kand-ı lebi ḥayāta bā‘is
V’ey nūkteleri memāta bā‘is

2 Ḥalā ki nişāba erdi ḥüsnüñ
Olmaz mı dahı zekāta bā‘is

3 Sevdā-yı dü-zülf-i ‘anberīnūñ
Rüsvā’i-i mümkināta bā‘is

4 Rengīni-i ḥüsn-i dil-fürüzüñ
Ārayış-i kā’ināta bā‘is

5 Ehl-i dile zevk-ı şī‘r-i Vālī
Ġam ḳaydından necāta bā‘is

ḤARFÜ’L-CĪM

XXXI³¹

Mef‘ulü / fa‘ilātü / mefā‘ilü / fa‘ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Her dilde nūr-ı neş’e-i ‘irfān olur mı hiç
Her bir şerāre aḥter-i tabān olur mı hiç

³⁰ T₁5b, H6b, B10a, T₂8b, A8a, M 6b.

³¹ T₁ 5b, H7a, B10b, T₂9a, A8b, M6b.

1a neş’e-i: neşve-i T₁.

- 2 Terbiyye ile sifle bulur mı 'ulüvv-i cāh
Her na'l-pāre hançer-i bürrān olur mı hiç
- 3 Cüz'î nemā bulursa da nekbet qarīndür
Zalim hemîşe şahib-i sāmān olur mı hiç
- 4 Cinsiyyet ile belki müsāvāt ederse de
Her tîre hāk kuhl-ı Şıfāhān olur mı hiç
- 5 Vālî biraz rağîb gerek 'izz ile vücūd
Pindār-ı kizb ile kişi zî-şān olur mı hiç

XXXII³²

Mef'ülü / fa'ilatü / mef'ülü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Tab'-ı heremde şevk-ı cüvānān olur mı hiç
Faşl-ı şitāda zevk-ı gülistān olur mı hiç
- 2 Taklîd vaşf-ı zātîye yek-sān olur mı hiç
Germ-i sitāre necm-i dırahşān olur mı hiç
- 3 İhrāz kaçdın etme o hercāyî āfete
Genc-i revāna hırz nıgeh-bān olur mı hiç
- 4 Müş'ir degül mi Yūsuf u ihvānı vak'ası
Zîr-i felekde bî-ḥased ihvān olur mı hiç
- 5 Mümkün degül rakîb-i girān-vaż'a ihtilāf
Yabanî gür ins ile yārān olur mı hiç
- 6 Ger görse nîm-nazra-i lutf-ı nigānı
Vālî-i hasta gayrıya kurbān olur mı hiç

³² T₁5b, H7a, B10b, T₂9a, A8b, M6b.

5b gür: gürek T₁.

HARFÜ'L-HĀ'

XXXIII³³

Mef'ülü / fā'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Sākı-i sım-sāka k' olur zı̄b-i kef kadeḥ
 Ālām u ḥüzni dilden eder ber-taraf kadeḥ
- 2 Ammā olur müferriḥ-i yaḳūtdan farıḥ
 La'l-i müzābla pür olur ise Necef kadeḥ
- 3 Rüşen-derün-ı şūh-mizāc olduḡınadır
 Etmektedir mücāneset-i her-hıref kadeḥ
- 4 Bir şerbet-i leziz ile mahmūr-ı ḡuşşadan
 Eyler izāle-i eṣer-i ṭab u tef kadeḥ
- 5 Hāla tetimmesi dahı zātında bākıdūr
 Kesb etmek ile meclis-i Cem'de şeref kadeḥ
- 6 Yek-sān degül meḳādir-i mahlūḳ Vāliyā
 Olmaz müsāvı cām-ı zer ile hazef kadeḥ

HARFÜ'L-HĀ'

XXXIV³⁴

Mef'ülü / fā'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Geldükçe yāda zevḳ-ı leb-i dil-güşā-yı şūh
 Zāhir olur zebān-ı kalemden edā-yı şūh

³³ T₁5b, H7b, B11a, T₂9b, A8b, M7a.

³⁴ T₁6a, H7b, B11a, T₂9b, A 9a, M7a.

- 2 Elfāz-ı şūh ma'nī-i rengīni şūh eder
Bālā-yı şūh-ter eyler kabā-yı şūh
- 3 İ'tā-yı Bārī'dür o büt-i nev-resīdeye
Ahlāk-ı şūh u cilve-i şūh u liķā-yı şūh
- 4 Verür cemāda kuvvet-i nuṭḡ-ı taḥayyürāt
Te'sir ederse zerre-i mihr-i hevā-yı şūh
- 5 Geh fikr-i kesb-i vuşlat u geh derd-i iftirāk
Bir ān bulur mı rāḥat-ı cān mübtelā-yı şūh
- 6 Efkār-ı fāsīd ile eder 'ömrini tebāh
Dil-dāde-gāna özge belādur belā-yı şūh
- 7 Bir şūhı Valī eyler idüm yine dil-pesend
Menfürum olmasaydı eger ibtilā-yı şūh

ḤARFÜ'D-DĀL

XXXV³⁵

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Şafā-yı revnaķ-ı gülzarı n'eyler hāṭır-ı nā-şād
Raġīb olmaz neşāt-ı 'āleme merd-i elem-mu'tād
- 2 İyi gün dostıdur ebnā-yı 'ālem hem-çü pertev-süz
Degüldür kār-ger eyyām-ı gamda etseñ istimdād
- 3 Eşāsında bakā yoķdur bu kāşı-hāne-i dehrüñ
Temāşā-gāh edüp ızhār-ı kudret eylemiş üstād

4a cemāda: ziyāde T₁.

³⁵ T₁6a, H8a, B12a, T₂10a, M7b, A9bh.

2: 4 A.

3: 2 A.

4 **Ḳuṣūr-ı** **ḳā'inātuñ** olma hayrān naḳṣ u zībinde
Acā'ib cāy-ı dil-keṣdūr egerçi nāmı hüzn-ābād

5 **Ḳazā tarḥ** etdügi naḳṣa ḳiṣi tābi' gerek zīrā
'Amel eyler huṭuṭ-ı mühre ile da'imā nerrād

6 Esāfil nā'il-i cāh olduğından eyleme şübhe
Müsā'id olsa baht-ı dün degüldür şart-ı isti'dād

7 Veli etmiş 'abeṣ gerd-i **ḳazā-yı** 'ālem-i tecrīd
'Arūs-ı Zühre'ye Behrām'ı Vālī eyleyen dāmād

XXXVI³⁶

Mefā'ilün / mefā'ilün / fe'ülün

+ - - - / + - - - / + - -

1 Raḳīb-i bed-güherden dād u feryād
O nādān-ḳadr-ı hardan dād u feryād

2 Gehī itlaf-ı şabr u gāh rāḥat
Pey-ender-pey zararadan dād u feryād

3 Baña cevri niğahı gayra eyler
O şüh-ı kec-naẓardan dād u feryād

4 Gehī ağıyār ğamzı geh teğāfül
Hücüm-ı şür u şerden dād u feryād

4: 3 A.

7a dāmād: mu'tād T₁.

³⁶ T₁ 6a, B11b, H8a, T₂11b, M7a, A9b.

5 Bilenler kabz u bastı semt-i Hâk'dan
Neden eyler beşerden dâd u feryâd

6 Kime nisbet eder men' ü 'atâyı
Eden hük-m-i kaderden dâd u feryâd

7 Olur mı Vâlî zâ'il bir nefes hiç
Bu bezm-i pür-kederden dâd u feryâd

XXXVII³⁷

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'rlü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Tâ rûhâ cilve-gâh olalı 'âlem-i vücüd
Dil-h'âhum üzre olmadı bir dem dem-i vücüd

2 İlhâm-ı gaybî olmayıcak kıl ü kâl ile
Mekşûf olur mı mes'ele-i mübhem-i vücüd

3 Gencîne-i emânet idi mahzen-i derün
Evvel telâfüm eylediği dem yem-i vücüd

4 Ma'nide bahrdur velî zâhirde katredür
Sırr-ı hâfiye âyinedür şebnem-i vücüd

5 Rûh-ı 'azîze deşt-i 'adem cilve-gâh iken
Vâlî bu teng-nâda çekilmez gam-ı vücüd

³⁷ T₁6a, H8a, B11b, T₂11b, A9b, M7a.
2b mübhem-i: mülhem-i T₁.

ḤARFÜ'Z-ZĀL

XXXVIII³⁸

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Rindāna oldu lezzet-i cām-ı şarab leziz
 Zevk-ı mekî{de}den leb ü duht-ı ineb leziz
- 2 Ma'lüm olur meşakkat ile kadr-i devletüñ
 Olmaz huşul-ı kām-ı cihān bī-ta'ab leziz
- 3 Vermez dehān-ı 'arife tağyır zehr ü kand
 'İrfān-mezāka hanzal ü bittih hep leziz
- 4 Olmazdı telh-kām-ı ebed böyle hırş ile
 Dünyā-pereste gelmese kesb-i zeheb leziz
- 5 Ey fehm eden lezā'iz-i h'ān-ı maḥabbeti
 Var mı cihānda 'aşıka çün büs-ı leb leziz
- 6 Hilkatde emlāh olmasa olmazdı Valiyā
 Dilber leziz ü luḫf leziz ü gāzab leziz

ḤARFÜ'R-RĀ'

XXXIX³⁹

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 + / +--+ / --+--+ / -+-

- 1 Ğamdur neşāt-ı bāde-i gül-fām-ı rüzgār
 Hün-ı dil ile hep doludur cām-ı rüzgār
- 2 Elmās-pāş dide-i 'ibret-güzin olur
 Kalbe huḫūr ederse eger nām-ı rüzgār

³⁸ T₁6b, H8b, B12a, A10a, M7b.

5b büs-ı leb: büse-leb T₁,H,B.

³⁹ T₁10b, H11a, B 16b, T₂ 19a, A 14a, M 11a.

- 3 Gelse dimāg-ı ehl-i dile derd-i ser verür
Buy-ı nesim-i revgan-ı bādām-ı rüzgār
- 4 Ey dil gelü-yı fāhtede şanma tavkdur
Bend oldı gerdeninde anuñ nām-ı rüzgār
- 5 Rind-i gedā-yı gūşe-i meyhāne olduğum
Besdür baña zamānede ikrām-ı rüzgār
- 6 Devründe ey sipihr-i cefā-pişe var mıdur
Vali gibi fütāde-i nā-kām-ı rüzgār

XL⁴⁰

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 O ıfıl-ı taze-res üftāde-gān-ı zāra baqar
Açınca çeşmini gül ibtidā hezāra baqar
- 2 'İzār-ı yarı koyup meyl-i hatt eden 'aşık
Me'al-i safhayı fehm etmeyüp kenāra baqar
- 3 Mücerribān-ı zamān kadr-i zātı temyize
Mihekk-i tecrübeye urduğı 'ayāra baqar
- 4 Bulunca fırsatı ebnā-yı vaqt celb-i zere
Ne naqd-i 'iffeti ihrāz eder ne 'āra baqar
- 5 Kemāl ü dānişi bir fülse şatsañ almazlar
Zamāne merdümi dārāt ü iştiḥāra baqar
- 6 Kudüm-ı dilber ile çeşm-düz olup ḥatır
Niğāh-ı ḥasret ile semt-i reh-güzāra baqar

⁴⁰ T₁ 15b, H 19b, B 31b, A 15b, M 18b.

1b hezāra: bahāra B.

5a Kemāl ü dānişi: Kemāli dānişi B.

5b fülse: kıla H.

- 7 **Huṣūl-i kām-ı dil-i zār ü hasta yaklařdı**
Hemān o nahl-i nevūñ bārı bahāra baķar
- 8 **Edüp dü-kevnden ümmid kaç' merdüm-i çeşm**
'Aṭıyye-i kerem-i bāb-ı Kirdigār'a baķar
- 9 **Le'im-i bed-regūñ aldanma va'd-i kazībine**
Bu züll-i ṭab' ile ne kavle ne qarāra baķar
- 10 **Ne fā'ide baķalum Vālī şi'r-gülüķdan**
Şanāyi' ehli ki var ribḥ-i kesb ü kāra baķar

XLI⁴¹

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 **Ne dem ki küyına varsam rakīb qarşu çıkar**
Çıķınca lık çü kelb-i mehīb qarşu çıkar
- 2 **Huṭur edince me'āni-i tāze hātıruma**
Hezār nāz ile ol dil-firīb qarşu çıkar
- 3 **Cezā-yı sū'-i 'amel řaḥibin bulur lā-büd**
Kişi ne etse ba'id u qarīb qarşu çıkar
- 4 **Ķumāř-ı hüşı eder 'izzet ile pāy-endāz**
O řāh-ı hüsne dil-i bī-řekīb qarşu çıkar
- 5 **Gidince nāz ile deyre o řuḥ-ı tersāyi**
Ümid-i būs-ı ķademle řalīb qarřu çıkar
- 6 **Zuhūr-ı ģoncayı ģuř etse farṭ-ı řevķından**
Terennümāt ederek 'andelīb qarşu çıkar

10b ribḥ-i: renc-i B.

⁴¹ T₁ 14b, H 16a, B 24a T₂ 27b, A 22a, M 14b.

3b ba'id ü qarīb: qarīb ü ba'idA.

4a hüşı: hüşm A.

7 Tereddüd etme şaşkın çok da 'iş için Vâli
İrade-i Hakk olunca naşib karşı çıkar

XLII⁴²

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Gene zâtuñda ne bu ğaflet ü nâdanluklar
Seyr-i 'âlemde merâyâ gibi hayrânluklar

2 Bilmem ey âfet-i ğarrâ-yı cihân n'oldı saña
Kanı evvelki gibi cilve vü fettânluklar

3 Nîm-mest-i mey-i nâz olduğın iş'âr eyler
Bu hürâm ile bu destâr-ı perîşânluklar

4 Şahñ-ı gülzârda mı yâra tesâdüf etdüñ
Nedür ey gül yine bu çâk-i girîbanluklar

5 Etdügi kesb-i cefânuñ zararı kendüyedür
Ne kadar merd-i muhîl eylese şeytânluklar

6 Edemez kesb-i takarrüb o güle hâr-âsâ
Hasta bülbül ne kadar etse senâ-h'ânuklar

7 Meger âsâyiş-i hâtır mı verür insâna
Der-pey-i vuşlat olan Vâli peşimânluklar

⁴² T₁ 13b, H 14a, B 21a, T₂ 24b, A 19a, M 13a.

4: 5 T₁.

5: 4 T₁.

5a cefânuñ zararı kendüyedür: habîsüñ zararı kendüyedür H.

7b Der-pey-i vuşlat: Der-i bî vuşlat H.

XLIII⁴³

Mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / ++-

1 Rağbet mi eder 'āleme ferzāne olanlar
 Āsūde olur fāriğ-i kāşāne olanlar

2 Āsānluğ ile eylememiş kendüyi meşhūr
 Bu elsine-i nāsda efsāne olanlar

3 Olsun mı dahı mürtekib-i mansıb-ı 'ālī
 Cārüb-keş-i dervāze-i meyhāne olanlar

4 Rāhat mı görür devlet-i hūsnūfde qarīnūñ
 Bīgāne-i ğamdur saña bīgāne olanlar

5 Hep yār-ı kādīmūfdür edüp zātını tebdīl
 Akdāh u sebū sāğar u peymāne olanlar

6 Temkīn ü vaqar şartdur erbāb-ı hūsūnde
 Şāhāne gerek vaz' da cānāne olanlar

7 'Aqlında nice dürlü beliyyātu muqarrer
 Āzāde imiş dehrde dīvāne olanlar

8 Tiz nā'il olur h^vāhiş-i me'mūline Vālī
 Şem'-i emele cān ile pervane olanlar

⁴³ T₁ 10b, H 11b, B 17a, T₂ 19a, A 14b, M 11a.

4: T₁ -.

7a: beliyyātu: beliyyāt B.

XLIV⁴⁴

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

1 Reh-i emelde gönül şanma āb u dāne arar
 Kudüm-i şahed-i Āmid'den nişāne arar

2 Gönül ki reşk-i behişt idi nāz etdi harāb
 Berāt-ı haḫḫı ile şimdi mālİKāne arar

3 Hezār-ı cān uşanup murg-zār-ı hākīden
 Firāz-ı evc-i tecellide āşiyāne arar

4 Nezāket ile duyur şohbet-i şebānesini
 Dehān-ı dilberi dil şūh u nāzikāne arar

5 Sirişk-i çeşmümi bahreyne beñzedüp o perī
 Ümid-i gevher edüp dürr-i şah-dāne arar

6 Raķıbden eder ızhār-ı 'acz eger dildār
 Ne raġbet eyler o kelbe yanında yā ne arar

7 İştmiş ol büt ile güft ü gūmuzı aġyār
 Yineecessüs edüp sū-be-sū fesāne arar

8 Görünce meylümi ḳaddine ḫazḫ eder Vālī
 Bilür ki şā'ir olan mışra'-ı yegāne arar

⁴⁴ T₁ 14b, H15a, B 22b, T₂, 22a, A 20b, M 14a.

2a nāz etdi: etdi nāz B.

5a o perī: cānān H,A.

5b edüp: eder T₁.

XLV⁴⁵

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 İhsân u ızırâr ne sende ne bende var
 Evvelki iştihâr ne sende ne bende var
- 2 Sen sâbit olmaduñ kereme ben tezellüle
 Yoklansa i'tibâr ne sende ne bende var
- 3 Sen şüh-ı tünd-meşreb ü ben dimâg-ı derd
 Bir üns-i hoş-şi'âr ne sende ne bende var
- 4 Ben fikr-i gayra zâhib ü sen hem-dem-i rakıb
 Te'sir-i hârhâr ne sende ne bende var
- 5 Sen hem-nişin-i gönca vü ben fâriğ-i hevâ
 Şimdi gam ey hezâr ne sende ne bende var
- 6 Men'-i haqıķı oldı bize dür-bâş-ı kurb
 Tedbîr-i ihtiyâr ne sende ne bende var
- 7 A'dâ ihâta eyledi ol şühı Vâliya
 Def'ine iktidâr ne sende ne bende var

XLVI⁴⁶

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Sultânuma şikeste dilüñ bir ricâsı var
 'Arza cesâret etmeyecek iddi'ası var
- 2 Terk et rakıb-i bed-menişi etme ihtilâf
 Nâzük-dilâna böyle edânuñ cefâsı var

⁴⁵ T₁ 11a, H 12a, B 17b, T₂ 20b, A 15b, M 11b.

4: H.

⁴⁶ T₁ 9b, H 20b, B 27a, T₂, 13a, A17ah, M 16a.

- 3 Hasetle gāhī bir nıgeh eylersem incinür
Ammā ki ğayra būs u kināra rızāsı var
- 4 Giydi libās-ı mātemi haṭṭ-ı siyāhdan
Dil-küşte-gāna şāhed-i ḥüsnüñ ğazāsı var
- 5 Olsa ebed ‘aceb mi dil-i hasta muṣṭarib
Elbette oñmaduḳ kişinüñ bir belāsı var
- 6 Memnün-ı çeşmiyüz ne kadar bī-amān ise
Gāhıce yine bir nıgeh-i āşınāsı var
- 7 İhsān-ı büseden ğarazı şād-merg imiş
Şanmañ o āfetüñ bize mihr ü vefāsı var
- 8 Qalur mı mevsim-i haṭṭ-ı nev böyle ber-ḳarār
Elbette devr eder bu bahāruñ şitāsı var
- 9 Küşmiş mi yāra dil ‘aceb olmuş mı bī-ḳarār
Çoḳdan görünmez oldu yine inzivāsı var
- 10 Reşk eyledüm ğabāvet-i zühhad-ı bī-dile
Fehm eylemez ḳabāḫat-ı ḥüsni şafāsı var
- 11 Her bulduğı peri-veşi bir sözle rām eder
Bilsek ki Vāli’nüñ ne mücerreb du‘āsı var

XLVII⁴⁷

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Dil-i her ḳatre-i nācızde deryālar var
Şanmañ her noḳta-i mevḥūmda ma‘nālar var

3: 4 H, A.

3b Ammā ki ğayra: Ağyāra lık H.

4: 3 H, A.

⁴⁷ T₁ 10a, H 23b, B 28a, T₂ 12bh, M 16b.

1b Şanmañ: Zımn-ı B.

1b mevḥūmda: merşūmda T₁.

- 2 Başar-ı zāhiri koy eyle başiretle nazar
Bu temāşā-kedede gör ne temāşalar var
- 3 Ğarazūñ kesb ise ğavtuñda tekāsül etme
Baħr-ı endiřede bī-ħad dūr-i yektalar var
- 4 Çok da me'yūs kımaz nīm-nigehle zārın
Aralıkda yine ğāhice tesellālar var
- 5 Añlaruz pīçiş-i pīřāni vü ebrūsından
Yine ağyār-ı bed-āmūzdan iğvālar var
- 6 Ğāşılı mūmteni' ü kesbi degüldür mūmkin
Dil-i ser-geştede ğörseñ ki ne hulyālar var
- 7 Çıkıcağ murğ-ı dil-i Vālī elüñden ey şuh
Bulamazsın dahı şaydına müheyyālar var

XLVIII⁴⁸

Fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
++-- / +-+- / ++-

- 1 Meh-i āteř-nigāh ya'nī yār
Dilber-i kec-külāh ya'nī yār
- 2 Nerkis-i pür-ħumār ya'nī çeşm
Mest-i peymāne-h^vāh ya'nī yār
- 3 Ğarğ-ı 'ıřyān ü cürm ya'nī dil
'Afv-ı 'āşık-ğünāh ya'nī yār

2b temāşā-kedede gör: temāşā-kedelerde T₁.

5a Añlaruz: Añlanur B.

5a pīřāni vü ebrūsından: pīřāni-i ebrūsından H.

⁴⁸ H 9b, B 14a, T₂ 16a, A 12a, M 9b.

4 Kevkeb-i bî-şümār ya'nî eşk
Reşk-i hurşîd u mäh ya'nî yār

5 Zulmet-âlüd-ı şām-ı gam Vālî
Meş'al-i şubh-gāh ya'nî yār

II⁴⁹

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Böyledür kâ'ide-i perverîş-i ehl-i nazār
Nîm-nazār ile murād eylese hâki zer eder

2 İddihār eylemez erbâb-ı tevekkül rızqın
Âsiyâ gibi hemân günde gelür günde gider

3 Çok zamân terbiye-i hün-ı ciger lâzımdur
Tâ ki göñlince ola nahl-i emel bār-âver

4 Ten-i pür-'illeti bir hâle kômış derdüñ kim
Üstühâmı şaylur sinede mânend-i fener

5 İhtirâz olmaz imiş kâr-ger-i redd-i kazâ
Hük-m-i taqdîr gelince eder abtâl hâzer

6 Bir kesüñ bahtı ki bigâne olur şahibine
Her ne tedbîr eder ise anı tağlîf eyler

7 Tabîşi eyler idi 'âlemi süzân Vālî
Ahker-i kâlbe eger olmasa ten hâkister

⁴⁹ T₁ 13a, H 23a, B 29b, T₂ 22b, A 23a, M 17b.

1a kâ'ide-i perverîş-i ehl-i nazār: perverîş-i kâ'ide-i ehl-i nazār H.

4a hâle kômış derdüñ kim: derde kômış kim derdüñ H.

5b taqdîr: taqdîre H.

6a olur: ola H.

L⁵⁰

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Dilden ki fikr-i kākül-i cānān gelür geçer
 Bir anda biñ hayāl-i perīşān gelür geçer
- 2 Ağyāra kūy-ı yārdan olmaz mümāna'at
 Ma'ber degül mi gebr ü müselmān gelür geçer
- 3 Ceş-i ğumūma köhne memerdür fezā-yı dil
 Gelmez şümāra bī-ḥad ü pāyān gelür geçer
- 4 Yokdur baḳā meserret ü ḥūzninde 'ālemüñ
 Mānend-i bād-ı tünd şitābān gelür geçer
- 5 Alt olma çok da şıḳletine 'acız ü āhla
 Ger gelse de ḥavādiş-i devrān gelür geçer
- 6 Ārām eder mi şā'ika-veş dilde Vāliyā
 Her demde nice nāvek-i müjgān gelür geçer

L⁵¹

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

- 1 Şanur ki çeşm-i amān-düşmen teraḥḥum eder
 Durur durur göñül ol zālīme tazallum eder
- 2 Ḥayāli çeşm-i terüm içre cilve-ger olalı
 Şafā-yı ḥātır ile zevḳ-ı seyr-i ḳulzüm eder

⁵⁰ T₁ 7b, H 8b, B 12b, T₂ 12a, A 10a, M 8a.

⁵¹ H 18b, B 13bh, A 13bh, M 8b.

- 3 Ne dilde h^vāhiş-i hem-dem ne kayd-ı fikr-i enîs
Hemîşe Kays gibi hod-be hod tekellüm eder
- 4 Söze yatur hele bāzāra el verür o şüh
Egerçi bey'-i vişālinde cüz'î nem nem eder
- 5 İki bir mey ile neş'e-mend iken yā niçün
Hezār girye-i mestāne gül tebessüm eder
- 6 Me'āl-i şohbet-i işrākıyāne vākıf olur
Derūni kim ki Felātūn-ı hikmete hum eder
- 7 Ne ma'nî gelse dile vaşf-ı gül-'ızārında
Hezār kilik-i hoş-āheng anı terennüm eder
- 8 Harîş-i hayr edemez cüst-cüy-ı fāsiddin
Bulursa da der-i ümmîdini yine güm eder
- 9 'Aceb nezāketi vardur suhanda Vālî'nūñ
Bu tarzı çeşm-i bütānda meger ta'allüm eder

LII⁵²

Mef'ülü / fā'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Durmaz ebed gönülde sürür ü keder gider
Şadı vü hüzn-i 'ālem-i fāni geçer gider

⁵² T₁ 9a, H 21a, B 27a, T₂ 12b, A 19ah, M 16a.

- 2 Kalmaz bu reng ile gül-i şad berg-i 'arızı
Bakı degül nümāyiş-i gül-berg-i ter gider
- 3 Bām-ı bedenden eylese pervāz murğ-ı rūh
'Avdet eder mi bir dahı gitdi gider gider
- 4 Bildüm ki cānda muzmer olan sūz ü tāb-ı derd
Olmaz izāle tā leb-i gūra sürer gider
- 5 Vālī harık-ı nār-ı firākın komaz tehi
Gāhice tesliyetle gelür şu seper gider

LIII⁵³

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Kūyında dil ki guşşadan āzād olur gider
Dīvāne kendü kendüye dil-şād olur gider
- 2 Seyr eyle feyz-bahşī-i pīr-i muğāmı kim
Bu hān-kāhda her gelen irşād olur gider
- 3 Ne kendüye teraḥḥum eder ne baña göñül
Her seng-dil perī-veşe Ferhād olur gider
- 4 Çeşmüñi kalursa böyle dil-azār ü tünd-hū
Āhır bu şehri āh ile berbād olur gider
- 5 Düşmezse dest-i Vālī'ye cām-ı mey-i neşāt
Bī-çāre zehr-i hecr ile mu'tād olur gider

4a Bildüm: Bildük H.

⁵³ T₁ 12a, H 13a, B 19a, T₂ 22a, A 17a, M 12a.

LIV⁵⁴

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Peyk-i nesim geldi şitābān dem-i seher
 Gülzārı etdi hurrem u handān dem-i seher
- 2 Bir taze gül kaşidesin ezber edüp gezer
 Gördüm hezārı mest ü gazel-h'ān dem-i seher
- 3 Tab'iyet-i hezār ederek farı-ı şevk ile
 Güller de etdi çāk-giribān dem-i seher
- 4 Tenhā maḥal bulup ne güzel cūy-ı jālede
 Et'fāl-i gonca olmada gāl'tān dem-i seher
- 5 Dühn-i niyāz u āb-ı tazarru'la ver nizām
 Kāndil-i cānı eyle fūrūzān dem-i seher
- 6 Demlerde dem budur gözüñ aç olma bī-haber
 Ekser eder ta'ayyüşi 'irfān dem-i seher
- 7 Kādrince Vālī herkese degmekde vāyesi
 Bahş olmada füyüz-ı firāvān dem-i seher

LV⁵⁵

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 'Ahde taḥallüf etmeseler dil-firibler
 İzhār-ı nāle etmez idi bī-şekibler

⁵⁴ T₁ 15a, H 15b, B 23b, T₂ 27a, A 21b, M 14b.
 3b Güller de: Gülleri B, T₂.
 4a cūy-ı jālede: cūy-zārda B,
⁵⁵ T₁ 13b, H 14b, B 21b, T₂ 25a, A 19b, M 13b.
 1a etmeseler: etmeyeler T₁.

2 Geh hışm u geh tebessüm ü geh çin-i cebheler
Gösterdi küll-i 'inād ile vaz'-ı garıbler

3 Def'-i humār edüp yine bir tāze keyf eder
Mīnā-yı goncayı göricek 'andelıbler

4 Tezlil ile dūr ü güher olmaz sebük-bahā
Her yerde 'alidūr yine qadr-i hasıbler

5 Ya hūn-ı dīde ya dem-i laht-ı cigerledür
Kaşr-ı düvelde tarh olunan naqş-ı zıbler

6 Sā'illere kilābuñ ezāsı kadımdür
Ġam çekmeyüz ederse eziyyet raqıbler

7 Şükran-ı ni'met eyle ki qadrüñ füzün ola
Ġamd ile buldı rütbe-i 'alī haııbler

8 Erzāle çıkdı cāh u ni'am cümle Vāliyā
Zeyl-i ferāğa çekdi ayagın nesıbler

LVI⁵⁶

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Tezyin edince şahın-ı çemen-zarı lāleler
Leb-rız-i āb-ı la'l-i ter oldı piyāleler

⁵⁶ T₁ 15a, H 22b, B 31a, A 21bh, M 18b.

- 2 Sünbülisitan-ı hulde döner sāha-i zamır
Dilden ‘ubür edince hayāl-i küläleler
- 3 Yād-ı lebiyle ‘azm-i ‘adem eyleyenlere
Envā‘-ı nuql-i sükkerin olur ‘ücäleler
- 4 Evrak-ı sim-i rize-feşān zann eder gören
Düşükçe cebhe-i gül-i sürh üzre jāleler
- 5 Olur mı güş-zed o büt-i hod-nümā meger
Nākūs-ı çarha olsa hem-āheng nāleler
- 6 Taḥşiline ‘avārız-ı gülşen bakıyyesin
Zerrinler oldı desti ‘aşalı ḥavāleler
- 7 Kimisi meyle kimisi kand ile vaşf edüp
Tedvin olundı bahş-i lebiyle risāleler
- 8 Valı dehān u çeşminüñ evşafı bir degül
Ta‘bır-i āhar ile gerek ser-maḳāleler

LVII⁵⁷

Mef‘ülü / fā‘ilatü / mefa‘ilü / fā‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ey kīne-cū nedür yine bizden kenāreler
Bigāne vādiler bu sitemli nezzāreler
- 2 ‘İzzet verür mi ādeme zātında olmasa
Pindār-ı kazīb u şeref-i isti‘āreler

3b sükkerin: sükkeri A, B.

6b desti: dest B.

7a Kimisi meyle kimisi: Kimini meyle kimini T₁.

⁵⁷ T₁ 13b, H 14b, B 22a, T₂ 25b, A 20a, M 13b.

- 3 'Ahd-i haında semt-i rekâbetde cev̄r eder
Sâbıkda ülfet etdügümüz mâh-pâreler
- 4 Birbirine mülâkî olur yine kürede
Rüy-ı zemîne neşr olunan şîşe-pâreler
- 5 Zahm-ı derûna merhem olur mı şifâ-resân
Hâk olsa da vücûdum oñulmaz bu yaralar
- 6 Ehl-i nücûm kizb ile bulmazdı şöhreti
Hükminde etmeseydi tahallûf sitâreler
- 7 Bir mi'şaruñ zuhûrıdır aşında cümlesi
Hâşiyete muhâlif ise ger 'uşâreler
- 8 Süziş-dih-i dü-'âlem olur ey perî şakın
Pâşide olmasun dehenümden şerâreler
- 9 Bilmez o şüh maḥrem ü bigâne n'eydügin
Herkesle kaşdumuzda eder istişâreler
- 10 Gör za'f-ı bahtı kim bize 'aksi zuhûr eder
Her kimseden edersek eger istiḥâreler
- 11 Aṭvârumı begenmez imiş şimdi Vâliyâ
Perverde-i kinârum olan şîr-hâreler

LVIII⁵⁸

Mefâ'ılün / mefa'ılün / mefa'ılün / mefa'ılün
+ - - / + - - / + - - / + - -

- 1 Ne deñlü olsalar da hârdan rencide bülbüller
Koyup nahl-i güli rağbet eder mi bide bülbüller

7b hâşiyete: hâşiyeten A.

8a şakın: hâzer A.

8b dehenümden: dehenümde T₁,H,B,T₂.

⁵⁸ H 23a, B14ah, M 9a.

- 2 Hemān pīrāye-bahş-ı kām-ı ğayr olmak hirāsiyle
Eder bŷy-ı gŷli dest-i hevādan ide bŷlbŷller
- 3 Egerçi zāhirā ŷŷret-perestŷ gŷsterŷrlerse
Gŷrŷh-ı ehli vahdetdŷr veli ma'nide bŷlbŷller
- 4 'Aceb rāmiş-gerān-ı bezm-i gŷlşendŷr kim eylerler
Şabŷhŷ neş'elerle naĝme-i n'eşnide bŷlbŷller
- 5 Cŷlŷsın gŷş edŷp ŷāh-ı gŷlŷfŷ evreng-i gŷlzāra
Berāt-ı ŷevkŷ gelmişler yine tecdide bŷlbŷller
- 6 Hemān i'lām iŷndŷr vaĝt-i feyzi eyleyŷp mu'tād
Menār-ı gŷlbŷne her ŷeb çıkar temcide bŷlbŷller
- 7 Yine gŷş-ı gŷle girmez nigāh-ı iltifāt etmez
Hem-āheng etse de āĝāzesin Nāhid'e bŷlbŷller
- 8 Nigāh-ı ğayrı men'e cidd ederler seyr-i rŷyından
Alup pīrāmen-i gŷl-ĝoncayŷ ŷŷrīde bŷlbŷller
- 9 Bilŷrler kim degŷl pāyende Vālŷ devlet-i dŷnyā
Anuñŷn rāĝıb olmiş 'ālem-i tecrīde bŷlbŷller

LIX⁵⁹

Mefā'ilŷn / fe'ilātŷn / mefā'ilŷn / fe'ilŷn
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 O cism-i ŷāfuña hŷrşiddeden celŷ derler
Eger bulınsa da mŷdan eşer beli derler
- 2 Miyānı bahşine dŷşmişlerŷn neticesi yok
Dehāna nokta diyenler de ŷŷbheli derler

⁵⁹ T₁ 16b, H 23b, B 32b, A 23bh, M 19a.

- 3 Cihānda var ise de münkirān-ı āb-ı hayāt
Görünce la‘l-i revān-bahşını belī derler
- 4 Miyān-ı ehl-i başiretde hep müsāvidür
Cedīd hāmede mir‘āt-ı müncele derler
- 5 Kemāl-i ‘aql iledür ictinābı merdūmden
Zavallı Kays’a yazık ta‘n edüp deli derler
- 6 Bütān-ı şī‘aya teklīf-i vuşlat oldukça
Hezār ‘acz ile استرنی yā ‘Ali derler
- 7 Hevā-yı kamet-i hubāndan olalı fāriğ
‘Aduları bile hep Vālī’ye velī derler

LX⁶⁰

Mefā‘ilün / fe‘ilatün / mefa‘ilün / fe‘ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Bozuldı mekr ü nifağ ile tab‘-ı ülfetler
Dimāğ-ı şoḥbeti ifsād eder bu ‘illetler
- 2 Bu keşretüñ bilürüz āhırı nedāmetdür
Olursa güşe-i vaḥdetdedür selāmetler
- 3 Uşandı gibi o hercāyī gālibā bizden
Gürüh-ı digeredür şimdi meyl ü rağbetler

3a var ise de: olsa da H,A.

6a oldukça: etdükçe B.

6b “ üstürni “ (beni ört).

⁶⁰ T1 10a, H 11a, B 16a, T₂ 18b, A 14a, M 10b.

- 4 Ne hāl ise çekerüz güft ü gūy-ı a'dāyı
Olaydı bāri ol āfetde mihr ü şefkatler
- 5 İştüdük eyledüğüñ gayrılarla 'ālem-i āb
Şafañuz ola füzün nūş-ı cān şıhhatler
- 6 Olur tefevvüt-i a'dāya bādī elbette
Bu güne 'ış-i dem-ā-dem bu günü şoĥbetler
- 7 Eder mi idi göñül vaşl-ı dilberāna heves
Bileydi āfet-i cān olduĥın bu āfetler
- 8 Nedür bu cünbiş-i küstāh Vālī inşaf et
Yeter bu terk-i edeb tā-be-key sefāhetler

LXI⁶¹

Mef'ulü / mefā'ilün / mef'ulü / mefā'ilün
-- + / + --- / -- + / + ---

- 1 Kim der ki sipihr-i dün 'ahdine vefā eyler
Bir kerre muşıb olsa biñ kerre hařā eyler
- 2 Engüştümi şem' etsem bezminde çerāĥ-āsā
Etmez nıgeh-i raĥbet bir sözle hevā eyler
- 3 Sen āh-ı seher-gāhuñ te'sirini bilmezsün
Çok def'-i gezend eyler çok redd-i belā eyler

6: B -.

⁶¹ T₁ 11a, H 12a, B 18a, T₂ 20b, A 15b, M 11b.

- 4 Eyler mi teşekkî hiç dil-hasta-i âlâmuñ
Hâk olsa da derdüñle ızhâr-ı senâ eyler
- 5 Ol şüh-ı gâlağ-bahşuñ etdikleri söylenmez
Men'î baña şarf eyler gayrıya 'atâ eyler
- 6 İncinme efendüñdür nâzına taħammül et
Geh luğf u 'atâ eyler geh cevr ü cefâ eyler
- 7 Tab'iyet-i bezm ile ketm eylemede ħağkı
Ebnâ-yı zamân ekşer her yerde riyâ eyler
- 8 Kahrına eder mazhar Vâlî-i perîşanı
Ol âfet-i bed-hüdan her kim ki recâ eyler

LXII⁶²

Mefâ'ılün / mefâ'ılün / mefâ'ılün / mefâ'ılün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Hâyâl-i rüy-ı âteş-nâki cismüm şu'le-zâr eyler
Ney-istân-ı vücüdüm ser-be-ser âteş bahâr eyler
- 2 Olur bâ'ış helâke çîñî-i murdâr-ves âhır
Görinmez rîşe-i ğam dilde ammâ soñra kâr eyler
- 3 Meded eksülmesün der ol tabîb-i cân hirâsından
Gürüh-ı hasta-ğannın günde bir kerre şümâr eyler

7b riyâ: bahâ T₁,H, B, T₂.

⁶² T₁ 7b, H 17b, B 26a, T₂ 13b, A 11a, M 15b.

- 4 Görüp taht-ı zer üzre faşsı zî-nām olduğın fehmi et
Ki ekser ademî 'uzlet-nişînlük nām-dār eyler
- 5 Hazer mümkün mi bîm-i çeşm-i şüh-ı bî-amānından
Bir āhū-beççedür kim nerre-şîrānı şîkār eyler
- 6 O deñlü bî-dimāğ-ı vaz'-ı ebnā-yı zamāndur kim
Verā-yı küh-ı Kāf'a bulsa fırsat dil firār eyler
- 7 Göñül şimdi fuşülüñ derkin idrāk etmeden kalmış
Hemîşe fikr-i haññ ile şafā-yı nev-bahār eyler
- 8 Alınca hāmeyi deste hayāl-i zevk-ı la'liyle
Hezārān tıfl-ı ma'nāyı bir anda ney-süvār eyler
- 9 Hedāyası suhandır Valî'nüñ her dem ahibbaya
Pey-ender-pey kumāş-ı nazm-ı pākin bergüzār eyler

LXIII⁶³

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Virāne etdi dilleri efgān birer birer
Mānende-i bilād-ı Horāsān birer birer
- 2 Birbir uyandı sāha-ı dilde çerāğ-ı derd
Çıkdı zuhūra sūziş-i pinhān birer birer

8a hāmeyi: hāme dil B,A.

⁶³ T₁ 15b, H 16a, B 24a, T₂ 27b, A 22a, M 14b.

- 3 Evrāk-ı rāz-nāme-i ‘ālemde kalmadı
Gözden geçirmediük dil-i hayrān birer birer
- 4 Terğib-i zevk u ‘iş ile çatmakta dem-be-dem
Ol şüh-ı irs-h^vāreye yārān birer birer
- 5 Verdi revāc mey-kedeye yine nev-bahār
Āgāz-ı ‘azme başladı rindān birer birer
- 6 Vālī marīz-i ‘aşka devā olmadı nařīb
Eczāyı etdi tecrübe Loķmān birer birer

LXIV⁶⁴

Fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Sende kim olmaya āsar-ı necābetden eşer
Ne çıkar eylemeden mefharuñ ābā vü peder
- 2 şafvet-i luşfi da var ise yine kendüyedür
Kimseden def‘-i ‘aşaş eyleyemez āb-ı güher
- 3 Herkes idrāk edemez dildeki zevk-ı sırrı
Neş‘e-yi bādeyi temyize ne kadir sāgar
- 4 Günde biñ hūn-ı ciger naķd-i revān řarf ederek
Dil-i bī-çāre nice şıfl-ı me‘ānī besler
- 5 ‘Abda herhālde teslim-i rızā lāzımdur
Olsa ger h^vāb-gehi ahker ü ger gül-bister

4a ‘iş: ‘içi H.

⁶⁴ T₁ 10b, H 19b, B 28a, T₂ 15a , A 15a, M 16b.

1a olmaya: olmasa H.

3b Neş‘e: Neşve T₁.

6 Ğazabından deheninden çıkanı güş etmez
Hâtır-ı hastayı söyletme ki âfet söyler

8 Vali şahid bu yeter da'vî-i izmihlâle
Çıkıcağ mihr-i cihân-tâb görünmez ahter

LXV⁶⁵

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Dil-i mecrûh ki ol zülf-i siyeh-fâma düşer
Beñzer ol murğ-ı zahm-hordeye kim dâma düşer
- 2 Bizüz ol şem'-i ciger-sühte-i gam ki müdâm
Çeşmümüz bezmde pervâne gibi câma düşer
- 3 Mihr-i ruhsarı hağ-ı sebze n'ola mâ'il ise
Çünkü hurşid zevâle ericek şâma düşer
- 4 Va'de-i vaşlına dil-besteyüz ol şuhûñ kim
Dem-i incâza erince tama'-ı hâma düşer
- 5 Bir karar üzre degül devri sipihrûñ Vali
Gün olur çarh murâd-ı dil-i nâ-kâma düşer

6a güş: fark H.

6b söyletme ki: söyletmeye H.

8b Çıkıcağ mihr-i: Çıksa hurşid-i T₁,B.

⁶⁵ T₁ 12a, H 13a, B 19b, T₂ 23a, A 17b, M 12b.

1a düşer (redif): döner (redif) B,A.

LXVI⁶⁶

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
 + --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Ne ağıyāra mümāşāt ü ne zülle irtikāb ister
 Zamāne dilberānı merd-i zevk-ı cāme-h'āb ister
- 2 Levend-āne 'aceb teklif-i şakka etmede mahir
 O mest-i cām-ı nahvet kalb-i 'anqadan kebāb ister
- 3 Hāyā māni' degül mi her maḥalde rızka vü fışka
 Hāriş-i kesb-i dünyā şanma kārında ḥicāb ister
- 4 Olur mı dest-res zeyl-i kemāl-i dānişe ehven
 Cibillī de olursa yine renc-i iktisāb ister
- 5 Zenān-ı vaktümüz taqlid-i hubān etmeye mā'il
 Ne setr-i şedy ü şadr eyler ne rüyında niḳāb
- 6 Çıkar mı saḥḥī nazrayla me'al-i nüsha-i ḥikmet
 Garāz ne istifāde ḥayli müddet intisāb ister
- 7 Hele te'hīr-i cebrde Vāliyā āfet muḳarrerdür
 Tekāsül istemez taḥşil-i vuşlatda şitāb ister
- 8 Nazīre kaşdın etseñ Vāliyā Āgāh'a im'an et
 Münāsib güfte-i renginine rengin cevāb ister

⁶⁶ T₁ 11b, H 12b, B 18b, T₂ 21b, A 16b, M 12a.
 7b vuşlatda: vaşında B.

LXVII⁶⁷

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Hāl ise maḫşüduñ ehl-i hāle hem-hāl ol da gör
 Tekye-gāh-ı 'ālem-i ma'nāda abdāl ol da gör
- 2 Derki müşkildür rümüz-ı vaḫdetüñ tefhīm ile
 Vāḫıf-ı keyfiyyet-i esrār ü aḫvāl ol da gör
- 3 Añlamazsın güş ile cān ḫorḫusın ey hasta-dil
 Bir kez ihzār-ı ḫuzūr-ı çeşm-i ḫattāl ol da gör
- 4 Zevḫ-ı bī-mānend ü te'bid ise ḫaşduñ zāhida
 Neş'e-yāb-ı la'l-i gül-fām u ruh-ı al ol da gör
- 5 Gerçi lezzet-baḫş olur iḫsān-ı erbāb-ı kerem
 Şıḫl-ı bār-ı minnetin bir kerre ḫammāl ol da gör
- 6 Gör neler alur şatarsın çārsü-yı cevrde
 Tecrübeyle ol büt-i bī-mihre meyyāl ol da gör
- 7 İntisāb-ı zeyl-i luḫf u būs-ı pāy ise garāz
 Reh-güzārında o şuhūñ Vālī pā-māl ol da gör

LXVIII⁶⁸

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 - - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Gülzāra gel şüküh-ı şeh-i nev-bahārı gör
 Bu zūd-ı seyr-i şevket-i nā-pāyidārı gör

⁶⁷ T₁ 16a, H 16b, B 25a, T₂ 28b, A 23a, M 15a.

4b Neş'e-: Neşve- T₁.

6a cevrde: cevrden H.

⁶⁸ H 19b, B 13ah, A 14bh, M 8a.

1a Gülzāra gel: Şāhrāya çık B.

- 2 Reşk etme ehl-i gâfletüñ esbâb-ı 'ıñına
'Âkıl iseñ te'emmül et encâm-ı kârı gör
- 3 Her lahza tarz-ı âhar ile rû-nümâ olur
Bu ğurfe-i fenâdaki naķş u niĝârı gör
- 4 Şâf et niĝâh-ı dide-i 'irfân-me'alini
Mir'ât-ı gülde cilve-i ruhsâr-ı yârı gör
- 5 Var mı rızâsı ğülşene varsaķ bir iki ğün
Bizden selâm eyle şabâ var hezârı gör
- 6 Bir sîbdür ki şanki kaçâ etmiş iki şakķ
Ya ķurş-ı mihri ya o ruh-ı tab-dârı gör
- 7 Âhü-yı kâmi kaçduñ eger Vâli şayd ise
Ol raķıb-i ħile-ger ü nâ-be-kârı gör

LXIX⁶⁹

Mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Ne 'anber-i sârâyı ne müşk-i Hutun'i gör
Gel nûkhet-i ğisü -yı şiken-pür-şikeni gör

6a kaçâ: kaçız T₁, H, B, T₂.

7b nâ-ber-ķarârı: nâ-be-kâr A.

⁶⁹ T₁ 9a, H 10a, B 15a, T₂ 16b, A 12b, M 10a.

- 2 Mağsüduñ eger seyr-i şehīdān-ı ğam ise
Şahrāya çıkup lāle-i hūnīn-kefeni gör
- 3 Āzāde olup ister iseñ devlet-i cāvīd
Dünyāda hemān kendüñi fakr ile ğanī gör
- 4 Her nerkis-i pür-h^vāba şaķın olma heves-nāk
Her şebnem-i luḫ ile anı uyudanı gör
- 5 Minnet mi çeker kimseden eş'ārda Vālī
Bir kimseye beñizer mi edā-yı suhanı gör

LXX⁷⁰

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Rāḫat-ı ehl-i hıred dehrde ferd olmadadur
Naķd-i emvālden āvāre vü cerd olmadadur
- 2 Hük-m-i rā'i-i der ü dām degüldür ehven
Ḳays-ı ser-geşte gibi deşt-neverd olmadadur
- 3 Ehl-i derd derdsüz ārām edemez bir laḫza
Yine āsāyiş-i dil hem-dem-i derd olmadadur
- 4 Tıfl iken çeşminüñ ünsiyetine aldanma
Gerçi āhū-beredür şır-i neberd olmadadur
- 5 Böyledür ḫādişe-i muzyife-i kevn ü fesād
Gehi sebz ü gehi surh u gehi zerd olmadadur

⁷⁰ T₁ 16a, H 21a, B 32a, A 18bh, M 19a.
5a Gehi: Gāh H.

6 Şoḥbet-i ehl-i bilad ile ne mümkün arām
Tek ü tenhaca hemān bādiye-gerd olmadadur

7 Dildeki nār-ı elem buldı kemālin Valı
Ba'd-ez-in tābiş ü germiyyeti serd olmadadur

LXXI⁷¹

Mef'ülü / fā'ilatün / mef'ülü / fā'ilatün
-- + / - + -- / -- + / - + --

(Müstef'ilün / fe'ülün / müstef'ilün / fe'ülün)
-- + - / + -- / -- + - / + --

1 Her arzū-yı hātır sermāye-i belādur
Her üstühān-pāre dām-ı reh-i hümādur

2 Hiç i'tibār olur mı naqş-ı ber-āb-ı dehre
Bünyād-ı şehri-hesti aşında bī-bakādur

3 Etmekdedür temāşā her lahza naqş-ı kevnı
Teb-hāle-i leb-i dil cām-ı cihān-nümādur

4 Meclisde hālet olmaz bī-sevķ-ı rüy-ı dilber
Bī-bāde cām-ı hālī ķandil-i bī-żiyādur

5 Ağyār olur vesile gāhī harīm-i vaşla
Tevfiķ ederse Bārī reh-zen de reh-nümādur

6 Pişānı-i ümīdin bī-çin görür mi bir ān
Ol tıfl-ı nev-zuhūra her kim ki mübtelādur

7 'İrfān-pesend olur mı bey' ü şirāsı Valı
Yek-ser meḫā'-ı 'ālem kem-harc u kem-bahādur

6b hemān: yine B, T₁.

⁷¹ T₁ 14a, H 15a, B 22b, T₂ 25a, A 20a, M 13b.

5a vaşla: yāra H,A.

LXXII⁷²

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Ruhüñ 'aksi ile mir'at-ı dil şimdi mücellâdur
Ümîd-i vaşl ile jeng-i küdüretden müberrâdur
- 2 N'ola 'ankâ desem murg-ı dile künc-i kanâ'atda
Ki anuñ çok zamândur dânesi hâl-i süveydâdur
- 3 Hâbâb-ı eşk-i çeşmümdür der-i meyhânedey dil
Düşüp sâkı elinden şanma kalmış câm-ı mînâdur
- 4 Nigâh eyle o meh-rünüñ 'izâr u zülf ü hâline
Gönül her vech ile ruhsâre-i dilber muţarrâdur
- 5 Taḥammül edemem aţfal-i şehriñ cevriñe Valî
Benüm râhat-gehüm Mecnün-şıfat dâmân-ı şahrâdur

LXXIII⁷³

Fa'ılatün / fa'ılatün / fa'ılatün / fa'ılün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 İhtilâ-ı cân cibillî çeşm-i cādularladur
Zînet-i Beytü'l-ḥarâm-ı dil bu âhularladur
- 2 İnbisâ-ı gönca-i ümmîd-i erbâb-ı hîred
İbtisâm-ı rûh-baḥş-ı la'l-i dil-cûlarladur
- 3 Kân-ı dilden hep zühür-ı gevher-i ma'nâ-yı şüh
Kâvkâv-ı tişe-i ebrü-yı meh-rûlarladur

⁷² T₁ 8b, H 9b, B 14a, T₂ 15a, A 11b, M 9a.

⁷³ T₁ 8a, H 12a, B 26a, T₂ 15b, A 16a, M 15b.

1a cân: dil T₂.

1a cibillî: hayâl-i H, T₂.

- 4 Her zamān teshīr-i hı̄şn-ı hātır-ı üftāde-gān
Tır-i müjgān iledür şemşīr-i ebrūrladur
- 5 Gāhice mahrūm-ı zevk-ı h'ān-ı ihsān olduğum
Bı-sebeb ifsād-ı nā-bercā-yı bed-gūrladur
- 6 Vāliyā şīrāze-i mecmū'a-i baht-ı siyāh
Şübhesüz rüz-ı ezelden tār-ı gīsūrladur

LXXIV⁷⁴

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Şīrīn lebi hayāt-dih-i cān-ı hastadur
Sükker ile mülebbes olan mağz-ı pistedür
- 2 Ezhār-ı güne-günesin açmış riyāz-ı hüsn
Ammā henüz mihr-giyası nerestedür
- 3 Çār-ebrevāmı sünbül-i mevzūn-ı bāğ-ı huld
Hoş-büy tırralar iki şeb-büy destedür
- 4 Etmış şürü' midhat-ı gül-berg-i la'line
Şimdi dehān-ı hāme gül-āb ile şüstedür
- 5 Ol şāh-ı mülk-i nāz ile ıslāh-ı beyn için
Peyk-i hayāl şimdi arada firestedür
- 6 Bir hoş beyāna kudreti yok serh-i hālini
Tanbūr-ı dilde tār-ı taşavvuk gūsistedür

⁷⁴ T₁ 6b, H 20a, B 33a, A 16a, M 19b.

2a güne-günesin açmış: güne-güne açılmış H.

5a nāz: hüsn H.

7 Erbāb-ı şab‘a düşmen-i dîrinedür zamān
Dostluğ ederse kendü gibi nā-dürüstedür

8 Pür-süz u tāb sīne yatur zīr-i hākde
Dil-dāde-gān-ı mürdeleri şanma restedür

9 Zarf olamaz hayāl-i mey-i la‘l-i nābına
Seng-i kederle şīşe-i hātır şikestedür

10 Esfel-nüvāzdur o büt-i sāde Vālī hayf
Mānend-i āb-ı sāf hemān meyli pestedür

LXXV⁷⁵

Mef‘ülü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Bî-nür-ı ‘aşk bir dil-i vîrāne var mıdur
Bî-zevk-ı şu‘le hātır-ı pervāne var mıdur

2 Ceyb-i hayāle girmemiş efsürdelenmemiş
Ketm-i ‘ademde ma‘nî-i bîgāne var mıdur

3 Yek-tā ola zarif ola ‘āşık-nüvāz ola
Meşrebce şimdi dehrde cānāne var mıdur

4 Etme gālağ hırāmuñı ‘irfān-mezāk iseñ
Ehl-i hıredde lağziş-i mestāne var mıdur

9a la‘l-i nābına: nāb-ı la‘line B, T₁.

⁷⁵ H 18a, B 28ah, A 13ah, M 9b.

- 5 Söylet cihānı baña gereklüsin et kabül
Hiç hişşe-yâb olunmaduğ efsâne var mıdur
- 6 Āzāde şanma gördüğüñ āvāre dilleri
Ġamdan berī zamānede dīvāne var mıdur
- 7 Gāhice ġaybetümde şorarmış o kelbden
Vālī'de yine cünbiş-i merdāne var mıdur

LXXVI⁷⁶

Mef'ulü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
-- + / +-- + / +-- + / +--

- 1 Ger şehrümüzüñ bāde vü meyhānesi çokdur
Nāzendesi azdur velī mestānesi çokdur
- 2 Biz milket-i 'irfānı da çok yoğlamışuzdur
'Ākıl bulunursa hele dīvānesi çokdur
- 3 Görseñ ne taşannu'lar eder 'āşık-ı zāra
Ol tıfla göre 'āşık-ı ġarībānesi çokdur
- 4 Halvet-kedemüñ zevkı baña başka şafādur
Meyl eylemem ol bezme ki bīġānesi çokdur
- 5 Vālī'ye düşer mi dahı eşhāş ile ülfet
Pır oldı yine vādī-i tıflānesi çokdur

⁷⁶ T₁ 16a, H 17a, B 25b, T₂ 28b, A 23a, M 15b.

1a bāde vü meyhānesi: bāde-i meyhānesi H.

5a ülfet: şoğbet T₁.

LXXVII⁷⁷

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Hezār-ı hātırı teşvika layık gül-beden yokdur
Güşayış-bahş-ı çeşm-i arzū bir pırehan yokdur
- 2 Me'ād-ı aşlıyi nisyāna çekmişler ne hāletdür
Zamāne merdümünde ğalibā hubbū'l-vaţan yokdur
- 3 Naşihatda kıyās-ı nefis edersin 'ālemi yek-ser
Derunuñda senüñ bir ferde zāhid hüsn-i zan yokdur
- 4 Leb-ā-lebdür hum-ı hātır mey-i esrār-ı hikmetle
Velikin keşf-i rāza n'ışleyem bir mü'temen yokdur
- 5 Ni'amlā h'ān-ı 'ālem ser-be-ser ārāste ammā
Tenāvül eyleyüp zevk edecek sende dehen yokdur
- 6 Haţ-ı hūbāna bakmam sebze-i huld olsa da zırā
Hücüm-ı ğamla dilde h'āhiş-i zevk-ı hazen yokdur
- 7 Bizi ol şüh ile ağyār teşhır eylemiş Vālī
Tezekkür olmaduk efsānemüz bir encümen yokdur

⁷⁷ T₁ 6b, H 21b, B 33a, A 19bh, M 19b,

2a Me'ād-ı aşlıyi nisyāna çekmişler: Me'ād-ı aşlı nisyāna çekilmişler T₁.

3a Naşihatda: fazāhatda T₁.

3a nefis: nakş T₁.

6a olsa da: ise de B, T₁.

LXXVIII⁷⁸

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Bu günler āb u tāb u fer ü revnağ gülsitānuñdur
Cem-āsā taht-gāh-ı gülde ‘işret mey-keşānuñdur

2 Meṭā‘-ı ma‘rifet düşmiş kesāda sūḳ-ı devrānuñ
Revāc ü rağbeti ger olsa da har-meşrebānuñdur

3 Kemāl ehlinden olmaz vaḳr-ı kâzib hulḳ-ı bed zāhir
Bu meşrebler hemān sāzende vü h‘ānende-gānuñdur

4 Bilinmez zilleti dāniş-verānuñ ‘illeti ancak
Ḳadīmī böyle derler şorma haşşiyet zamānuñdur

5 Ğarībüz tekye-i ‘ālemde ihsān hep kerīmüñdür
Budur ‘ādet ri‘āyet mihmāna mizbānuñdur

6 ‘Aceb zilletdedür a‘yān-ı vaḳti şimdilik ‘aşruñ
Yine rağbet bulunsa merdüm-i güm-geşte-gānuñdur

7 N’em eksükdür fenā bezminde esbāb-ı tereffühde
Eger ğam varsa dilde ol büt-i nā-mihribānuñdur

8 Şaḳın dergāh-ı ḳalbe olmasun reh-yāb biğāne
O devlet-gāh aşılta bir şeh-i zī-nām u şānuñdur

9 O şūh-ı nev-resüñ yok cürmi ṭurra-bende-gānında
Bu ifsād u şe‘āmet hep raḳīb-i bed-gümānuñdur

10 Zuhūrında gören bu lehce-i pākizeyi Vālī
Tereddüd eyleyüp şormaz bu gevher ḳanğı kānuñdur

⁷⁸ T₁ 8a, H 9a, B 13b, T₂ 14b, A 11a, M 9a.

7b varsa: var ise T₁.

10b kanğı: kanğı T₁, A.

LXXIX⁷⁹

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Ser-i kuyuñda taḥşıl-i hevādan ğayrı n'em vardur
Seni teşhîre te'sîr-i du'ādan ğayrı n'em vardur
- 2 Aransa cism-i zārumda mişāl-i şîbe-i nāçîz
Ḥayātı müş'ir ancak bir şadādan ğayrı n'em vardur
- 3 Fedā-yı sîm ü zerle bitmez iş ibrāma ḥod gelmez
Temennā-yı vişālūñde recādan ğayrı n'em vardur
- 4 Miḥekk-i āzmāyişdür vücūdum zer-ger-i kevne
Bu bazar-ı fenāda ibtilādan ğayrı n'em vardur
- 5 Ḥayālūñle olaldan cāy-gîr-i künc-i ḥayrāñı
Bi-ḥamdi'l-lāh sürür ile şafādan ğayrı n'em vardur
- 6 Niçün dūr olduğum istersin ey meh bāğ-ı ḥüsnüñden
Saña şıķlet verür āh u nevādan ğayrı n'em vardur
- 7 Hemān n'işlerseñ işle şekve-rîz-i 'aciz ü āh etmem
Ne ḥükm-i nā-revā görsem rîzādan ğayrı n'em vardur
- 8 Mu'inüm olsa da ebnā-yı 'ālem ser-be-ser Vālî
Maḥall-i ilticā luḫf-ı Ḥudā'dan ğayrı n'em vardur

⁷⁹ T₁ 13b, H 21a, B 30a, A 20ah, M 17b.

1a ğayrı: ğayr (redif) B.

2: A.

4: A-.

7b görsem: etseñ H,A.

LXXX⁸⁰

Fe‘ilatün / mefā‘ilün / fe‘ilün

++-- / +-+- / ++-

- 1 Ne ğam-ı ‘aşka tākatum vardır
Ne ferāğa liyākatüm vardır
- 2 Hod-be-hod nāzişümden incinürem
Hadden efzün nezāketüm vardır
- 3 Saña ey mihr ihtiyācum yok
Senden a‘lā bir āfetüm vardır
- 4 Şiveme çeşm-i yār eder ğıbta
Şuhlukda mahāretüm vardır
- 5 Sırr-ı ğamzeñ benem eden ifşā
O kadarca kabāhatüm vardır
- 6 Saña vaqt ile hep beyān edecek
Güne güne şikāyetüm vardır
- 7 Olur olmaz elemle āh etmem
Dürlü dürlü melāletüm vardır
- 8 Bifde birin beyāna imkān yok
Elem-i bi-nihāyetüm vardır
- 9 Ma‘den-i pāk-gevherem Vālī
Zā’il olmaz necābetüm vardır

⁸⁰ T₁ 11a, H19a, B 28a, T₂ 17a, A 14ah, M 17a.

9a Ma‘den-i: Aşılta A.

LXXXI⁸¹

Fa'ilatün / fa'ilatün / fa'ilatün / fa'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Dil ki hecr-i yâr ile âzürde vü rencürdur
 Çäre-yâb olmaz Felâṭun gelse sıhḥat dürdur

2 Şad u hurrem bir göñül yok dehrde şâh olsa da
 Merdüm-i divâne ancak bî-sebeb mesrürdur

3 Zerre-i hurşid-i rühsârına gelmez âfiṭab
 Dilsitānum âb u tâb u nâz ile meşhürdur

4 Ey dil ey dil el-ḥazer emniyye-i 'ıṣ eyleme
 Sâkinân-ı küy-ı miḥnetden şafâ mehcürdur

5 H'âbdan bîdâr eder her küşte-gân-ı miḥneti
 Nâle-i Vâlî eser-âmüz-ı nefh-i Şür'dur

LXXXII⁸²

Mefa'ilün / fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Cihânda bir büt-i şâhib-vefâ mı ḳalmışdur
 Kemâl-i cezbe ile kehrübâ mı ḳalmışdur

2 Sere sa'âdet olur sâye-i per ü bâli
 Firâz-ı evc-i düvelde hümâ mı ḳalmışdur

3 Teşebbüs eylemeye zeyl-i luṭf u himmetine
 Bu ḥanḳânda merd-i Hudâ mı ḳalmışdur

⁸¹ T₁ 10a, H 10b, B 15b, T₂ 17b, A 13b, M 10b.

⁸² T₁ 13a, H 14a, B 20b, T₂ 24a, A 18b, M 13a.

1a vefâ: ḥayâ H.

- 4 Derüni h^vâhişümüz yok leb-i nigāra bile
Şeker de olsa ğidā iştihā mı kalmışdur
- 5 Ya ‘ayb-cūluk eder ya olur zarar-h^vâhuñ
Ümid-i şıdk edecek aşinā mı kalmışdur
- 6 Yeter bu töhmet-i mestî yeter bize zāhid
Göñülde h^vâhiş-i cām-ı şafā mı kalmışdur
- 7 Nikāt-ı ta‘n-ı ‘adūdan ğubār-ı hātırdan
Secencel-i dilümüzde şafā mı kalmışdur
- 8 Hezār-mertebe tahrîr olunmaduk Vālî
Cerîde-i ‘amelümde haṭā mı kalmışdur

LXXXIII⁸³

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 O ebrūlar ki zīnet-bahş-ı pişānī-i dil-cūdur
Sütür-ı levḫa-i sīm üzre ğüyā lafz-ı yā Hü‘dur
- 2 Degül büse nigāh-ı diĳkate döymez leṭāfetden
O la‘l-i bī-bedel berg-i gül-i ğülzār-ı mīnūdur
- 3 Şemīmi dīde-i pür-‘illet-i cāmı eder rüşen
Hemān pīrāheni pīrāhen-i Yusuf’ la hem-būdur
- 4 Cihāmı bend ü teshīre çeküp rām etdiler āhır
Dü-zülfi ‘ilm-i semmūrīde māhir iki Hindū‘dur

⁸³ T₁ 7b, H 22a, B 34b, A 21ah, M 20a.
4b Hindū‘dur: cādūdur H.

5 Tehî kalmaz hayâli kâkül ü gîsü-yı hoş-büdan
Ya sünbüldür şüküfe-dân-ı hâtırda ya şeb-büdur

6 Ayırmaz dîdesin bir ân nigâhın gayra şarf etmez
Temâşâ-gâh-ı 'ârif dâ'imâ mir'ât-ı zânüdur

7 Müdebbir olmasa olmazdı dahli hām u pişmişden
'Abes zann etme mihri hānedān-ı dehre bānüdur

8 Müsebbibdür eden esbāb-ı 'ışî herkese ta'yın
Kilid-i rızkı nessācuñ dahı destinde māküdur

9 Şakın bî-bāk pā-māl eyleme her gördüğün hâki
Ya çeşm ü yā ruh-ı dil-cü ya gîsüdur ya ebrüdur

10 Degül bir bağ-bān-ı kâbilün perverdesi hayfā
Yazuk ol gonca-i nahl-i nezâket böyle hod-rüdur

11 Nedür bu hark-ı 'âde vādî-i bigāneler Vālî
Var ise hāme-i şūhuñ ya sâhirdür ya cādüdur

LXXXIV⁸⁴

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
| - | - / | | - - / | - | - / | | - -

1 Esîr-i cevr-i bütân hārhardan ne alur
Hücüm-ı ceş-i gam-ı bî-şümārdan ne alur

2 Melāmet ehli olan rind-i menzilet-düşmen
İzāle-i şeref ü i'tibārdan ne alur

3 Ne feyz-yāb olacak hañ-ı yārdan zāhid
Zemîn-i şüre havā-yı bahārdan ne alur

5a hayâli: hayâl-i B, H.

5b hâtırda: hâtırđan T₁.

7a pişmişden: pişmişde H.

8b nessācuñ: fettāhuñ T₁.

⁸⁴ T₁ 16a, H 16b, B 24b, T₂ 28a, A 22b, M 15a.

1b bî-şümārdan: rüzgārdan H.

4 Behīme-meşreb olan merd-i bī-temīz u hīred
Havādiş-i elem-i rüzgārdan ne alur

5 Hezār-pāre iken seng-i cev̄r ile Vālī
Şikeste-kāse-i dil inkisārdan ne alur

LXXXV⁸⁵

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Ne yārda bu revnağ-ı hūsn ü bahā kalur
Ne dilde böyle renc-i gam-ı ibtilā kalur

2 'Ömr-i dirāz u şān-ı kadīme ne i'tibār
Ne Hızr-ı bī-huceste{?} ne āb-ı bakā kalur

3 İtfā olur çerāğ-ı meh ü mihr 'ākıbet
Ahır bu bezm-gāh-ı fenā bī-ziyā kalur

4 Vaktiyle çide eyleyegör bārī hāşılın
Zann etme böyle nahı-i emel pür-nemā kalur

5 H'ān-ı ümīdi her ne kadar görse pür-ni'am
Yine gürisne-çeşm-i zamān nā-şitā kalur

6 Böyle hücüm ederse eger ceş-i derd ü gam
Ancağ eser hişār-ı bedenden havā kalur

7 Nā-kām-ı zevk-ı la'l-i revān-bahş Vāliyā
'İşret-geh-i zamānede derd-āşinā kalur

⁸⁵ H 19a, B 13ah, A 14bh, M 8b.

3a mihr: mihrī A.

6a ceş-i derd ü gam: ceş ü gam dile A.

LXXXVI⁸⁶

Mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Her kimse kim zamānede dildārsuz qalır
 Bu kār-hāne içre hemān kārsuz qalır
- 2 Nā-yāb iken zamānede insān bī-kušūr
 Bī-'ayb yār ararsa kişi yārsuz qalır
- 3 Bir ān zühül-i hadd u haṭuñ gelse 'aşıka
 Üşkufe-dān-ı hātrı ezhārsuz qalır
- 4 Her şeb hayāl-i çeşmine dil h'āb-gāh iken
 Şanma bu hāne bir gece bīmārsuz qalır
- 5 Her nahl kim bu bāgda hod-rū zuhūr eder
 Etmez kabül-i terbiye tīmārsuz qalır
- 6 Bir ıfla kim mürebbī bulunmaz zamānede
 Dil gibi ol dahı ebedī 'ārsuz qalır
- 7 Eyler izāle sebze-i haṭ şafvet-i ruhın
 Zann etme kim bu āyine jengārsuz qalır
- 8 Lā-büd bulur bir āfeti başlar şikayete
 Şanmañ ki Vālī rāhat olur zārsuz qalır

⁸⁶ T₁ 7a, H 20b, B 34a, A 17bh, M 20a.

1a Her: Bir H, A.

2a zamānede: zamānda B.

3a gelse: fikr-i T₁.

5a bāgda: hānede T₁.

6a zamānede: zamānda B.

LXXXVII⁸⁷

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün

|-|- / ||-- / |-|- / |--

- 1 Hemîşe gülbün-i bāğ-ı hayā nihān açılır
Sezā-yı ta'nedür ol gonca kim 'ayān açılır
- 2 Şüküfte olmağa minnet-keş-i bahār olmaz
Nesim-i luṭf ile gülzār-ı 'aşıkān açılır
- 3 Bu āb u tāb ile ger seyr-i gülsitān etsek
Şüküfe gibi has ü hār-ı aşiyān açılır
- 4 Gören hadengini der tevbeler haṭāsından
Ki aña sine-i 'aşık cihān cihān açılır
- 5 O bāğ-bān-ı nigün-küşte-tāli'em Vālī
Ki bāğ-ı şinede gül diksem erguvān açılır

LXXXVIII⁸⁸

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Giderek kişver-i hüsne o perī dāver olur
Dergehinde nice aşhāb-ı küleh çāker olur
- 2 Kaṅkı gülzāra ki 'azm etse eger reşkinden
Bozulur reng-i ruḥı gülleri nilüfer olur
- 3 Busesin etse o nev-reste 'aceb mi efzün
Böyle bir taze nihālūñ beri efzün-ter olur
- 4 Zūd-ter münkarız olmaz neseb-i ehl-i sitem
Ger şikest olsa da şemşir yine hançer olur

⁸⁷ T₁ 10b, H 11b, B 17a, T₂ 20a, A 15a, M 11a.

⁸⁸ T₁ 11b, H 18b, B 28b, T₂ 18a, A 14ah, M 17a.

2a etse eger: eyler ise A,H.

3a efzün: mebzül A,H.

3b Böyle bir: Böyledür B.

5 Ne kadar olsa da āyīne-i dil jeng-ālūd
Ne şafā-h^vāh u ne minnet-keş-i rüşen-ger olur

6 Sıkl-ı bermüdan eder hāme mizācın tağyır
Tab'-ı erbāb-ı suhan aşda nāzük-ter olur

7 Ebedī h^vāb-ı şafā ile yatur āsüde
Her kaçan şu'le ki pervāneye gül-bister olur

8 Her gece bister-i hulyāda dil-i ser-geşte
Nice düşize-i āmāli ile hem-ser olur

9 Kalmayuz böyle taḥassürle perişān-hāḫır
Dem gelür ḫālī'-i āvāre yine yāver olur

10 İmtizāc etmeye hem-cins gerekdür Vālī
Ger enīs olsa yine ahkere hākister olur

LXXXIX⁸⁹

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
-- | / - | - | / | - - | / - | -

1 Tā fitne çeşm-i mestüñe ey şüh edibdür
Ağyāra vaşl ü 'aşıka hicrān naşıbdür

2 Seyr et o meh-veşüñ 'araḫ-ālūde rüyını
Bir yerde āb u āteşi gör ne ğarıbdür

3 Mefünıyuz bir āfet-i dehrüñ ki 'aşıka
Her bir nigāhı ğāret-i 'aḫl ü şekıbdür

8a ser-geşte: divāne H, A.

10b yine: eger T₁.

⁸⁹ T₁ 8b, H 9b, B 14a, T₂ 15b, A 11b, M 9a.

4 Mümkin mi bî-hicāb aña nezāret eylemek
Bir dilberüñ ki āyine çeşm-i raķıbdür

5 Vāli'nüñ āh ü nālesi maķbül ise n'ola
Bu eski gülsitānda nev-'andelıbdür

XC⁹⁰

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Dem-be-dem hātırā āzārı ziyād etmededür
Dil-i bed-h'āhları hurrem ü şād etmededür

2 Kalmadı gizli harıdārı ki kıymetli şata
Şimdilik emti'a-i vaşlı mezād etmededür

3 Tāze dükkān-ı hüsün açmış o sevdā-ger şūh
Deng deng aķmişe-i nāzı küşād etmededür

4 Yāda geldükçe hayāl-i haķ-ı nā-reste-i yār
Bister-i cānumı leb-rız-i katād etmededür

5 Görse de 'āşık-ı nā-kāmını bir ān mesrūr
Tıg-ı düşnām ile mecrūh-ı fu'ād etmededür

6 Dili ister ki ede gerd-i melāl içre nihān
Böyle bir ahkeri medfün-ı remād etmededür

7 Etdi pür Āmid'i āvāze-i hüsünüñ şimdi
Vāli eş'arı gibi geşt-i bilād etmededür

⁹⁰ T₁ 14a, H 17a, B 30a, A 10bh M 18a.

XCI⁹¹

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 +- - - / +- - - / +- - - / +- -

- 1 Dil-i ebna-yı zamān her biri bir hāldedür
 Kimi taḥşil-i hevāda kimi emvāldedür
- 2 Güft ü güdur veren insāna hırāş-ı hātır
 Ğalibā rāhat-ı ser var ise de lāldedür
- 3 Naḫd-i cān ber-kef olup haylı tekāpū ister
 Gevher-i maḫşadı şanma yed-i dellāldedür
- 4 Nāfe gibi n'ola 'ālemde nemed-pūş olsam
 Fikr-i haṭṭı o pernūñ dil-i meyyāldedür
- 5 Girye vü handesi bī-cā vü pey-ender-peydür
 Dil-i divāne hemān meşreb-i aḫfāldedür
- 6 Cümleye şāmil olan feyz-ı Hudā'dur Valı
 Terk ü taḫşili deme gūşış ü ihmāldedür

XCII⁹²

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ılı / fa'ilün
 - - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Feyz-i şafa ki reng-i ruh-ı dilberümdedür
 Te'sir-i tābişi nıgeh-i kem-terümdedür
- 2 Tābende oldı kevkebe-i bahtum öyle kim
 Hem-vāre mihr ü meh ḫased-i aḫterümdedür

⁹¹ T₁ 12b, H 13b, B 20a, T₂ 23b, A 17b, M 12b.
 2b de: ger H.

3b dellāldedür: tellāldedür B.

⁹² T₁ 9b, H 10b, B 15b, T₂ 17b, A 13a, M 10a.
 2b: 3b B.

- 3 Ey meh bugün vişâlde az görme yaşımı
Tufân-ı Nuh dünki gibi hâırumdadur
- 4 Cismüm ki behre-yâb olalı süz-ı ‘aşkıdan
Âyine zîr-i minnet-i hâkisterümdedür
- 5 Hem-sâye-i hüma-yı sa’âdet olur mıyam
Vâlî hevâ-yı kâkül-i dilber serümdedür

XCIII⁹³

Mef’ülü / fâ’ilâtü / mefa’ilü / fâ’ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ezhâr-ı şevk sâha-i meyhânelerdedür
Emvâc-ı neş’e cebhe-i peymânelerdedür
- 2 Güm-kerde-i hayâli bulur dilde kâmmı
Gencüñ zühürü ekşeri virânelerdedür
- 3 İfnâ-yı zât ile olunur kaşda dest-res
Taḥsîl-i kâḡ var ise pervânelerdedür
- 4 ‘Uşşâk-ı saht-rüy ile nisbet olınsa ger
Semt-i mülayemet yine cânânelerdedür
- 5 Gördük rakıbi taze şuhandan habîr degül
Ancak mahâreti kühen efsânelerdedür
- 6 Aldanma Vâlî ‘arz-ı hulûş-ı ekâribe
Cüz’î vefâ bulınsa da bîgânelerdedür

3b: 2b B.

⁹³ T₁ 8a, H 9a, B 13a, T₂ 14a, A 10b, M 8a.

XCIV⁹⁴

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 O mehûñ gelmedügi hâtırâ gerçi giledür
 Gelmez ammâ ki gelince nice âfet biledür
- 2 Zülf bi'z-zât eger sünbül-i cennet ise de
 Nazarûñ meyl-i şabr'ısi yine kâküledür
- 3 Kâr-ı 'âlem biri birine menûş olduğına
 Cılve-i ma'nî-i rengin meded-i lafz iledür
- 4 Şu'le-i riş-i hâsed tâb-ı ruhuñdur şem'e
 Dükedür zâtını âhır marâz-ı âkiledür
- 5 Olduğı bezmde eksük degül âheng-i sürür
 Duhter-i rez şarab u lehve 'aceb mâ'iledür
- 6 Bilmeyüz kim halef-i hayrı ne gün zâhir olur
 Her zamân güş ederüz Leyli-i şeb hâmiledür
- 7 Giderür mevsim-i haş germi-i hüsni zîrâ
 Âhır-ı şayfda hurşide maşar sünbüledür
- 8 'İletin taşraya vermiş degül encüm Vâlî
 Cism-i gerdünda ser-â-pâ görünen âbiledür

⁹⁴ T₁ 8b, H 17b, B 26b, T₂ 12b, A 12ah, M 16a.
 4a hâsed: cünbiş T₁.

XCV⁹⁵

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Rüz u şeb yâr ile ağıyar-ı siyeh-dil biledür
 Hişse-i hâtır-ı avâre elem der-giledür
- 2 Âhü-yı bahtı şikâr eylemek âsân olmaz
 Çekdüğüñ ey dil-i ser-geşte 'abes gâ'iledür
- 3 Sırruñı duyduğı demde eder ifşaya şürü'
 Ketm-i râz eyleyemez hâme tenük-havşaladur
- 4 Kâdr-i nâzı bilen âlüfteye nâz olduğına
 İbtisâm-ı gül-i rengin taraf-ı bülbüledür
- 5 Câdde-i şafhada güyâ ki süfür-ı suhanum
 Bâr u büngâhı bütün cevher olan kâfiledür
- 6 Ketb ü tahririne kırtâs u kalem el vermez
 Feyz-ı ilhâm vürüdü dile bî-fâşiladur
- 7 'Âlemüñ seyr ü sülükından uşanduk Vâlî
 Ârzumuz vañan-ı aşlıye kaçd-ı şıladur

XCVI⁹⁶

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Olmaz idrâk-i suhan şüret ile huş iledür
 Neş'e-i bâde degül görmek ile nüş iledür

⁹⁵ T₁ 12a, H 21a, B 29a, T₂ 19b, A 18ah, M 17a.

3a demde eder ifşaya şürü': dem 'âleme ifşâ eyler B, T₁.

4b İbtisâm-ı: İntisâbum B.

⁹⁶ T₁ 9a, H 10a, B 14b, T₂ 16a, A 12a, M 9b.

1b Neş'e: Neşve T₁.

- 2 Nağme-i ney gibidür görmesi mümkün mi degül
‘Aşık olmak dil-i nālāna hemān gūş iledür
- 3 Çeşm-i mahmūrī anuñ bāde kadar neş’e verür
Şimdi keyfiyyet-i dil ol mey-i serhoş iledür
- 4 Bir zamān zümre-i rindān ile hem-şoḡbet idüñ
Ülfetüñ şimdi neden zāhid-i bī-hūş iledür
- 5 Hele bu mıṣra‘ı ğāyet de begendüm Valī
Olmaz idrāk-i suḡan şüret ile huş iledür

XCVII⁹⁷

Mef‘ulü / fa‘ilatü / mefa‘ilü / fa‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Zāhid leb-i nigāra ne dersin sözüñ nedür
Ol la‘l-i āb-dāra ne dersin sözüñ nedür
- 2 Rindāna men‘-i bādeyi zāhid güzel dedüñ
Derd-i ser-i humāra ne dersin sözüñ nedür
- 3 Etdi rakīb-i derbederi yārdan cüdā
Te’sīr-i inkisāra ne dersin sözüñ nedür
- 4 Teşrife va‘d ederse de ol şūh-ı dil-fırīb
Ālām-ı intizāra ne dersin sözüñ nedür
- 5 Biñ naqd-i cān nişārına degmez mi bir demi
Hengām-ı vaşl-ı yāra ne dersin sözüñ nedür

3a neş’e: neşve T₁

⁹⁷ T₁ 14b, H 15b, B 23a, T₂ 26b, A 21a, M 14a.

4a va‘d ederse: va‘de etse B.

6 Mecnū‘a-ı huzūri perākende etdi āh
Evzā‘-ı rüzgāra ne dersin sözüñ nedür

7 Āzār-ı yarı çekmedeyüz her ne hāl ise
Ağyar-ı nā-be-kāra ne dersin sözüñ nedür

8 Olmuş esāfile yine sermāye-i neşāt
Vālī o yādigāra ne dersin sözüñ nedür

XCVIII⁹⁸

Mef‘ulü / fā‘ilatü / mefā‘ilü / fā‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Bilmez mi kaçd-ı hātır-ı efkārımız nedür
Fehm eylemez mi ‘illet-i bīmārımız nedür

2 Şıdķ u sedād iken reh-i hizmetde şānımız
Bī-cā bu hışm ü mūcib-i āzārımız nedür

3 Yok yere bir mu‘āraza-ı bī-me’aldür
Yoksa bizüm sipihr ile bāzārımız nedür

4 Olduķ egerçi tācir-i bender-geh-i vücūd
Añlanmadı ki emti‘a-i bārımız nedür

5 Evzā‘-ı rüzgāra ta‘ab-bahş-ı cān iken
İmdād-ı cidd-i baht-ı nigūn-sārımız nedür

⁹⁸ T₁ 8a, H 9a, B 13a, T₂ 14a, A 10b, M 8a.

3b Yoksa: Yohsa T₁.

6 Hep luḡf-ı yārdur şeref-efzā-yı kadrümüz
Bilmez miyüz ki rütbe vü miḡdārumuz nedür

7 İrādı maşrafın korumaz Vālī ‘ālemüñ
Bu manşıb-ı hevāda ‘aceb kārumuz nedür

XCIX⁹⁹

Mef’ulü / fā’ilatü / mefā’ilü / fā’ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Tanbūrī gāhī derd ile kim tārı söyledür
Aḡvāl-i ser-güzeşt-i dil-i zārı söyledür

2 Cāndan geḡen zebānı dırāz etse ḡam degül
Zırā gelince ye’s giriftārı söyledür

3 Maḡmūm-ı hecrüñ olsa ‘abeş-gü ‘aceb midür
Şiddet bulunca ‘illeti bīmārı söyledür

4 Ağyāra kışşa-h^vān gibi faşl etdürüp bizi
Her gece meclisinde o bed-kārı söyledür

5 Ketm eyledükçe derd-i derünüm o bī-vefā
İbrām ü nāz u cev̄r ile nā-ḡārı söyledür

6 Te’sīr-i ‘aks-i nālelerüm kūh-sār-veş
Her demde Vālī ḡarḡ-ı nigün-sārı söyledür

⁹⁹ T₁ 16b, H 17a, B 25b, T₂ 29a, A 23b, M 15b.

3: 4 T₁.

4:3 T₁.

C¹⁰⁰

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefa'ilü / fâ'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Şanmañ ümîd-i bülbüli bûs u kinâredür
Mir'ât-ı pür-şafâ-yı güle bir nezâredür
- 2 Farç-ı terânedür güle dar etmiş ol gili
Bu çîn-i cebhe var ise yine hezâradur
- 3 H̄orsend olur mı eñ'ime-i sükkerin ile
Şîr-i gama gîdâ ciger-i pâre-pâredür
- 4 Bu ittihâd-ı gamze vü çeşmüñ neticesi
Nağd-i hayât-ı 'aşîka kaçd-ı inâredür
- 5 Sensin veren şeref nîgeh-i iltifât ile
Yoksa rakîb-i bed-dil-i sifle çi-kâredür
- 6 Tahriç-i bād-ı şubh ile gūya ki şāh-ı gül
H'āb-ı hezār-ı beççe için gāhvâredür
- 7 Añlandı kaçdı ol büt-i şūh-ı sitem-gerūñ
Murg-ı revāmı bām-ı bedende iñâredür
- 8 Vālî bu nev-ğazel vatanından olup hāzîn
Bildüm ki 'azmi şimdîlük ahar diyâradur

¹⁰⁰ T₁ 9a, H 10a, B 14b, T₂ 16b, A 12b, M 10a.

5b Yoksa: Yohsa T₁.

7: B -.

CI¹⁰¹

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Kāse-i ehl-i tevekkül şanma her dem hālīdür
 Sāgar-ı meh gibi gāhī hālī gāhī mālīdür
- 2 Kanda olsa hātırī sīb-i zeķan fikriyledür
 Dil Frengistān-ı hüsünüde kızıl elmalıdır
- 3 Terk-i meşlek eyleyüp etmez tarık-ı ğayra meyl
 Bülbül-i şeydā ezelden Gülşenī abdālıdır
- 4 Hāşıl-ı kişt-i sürürü rüz u şeb ölçer döker
 Güyiyā destinde rindüñ sāgar-ı mikyālıdır
- 5 İnhirāf-ı şab'ına yaruñ rakīb olur sebep
 Cürmi yokdur ol mehüñ bir kāfirüñ ıqlālıdır
- 6 Vechi vardur merdüm-i çeşminden etse ihtirāz
 Dilrübā kim 'āşıkuñ gencine-i āmālīdür
- 7 Meşreb-i vāhidde olmaz Vālī ebna-yı zamān
 Ümmehāt-ı çārdan hāşıl doķuz babalıdır

CII¹⁰²

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
 - - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Eşküñ ğamuñ ki hāne-ber-endāz-ı seylidür
 Deryā-yı ahzar-ı feleküñ rüd-ı Nıl'idür

¹⁰¹ T₁ 15b, H 16a, B 24b, T₂ 28a, A 22b, M 15a.

2a sīb-i zeķan fikriyledür: sīb-i zeķan fikrümledür H.

4a döker: töker H.

¹⁰² T₁ 12a, H 12b, B 19a, T₂ 22a, A 17a, M 12a.

- 2 'Āşık ki yāra etmeye cān naḳdini nişār
Ger Hātem-i zamān ise 'aşruñ bahīlidür
- 3 Çekmez hūmār u miḥnet-i gerdün-ı sıfleyi
Bir dil ki mest-i neş'e-i hūsn-i cemīlidür
- 4 Nıl-i revān ki hāşş-ı Mısr söylenür müdām
Ya'kūb-ı hastanuñ nem-i çeşm-i 'alīlidür
- 5 Tıg-i sitemle göñlümi şad-pāre eyle kim
'Aşkuñ günāh-kārınuñ ecr-i cezīlidür
- 6 Künc-i firāk-ı yārda Vālī-i hasta-hāl
Dehrüñ ferāğ-ı dağdağa-ı kāl u kılidür

CIII¹⁰³

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Dili tarāca veren bir büt-i İrānī'dür
Tıg-i ebruları şemşir-i Horāsānī'dür
- 2 Pışde ceşş-i fiten gamze yasavulluk eder
Manşib-ı şīvenüñ ol hūnī yefi hāmıdur
- 3 O külāh-ı kec o reftār o temkīninden
Belli İrān-zemīnüñ şeh-i hūbāmıdur

3b neş'e-i: neşve-i T₁.

4b nem-i: eşk-i T₁.

¹⁰³ T₁ 12b, H 13b, B 20a, T₂ 23a, A 18a, M 12b.

- 4 Çar-bağuß gül-i rüy-ı sepedi ruhsarı
Zekan-ı nāzūki hod sīb-i Şifāhānī'dür
- 5 Şübhesüz der gören ol āfeti taht-ı 'Acem'üñ
Bu necābetle ya şeh-zāde ya sulţānidür
- 6 Mihr muğber görünür şafvet-i pehlūsından
Başka bir nūr-ı Hudā āyet-i Yezdānī'dür
- 7 N'ola şeh-zādegi-i Şāh-ı Necef da'vāsın
Eylese zātına her vech ile erzānīdür
- 8 Kankı kānuñ güheri olduğın idrāk edemem
Gösterişde revişī Gencī ya Şīrvānī'dür
- 9 Bilmedük şīve mi var fenn-i cefā-kārında
'İlm-i nāzuñ 'aceb üstād-ı Hemedānī'dür
- 10 Şeh Şaft neslinüñ eñ zübde vü eñ a'lası
Hān-ı hānānı ile bende-i fermānidür
- 11 Hurrem-ābād eder gördügi virāne dili
Ola ki nāz u vefānuñ 'Alī Merdān'ıdır
- 12 Haydarı tekyesinüñ niceler abdālı olup
Hīn-i reftārda pişinde gāzel-h'ānidür
- 13 Bāde-i rāyda Vālī'yi edüp vālīh ü deng
Bildüm ol āfeti sermāye-i hayrānīdür

CIV¹⁰⁴

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Şanmañ bu irtikāb-ı firāk ihtiyārīdür
Yār ile kaṭ'-ı ülfetümüz ıztırārīdür

¹⁰⁴ T₁ 13a, H 14a, B 21a, T₂ 24b, A 19a, M 13a,
1a Şanmañ: Şanma H.

- 2 Şimden gerü küşāde olur mı gül-i neşāt
‘İşüñ hāzānidur ğamuñ evvel-bahāridur
- 3 İncinme yāra her ne kadar cev̄r ederse de
Hātır-şikenlük ol şanemüñ eski kārıdur
- 4 Muğber göründügi bize ğāhı o āfetüñ
Minā-yı hātırüñ eşer-i inkisāridur
- 5 Bilmem ne keyf ile kalem olmuş terāne-senc
Vālī bu nev-ğazel hele mestāne varıdur

CV¹⁰⁵

Mef’ülü / fā’ilatü / mefa’ilü / fā’ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Bir dil ki feyz-yāb-ı tecellī fakıridür
Eflāk-ı nüh-ıtbāk ise kem-ter mesıridür
- 2 Erzānı ehl-i ‘işrete cām-ı mey-i neşāt
Üftāde-i ğamuñ yine ğam dest-ğıridür
- 3 Bı-mihr ü bı-mürüvvet ü hem-vār-ı sifle-dost
Bir şüha mā’ilem ki sipihrüñ nazıridür
- 4 Çeşm-i siyāh-ı mesti füsün-sāz-ı fitnedür
Zencır-i hüsünüñ iki ‘alem esıridür
- 5 Vālī bu şı‘r-i tāze-edānuñ nazıresi
Kimden zuhūr eylese ‘aşruñ Zahır’idür

4a āfetüñ: meh-veşüñ H,A.

¹⁰⁵ T₁ 11b, H 12b, B 18a, T₂ 21a, A 16a, M 11b.

CVI¹⁰⁶

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / +-+

1 Sihām-ı gāmze dile evvelin havālesidür
 Kemend-i gerden-i cān rişte-i külālesidür

2 Görünce şevkını vāsf-ı gül-i 'izārında
 Şarır-i hāmeyi şandum hezār nālesidür

3 Şirā' edindi vefā ile dilleri o perī
 Zamān-ı haṭṭ-ı nevi va'de-i eḳālesidür

4 Gehī ḥamel gehī cedy ile hem-merāḥilsin
 Mihir ki deşt-i sipihrūn 'aceb gāzālesidür

5 Tamām pīpiş ü tāb u 'uḳūd-ı müşkiledür
 O zūlf-i pūr-şiken aḥvāl-i dil risālesidür

6 Mey-i neşāt iledür zevḳ-ı ni'met-i elvān
 Ḳadeḥ-keşān-ı gamuñ yine gam nevālesidür

7 'Azīz-i vakt ise de zilleti muḳarrerdür
 Le'ime düşmen-i cān meşreb-i rezālesidür

8 Raḳıbi ṭarda ne ḥācet teveccühe Vālī
 Bu ḥubṣ-ı zātı ki var mücib-i izālesidür

¹⁰⁶ T₁ 7a, H 20a, B 33b, A 16bh, M 19b.

3b ile: H -.

4a hem-merāḥilsin: hem-çerā hem-sīr T₁, A.

8b ḥubṣ-ı: ḥubb-ı T₁.

CVII¹⁰⁷

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 +- - - / +- - - / +- - - / +- -

- 1 Şive-āmüz-ı fiten ğamze-i mekkāresidür
 Şuriş-efzā-yı zamān gerdiş-i nezzāresidür
- 2 Zerd ebrüsü ile çeşm-i kebūdı o mehüñ
 Lāciverd ü zer-i ser-levḫa-i ruhsāresidür
- 3 Ārzü etdügümüz nev-ber-i iḫsāmı henüz
 Nahl-i gülzār-ı ümidüñ semer-i nā-residür
- 4 Āzmün-kerde-i şemşir-i nigāhı her dem
 'Āşık-ı hasta-dilüñ hātır-ı şad-pāresidür
- 5 Nice bī-girye vü zār eylesesün h^vāb-ı şafā
 Tıfl-ı cānuñ şiken-i kāküli gehvāresidür
- 6 Cārī her cānibe feyzı n'ola olursa revān
 Selsebīl-i suḫānuñ menba'ı fevvāresidür
- 7 Şānenüñ zahmı degül kābil-i şıḫḫat zīrā
 Merhem-i müşk ile perverde olan yarasıdur
- 8 Ğoncaya şöhret-i ḫüsn ile veren garrāluk
 'Andelīb-i çemenüñ nāle-i hem-vāresidür
- 9 Derdin ızhār edemez kimseye ammā bilürüz
 Vālī bir şive-gerüñ hasta-i bī-çāresidür

¹⁰⁷ T₁ 12b, H 17b, B 32b, T₂ 21a, A 11bh, M 17b.

1a fiten: cihān T₁, B., bütān T₂.

2a ebrüsü: ebrülar B.

2b Lāciverd ü: Lāciverdī B., Lāciverd T₁.

5a şafā: ḫuzūr B, T₁.

6a feyzı: feyz B, T₁.

CVIII¹⁰⁸

Fā'ilatün / fa'ilatün / fa'ilatün / fa'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ğamze-i kâfir-nihâduñ hūnī vü seffâkdür
 Kimseye rahm eylemez bir zâlim-i bî-bâkdür
- 2 Çeşm-i mestüñ resm-i şefkat n'eydügin bilsün mi hiç
 Bî-terahhumluk cibillî haslet-i Etrâk'dür
- 3 Dest-i kudret vaz' edüp üşkufe-dân-ı şun'ına
 'İkd-ı Pervîn güyiyâ bir hüşe-i leylâkdür
- 4 'Älemüñ nakşın alup şüret uğurlar reng eder
 Şüfinüñ destinde müyîn hâmesi misvâkdür
- 5 Oldı zülfeyni iki mâr-ı belâ-yı pür-mehîb
 Şâh-ı mülk-i hüsni güyâ şimdilik Dahhâk'dür
- 6 Bâde-i engürî gibi zâ'il-i hüş eylemez
 Neş'e-i şahbâ-yı la'lüñ mâye-i idrâkdür
- 7 Zıll-ı Zât'ı säye-i hurşîdi hep yek-sân bilür
 Mezhebinde şüfinüñ tefriğ-i şey' işrâkdür
- 8 Kimini bî-hüş eder kimine rûh-efzâ olur
 Ğalibâ sâkı meyüñ hem zehr ü hem tiryâkdür
- 9 Bilmeyüz Valî hayâlünde ne hâlet var senüñ
 Şi'r-i renginüñ 'aceb dil-süz u âteş-nâkdür

¹⁰⁸ T₁ 15a, H 22b, B 31a, T₂ 14bh, A 22ah, M 18a.

5: 6 A.

6: 7 A.

6b Neş'e-i: Neşve-i T₁.

7: 8 A.

7a säye-i hurşîdi: säye vü hurşîdi T₁., zerre-i hurşîdi H, A.

8: 5 A.

9a Bilmeyüz: Bilmiyor B.

9a hâlet: hâcet H.

9b dil-süz: cân-süz H, A.

CIX¹⁰⁹

Mef'ülü / mefa'îlü / mefa'îlü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

1 Esbâb-ı ta'alluğdan o kim cerd degüldür
 Bir ân bu güzêr-gâhda bî-derd degüldür

2 İhdâsı cefâdur baña ol nev-seferüñ hep
 İl gibi reh-âverdi reh-âverd degüldür

3 Merdud diyemem böyle gumüm-ülfete hâşıl
 Doğrusı bu kim duhter-i rez merd degüldür

4 Nâ-puhte koma nân-ı ümidüñ hâzer eyle
 Mâdâm ki tennür-ı emel serd degüldür

5 Bir lahza da biñ 'âlemi devr eylemede cest
 Kim der ki gönül merd-i cihân-gerd degüldür

6 Kârın görürüz bir söz ile Vâlî 'adunuñ
 Şemşîr-i zebân harbe-i nâ-merd degüldür

CX¹¹⁰

Mef'ülü / mefa'îlü / mefa'îlü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

1 Bir dil ki garîk-ı yem-i envâr degüldür
 Taşıl-ı dür-i sırta sezâ-vâr degüldür

2 Her kim ki eder da'vî-i yek-rengî-i vahdet
 Bigânedür ol maḥrem-i esrâr degüldür

¹⁰⁹ T₁ 14b, H 15b, B 23b, T₂ 26b, A 21a, M 14b.

2b reh-âverdi: reh-âverde B.

6b harbe-i: hañcer-i H, A.

¹¹⁰ T₁ 14a, H 18a, B 30b, A 12b, M 18a.

2a eder: ede T₁.

- 3 Mikdārımı erbābı bilür qadr ü şerefle
Zann etme ki dil maṭmaḥ-ı enzār degüldür
- 4 Uymaz hele pırāne-dile cünbiş-i ber-pā
Zırā dem-i dey mevsim-i gūlzār degüldür
- 5 Qapılma ḥazer şıvesine şāhed-i baḥtuñ
Aldanma ki ünsiyyeti hem-vār degüldür
- 6 Lā-büd görünür nūş edenüñ türş-rüyı
Zehr-āb-ı elem sāyig u hoş-h^vār degüldür
- 7 Vali n'ola terk eylese sevdā-yı şebātı
Meyl eylediği kār hele kār degüldür

CXI¹¹¹

Fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün

++-- / +-+- / ++-

- 1 Ğamzesi qaşd-ı cāna mā'ildür
Çeşm-i hūn-rizi qana mā'ildür
- 2 Şorma rencür-ı hecri rüyına baq
Rengi berg-i hazāna mā'ildür

3a erbābı: erbāb B.

3a şerefle: şerefde H.

4a pā: nāz T₁.

5b hem-vār: her bār H.

¹¹¹ H 23a,B 32b,A 22bh, M 19a.

- 3 Güle meyyāl ise eger bülbül
Gül de āh u figāna mā'ildür
- 4 Meyli yoḡ semt-i 'āşık-ı zāra
Şohbet-i nā-kesāna mā'ildür
- 5 Merd olan merde meyl eder lā-büd
Zen-menişler zenāna mā'ildür
- 6 İddi'ā-yı kerem eden şimdi
Aşlı yoḡ nām u şāna mā'ildür
- 7 Vālī-i zāra ḡayf kim derler
Ḳatı çoḡdan fülāna mā'ildür

CXII¹¹²

Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün
+--- / +--- / +--- / +---

- 1 Yine 'aks-i ruh-ı dilber dil-i pür-tāba düşmişdür
Şanursın pertev-i mehdür ki rüy-ı āba düşmişdür
- 2 Nesim-i himmet ile olmadı sāhil-nişin hergiz
Cihānda fülk-i 'işret güyiyā girdāba düşmişdür
- 3 Dökülmüş 'arızuñ üstinde gīsular mıdur yoḡsa
Ya sünbül-sāye midür şu'le-i meh-tāba düşmişdür

4b Şohbet-i Bir alay A.

5a lā-büd: bi't-ḡab' A.

¹¹² T₁ 9b, H 10b, B 15b, T₂ 17a, A 13a, M 10a.

3b sāye midür: sāyesidür T₁, A.

- 4 Degüldür bir nefes sevdā-yı zülf-i yārdan hālī
Dil-i pür-süz anuñçün böyle piç ü taba düşmişdür
- 5 Bu şeb bezm-i harīfān zevk ile leb-rız imiş bildüm
Meger kim şî'r-i Valī hātır-ı aḥbaba düşmişdür

CXIII¹¹³

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 'Ālem esir-i mihr-i bütān olduğum bilür
Maḥzūz-ı nāz-ı māh-ruhān olduğum bilür
- 2 Bu ıztırāb u āh ile kim görse ḥālümü
Zehr-ābe-nüş-ı dest-i zamān olduğum bilür
- 3 Bir kimseden beni aramaz şormaz ol perī
Gerd-i melāletinde nihān olduğum bilür
- 4 Eyler rakıbi raḡmuma mergüb-ı bezm-i üns
Ol bed-menişle düşmen-i cān olduğum bilür
- 5 Çoḡdan o bī-mürüvvet ü bī-mihr Vāliyā
Derd ü ḡamıyla nāle-künān olduğum bilür

CXIV¹¹⁴

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 İḥsān-ı dest-i saḡıyi mīnā olan bilür
Bu sırrı nā'il-i yed-i beyzā olan bilür

5a zevk: şevk A.

¹¹³ T₁ 10a, H 11a, B 16a, T₂ 18a, A 13b, M 10b.

¹¹⁴ T₁ 11a, H 11b, B 17b, T₂ 20a, A 15a, M 11a.

- 2 Her 'ilm nabz-ı 'aşıkā el vermez ey hākīm
Dārū-yı derd-i 'aşkı Meşihā olan bilür
- 3 Zevk u şafā-yı şehri-ı kanā'at ne olduğın
Āzāde-gerd-i kūy-ı tesellā olan bilür
- 4 Mecnūn baftā vü ben dahı Mecnūn'a kâ'ilem
Rüsvā tabi'atın yine rüsvā olan bilür
- 5 Her murg-ı sifle şî'rūmi añlar mı Vāliyā
Pervāz-ı bāz-ı fikrūmi 'anķā olan bilür

CXV¹¹⁵

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Rengīn-edā vü nādire-dān birbirin bilür
Bu çārsūda cevheriyān birbirin bilür
- 2 Evvel nazarda vākıf olur keyf-i hāline
Bir şemme ile bāde-keşān birbirin bilür
- 3 Semtinden añlanur revīşi şūh-meşrebūñ
Ednā niğhle nūkte-verān birbirin bilür
- 4 Ğamla dilūñ münāsebeti şanma tazedür
Çokdan ol iki rind-i cihān birbirin bilür
- 5 Bir hūcrenūñ muķīm ü ents ü kādīmidür
Meşrebde Vāliyā dil ü cān birbirin bilür

¹¹⁵ T₁ 12a, H 13a, B 19b, T₂ 22b, A 17b, M 12a.

CXVI¹¹⁶

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'rlü / fa'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Müjgānların o hūnī kaçan cānda gösterür
Gūya қаzā sihāmını қurbānda gösterür
- 2 Hūmlarla gösterince meyi rinde mey-fürüş
Yāqūt-ı nābı müşteriye kānda gösterür
- 3 Erbāb-ı hūşı gāhıce tağrır edüp tama'
Emr-i muhāli rütbe-i imkānda gösterür
- 4 Āşüfte-gāna 'arza ne hācet melaletin
Hālāt-ı cānı çāk-i giribānda gösterür
- 5 Miqḍār-ı zerre her ne ise kesb-i hayr u şer
Vezzān-ı haşr keffe-i mizānda gösterür
- 6 Ebnā-yı vākta bey' ü şirā qaşdın eylesek
Murğı havāda māhiyi 'ummānda gösterür
- 7 İqbāl kankı zāta ki pīrāye-baḥş olur
Gür ise anı şüret-i insānda gösterür
- 8 Seyr et melāhat-ı leb-i cānānı kim қаzā
Şūr-ı kıyāmeti bu nemek-dānda gösterür
- 9 Gösterse de hediyyesini tācir-i zamān
'Ūdı duhānda қahveyi fincānda gösterür
- 10 Vālī şühūd-ı zātını Hāllāk-ı lem-yezel
Her ān nebāt u ma'den ü hayvānda gösterür

¹¹⁶ T₁ 7a,H 22a,B 34b,A 20bh,M 20a.

10b hayvānda: insānda B.

HARFÜ'Z-ZĀ

CXVII¹¹⁷

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +- -+ / -+-

1 Sük-ı hevâda kimse bu bâzârı añlamaz
 Bı-kesb ü ribh eyledügi kârı añlamaz

2 Cem' eyleyüp hevâya verür nef' ü kârını
 Şad-guşış ile çekdügi âzârı añlamaz

3 Ol tıfl-ı tâze nev-heves-i 'ışdür henüz
 Şıdk-ı şadıķı hıle vü mekkârı añlamaz

4 Râz-ı derünü eyleme işâ esâfile
 Her bı-hıred netâ'ic-i esrârı añlamaz

5 Çok iddi'â-yı zühd eder eşhâsı görmüşüz
 Bahş gelince sübhâ vü zünnârı añlamaz

6 Nev-mansıb-ı zamânemüzüñ hükmi böyledür
 Bı-câ eder talattuf u âzârı añlamaz

7 Vâli suhan-şinâs ile eyle müşâ'are
 Her kec-meniş nezâket-i güftârı añlamaz

CXVIII¹¹⁸

Mef'ülü / mefa'ilü / mefa'ilü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

1 Kurbıyyet-i gül bülbüle de hâra da kalmaz
 Hengâm-ı şarab meste de huş-yâra da kalmaz

¹¹⁷ H 30b,B 40ah,A 25ah, M 23a.

¹¹⁸ T₁ 19a,H 32a,B 48b,A 29ah, M 27b.

- 2 Elbette olur pā-zede-i ceş-i zemistān
Bu revnağ u fer bāğa da ezhāra da qalmaz
- 3 Mev'ūd-ı fenādur o da pāyende degüldür
Edvār-ı gelağ çarh-ı nigün-sāra da qalmaz
- 4 Lā-büdd eşeri zāhir olur bīhüde şanma
Te'sir-i keder yāra da ağıyāra da qalmaz
- 5 'Ahdinde ne ise olan oldı dile ammā
Aḥkām-ı cefā ol şeh-i ğaddāra da kalmaz
- 6 Vālī nice bir girye vü āh ü gile tā çend
'Ālem dedüğüñ saña da dildāra da qalmaz

CXIX¹¹⁹

Mefa'ılün /mefa'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Esir-i seyr-i ḥüsnüñ deng ü ḥayrān olmadan qalmaz
Muḥalsam gence ḥasretle nigeḥ-bān olmadan qalmaz
- 2 Gerekdür künc-i 'uzlet eşk-i ḥasret süziş-i ḥayret
Hemān dil-dāde olmağ şem'-i sūzān olmadan qalmaz
- 3 Ne būs-ı dest ü ne zevk-ı kinār ü ne nigāh-ı luḥf
Qarın-i bezmi bend-i kayd-ı hicrān olmadan qalmaz

2b revnağ: nazret B.

¹¹⁹ T₁ 18a, H 25a, B 37b, T₂ 36b, A 26a, M 21b,

- 4 Mukarrer günde ağıyar ile bir kaç ceng-i nā-ber-cā
Ta'alluḡ ol büte Sām u Nerīmān olmadan ḡalmaz
- 5 Kimi kim eylemişdür baht u iḡbāl-i şeref mümtāz
Cihānda Yūsuf-āsā reşk-i ihvān olmadan ḡalmaz
- 6 Eder mi pend-i pīrānem ḡabül ol şūh-ı sengīn-dil
Derūn-ı hayr-h^vāhı düşmen-i cān olmadan ḡalmaz
- 7 Çıḡarmak şimdilik Vālī dūr-i ma'nāyı bāzāra
ḡalender-veş ta'ayyüşle ḡazel-h^vān olmadan ḡalmaz

CXX¹²⁰

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Tefekkür-i ruḡı būs-ı 'izārdan ḡalmaz
ḡayāl-i kāmēti zevḡ-ı kinārdan ḡalmaz
- 2 Vefāsı çok güzelün dilde mihri bāḡidūr
ḡaḡ-āver olmak ile i'tibārdan ḡalmaz
- 3 Anuñ da naḡme-i cān-sūzı başḡadur yoksa
Şadā-yı fāhte şavḡ-ı hezārdan ḡalmaz
- 4 Aḡar o ḡonca-i bāḡı bu ḡonca-i dāḡı
Nesīm-i āh şabā-yı bahārdan ḡalmaz

4b büte: yine T₁.

6b Derūn-ı: Derūnı T₁, B.

¹²⁰ T₁ 21a, H 28a, B 42a, T₂ 36b, A 30b, M 24b.

- 5 'Ulüvv-i şān-ı hāqıķısın eylese ızhār
Gedāsı tekyemüzüñ şehriyārdan qālmaz
- 6 Eder mi terk-i sitem zālīm-i 'ömr-dīde
Herem de gelse sibā'a şikārdan qālmaz
- 7 Bilürse Vālī bilür cevri dilberi zīrā
Anuñ da yārı bizüm yādigārdan qālmaz

CXXI¹²¹

Mef'ulü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Pür-şa'sa'adur çehre-i dildāra bākılmaz
Ger verse dahı ruhsat-ı nezzāre bākılmaz
- 2 Bādī-i re'eyde nazarı muhterık eyler
Bī-bāk o āyīne-i ruhsāra bākılmaz
- 3 Meşane iseñ de yine terk-i edeb etme
Ol mihr-i ziyā-güstere hem-vāre bākılmaz
- 4 Düşnāmı da bir başka ferāh-bahş-ı deründür
Cevr ü gāzab-ı yār-ı dil-āzāra bākılmaz
- 5 Verürse eger büsesin al naķd-i hayāta
Bu dād u sitedde zarar u kāra bākılmaz
- 6 Carüb-keş-i büt-kede-i vaħdet iseñ ger
Der-dest ü miyān sübhā vü zünnāra bākılmaz
- 7 Me'mül budur hāşiyet-i 'aşr ile Vālī
Ebnā-yı zamān etdügi atvāra bākılmaz

5a ızhār: zāhir B.

6a sitem: zulüm H.

¹²¹ T₁ 20a, H 32b, B 52a, A 30ah, M 28a.

1a Pür: Bir T₁.

2 bāk: pāk B.

4b yār-ı dil-āzāra: yārdan āzāra H.

5b zarar u kāra: ħırz u kāra H.

CXXII¹²²

Mefa'ılün / fe'ilätün / mefä'ılün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

1 Saña gönül bu cihān cāy-ı istinād olmaz
 Dil ehli böyle güzer-gehde ber-murād olmaz

2 O māha gizlü verür naqd-i cān haridārān
 Perend-i 'işmet-i Yūsuf gibi mezād olmaz

3 Bilinmedi ki dil-i tāli'-i bed-ahterde
 Ne 'uqdedür ki 'aceb kâbil-i küşād olmaz

4 O mest-i neş'e-i 'işve tecāhül etdükçe
 Derūnda sūz-ı maḥabbet nice ziyād olmaz

5 Kimüñ ki gayr iledür 'işret-ārzü vü yarı
 Mişāl-i Vālī-i maḥzūn u ḥasta şād olmaz

CXXIII¹²³

Mefa'ılün / mefa'ılün / mefä'ılün / mefä'ılün
 +--- / +--- / +--- / +---

1 Sipihr-i kīne-perver bir kese yār-ı şefiḳ olmaz
 Mücerredür aşıl-da düşmen-i dīrīn şadīḳ olmaz

2 'Acebdür kim ḍurur zer-beft-i ḥadrāsı ter ü taze
 Mürür-ı ezmineyle cāme-i gerdün 'atīḳ olmaz

3 Cihānı feth ü teshīre çeker ednā teveccühle
 Cidāl-i ehl-i bātında tüfeng ü mancınıḳ olmaz

4 'Udül etme reh-i endişede merdāne sa'y eyle
 Vuşül-ı şavb-ı kaşda böyle bir ehven ṭarīḳ olmaz

¹²² T₁ 18a, H, B 37b, T₂ 31b, A 26a, M 21b,

¹²³ T₁ 19a, H 32a, B 48a, A 28ah.

1a bir kese: kimseye H, A.

3a teveccühle: işaretle H, A.

4a endişede: endişeden H,A., endişe-i T₁.

- 5 Muhalif şöhbetinden münbasıt olmaz dil-i'arif
Kişiyе meclis-i nādān kadar sicn-i muzık olmaz
- 6 Ne deñlü etseler de nesc-i tār u püdına taqlıd
Bilād-ı āharuñ kurbāsı Hind-āsā rakık olmaz
- 7 Gelince bir yere ağıyar dünyayı harāb eyler
Hele rüy-yı zemīnde böyle bir müfsid ferik olmaz
- 8 'Adem şehrine tenhāca gider 'azm eyleyen Vālī
Bu rehde intizār-ı kərbān-ı kayd-ı refik olmaz

CXXIV¹²⁴

Mefā'ılün / mefa'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+--- / +--- / +--- / +---

- 1 Ziyā-yı ma'rifetden bī-başiret vāye-gir olmaz
Derün-ı tire nūr-ı mihr-i 'irfāndan münir olmaz
- 2 Göñül her kāfir-i bī-rahm u hod-bīne esir olmaz
Hayāl-i naqş-ı hüsni zıver-i levh-i zamir olmaz
- 3 Aşıl ü esfeli yek-sān kıyās etme necābetde
Terazü-yı qadirde penbe hem-vezn-i harir olmaz
- 4 Fütāde etseler de hāke zer düşmez bahāsından
Cibilli ehl-i 'izzet izdirā' ile hakir olmaz

7b ferik: refik B

¹²⁴ T₁ 19b, H 32a, B 52a, A 28bh, M 27b.

2a her: bir T₁, B.

- 5 'İlacumda tabīb-i cānum ihmāl eylemez ammā
Bilür kim böyle derd-i bi-devā şihhat-pezir olmaz
- 6 O da Ferhād-ı nā-şāda 'aṭā-yı hāş imiş ancak
Ki her bir tişe-kāruñ müzdi yoksa cūy-ı şir olmaz
- 7 Ne bilsün merd-i nādān istikāmet kadrini Vālī
Aşılđa mīl-i sürme lāzım-ı çeşm-i dātir olmaz
- 8 Cenāb-ı hāzret-i Şeyhī Efendi hākim-i hāsim
Kemālat ile zāt-ı pākine mişl ü nazir olmaz
- 9 Feşāhatda nice Hāsān' a teşbīh edeyüm anı
Bulunsa mahfil-i hükminde bir ednā debir olmaz

CXXV¹²⁵

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Çeşm-i siyāhuñ olalı mest-i şarāb-ı nāz
'Uşşākı etdi her nıgehüñ kām-yāb-ı nāz
- 2 Mümkün degül o şüh ile 'arz-ı niyāza kim
Hem mest-i cām-ı nahvet ü hem mest-i h'āb-ı nāz
- 3 Kad nāz u 'işve nāz u ser-ā-pā tamām nāz
Yağduñ cihānı hep yeter ey āfitāb-ı nāz
- 4 Gördüñ mi hiç hüsn-i bütān-ı zamānede
Vālī o gānzeler gibi 'ālī-cenāb-ı nāz

6: H -.

6b yoksa: yoksa T₁.

7a merd-i nādān istikāmet: istikāmet merd-i nādān H.

¹²⁵ T₁ 17b, H 24b, B 36b, T₂ 30b, A 25a, M 21a.

CXXVI¹²⁶

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün

+- - - / +- - - / +- - - / +- -

- 1 Tā-key ey bülbül-i şeydā güle ızhār-ı niyāz
Pāy-ı nāzı yeter āzürde eder hār-ı niyāz
- 2 Hep gül-i mihr açılır gonca-i ümmidlerüm
Eşk-i çeşmüm olalı şebnem-i gülzār-ı niyāz
- 3 Kānı ol dem ki kurup meclis-i şahbā ben ü sen
Şevk-ı ruhsārufı ile germ idi bāzār-ı niyāz
- 4 Biz degül ey büt-i tersā nice küfr-i zülfün
Bulsa dünyayı eder beste-i zünnār-ı niyāz
- 5 Kāsīd olsa n'ola sevdā-yı metā'-ı rāzuñ
Vāliya kalmadı dünyāda harıdār-ı niyāz

CXXVII¹²⁷

Mefā'ilün / mefa'ilün / mefa'ilün / mefa'ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Derünümdan meger ān var mı ol rüh-ı revān geçmez
Hayāl-i tāze-ma'nādan dil-i nāzük-beyān geçmez
- 2 Ne küstāhāne vāz'umdan yine dil-gır olur ayā
Zamāndur dā'iremden ol meh-i nā-mihribān geçmez
- 3 Ne deñlü sa'y ü tedbır etse a'dā eylemez ısfā
Kulından degme hāliyle o şah-ı kām-rān geçmez

¹²⁶ T₁ 17a, H 24a, B 36a, T₂ 30a, A 24b, M 21a.

1b eder: eden B.

4a Biz: Ben B.

¹²⁷ T₁ 22a, H 29a, B 44b, T₂ 39a, A 33a, M -.

2b dā'iremden: dāyiremden T₂.

2b meh-i: büt-i B.

4 Ferāmūş eyleme ālām-ı hecri vaqt-i vuşlatda
Tereffühle şakın ‘ömr-i ‘azizüñ her zamān geçmez

5 Fedā etmek ğamı Vālī neşāta bī-vefālīkdur
Kādīmī āşināsından ne görse merd olan geçmez

CXVIII¹²⁸

Mefā‘ilün / fe‘ilatün / mefā‘ilün / fe‘ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 O mest-i nāz ile mihr ü vefāya söz geçmez
Ne söylesem felek-i nā-sezāya söz geçmez

2 Şemīm-i zülfini bād-ı şabādan istersin
Nisār-ı gevher-i eşk et hevāya söz geçmez

3 Cefā-yı miñnet-i hicrānı cāna minnetdür
Belā budur ki dil-i mübtelāya söz geçmez

4 Cevāhir-i suhanuñ rüzgāra ‘arz eyle
Gürisne-çeşm-i mürüvvet-gedāya söz geçmez

5 Şikāyet etme şakın Vālī ehl-i ‘ālemden
Harīf-i ni‘met-i buhl u sehāya söz geçmez

4a vuşlatda: vaşlında T₁.

4b Tereffühle: Terakkiyle B.

5a neşāta: sürūra H.

¹²⁸ T₁ 20b, H 27b, B 41a, T₂ 35b, A 29a, M24a.

2a istersin: ister isen H., ister iseñ T₂.

3a miñnet-i: minnet-i A, T₂.

4a eyle: etme H, A.

5b u: ol A, T₂.

CXXIX¹²⁹

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefa'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / +-+

- 1 Cibillî ehl-i sehâ nâsa sedd-i bâb edemez
Murâd ederse de imsâki irtikâb edemez
- 2 Tecellî herkese bir gûnedür bu ma'razda
Hezârüñ eyledügi nâleyi gurâb edemez
- 3 Göñül ki gevher-i ümmîdin eyledi nâ-yâb
Gürüh-ı nev'-i beşer berde kâm-yâb edemez
- 4 Ne deñlü etse de taklîd-i zümre-i 'irfân
Harîm-i mey-kedeye zâhid intisâb edemez
- 5 Dilüñ tehâcümü ağıyarı pest eder Vâlî
Hizebrüñ eyledügi hamleyi kilâb edemez

CXXX¹³⁰

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Dil-dâde-gânın ol gül-i ter hurrem istemez
Bir lahza zâ'il olsa gönülden gam istemez
- 2 Kendü terahhum eylemez ammâ ki gayra da
Ahvâl-i ser-güzeştümi 'arz etsem istemez
- 3 Geh zâruma te'essüf eder gâhî hazz eder
Giryânluğum o şüh hem ister hem istemez
- 4 Gâhice vahşeti gider ey ahü-yı ümîd
Hasret-keş-i şikâr ki böyle rem istemez

¹²⁹ T₁ 19b, H 26a, B 39b, T₂ 33b, A 28a, M 23a.

2b nâleyi: nağmeyi H.

¹³⁰ T₁ 19a, H 31b, B 47b, A 27bh, M 27a.

2a da: ben T₁.

3a gâhî: gâh H.

5 'Aşık mıdur rakıbi teşā'üm eden hemān
Bir böyle şüm u bed-menîşi 'ālem istemez

6 Nā-çardur izā'at-ı nakd-i sirîškümüz
Divāne olsa da zararın ādem istemez

7 Vālî gözinden etse hāzer vechi var seni
Çeşmine kem şanur safta ammā kem istemez

CXXXI¹³¹

Mefā'ılün / mefa'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1 O çeşm-i bî-amān hayfā nigāh-ı āşinā bilmez
Hazaqat iddi'āsın eyler ammā bir devā bilmez

2 Aşılđa merd-i 'ārif bir nazarla kevni seyr eyler
Müsāvidür yanında rütbe-i şāh u gedā bilmez

3 'Acebdür cezb-gehde hiddet-i tab'-ı cibillisi
Ne hālet olduĝın zātında ammā kehrübā bilmez

4 Meger temyîz eder mi kadr-i hār ü bülbül-i zārı
Yazuq ol ĝonca-i nev-res sezā vü nā-sezā bilmez

5 Şakın incinme cevri ü nāz-ı bî-hengāmına Vālî
Daĝı bir āfet-i nev-restedür resm-i vefā bilmez

6a Nā-çardur: nā-çār eder T₁.

¹³¹H 30b, B 35bh, A 24bh, M 21a.

CXXXII¹³²

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Bildügüm neş'e-i peymāneyi herkes bilmez
 Şive-i nerkis-i mestāneyi herkes bilmez
- 2 Ne kadar bezmine nā-mahrem isem dildāruñ
 Ben kadar meşreb-i cānāneyi herkes bilmez
- 3 Bulunursa yine 'aşıkda şadaqat bulunur
 Hakk-ı nān ü nemek ü dāneyi herkes bilmez
- 4 Bildügün nüsha degül nüsha-i 'irfān zāhid
 Reviş-i semt-i zarifānemi herkes bilmez
- 5 Valı şükr eyle ki yār ile bulunduñ tenhā
 Olduğñ güşe-i virāneyi herkes bilmez

CXXXIII¹³³

Mefa'ilün / fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

- 1 Dālāl-pişe-i bed-zāta pişvā denmez
 Hazer ki gül-i beyābāna reh-nümā denmez
- 2 Zālāma 'add olunur celb-i cebri-i cerrār
 Tağallübāne olan h'āhişe recā denmez
- 3 Ne güne vaşf olunur rüy-ı baht-ı zulmet-fām
 Aşıda merdüm-i Sūdān'a hoş-liķā denmez

¹³² T₁ 20a, H 26b, B 40a, T₂ 34b, A 28b, M 23b.

1a neş'e: neşve T₁.

1b mestāneyi: cānāneyi T₂.

2a isem dildāruñ: olursam da eger T₂.

4a Bildigün: Gördigün A.

5b virāneyi: virānemi B.

¹³³ T₁ 17b, H 32b, B 46b, A 30bh, M 26b.

2: T₁ -.

- 4 Riyā odur ki benī-nev'a şarf ola yoksa
Rızā-yı dilbere tab'ıyyete riyā denmez
- 5 Kunūṭ-ı tām ile nevmīd olur hayātından
Zebān-dırāzī-ı me'yūsa ictirā denmez
- 6 Ümīd-i saltanat etse gedā degül māni'
Huşūli mümkin olan emre hūlyā denmez
- 7 Giyāh-ı mezbelenūfi nazret-i se-rūzesine
Nebāt-ı aşlı gibi Vāliyā nemā denmez

CXXXIV¹³⁴

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Zālīm eylerse de mazlūma zarar çok sürmez
Ān-ı vahidde geçer 'ömr-i şerer çok sürmez
- 2 Her kemālūfi olur elbette zevāli der-pey
Yek-şebe ancak olur bedr-i kamer çok sürmez
- 3 Şeh-süvārum siteme etse de irhā-yı 'inān
Gāhice tevsen-i āzārı çeker çok sürmez
- 4 Ālet-i gayr ile da'vā-yı şecā'at olmaz
El atına binen elbette iner çok sürmez

5a nevmīd: me'yūs H.

¹³⁴ T₁ 21a, H 28a, B 42b, T₂ 36b, A 31a, M 24b.

3b: 4b H, T₂, A.

3b āzār: āzārı A.

4: H, A.

- 5 Taht-gāh-ı çemeni kendüñe baki şanma
Bu tarāvet geçer ey gonca-i ter çok sürmez
- 6 Baña rağmen mi rakıbe bu kadar ikrāmuñ
Erişür aña da te'sir-i nazar çok sürmez
- 7 Şanmañuz kavle karar ede sipihr-i gaddār
Etdügi va'deye derhāl döner çok sürmez
- 8 Dehr kibr ehline zilletle mücāzāt eyler
Degme mestāneye kim kendü düşer çok sürmez
- 9 Vālî'yi bir iki gün luğ ile mesrūr etdüñ
Bilürem meşrebüñ ey nūr-ı başar çok sürmez

CXXXV¹³⁵

Mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Ol şem'-i emel bir gece tenhā bize düşmez
Teşrifü ümid ile bu hūlyā bize düşmez
- 2 Kesb-i şeref etmeklüge ebnā-yı zamān-veş
Herkesle mümāşāt ü müdārā bize düşmez
- 3 Tağrīre çıkup fāsīd olur bey' u şirāsı
Bāzār-ı taşavvurdaki sevdā bize düşmez
- 4 Şimdi müte'arif olan esbāb-ı nifākı
El gerçi temennī eder ammā bize düşmez

5b geçer: gider B.

8: A -.

8a mücāzāt: mükāfāt H.

9b Bilürem: Bilürüz H, A.

¹³⁵ T₁ 20a, H 26b, B 39b, T₂ 34a, A 28a, M 23a.

- 5 Baht-ı bedi inşafına koyduk ne ederse
Kām-ı dili tahşile teḳāzā bize düşmez
- 6 Pırānece çekdük ḳademi zeyl-i ferāḡa
Evvelki gibi seyr ü temāşā bize düşmez
- 7 Şimden gerü inşafa bakılsa dahı Vālī
Efkār-ı muḫālātı temennā bize düşmez

CXXXVI¹³⁶

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Herkese derd-i derūnın gönül ızhār etmez
Günde biñ kāse-i zehr-ābe çeker bell’etmez
- 2 Gāhī bālā-ter olur mīve-i şāh-ı ümmīd
Her zamān h^vāhişine dest-i temennā yetmez
- 3 Mā’ilüz bir büte kim āteş-i ‘aşḳ ile dile
Dem-be-dem tāze yaḳar dāḡ-ı ḡamı eskitmez
- 4 Dilbere eyle te’emmülle niyāz incitme
Kişi söylenmeyecek sözüñ ucın ḳaybetmez
- 5 Hār-ı pā-māl olur ekser dahı nev-reste iken
Sitem erbābını çok görmişüz oñmaz bitmez
- 6 Egledür va‘de-i ferdā ile üftādelerin
Ya‘nī türki çağırur dā’iresin dağıtmaz

¹³⁶ T₁ 21b, H 28b, B 42b, T₂ 37a ,A 31a, M 24b.

5: T₁ -.

6a üftādelerin: dildārların H.

7 Herkesüñ göñli olup kendü nigārında esir
Bilmeyüz kıadadur āyā bizüm oñmaz bitmez

8 Gelicek hatt-ı nevi başka şafādur Vālī
Arturur zıver-i kālā-yı ruhın eksilmez

CXXXVII¹³⁷

Mef'ulü / mefa'ılı / mefa'ılı / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

1 Her ıire-dile hāşiyet-i nuş eşer etmez
Her hāki de terbiyyet-i hurşid zer etmez

2 Bir iş mi imiş cāh-ı fenā meyl ede 'akıl
Hulyāsı bile cādde-i dilden güzzer etmez

3 Ger var ise de def'e çalış hulk-ı zemimüñ
Hem-şohbeti-i sü'-i qarın behre-ver etmez

4 Bir neş'esi yok hāsılı meyhāne-i dehrüñ
Şahbāsı kesilmiş gibi def'-i keder etmez

5 Kıurş-ı hırı şandal yerine sürse atıbbā
Dilden yine def'-i elem-i derd-i ser etmez

6 Bi't-tab' gerek zāika-i lezzet-i güftār
Taklid-i suhan kimseyi şahib-hüner etmez

7 Biñde birisi ancak olur husrev-i zī-şān
Her merdi Hudā layık-ı tāk u kemer etmez

8 Tā açmayıcak dide-i Hāk-bīnini Vālī
Erbāb-ı nazar semt-i mecāza nazar etmez

8a şafādur: Hatā'dur B.

8b Arturur: Artdurur B, H.

¹³⁷ T₁ 21b, H 28b, B 43a, T₂ 37b, A 31a, M 25a.

4a neş'esi: neşvesi T₁.

CXXXVIII¹³⁸

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Hemîşe fāriğ-ı gavgā-yı 'izz ü cāhuz biz
Firāz-ı taht-ı tecerrüdde pādîşāhuz biz
- 2 Küşāde olsa n'ola dā'imā der-i fümîd
Netice-i eşer-i āh-ı şubh-gāhuz biz
- 3 Nîkâb-ı zülfini ref' etdi bād-ı āh henüz
Hicābdan yine ḥasret-keş-i nigāhuz biz
- 4 Ne 'aşqdan gile-mendüz ne gamdan āzürde
Elem-keşide-i baht-ı derün-siyāhuz biz
- 5 Kemāl-i feyz-ı maḥabbet degül midür Vālî
Ki tab'-ı rüşen ile gıbta-gāh-ı mähuz biz

CXXXIX¹³⁹

Mef'ülü / mefā'ilü / mefā'ilü / fe'ülün
 - - + / + - - + / + - - + / + - -

- 1 Şad-şükr ki minnet-keş-i dūnān degülüz biz
H'āhiş-ger-i iḥsān-ı le'imān degülüz biz
- 2 Müstağnī-i vaktüz bize bir lokma da besdür
Lenger-fiken-i h'ān-ı ḥasīsān degülüz biz
- 3 Bir girde ile def' ederüz 'illet-i cū'ı
Āzār-keş-i ni'met-i elvān degülüz biz

¹³⁸ T₁ 18b, H 25b, B 38b, T₂ 32b,A, M 22a.

4a 'aşqdan: 'aşqda B.

4a āzürde: āzāde H.

¹³⁹ T₁ 18b, H 31a, B 47b, T₂ 32a, A 25b, M 27a.

- 4 Tā-key bizi sūzende-i nār-ı ğam edersin
Ey āfet-i cān ŧem'-i ŧebistān degülüz biz
- 5 Perverde-i ebvāb-ı debistān-ı fūnūnuz
Muhtāc-ı edeb tıfl-ı sebāk-h^vān degülüz biz
- 6 Hem-seng olamaz miss ile zer kıadr ü bahāda
Mechül-neseb merd ile yek-sān degülüz biz
- 7 Reh-yāb oluruz gāhice halvet-geh-i yāra
Bihūde ser-i kūyına gerdān degülüz biz
- 8 Ğılzetle degül ŧöhretümüz dehrde Vālī
Yārān-ı sebük-rūha girān-cān degülüz biz

CXL¹⁴⁰

Mef'ulü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Meclis-fürüz-ı ğayr olalı āfitābumuz
Gün günden artuķ olmadadır ıztırābumuz
- 2 Hırŧıdı āfitāb eder tāb-ı çehresi
Biñ nāz ile tulu' edicek māh-tābumuz
- 3 Her ŧeb hayāl-i sine-i simin-i yār ile
Nesrinsitān-ı hulda döner cāme-h^vābumuz
- 4 Revnaķ kıalur mı hātem-i zerrin-i cāmda
Faŧŧ-ı nigini olmasa la'l-i müzābumuz

5a ebvāb-ı: ādāb H, B.

¹⁴⁰ T₁ 22a, H 29b, B 44b, T₂ 39a, A 33a, M 25b.

- 5 Hem-meşrebân-ı belde-i tağyir-düşmenüz
Temyiz olunmaz ise n'ola şeyh ü şabumuz
- 6 Zâhirdе reng gibi degülsek de ger qarın
Ammâ çü büy o goncaya var intisâbumuz
- 7 Çokdan o şuhı eyler idük zib-i câme-h'âb
Taşıl-i kâma olsa idi irtikâbumuz
- 8 Döymez tahayyül-i leb-i cânâna zarf-ı dil
Aşlında Vâli şîşe-şikendür şarâbumuz

CXLI¹⁴¹

Fa'ilatün / fâ'ilatün / fa'ilatün / fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Eyleme taḥrîk tîğ-i cevri ile feryâdumuz
'Âlemi ḥâkister eyler âh-ı ateş-zâdumuz
- 2 Öyle Ya'kûb'uz ki feyz-ı ittiḥâd-ı 'aşḡdan
Büy-ı pîrahen verür ser-vaḡt-i ḥüzn-âbâdumuz
- 3 Öyle kesb-i nûr edinmiş pertev-i ruḥsârdan
Ġavḡa eyler cüy-ı şîr içre dil-i Ferḥâd'umuz
- 4 Nâ'il-i gül de olursak terk-i efgân etmezüz
Bülbül-i aşüfte-ḥâlüz böyledür mu'tâdumuz
- 5 Hâmeyi herkes bu vâdide tek ü tâz edemez
Rûḡ-ı Sâ'ib'dür bu rehde Vâliyâ üstâdumuz

7b idi: eger T₂.

¹⁴¹ T₁ 19a,H 25b,B 38b,T₂ 33a,A 27a,M 22a.

1a Eyleme: Eyledin H.

5a Hâmeyi: Hâmemi H.

CXLII¹⁴²

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Bilür mi ol gül-i ter dil-harābı olduğumuz
Hezār-derd ile pür-iztirābı olduğumuz
- 2 Bize bu 'izzet-i 'uzmā degül midür kafi
Senā-ver-i der-i devlet-me'ābı olduğumuz
- 3 Tamām şöhret-i iksir verdi zātumuza
Ol āsitānenüñ ednā türābı olduğumuz
- 4 Bağılsa zīnet ü ferdür o kâfir-i hüsne
Esir-i turra-i pür-piç ü tābı olduğumuz
- 5 Ne cürmi var o bütüñ Vali iktisābidür
Harāb-kerde-i nāz u 'itābı olduğumuz

CXLIII¹⁴³

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Çeşm-i fenāya sürme olursa gubārumuz
Olur netice-bahş emel-i intizārumuz
- 2 Bu çārsüda düşdi kesāda metā'-ı dil
N'ekşāde kaldı hayf ki büngāh u kārumuz
- 3 Ne tazelük ne pirlügüñ luṭfin añladuğ
Oldı müsāvī faşl-ı hazān u bahārumuz
- 4 Kaşd eylesek de gāhice bir nīm-handeyi
Ruḥsat verür mi ṭālī'-i nā-ber-karārumuz

¹⁴² T₁ 19b,H 32b, B 48b,A 29bh, M 27b.

¹⁴³ T₁ 17a, H 24b, B 36a, T₂ 30a,A 24b, M 21a.

3a tazelük ne pirlügüñ:tazelügüñ pirlügüñ H.

4a eylesek de: eyledükde A.

5 Yıllarla görmese bizi şormaz o bî-vefâ
Birdür yanında Valî karar u firârumuz

CXLIV¹⁴⁴

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Sakıya fikr-i ruḥūfdur sebab-i rāhatumuz
Māye-i 'işretümüz bā'ış-i keyfiyyetümüz

2 Semt-i gam-ḥānemüze 'azmin işitdük yaruñ
Seri kaldurdu gibi yine bu şeb devletümüz

3 Yok yere lehv ü tarab kaydına düşmek ne belâ
Yeter eglence bize fikr-i ruḥ-ı âfetümüz

4 Çekmezüz minnet-i gerdünü kadeḥ-keşlük için
Dergeh-i mey-kededür ḥāne-i bî-minnetümüz

5 Mevc-i mey gibi leb-i sāgarı būs etmedeyüz
Rüz u şeb böyle geçer şoḥbet ü germiyyetümüz

6 Ne kadar dām-ı ḥiyel eylesek āmade eger
Şayda kābil mi olur āḥū-yı pür-vaḥşetümüz

7 Nice meyhāne mey içsek bize etmez te'sir
Def olur derd degüldür elem-i firḳatümüz

8 Feth olunmazsa eger cānib-i Ḥaḳ'dan Valî
Kaldı bu bend-i belāda dil-i pür-ḥayretümüz

5b karar u firârumuz: firâr u kararumuz H.

¹⁴⁴ T₁ 17a, H 24a,B 35b,T₂ 29b,A 24a,M 2b.

1a fikr-i seyr-i H.

2a 'azmin: 'azmüñ B.

4a gerdünü: her düni B, A, T₁.

7: H -.

CXLV¹⁴⁵

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Ne merd-i rüzgār ne gaddārlardanuz
Ne çeşm ü gānzeyüz ne sitem-kārlardanuz
- 2 Ne kesb-i zār-ı dünyevī ne kayd-ı uhrevī
Deşt-i fenāda bīhūde reftārlardanuz
- 3 Pervāz-ı evc-i h'āhişe mümkün mi iktidār
Dām-ı hevāda bend ü giriftārlardanuz
- 4 Bīgānedür teşebbüşümüz zeyl-i tā'ata
Biz hāne-zād-ı cürm ü siyeh-kārlardanuz
- 5 Ālüftelük cibillidür erbāb-ı meşrebe
Pervānelükde de sefeh atvārlardanuz
- 6 Pervāz-ı reng-i rüyumuza seyr eden bilür
Pervāne-gān-ı şu'le-i ruhsārlardanuz
- 7 Yok çok da havfumuz haşar-ı rāh-ı 'aşkdan
Seyyār isek de gerçi sebük-bārlardanuz
- 8 Ol tıfl-ı nev-zuhūra birer mände bendeyüz
Hāk-i derinde eski emek-dārlardanuz
- 9 Var mı mesāğ-ı keşfe rümüz-ı mahabbeti
Farzā ki biz de vākıf-ı esrārlardanuz
- 10 İzhār-ı neş'e etmezüz ammā ki Vāliyā
Ser-mest-i keyf-i sāğar-ı ser-şārlardanuz

¹⁴⁵ T₁ 22a, H 29a, B 43b, T₂ 38a, A 32a, M 25a.

3a iktidār: dest-res T₂, A.

5b: T₁, B -.

6a: T₁, B -.

7a 'aşkdan: 'aşkda A.

8: T₂.

10a neş'e: neşve T₁.

10a etmezüz: etmeyüz B, H.

CXLVI¹⁴⁶

Fā'ilātün / fa'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Bezle-senc-i meclis-i cānāne olmuşlardanuz
Mir-i bezm-i şoḥbet-i şāhāne olmuşlardanuz
- 2 Kaydumuz yok nik ü bed temyizini idrāk etmeden
Neş'e-i 'irfān ile mestāne olmuşlardanuz
- 3 Fikr-i 'uḳbā ber-ṭaraf sermāye-i ṭā'at be-kef
Dem-be-dem leb-ber-leb-i peymāne olmuşlardanuz
- 4 Ba'd-ez-in olsaḳ n'ola seccāde-i taḳvā be-duş
Çok zamān cārub-keş-i meyhāne olmuşlardanuz
- 5 Vāliyā fikr-i sevād-ı zülf ile mānend-i Ḳays
Deşt-gerd-i ḥayretüz dīvāne olmuşlardanuz

CXLVII¹⁴⁷

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Görünce kākül-i cānāmı bī-ḳarār oluruz
Bu dām-gāhda şayyād iken şikār oluruz
- 2 Cihāmı nāle-i dil-keşle pür-sürür ederüz
Ḳaçan ki bir gül-i nev-resteye hezār oluruz
- 3 Şeṭāret ehline bi't-ṭab' olmayuz hem-dem
Bir ehl-i ḡam göricek lık ḡam-güsār oluruz

¹⁴⁶ T₁ 22b, H 30a, B 45b, T₂ 40a, A 34a, M 26a.1a cānāne: şāhāne T₁, H, B.1b şāhāne: cānāne T₁, H, B.2b Neş'e-i: Neşve-i T₁.¹⁴⁷ T₁ 17a, H 31a, B 46a, A 26bh, M 26b.

- 4 Dimāğa neş'e-i cām-ı gurūr eder irās
Ne dem ki 'ālem-i hulyāda kām-gār oluruz
- 5 Me'al-i bāṭını nādāna etmesek ızhār
Ne müsteḥakḳ-ı melām ü ne harc-ı dār oluruz
- 6 Vücūdı mürte'ış eyler telāş-ı gün-ā-gün
Semend-i vuşlata bir laḫza kim süvār oluruz
- 7 Dü-ḫāşiyetlü devā-yı mücerrebüz Vālī
Şadıḳa bāz her a'dāya zehr-i mār oluruz

CXLVIII¹⁴⁸

Mef'ülü / fa'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Hün oldı dil müşāhede-i rüy-ı yārsuz
Olmaz küşāde ḫāṭır-ı gönca bahārsuz
- 2 Pā-māl o deñlü cevr ile mir'āt-ı ḫāṭırum
Mānend-i cādde bir nefes olmaz ğubārsuz
- 3 Çeşm-i siyāhı etdi beni vahşet-āşinā
Oldum çü sāye-i rem-i āhü ḳarārsuz
- 4 Kālā-yı ḫüsni kesret-i 'uşşāḳ artdurur
Ġülzāra kim nigāh eder olsa hezārsuz
- 5 Vālī bu deñlü nevhaya bā'ış nedür yine
Kim nā'il oldı vaşl-ı ğülistāna ḫārsuz

4a neş'e-i: neşve-i T₁,H,A.

¹⁴⁸ T₁ 20a, H 20b,B 40a,T₂ -,A 28b,M 23a.

CXLIX¹⁴⁹

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Büy-âşinâ-yı bāğçe-i firķat olmuşuz
 Lezzet-şinās-ı cām-ı mey-i miḥnet olmuşuz
- 2 Ol tıfl-ı nev-res olmadı mihr ü vefā-şinās
 Ḥayfā ki çāker-i şeh-i nev-devlet olmuşuz
- 3 Cām-ı ecel bile bize hecr-āver olamaz
 Şol deñlü şāhed-i ğama germ-ülfet olmuşuz
- 4 Pürdür tamām-ı cevri ile tūmār-ı şekvemüz
 'Arz-ı merāma muntaẓır-ı fırsat olmuşuz
- 5 Vālī bu bey'-gāhda eşk-i yetim-veş
 Ol gevherüz ki kāsıd ü bî-kıymet olmuşuz

CL¹⁵⁰

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Her bed-meniş perıye heves-kār olur mıyuz
 Her bir belāya böyle giriftār olur mıyuz
- 2 Evzā'-ı nā-pesinde taḥammül mi eylerüz
 Āzār-ı nā-maḥalle sezā-vār olur mıyuz
- 3 Şıķlet edüp temettu'-ı vuşlatla ba'd-ez-ın
 Ol nahl-i nāza hıç girān-bār olur mıyuz

¹⁴⁹ T₁ 18b, H 25b, B 38a, T₂ 32a, A 26b, M 22a.

2a mihr ü vefā-şinās: mihre vefā-şinās H.

3a bile: dahı T₁, H -.

¹⁵⁰ T₁ 22b, H 30a, B 45a, T₂ 39b, A 33b, M 26a.

2: 3 H, A.

3: 4 H, A.

4 Harf-i niyâzı bir dahı tekrâr eder miyüz
Biz de metâ' -1 nâza harîdâr olur miyuz

5 Mağrûr-ı şad-hiyel bulunup Vâliyâ yine
Dil-beste-ķavl-i şâhed-i bâzâr olur miyuz

CLİ¹⁵¹

Mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Bir şeb 'arûs-ı 'işret ile hem-ser olmazuz
Duşize-i neşât ile hem-bister olmazuz

2 Deryâ-dilüz gumûm ile gelmez keder bize
'Âlem yıkılsa zerre ķadar muğber olmazuz

3 Dilber giderse şâhed-i ma'nî yerindedür
Çok da hücûm-ı ye's ile şiven-ger olmazuz

4 Feyyâz-ı muṭlak' uñ bize elṭâfın añlaruz
Memnûn-ı rûzgâr-ı denî-perver olmazuz

5 Bir kerre telh gelmişüz ol şüha Vâliyâ
Bildük muḫâldür dahı şîrîn-ter olmazuz

4: 2 H, T₂, A.

¹⁵¹ T₁ 21b, H, 28b, B 43b, T₂ 38a, A 32a, M 25a.

1a olmazuz (redif): olmayuz T₂.

CLII¹⁵²

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Na'im-i vaşla bile germ-iştiḥā degülüz
 Hezār-şükr ki bī-şerm ü bī-ḥayā degülüz
- 2 Kōmaz necābetümüz irtikāba her zülī
 Kibār-zādelerüz zāde-i gedā degülüz
- 3 Bilen bilür şeref-i rütbe-i kemālümüzü
 Dürüg-ı laf u güzāf ile ḥod-nümā degülüz
- 4 Yine eşer bulunur sūz-ı 'aşkdan dilde
 Bu deyr-i köhnede kandīl-i bī-żıyā degülüz
- 5 Riyā-fesānelerin söyle ehline zāhid
 O işlāḥ ile çokluk biz āşınā degülüz
- 6 Yine bir āfet-i yek-tāyadur 'alāka-i dil
 Rağīb-ı şıve-i her şūh-ı bī-vefā degülüz
- 7 Metā'-ı nādire-i şehir-rağbetüz Vālī
 Bakılsa zāt ile kem-ḥarc u kem-bahā degülüz

CLIII¹⁵³

Fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilün
 + + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Sebeb-i cevr-i firāvānını bilmez degülüz
 Nāziş-i bī-ḥad ü payānını bilmez degülüz

¹⁵² T₁ 18b, H 25b, B 38a, T₂ 32b, A 26b, M 22a.

5b çokluk biz: biz çokluk H, A.

6b şıve-i: şekve-i H.

¹⁵³ T₁ 22a, H 29a, B 44a, T₂ 38a, A 32b, M 25b.

2 Rukabānuñ ederüz hıffet ü sıklın temyız
Biz o manzūmenüñ evzānını bilmez degülüz

3 Zāhidüñ bilmedük i'rāzını bizden ammā
Etdügi 'işret-i pinhānını bilmez degülüz

4 Görüp imāların ağıyāra tecāhül ederüz
Şıve-i nerkis-i fettānını bilmez degülüz

5 Rāzıyuz telhī-i zehr-ābe-i hecre yoksa
Mısr-ı vaşluñ şekeristānını bilmez degülüz

6 Luṭf u kahrın nıgeh-i evveli iş'ār eyler
Meşreb-i çeşm-i suhan-dānını bilmez degülüz

7 Ederüz bāde-i gül-gün ile def'-i ālām
Derd-i hecrüñ katı dermānını bilmez degülüz

8 Bize ta'rıfe ne hācet demiş ağıyāra o meh
Vālī'nüñ rütbe-i 'irfānını bilmez degülüz

CLIV¹⁵⁴

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün

- + - - / - + - - / - + -

1 Şevketin bulmuş o şüh-ı sādemüz
Padişāh olmuş gibi şeh-zādemüz

5a yoksa: yohsa T₁.

¹⁵⁴ T₁ 21a, H 27b, B 42a, T₂ 36a, A 30b, M 24a.

2 Ha^hı^h-ı bu^hl^hān çekdi sa^hı^h-ı lu^hfa y^hār
Z^hāy^hi' oldı hayf c^hārū'l-'ādemüz

3 Her tenük-zarfa degül ş^hāyān-ı fey^hz
H^hāşdur erbāb-ı hūşa bādemüz

4 Ni'met-i elvāna yokdur reşkümüz
H^hūn-ı dildür ni'met-i āmādemüz

5 Cürm ile rüsvā olurdu^h Vāliya
Perde-i gayb olmasa seccādemüz

CLV¹⁵⁵

Mef'ulü / fa'ilatü / mefā'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Bizler 'uyün-ı ehl-i ha^hāyıkda merdümüz
İ^hđāk-ı çeşm-i şāhib-i keşf ü tekellümüz

2 Olmaz naşibi reşha-i nāçizi kimsenüñ
Şāhbā-yı de'b-i zāt ile pür-cuş olan humuz

3 İzhar-ı hānde gül gibi āyınümüz degül
Ammā çü gonca mest-i şarāb-ı tebessümüz

4 Ger murğ isek de murğ-ı beyābānī şanmañuz
Bāğ-ı edebde bülbül-i rengin-terennümüz

5 Peşmine-puş-ı tekye-i şığk u emānetüz
Müstāgnī-i tefāhur-ı sincāb u kākumuz

¹⁵⁵ T₁ 19a, H 26a, B 39a, T₂ 33a, A 27b, M 22b.
4a şanmañuz: şanma B

6 Tefvîz edüp umûrumuzı hûkm-i Hâlik'a
Her emrümüzde münkir-i te'sîr-i encümüz

7 Kâfir de görse hâlümüzü rahm eder bize
Üftâdelikle saña mahill-i terahhumuz

8 Ma'nâda bahr-ı bî-had u pür-dürr ü gevherüz
Zâhîrde gerçi Vâlî ne cüyuz ne kulzümüz

CLVI¹⁵⁶

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Aşlnda biz cevâhir-i esrâra mahzenüz
Ammâ beyâna geldügi demlerde elkenüz

2 Kâf-ı kanâ'atüz bize temkînümüz yeter
'Ankâ-yı şabra misli bulunmaz nişîmenüz

3 Heşt-güşe etdi cismümüzü 'unşur-ı ıbbâ'
Güyâ ki şâh-ı hikmete kaçır-ı müşemmenüz

4 Ehli bilür bahâmuzı taqdîr olınsa ger
Zîrâ aşılâda gevher-i pâkîze-ma'denüz

5 Nâdân izâ'at eyleyemez kâdr-i zâatumuz
Silk-i hasebde dürr-i yetim-i mu'ayyenüz

6 Neşr eylerüz ma'ârif-i şitâyı 'aleme
Merd-i hezâr-pîşe vü üstâd-ı pür-fenüz

7 Vâlî-i kişver-i suhan olduksa vechi var
Dârât-ı nazm u neşr ile zîrâ {ki} mifenüz

¹⁵⁶ H 31a, B 39ah, A 26ah, M22a.
2b nişîmenüz: semenberüz H.

CLVII¹⁵⁷

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Degül ki cezbe-i 'aşk ile yarı yār ederüz
Murād edersek eger goncayı hezār ederüz
- 2 Tekāsül ile kalur hālī dāmumuz yoksa
Ġazāl-ı mihri bile istesek şikār ederüz
- 3 Görünce 'arız-ı hoy-gerdesin şafā buluruz
Şarāb-ı şebnem ile def'-i hārhar ederüz
- 4 Hemān tefekkür-i ebrü-yı zerdin etdükçe
Harīm-i hātırı bir kaşr-ı zer-nigār ederüz
- 5 Hayāl-i hāl-i ruh u la'l-i ateşini ile
Ġidā-yı murğ-ı dili dāne-i şerār ederüz
- 6 Teşādüf etdi nevid-i haḫı zamān-ı güle
Zamāne korsa eger belki bir bahār ederüz
- 7 Bozuk-düzen komazuz 'ud-ı 'işreti hergiz
Zih-i mahabbeti elbette aña tār ederüz
- 8 Vücüdı hep gül-i dağ ile eyleyüp tezyın
Vişāli sūrına bir nahl-i müste'ār ederüz
- 9 Ten-i 'alilümüzi kabil-i nemā şanuruz
Dıraht-ı huşkden ümmid-i berg ü bār ederüz
- 10 İşābet üzre çıkar re'y-i Şaib'i Valı
Lebīb-i nazük-edāyı ki müsteşār ederüz

¹⁵⁷ T₁ 17b, H 31b, B 47a, A 27ah, M 26b.

2a yoksa: yohsa T₁.

4b bir: biz H.

7a komazuz: komuşuz T₁., komayuz H.

CLVIII¹⁵⁸

Mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Mestānelükle ğayra kinār olmasun derüz
 Bir dām-ı mekre yine şikār olmasun derüz
- 2 Herkesle rü-küşāde-i hem-dem bulunmasun
 Her encümende āyīne-dār olmasun derüz
- 3 Bilsün bahā-yı emti'a-i vuşlatın biraz
 Her nā-şinās-ı ğadrine yār olmasun derüz
- 4 İncitmesün ol āfeti ğarf-i niyāzumuz
 Te'şir-i nāleden ğile-dār olmasun derüz
- 5 Pırāne-pendümüzden o meh-rü gücenmesün
 Bāzār-ı i'tibārda h'ār olmasun derüz
- 6 Ol ğoncayı bu mertebe ihrazdan ğarāz
 Hengāmsuz enīs-i hezār olmasun derüz
- 7 Hem terk-i fikr-i ğaḫḫına yoğ iktidārumuz
 Hem dilde Vālī yine ğubār olmasun derüz

¹⁵⁸ T₁ 22b, H 29b, B 45a, T₂ 39b, A 33b, M 25b.

2a hem-dem: her-dem B.

5b Bāzār-ı Pāzār-ı H.

CLIX¹⁵⁹

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Mecrüh-ı kalb-i nāvek-i müjgānı bizlerüz
 Büy-āşınā-yı ğonca-i peykānı bizlerüz
- 2 Mir'at-vār kāleb-i bī-rūha dönmişüz
 Medhüş-ı seyr-i çāk-i giribānı bizlerüz
- 3 Fikr-i dehān-ı tengi ile ğonca-ħasb olup
 Fariĝ-nişın-i ğüşe-i ħırmānı bizlerüz
- 4 Müstaĝnī-i 'ilāc-ı eṭibbā-yı 'ālemüz
 Bımār-ı mekr-i nerkis-i fettānı bizlerüz
- 5 Bizlerdedür kilid-i künüz-ı emāneti
 Gencür-ı genc-i cevher-i pinhānı bizlerüz
- 6 Bizlerdedür mu'alece-i derd-i bī-devā
 Her zahm-ı sīnenüñ nemek-efşānı bizlerüz
- 7 Yok bākümüz teheccüm-i ecnād-ı ta'neden
 Fermān-revā-yı kişver-i 'irfānı bizlerüz
- 8 Olduĝ dehen-ĝüşā-yı temāşā-yı kā'ināt
 Ser-mest-i neş'e-i ħayrānı bizlerüz
- 9 Zir-i nigīn-i ħükme alup Vālī 'ālemi
 Taht-ı ma'ārifüñ şeh-i zī-şānı bizlerüz

¹⁵⁹ T₁ 20b,H 27a,B 40b,T₂ 34b,A 29a,M 23b.
 8: A, T₂.

CLX¹⁶⁰

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefa'ilü / fâ'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Bir tıfl-şühı zıb-i kinār etmek isterüz
 Müşref cidāra naqş u nigār etmek isterüz
- 2 Feyz-ı hevāsı haṭṭı ile bir peri-veşüñ
 Şahn-ı dili benefşe-bahār etmek isterüz
- 3 Sāz-ı maḥabbete dili tār etmeden ğarāz
 Hem-vāre āh u nāle vü zār etmek isterüz
- 4 Yine nuḳūd-ı tā'at-ı çil-sāleyi bu şeb
 Bezm-i vişāle bezl ü nişār etmek isterüz
- 5 Vālî mizāc-ı baḥtı hevā-yı vaṭan biraz
 İfsāda verdi terk-i diyār etmek isterüz

CLXI¹⁶¹

Mefa'ilün / fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

- 1 Bizüz ki serdi-i evzā'a nefret eylemişüz
 Bu inzivāyı dil-i zāra 'ādet eylemişüz
- 2 Ne nüṣḥa olduĝuñ ey zāhid-i denī-meşreb
 Cerīde-i dile çokdan işāret eylemişüz
- 3 Henüz zıver-i gehvāre şır-h^vāre iken
 O nāz-perver ile kesb-i ülfet eylemişüz

¹⁶⁰ T₁ 22b, H30a, B 45b, T₂ 40a, A 34a, M 26a.

¹⁶¹ T₁ 20b, H 27a, B 40b, T₂ 35a, A 29b, M 23b.

- 4 Sülük resmini elbette añlaruz biz de
Bu hālümüzce bir üstāda hıdmet eylemişüz
- 5 Nigāh-ı şāf iledür yār ile mu'amelemüz
Ümīd-i buse-i vaşlı ferāgat eylemişüz
- 6 Dürüg-ı da'vı-i zühhādı eyleyüp taşdıķ
Nuķūd-ı tã'atı hayfā izã'at eylemişüz
- 7 Bu şeb ziyāfet-i dāmād-ı fikr edüp Vālī
'Arūs-ı tãze-me'anīyi da'vet eylemişüz

CLXII¹⁶²

Mefã'ılün / fe'ilatün / mefã'ılün / fe'ılün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Der-i kuşūr-ı merāmı küşāde görmemişüz
Dil-i fütādeyi şadr-ı şafāda görmemişüz
- 2 Leb-i ufukda tereddüd eder hübütında
Nücüm-ı bahtumuzu irtikāda görmemişüz
- 3 Egerçi perverişinde kuşurumuz çokdur
Nihāl-i h'āhişi bir hoş nemāda görmemişüz
- 4 'Aceb mehāreti var vaşf-ı hüsn-i hulķında
Zebān-ı hāmeyi hergiz haķāda görmemişüz

¹⁶² T₁ 18a,H 25a,B 37a,T₂ 31a,A 25b,M 21b.

- 5 Tecessüs eylemişüz güşe güşe diğkat ile
Huzur-ı kalbi bu matem-serada görmemişüz
- 6 Dimāğı çāk eder ednī şemīm-i gīsüsü
Bu büy-ı dil-keşi müşk-i Hıfā'da görmemişüz
- 7 Ğarīb hāleti var būs-ı la'l-i cān-bahşuñ
Bu tu'm u lezzeti āb-ı bakāda görmemişüz
- 8 Ecānib eyledügi mihr ü şefkati Vālī
Nesīb 'ad olunur ak̄rabāda görmemişüz

CLXIII¹⁶³

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Evvel nazarda zülf-i siyeh-fāma düşmişüz
Gün görmeden dahı heves-i şāma düşmişüz
- 2 Ey nev-reside sūhte-i hecrüñ olmadan
Ümmid-i vaşl edüp tama'-ı hāma düşmişüz
- 3 Mesmū'-ı güş-ı cān olalı gayra ülfetüñ
Ey meh şafāyı terk edüp ālāma düşmişüz
- 4 Hayfā ki şükr-i ni'met-i mahrūmı etmeyüp
Bihūde h^vāhiş-i dil-i nā-kāma düşmişüz
- 5 Yok dilde Vāliyā heves-i neşve-i suhan
Nā-çār tab'-ı şüh ile ibrāma düşmişüz

5b Huzür-ı: Henüz H.

¹⁶³ T₁ 16b,H 24a,B 35b,T₂ 29b,A 24a,M 20b.

CLXIV¹⁶⁴

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 İzhāra nā-revā nice esrār işitmişüz
 Hem-h^vābe olduğun saña agyār işitmişüz
- 2 Yā şıdka ihtimāli ola yāhod olmaya
 Hakkında ol bütüñ nice ahbār işitmişüz
- 3 'İffet-fürüşlük nice bir zāhidā bize
 Ef'āl-i nā-pesendüñi tekrār işitmişüz
- 4 Te'siri yok rakı̄bde bilsek 'aceb neden
 Biz kim nifākı mūniş-i idbār işitmişüz
- 5 H^vāhiş-ger olduğun saña ruzı degül gibi
 Vālî o luṭfa gayrı sezā-vār işitmişüz

CLXV¹⁶⁵

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Ne zülf-i tāb-dāra ne zencire besteyüz
 Bî-tābi-i hücum-ı cünün ile hastayuz
- 2 Hurşid-i haşr olur bize zıll-ı hümā-yı gayr
 'Ankā-yı säye-perver-i baht-ı hucesteyüz
- 3 Bir kez nişāna degmedi tır-i murādumuz
 Gerdün-ı dün elinde kemān-ı şikesteyüz

¹⁶⁴ T₁ 21a, H 27b, B 41b, T₂ 36a, A 30a, M 24a.

¹⁶⁵ T₁ 17b, H 24b, B 36b, T₂ 30b, A 25a, M 21b.

- 4 Etmez kemend-i tül-i emel şayd-ı arzū
Tā zür-ı sa'y-ı himmet ile dām-ı cesteyüz
- 5 Bir kimseden nişānını Vālī işitmedük
Çokdan tārık-i mihr ü vefāda nişesteyüz

CLXVI¹⁶⁶

Fe'ilatün/ fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++ -

- 1 Pāk-bāzuz ruḥ-ı dildār pesendidesiyüz
Höy-şermüz gül-i ruḥsār pesendidesiyüz
- 2 Leke-dār etmemişüz zeyl-i kabā-yı va'di
İffetüz meşreb-i ebrār pesendidesiyüz
- 3 Münteḥab beyt gibi zikrümüz etmekte müdām
Ḥarf-i şūhuz dehen-i yār pesendidesiyüz
- 4 Sa'yümüz ḥayrdur aḡyār-ı bed-endişe bile
Ḥüsn-i aḥlāk ile aḡyār pesendidesiyüz
- 5 Ehl-i ḡaflet ne bilür rütbe-i keyfiyyetümüz
Neş'eyüz rind-i kadeḥ-kār pesendidesiyüz
- 6 Vermeyüz şıkl-ı elem herkese maḥzūnluk ile
Ḡam isek de yine ḡam-h'ār pesendidesiyüz
- 7 Vālī bu ṭab'-ı selis ile degül Rüm içre
Mülk-i İrān'da da emşār pesendidesiyüz

4a Etmez kemend-i tül-i: Etmez gene melül-i T₁.

¹⁶⁶ T₁ 23a, H 30b, B 46b, T₂ 40b, A 34b, M 26a.

4a aḡyār-ı: a'dā-yı H, T₂.

CLXVII¹⁶⁷

Fe'ilatün/ fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 +- - - / +- - - / +- - - / +- -

- 1 Ne hevâyuz ne heves-kâr pesendidesiyüz
 Bir diyâruz ki dil-i zâr pesendidesiyüz
- 2 Levn-i pîrâne ile verd-i sefîde döndük
 Bîfîde bir gûşe-i destâr pesendidesiyüz
- 3 Ehl-i hûsne n'ola behçet-dih-i ruhsâr olsağ
 Reng ü büyuz gül-i ezhâr pesendidesiyüz
- 4 Hâkümüz hâsiyyetin derk edemez zâhir-bîn
 Sürmeyüz kim ulü'l-ebşâr pesendidesiyüz
- 5 Nev-zuhûrânı kômaz zu'mî pesende bizi lîk
 Köhne-merdân-ı ser-i kâr pesendidesiyüz
- 6 Seng-i tezyîfini çalsun başına bî-dâniş
 Kâtı çok şâhib-i mi'yâr pesendidesiyüz
- 7 Şanma pesmânde-i dükkânçe-i kâdrüz Vâlî
 Rüy-ı qaruz ki harîdâr pesendidesiyüz

CLXVIII¹⁶⁸

Mefa'ilün / fe'ilatün / mefâ'ilün / fe'ilün
 + - + - / +- - - / + - + - / +- -

- 1 O nev-resîde gülün şimdi hem-zebânı bizüz
 O nahl-i nâzuñ edeblerle bağ-bâm bizüz

¹⁶⁷ T₁ 20b, H 27b, B 41b, T₂ 35b, A 30a, M 24a.

4a Hâkümüz hâsiyyetin: Hâk-i hâsiyyetümüz T₁, H, T₂., Hâküm hâsiyyetin A.
 6 başına: serine A.

¹⁶⁸ T₁ 19b, H 26a, B 39a, T₂ 33b, A 27b, M 22b.

- 2 Nikāt-ı nüṣḥa-i hicrānı ḥarf ḥarf bilürüz
Kemīne mekteb-i ‘aşkuñ sevād-h^vānı bizüz
- 3 Ḥumār keyfīni ṣad-bār görmīṣ añlamıṣuz
Bu köhne mey-kedenüñ köhne mey-keṣānı bizüz
- 4 Şükufe-veṣ nem-i luṭfuñla olalı sır-āb
Tamām-ı ta‘ne-zen-i āb-ı zinde-gānı bizüz
- 5 Şarır-i hāme ile Vālī ḥıṭṭā-i ‘Acem’üñ
Nihāde-sürme-i āvāz-ı bülbülānı bizüz

CLXIX¹⁶⁹

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Her zamān hecr ile nā-ṣād ki derler o bizüz
Nāle vü āhda üstād ki derler o bizüz
- 2 Ederüz ṣem‘-sıfat cismümüzi ḥākister
Şu‘le-i āh ile ber-bād ki derler o bizüz
- 3 Çeşm-i pür-fitne vü seḥḥār ki derler sensin
Küşte-i gamze-i cellād ki derler o bizüz
- 4 Ne gülüñ vaşlına erdük ne gülistān gördük
Bülbül-i bihüde-feryād ki derler o bizüz
- 5 Vāliyā zemzeme-i şi‘r ile pey-revlükde
Sāḥir-i mu‘cize-ıcād ki derler o bizüz

¹⁶⁹ T₁ 16b, H 24a, B 35a, T₂ 29a, A 23b, M 20b.

ḤARFÜ'S-SÎN

CLXX¹⁷⁰

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Fikr-i fâsidle dilüñ etme giriftâr-ı heves
Bend-i pâ olmaya tâ rişte-i enzâr-ı heves
- 2 Meyli düşmez yine merdân-ı haqîkat-bîne
Gerçi şîrin ise de vuşlat-ı ebkâr-ı heves
- 3 Mest-i peymâne-i vahdet bulunursañ da eger
Olma Mañşür-ı 'abes-gü gibi ber-dâr-ı heves
- 4 Bü'l-hevesler işidür laqlaqa-i bî-ma'nî
Dehen-i 'arife uymaz hele güftâr-ı heves
- 5 Yine encâmı melâmet mi degüldür Vâlî
Verse de neş'e dile sâgar-ı ser-şâr-ı heves

CLXXI¹⁷¹

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Nice eyyâm idi etmişdi özin güm nerkis
Ederek geldi çemen-zâra tebessüm nerkis
- 2 Nuşka kâdir mi olur pîş-geh-i çeşmüñde
Ne kadar eylese ta'lîm-i tekellüm nerkis

¹⁷⁰ T₁ 23a, H 33a, B 52b, A 34b, M 28a.

5b neş'e: neşve T₁.

¹⁷¹ T₁ 23a, H 33a, B 49b, T₂ 41a, A 35a, M 28b.

2a çeşmüñde: çeşmüñden B.

- 3 Zâ'f ile ditreyerek elde 'aşâ kâse-be-kef
'Arz-ı hâcâ' ile etmekde tazallum nerkis
- 4 Vaşf-ı çeşmüfde nice şî'r-i ter ezber etmiş
Eder ağâze-i hâl ile terennüm nerkis
- 5 Taht-gâh-ı çemeni mesken edinmiş Valî
Tâc-ı zerle şatar ezhâra tefâkum nerkis

CLXXII¹⁷²

Mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Olan neẓâret-i didâr-ı yârdan me'yûs
Olur çü müflis-i bî-mâye-kârdan me'yûs
- 2 Bu çâr mevce-i hayretle kûlzüm-i gamda
Sefine-i emel oldu kenârdan me'yûs
- 3 Ne deñlü kahrına mazhar olursa da hâtır
Olur mı hiç kerem-i Kirdigâr'dan me'yûs
- 4 Kałursa çarh bu edvâr-ı nâ-münâsib ile
Netice şehri eder iştihârdan me'yûs
- 5 'Azîmet eyleyelüm semt-i âhara Valî
Dil oldu râhat-ı dâr u diyârdan me'yûs

4a nice: güzel T₁.

¹⁷² T₁ 23a, H 33a, B 49b, T₂ 41a, A 35a, M 28a.

HARFÜ'Ş-ŞİN

CLXXIII¹⁷³

Mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

1 Yā Rab dilüm et 'aşk ile hem-şoḥbet-i āteş
 Tā nuḫkum ola ta'ne-zen-i ḫurḫat-ı āteş

2 Hākister eder kimini kimin zer-i hāliş
 Bihüde degüldür eşer-i ülfet-i āteş

3 Ey meh heves-i vaşluñ ile yād-ı ruḫuñla
 Āyine-i dilde görünür şüret-i āteş

4 Gör tarzını icrā eder ol şūh-ı cefā-kār
 Her bir nighinde nice biñ şan'at-ı āteş

5 Ruhsāre-i yār u mey-i gül-reng ile Vālī
 Bezmümde bu şeb var idi cem'iyet-i āteş

CLXXIV¹⁷⁴

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ülü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Hoş-şoḥbet ol cihānda mey-i hoş-güvār-veş
 Taşdı'-i merdüm eyleme renc-i humār-veş

2 Bir yerde pāyidār olamaz bī-ḫarār olur
 Deşt-i fenāda toz ḫoparan rüzgār-veş

3 Ehl-i hevā izā'at eder ribḫ ü kārını
 Biñ dest ile ta'ayyüş ederse çenār-veş

¹⁷³ T₁ 23a, H 33b, B 49a, T₂ 41b, A 35b, M 28b.

1b ḫurḫat: ḫurfet T₁.

¹⁷⁴ H 35a, B 49bh, A 37ah, M 28b.

- 4 Mağşuşdur cibillî-i aşısi esfelüñ
Şüretli de görünse zer-i kem-‘ayâr-veş
- 5 Nādān erer mi güft ü şenîdîn me’aline
Taqlîd-i âdem etmek ile küh-sâr-veş
- 6 Rengîn-hırām ile yürüdükçe o serv-i nāz
Şaḥ-ı zemîne zîb verür nev-bahâr-veş
- 7 Vâlî sevād-ı hadka vü hün-ı sirişk-ile
Zeyn eyle pây-ı nâzûk-i yârı nigâr-veş

CLXXV¹⁷⁵

Mef’ulü / fa‘ilâtü / mefâ‘ilü / fa‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Bezm-i zamānenüñ kühen aṭvârı ḳalmamış
Meyhānesinde bâde-i hoş-h’ârı ḳalmamış
- 2 Vermiş mizâc-ı cāna halel şüh-ı nâ-kesān
Evvelki gibi cünbiş ü reftârı ḳalmamış
- 3 Etmiş harâb esāsını hep tîşe-i nifâk
Ma‘müre-i şadâkatuñ âşârı ḳalmamış
- 4 Bâzâr-ı kâ’inâta maḥalsüz gelindi ḥayf
Dâd u sitâdı fâsid olup kârı ḳalmamış
- 5 Olmuş hücum-ı ceş-i gumüm ile târümâr
Sür-ı şetâretüñ der ü divârı ḳalmamış
- 6 Fâsid edüp firâsetini zer-ger-i felek
Dükkân-ı imtiyâzda mi’yârı ḳalmamış

4a aşlısi: zâtisi B, T₁.

6a serv-i nâz: gül-beden T₁, H.

¹⁷⁵ T₁ 24b, H 35a, B 51b, T₂ 44a, A 38a, M 29b.

4a Bâzâr-ı: Pâzâr-ı H.

7 Bilmem metā'-ı nāzı kime bey' eder o şūh
Bir belli müşteri vü harīdārı kalmamış

8 Vālī kimiyle 'arz-ı şecā'at eder dahı
Hem-pāsı nā-bedīd ü kafa-dārı kalmamış

CLXXVI¹⁷⁶

Mef'ülü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

1 Dilde heves-i vuşlat-ı cānāne mi kalmış
Evvelki gibi cünbiş-i merdāne mi kalmış

2 Kimdür ki ola münkir-i ihsān-ı nefisüñ
Maḥrūm-ı kerem maḥrem ü bīgāne mi kalmış

3 Etmiş suhan-ı zulm ü sitem kevnı ihāta
Def'-i gama bir künc-i tarab-hāne mi kalmış

4 Kandan okusun harf-i neşatı dil-i rindān
Āsar-ı rüsūm-ı haṭ u peymāne mi kalmış

5 Ancak bize gelmekde bulursun nice 'illet
Seyr etmedüğüñ menzil ü kāşāne mi kalmış

6 Maḥbūli degül mā-melekūñ eyleseñ i'ta
Ey çarḥ meger ehl-i dil ihsāna mı kalmış

7 Temsīl edemem ḥālūme bir vaq'ayı Vālī
Güş etmedüğüm kışşa vü efsāne mi kalmış

¹⁷⁶ T₁ 24a, H 34b, B 50b, T₂ 42b, A 37a, M 29b.

4b haṭ-ı: ḥaz-ı B, T₂.

6a Maḥbūli: Maḥbūl H.

CLXXVII¹⁷⁷

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Ne ğam ger yağsa cismüm nār-ı ğam hākisterüm kalmış
O hākisterde pinhān dil gibi bir ahkerüm kalmış
- 2 Çemende bāğ-bān berg-i gül üzre şanma şebnemdür
Temāřa-yı cemāl-i yār için çeşm-i terüm kalmış
- 3 Ne deñlü bī-vücüd olsam da ey şem' olma dāmen-keş
Ki bir meclis fūrüzān edecek bāl ü perüm kalmıř
- 4 Metā'-ı şabrı dilden ol büt-i şüh-ı Hudā-nā-ters
Ne kim var idi aldı benden ancak hāřrum kalmış
- 5 Ser-i küyında āzār u cefā vü cevr ile Vālī
Ne ğam ger yağsa cismüm nār-ı ğam hākisterüm kalmış

CLXXVIII¹⁷⁸

Mefā'ılün / fe'ilātün / mefā'ılün / fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Ne bilsün ol gül-i ter renc-i ibtilā ne imiş
ředā'id-i elem-i derd-i bī-devā ne imiş
- 2 Nedür kuşurumuz itlāf-ı naqd-i kudretde
Bu şulm-i bī-maşal ü hişma iktizā ne imiş
- 3 şorulsa la'ı-i lebinden hilāl-i mestide
Gürüh-ı dil-şüde-gān ile mācerā ne imiş

¹⁷⁷ T₁ 24a, H 34a, B 50b, T₂ 43a, A 36b, M 29a.

1a yağsa: yağdı T₁, B, T₂, A.

5b yağsa: yağdı T₁, B, T₂, A.

¹⁷⁸ T₁ 24a, H 34b, B 51b, T₂ 43b, A 37b, M 29b.

- 4 Ne aňlasun bu ğabāvetle zāhid-i nādān
Mezāk-ı ũlfet-i ũahbā-yı dil-ġüũā ne imiũ
- 5 Henüz bī-haber-i zevk-ı luũf u ihsāndur
Bilür mi lezzet-i keyfiyyet-i i'tā ne imiũ
- 6 Hađıķı 'arif olan fehm eder mezāyasın
Netice-i ũeref-i dehr-i bī-bakā ne imiũ
- 7 'Ulüvv-i himmet ü zeyl-i tevekkül elde iken
Sipihr-i kīne-vere 'arz-ı ilticā ne imiũ
- 8 Bu ġüne bilmez idüm fenn-i ũıveyi nāzük
Görünce aňladum ol ũühı Vāliyā ne imiũ

CLXXIX¹⁷⁹

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Hayāl-i nevk-i müjeñ māye-i cerāhat imiũ
Te'emmül-i nıgehüñ bā'is-i helāket imiũ
- 2 Zamāne halkına hırz u ũıyānet el vermez
Bu nā-kesāna i'ānet dahı ihānet imiũ
- 3 Nıfāk-pıũe hemıũe karın-i zilletdür
Sa'adet-i ebedı ũıđķ imiũ emānet imiũ

4a ğabāvetle: 'ibāretle H.

8a ũıveyi: ũıve-i B.

¹⁷⁹ T₁ 23b, H 33b, B 49b, T₂ 41b, A 35b, M 28b.

1b bā'is-i helāket: māye-i helāket T₁., māye-i cerāhat T₂.

- 4 Şafâ-yı hâtır ile 'iṣ u nūṣa h' ahiş yok
Te'emmül eylese de dil ma'a'l-kerāhet imiş
- 5 Nice tazarruf eder var belâ-yı meclis olup
Şanur kim eylediği kavî-i bed zārāfet imiş
- 6 Eşer der idi rakıbe velî inanmaz idük
Meger ki söylediği Vālî'nüñ kerāmet imiş

CLXXX¹⁸⁰

Mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Maḳdūrı fedā ol büt-i ḥod-rāya degermiş
Biñ cān ile pā-būsı temennāya degermiş
- 2 Güş eyler idük vaşfını efvāhda gördük
Ḥaḳḳā ki o meh seyr ü temāşāya degermiş
- 3 Ben ḥikmetini şimdi hemān eyledüm iz'ān
Elden bu kadar 'uzleti 'anḳāya degermiş
- 4 Dād u sited-i mıṣr-ı baḳādan ḥaber aldük
Renc-i sefer ü zahmet-i a'bāya degermiş
- 5 Aşlında eger 'illet-i cüz'î bulunursa
Her ne deseler ḥātır-ı dānāya degermiş
- 6 Ol āfeti bu ān u leṭāfetle gören der
Vālî-i ḥazın çekdüğü ğavgāya degermiş

6a idük: idüm T₁.

¹⁸⁰ T₁ 23b, H 34a, B 50a, T₂ 43a, A 36b, M 29a.

CLXXXI¹⁸¹

Mef'ulü / mefa'ilü / mefa'ilü / fe'ülün
 -- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Var mı feleküñ luḡ-ı firāvānını görmiş
 Dil-h^vāha muvāfiḡ olan iḡsānını görmiş
- 2 Ey sāde-dil aldanma görüp cezbe-i nāzın
 Ol ḡonca senüñ gibi hezārānını görmiş
- 3 Söylet dil-i pīrāneye aḡvāl-i sipihri
 Evzā'ı muḡayyir nice devrānını görmiş
- 4 Oluncaya dek vaşlına nā'il dil o şūhuñ
 Çok derdini çekmiş nice hicrānını görmiş
- 5 Vālī'de bugün yine beşāşetden eṡer var
 Beñzer ki bu şeb h^vābda cānānını görmiş

CLXXXII¹⁸²

Mef'ulü / mefa'ilü / mefa'ilü / fe'ülün
 -- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Tāb-ı niḡehüñden ki eṡer sīneme düşmiş
 Bir şā'ıḡadur bām-ı dil-i pūr-ḡama düşmiş
- 2 Kimdür edecek ḡadr-i benī-nev'a ri'āyet
 Raḡbet dedüḡüñ şimdi zer ü dirheme düşmiş
- 3 Īrās-ı sürür etmededür ḡāk ü bināsı
 Meyḡāne 'aceb cāy-ḡeh-i ḡurreme düşmiş
- 4 Ey rūḡ-ı revān tüzce yetiş kim göremezsın
 Bī-ḡāre ḡöñül derdüñ ile şoñ deme düşmiş

¹⁸¹ T₁ 23b, H 33b, B 49b, T₂ 42a, A 36a, M 29a,
 2a cezbe-i nāzın: ḡande-i nāza T₁., ḡande-i nāzuñ H., ḡande-i nāzın T₂.

3a pīrāneye:pervāneye B, H.

¹⁸² T₁ 24a, H 34b, B 51a, T₂ 42b, A 37a, M 29a.

1a sīneme: şebneme T₁.

3a etmededür: eylemede T₂.

5 Şimden gerü ketmi nice kâbil dahı Vâlî
Esrâr-ı derûn elsine-i 'âleme düşmiş

CLXXXIII¹⁸³

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Keşret-i ğam dil-i hoş-lehceyi hāmüş etmiş
Neş'e-i cām-ı elem hātırî medhüş etmiş

2 Şeş-cihâtn kışadup hâle gibi oldı muhîf
Ten-i bîmârumuzı derd der-âgüş etmiş

3 Her ne cevri etdüñ ise sineye çekdük zâlim
Var mıdur şekve-i feryādumuzı güş etmiş

4 Kām evvelki nıgehler o tegâfüller o semt
Resm-i nâzı o perî hayf ferāmüş etmiş

5 Bugün ol şühî şabühî-zede gördüm bildüm
Bu şeb âğyâr ile varmış yine mey nüş etmiş

6 Etme ser-cüş-ı izâ'at şakın ihrâz eyle
Mey-i ma'nî ile Vâlî hum-ı dil cüş etmiş

¹⁸³ T₁ 23b,H 34a,B 50a,T₂ 42a,A 36a,M 29a.

5: 6 T₂, A.

6: 5 T₂, A.

ḤARFÜ'Ş-ŞĀD

CLXXXIV¹⁸⁴

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Kirişme 'işve vü nāz u cefā saña mahşūs
Terāne nāle vü āh u vefā baña mahşūs
- 2 Beni esīr-i elem eylemek saña mahşūs
Seni de etdi ezelden belā baña mahşūs
- 3 Necābet-i ruḥuña şahed-i hayā tev'em
Hıram-ı nāzuña temkīn-i kibriyā mahşūs
- 4 Olurdi şehr-i Şifāhān gibi gönül vīrān
Nizām vermese luṭfiyla dilrübā mahşūs
- 5 O tıfl-ı vahşiyi teshīr ğayr-ı kābildür
Ḥamāme gibi degül kimseye hümā mahşūs
- 6 Lebūñ me'alini çeşmüñ verür mi hastalara
Aşılđa her marāza oldı bir devā mahşūs
- 7 Nedür bu ülfet-i her nīk ü bed sen insāf et
Olur mı bir kese bir şehr-āşinā mahşūs
- 8 Olur memālik-i Īrān'dan daḥı bed-ter
Ḥükümet etmese mülkinde pādīşā māhşūs
- 9 Yolında behre cihān ḥāşş-ı mālīkāne ile
Verildi Vālī'ye de manşīb-ı hevā mahşūs

¹⁸⁴ T₁ 24b, H 35b, B 53a, T₂ 44a, A 38a, M 30a.

1b nāle vü āh: āh u nāle H.

3b kibriyā: kehrübā B.

4: T₂ -.

ḤARFÜ'D-ḌĀD

CLXXXV¹⁸⁵

Mef'ulü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Aḳdı çemensitān-ı dile cūy-bār-ı feyż
Gösterdi cezr ü meddi anuñla biḥār-ı feyż
- 2 Gülşen-sarāy-ı ḥātırı reşk-i cinān edüp
Esdı nesīm-i rüḥ-fezā-yı bahār-ı feyż
- 3 Vaż' etdi sāḥa-i dile taht-ı ḥükümetin
Farṭ-ı şüküh-ı ḥaşmet ile şehriyār-ı feyż
- 4 Her nahl-i huşki bülbüle eyler nedim-i şüh
Güyā eder cemādı bile iḳtidār-ı feyż
- 5 Etmekde bey'-gāḥ-ı dili sūḳ-ı cevheri
Rengīn me'ānī ile kef-i zer-nişār-ı feyż
- 6 Feyyāz-ı muṭlaḳ etmede her ānda Vāliyā
Menzil-geh-i derünümü cāy-ı ḳarār-ı feyż

ḤARFÜ'T- ṬĀ'

CLXXXVI¹⁸⁶

Mef'ulü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Zāğ-ı siyāḥa cilve-i ṭarz-ı ḥümā ḡalaṭ
Ḥindü-bedende naḳş ü nigār ü ḥınnā ḡalaṭ
- 2 Vāḥī taşavvurāt ile gelmez huşüle kām
Erbāb-ı ḥuşa dağdağa-i ḥulyā ḡalaṭ

¹⁸⁵ T₁ 24B, H 35b, B 53b, T₂ 44b, A 38b, M 30a.

5b zer: dür H, T₂.

¹⁸⁶ T₁ 25a, H 36a, B 53b, T₂ 44b, A 39a, M 30a.

- 3 Eyl_{er} tebāh k_{ul}z_{üm}-i hayret sefinesin
Mu'tādını ederse eger nā-hudā g_{ala}ṭ
- 4 Āhır haṭā-yı cāme haṭā-kār eder seni
Merde temessülāt-ı libās-ı nisā g_{ala}ṭ
- 5 Zāhir-pereste hāk-i rehinden şafā cüdā
A'mā gözinde hāşiyet-i tūṭiyā g_{ala}ṭ
- 6 Naqd-i hayātı 'aşıka şarf u fedā şahih
Cānāneden tevaḳku'-ı luṭf u 'aṭā g_{ala}ṭ
- 7 Tārık-i çāh-ı dilde ruh-ı şevk-ı m_{üm}teni'
Cübb-i elemde pertev-i nūr u ziyā g_{ala}ṭ
- 8 Olma emīn-i mekr-i dü-çeşm-i siyeh-derūn
Eyl_{er}se de gehī nigh-i aşınā g_{ala}ṭ
- 9 Üstād-ı şun' re'yine mevḳūf iken umūr
Mahlūka kayd-ı pürsiş-i çün u çerā g_{ala}ṭ
- 10 Ezhār-ı nahle zīb ise ger reng-i müste'ār
Gül-gonca-i muşavvere neşv ü nemā g_{ala}ṭ
- 11 Cüz'i müşevveş olmak ile Valiyā dimāğ
Eyl_{er} me'ālını hāṭır-ı nāzük-edā g_{ala}ṭ

ḤARFÜ'Z-ZĀ'

CLXXXVII¹⁸⁷

Mef'ulü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Erbāb-ı hūşa şoḫbet-i mestāneden ne ḥazz
Aṭvār-ı nā-münāsib-i divāneden ne ḥazz

4a haṭā-yı: Hıṭāyī T₁

6b luṭf u 'aṭā: mihr ü vefā T₂.

7a çāh-ı: cādde-i T₁.

¹⁸⁷ T₁ 25a, H 36a, B 54a, T₂ 45a, A 39a, M 30b.

- 2 Īrās-ı h^vāb-ı ğaflet ü taqrı'-i sem' iken
Nısvān gibi tesāmu'-i efsāneden ne Һazz
- 3 Ebnā-yı cins birbirinüñ rāz-dāridur
Dıvāne-gāna meclis-i ferzāneden ne Һazz
- 4 Maqşad dimāğı tenkıye tefrīh-i zāt ise
Bı-bāde gerdiş-i tehi-peymāneden ne Һazz
- 5 Taşşıl-i kāma kendü vücūdın eder tebāh
Yoksa çerāğa sūziş-i pervāneden ne Һazz
- 6 Esbāb-ı zevka var ise h^vāneñde iktidār
Ālāyiş-i mülevveş-i meyhāneden ne Һaz
- 7 Her nā-şināsa fehm olunur mı me'al-i feyz
Nādāna Vālī ma'ni-i biğāneden ne Һazz

ҺARFÜ'L-'AYN

CLXXXVIII¹⁸⁸

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Ferāğ-ı bāde-i gül-gūna derd-i ser māni'
Gehi humār ü gehi keşret-i keder māni'

2a taqrı'-i sem': tefrī'-i sem' T₁, T₂.

5b Yoksa: Yoħsa T₁.

6b mülevveş-i: televvüş-i H, T₂.

¹⁸⁸ T₁ 25b, H 36b, B 54b, T₂ 45b, A 39b, M 30b.

1b humār ü: humārī B.

- 2 'Aṭā-yı Bārī'yi men' etmeye ne kâdirdür
Cihān u halk-ı cihān olsa ser-be-ser māni'
- 3 Nedür tereddüdüñ ey hāsidi-zarar-endiş
Huşul-i kama yeter baht-ı kine-ver māni'
- 4 Degülken āb u 'alef lāyıkı ğarābeti gör
Olur temettü'-i vaşla rakīb-i har māni'
- 5 Ne zevk-yāb olacak gül şadā-yı bülbülden
Me'al-i nağme-i dil-sūza ğuş-ı ker māni'
- 6 Murād edince bulur ehli dest-res Vālī
Olur mı mahzen-i ma'nāya sedd-i der māni'

CLXXXIX¹⁸⁹

Mef'ülü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Üstād-ı ezel eylemese şun'ını şāyi'
Olmazdı mu'allā bu kadar seb'-i meşāni'
- 2 Etmezdi ğulüvv ehl-i keder pīr-i muğāna
Emrāz-ı ğama şerbeti ger olmasa nāfi'
- 3 Reh-yāb olamaz dāmenine gerd-i melālet
Meyhāne fezāsi gibidür meşreb-i vāsi'

2a men': def' T₂.

5b dil-sūza: cān-süz{a}H.

¹⁸⁹ T₁ 25a, H 36b, B 54b, T₂ 45b, A 39bh, M 30b.

- 4 Efsāne-i bī-ḥadd-i dile gūş-zed olmaz
Pür-gūluk eder ekser-i aşhāb-ı vaḳāyi‘
- 5 Hem-vāre deyn kim ola miḳdārını nāsik
Penç şahid ile müsbet iken ḳadr-ı eşābi‘
- 6 İnşaf bu kim şi‘r-i belîğ-ı şu‘arādur
Memlū-yı güher olduğı dükkān-ı eşābi‘ {?}
- 7 Vaşf-ı dehenüñ eyleyemez ḥāme kemāhı
Sermāyesini eylemesün yok yere zāyi‘
- 8 Vālî seni zıkr eyler imiş şimdi işitdük
Ol āfet-i cān eylese ta‘dād-ı tevābi‘

HARFÜ'L-ĞAYN

CXC¹⁹⁰

Mef‘ulü / fā‘ilātü / mefā‘ilü / fā‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Feyz-i rebî‘ ile yine döndi cināna bāğ
Murğān-ı ḳudsa oldu sezā cāy-ı lāne bāğ
- 2 H‘ān-ı çemende mā-ḥazarın bī-dirig edüp
Bezî-i nüzül-ı ni‘met eder miḥmāna bāğ
- 3 Olmuş mürebbisi hem emek-dār-ı hızm̄eti
Fā‘ide-bahş olursa n’ola bāğ-bāna bāğ

6a şi‘r-i: sa‘y-ı A; H.

6a şu‘arādur: bûlegādur T₁.

6b eşābi‘: esābi‘ B.

7a dehenüñ: dehenin B, T₁.

¹⁹⁰ T₁ 25b, H 36b, B 55a, T₂ 46a, A 40a, M 31a.

- 4 Cāy-ı müferrih olduğına her geçen konar
Çignendi hayf ceşş-i bahār u hazāna bāğ
- 5 Her bergi bir zebān-ı senādur teşekküre
Me'zūn olursa kuvvet-i nuṭḡ u beyāna bāğ
- 6 Vaktiyle herkes almağa hazz u naşibini
Olmuş cevāhir-i ni'ama bir hizāne bāğ
- 7 Vālī behişt olursa da bī-zevḡ-ı rüy-ı yār
Maḥbes olur hezār-ı dil-i nā-tüvāna bāğ

ḤARFÜ'L-FĀ'

CXCI¹⁹¹

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Bir dem küşāde olmadı çin-i cebin-i zülf
Baht-ı siyāhum oldı meger hem-nişin-i zülf
- 2 Etdi siyāh gamzelerin mest-i h'āb-ı nāz
Bī-hüş dārū-yı nefes-i 'anberin-i zülf
- 3 Oldı küşāde himmet-i bād-ı sabā ile
Ol 'uḡdeler ki bağladı göñlinde kın-i zülf
- 4 'Uşşāka nev-demide-ḥaṭ-ı müşk-bü yeter
Devr-i ruḥuñda fitne-i şerdür kemın-i zülf

¹⁹¹ T₁ 25b, H 37a, B 55b, T₂ 46b, A 40a, M 31a.

5 Vālī hırām-ı hāme-i meşşāta-kārdan
Maḥsūd-ı ravza-i İrem oldu zemīn-i zūlf

CXCII¹⁹²

Mef'ulü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Nuş etmedi eşer o sitem-kāra oldu ḥayf
Düşdi yed-i erāzile dildāre oldu ḥayf

2 Bir vech-ile teselli-i hātır degül ümīd
Şayd oldu dām-ı ḥile-i āgyāra oldu ḥayf

3 Çıkdı beyāza mā-ḥaşal-ı naķş-ı levḥ-i dil
Mecmū'a-ı emel yine şad-pāre oldu ḥayf

4 Şad-güne ārzū nice fikr-i muḥāl ile
Murğ-ı ḥayāt-ı lāneden āvāre oldu ḥayf

5 Geh ḥasret-i vişāl ü gehī derd-i iftirāk
N'olduysa oldu yine dil-i zāra oldu ḥayf

6 Āḥır hücüm-ı ceşş-i şitā etdi tārümār
Cem'iyet-i leṭāfet-i gülzāra oldu ḥayf

7 Hālī ḳodı yerine bu serāy-ı pençde
Vālī şūh-edā vü ḥoş-aşāra oldu ḥayf

¹⁹² H 37a A 40b.

3a levḥ-i: nev'-i H.

ḤARFÜ'L-ḲĀF

CXCIII¹⁹³

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / +-+

1 O şüh-ı kec-külehüñ vaqr-ı hoş-edāsına bak
 Şehāne bāliş-i zer-kāra ittikāsına bak

2 Ḥuşul-i kām ise maqşūduñ eyleme ta'cıl
 İşüñ neticesine vaktüñ iktizāsına bak

3 Hilāf-ı meşreb-i yār etme vuşlata ibrām
 Vefāya ol müteraşşıd hemān rızāsına bak

4 Ğişāve-i hikemüñ kalma naqş-ı rüyında
 Başıret ehli iseñ cehd edüp verāsına bak

5 'Acā'ib ister iseñ ger raqıb-i bed-rüyüñ
 Ğalız şekline destār-ı bed-nümāsına bak

6 Su'ālī zāhir edüp kāseseñ dutar der-pey
 Le'im-i bī-hüredüñ tavr-ı bī-ḥayāsına bak

7 Ta'allüm ise ğaraz tarz-ı şi'ri Vālī'nüñ
 Kemāl-i zihn ile divān-ı dil-ğüşāsına bak

CXCIV¹⁹⁴

Mef'ulü / fā'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Dilden gider kesāfeti bir meh-cebīne bak
 İm'an ile şanāyi'-i şun'-āferīne bak

¹⁹³ T₁ 25b, H 39a, B 58a, A 42bh, M 32b.

¹⁹⁴ T₁ 26b, H 38a, B 56b, T₂ 48b, A 41b, M 32a.

- 2 Erbābını zelīl eder elbette hulk-ı bed
Rāhat verür mi ādeme sū'-i qarīne bak
- 3 Sālik süluki içre nazar-der-ka-dem gerek
Balāya terk-i meyl-i nigāh et zemīne bak
- 4 Raġbet eder mi 'āşık-ı zāruñ niyāzına
Ol tünd-hū ol āfet-i pūr-hışm u kīne bak
- 5 Nık ü bed-i zamāneden iġmāz-ı 'ayn edüp
Vālī gönülde cilve eden nāzenīne bak

CXCv¹⁹⁵

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefa'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Hemīşe dāġ-ı ġamdur ġülşen-i dilde ġül-i 'āşık
Hevā-yı zūlf-i hūbandur serinde sūnbül-i 'āşık
- 2 Hirāsān olmaz āb-ı tūġ-ı cevri dilrübālardan
Ki dā'im mevce-i baħr-ı fenādur sāhil-i 'āşık
- 3 Meh ü ġurşidden minnet-keş-i nūr u zıyā olmaz
Dil-i pūr-sūzdu peyveste şem'-i maħfil-i 'āşık
- 4 Şehīd-i ġamze-i nāz u teġafül teşne-leblerdür
Nem-i luţf u kerem bilmez mi çeşm-i kätıl-i 'āşık
- 5 Reh-i 'aşk u maħabbet sa'y ile kaţ' olamaz Vālī
Ki seyr-i lā-meķan etmekdür evvel menzil-i 'āşık

¹⁹⁵ T₁ 26b, H 37b, B 56b, T₂ 47b, A 41a, M 31b.
3a ġurşidden: ġurşidde T₁, B, T₂.

CXCVI¹⁹⁶

Mef'ülü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

1 Bir söz diyemem la'1-i muşaffāsına lāyık
 Zīrā ki gerek lafz ola ma'nāsına lāyık

2 Gāhice ne var yok ola bir nīm-nigehle
 Farzā degülüz şoḥbet-i tenhāsına lāyık

3 Nāmı ḥasen ü zātı ḥasen derler o şūhı
 Ammā ne güzel ismi müsemmasına lāyık

4 Çok çevre taḥammül edemez ḥatır-ı rencür
 Sille urulur herkese sīmasına lāyık

5 Her sifleye düşmez baña da'vā-yı maḥabbet
 Dil-dāde gerek dilber-i a'lāsına lāyık

6 Kūteh-nazarāndan da degülsem yine ammā
 Yokdur nazarum kāmēt-i bālāsına lāyık

7 Bu nev ḡazelüm Vālī olur ḥüccet-i dā'vı
 Āgāh'uñ olursa eger imzāsına lāyık

CXCVII¹⁹⁷

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'ülü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Ālām-ı bī-neticemüzüñ intihāsı yok
 Bir derddür ki ḥaşre sürer bir devāsı yok

¹⁹⁶ T₁ 27a, H 38b, B 57a, T₂ 48b, A 42a, M 32a.

4 Çok: Çün B, T₁.

5a baña: saña T₁, H.

¹⁹⁷ T₁ 26a, H 37b, B 56a, T₂ 47a, A 40b, M 31b.

- 2 Girdāb-ı gūşşadan nice mümkün halāş-ı cān
Bu k̄ulzümüñ necāta muvāfiķ hevāsı yok
- 3 Teslīm ü inķıyād ise kaşduñ o emre {kim}
Fevte te'essüfüñ bu kadar iķtizāsı yok
- 4 Bilmem ki n'oldı Āmid'e kaht-ı cemāl ile
Bir maţmah-ı nigāh olacaķ meh-liķāsı yok
- 5 Erbābıdur anuñ da gören zevķ-ı 'işretin
Meyhāne şahınıñ bize dā'ir şafāsı yok
- 6 Hayfā ferāğ-ı mihr-i bütān ile mülk-i dil
Ol taht-gāha döndi ki bir pādışāsı yok
- 7 Gāhı su'al edermiş o meh n'oldı Vālî'ye
Çokdan bu āsitānede şit u şadāsı yok

CXC VIII¹⁹⁸

Mef'ülü / fā'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Mihr ü vefāda sāde-ruhānuñ nigūsı yok
Yokdur bütān-ı seng-dilüñ nik-hūsı yok
- 2 Çokdur egerçi şehrimüzüñ mäh-rūları
Ammā rüsüm-ı şivede bir fitne-cūsı yok

4a n'oldı: n'olur H.

¹⁹⁸ T₁ 26b, H 38a, B 56a, T₂ 48a, A 41b, M 31b.

3 Gördük bu gülşenüñ nice rengin şüküfesin
Aşlında rengi var ise de lik būsı yok

4 Abdāl-ı zevk hırkaya çekmiş gibi serin
Hayli dem oldı ma'reke-i hāy ü hūsı yok

5 Bilmem ki n'eyle nisb-i neşāṭ eylesün gönül
Bir şüh-ı hoş-hışālī vü bir hūb-rūsı yok

6 Bifñ kez bahārī va'd-ı maşārif bulunsa ger
Tefriḥ ü inbisāt-ı dilüñ arzūsı yok

7 Valı vūlat-ı kişver-i ḥüsnüñ ne ḥali var
Aḥkāmı cārī debdebe vü ṭabl ü kūsı yok

CXCXIX¹⁹⁹

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Sevād-ı a'zam-ı 'aşkuñ ki cāy-ı rahātı yok
İkāmet eyleyecek gūşe-i selāmeti yok

2 Turunc-ı gābgabına el mi qor dege kāfir
O portakālī bütüñ sāde seyre ruḥşatı yok

3 Görüñdi ḥüsn ile çok gerçi şüh-ı İrāñ
Bütān-ı şehri gibi şive vü nezāketi yok

4b ma'reke-i: ma'reke vü T₂.

5a nisb-i: kesb-i T₂.

¹⁹⁹ T₁ 27a,H 38b,B 57a,T₂ 49a,A 42a,M 32a.

2a qor dege: şundurur T₁.

- 4 Ya vehmi var ya ğaraż ister etse bir da‘vet
Zamāne merdümünüñ bī-ğaraż ziyāfeti yoķ
- 5 Ümīd-i merħamet olmaz nigāh-ı çeşminden
O zālīmüñ bilürüz kimseye ħimāyeti yoķ
- 6 Ne kayd Vālī giriftārī-i ğam-ı devrān
Bu renc-i bī-‘adedüñ ħaddi yoķ nihāyeti yoķ

CC²⁰⁰

Mefā‘ilün / fe‘ilatün / mefā‘ilün / fe‘ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Göñülde devlet-i nā-pāyidāra h^vāhiş yoķ
Hevā-yı salţanat-ı bī-ķarāra h^vāhiş yoķ
- 2 Şafā-yı künc-i ferāğ ile zevķümüz vardur
Ziħām-ı daġdaġa-i rüzġara h^vāhiş yoķ
- 3 Hemān ta‘ayyüşümüz fikr-i cām u dilberedür
Bu ķar-ġahda bir ġayrı ķara h^vāhiş yoķ
- 4 Bulunca sīm ü zeri rüz-merre şarf ederüz
Berā-yı tül-ı emel iddiħara h^vāhiş yoķ
- 5 Fütür geldi dil-i zāra sa‘y-ı fāsidden
Tereddüd-i heves-i vaşl-ı yāra h^vāhiş yoķ
- 6 Hezār-nāz ile hem-bister olsam ol şuħa
Mekī {de}den leb-i būs-ı ‘izāra h^vāhiş yoķ

²⁰⁰ T₁ 26a, H 37a, B 55b, T₂ 46b, A 40b, M 31a.

1a devlet-i: neş‘e-i H, A., neşve-i T₂.

4: 6 H.

5: 4 H.

5b heves-i: hevāyı H.

6: 5 H.

6b Mekī {de}den: Mekīden (?) T₁, H, B, T₂, A, M.

6b būs-ı ‘izāra: būs u kināra T₂.

7 Güm oldı gerd-i küdüretde hātır-ı nā-şād
Şafa-yı gülşen ü seyr-i bahāra h^vāhiş yok

8 Nazire kaşdıni etsefi de Vāli yārāna
Tefekkür-i gāzel-i āb-dāra h^vāhiş yok

CCI²⁰¹

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1 Gerçi taşşise sezā bir meh-i garrāmuz yok
Lık taşşile dahı sa‘y ü temennāmuz yok

2 Kadr-ı dil-dāde neden mā‘il-i semt-i nādān
Hele vardur diyecek şūh-ı dil-ārāmuz yok

3 Edeli terk ser-i küyını rāhat bulduk
Bir alay bī-ser ü sāmān ile gāvğāmuz yok

4 Lānesüz bülbüle döndük bu fenā bāğında
Derd ile ülfete bir gūşe-i tenhāmuz yok

5 Kātı alt etdi dil-i zārı gūbār-ı ālām
Dāfi‘-i gerd-i keder cām-ı muşaffāmuz yok

6 Bī-mübālāt ederüz şayd-ı tezerv-i ‘işret
Kimseden zerre kadar haşyet ü pervāmuz yok

7 Adumuz Vāli hemān milket-i ‘irfānide
Hayf nāfiz olacak hükmini icrāmuz yok

²⁰¹ T₁ 26b, H 38b, B 57b, T₂ 48a, A 42ah, M 32b.

1a meh-i: büt-i T₂.

1b sa‘y u: kaşd-ı A, H.

2a dil-dāde: alüfte A, H.

5b Dāfi‘-i: Zā‘il-i A, H.

7b Hayf: Lık A.

CCII²⁰²

Mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün

--+ / +--+ / +--+ / +--

- 1 Dil-bend-i ğam-ı kākül-i hâtır-şiken olduk
Ya'ķüb-ı hevāya yine beytü'l-ħazen olduk
- 2 Olsaķ n'ola ger şuret-i bī-cān gibi medhuş
Ĥayret-zede-i bir büt-i sīmīn-beden olduk
- 3 Yār ile yine tazeledük germī-i vaşlı
Eşrār-ı sefeh-pişeye zīb-i dehen olduk
- 4 Her gördüğümüz deşt-i ğam u kūh-ı belāda
Geh Ķays-ı dīl-āvāre vü geh Kūh-ken olduk
- 5 Ķalduk ebedī çāre-i taħlīş ne mümkün
Ĥātır gibi üftāde-i çāh-ı zeķan olduk
- 6 Te'sīr-i herem zātumuza eyledi taġyīr
Bu bāġda gül-ġonca iken yāsemen olduk
- 7 Zūhhāda uyup zümre-i rindāna taş atduk
Mīnā-ger iken ħayf ki mīnā-şiken olduk
- 8 Vālī bizüz ol āyine kim luţf u ġāzabla
Bīñ kerre ħarāb olduk u bīñ kerre şen olduk

²⁰² T₁ 26a,H 37b,B 58a,T₂ 47b, A 41ah,M 32b.

5: B -.

HARFÜ'L-KĀF

CCIII²⁰³

Mef'ülü / fā'ilätü / mefā'ilü / fā'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Lāzım degül cihānda bize hānümān felek

Tek yarı eyle bezmümüze mihmān felek

2 Nezzāre eylese göremez çeşm-i āfitāb

Ol deñlü etdi cismümüzi nā-tüvān felek

3 Reşk etmeseydi ehl-i dilüñ bezm-i 'işine

Mihr ile māhı etmez idi dīde-bān felek

4 Ref' eyle hākden dil-i erbāb-ı 'aşkı da

Bir kerresinde luţfuñı et rāygān felek

5 Olsun deyü hemān dil-i Vālī harāb-ı ğam

Ağyāra eyledüñ o mehi mihribān felek

CCIV²⁰⁴

Fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1 Geçiyor ol gül-i ter nāz u tegāfül ederek

Hāl-i dil-hastadan iğmāz-ı tecāhül ederek

2 Zātına hāş olacak tarz-ı nev icād etmiş

Fenn-i cevri nice kat fikr ü tahayyül ederek

3 Sende yok luţf-ı nazār şahed-i h'āhiş yoksa

Cilve-ger dehrde her şekle temessül ederek

²⁰³ T₁ 29b, H 41a, B 62a, T₂ 53b, A 45b, M 34b.3a bezm-i 'işine: sūz-ı tab'ına T₂.²⁰⁴ T₁ 29a, H 42a, B 64a, A 44ah, M 35b.3a yoksa: yoħsa T₁.

3b şekle: şahsa H.

- 4 Ne kadar olsa füzün revğan-ı kandil-i hayāt
Dükenür ezmine devriyle tenezzül ederek
- 5 Geçürür vaktini dil zāviye-i firqatde
Nuql-ı ğam hün-ı ciger nüş u tenāvül ederek
- 6 Vāliyā geşt edelüm 'ālem-i hestide biraz
Dili deryüze-ger-i bāb-ı tevekkül ederek

CCV²⁰⁵

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 O şüh kâbil-i būs ü kinār olur giderek
Nihāl-i nev-res iken mīve-dār olur giderek
- 2 Eder ihāta haṭ-ı tāze rüy-ı şeffāfın
O māh-ı evc-i şeref hāle-dār olur giderek
- 3 Pes-i ğışāve-i hikmetde ketm olan esrār
Kalur mı böyle hafı aşikār olur giderek
- 4 Döner haḳıqate lehv-i dil-i mecāz-ülfet
Şarāb-ı nāzişümüz hoş-güvār olur giderek

²⁰⁵ T₁ 29b, H 42b, B 64b, A 46bh, M 36a.

5 T̄arık-ı ‘aşkda ih̄rāz-ı rütbe eyleyerek
 K̄alem-rev-i gama dil şehriyār olur giderek

6 Şarılsa k̄ankı dil-i rīşe cüz’i nah̄l-i emel
 Dıraht-ı köhne gibi penç-dār olur giderek

7 Umür vaktine merhūn iken ne gam Vālī
 Saña da t̄ālī’-i bīgāne yār olur giderek

CCVI²⁰⁶

Mef’ulü/ mefā’ilü/ mefā’ilü/ fe’ulün

--+ / +--+/ +--+/ +--

1 Gisuları veş ‘arız-ı cānāna dökülsek
 Şebnem gibi berg-i gül-i handāna dökülsek

2 Düşsek mey ü şahbā gibi pāy-ı huma evvel
 Şoñra kadeh-i bāde-perestāna dökülsek

3 Meh gibi ziyā-tālib olup küyına varsak
 Ser-çeşme-i hurşid-i dıraşāna dökülsek

4 Mānend-i k̄alem vaşlına el ermedi yāruñ
 Rik-i zer olup nāme-i cānāna dökülsek

5 ‘Uşşak ile ey Vālī o şuhuñ siteminden
 Derd-i dili ‘arz etmeye dīvāna dökülsek

6a Şarılsa: Şalarsa T₁,H,A.

²⁰⁶ T₁ 29a, H 41a,B 61b, T₂ 53a, A 45b, M 34b.

4a yāruñ: bārī B,T₁.

CCVII²⁰⁷

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+--- / +--- / +--- / +---

- 1 Eder mi şekve bülbülden görüşsek hārı söyletsek
Neler söyler 'aceb gülden hezār-ı zārı söyletsek
- 2 Kanā'at-kārı yokdur gālibā bāzār-ı imkānuñ
Degül dād ü sitedden rāzı ehl-i kārı söyletsek
- 3 'Ulüvv-i zātı da'vāsın koyar mı bir nefes dilden
İner mi āsümāndan āh-ı āteş-bārı söyletsek
- 4 Cefā-yı bī-şümārından olur mı münfa'il zālīm
Eder da'vā-yı 'iffet zümre-i eşrārı söyletsek
- 5 Lisān-ı hāl ile takrır eder ahvāl-i Mansūr'ı
Derünī āşınāyı gösterür ger dārı söyletsek
- 6 Şeş-āgāze me'ālın ehl-i bezme etmeye tefhīm
Ne vardur muṭribā ruḥşat verüp şeş-tārı söyletsek
- 7 Taḥammül-kār iken hep cevri-lā-yuḥşāsına yāruñ
Yine eyler dili mücrim ger ol gaddārı söyletsek
- 8 Şemātet eyleyüp ıslık çalar erbāb-ı tezvīre
Şifāh-ı muhtelifle Vālī müsīkārı söyletsek

²⁰⁷ T₁ 27b, H 39b, B 59a, T₂ 50b, A 43a, M 33a.

2a Kanā'at-kārı: Kanā'at ehli H.

8b Şifāh-ı: Nigāh-ı H.

CCVIII²⁰⁸

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Egerçi nağme-veş evvel kopusda cān-fezā kopardıñ
Veli şanbürdan efzün her ağuşa sezā kopardıñ
- 2 Bilürem fenn-i şive zātuña mahşuş olur zırā
Zuhür-ı evvelüñden fitne-sāz u dilrübā kopardıñ
- 3 Dahı terbiyyenüñ te'siri yokdur ey gül-i hod-rū
Kaṭı bī-şerm açıldıñ gülsitanuñdan fenā kopardıñ
- 4 Ciger-hün u nemed-puş olduğunıñdan bellidür derdüñ
Ne ahüdan 'aceb ey nāfe-i müşk-i Hıṭā kopardıñ
- 5 Nümāyāndur hayālünñden der ol āfet baña Valı
Suhan-güyan içinden hoş-reviş nāzük-edā kopardıñ

CCIX²⁰⁹

Fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Bezm-i rindāna gelüp zevk u şafā arturduñ
Tab'-ı çalākümüze neşv ü nemā arturduñ
- 2 Bir zamān hāle-veş ağuş-ı murādumda idüñ
Şimdi günden güne meh gibi ziyā arturduñ
- 3 Şevk-ı ruhsāruñ ile bağçe-i 'alemde
Gülde süz-ı dil ü bülbülde nevā arturduñ
- 4 Meh-i Ken'an gibi nev-şu'le iken ruhsāruñ
Dem-be-dem Mısr-ı melaḥatde bahā arturduñ

²⁰⁸ T₁ 27a, H 39a, B 58b, T₂ 49b, A 42b, M 33a.

2b evvelüñden: evvelüñde H.

²⁰⁹ T₁ 29a, H 40b, B 61a, T₂ 52b, A 45a, M 34a.

5 Zerre-i luṭfuña nā'il olamazken Vālī
Ser-i kūyuñda nice ehl-i recā arturduñ

CCX²¹⁰

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Ğuşşadan hālī olur mı dili rencūrlaruñ
H'āb-ı rāhat mı girer çeşmine mehcūrlaruñ

2 Cevrine ḥasret-i bī-çāre-dil efzūn-terdür
Āba leb teşnelüğinden dahı mahmūrlaruñ

3 Bī-delīl rāh-rev āsā edemez kaṭ'-ı tarīk
Çüb-ı destini elinden alıcaḳ kūraruñ

4 Hep fūrū-māyelüğün setre sebebdür kaşdı
Bu kadar vaz'-ı girān etdüğü mağrūrlaruñ

5 Gösterür cevri ta'ayyüş nicedür zillet ile
Peştemāl ile ayak sildüğü nātūrlaruñ

6 Zāhīde gösterelüm meclis-i rindānı biraz
Nice bir medhin eder cennet ile hūrlaruñ

7 Vāliya gerçi ki Āmid'de sitem-ger çokdur
Azlemi Nūkheti'dür zulm ile meşhūrlaruñ

²¹⁰ T₁ 28a, H 40a, B 59b, T₂ 51a, A 43b, M 33b.

1a rencūrlaruñ: mehcūrlaruñ T₁, B.

1b mehcūrlaruñ: rencūrlaruñ T₁, B.

3: 4 A, T₁.

3a Bī-delīl: Bī-beled T₁, T₂, A.

4: 3 A, T₁.

CCXI²¹¹

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Çarh ser-geştesidür âfet-i ğaddarumuzuñ
 ‘Âlem âzürdesidür şüh-ı dil-âzarumuzuñ

2 Yârdan setr-i melâlet nice kâbil bilsek
 Tercemân-ı dil iken hâleti ruhsârumuzuñ

3 Men‘e kâdir mi olur şahne-i ğam etse murâd
 Duht-ı rez mahremidür rind-i kadeh-kârumuzuñ

4 Çeşm-i cânândur eden ğah tefahhuş yoksa
 Kim sorar hâl-i dil-i zârını bîmârumuzuñ

5 Her tenük-havşala añlar mı me‘alın Valı
 ‘Akl-ı kül vâlihîdür vâdi-i ğüftârumuzuñ

CCXII²¹²

Mefâ‘ilün / fe‘ilātün / mefâ‘ilün / fe‘ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

1 Karın-i dergeh-i cânâne bir zamân biz idük
 O âsitânede der-bân u dîde-bân biz idük

2 Degüldi pâ-zede ağyâra hâk-i dergâhı
 Mücerred ol büt-i nev-câha hem-zebân biz idük

3 Henüz bilmez iken resm-i ‘adl ü bî-dâdı
 Muhâtab-ı nîgeh-i çeşm-i bî-amân biz idük

4 Berî iken ser-i küyü zihâm-ı şıkletden
 Faķaķ hazîne-i ihsâna pâsbân biz idük

²¹¹ T₁ 29b, H 41a, B 61b, T₂ 53a, A 45b, M 34b.

1b âzürdesidür: aşüftesidür T₁, H, B.

²¹² T₁ 28b, H 40b, B 61a, T₂ 52b, A 44b, M 34a.

5 Zamān-ı devlet-i hüsünde nice demler idi
Na'ım-ı vaşl ile maḥsūd-ı ins ü cān biz idük

6 Degüldi lezzet-i icād-ı Cem dahı zāhir
Vüfur-ı zevk ile ser-şaff-ı mey-keşān biz idük

7 Eger tārīka bakılsaydı Vāliyā şimdi
Serir-i 'aşkda sultān-ı hükm-rān biz idük

CCXIII²¹³

Mef'ülü / mefā'ilü / mefā'ilü / fe'ülün
- - + / + - - + / + - - + / + - -

1 Yāruñ ki had ü zülf-i perişānını gördük
Şan bāğ-ı behiştüñ gül ü reyḥānını gördük

2 Merdūd-ı nazar ḥāk-nişin-i elem olmuş
Meyḥāne-i kibrüñ nice mestānını gördük

3 Süflilere 'ulviyyet edüp etme tefāhur
Çok bedr-i tamāmuñ dem-i noḡşānını gördük

4 Geh şākī vü geh rāzı ol āfetle geçindük
Geh cevriñi geh luḡf-ı firāvānını gördük

5 Dārāt u şükūhı dağılup şevketi gitmiş
Ma'müre-i nāzuñ nice sultānını gördük

6 Bir kimseye uymaz hele atvārı raḡībūñ
'Aşruñ katı çok gebr ü müselmānını gördük

7 Vāli'ye celā-yı vaṭan emr eylemiş ol şāh
Şiddetlü gelen nefsine fermānını gördük

²¹³ T₁ 27a, H 38b, B 58b, T₂ 50a, A 42b, M 33a.

5: T₂ -.

CCXIV²¹⁴

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Rukabā zümresini luṭf-ıla hoş-ḫāl etdüñ
 Çok fūrū-māyeleri şāhib-i iclāl etdüñ

2 Reşk-i Firdevs iken oldı ḫarāb-ı zulmüñ
 Taht-gāh-ı dili ceyš-i gama pā-māl etdüñ

3 'Ārifüñ terkin edüp zāhide olduñ hem-dem
 Taraf-ı Ḥakḫ'ı koyup raġbet-i Deccāl etdüñ

4 Kalmadı cāy-ı teḫi bir ser-i mü cismümde
 Keşret-i dāġ ile çün ḫur'a-i remmāl etdüñ

5 Koymadıñ kām ala seyr-i ḫad ü refṫaruñdan
 Nīm-nazrayla dil-i ḫastamı iġfāl etdüñ

6 Gül-i şad-berg-i ruḫuñ gösterüp alduñ ḫuşın
 'Aşık-ı şāf-derūna yine bir āl etdüñ

7 Der-kinār olmak için ḫāneñe gelmişdi o şūḫ
 Fursat el vermiş iken Vālī sen iḫmāl etdüñ

²¹⁴ T₁ 29a, H 42a, B 64a, A 44bh, M 36a.

CCXIV²¹⁵

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Çok da mağlûb-teri olması 'acַz u keselüñ
Dahlî var neşv ü nemâsında nihâl-i emelin

2 Bir kese gerçi ki ızhâra da cür'et edemem
Kâtı ser-geştesiyem bir şanem-i bî-bedelüñ

3 Zârar u nef'e ne kudret olacak i'dâda
Her kişi bulmadadur kendü cezâ-yı 'amelin

4 Kadeh-i zihn ne kadar eylese de setr-i küleh
Şâhid-i kavî-i fuzûlisidür evzâ'-ı kelüñ

5 Tünd-bâd-ı elem elbette perâkende eder
Bend-i şîrâze-i 'aşk etmeyen eczâ-yı dilüñ

6 Zâde-i tab'umuzüñ bizlere yokdur hayrı
Gurbete 'azmi muqarrer yine bu nev-gazelüñ

7 Aldı el birlük ile yârı elümden ağıyar
Vâkı'â çıkmaz imiş Vâlî şadâsı bir elüñ

²¹⁵ T₁ 28b, H 40a, B 60a, T₂ 51b, A 44a, M 33b.

4a Kadeh-i zihn: Ferah-ı re's H., Kadeh-i re's A, T₂.

6a yokdur hayrı: hayrı yokdur T₂.

7a ile: edüp T₁, H.

CCXVI²¹⁶

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Yıkma ey büt Sümnat-ı re' fetüñdür dil senüñ
 Bir kühen beytü'ş-şanem pür-şüretüñdür dil senüñ
- 2 Koyma ey çeşm-i vefā-düşmen tehi b'ismil-gehüñ
 Ğarka-i hün et maħall-i töhmetüñdür dil senüñ
- 3 Ey ğam istid'ā-yı teklif etme her şeb bunda ol
 Yok mezāhim hāne-i bī-minnetüñdür dil senüñ
- 4 Ey perı behcet-nigāh-ı şefkatüñdür şanma kim
 Hayret-ālūd-ı belā vü miħnetüñdür dil senüñ
- 5 Müstedām olsun bün-i ezħar-ı sineñ Vāliyā
 Tā ki sır-āb-ı sirişk-i ħasretüñdür dil senüñ

CCXVII²¹⁷

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 - - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Memnün-ı luḫf-ı çeşm-i 'aṭā-kāruñam senüñ
 Her laħza ğüne ğüne şerim-sārunam senüñ
- 2 Yok dest-büs ü zevk-ı kināruñda h'āhişüm
 Bī-müzd ü bī-vazıfe perestāruñam senüñ
- 3 Olmaz izāle şu'lesi tā zır-i hāke dek
 Rüşen-derün-ı tābiş-i ruhsāruñam senüñ
- 4 Şimdi degül taşavvuk-ı meylüm hırāmuñā
 Çoħdan esir-i şive-i refitāruñam senüñ

²¹⁶ T₁ 29b, H 41a, B 62a, T₂ 53b, A 46a, M 34b.

²¹⁷ T₁ 27b, H 42a, B 63a, T₂ 50a, A 45ah, M 35a.

1b laħza: demde A, H.

- 5 Oldum ikinci büse-i la'lüfde bî-şu'ür
Bî-hüş-ı zür-ı bāde-i tekrāruñam senüñ
- 6 Koymam düşe kesāda metā'-ı vişālüñi
Rağbet-fezā-yı germi-i bāzāruñam senüñ
- 7 Bir ğayrı cürümü bilemem mücib-i ğazab
Cürüm budur hemān ki senā-kāruñam senüñ
- 8 Bir kez o şūha söylemedüm Vali 'aciz ile
Ben de helāk-i ğamze-i ğaddāruñam senüñ

CCXVIII²¹⁸

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Māh olur mı hem-'ayār-ı sīm-endāmuñ senüñ
Şāfdur kırş-ı mihirden nuĸra-ı hāmuñ senüñ
- 2 Çeşm-i nā-mahrem işābet etmeden havf eylerem
İstemem āġuş-ı faşşı zeyn ede bāmuñ senüñ
- 3 İnbisātin görmedük 'ahdüñde bir üftādenüñ
Şād-kām olmaz gibi 'ālemde nā-kāmuñ senüñ
- 4 Hātır-ı mahzūnı ĸor mı bir nefes şād olmaġa
Bî-maħall āzār u cevri-i nā-be-hengāmuñ senüñ
- 5 Verdüġüñ sāġar meġer zehr-āb ile perverdedür
Mest-i lā-ya'ĸıl yatur sāĸı mey-āşāmuñ senüñ

8b ġaddāruñam: hūn-h'āruñam H.

²¹⁸ T₁ 28a, H 41b, B 63a, T₂ 49bh, A 43ah, M 35b.

2: 3 T₂.

3: 2 T₂.

6 Şanma te'sîr-i haş-ı nev-hız-i dilberdür göñül
Tiredür rüz-ı ezelden böyle eyyâmuñ senüñ

7 Gördüğüm her kâfire kâfir demem şimden gerü
Zahidâ gerçekse ger da'vâ-yı İslâm'uñ senüñ

8 Her zamân bir âfeti zîb-i kinâr etmekteşin
Hâlî kalmaz bir hümadan Vâliya dâmuñ senüñ

CCXIX²¹⁹

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Çok zevk verdi hâıra mektûbı dilberüñ
Olur lezîz şohbeti şüh-ı haş-âverüñ

2 Şüretten añlanur ne ise hâlet-i zamîr
Tebyîn eder me'âlini 'üvnâni defterüñ

3 Âbı dem olduğına ki rengin zühür eder
Ezhâr-ı nev-demidesi gülzâr-ı hançerüñ

4 Sermâye-i neşâ ile leb-rîz iken yine
Pîşânisi görölmedi bi-çin sâgaruñ

5 Büzürg serüñ belası da büzürg olur diyen
Bilmez gibi şafâsını tâc-ı mücevherüñ

6 Germ-ülfet-i mecâlis-i şâh u vezîr olur
Mu'tad-ı süziş olduğına kalbi micmerüñ

²¹⁹ T₁ 28a, H 42b, B 63b, A 46ah, M 35b.

- 7 Ezhāra gül tefākumın etmezdi aşīkar
 Qadri füzün-ter olmasa āl-i Peyem-ber'üñ
- 8 Resm-i kadımdür ki şorulmaz zamānede
 Devletlünüñ 'uyubı vü bīmārı efkaruñ
- 9 Vālī vefalı bir şehe kul eyle kendüñi
 Çekmek neden cefāsını böyle sitem-gerüñi

CCXX²²⁰

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Hıram-ı nāzın eden seyr o şüh şive-gerüñ
 Görür mi bir dahı hātırda guşşanuñ eşerin
- 2 Ne hişşe-yāb olacak nazra seyr-i la'linden
 Eder mi def'-i 'aşaş ābı çeşme-i güherüñ
- 3 Bahıl-i ehl-i kerem gibi çok tefāvüti var
 Dıraht-ı bī-semer ile nihāl-i bār-verüñ
- 4 Temāyül etmeye beñzer zamān-ı pırīde
 Derün-ı tīresini rüşen etseler fenerüñ
- 5 Görülmedük dahı bāzısi qalmamış Vālī
 Düşürse şa'beze-bāz-ı zamāne hoşqaların

8a zamānede: zamānda B.

8b efkaruñ: ahkaruñ H.

²²⁰ T₁ 37a, H 55a, B 84a, T₂ 63b, A 56ah.

1a, 2b, 3b, 4b mısralarında redif bütün nüshalarda ñ yerine n ile.

CCXXI²²¹

Fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Şüst-i rü vaktini bekler o meh-i şive-gerüñ
 Eylemiş mihr gül-âb ile pür ibriq-i zerîn

2 Göricek dilberi mestâne olur şevkından
 Dolaşur paları birbirine peyk-i nazaruñ

3 عسرو یسر ‘üñ yine fehvāsını te’yd eyler
 Biri birine refik olduğu nef’ ü zararüñ

4 Geceler zāhir olup rüzda nā-peydādur
 Şu‘ledür rüh-i hülülisi kim fenerüñ

5 Ne bilür rütbe-i nık ü bedi taşvır-āsā
 Kendü zātındaki yoqdur haberi bī-haberüñ

6 ‘Ulemā-zādelerüñ ekseri nā-ķabil olur
 Hayrı olmaz katı çok kimseye irs-i pederüñ

7 Hem-terāzū olamaz ehl-i neseble eclāf
 Bir midür ķadr u bahāsı güher ü bed-güherüñ

8 ‘İş-i ‘ālem biri birine menüñ olduğına
 Kāsesi ni‘met-i ğayr ile pür olur ķamerüñ

9 Ehline ‘arza çalış aķmışe-i güftarı
 Yine erbābı bilür taze metā‘uñ degerin

²²¹ T₁ 35a, H 54a, B 82b, T₂ 62a, A 54ah.

1a, 2b, 3b, 4b, 5b, 6b, 7b, 8b, 10b mısralarında redif bütün nüshalarda ñ yerine n ile.

3a “ Güçlük ve kolaylık “ 2 (Bakara) 185, 65 (Talāk) 7, 94 (İnşirāh) 5,6.

5a Görülmedük: Görünmedük T₂, T₁, B.

5b hoşķaların: mührelerin H.

6b Hayrı: Hayr B, H.

10 Hāme-veş şāh-ı nebāt elde dūrurken Vālī
Kim arar lezzet-i h'ābīdesini bī-şekerüñ

CCXXII²²²

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Derk ü temyīzine düşmez hele ferzānelerüñ
Reşk edüñ hālet-i mezmūmına dīvānelerüñ

2 'Aqla hayret getürür vesvese irās eyler
Ne me'ālī olacak bīhüde efsānelerüñ

3 Bī-ta'ab kesb ise ger nakd-i vişāli kaşduñ
Tabi' ol meyl-i tabi'isine cānānelerüñ

4 Ger behişt ise de ādemsüz olunmaz ārām
Şeref-i ins iledür rağbeti kaşānelerüñ

5 Şāhn-ı gülşende bulunmaz bu leţāfet Vālī
Başka bir hāleti var güşe-i meyhānelerüñ

CCXXIII²²³

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün
--+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Duht-ı 'ineb ki revnaqıdur encümenlerüñ
Mānend-i gül nümāyişidür hem çemenlerüñ

2 Meyl-i tabi'i olmasa da imtizāc olur
Hüsni vü şüh meşrebidür yine zenlerüñ

²²² T₁ 28b, H 40b, B 60b, T₂ 52a, A 44b, M 24a.

1b edüñ: ede T₁, T₂, B, A.

²²³ T₁ 30a, H 41b, B 62a, T₂ 53b, A 46a, M 34b.

3 Biñ piç ü t̄aba d̄üşmeye l̄azım çü p̄irehen
Bir şemmesi müyesser ola s̄im-tenlerüñ

4 Bir n̄im-çāk sine ile ol semen-beden
Dökdi leḫāfet-i ruhını yāsemenlerüñ

5 S̄im̄in-bütānı koçmaya bulmazdı dest-res
Bahtı müsā'id olmasa ger p̄irehenlerüñ

6 Nāz ile 'azm-i gülşen et ey serv-i nev-hurām
Pest eyle ḫadr-i rütbesini nārvenlerüñ

7 Fikrindeyüz bu merḫale-i sehm-nākde
Ser-menzil-i bakāya muḫaddem gidenlerüñ

8 Bu hešt-beyti etmeye āyince bir ḡazel
Vālī teveccüh eyledi himmet erenlerüñ

CCXXIV²²⁴

Fe'ilātün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 İntisābın göricek yāra bed-endişlerüñ
Dilde pāyānı mı var biḫüde teşvişlerüñ

2 Yoklar üftādelerin ḡāhī o çeşm-i pür-şür
Nemek-efşānluk eder zahmına dil-rişlerüñ

²²⁴ T₁ 27b, H 41b, B 62b, T₂ 49b, A 43ah, M 35a.

- 3 Bînde birin edemez 'aşıkā cāsūs-nigeh
Kaşdumuzda ruḳabā etdüġi teftiřlerüñ
- 4 Bādī-i rāyda māhiyyetin eyler zāhir
Ne ḳadar olsa da temkinleri bed-kıřlerüñ
- 5 Her gürüha taḳılup 'azm-i gülistān tā-key
Zıveri olma yeter böyle pes ü pıřlerüñ
- 6 Yine bîġānededür semt-i mürā'āt-ı huḳuḳ
Ca'ıdür 'arz-ı maḥabbetleri hep h^viřlerüñ
- 7 Vakr-ı kâzib şatan eclāf-ı tüvān-gerlerden
Vālī eñ aḥḳarı yegdür baña derviřlerüñ

CCXXV²²⁵

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Esāfil olmaġıla mükremi zamānemüzüñ
Rezālet ile geçer her demi zamānemüzüñ
- 2 Mezāk-ı 'āleme gelmezdi ihtilāl u fesād
Bilinse lezzet-i şehd ü semî zamānemüzüñ
- 3 Ne ḳabil eylemek icrā-yı hükm-i rāḥat-ı cān
Elemle tev'em iken 'ālemi zamānemüzüñ
- 4 Edānî semtinedür yine ekşer-i meyli
'Azîz ise ne ḳadar dirhemi zamānemüzüñ

7a eclāf-ı: aḥlāf-ı T₁.

²²⁵ T₁ 27b, H 39b, B 59b, T₂ 51b, A 43b, M 33a.

- 5 Ne feyz-yâb olacak güft ü gūy-ı fāsidden
Olursa rāhat olur ebkemi zamānemüzüñ
- 6 Berāy-ı tecrübe ızhār-ı sırra cūr'et yok
Mūsāvī mahrem ü nā-māhremi zamānemüzüñ
- 7 'Adüvv izālesi irās-ı şādī etmez mi
Sürūra bādī iken mātemi zamānemüzüñ
- 8 Ğarīb mes'eledür baḥs-i 'ālem-i vaḥdet
Bu remzi keşf edemez a'lemi zamānemüzüñ
- 9 Meḳādir olmaz idi böyle pest ü kem Vālī
Şorulsa rütbe-i pīş ü kemi zamānemüzüñ

CCXXVI²²⁶

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Kesrine çäre mi var ḥāṭır-ı işkestemüzüñ
Dem-be-dem renci füzün olmadadır ḥastamuzuñ
- 2 Perveriş bulmuş iken gülbüni ḥün-ı dilden
Almaduḳ şemmesini ḡonca-i nev-restemüzüñ
- 3 Etme ey münkir-i erbāb-ı ḥaḳıḳat inkār
Şofıra te'sirine baḳ nāle-i āhestemüzüñ
- 4 Mālik-i genc firāvān ise de ehl-i ḥased
Yine ḥasret-keşidür ni'met-i peyvestemüzüñ
- 5 Güş eder var mı 'aceb ḳahḳaha-i şādīsin
Bu muşbet-kedede Vālī-i leb-bestemüzüñ

²²⁶ T₁ 28b,H 40a,B 60b, T₂ 52a, A 44b, M 33b.

3a ḥaḳıḳat: ḥaḳāyık H.

HARFÜ'L-LÂM

CCXXVII²²⁷

Mef'ülü / mefā'ılı / mefā'ılı / fe'ülün
 --+ / +--+/ +--+/ +--

- 1 Ma'müre-i hestide ne gördüfise 'adem bil
Her neşve kıyās eyledüğüñ mäye-i ğam bil
- 2 Çok rind-i harābāta serīr-i hikem olmuş
Kim tahtasını mey-kedenüñ mesned-i Cem bil
- 3 Zann etme fakat zu' ola mihr ü meh-i mahşüş
Her bir şerer-i müfrezi envār-ı kadem bil
- 4 Ğaflet mi olur hurd ü büzürgüñde hevānuñ
Bir mür ise de düşmen eger şīr-i ecem bil
- 5 İhsānı ger olmazsa da memnün da etmez
Haqqūñda olan şaḥ-ı aḥıbbāyı kerem bil
- 6 Tengī vü ferāhı ne gelür semt-i kazādan
Cān ile kabūl eyle de envā'-ı ni'am bil
- 7 Sen kendi kuşuruñ arada eyleme teşnī'
Rindānuñ eñ ednāsını Cemşīd-şiyem bil
- 8 Ğāhice hasıs eylese de zayfını iḥ'am
Eufes ise de ni'metini derd-i şikem bil
- 9 Hengām-ı humārındadur āşarı nümāyān
Peymāne-i şahbāyı hemān kāse-i sem bil
- 10 Vaḳti ile hem dosta vü hem düşmene lāzım
Vālī şu'arā kilkini şemşīr-i direm bil

²²⁷ T₁ 32a, H 45b, B 70a, A 49ah, M 38b.

1b neş'e: neşve T₁.

2b mesned-i: sāye-i H.

4a hevānuñ: hevāmuñ H.

5a olmazsa da: olmaz ise B, H.

6b ni'am: kerem A.

CCXXVIII²²⁸

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Ger pāk olursa çirk-i hevesden hārīm-i dil
 Olur 'arūs-ı devlet-i bākī muķīm-i dil
- 2 Bī-ķadr eder lezā'iz-i esmār-ı cenneti
 Olsa çeşide lezzet-i nāz ü na'im-i dil
- 3 Yokdur nigāh-ı rağbeti kālā-yı 'āleme
 İnķār olur mı haşlet-i ṭab'-ı kerīm-i dil
- 4 Şimdi bozıldı bī-der ü bām oldı cev̄r ile
 Böyle degüldi mebnī-i vāz'-ı ķadīm-i dil
- 5 Olmaz emīn bu dār-ı meḥāfetde Vāliya
 Kaṭ' olmaduķça gayrıdan ümmīd ü bīm-i dil

CCXXIX²²⁹

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

- 1 Maḥall-i pertev-i dīdār olunca mesken-i dil
 Açıldı süy-ı behişt-i Berīn'e revzen-i dil
- 2 Bahār-ı nīm-tebessümle tazelendi yine
 Açıldı gonca-i ne'şküfte-gān-ı gülşen-i dil
- 3 Bulur mı bir nefes ārām-ı cān semender-veş
 Firāz-ı şu'le-i gam olmasa nişīmen-i dil

²²⁸ T₁ 32b, H 44b, B 67b, T₂ 57a, A 49b, M 37a.

2a Bī-ķadr: Bī-ķayd B.

2b çeşide: çeşitde B.

4b mebnī-i: ma'nī-i T₁.

²²⁹ T₁ 31a, H 44a, B 66a, T₂ 55b, A 48a, M 36b.

4 Olurdı mu‘ciz-i ebkār-ı ma‘nī-i tāze
Televvüs etmese levş-i kederle dāmen-i dil

5 Hazer hıyānet ile eyleme nazār Vālī
Vedī‘a-gāh-ı Hudā’dur ezelde mahzen-i dil

CCXXX²³⁰

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Hücüm-ı ye’s ile pür-iztırāb-ı derd ü gamdur dil
O gīsular gibi ser-tā-ķadem pür-piç ü hamdur dil

2 Döker biñ āh ile eşkin yolunda ey hayāl-i dost
Eder mebzül naķdın pāyuña şahib-keremdür dil

3 Olur her ķatresi def‘-i gam-ı şad-sāleye bā‘iş
O şahbādan ki her dem neş‘e-endüz-ı elemdür dil

4 Delil edüp hayāl-i dilrübāyı kārban-ı gam
Tāvāfın eksük etmez rüz u şeb beytü‘l-ķaremdür dil

5 ‘Aceb mi olsa Vālī miñnet-i dünyādan āzāde
Gulām-ı sakı-i gül-ruh mürīd-i cam-ı Cem’dür dil

CCCI²³¹

Fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilün
++ -- / ++ -- / ++ -- / ++ -

1 Etmiş ol şuhı Hudā şahib-i ahlak-ı cemil
Rū-nümā āyine-i ķehrede āsar-ı Celil

²³⁰ T₁ 31b, H 44a, B 66b, T₂ 56a, A 48b, M 37a.

²³¹ T₁ 30a, H 46a, B 68a, A 49bh, M 37b.

2 Görse hüsün o melek-rüyüñ eger bî-şübhe
Eder uknümına râbî' anı ehl-i İncil

3 Ruḥşat-ı buse de verse lebi bî-fâ'idedür
Hiç kâbil mi k'ola pâre-i ahker taḫbîl

4 Eger erbâbına da söylesek icmâlidür
Her tenük-ḫavşalaya râz-ı dil olmaz tafşîl

5 Müzî ızrârımı cidd etse de terk eyleyemez
Olmaz ibrâm ile ahlâk-ı cibilli tebdîl

6 İki çeşmümden akan seyl-i sirişk-i hünin
Birisidür Kızılıрмаḫ birisi rüd-ı Nîl

7 O mihir-çehreye ragbet mi kalur bî-pervâ
Hâne hâne geze çün mâh-ı serî'ü't-taḫvîl

8 Çok da reşk etme fûrû-mâyelerüñ rif'atine
Yerdedür her ne kadar dûşa da çıksa zenbîl

9 Rûm dilberlerine şâhluḫ eyler güyâ
O püser kim sere şardukça muṭallâ mendîl

10 Vâlî ol âfete Ḥaḫ başḫa tecellâ etmiş
Ḳat ḫat esbâb-ı hüsün olmada her ân tekmîl

CCXXXII²³²

Mef'ülü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Her ne gelürse eyleme red dil-küşâde ol
Hükm-i ḫazâya olma muḫâlif rızâda ol

3b k'ola: ola B, H.

²³² T₁ 30a, H 43a, B 65a, T₂ 54a, A 46b, M 36a.

- 2 Terk et nizā'-ı lafzîyi ma'nâdan al haber
Geh Bâyezîd-i vakt ü gehi Kâdı-zâde ol
- 3 La'net nifâk-pişelerüñ ihtilâta
Geldükçe elden eyle hazer inzivâda ol
- 4 Ebnâ-yı cinse vakte göre eyle imtizâc
Ne şafha-i münakkaş ü ne levh-i şâde ol
- 5 Bağ-ı fenâda gonca-i taşvîr-veş geçin
Ne fikr-i berg-rîzî ne kayd-ı nemâda ol
- 6 Def' eyle fikr-i bûd ü ne-bûd-ı zamâneyi
Ferş-i harîm-i mey-kedeye rû-nihâde ol
- 7 Encâma erdi bezm-i fenânuñ da 'işreti
Şimden gerü tedârük-i 'azm-i bakâda ol
- 8 Bakma zebân-dırâzî-i a'dâya Vâliyâ
N'eylerseñ eyle hâk-i reh-i dilrübâda ol

CCXXXIII²³³

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Gâhî 'itâb-ı gamze-i hübâna kâni' ol
Gâhî nigâh-ı nerkis-i mestâna kâni' ol
- 2 Etme neşâî ü 'işî temennâ zamânedden
Ya'ķub-veş bu külbe-i ahzâna kâni' ol
- 3 Her şu'le-hüyufî olma taleb-kâr-ı sūzişi
Pervâne-vâr o şem'-i şebistâna kâni' ol

²³³ T₁ 32a,H 44b, B 67a,T₂ 56a,A 49a. M 37a.

4 Olmaz bu gülsitanda saña ʔarab naʃı̄b
Ey ‘andelı̄b nāle vü efgāna ʔāni‘ ol

5 Ümmı̄d-i bezm-i vuʃlatı̄ terk eyle Vāliyā
Fıkr-i nigār ü gūʃe-i hicrāna ʔāni‘ ol

CCXXXIV²³⁴

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün
+--- / +--- / +--- / +---

1 Gehı̄ müjgān-ı hūn-efʃān ü geh zūlf-i perıʃān ol
Ĝarāz ser-fitne-i ehl-i dil ü aʃūb-ı devrān ol

2 Sipıhrūnı̄ devr-i māh u āfitābından halāʃ eyle
Hemān bir gūn muqāddem ‘āleme hurʃı̄d-i tābān ol

3 Halāʃ etmek dilerseñ dest-i hicrāndan girı̄bānı
O ʃāh-ı kiʃver-i hūsnūñ düʃüp pāyına dāmān ol

4 Cihānda hātır-ı ʃād u leb-i pūr-hānde isterseñ
Hemıʃe sāĝar-ı ʃahbā gibi hem-bezm-i rindān ol

5 İʃıtdüm leʃker-i ĝam her ʔarafdan cüst ü cū eyler
Bir iki gūn varup meyhāneye ey Vālı̄ pinhān ol

CCXXXV²³⁵

Fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Rāstı̄ meʃreb-i aĝyārdan olmaz me‘mül
İstı̄kāmet revıʃ-i mārđan olmaz me‘mül

5b hicrāna: dāmāna T₂.

²³⁴ T₁ 31b, H 44a, B 67a, T₂ 56b, A 48b, M 37a.

5a leʃker-i ĝam her ʔarafdan: her ʔarafdan leʃker-i ĝam H.

²³⁵ T₁ 32a, H 44b, B 67b, T₂ 56b, A 49a, M 37b.

- 2 Her kişi hāşiyet-i zātını icrā eyler
Kaşd-ı zıd zümre-i ahyārdan olmaz me'mül
- 3 Güş edüp gördüğüñ esrārı hemān ketme çalış
Keşf-i sır sīne-i ebrārdan olmaz me'mül
- 4 Ğam-ı dünyā dili şebden de velī tār eyler
Şafvet ayīne-i jengārdan olmaz me'mül
- 5 Şayd-ı āhū-yı emel dām-ı nigehle olmaz
Bend-i pā rişte-i enzārdan olmaz me'mül
- 6 Her ğabī-meşrebi ālüfte şanup açılma
Şuḥluk şüret-i divārdan olmaz me'mül
- 7 Çok da ey hām-ı tama' germ-temennā olma
Etdüğüñ tül-i emel yārdan olmaz me'mül
- 8 Her gören bister-i ğamda dil-i mecrūhumı der
'Āfiyet bir de bu bīmārdan olmaz me'mül
- 9 Ne kadar görse cefāsın yine rü-gerdānluk
Vālī-i zār u dil-efgārdan olmaz me'mül

CCXXXVI²³⁶

Mef'ülü / fā'ilätü / mefa'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ger vālih olmasa o ruh-ı táb-dāra gül
Etmezdi böyle cāmesini pāre pāre gül
- 2 Lāyıķ mıdur ki şāhed-i bāzār iken ede
Da'vā-yı tesviyet o büt-i şerm-sāra gül
- 3 Eyyām-ı gülde bī-ḥired olsa 'aceb midür
Sermāye-i cünün degül mi hezāra gül

2a icrā eyler: eyler icrā T₂.

9a cefāsın: eziyyet T₁, T₂, B.

²³⁶ T₁ 30b, H 45a, B 68b, T₂ 55ah, A 47ah, M 38a.

- 4 Mañşür gibi zirve-i dâr oldu menzili
Mā-fi'z-zamīrin etmek ile aşikāre gül
- 5 Şāh-ı bahāra müntesib olmağla buldı fer
Şaldı şükūh u tañtanasın her diyāra gül
- 6 Mā-dūnı gördi cümle-i ezhārı nāz ile
Çekdi serīr-i hūsnede kendin vaķāra gül
- 7 Sicn-i 'ademden olmağla bā'is rehāsına
Çok intizār çekdi kudūm-i bahāra gül
- 8 Vālī kabāsın eyledi sad-çāk dest-res
Etmekle bir nezāre o rengīn 'izāra gül

CCXXXVII²³⁷

Mef'ulü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Vaḫşī ğazāl ārzū-yı ins-āşinā degül
Mīr'at-ı baht şüret-i h'āhiş-nümā degül
- 2 Eksük degül çerāğı yanar rüz u şeb müdām
Aşlında Sūmnāt-ı derūn bī-ziyā degül
- 3 Farzā fütāde-i rehūñ olmuş ten-i 'alīl
Pā-māl-i tevsen-i sitem etmek revā degül
- 4 Zāhid mezāk-ı nūş-ı lebūñden ne añlasun
Her murğ-ı sifle tuḫ-i sükker-ğıdā degül

²³⁷ B 69ah, A 47bh, M 38b.

- 5 Şehden kerem ümîd olunurken gedälara
Cânânenen tevaḳḳu‘-ı vuşlat ḥaṭâ degül
- 6 Şarḫ-ı ‘aḫâ odur ki ola şarf-ı maşrafı
Nâ-müstehaḳḳa bezl ü süfâhet sehâ degül
- 7 Vâlî bütân-ı ‘aşra kıyâs etme yârufı
Her şüh böyle mâye-i şerm ü ḥayâ degül

CCXXXVIII²³⁸

Mefâ‘ilün / fe‘ilatün / mefâ‘ilün / fe‘ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Kimüñ ki nakş-ı hevesden derümü sâde degül
Der-i şafâ aña bir vech ile küşâde degül
- 2 Güzâr-ı ‘ömr-i girân-mâyeyi ğanîmet bil
Namâz-ı ‘îd gibi ḳâbil-i i‘âde degül
- 3 Serümde mesti-i şür-ı dü-çeşm-i dilberdür
Egerçi neş’edür ammâ ki keyf-i bâde degül
- 4 Şabâḫ-ı maḫşere dek vaḳf-ı derd-i dağ olsun
Anuñ ki güş ü dili ḫalkâ-i rızâda degül
- 5 O mâḫ-pâre ile ḫâlümüz n’olur bilmem
Vişâli va‘dine hergiz ḳarâr-dâde degül
- 6 Netîce maḳşad-ı gül-çîn-i nahl-i nâz olmak
Şeb-i vişâlde dahı hırş-ı dil ziyâde degül
- 7 Felekde kevkeb-i iḳbâl Vâliyâ şimdi
Nümüd-ı şu‘le-i âhum gibi ziyâda degül

²³⁸ T₁ 30b, H 43b, B 65b, T₂ 55a, M 36b.

3b neş’edür: neşvedür T₁.

5a ḫâlümüz: ḫâl-i dil H.

CCXXXIX²³⁹

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 +- - - / +- - - / +- - - / +- -

- 1 Yarı gördükde gamum şerh-i beyân elde degül
N'ışleyem derd ile ızhâr ü figân elde degül
- 2 Çokdan eylerdi fedâ bezm-i vişâle 'aşık
N'ışlesün kudret-i naqd-i dil ü cān elde degül
- 3 Şavb-ı maqşûda 'azîmet nice kâbil bilsem
Tevsen-i derde süvâram ki 'inân elde degül
- 4 Edemez kat' -ı ta'alluq dehen-i nâzükden
İhtiyâr-ı dil-i bî-nâm u nişân elde degül
- 5 Nice mestür kalur neş'e-i la'lüñ dilde
Hâlet-i keyf-i mey-i sırr ü nihân elde degül
- 6 Çeşm-i mestânesi kalmış sitem-âraluqda
Şimdi evvelki gibi tiğ ü sinân elde degül
- 7 Şîr eder gürbeyi hâşiyet-i keyfiyyet-i mey
Na'ra-i bihüde-i bade-keşân elde degül
- 8 Ezelî kısmetümüz böyle bölünmiş Vâlî
Zür ile def'-i küdürâf-ı zamân elde degül

²³⁹ T₁ 30b, H 43a, B 65a, T₂ 54b, A 47a, M 36a.

5b neş'e-i: teşne-i T₁.

6a -âraluqda: -âraluqdan H, T₂.

8b zamân: cihân T₂.

CCXXXIX²⁴⁰

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Hep isti'aredür bu fezāyiş bizüm degül
Mānend-i meh terakķı vü gāhiş bizüm degül
- 2 Bizler maħall-i 'aks-i nuķuş-ı tekevünüz
Zāhir olan taħarrük ü cünbiş bizüm degül
- 3 Emr iledür zuhūra çıkan fi'l ü kārumuz
Dahl etme ħüb ü ziştümüze iş bizüm degül
- 4 Bizler derünī 'abd-ı senā-kār-ı kādriyüz
Semt-i mürayı-yāne sitāyiş bizüm degül
- 5 Vefķ-i merāmu üzre gerek edelüm kabül
Farzā ki ihtiyār ile ħ'āhiş bizüm degül
- 6 Bī-berg ü bār-ı nahl-i kühen-sāle dönmişüz
Şimden gerü ümid-i nümāyiş bizüm degül
- 7 Senden gerek şikeste-dilāna mülāfat
Ey nür-ı nazra resm-i nüvāziş bizüm degül
- 8 Ğayruñ bile tezekkürini Vālī sevmeyüz
Bezm-i edebde da'vi-i dāniş bizüm degül

²⁴⁰ T₁ 30b, H 43b, B 66a, T₂ 55a, A 47b, M 36b.

4: 6 T₂, A, H.

5: 4 H, T₂, A.

6: 5 H, T₂, A.

CCXLI²⁴¹

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'rlü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Kesb-i neşat vuşlat ü firkatde bir degül
 Rāhat vücūda mesken ü ğurbetde bir degül
- 2 Tağyir eder mezāk-ı dili ihtilat-ı halk
 Zevk-ı derün kesret ü vahdetde bir degül
- 3 Her nahilde şükufe vü ber başka başkadur
 Her sāde-rū nezāket ü fıtratda bir degül
- 4 Her kevkebūñ tabı'atı bir güne hüküm eder
 Her bir vücūd sıklet ü hıffetde bir degül
- 5 Olmaz müsāvī enmele-i penç Vāliya
 Efrād-ı nās rütbe vü 'izzetde bir degül

CCXLII²⁴²

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
 -+-- / -+-- / -+-- / -+-

- 1 Hem ser-ā-ser pür-şuver deyr-i mu'azzamdur göñül
 Hem maṭāf-ı ḳudsiyān beyt-i mükerrermdür göñül
- 2 Çekme zaḫmet ey raşad-kār-ı emel teshirine
 Fethi nā-mümkin olan genc-i muṭalsamdur göñül
- 3 Havz ile girmez ele pür-dürr-i 'irfān ise de
 Kimse ermez ğavrına bī-ḳa'r ü bün yemdür göñül

²⁴¹ T₁ 31b, H 44a, B 66b, T₂ 55b, A 48a, M 37a.

3b fıtratda: nefretde H.

²⁴² T₁ 31b, H 45b, B 69b, A 48bh, M 38b.

4 Biñ esāmīyle müsem mā olmuş ateş-hānedür
Çok lisān-ı köhneden lafz-ı mütercemdür göñül

5 İçdügi zehr-ābe-i ğam tu‘mesi derd ü elem
Yine bu hāletle da‘im şād u hurremdür göñül

6 Kaṭ‘ olunmaz āb-ı şāf-ı menba‘-ı endişesi
Vāridāt-ı feyz ile her lahza mülhemdür göñül

7 İhtilāṭ-ı şoḥbet-i süfliden istinkāf edüp
Bezm-i hāşü‘l- hāş-ı kudsā yar-ı mahremdür göñül

8 Kaşd edince der-vaṭan aḳṭār-ı arzı geşt eder
Münzevidür zāhirā seyyār-ı ‘ālemdür göñül

9 Gülşen-i me‘vāya nāzır Vāliyā revzenleri
Ṭurfe drvān-hāne-i sulṭān-ı a‘zamdur göñül

CCXLIII²⁴³

Fā‘ilatün / fā‘ilatün / fā‘ilatün / fā‘ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Cevher-i esrār-ı reng-ā-rengē mahzendür göñül
Nuḳra-i hāliş-‘ayār-ı ma‘den-i tendür göñül

2 Bir tecellī-zārdur kim hālī kalmaz cilveden
Ġıbṭa-fermā-yı hevā-yı deşt-i Eymen’dür göñül

3 Her tenük-zarfa beyān u keşfe istinkāf eder
Bir ‘aceb sevdā ile leb-rız-i şivendür göñül

²⁴³ T₁ 31a, H 45a, B 68b, A 47bh M 38a.

2: 4 H, A.

2a -zār kim: -zārdur A.

3: 2 H, A.

- 4 Rüz u şeb itfâ olunmaz şu'le-i zâtiyyesi
Sümnât-ı cisme bir kandil-i rüşendür gönül
- 5 Da'imâ ihraz eder zeyl-i kabâ-yı behcetın
Levs-gâh-ı dehrden ber-çide-dâmendür gönül
- 6 Şart-ı isti'dâd arar mâhiyyetin ızhâr eder
Kimisine reh-nümâ kimine reh-zendür gönül
- 7 Tâ-be-mahşer tişe-i efkâr olursa kâr-ger
Cevheri bulmaz halel bir turfe ma'dendür gönül
- 8 Vâliyâ bigâne-i esrâra olmaz pâ-zede
Dâver-i iklim-i ma'nâya nişimendür gönül

CCXLIV²⁴⁴

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ey hoş o dem ki 'aşka giriftâr idüñ gönül
Fitrak-bend-i gamze-i Tatar idüñ gönül
- 2 Tül ü dirâz oldı o günler ki şevkle
Nev-'andelib bir gül-i bi-hâr idüñ gönül
- 3 Şad-levhaş Allâh ol deme kim farç-ı zevk ile
Bir şehriyâr-ı hüsne perestâr idüñ gönül
- 4 N'olduñ ki hep telâtum u emvâcuñ oldı mahv
Bir cüş-ı 'aşk-ı kulzüm-i zehhâr idüñ gönül

5: 8 H, A.

6: 4 H, A.

7: 6 H, A.

²⁴⁴ T₁ 31a, H 45b, B 69a, A 48ah, M 38a.

2a zevkle: şevkle B, T₁.

3a zevk: şevk H.

4: 5 H, A.

- 5 Şimdi bu ictināb neden cām-ı bādeden
Sen hod aşıl-da rind-i güneh-kār idüñ göñül
- 6 Ben dūr-ı gerd-i dergeh-i cānān iken dahı
Sen ķurb-gehde maħrem-i esrār idüñ göñül
- 7 Düşmek niçün bu mertebe hāk-i ma‘āşīye
Ma‘dūd-ı silk-i sübħatü’l-ebrār idüñ göñül
- 8 Gerçi hevāyī-meşreb idüñ bī-vefā idüñ
Ben zāra lik mūnis ü ğam-h‘ār idüñ göñül
- 9 Vālī gibi sükūnuña bā‘iş herem midür
Zātuñda tāze-ğuy ü hoş-eş‘ār idüñ göñül

ĤARFÜ’L-MĪM

CCXLV²⁴⁵

Mef‘ulü / fā‘ilätü / mefa‘ilü / fā‘ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Bakmazsa ‘arz-ı hāl-i dile dilrübā ne ğam
Taħşil olunmaz ise eger müdde‘ā ne ğam
- 2 Ĥaşıyyet-i zamāneyi ķaħt-ı vefā ile
Bīgāne ħavırın eyler imiş āşinā ne ğam
- 3 Her ķadr-i ĥaķķ-ı nān ü nemek-nā-şināsdan
Güş eylesek de ger suħan-ı nā-revā ne ğam
- 4 Birdür yanumda derd ü keder olmuş olmamış
Var iken elde cām u mey-i dil-güşā ne ğam

7: 6 H, A.

9b tāze-ğuy ü: tāze-ğü vü H.

²⁴⁵ T₁ 33b, H 47b, B 71b, T₂ 59a, A 51b, M 40a.

2a zamāneyi: zamānemi H, T₁.

5 Besdür hayāl-i şūhı ile ihtilātumuz
Olmazsa gāh gāh o perī rū-nümā ne ğam

6 Lā-büd bulur belāsını şabr ile Vāliyā
Bilmezse qadr-ı ni‘meti her nā-sezā ne ğam

CCXLVI²⁴⁶

Mefā‘ılün / mefā‘ılün / mefā‘ılün / mefā‘ılün
+--- / +--- / +--- / +---

1 Ne mümkin tengnā-yı tende hātır olmamak bī-ğam
Olur mı hāne-i ye’s içre hurrem şāhib-i mātem

2 Oñulmaz dāğ-zār-ı sīne-i cān eşk-i çeşmümle
Müfid-i zahm-ı nāsür-ı gül olmaz merhem-i şebnem

3 Egerçi gösterişde biri seng ü birisi zerdür
Yine māhiyyeten birdür bakılsa faşş ile hātem

4 Gider naqş-ı heves za‘f-ı heremle rüy-ı hātırdan
Mürür-ı ezmineyle zā’il olur sikke-i dirhem

5 Tefāvüt üzredür ahvāl-i dünyā-yı zamān yek-ser
Kimi ğam-ġın kimi şādān kimi ahqar kimi ekrem

6 Muşibet-kāra gelmez tesliyet seyr ü temāşādan
Görünür çeşmine gülzār-ı ‘ālem hep gül-i mātem

7 Ne güne haṭṭ u haddüñ zevkın idrāk eylesün nādān
Olur mı nūkhet-i reyḥān ü gülden behre-ver ahşem

²⁴⁶ T₁ 32b, H 46b, B 74a, T₂ 58a, A 50a, M 41a.

1a tende: dilde T₂.

2a çeşmümle: çeşm ile T₁, H.

5a dünyā-yı: ebnā-yı T₂.

7a zevkın idrāk: zevkını derk T₂.

8 Ser-i şāh-ı gül-i ma'nada bir nazük-terenümdür
Hezār-ı hāme-i rengin-şafiri eyleme ebkem

9 Zerār-i suhan olmazdı peydā olmasa Vālī
Eger tab'-ı hayālün biri Havvā birisi Ādem

CCXLVII²⁴⁷

Mefā'iün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Kemāl-i hasret-i vaşl ile nā-tüvān-ı ğamam
Gelü-yı ney gibi pür-nāle vü figān-ı ğamam

2 Mişāl-i çağz olamaz meskenüm bu deyr-i harāb
Bülend-mertebe pervāz-ı āşiyān-ı ğamam

3 Hayāl-i işret ile olmam āşinā hergiz
Hemīşe gūşe-i firqatde hem-zebān-ı ğamam

4 Tarıķ-ı aşķda mānend-i Kays-ı rüsvayī
Müdām vādī-i miḥnetde kām-rān-ı ğamam

5 Tavāf-ı küyına yok şimdi Vāliyā kudret
Kemāl-i hasret-i vaşl ile nā-tüvān-ı ğamam

²⁴⁷ T₁ 33a, H 47a, B 71a, T₂ 58b, A 51a, M 39b.

3b hem-zebān-ı: kām-rān-ı T₂.

4b miḥnetde kām-rān-ı ğamam: hasretde hem-zebān-ı ğamam T₂.

CCXLVIII²⁴⁸

Mefā' iün / fe'ilatün / mefā' ilün / fe' ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Figān ki küşte-i tığ-ı 'itāb-ı hūbānam
 Mekīn-i ser-be-girībān-ı künc-i hırmānam
- 2 Figān ki gerdişi maqşudum üzre olmadı hiç
 Şabāh-ı maşşere dek şekve-riz-i devrānam
- 3 Figān ki cismümi etdüm bu rehde hāk henüz
 Netice-i eşer-i harf-i 'aşkı nādānam
- 4 O şüh her gece bī-zevk olur figānumdan
 'İtāb-kerde-i tab'-ı laţif-i cānānam
- 5 Ğarık-ı hayret olup şeş-cihātdan Vālī
 Tamām mest-i mey-i 'aşk kıble-gerdānam

CCXLIX²⁴⁹

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā' ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ğuşşaya bigāneyem mestāne olsam olmasam
 Şād-kāmam sākin-i meyhāne olsam olmasam
- 2 Maḥv-ı zāt etsem de gitmez dildeki naqş-ı ümīd
 Mālik-i gencīneyem vīrāne olsam olmasam
- 3 Mukteżā-yı meşrebümdür kimseye keşf eylemem
 Ol perīye maḥrem ü bigāne olsam olmasam
- 4 Hüzün ü şādī hep müsāvidür dil-i derd-ülfete
 Bī-ḥuzūram yār ile hem-hāne olsam olmasam

²⁴⁸ T₁ 54b, H 48b, B 73b, T₂ 61b, A 53a, M 40b.

4b cānānam: hūbānam A.

5a olup: olur T₁.

²⁴⁹ T₁ 34a, H 48a, B 72b, T₂ 60b, A 52b, M 40a.

- 5 Lahza lahza süzişüm hadden füzün olmağdadur
Şu'le-i ruhsârına pervâne olsam olmasam
- 6 Mest ü medhüşam mey-i hayretle idrâk edemem
Rûz u şeb hem-şoşbet-i cânâne olsam olmasam
- 7 İztrârî difiledür Vâlî rakîb-i jajhâ
Gördüğümde râğîb-ı efsâne olsam olmasam

CCXLX²⁵⁰

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Ben kim bu köhne mey-kedenüñ mest-i cāmıyam
Şahbâ-yı sâgar-ı sitemüñ telh-kāmıyam
- 2 Yokdur tabî'atında'adüvv ile intikâm
Her çend mâh-ı nev gibi şemşîr-i sāmıyam
- 3 Zâhid egerçi hâk-nihâdam sebû gibi
Deyr-i mugânda gör ki ne 'âlî-mağāmıyam
- 4 Hergiz felek pür etmedi cām-ı murādumı
Guyâ bilür ki münkir-i 'îş-i tamāmıyam
- 5 Cânâ hâzer ki âh-ı eşer-ımtizâc ile
Dâ'im kemân-ı dest-i kazânüñ sihāmıyam
- 6 Vâlî vazîfesi başta hep zehr-i guşşadur
Dehrüñ egerçi şâ'ir-i şîrîn-keleāmıyam

7b râğîb-ı: talib-i T₂.

²⁵⁰ T₁ 34a, H 48a, B 72b, T₂ 60a, A 52a, M 40a.

1a cāmıyam: hāmıyam H, B.

CCLI²⁵¹

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 +- - - / +- - - / +- - - / +- -

- 1 **H**aşyetümden saña ızhâr-ı şikâyet edemem
 'Arza ahvâl-i dil-i zârı cesâret edemem
- 2 Dest-res ehven iken mâ-ğaşal-ı dünyâya
 Lık âb-ı ruhum itlâf u izâ'at edemem
- 3 **H**în-i hilkatde baña tev'em olan ma'nâdur
 İhtiyârumla ğam-ı 'aşkı ferâğat edemem
- 4 **H**'âh nâ-h'âh aluram ğâhice gül-büselerin
 Sâde nazrayla o ruhsâra kanâ'at edemem
- 5 Zâhidâ 'arz-ı tefâ eyleme kim yârı degül
 Düzd-i maşlûbı bile saña emânet edemem
- 6 **H**aşm-ı cânım ise de rikkat-i şab'umdandır
 Hazz edüp vaqt-i belâsında şemâtet edemem
- 7 Kemer-i ğayreti etsem ne kadar bend-i miyân
 Vâlî gönlümce o fettânı şiyânet edemem

²⁵¹ T₁ 33b, H 49b, B 74b, T₂ 60b, A 53ah, M 41a.

3b: 4b T₁.

4: B -.

CCLII²⁵²

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Cibillî olmasa ‘âlemde ger mihr-âşinâ şebnem
‘Urûc etmezdi çarh-ı çarûmi bî-dest ü pâ şebnem
- 2 Aşılđa şâf-tînet pâk-meşreb olduğındandır
Eder âgûş-ı gülde şubha dek h^vâb-ı şafâ şebnem
- 3 Bulup fırsat dahı der-h^vâb iken vaqt-i seher bülbül
Be-kâm olur şafâ-yı vaşl-ı gülden ibtidâ şebnem
- 4 Der-i zâtın nişân-gâh etmeye tesbîh-i emlâke
Anuñçün ‘âlem-i balâya etmiş intimâ şebnem
- 5 Şabûhî keyfine bezm-i çemende bülbüle besdür
Şürahı ğonca saĝar gül şarâb-ı dil-güşâ şebnem
- 6 Raşad-kâr-ı hikem şun‘ıyla olmuş şahn-ı gülşende
Sikender ‘andelîb âyine-i ‘âlem-nümâ şebnem
- 7 Mekânı geh kinâr-ı gül gehî pişânî-i hurşid
Eder hüsn-i Hudâ-dâdıyla ülfet dâ‘imâ şebnem
- 8 ‘Aceb revnağ-pezir olmuş leb-i rengine teb-hâle
Ne hoş düşmiş gül-i şad-berg-i ala dilrübâ şebnem
- 9 Haber verse şabâ ‘azm etdüĝüñ bâĝa hicâbından
Olur rüy-ı gülistâna hoy-ı şerm ü hayâ şebnem
- 10 Kıyâs eyler gül-i efsünla bir cam-ı muraşşa‘dur
Görünse çeşm-i mahmûra gül üzre Vâliyâ şebnem

²⁵² T₁ 34b, H 49b, B 75b, A 52ah, M 41b.

2a şâf-tînet pâk-meşreb: pâk-meşreb şâf- tînet H.

CCLIII²⁵³

Mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Āyīne-dār-ı hayret-i şāh u gedā benem
Ferhād u Kays'a ta'ne eder mübtelā benem
- 2 Te'sir-i āh ile açılır gonca-i dilüm
Müstagnī-i küşayış-i bād-ı şabā benem
- 3 Geh gamzesin şunar dile geh cām-ı la'lini
Lezzet-şinās-ı neş'e-i havf u recā benem
- 4 Āh-ı hazīnüm eyledi der-kār Zühre'yi
'Uşşāk içinde 'aşık-ı ateş-nevā benem
- 5 Vālī şüküfe-zārı olur taze taze dāğ
Tā 'andelīb-i gülşen-i mihr ü vefā benem

CCLIV²⁵⁴

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Ten-i cānāna semen mi gül-i dil-keş mi desem
Sīm-i hālīş mi desem nuqra-i bī-geş mi desem
- 2 Çeşm-i hūn-rīzinūñ evsāfına kaşd etsem de
Bilemem mest mi mahmūr mı nā-hoş mı desem

²⁵³ T₁ 33b, H 47b, B 72a, T₂ 59b, A 51b, M 40a.

3b neş'e-i: neşve-i T₁., teşne-i H.

²⁵⁴ H 49a, B 71ah, A 51ah, M 39b.

- 3 Nice ta‘bır edeyüm sūz-ı dil-i pūr-tābı
Pūr-şerer micmere mi mankal-ı āteş mi desem
- 4 Ben de hayretdeyem ol āfeti medh etdükçe
‘Arız-ı şāfına meh-veş mi mihir-veş mi desem
- 5 Kātı çirkin görünür çeşmüme ağıyar-ı kabih
Rüy-ı menhūsına meczūm mı ebreş mi desem
- 6 Ne bu atvār-ı sefih-kārī dil-i şeydāda
Böyle bir yoşmaya divāne mi serhoş mı desem
- 7 Beni bīgāne eden ol meh-i evc-i nāza
Hük-m-i ahter mi desem baht-ı müşevveş mi desem
- 8 Luṭfuñı görse de inkāra çeker merd-i denī
Böyle bir bed-nazara kūr mı a‘meş mi desem
- 9 Ne denür ‘ayidine cāh-ı mecāzuñ Vālī
‘İllet-i dağdağa mı renc-i keşākeş mi desem

CCLV²⁵⁵

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün
+--- / +--- / +--- / +---

- 1 Nesim-i āh ile gīsuların pūr-piç ü tāb etsem
Biraz da ıztırāb-ı dilden anı behre-yāb etsem
- 2 Teselli-yāb olup yād-ı ruhuñla künc-i halvetde
Yine halvet-serāy-ı dilde seyr-i māh-tāb etsem
- 3 Tūlū‘ etse n’ola bir kerre ol mihr-i cihān-efrüz
Sipihre āfitābın āteş-efrüz-ı ‘azāb etsem

²⁵⁵ T₁ 33b, H 47b, B 72a, T₂ 60a, A 52a, M 40a.
3b Sipihre āfitābın: Sipih-ı āfitābuñ T₁.

- 4 ' Aceb mümkün olur mı reh-güzârufîda dil-i zârî
Nigâh-ı lutf-ı hışm-âmîzüfî ile kâm-yâb etsem
- 5 Degül mi ta'n-ı zâhid başa dünyâyı unutturdı
Revâdur Vâlî şahbâdan biraz da ictinâb etsem

CCLVI²⁵⁶

Mef'ulü/ fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Tâ kim hezâr-ı gülşen-i dâğ-ı maḥabbetem
Büy-âşinâ-yı gonca-i bâğ-ı maḥabbetem
- 2 Ümmîd-i şubḥ-ı vaşl ile tâ rûz-ı rüst-e-hîz
Şâm-ı gamuñda zinde çerâğ-ı maḥabbetem
- 3 Olmam küşâde nûkhet-i bâğ-ı cinân ile
Pejmürde vü girifte dimâğ-ı maḥabbetem
- 4 Halvet-serây-ı dilde şafâ tûde tûdedür
Bu bezm-gehde mest-i ayağ-ı maḥabbetem
- 5 Vâlî Mesîḥ ü Hîzr olamaz hem-sefer başa
Hürşîd-vâr germ-i sürâğ-ı maḥabbetem

CCLVII²⁵⁷

Mef'ulü/ fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Hecrûñle âşinâ olalı bî-elem miyem
Yâ münkir-i leḫâfet-i şahbâ-yı gam mıyam

²⁵⁶ T₁ 33a, H 47a, B 71a, T₂ 58a, A 50b, M 39a.

²⁵⁷ T₁ 35a, H 48b, B 73b, T₂ 61b, A 53b, M 40b.

- 2 Ey bî-vefâ yine ne bu bî-câ teğâfülüñ
Üftâdelükde gayruñ ile müttehem miyem
- 3 Ben nâ'il olmadan ederem vasf luţfuñı
Ey mâh-pâre münkir-i nâz u ni'am miyam
- 4 Benden metâ'-ı ma'nî olur Rüm'a râyegân
Gevher-fürüş-ı bender-i mülk-i 'Acem miyem
- 5 Olmaz zebân-güzâr-ı bütân nâm-ı Vâlî hiç
Bilmem ħurûf-ı luţf mı lafz-ı kerem miyem

CCLVIII²⁵⁸

Mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefa'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 O dem ki reşâ-gedâ-yı leb-i bütân oldum
Kemâl-i feyz ile ser-şaff-ı mey-keşân oldum
- 2 Verüp vücudı fenâya hevâ-yı mihrüñle
Çü gird-bâd bu deşt içre bî-nişân oldum
- 3 'Arûs-ı ma'nî gibi dideden olur gâ'ib
Verâ'-ı perde-i efkârda nihân oldum
- 4 Bu deşt-i pür-ĥaţar-ı hevl-nâk ü vahşetde
Hezâr şîr ü peleng ile imtihân oldum
- 5 Şarıldı dil yine bir nahl-i nev-rese Vâlî
Ĥadıka-i emele tâze bâğ-bân oldum

4b Gevher: Cevher T₁.

²⁵⁸ T₁ 54b, H 48b, B 73a, T₂ 61a, A 53a, M 40b.

CCLIX²⁵⁹

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Nigın-āsā ser-ā-pā zahm-dār u şerha-zār oldum
Hıraş-ı hātır etdüm gerçi peydā nām-dār oldum
- 2 Tenüm maḥv-ı hayāl-i hāl ü zülfi etdi ol āfet
Ḥayatumdan eşer varken gıdā-yı mūr u mār oldum
- 3 N'ola mergüb-ı 'ālem olsa her dem gevher-i zātum
Dükān-ı sük-ı 'irfānda metā'-ı rüy-ı kār oldum
- 4 Hālel-yāb etdi cism-i nā-tüvānum 'illet-i pīrī
Binā-yı köhne-āsā her şarafdan rahne-dār oldum
- 5 Sezādur levḥ-i kabrüm etse seng-i sürmeden yārān
Şehīd-i gamze-i bir çeşm-i şüh-ı sürme-dār oldum
- 6 Teğayyür bulmadı zātum me'al-i 'izz ü zilletde
Bu gülşende egerçi geh gül oldum gāh hār oldum
- 7 Melālümden kemāl-i şevk ile yoḡ nāleye vaqtüm
Maḥalsüz bir gül-i n'eşküfteye ḥayfā hezār oldum
- 8 Tebāh-ı 'ömr edüp gezdüm ser-i küyında yıllarla
Teşādüfle hemān bir kez o bī-mihre düçār oldum
- 9 Olaldan kişver-ārā-yı me'anī Vāliyā zātum
Suhan-sencān-ı devrāna maḥall-i iftihar oldum

²⁵⁹ T₁ 34a, H 49a, B 75a, A 50bh, M 41b.

CCLX²⁶⁰

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Bahār-ı şu'ledür feyz-i tecelliyle dil ü cānum
N'ola mānend-i şem' olsa fūrūzān cism-i 'uryānum
- 2 Eder seyr-i cemāl-i şāhed-i ma'nī-i bīgāne
N'ola āyīne-i zānūda kalsa çeşm-i hayrānum
- 3 Hayāl-i la'1-i rengın ile oldum rişte-veş bī-tab
Anuñçün küçe-i gevherdedür her lahza cevlanum
- 4 Ben ol şahib-vuķuf-ı dānişem kim her zamān pürdür
Metā'-ı enfes-i elvān-ı 'irfān ile dükkānum
- 5 Bu şeb gül-çın-i gülzār -ı hayāl-i hüsn idüm Valı
Gül-i büseyle pür olsa sezādur ceyb ü dāmānum

CCLXI²⁶¹

Fe'ilatün / mefā'ılün / fe'ılün
+ + - - / + - + - / + + -

- 1 Nāz ile ser-firāzduz kalemüm
Dehrden bī-niyāzduz kalemüm
- 2 Āb-ı hayvān hum-ı devātumdur
Anda 'ömr-i dirāzduz kalemüm
- 3 Nev-niyāz-ı kalem-rev-i nazmam
Ebced-āmūz-ı nāzduz kalemüm

²⁶⁰ T₁ 34b, H 48a, B 73b, A 53a, M 40b.

4a kim: kī B, H, T₁.

5b pür olsa: olsa pür T₁.

²⁶¹ T₁ 32b, H 46b, B 70b, T₂ 57b, A 50b, M 39a.

4 Cilve-gerdür siyah cāme ile
Ka'be-i ehl-i rāzdur kalemüm

5 Vāliya āguş-ı beyānumda
Şūh-ı mu'ciz-tırāzdur kalemüm

CCLXII²⁶²

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'rlü/ fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Tenvir edince hāne-i āgyarı meh-veşüm
Başlar telaţum etmeye deryā-yı āteşüm

2 Aşüb-ı haţ tereddüdüm etmektedir füzün
Arturmada fesadı dimāğ-ı müşevveşüm

3 Pest etdi kadr-i gayr nihālān-ı şiveyi
Verdükçe nahı-i nāza nemā şūh-ı ser-keşüm

4 Āgūşa çekdüm ol meh-i sīmīn-teni bu şeb
Nesrīn-i bāğ-ı huld ile pür oldı mağzişüm

5 Bir zerre deñlü gerd-i keder 'arız olmamış
{İnşā'} edende mücidi mīnā-yı bī-ğaşum

6 Oldı çemensitān-ı behiştüñ nümunesi
Bu tāze tarh-ı nakş ile ferş-i münakkaşum

7 Sevmem dürüg-ı laf ü mübalāt-ı kazibi
Dünān gibi tefāhur-ı bī-cā degül işüm

²⁶² T₁ 32b, H 46a, B 69a, A 49b, M 39a.

3a gayr: gayrı A.

5b İnşā': İnşād T₁, H, B, T₂, A, M.

- 8 Keyfiyyet-i melâli ferâmüſa çekmiſtüz
Def' eyledi o 'illeti ſahbâ-yı bî-ğaçum
- 9 Terk eyledüm hayâl-i hağ ü zülf ü kâküli
Erdi temâma baht-ı sıyehle keſâkeſüm
- 10 Mecmü'a-i beyâz-ı ahıbbâya Vâliyâ
Revnağ-fezâ olur yine bu ſi'r-i dil-keſüm

CCLXIII²⁶³

Mef'ülü / fa'ilatü / mefâ'ilü/ fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Geçse tereffüh üzre de eyyâmumuz bizüm
Olmaz küſâde hâtır-ı nâ-kâmumuz bizüm
- 2 İzhâr-ı ſekvesüz ederüz nüſ râzıyuz
Leb-rız-i zehr-i kahr ise de cämumuz bizüm
- 3 Bir hâlet üzre gelmiſüz âfâka seyr için
Hem-vâredür bidâyet-i encâmumuz bizüm
- 4 Her demde bir hümayı ſikâr eylesek n'ola
Hâli-i ſayd olur mı meger dâmumuz bizüm
- 5 'Ârif gerek ki kâdrini nev'i fehm ede
Nâdân bilür mi rütbe-i ikrâmumuz bizüm
- 6 Bir ſemme ile def' olur envâ'-ı ârzü
Âğuş-ı kâma gelse gül-endâmumuz bizüm
- 7 Vâli-i mülk-i ma'rifetüz 'izz ü ſân ile
Tutmuş cihânı tañtana-i nâmumuz bizüm

8: 9 A.

9: 8 A.

²⁶³ T₁ 33a, H 47a, B 71b, T₂ 58b, A 51a, M 39b.

CCLXIV²⁶⁴

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Uymaz bütân-ı ğayra vefā-dārumuz bizüm
 Añlar nüvāziş-i dili dildārumuz bizüm

2 Olmazdı böyle tevsen-i āzāra pāy-māl
 Hālinde çursa şab'-ı heves-kārumuz bizüm

3 Bāzār-ı kā'inātda her cinse el verür
 Düşmez kesāda aķmişe-i bārumuz bizüm

4 Bāķı kalur zerāri-i şab'-ı suhan-verān
 Ğitmez fenāya şaşre dek āşārumuz bizüm

5 Rem-düşmen eyler āhū-yı maķşudı zūd-ter
 Pā-bend olursa rişte-i enzārumuz bizüm

6 Mānend-i ğül řarāb-ı şafā-baş-ı rüh ile
 Pürdür hemişe sāğar-ı ser-şārumuz bizüm

7 Eyler miyüz derünī meğer şaşd-ı ittikā
 Hürşid olursa bāliş-i zer-kārumuz bizüm

8 Uymazsa ehl-i vaķte mümāşātumuz n'ola
 Biğānedür zamāneye reftārumuz bizüm

9 Gerçi metā'-ı köhneyüz ammā ki nef' eder
 Bey' ü řirāda Vālī haridārumuz bizüm

²⁶⁴ T₁ 33a, H 48b, B 74b, T₂ 59b, A 50ah, M 41a.

1a Uymaz: Olmaz B, T₁.

1a ğayra: ğayr T₁, B.

1a vefā-dārumuz: vefā-kārumuz H.

2b çursa: görse H.

5a Rem: Nerm T₁, H, B.

HARFÜ'N-NÜN

CCLXV²⁶⁵

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
 + --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Mezāk-ı muhteliñ lezzet-çeş olmaz lübb-i ma'nadan
Şafā-yāb-ı mezāya olmadukça zevk-ı eşyadan
- 2 Olanlar neş'e-yāb-ı sāgar-ı yek-rengi-i vahdet
Nice temyız ederler bilmeyüz ismi müsemmadan
- 3 Ser-ā-pā mazhar-ı nür-ı leżāfet olduğın seyr et
Nedür farkı o kıdd-i dil-keşüñ nahı-i tecelladan
- 4 Gelince hātıra eşkāl-i ğam bak cām u sahbāya
Görünür şüret-i amāl o mir'at-ı muşaffadan
- 5 Harış-i vaşlı nā-ümmid eder keyfiyyet-i hırsı
Nümāyān ehline bu nükte tārīh-i Züleyhā'dan
- 6 Nemā-yı 'ariyet-dārān-ı kāzib gösterüp nāsa
Sefeh-kārān-ı 'ālem hazz ederler 'arz-ı kālādan
- 7 Alup meydānı teshir eylemiş ol kāfir-i hüsnı
Sezādur başına tel taķsa dil şeh-bāl-i 'anķadan
- 8 Le'āl-i behiştı silk-i fikre çekse de Vālī
Emīn olmaz yine dahl-i kec-i bī-cāy-ı a'dādan

²⁶⁵ T₁ 37b, H 55a, B 84a, T₂ 65b, A 55ah.

3 b nahı-i: nür-ı T₁.

5a Harış-i: Mariz-i T₁.

5a hırsı: vaşlı B.

5b Nümāyān ehline bu nükte tārīh-i: Nümāyāndur bu nükte ehline ribh-i T₂.

6: T₂.

7a meydānı: meydān T₁.

CCLXVI²⁶⁶

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Görmek müyesser olmadı rüyın niķābdan
 Çıkmaz o āfitāb nedendür seķābdan
- 2 Düşdüm egerçi sebze gibi hāk-i pāyına
 Ref' etdi pāy-māl edüp āhır tūrābdan
- 3 Nāz ü kirişme ile bu dehr içre 'ākıbet
 Meydān-ı hüsni aldı o meh āfitābdan
- 4 Ey 'andelīb-i dil yeter efgān u suzişüñ
 Çıkmış o gonca perde-i şerm ü hicābdan
- 5 Bu şi're de nazıre edüp sen de Valiyā
 Yārān-ı taze-güyı çıkar inķılābdan

CCLXVII²⁶⁷

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / +-+

- 1 Ferāğ gelmedi mi saña bī-vefālūkdan
 Uşanmaduñ mı dahı 'ālem-āşinālūkdan
- 2 Çemende sāgar-ı gül pür-şarāb-ı şebnem iken
 Kālur mı bülbül-i şūrīde eşkıyālūkdan
- 3 Aşılđa olmayıcak fi'l-i zāt ile mecbül
 Ne kesb-i feyz olunur ca'lı pārsālūkdan
- 4 Teferrüd etdüğine kendü cinsine lā-büdd
 Hābāb zā'il olur cüz'ı hod-nümālūkdan

²⁶⁶ T₁ 36a, H 51b, B 78a, T₂ 66a, A 56a.

²⁶⁷ T₁ 39a, H 55b.

2b Kālur mı: Kālursa H.

5 Müdām cünbiş-i esbâb-ı hüsni ber-câdur
Ğınā gelür mi o fettāna dil-rübâlıkdan

6 Çıkar mı hārice bir harf-i dil-nişin Vāli
Tevārüd etmese ilhām semt-i Hālik'dan

CCLXVIII²⁶⁸

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+--- / +--- / +--- / +---

1 Edenler kesb-i 'işret gayrılar 'ālī-cenābumdan
Benüm vāyem cefâdur māye-i nāz u 'itābumdan

2 İlahi bulmasun şıdık-ı nefes şubh-ı ümidinde
Beni mehcür u ser-gerdān edenler āfitābumdan

3 Kaçan fikr-i lebiyle bāde içsem deste cām alsam
Olur ma'nī-i rengin cilve-ger mevc-i şarābumdan

4 O mähı her gece meclis-fürüz-ı gayr işitdükçe
N'ola pervāne-veş maḥv-ı vüçüd etsem hicābumdan

5 Ne deflü taze taze nevḥa etsem vechi var Vāli
Zebān-ı şekveyem ser-tā-ka-dem ol mäh-tābumdan

6b etmese: olmasa T₁.

²⁶⁸ T₁35a, H 50a, B 76a, T₂ 62b, A 54a.

4b işitdükçe: işitdükde H, A, T₂., işidefide B.

5a nevḥa: nāle T₂.

CCLXIX²⁶⁹

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Alınmaz neş'e-i pür-feyż-ı hüsn-i gül gül-abından
Bu cāmuñ sākıyā keyfiyyeti yegdür şarābından
- 2 Nice şerm-i ruhuñdan tır-veş dür olmayam ben kim
Kemān ebrüsını āgūşa çekmez ol hicābından
- 3 Baña cevır ü cefādan çünkü inşāf eylemez bārı
Benüm gibi felek de ayrı düşsün āfıtābından
- 4 Ğazabdan nār-ı hüsnüñ etme efzün kendüñe rahm et
Dil-i 'uşşāka döndi tār-ı zülfüñ piç ü tābından
- 5 Dil-i güm-geşteyi kimden ki şordum bilmedi Valı
Uşandı hātır-ı mahzün su'al-i bī-cevābından

CCLXX²⁷⁰

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++ -- / ++ -- / ++ -- / ++ --

- 1 Doyulur mı o mehüñ 'işret-i hāmmāmından
Ayrılır mı nigeñ āyine-i endāmından
- 2 Pāy-büse-gehi sür'atden olup lağzıde
Zir-i pāyına iner tā leb-i gül-fāmından
- 3 İzni ger olmasa ol āfet-i pür-temkīnüñ
Büse-çīnlük edemez mihr leb-i bāmından

²⁶⁹ T₁ 37b, H 53a, B 80a, T₂ 68a, A 58a.

2b ol: yār B, H.

²⁷⁰ T₁ 35b, H 54b, B 83a, T₂ 64a, A 54b.

2a olup: olup T₂.

2b tā leb-i: kāleb-i B,A.

4 Görsek ağıyarı kaçan yarı da lā-būd görürüz
Bellidür şubh-ı sa'ıd evvel-i ahşamından

5 Vaşf-ı keyfiyyeti erbāb-ı neşātuñ her rüz
Āfitābuñ okunur haṭṭ-ı leb-i cāmından

6 Oldı divāne göñül ma'den-i yāqūt-ı kebūd
Ārzū-yı nıgeh-i çeşm-i felek-fāmından

7 Bir dem-i rāḥata biñ derd te'ākub eyler
Şeb-i vaşluñ haberüñ yok gibi encāmından

8 Her siyeh-kāse ki mihmānın eder minnet-dār
Gürisne koyması yegdür gece iṭ'āmından

9 Bakma rüsvālūgına mey-kede-i 'irfānuñ
Şaylur dil yine rindān-ı mey-āşāmından

10 Hıre-çeşmānı bile luṭf ile şermende eder
Nice memnūn degül üftādeler ikrāmından

11 Bize pırānece hoşdur ser-i kānūn Valī
'Ālemüñ zevk-ı bahār-ı gül ü bādāmından

CCLXXI²⁷¹

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Bütān kim incinürler 'āşıkuñ feryād u zārından
'Aceb gülzārlardur kim uşanmışlar hezārından

6b Ārzū-yı: İhtilāṭ-ı T₂.

11b zevk-ı seyr-i T₂.

²⁷¹ T₁ 38a, H 52b, B 80b, T₂ 68b, A 59a.

- 2 Görünen halka halka şanma dest-i şāneden olmuş
O müşkīn ṭurralar pūr-tāb olur tāb-ı 'izārından
- 3 Göñül kim zahm-ı dest-i hār ile āzürde olmuşdur
Yine hoşnūd olur mı bāğ-ı dehrüñ nev-bahārından
- 4 Dil-i pūr-süz ile āteş-fürüz-ı düzah-ı 'aşkam
N'ola ger yansa 'ālem āhumuñ kem-ter şerārından
- 5 Nazīre söylemek āsān idi Āgāh u Nābī'ye
Bir iki cāma Vālī nā'il olsa dest-i yārından

CCLXXII²⁷²

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Şabā gīsū-yı müşk-efşān-ı yārı şal başından
Hikāyet eylesün bir bir geçen aḥvāl başından
- 2 Hevā-yı zülf-i müşkīnüñle şorma nāfenüñ hālīn
Nemed-püş olmuş ol deñlü ki düşmez şāl başından
- 3 Görürse 'aks-ı rüyuñ cām-ı meyde ey büt-i tersā
Ḥabāb-āsā dil-i şeydā geçer fi'l-hāl başından
- 4 Ğurūr-ı ḥüsn ile sultānluğ eyler seyr-i gülzār et
Gülüñ koyma bu sevdā ile kalsun al başından
- 5 Göñül dīvānelükde Vālī-i mülk-i cünün olmuş
Anuñcün eksük olmaz bir nefes eṭfāl başından

²⁷² T₁ 38b, H 53b, B 81a, T₂ 69b, A 60a, M -.

2a zülf-i müşkīnüñle: ḥaṭṭ-ı müşkīnüñle T₂., ḥaṭṭ-ı müşkīn ile B, T₁.

5a mülk-i: Mısr-ı H.

CCLXXIII²⁷³

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Uşandı hātır-ı işkeste kayd-ı arzûlardan
Halâş oldu bezimde şiklet-i cām-ı sebûlardan
- 2 Olurdu kuvvet-i kalbin gidermek tîre-ţab'ānuñ
Sefidî-rüy zencîye gelürse şüst ü şûlardan
- 3 Şafā-yı bātin-ı 'ārif şıgar mı kalb-i nādāna
Biḥāruñ ḥaşılı mümkün mi me'mûl ola cûlardan
- 4 Münāsib şarf-ı rengin bulmadı evşāf-ı la'lüñde
Aşındı pāy-ı gül-gün-ı tefekkür cüst ü cûlardan
- 5 Mücāb olmaz temennā-yı vişāle yine ol āfet
Ser-i kuyında cārī olsa cûlar āb-rûlardan
- 6 Ne kābil bāde-i cennetle de def'-i keder dilden
Dimāğ āşüfte dil āzürde fāsîd güft ü gülardan
- 7 Bu şi'r-i sāde-rū şüh-ı hoş ayındür yine Vālî
Nazîre-cûluk etse vechi vardur tāze-gûlardan

²⁷³ H 55a,A 55b.

CCLXXIV²⁷⁴

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ +--+ / -+-

- 1 Gelmez huşul-i kām-ı dil ol dil-firibden
Maḥbūbdur ne gelse de ancak ḥabībden
- 2 Bir dest-bus ümidine etmiş bizi fedā
Ammā ki geçmesün dil-i şeydā naşībden
- 3 Mestānelükle şerḥ ü beyān eylemiş meger
İfşā-yı rāz umulmaz idi 'andelişden
- 4 Dil-hasta-gān-ı hecrüfe yā şiddet-i maraž
A'lā degül mi vech-i 'abūs-ı şabībden
- 5 نأ نأ نأ pür-keder olmağdayuz hemān
Va'd-ı dürüg-ı dilber ü şıkl-ı rakībden
- 6 Vālī ḥimāye eylese Ḥāmī bir iş degül
Me'mulümüz huşüle gelürdi Lebīb'den

CCLXXV²⁷⁵

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Etme igzāb o mehi şekve-i ḥāl eylemeden
Ne çıkar biḥüde ızhār-ı melāl eylemeden
- 2 Şuğl-ı nāsa karışıp cālib-i emvāl olmak
Farkı yok zillet ile cerr ü su'al eylemeden

²⁷⁴ T₁ 37a, H 27b, B 79a, T₂ 67a, A 57b, M.

1a huşul-i: huşüle T₂.

5a "Ānen fe-ān" (Bir anda ve bir anda).

6a Vālī: Ḥāmī T₂.

6a Ḥāmī: Vālī T₂.

²⁷⁵ T₁ 39a, H 54a, B 82a, T₂ 70a, A 60b.

- 3 Geçürür ehl-i şama' vaktini hüsrân üzre
Bu midur zevk-ı cihân cem'-i menâl eylemeden
- 4 Bilür ol âfet-i cân reng-i ruh-ı zerdümden
'İllet-i hâtırı tefhîm-i me'âl eylemeden
- 5 Nâ-şitâ kalması ahsen mi degüldür Vâlî
Hâne-i siflede ümmîd-i nevâl eylemeden

CCLXXVI²⁷⁶

Mefa'ılün / mefâ'ılün / mefâ'ılün / mefâ'ılün
+--- / +--- / +--- / +---

- 1 Olan h'âhiş-ger-i şefkat o şüh-ı lâ'übâliden
Nemâ ümmîdin eyler gonca-i taşvîr-i kâliden
- 2 Ne zevk eyler gönül bûs etmeyince la'l-i gül-fâmın
Mey-âşâma ne hâşıl sâde seyr-i câm-ı hâliden
- 3 Nuşüsetde rakîbi birbirinden imtiyâz etmem
Teşâ'ümde katı nokşân degüldür şenbe şalıdan
- 4 Zihâm-ı ceys-i gamla kâm-rândur hâtır-ı mahzûn
Hudâ göstermesün ser-vaqt ola hâlî ahâliden
- 5 Yazuk kim kadrümi fehm etmeyüp dermiş o bî-pervâ
Erâzilden bir esfeh baña yegdür nice Vâlî'den

5a Nâ-şitâ: Gürisne T₂.

5a ahsen: evlâ H.

²⁷⁶ T₁ 36b, H 52a, B 78b, T₂ 66b, A 57a.

CCLXXVII²⁷⁷

Mefa'ılün / mefa'ılün / mefa'ılün / mefa'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Gider mi hārhar-ı nā-murādī ṭab'-ı bülbülden
Şarāb-ı ūbnemi nūş etmeyince sāgar-ı gülden
- 2 Derün yād-ı haṭ u zülfünle olmuş öyle pür-sevdā
Ten-i zār u nizārum fark olunmaz tār-ı kākülden
- 3 Dili etdi o deñlü pür-nezāket ülfet-i haṭṭuñ
Olur hāṭır perişān mevc-i seyl-i buy-ı sünbülden
- 4 Muşavvir şüret-i eşyāyı gūn-ā-gūn eder tezyīn
Alınmaz neş'e-i pür-feyż-ı ḥüsn-i gül kıranfülden
- 5 Haḳıḳat-bīn-i eşyā luṭfını fehmi etse ger Valī
Gider mi ḡayrı bāba bir ḳadem bāb-ı tevekkülden

CCLXXVIII²⁷⁸

Mefa'ılün / fe'ilatün / mefa'ılün / fe'ılün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + - -

- 1 Hezār Dicle-i hūn cārī çeşm-i pür-nemden
Fenāya gitdi cihān girye-i dem-ā-demden
- 2 Sürürü ḳanda bulursın şühür-ı devrāndan
Zamāne 'ıdi ḫazendür dahı muḫarremden
- 3 Enīs-i cām görüp mey-keşānı bilmezsin
Ne ḳanlar olduḡını tāze tāze merhemden

²⁷⁷ T₁ 35a, H 50a, B 75b, T₂ 62a, A 53b.

4b neş'e-i: neşve-i T₁.

²⁷⁸ T₁ 36b, H 51b, B 78a, T₂ 66a, A 56b.

2b ḫazendür: ḫazīndür T₂, A.

3b olduḡını: yutduḡını H.

4 Ma'ārif ehlini hem-vāre pest eder mā-dün
Budur kavā'id-i menkūle devr-i Ādem'den

5 Mekt̄n-i taht-ı zer olmak cihānda müşkildür
Hırāş-ı hātırını fehm eyle faşş-ı hātemden

6 Dil-i şikeste-mizācuñ mezākı muhteldür
Temize kudreti yok tu'm-ı sükkeri semden

7 Henüz münşerih olduk şafā-yı hātırdan
Rehā edince dili kayd-ı zülf-i pür-hamdan

8 Bizā'a eylemek erbāb-ı cerre lāzımdur
Nice fesāne-i fāsıd sehā-yı Hātem'den

9 Zihām u şiklede degmez ta'ayyüşü Vālī
Çıkan bāzār-ı cefādur çārsū-yı 'ālemden

CCLXXIX²⁷⁹

Mef'ülü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + + -

1 Me'mülüm iken gāh telaṭṭuf güzelümden
Oldı dile ihsānı füzün-ter emelümden

2 Sokrāṭ felek nüshaların eylese dirhem
Der-mānde kalur yine 'ilāc-ı 'ilelümden

3 Üftādelügüñ resmi budur şeh de olursam
Ruh-südelügüm pāyına şanma zeledümden

²⁷⁹ T₁ 39a, H 54a, B 82a, T₂ 70b, A 60a.

- 4 Olsam ne kadar münzevî-i gūşe-i vahdet
Rāhat bulamam sıkl̄et-i su'-i 'amelūmden
- 5 Bulmaz reviş-i lābe-i evkāt-ı niyāzı
Rāzı degūlem vaz'-ı dil-i nā-maḥalūmden
- 6 Āteşlere yansa ten-i zārum yine etmem
Izhār-ı gile hūy-ı büt-i bī-bedelūmden
- 7 Cemmāze-i gerdūn ne kadar olsa da pūr-zūr
'Acz-āver olur keşret-i bār-ı keselūmden
- 8 İfşāya hicābum ne kadar olsa da māni'
Fehm eyler o meh ḥāl-i derūnum ḡazelūmden
- 9 Derler baña cānānesin al Vālī rakıbbūñ
Cānım bile alurdum eger gelse elūmden

CCLXXX²⁸⁰

Mefā'ılūn / mefā'ılūn / mefā'ılūn / mefā'ılūn
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Hāzer kılmaz o meh-rū 'āşıkuñ āh ü enfninden
Fiḡān çeşm-i siyāh u ḡamze-i sihr-āferfninden
- 2 Kerem kıl sākıyā baña yetişdür bāde-i ḡül-reng
Ki būy-ı sirke aldum zāhidūñ çın-i cebfninden
- 3 'Acēb dest-i nigāh ile olur mı mive-çin olmak
Yine bir tarz-ı ḥāş ile nihāl-i nāzenfninden

5a Bulmaz: Bilmez H.

5a lābe-i: lābeyi T₂.

7a pūr-zūr: māni' H,B.

²⁸⁰ T₁ 38b, H 53b, B 81a, T₂ 69b, A 59b.

2a kıl: et T₁,B,A.

2a yetişdür: erişdür T₁,B.

4 Ser-i kuyında yaruñ maḥrem-i nāz oldu gitdükçe
Teselli-yāb iken dil bir nigāh-ı kem-terininden

5 Görürse Vālī yārān-ı şafā bu şi'r-i nev-ṭarḥuñ
Muḳarrerdür yine bir neş'e-yāb olmaḳ zemīninden

CCLXXXI ²⁸¹

Müfte'ilün / fā'ilün / müfte'ilün / fā'ilün
- + + - / - + - / - + + - / - + -

1 Ruyına şaldı niḳāb zülf-i girih-gīrden
Hāle-nişīn oldu māh ḥalḳa-i zencīrden

2 Terk-i cefā-yı ḥabīb mihr ü vefā-yı raḳīb
Eyledi vīrāne-ter göñlümi ta'mīrden

3 Oldı gül-i dāğdan sīne çü bağ-ı İrem
Döndi perī-zāda dil bāl ü per-i tīrden

4 Ol büt-i bī-mihrden etme ümīd-i vefā
Ey dil alınmaz gül-āb ḡonca-i taşvīrden

5 Şükr ki Vālī-şīfat ḡonca-i maḳşūd için
Bād-ı bahār oldu āh ḳuvvet-i te'sīrden

²⁸¹ T₁ 36a, H 51a, B 77a, T₂ 64b, A 55b.

2a ḥabīb: raḳīb A.

2a raḳīb: ḥabīb A.

CCLXXXII²⁸²

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ülü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Ahsen zühürün etme ta'accüb hakîrden
 Fehm et bu sırrı cüsse-i girm-i harîrden

2 Her zâta bir tecelli-i diğer mahall iken
 Me'mül olur mı neş'e-i mey her 'aşîrden

3 Zevk-ı hakâ'ik ehlini zâhîdden istemem
 Gelmez metâ'-ı baır huşûle gâdirden

4 Câmîd iseñ de eyleme imdâd-ı gayra meyl
 Minnet-keş olma hâme gibi dest-gîrden

5 Cism-i bürehneye ne belâ kayd-ı pîrehen
 Besdür libâs-ı ten bize nakş-ı haşîrden

6 Eyle hemîşe südde-i tüklâna ilticâ
 Müstağnî ol 'aşıyye-i şâh u vezîrden

7 Ehl-i başardur ancak eden derk luğfını
 Temyiz-i zîşt ü hûb şorulmaz zarîrden

8 Nâdân-ı bî-hîred edemez fark Vâliyâ
 Lahn-ı hezâr-ı nâzüki şavt-ı hamîrden

²⁸² T₁ 39b, H 55b, B 84b, A 57ah.

3b huşûle: huşûl-i B.

CCLXXXIII²⁸³

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1 Mezāk-ı cāmı yek-sān et merāretten ḥarāretten
Ne maḥzūn ol ihānetden ne mesrūr ol i'ānetden

2 'Aşırdā 'arz-ı ḥubb-ı ca'lı nās içre olup 'adet
Felāṭun gelse temyız edemez şıdkı hıyānetden

3 Girerse 'arz-ı kālāya zamāne şeyhi meclisde
Neler ızhār eder seyr eyle şandūk-ı cehāletden

4 Gider mi luṭf ile müstehziyānuñ ḥuḥs-ı zātisi
Olursa fāriğ olmaz bir dem iğmāz u işāretden

5 Emīn olmak sipihr-i fitne-bāruñ şerr ü mekrinden
Vefā ümmidin etmek gibidür hercāyı āfetden

6 Kadem başmak degül yada getürmem bir dahı Vālī
Ḥalāş olsam selāmetle bu bezm-i pür-nedāmetden

CCLXXXIV²⁸⁴

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 'Aṭıyyesin aramaz minnet-i kibārı gören
Baḳar mı laḥmına ḥargūşda firārı gören

2 Derūnı düşmen-i cāna mehābiş olsa revā
Firāz-ı şadrda eclāf-ı kem-'ayārı gören

²⁸³ T₁ 37b, H 52b, B 79b, T₂ 67b, A 58a.

1a ḥarāretten: ḥalāvetden T₂.

3b seyr eyle: bir kerre T₁.

3b cehāletden: kerāmetden H, B, T₂, A.

5a şerr ü mekrinden: mekr ü şerrinden T₁,

²⁸⁴ T₁ 36b, H 50b, B 83b, T₂ 65a, A 55a.

3 Olur mı müşteri-i her metā' pesmānde
Bakınca vehle-i ūlada rŭy-ı kārı gören

4 Bilür me'al-i sehā-yı tıbā'-ı dŭnānı
Dem-i 'aṭada mübāhāt u iftihārı gören

5 Ne deñlü āfet-i pey-der-peyi mukarrer ise
Ferāgat eyleyemez zevk-ı iştihārı gören

6 Bulur mı rāhat-ı cān bister-i tefekkürde
Yanınca ol bütüñ aġyār-ı nā-be-kārı gören

7 Bizüm de hişsemüz ancak nigāh-ı ḥasretdür
Gürŭh-ı ġayındur elṭāf-ı bī-şümārı gören

8 Bilür esāfiledür meyl-i ṭab'ı rif'atde
E'ālī semtine evzā'-ı rŭzgārı gören

9 Eder müşāhede keyfiyyet-i melāletini
Bu rŭy-ı zerd ile Vālī-i dil-figārı gören

CCLXXXV²⁸⁵

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1 Ğam-ābād eyleyen mŭlk-i dili hem-vāre sensin sen
Veren kuvvet nihāl-i āh-ı āteş-bāra sensin sen

2 Nigāh et ḥāle ey çeşm-i kebūd-ı āfet-i şehri
Belā-yı āsümānī ḥātır-ı efgāra sensin sen

3 Fürŭġ-ı ḥüsn ile yakdŭñ ḥas-ı sāmān-ı iz'ānı
Eden 'ankā-yı şabrı lāneden āvāre sensin sen

4b 'aṭada: 'aṭā-yı B, H.

²⁸⁵ T₁ 37a, H 52b, B 79b, T₂ 67b, A 57b.

4 Degüldür şimdi berç-endāz-ı ğam sen ħırmen-i cāna
Ezelden hānūmān-sūz-ı dil-i bī-çāre sensin sen

5 Cezāndur Vāliyā çek haşre dek ızhār-ı derd etme
Veren nāz ile şöhret ol büt-i ğaddāra sensin sen

CCLXXXVI²⁸⁶

Mef'ulü / mefa'ılı / mefa'ılı / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

1 Zāhid bilürem 'alemi dīvāne şanursın
Zu'muñca hemān kendüñi ferzāne şanursın

2 H'abide-edā ile verürsin dile nefret
Aıvār-ı bedüñ tarz-ı zarfāne şanursın

3 Olmaz şeref āzār ile ey nev-heves-i cāh
Tahrīb-i dili cünbiş-i merdāne şanursın

4 Kızmış gözüñ ey mest-i harāb-ı mey-i nahvet
Her uğraduğūñ menzili meyhāne şanursın

5 Māhiyyetüñi şamma ki bilmez degülüz biz
Ey murğ-ı çemen sen seni āyā ne sanursın

6 Hem-rāz edinüp bir nice erzāli dirīğā
Hayfā saña kim Vālī'yi bigāne şanursın

²⁸⁶ T₁ 39a, H 53b, B 81b, T₂ 70a, A 60a.

6a nice: iki H.

6b saña kim: ki saña H.

CCLXXXVII²⁸⁷

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'rlü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Şarf eyledükçe cânib-i ğayra nezâresin
Neşr etdi dehre şu'le-i âhuñ şerâresin
- 2 Erbâb-ı tab' eder mi meger bahta ittikâ
Görse ziyâda mihre muķâbil sitâresin
- 3 Dilden izâle-i ğama yok sâķi kudretüñ
Engür-ı tāk-ı 'Adn'üñ içürseñ 'usâresin
- 4 Kalmaz taķassüri dahı lezzât-ı 'âleme
Âġuş-ı h'âhişinde gören mâh-pâresin
- 5 Gelmez ğınâ ol âfet-i kaşşâba Valiyâ
Laht-ı dil ile etse müzeyyen ķanâresin

CCLXXXVIII²⁸⁸

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'rlü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Hübân-ı dehrüñ ey gül-i ter bî-nazîrisin
Bu tâb ü nazret ile 'aceb dil-pezîrisin
- 2 Derler ki Yûsuf olmuş idi pâdişâh-ı hüsn
Hâşâ nazîrisin demem ammâ vezîrisin
- 3 Ğafletle geçme ğâhî nigâh-ı teraķķum et
Ûftâde-ġân-ı râh-ı ġamuñ dest-ġîrisin

²⁸⁷ T₁ 35b, H 50b, B76b, T₂ 63a, A 54b.

²⁸⁸ T₁ 37a, H 52a, B 78b, T₂ 67a, A 57a.

4 Bilmem umür-ı ğayra da var mı maḥāretüñ
Ammā uşul-i fenn-i cefānuñ ḥabīrisin

5 Bizden bu deñlü Vālī neden ketm ü ihtifa
Bir āfet-i zamānenüñ elbet esīrisin

CCLXXXIX²⁸⁹

Mefā'ılün /mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Göñül sen ihtiyāruñla giriftār olmak istersin
Esīr-i her sitem-kār u dil-āzār olmak istersin

2 Ḥalāş olmışken ālām ü hevā vü güft ü gūsıdan
Yine rind-i nazar-bāz u heves-kār olmak istersin

3 Belā-yı derd-i 'aşkı az mı çekdik ḥımyet etmezsın
İfākat-yāb iken tekrār bīmār olmak istersin

4 Niçün āsüde-gerd-i vādī-i āzādı olmışken
Yine bir zālīmüñ destinde nā-çār olmak istersin

5 Ser-ā-pā güş-ı pür-ḥiddet gerekdür edesin cānı
Me'al-i nuṭk-ı eşyādan ḥaber-dār olmak istersin

6 Nakāyışdan teberrā lāzım-ı ehl-i ḥaḳıḳatdür
Nigāh-ı luṭf-ı 'irfāna sezā-vār olmak istersin

7 Derünī düşmen-i 'iz'ān u dāniş olagör Vālī
Eger manzūr-ı çeşm-i baht-ı bī-dār olmak istersin

²⁸⁹ T₁ 38a, H 53a, B 81a, T₂ 69a, A 59a.

CCXC²⁹⁰

Fa'ilatün / fa'ilatün / fa'ilatün / fa'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Vuşlat-ı gül yok harif-i zahm-ı hār olmak çetin
 Yār ile aġyār u aġyār ile yār olmak çetin

2 Ülfetüñ mümkün olurdu aşık-ı nālān ile
 Seng-i cevriñle gönül pür-inkisār olmak çetin

3 Sübhā vü seccāde ile zāhid olmak sehldür
 'Āşık-ı şeydā vü rind-i bāde-h'ār olmak çetin

4 Ey felek n'itdüm saña bunca işüm 'aks eyledüñ
 Nā-tüvān etdüñ vücudum saña yār olmak çetin

5 Valiyā meydān-ı nazmı hep sen etdüñ böyle teng
 Sa'y kıl yārān içinde şerm-sār olmak çetin

CCXCI²⁹¹

Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün
 + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1 Vişāli rüz u şeb aġyāra erzānī sezā olsun
 Bize kāfidür ol meh ayda bir kez rü-nümā olsun

2 Hemān müşkil budur kim olmaya meşrebce bir āfet
 Tek olsun hūnī olsun zālīm olsun pür-cefā olsun

3 Müsāvidür taḥammül-kāra cümle cānib-i Ḥaḳ'dan
 Gelen hükm-i ḳazā ile 'anā olsun ġnā olsun

²⁹⁰ T₁ 38a, B 80b, T₂ 69a, A 59a.

²⁹¹ T₁ 35b, H 50a, B76a, T₂ 63a, A 54a.

1b Bize: Baña T₂, A, H.

- 4 Gözi kızmışdur Āmid kaçdına destin şunar nādān
Diler bād-ı semūm olsun hemān bād-ı hevā olsun
- 5 Baña bīgāne olsun ister ise ser-be-ser ‘ālem
Hemān sehv ile senden bir nigāh-ı āşinā olsun
- 6 Benümle sīne-şāf olmazsa bārī dūd-ı āhūmdan
Sipihrūñ göreyüm çeşm-i sefidī sürme-sā olsun
- 7 Ne deñlü mübtelā-yı ‘illet-i ālāmı olsam da
Devā ümmidin eylersem felekden baña dā olsun
- 8 Hāleldür rāst-güyāna mūmāşāt ü riyā Vālī
Hākı ketm etme isterse muhāṭab pādīşā olsun

CCXCII²⁹²

Fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Nice bir hoḳḳa-i hātır ṭama‘-ı hām olsun
Bizi nā-kām eden kendü de nā-kām olsun
- 2 Çıkdı nemmāmluḳ ile nām-ı raḳīb-i müfsid
Dahı rüsvā-yı cihān u dahı bed-nām olsun
- 3 Çār-nā-çār demişler zurefā yārānı
Dil ü dildār dahı bāde-i gül-fām olsun
- 4 Güft ü gūsın kim ararmış bir alay erzālūñ
Tek hemān ḥaḳḳa-i bezme o perī rām olsun
- 5 Ḳā’ilüz her ne melāmet ki gelür bülbülden
Zīb-i bister bize Vālī o gül-endām olsun

5 Ser-be-ser: ser-te-ser H.

²⁹² T₁ 37a, H 52a, B 79a, T₂ 67a, A 57a, M 43b.

2b nemmāmlıka: nemmāmlıka T₂.

5b bize: baña T₁, B, T₂.

CXCIII²⁹³

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Erdi bahār seyr-i kenār etmemek niçün
Eyyāmı geldi geşt ü güzār etmemek niçün
- 2 Fursat bu güne olmuş iken rām-ı h^vāhişüñ
Nahçır-i 'iṣ ü zevkı şikār etmemek niçün
- 3 Hep bādī sensin ey gül-i ter süz u tábuma
Gāhice güş-ı şavt-ı hezār etmemek niçün
- 4 Teslim-i cāme-h^vāb iken ol şüh-ı sım-ten
Def'-i hevā-yı būs u kinār etmemek niçün
- 5 Gāhı düçār olup ser-i rāhuñda Vāliyā
Bir kez su'al-i hātır-ı zār etmemek niçün

CCXCIV²⁹⁴

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Nühüfte-süz-ı derün aşikār olur bir gün
Bu pişe-zār-ı cihān şu'le-zār olur bir gün
- 2 Giderse seyl-i sirişküm bu güne pey-der-pey
Binā-yı kaçır-ı felek tārümār olur bir gün
- 3 Erer merāmına hātır kalur mı böyle hāzın
Hudā muvaffak eder baht yār olur bir gün

²⁹³ T₁ 36a, H 51a, B 77a, T₂ 64b, A 55b, M 42a.

3a tábuma: tábına T₁, B, T₂, A.

5a rāhuñda: rāhında T₂.

5a Vāliyā: Vāli'ye H, A.

²⁹⁴ T₁ 37b, H 53a, B 80a, T₂ 68a, A 58b, M 44a.

1b cihān: felek T₂.

- 4 Eser nesā'im-i elṭāf-ı Bārī çok sürmez
Diraḥt-ı huşk-i emel mīve-dār olur bir gün
- 5 Piyāde kaṭ'-ı reh-i dūr-ı hecr ederse ne gam
Göñül tekāver-i vaşla süvār olur bir gün
- 6 Hazer hazer sitem-i bī-'aded yeter zālīm
Dem-i muḥāsebe rüz-ı şümār olur bir gün
- 7 O nāz-perver olan cism-i nāzenīn Vālī
Reh-i diyār-ı 'ademde gubār olur bir gün

CCXCV²⁹⁵

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Dağ-ı dirīne-i ten derd ile āb oldu bugün
Dün gül-i tāze idi lık gül-āb oldu bugün
- 2 Dili şāhīn-i nīgeh etdi rübūde āhır
Böyle güncişk-i zebūn şayd-ı 'uḳāb oldu bugün
- 3 Çokdan ol āfete ibrām-ı vişāl eyler idüm
Biñ belā ile hele cüz'ı mücāb oldu bugün
- 4 Pes-i āgyārda ol şūha tesādūf etdük
Bize iḥsānı hemen hışm u 'itāb oldu bugün
- 5 Yāra ḥasret-keş iken başladı istiğnāya
Dil-i ser-geşte yine 'ālī-cenāb oldu bugün
- 6 Vālī-i hastasını etdi 'iyāde raḥmen
O ṭabīb-i ten-i pūr-derd müsāb oldu bugün

²⁹⁵ T₁ 39a, H 55b, B 84b, A 56bh, M 46b.

2: 2a ve 3b H.

2b: H -.

3a: H -.

4a Pes-i: Pıḡ-ı T₁, H.

4a etdük: etdüm H, A.

4b Bize: Baña H, A.

6b O: Ki T₁.

CCXCVI²⁹⁶

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Dil kim tecerrüd ehliür eşyayı n'eylesün
Fikr-i esäs-ı menzil ü me'vayı n'eylesün
- 2 Geşt ü güzār-ı dāmen-i şahrā-yı vahşeti
Terk eyleyüp de gūşe-i tenhāyı n'eylesün
- 3 Piş ü pesinde kalmayıcak nakş-ı h'āhişi
Hulyā edüp 'alāka-i dünyāyı n'eylesün
- 4 Āzādelükle bulmuş iken rāhat ü sürür
Bir de hevā-yı dağdağa-fermāyı n'eylesün
- 5 Bir 'iş için 'arşa-geh-i pür-melāle
Eşhāşa güne güne temennāyı n'eylesün
- 6 Piş-i nazarda olmasa ger gevher-i ümīd
Hevl-i hevā-yı kılzüm ü deryāyı n'eylesün
- 7 Fehm etmeyen hākā'ik-ı eşyā me'ālini
Nakş-ı cihānda sāde temāşayı n'eylesün
- 8 A'māda kim bulunmaya idrāk-i sebz ü zerd
Zahmet çeküp teveccüh-i şahbāyı n'eylesün
- 9 Tenhā gider giden reh-i 'uqbāya Vāliyā
Kayd-ı refik ü sıklet-i hem-pāyı n'eylesün

²⁹⁶ T₁ 36a, H 51a, B 77b, T₂ 65a, A 56a.

CCXCVII²⁹⁷

Mefā'ılün /mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1 Nesīm-i bü'l-heves gīsü-yı cānānumdan el çeksün
Çeker bir gün nedāmet āh ü efgānumdan el çeksün

2 Yanumda şubha dek yāruñ hayāli miḥmānumdur
Bu şeb h^vāb-ı ferāgat çeşm-i ḥayrānumdan el çeksün

3 Dil-i mecrūḥum āzād eylesün derd-i keşākeşden
Ya etsün çāre vaşlından ya dermānumdan el çeksün

4 Ḥicāb altında korsa böyle sākīnüñ ger ibrāmı
Leb-i küstāh 'ışmet-būs-ı dāmānumdan el çeksün

5 İşitdüm der imiş bād-ı şabāya söyle Vālī'ye
Perişān eylerem zülf-i perişānumdan el çeksün

ḤARFÜ'L-VĀV

CCXCVIII²⁹⁸

Fe'ilātün / mefā'ılün / fe'ilün
+ + - - / + - + - / + + -

1 Ne belā şūh-ı dilrübādur bu
Āfet-i cān-ı mübtelādur bu

2 Serüme tire etdi dünyayı
Çeşm-i cādü deme belādur bu

²⁹⁷ T₁ 35b, H 50b, B 77a, T₂ 63b, A 54b.

²⁹⁸ H 68a, T₂ 85a, A 72a.

3 Hāk-i pāy-ı nigāra ‘izzet kıl
Meded ey dide tūtiyādur bu

4 Taleb-i dest-būsa incinme
Cebr yok bunda bir recādur bu

5 Nice bir girye-i melāmet-i yār
Erişür Vāliya haṭādur bu

CCXCIX²⁹⁹

Mef‘ulü / fa‘ilatü / mefa‘ilü / fa‘ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Geçdi bahār ḳalmadı hiç gülde reng ü bü
Ne dilde zevḳ ḳaldı ne bülbülde hāy u hū

2 A‘dā bizümle buğz u ‘adāvetde olmasun
Küy-ı nigāri şimdi gönül etmez arzū

3 Çak etdi dest-i cevr ile pīrahen-i dili
Bārī nigāh-ı luḫfi ile eylese rüfü

4 Çokdan alınmadı dil-i divāneden haber
Gīsū-yı yārı bir de şabā ile cüst ü cū

5 Şerm ü hicābı def‘ ede gör sen de Vāliya
Hergiz ṭarīḳ-ı ‘aşḳda olmazmış āb-rū

²⁹⁹ H 68a, T₂ 84b, A 72a.

4b Gīsū-yı yārı bir de şabā ile: Zülf-i nigāri eyle şabā bir de T₂.

CCC³⁰⁰

Mef'ulü / fa'ilatü / mef'ülü / fe'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / ++-

1 Pür-neş'e ise her ne kadar cām-ı arzū
Olmaz nüvişte levḥ-i dile nām-ı arzū

2 Lā-būd merāreti yine zımnında müstetir
Şirîn olursa gāhıce ger kām-ı arzū

3 Nüzhet-geh-i behiştı bile etse ḥ'āb-gāh
Rāḥat verür mi ādeme ālām-ı arzū

4 Nā-müşbi' olduğına meger şübhe var mıdur
Şāliḥ mi aḥla at'ime-i ḥām-ı arzū

5 Günciş-k-i nefis eyleme teşnī' n'işlesün
'Ankaları muḳayyed eder dām-ı arzū

6 Bir vech ile tedāfü'i mümkin midür meger
Etmiş künām-ı ḥāḫır zırgām-ı arzū

7 Çok derd-mendi ḥ'ār u zelil eyler arzū
Bir kimse olmasun hele bed-nām-ı arzū

8 Ehl-i himem eder yine pā-māl ü pā-zede
Vali' {ye} bend ise ne kadar bām-ı arzū

³⁰⁰ H 67b, A73bh.

7a Çok derd-mendi ḥ'ār u zelil eyler arzū: Çok derd-mendi arzū eder zelil ü ḥ'ār H., Çok derd-mendi arzū eyler zelil ü ḥ'ār A.

ḤARFÜ'L-HĀ'

CCCI³⁰¹

Fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
++-- / +-+- / ++-

- 1 Nāz ile nām-dārdur gonca
Nūr-ı çeşm-i hezārdur gonca
- 2 Revnağ-ı nev-bahārdur gonca
Şüh-ı rengin-'izārdur gonca
- 3 Şişesi pür-şarāb-ı şebnemdür
Dāfi'-i hārhardur gonca
- 4 Mehd-i gülbünde h'āb-ı rāhatda
Küdek-i şir-h'ārdur gonca
- 5 Zir-i hükmindeür reyāhın hep
Gülşene şehriyardur gonca
- 6 Nīm-handeyle şayd eder diller
Āfet-i dil-şikārdur gonca
- 7 Güş eder var mı şavt-ı handesini
Tıfl-ı şahib-vaqārdur gonca
- 8 Bağ u şahrāda kendü zevkında
Halkadan der-kenārdur gonca
- 9 Kim bilür kim zühürü kandandur
Hikmet-i Kirdigār'dur gonca
- 10 Yine bu āb ü tāb ile Vālī
Yārdan şerm-sārdur gonca

³⁰¹ T₁ 41a, H 57b, B 86a, T₂ 73b, A 63a, M 47a.
4: 5 T₂.

CCCI³⁰²

Fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 +- - - / + - + - / + + -

- 1 Mālik-i hulk-ı tıbdür gonca
 Kātı rūḥa qarıbdür gonca
- 2 Min vecih āle nisbeti vardur
 Zātı pāk ü nesıbdür gonca
- 3 Beyne'l-ezhār kādri 'ālıdür
 H'ār bakma ḥasıbdür gonca
- 4 Götürürler el üzre her yerde
 Kanda olsa rağıbdür gonca
- 5 Raḥm-ı gülbünden olalı zāhir
 Pür-ḥayā vü edıbdür gonca
- 6 Horde-sāl ise de bilür vaşfin
 Şeyḥ ü şāba ḥabıbdür gonca
- 7 Hüsn ü kubḥ-ı hezāri fehm eyler
 Nükte-dān u lebıbdür gonca
- 8 Geh gül-efsün görür gehı bāde
 Cem ile hem-naşıbdür gonca
- 9 Şıla eyler bir iki gün yılda
 Vaṭanından ğarıbdür gonca
- 10 Esfel a'lā demez edüp ülfet
 Diyemem kim necıbdür gonca

³⁰² T₁ 40b, H 56a, B 85b, T₂ 71b, A 61b, M 47a.
 4a Götürürler: Gezdürürler H.
 9b Vaṭanından: Vaṭanında T₂, A.
 10a edüp: eder T₂, A.

- 11 Açılıp keşf-i rāz eder gāhi
Cüz'ice bī-şekībdür gonca
- 12 Kapılıp şivesine aldanma
Dilrübā dil-firībdür gonca
- 13 Bu leṭāfetle ḥayf kim Vālī
Hem-dem-i 'andelībdür gonca

CCCIII³⁰³

Mef'ülü / mefā'ilün / mef'ülü / mefā'ilün
-- + / + --- / -- + / + ---

- 1 Olmazdı gönül nālān devr-i dil-ārāda
Olsa eṣer-i şefkat yārān u aḥıbbāda
- 2 Her şeb şerer-i āhum te'sīr-i maḥabbetle
İş'āle olur bādī kändil-i Süreyyā'da
- 3 Bīgānelük ızhār et ifşāsı degül cā'iz
Müstagrık olursañ da envār-ı tecellāda
- 4 Mānend olamaz zāhid rindān-ı sebük-rūḥa
Taklīd degül kâbil atvār-ı Hūdā-dāda
- 5 İtlāfı zarar vermez nakd-i suhanuñ zīrā
Her lahza tükendükçe gencīne-i ma'nāda
- 6 Terk-i heves-i cāh et bī-ḳayd ḥuzūr eyle
Geh gūşe-i rāḥatda geh seyr ü temāşāda

³⁰³ T₁ 41a, H 63a, B 95b, T₂ 70b, A 61ah, M 52b.

7 Bildük ki melâletden râhat bulamaz hâtır
Ol dem ki kâdem başduk bu dâr-ı ğam-âbâda

8 Vâlî bu celâletle mahkûm olamaz nâsa
Lâ-büd bulunur ismüñ te'sîri müsemmada

CCCIV³⁰⁴

Mef'ülü / mefâ'ilün / mef'ülü / mefâ'ilün
- - + / + - - - / - - + / + - - -

1 Bu tarz-ı hürâm-ı nev ol âfet-i ğarrâda
Çok hasta-dili eyler hâk-i ğama üftâde

2 Bir çeşm-i felek-günüñ efkâr-ı nigâhıyla
Zât-ı dil-i ser-geşte günden güne üftâde

3 Teb-hâl-i leb-i alı ol gonca-i maşşüduñ
Çün katre-i şebnemdür berg-i gül-i hamrâda

4 Zehr-âb-ı sitem nüş et kesb-i şeref isterseñ
Perverde olur lü'lü' şür-âbe-i deryâda

5 La'liyle hayâl etsem ol âfet-i bed-mestüñ
Ma'nâ-yı hoş ânı da mestâne gelür yâda

6 Nev-dide-i devletdür 'ahdinde o fettânuñ
Ağyar-ı bed-endişüñ enfi katı bâlâda

7 Bilmem ki ne cürm ile 'izzetde iken olmuş
Mağbûs-ı ebed-dirhem hemyân-ı ahîssâda

8 Mikdârı olur ma'lûm ehl-i nazaruñ lâ-büd
Mechûl ise de Vâlî eclâf u aşıl-zâde

³⁰⁴ T₁ 41b, H 66b, B 96a, T₂ 73b, A 69ah, M 53a.

3: 4 T₂.

4: 5 T₂.

5: 3 T₂.

CCCV³⁰⁵

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Firīb-horde-i nakş olmayan temāşāda
Eder müşāhede esrār-ı Zāt'ı eşyāda
- 2 'Azīz zülle de düşse bulur yine 'izzet
Kātur mı zer ebedī kīse-i ahīşşāda
- 3 Yanında bī-hiredüñ nīk ü bed müsāvīdür
Temīz-i nūr u zulem gibi çeşm-i a'māda
- 4 Alur şatar direm-i necs ile eder bī-qadr
Hāzer ki şāhed-i bāzāra olma dil-dāde
- 5 Verür cilā-yı derün inşirāh-ı şadr eyler
Ne deflü saht ise eşkāl hāll eder bāde
- 6 Verür müferrih-i yāqūt neş'esin Vālī
Hayāl-i la'l-i şafā-bahşı cān-ı nā-şāda

CCCVI³⁰⁶

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 O şūh-ı 'işve-nümā dırmaz elde avuçda
Mişāl-i nūr-ı ziyā dırmaz elde avuçda
- 2 Doğunma kākülüne mest-i hyāb iken dilber
O hufte mār-ı belā dırmaz elde avuçda
- 3 Meger ta'ayyüş olan nakdi edesin iħrāz
Gelince bād-ı hevā dırmaz elde avuçda

³⁰⁵ T₁ 44b, H 61a, B 91a, T₂ 81b, A 69a, M 50b.

³⁰⁶ T₁ 42b, H58b, B 88a, T₂ 76a, A 65a, M 49a.

1a 'işve: cilve T₁.

2 a dilber: dildār T₂.

- 4 Nişāra h^vāhiş ile yed-be-yed olur gerdün
Nukūd-ı ehl-i sehā dırılmaz elde avuçda
- 5 Hevā-yı kākūli hercāyidür o fettānuñ
Şemīm-i müşk-i Hıtā dırılmaz elde avuçda
- 6 Girince destüñe fevt etme fırsatı nüş et
Hemişē cām-ı şafā dırılmaz elde avuçda
- 7 Dehānı sırrını keşf eyleyüp gezer Valı
Berā‘a-i hoş-edā dırılmaz elde avuçda

CCCVII³⁰⁷

Fe‘ilātün / fe‘ilatün / feilātün / fe‘ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Zāhidā ‘arife aqrān olamazsın çok da
Vākıf-ı nükte-i pinhān olamazsın çok da
- 2 Tır-i zu‘muñ arama cümleden aqdem şerm et
Bü‘l-heves şāhib-i meydān olamazsın çok da
- 3 Etmeyince dilüñi gerd-i küdüretten şāf
Mahrem-i meclis-i ‘irfān olamazsın çok da
- 4 Bı-nemek ‘āleme bir memlaħa n’itsün ey dil
H^vān-ı ‘ālemde nemek-dān olamazsın çok da
- 5 Rāh-ı ümmidde biñ kerre ğubār olmayıcağ
Būs-ı dāmānına şāyān olamazsın çok da

6a nüş et: zinhār A.

³⁰⁷ T₁ 46a, H 62a, B 93a, T₂ 83a, A 70b, M 51b.

6 Terk-i lāf ile rakıba bilürüz miqdaruñ
Hem-nişin-i seg-i cānān olamazsın çok da

7 Kāni' ol nīm-nigāhına o şuhūñ Vālī
Nā'il-i luṭf-ı firāvān olamazsın çok da

CCCVIII³⁰⁸

Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Hem-āgūş-ı vişālem zāhirā mehcūr olursam da
Yine ser-mest-i cām-ı vaḥdetem mahmūr olursam da

2 Degüldür bu'd-ı şūrī ma'nevi kurbıyyete māni'
Enisümdür ol āfet her ne deñlü dūr olursam da

3 Teğayyür mümteni'dür tıynet-i zātumda şād olmam
Künüz-ı ser-be-mihr-i 'āleme gencūr olursam da

4 Bulur ḥükm-i kazā kārın görür elbette fevt etmez
Egerçi berg-i gülde büy-veş mestür olursam da

5 Devāsı nīm-hand-ı luṭfına mevkūfdur yāruñ
Eger şāhib-firāş-ı derd ile rencūr olursam da

6 Degül def'-i keder kābil dil-i me'yūs-ı pür-gamdan
Nedim-i bezm-i Cem hem-kāse-i fağfūr olursam da

7 Muşāfāt edemem şimden gerü gerdün ile Vālī
Egerçi nā'il-i elṭāf-ı nā-maḥsūr olursam da

³⁰⁸ T₁ 41b, H 58a, B 87a, T₂ 74a, A 64a, M 48a.

1a zāhirā: yār ile T₂.

3a zātumda: aşlumda A.

5: B, T₁.

5b derd ile rencūr: 'illet-i nāsūr T₂, A.

7b Egerçi: Eger kim T₁.

CCCIX³⁰⁹

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

- 1 'Acebdür ol bütüñ itlaf-ı luḡf-ı 'amında
 Șoyarsa ärzü-yı ḡasret-keş-i selāmında
- 2 Binā-yı servet-i ğaddār züd olur berbād
 Hümālar etse de lāne sütüḡ-ı bāmında
- 3 Şarāb emānetini saḡı mālikāne edüp
 Bütün muḡāḡa'a-ı şire iltizāmında
- 4 Ḥarābī-i dil-i erbāb-ı mihr içün o mehüñ
 Meger ḡuşūrı mı var sa'y ü ihtimāmında
- 5 Ten-i 'alife şifā-baḡş olup temāşası
 O sīm-tenle görüşdüḡ devā ḡamāmında
- 6 Edince nāz ile reftār o ḡıfl-ı nev-res olur
 Hezār-cilve-i ḡudsi 'ayān ḡirāmında
- 7 Olur nigünt-i baḡt ile Vālī'ye düşmen
 Kimi ki beslese āġuş-ı ihtirāmında

³⁰⁹ T₁ 45a, H 60b, B 91b, T₂ 80a, A 68a, M 51a.

CCCX³¹⁰

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 +- - - / +- - - / +- - - / +- -

1 Hışm ü kın cilve-nümā pış-i ebrūsında
 Harf-i düşünām hüveydā leb-i dil-cūsında

2 Neş'e-mend olduğu demlerde mücessem görünür
 Lehce-i nāzük-edā çeşm-i suhan-gūsında

3 Mihr-i envār ne kadar olsa da pür-tāb-ı cilā
 Zerredür şa'sa'a-i pertev-i pehlūsında

4 'Arızı görse de rıdvān bir inşāf etse
 Var mı bir böyle güli ravza-i mīnūsında

5 Hışn-ı nāzı o sitem-pişe çeküp teshīre
 Ra'yet-i şıveyi dökmiş ser-i bāzūsında

6 Etmede akmışe-i şun'a nessāc-ı kader
 Tarh-ı şad-güneyi āmed şüd-i mākūsında

7 Gonca hasbī-dih-i hāl olagören kim her dem
 Naqş-ı kevni göre āyīne-i zānūsında

8 Şemme nā-kābil iken gülleri bāğ-ı dehrüñ
 Büy-ı mihri kim arar sebze-i hod-rūsında

9 Dil-i pür-töhmeti tahlişe ne mümkün Vālī
 Ebedī kaldı gibi meclis-i gīsūsında

³¹⁰ H67b,M 49a.

CCCXI³¹¹

Fe'ilatün / fe'ilatün / feilatün / fe'ilün
 +- - - / +- - - / +- - - / +- - -

- 1 Hâşdur böyle hıram ol kad-i nâz-âluda
Görmedüm vâdî-i reftârını bir meh-rûda
- 2 Neş'e-i sâgar-ı şahbâ-yı İrem'dür mahzâ
Cilve-i câme-i gül-gün o kad-i dil-cûda
- 3 Olsa da bâfte-i târ-ı nigeş pîreheni
Hârişi zâhir olur yine o gül-pehlûda
- 4 Dildeki dağlaruñ zevkını idrâk edemez
Etmeyen seyr çerâğanı kenâr-ı cûda
- 5 Bulamaz derd-i seri def'ine çâre zen-i çarh
Ne kadar eylese de şandal-ı mâhı sûde
- 6 Şüst-i rû etmeyicek cûy-ı şafağdan hurşid
Günde bir kez olamaz dergehine ruh-sûde
- 7 Seherin görmemişüz şâhed-i bahtuñ hergiz
Geçürür ekser-i evkâtı hemân uykuda
- 8 Nazaruñ kaṭ'a çalış seyr-i fenâ naḫşından
Şekl-i nâ-dîdeye bak âyine-i zânûda
- 9 Vâlî'yi hayr ile eyler mi tezekkür a'dâ
Ola mı lafz-ı ḫâsen hiç dehen-i bed-gûda

³¹¹ T₁ 45a, H 63b, B 99a, T₂ 79a, A 62ah, M54a.

CCCXII³¹²

Mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Her tıfl-ı nev ki kâbil olur dilrübāluga
Başlar cibilli-meşreb ile bî-vefāluga
- 2 Verme fenāya kendüni kâzib nümā ile
Kaşd eyleme habāb gibi hod-nümāluga
- 3 Bakma metānetine halel-yāb-ı āhdur
Āmādedür bu taq-ı muḳarnas fenāluga
- 4 Biñ güne derd-i dağdağa-efzāsı var iken
Eyler mi gıbta 'ākıl olan pādişāluga
- 5 Vāhı maḳāle gūş-zed olmaḳ revā degül
Ḥayret verür 'uḳūla kelām-ı mübāluga
- 6 Her nāhudā ki añlamaz ahvāl-i ḳulzūmi
Elbet urur seftnesini bir ḳayaluga
- 7 Terk-i riyā vü sem'ada mümtāz-ı vaḳt iken
Rinde düşer mi ede heves pārsāluga
- 8 İfnā-yı zāta sa'y edegör tā ki Vāliyā
Bıgānelük mübeddel ola āşināluga

³¹² T₁ 43a, H 59b, B 89a, T₂ 77a, A 66b, M 49b.

1a dilrübāluga: bî-vefāluga A.

1b bî-vefāluga: dilrübāluga A.

CCCXIII³¹³

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 O dem kim reng-i renciş 'arız oldu çehre-i ala
Dili bimar-ı ye's etdi o tıfl-ı çār-deh-sāle
- 2 N'ola bārān-ı eşküm etse tūfān-hız dünyāyı
O māh-ı bī-miŝāle oldu āğuş-ı 'adem hāle
- 3 Yerin dutmaz o nahl-i nāz-perverdūfi dahı gerdün
Verürse haşre dek neşv ü nemā ger bāğ-ı āmāle
- 4 Ğam-ı hecr-i ciger-pāremle çeŝmünden ağan demden
Olur gābrāda peydā ergüvān u gül yahod lāle
- 5 Yanup āteŝlere ifŝā-yı rāz etmez melālinden
O kim hāl ehli 'arīfdür getürmez derdini kāle
- 6 Girībān-çāk-i dest-i mātem ü ğam māder ü dāye
Peder giryān ü ser-küb-ı melālet 'amme vü hāla
- 7 Gören bu girye-i haŝretle bu āh-ı cihān-sūzum
Eder mi 'ayb taḥŝil-i vuķūf eylerse aḥvāle
- 8 Libās-ı 'arıyet-veş ziver-i duş-ı emānetdür
Hāta-yı maḥz eder dil-bend olan evlād ü emvāle
- 9 Ne hayr etdi nuķud-ı 'ömrden kim tāze va'd ile
Ecel ma'lüm iken rağbet ede dil bir de emhāle
- 10 Fesād-ı gerdiş-i gerdün-ı dünı fehm eden 'arīf
Elem çeksün mi idbāra sürür etsün mi iķbāle

³¹³ T₁ 42a, H 59a, B 87a, T₂ 75a, A 65b, M 48a.

3a dahı: eger A.

3b bāğ-ı: nahl-i T₂.

5a melālinden: melāletden A.

- 11 İtâ‘at-âşināya şabr ahsendür meşâ’ibden
Kažâ icrâ eder hükmin ne hâşıl etmeden nâle
- 12 Zuhûr etdi muğaffâ bu gâzel mersiyye şeklinde
Nikât-ı ba‘z ile müş‘ir bulunmuşdur yine hâle
- 13 Teveccühle tefe’’ül eyleyen divân-ı Vâlî’den
Gerekdür ede istimdâd-ı himmet hâll-i eşkâle

CCCXIV³¹⁴

Mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Kaçurma dîdeden h^vâb-ı huzûrı arzularla
Kâpılma gülşen-i ikbâl-i dehre reng ü bularla
- 2 Ne bilsün n’eydügin râhat-güzâr-ı âteş-i hasret
‘Alâka etmeyenler seyr-i rüy-ı tünd-hûlarla
- 3 Gider mi hâtırımdan neş’e-i la‘l-i revân-bahşı
Gelürse âb-ı yâkût-ı ferah bezme sebûlarla
- 4 Ne nef’ eyler herem-âlûde cisme dâğlar bilseñ
Cedid olur mı bir de câme-i köhne rûfularla
- 5 Eger ehl-i hîredseñ mihr ü mâhuñ hâlini fehm et
Eder kesb-i şerâfet ihtilâf eden nigûlarla
- 6 Muğâyir olıcağ bir kesde reng-i zâhir ü bâtın
Gül-i ra’nâ gibi ta’dâd olur merdûd rûlarla

³¹⁴ T₁ 42a, H 57a, B 96a, T₂ 77b, A 62b, M 53a.

3a neş’e-i: neş’et-i T₁, H, B.

5a hâlini: hâletin T₂.

7 'Unuqla afitābuñ ülfetin iş'ar eder lā-büdd
Bulunsa gāhice şoĥbetde nev-resler dü-mularla

8 Azalmaz kaleb-i şābün-ı rahmet zerrece Vālī
Hezārān cāme-i pür-çirk-i cürmi şüst ü şularla

CCCXV³¹⁵

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Hoş ol ĥarīf ki bir yar-ı hoş-maĥali ola
Netice tūti-i āyine-i ĥayāli ola

2 Hezār- dil-şüde sır-āb-ı cām-ı la'li iken
Revā mı ben gibi bir teşne-i zülāli ola

3 Eder mi rāḥatı bu 'arşa-gehde ehl-i kemāl
O rāḥatūñ ki aña miḥnet iḥtimāli ola

4 Niyāza kādır olur mı reh-i maḥabbetde
Semend-i nāzınuñ ol dil ki pāy-māli ola

5 Bu şi'r-i tāze-zemīn güftesine Ümmī'nüñ
Nazīre etmek olur mı meger ki Vālī ola

7a iş'ar: ızhār T₂.

³¹⁵ T₁ 43b, H 59b, B 89b, T₂ 77b, A 66b, M 50a.

1a maĥali: ĥışālī T₂, A.

1b ĥayāli: maĥali T₂, A.

3a Eder mi rāḥatı bu: Olur mı rāġıbu bu T₂, A., Eder mi ādemi bir B,

CCCXVI³¹⁶

Mef'ülü / fä'ilätü / mefa'ilü / fä'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Dil-beste olma hum gibi dehrüñ şarābına
Degmez humārı neş'e-i pā-der-rikābına

2 Göñlüm mişāl-i şebnem ederdı vüçüdı maḥv
Bir kerre baḡsa sīne-i hurşid-tābına

3 Yüz döndürür görünce bizi şāhed-i ümīd
Bā'is bize 'aceb ne bu tarz ictinābına

4 Verdüm dili bir āfete kim heft-āsümān
Tāb-āver olamaz daḡı kem-ter 'itābına

5 Bir āh-ı 'aşıkāne ile Vālī 'ālemüñ
Şaldum bu gece zelzele tā nūh-ķıbābına

CCCXVII³¹⁷

Fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilätün / fe'ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1 Bī-ḡicābāne nigāh etme ruḡ-ı dildāra
Gelmesün gerd-i keder āyīne-i ruḡsāra

2 Rüyını 'aks-i ruḡuñ etdi cilādan 'ārī
Döndi mir'āt-ı dil āyīne-i cevher-dāra

3 Şorma ḡālin dil-i şūḡ olmuş iken āzāde
Pāy-māl oldu yine bir meh-i hoş-reftāra

³¹⁶ T₁ 45a, H 60b, B 92a, T₂ 80b, A 68b, M 51a.

2b hurşid: āyīne T₂.

3b bize 'aceb ne bu tarz: nedür 'aceb bu kadar T₂.

³¹⁷ T₁ 43b, H 63b, B 97b, T₂ 80b, A 61bh, M 53b.

2a Rüyını: Devri-i T₂.

- 4 Etmem ümmîd devâsın o tabîb-i cânuñ
Kâ'ilem hâl-i harâbı gehi istifsâra
- 5 Fâriğ-ı 'aşk iken olmışdı göñül âsüde
Düşdi bî-çâre yine elsine-i eşrâra
- 6 Böyledür ehl-i kerem içre sehâ-yı memdüh
Öyle ihsân ede kim qalmaya bir tekrâra
- 7 Vaşf-ı cânânum ile bu gâzel-i rengînum
Oldı her mışra'-ı garrâ birer âteş-pâre
- 8 Hâme pür-gülük ederken yine oldı ebkem
Ğalibâ eyledi imsâk dür-i güftâra
- 9 Kesret-i ceşş-i günehden ne bu haşşet Vâlî
İntisâbuñ var iken dergeh-i istigfâra

CCCXVIII³¹⁸

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Dil manzar-ı bütân olamaz kabîl olmasa
Fenn-i uşul-i hikmet ile kâmil olmasa
- 2 Āhır verür helâke ten-i mü-naẓîrümü
Bu süz ü tâb dilden eger zâ'il olmasa
- 3 Ol pâdişâh-ı milket-i hübî vü behcetüñ
Yokdur kuşurı zulme eger mâ'il olmasa

6b qalmaya bir: yer qomaya A.

7b mışra'-ı garrâ birer: mışra'ı bir âfet-i T₂, A.

³¹⁸ T₁ 45b, H 61a, B 92b, T₂ 82b, A 70a, M 51b.

3b eger: biraz A.

- 4 Benden şoruñ mesā'il-i fikh ü maḥabbeti
Mektüm olur cevāb eger sā'il olmasa
- 5 Āgüş-ı vaşla ol mehi çekmek bir iş degül
A'dā tefevvühi arada ḥā'il olmasa
- 6 Vālī bu deñlü etmez idi bezl-i nakd-i cān
Gencine-i merāmına ger nā'il olmasa

CCCXIX³¹⁹

Mef'ulü / mefa'ilü / mefa'ilü / fe'ulün

-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Keşf etmeye rāz-ı dili bir mu'temed olsa
Yā ḥālden āgāh bir ehl-i ḥired olsa
- 2 Dür olmaz idük meclis-i ḥāşından o şūhuñ
Erbāb-ı teḳarrübden eger bir meded olsa
- 3 İsrāf-ı tecellide kuşūr etmez o meh-rū
Ḥ'āhiş-ger-i vaşlı ne ḳadar bi-'aded olsa
- 4 Dāğ-ı dil-i a'dā-yı ḥased-perver olurduk
Kaşānemüzüñ ziveri ol lāle-ḥad olsa
- 5 İfşā olunur 'āleme bir lahzada Vālī
Her bikt-i ma'āniye ki dil nām-zed olsa

³¹⁹ T₁45b, H 61b, B 92b, T₂ 82a, A 69b, M 51b.

CCCXX³²⁰

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 O nev-res erse hadd-i i'tidāle dilrübālansa
O şeh-zād-ı hüsün bulsa kemālin pādişālansa
- 2 İtürdi nāmı mir'āt-ı Sikender cām-ı Cemşid'üñ
Gidüp gerd-i keder āyine-i hātır şafālansa
- 3 Bu farı-ı cevri hep te'sir-i şab'-ı kevkebindendür
Dil-i ser-geştemüz her kankı şūha mübtelālansa
- 4 Vefası yine meczūmumdur ol tıfl-ı hod-āramuñ
Ne deflü vādī-i bigāne etse bī-vefālansa
- 5 Habāb-āsā olur bu baır-ı gāmda zūd-ter zā'il
Hevā-yı cāh ile cāhil kabarsa hod-nümālansa
- 6 Teselli-bahş olurdu hātır-ı pür-sür-ı maızūna
Eger cüz'i nigāh-ı çeşm-i hün-riz aşinālansa
- 7 Olurduğ yine genc-i gevher-i ma'nāya bī-perde
Eger peyk-i hayāl āsūde olsa reh-nümālansa
- 8 Zamāne zālimi مزید من هل 'i derd eder Vālī
Eger hün-ı dil-i mazlūma bir kez işihālansa

³²⁰H 66a, B 87ah, A 67bh, M 48b.

2b hātır: dilden A.

8a " Hel min mezid " (Daha var mı?) 50 (Kaf) 30.

CCCXXI³²¹

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Gül-i rengin-i lafzı zib eden destār-ı ma'nāya
Gerekdür kim leb-i cān-bahş-i yarı ede sermāye
- 2 Aşıl-da mekr-i zendür bā'ış-i rüsvāyī-i merdüm
'Abeş Ferhād ü Mecnün düşmemişdür küh u şahrāya
- 3 Netice rākibe gülmek gibidür rācil-i nādān
Hasedle eyledükçe dahı nice esfel ü a'lāya
- 4 Degüldür sa'y ile teshīre kâbil şāhed-i iqbāl
Ne deñlü şarf-ı evkāt eyleseñ de vird ü esmāya
- 5 'Aceb pīrāye vermiş hüsne meşşāta-i taqdīr
Edince gamze-i Mecnün'ı şāne zülf-i Leylā'ya
- 6 Cibillī zevkıdur kim bulduğın imsāke sa'y eyler
Denā'etden elez şey var mıdur kām-ı ahıssāya
- 7 Su'al etsek eder mi kışr u mağzuñ lezzetin temyīz
Zāfer-yāb-ı mezāyā olmayanlar lübb-i ma'nāya
- 8 Gezer ellerde şimdi ceste ceste tāze eş'arı
Kıpılmış gibi Vālī yine bir şüh-ı dil-ārāya

³²¹ T₁ 40b, H 64a, B 101b, A 64ah, M 55b.

CCCXXII³²²

Mef'ülü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 'Azl-i ebedle bulmadayuz 'ālī mertebe
 Yokdur nigāh-ı ḥasretümüz cāh u manşıba

2 Olsa hezār-şevhere ger ba'd-ez-in 'arūs
 Mümkün midür ki bive-i gerdün ola gebe

3 Ümmid-i rāstı dem-i segden muḥāldür
 Biñ kerre terbiyetle koyarlarsa kâlebe

4 Feyzı muḳarrer oldı bize h'ân-ı vuşlatuñ
 Ağyār birbiriyle edince mükāleme

5 Sultān-ı ḥüsni ḥaṭṭ ile 'azl-i ebed olup
 Gitdi o şumturāk o şevket o kevkebe

6 Vālī revā mı 'ālem-i pırıde eylemek
 Murğ-ı şikeste-bālūñi aṭfāle mel'abe

CCCXXIII³²³

Mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

1 Şermende-i luṭf etdi beni yār gelince
 Biñ nāz ile ol şūh-ı sitem-kār gelince

2 Setr eyledi nūr-ı ruhını zulmet-i ḥaṭṭı
 Qalmaz eşer-i mihr şeb-i tār gelince

³²² T₁ 45b, H 61a, B 92a, T₂ 82a, A 69b, M 51a.

1 hasretümüz: rağbetümüz A, T₂.

³²³ T₁ 47a, H 62b, B 94b, T₂ 84b, A 72a, M 52b.

- 3 Tığ-ı kâdere tûrs-i hâzer kâr-ger olmaz
Eylər mi kâzâ merdi haber-dâr gelince
- 4 Müşkilce olur tevbede şâbit-kâdem olmak
Hengâm-ı çemen mevsim-i gülzâr gelince
- 5 Hep zâhir olur dildeki esrâr-ı nihânî
Bir hâl bilür vâkıf-ı esrâr gelince
- 6 Geldi dil-i ma'mûrı harâb eyledi gitdi
Hayfâ ki budur 'âdeti her bâr gelince
- 7 Hasret çekerem şohbetine gerçi o şühûf
Gönlüm bulanur hâtıra âgyâr gelince
- 8 Kavsi-i 'Acem lehcesidür Vâlî bu mışra'
Şabr eyle gözüm nevbet-i didâr gelince

CCCXXIV³²⁴

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Aldanma dehr-i dün seni mesrûr ederse de
Virân-ter eyler âhırı ma'mûr ederse de
- 2 Lâ-büd bir âfet ile eder mübtelâ yine
Cüz'î şerefle her kimi meşhûr ederse de
- 3 Zir-i zemîni 'âkıbet eyler maķar safa
Mânend-i mihr 'âleme manzûr ederse de

³²⁴ T₁ 46a, H 62a, B 93b, T₂ 83a, A 71a, M 52a.

4 Bir taze kaşdı var yine cevri 'abeş degül
Gāhī su'al-i hāfir-ı mehcür ederse de

5 Memnün-ı luftıyam o mehüñ Vālī tā ebed
Biñ kez zücāc-ı kalbümü meksür ederse de

CCCXXV³²⁵

Mef'ülü / mefā'ılü / mefā'ılü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

1 Envā'-ı sitem rüy-nümā tığ-ı nigejde
Āvıhte-diller şiken-i zülf-i siyehde

2 Düşnām be-leb tığ be-kef kec-küleñ ü mest
Hübāna uyar cilveler atvār-ı sefehde

3 Kuyında şehidān-ı gamuñ haddi mi vardur
Eksük mi olur sefk-i dimā' dergeh-i şehde

4 Maħrüm-ı melālī o perīnüñ şorulur mı
Teb-hāl-i elem zāhir iken gerd-i sefehde

5 Olduqça cebninde nümāyān ser-i kākül
Guyā ki kelefdür görünür çehre-i mehde

6 Yusuf gibi tevfiķ olıcaķ sa'ye ne hācet
Lā-büd bulur erbābını devlet bün-i çehde

7 Şabdan şekeri nık ü bedi derke ne kādır
Temyız ü hıred var mı meger ehl-i velehde

8 Lerzān görünür ekşer-i pīrān-ı kühen-sāl
Olmaz eşer-i teb gibi sermā-yı 'atehde

9 Vālī-i siyeh-kāra ne derseñ ki uşanmaz
Her rüz u şeb etmekte şinā baħr-ı günejde

4b mehcür: rencür T₂.

³²⁵ T₁ 40a, H64b, B100b, A 64bh, M 55a.

7: 8 A.

8: 7 A.

CCCXXVI³²⁶

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Ümmîd-i vaşlı ol mehûñ efkâr-ı fāsîde
 Bî-cā bu fikr-i fāsîde düşmek ne fā'ide
- 2 Olmam dü-çār o mihr-i sipihr-i melāhata
 Tā etmeyince kevkeb-i tālî' müsā'ade
- 3 Ehli yanında hāle münāsib degül ki beyt
 Bir mışra'-ı yegāne deger biñ kaşā'ide
- 4 Elfāzı mücmel olsa da ma'nāsı fehm olur
 Āh-ı derün şerh olunursa mekâşıda
- 5 Bî-zan zühür eder nice mestür müşteri
 Olsa perend-i vaşlı o şūhuñ müzāyede
- 6 Āsān degül harım-i selāṭine intimā
 Şarf etmeyince hāşıl-ı 'ömrüñ 'avā'ide
- 7 Keyf-i nigehle 'ālem-i hulyāda eylerem
 Āyine-i Sikender'e biñ kez müşāhede
- 8 Manzūruyuz o gönca-i nāz ü leṭāfetüñ
 Vālî sezā gil olsağ eger çeşm-i hāsîde

³²⁶ T₁ 44b, H 61a, B 91a, T₂ 81b, A 69a, M 50b.

6: A, T₂.

7a eylerem: eyledüm T₂.

CCCXXVII³²⁷

Mefā‘ilün / mēfā‘ilün / mēfā‘ilün / mēfā‘ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Maḥabbet iddi‘āsın eylemek pīr ü kühenlükde
‘Arūs olmağa meyl etmek gibidür pīre-zenlükde
- 2 Nedür bir zahm-ı serden gayrı kesbi tışe-i gamla
Ne ḥāsıl eylemiş Ferhād’ı bilsek küh-kenlükde
- 3 Verür rış-i sefīde ḥüsn-i aḥar katre-i bāde
Feşān etmek gibi gül-berg-i sürhü yāsemenlükde
- 4 N’ola ḥāl-i bünāgūşı ruhın ḥaṭṭ içre setr etse
Olur pūşīde-rū ekser gezenler rāh-zenlükde
- 5 Bütān-ı Rüm ile ḳalma göñül cān at Sıtanbül’a
Geçüp Mersinlük’i var def’-i gam et Nārvenlük’de
- 6 Nüvāziş semtine meyl etmemişdür meşrebi ammā
Yed-i tūlāsı var ol zālīmüñ ḥāṭır-şikenlükde
- 7 Raḳı̄b-i düni dür et ḳoyma ḳalsun ḥāk-i kūyuñda
Sen inşaf et ḳoyar mı böyle şümü kimse şenlükde
- 8 Dü-bālā zevḳ-ı gūn-ā-gūn eder her tāze kim Vālī
Ḳaçan mānendi bir şūḥa ḳapılsa sīm-tenlükde

³²⁷ T₁ 43a, H 56b, B 97a, T₂ 75b, A 62a, M 53b.

2b Ferhād’ı: Ferhād B.

3a ḥüsn-i aḥar: ḥüsn aḥır şeklinde de okunabilir.

6b şikenlükde: nişānlukda B.

CCCXXVIII³²⁸

Mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

- 1 Çok neş'e-i te'sir var ahlāk-ı hasende
 Bi-bahş ü 'aṭā gördüğün eyler saña bende
- 2 Emdürse lebin hazzı var eyyām-ı hatında
 Eفزün-ter olur neş'e-i mey faşl-ı çemende
- 3 Meşşāta-i güftāra gerekdür ede tezyın
 Bir bir gül-i ma'nā koya destār-ı suhanda
- 4 Bir girdügi ancak görölür çıkdüğü yokdur
 Çok nuḳra-i ten zāyi' olur ceyb-i kefende
- 5 Şem' etdügine rüyuñ ile da'vı-i tābiş
 Görülse sezādur ya tābütta ya resende
- 6 İgfāle çalışma katı alüfte-dilanı
 Olmaz çın ögütten şaḳın ey şüh-ı perende
- 7 Bir kerre der-āgūşa naşib olmadı Vālī
 Kaldı nıgeh-i hasretüm ol sım-bedende

CCCXXIX³²⁹

Mef'ülü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

- 1 Peymāne-i nahvet ki melālet var içinde
 Terk olmasa ger hayli nedāmet var içinde

³²⁸ T₁ 41b, H67a, B102a, A 71bh, M55b.

2a Emdürse: Em derse şeklinde de okunabilir.

3a ede tezyın: vere revnaḳ A, H, T₁.

7a der-āgūşa: der-āgūş B. T₁.

³²⁹ T₁ 46b, H 62b, B 94a, T₂ 83b, A 71a, M 52a.

- 2 Mir'at-ı mecāzuñ görünür şafveti zāhir
İm'ān-ı nazar olsa küdüret var içinde
- 3 Terki baña evlā görünür bezm-i bütānuñ
Söz geçse dil-i şūha selāmet var içinde
- 4 Gördükde rakıbi bu telāş ile perişān
Fehm eylemezüz şanma ne 'illet var içinde
- 5 Pürdür mey-i mihriyle derün bir mehūñ ammā
İfşā edemem Vālī hacālet var içinde

CCCXXX³³⁰

Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün
+ --- / + --- / + --- / + ---

- 1 Hevāya verme şöhret bülbül ü pervāne şeklinde
Zuhūra çıkmasun rāz-ı dilüñ divāne şeklinde
- 2 Degülsün halle kādır 'ıkd-ı gīsü -yı girih-girin
Eger şad-çāk-i tıg-i hasret ol mestāne şeklinde
- 3 Hemān mir'at-ı dilden mahva sa'y et nakş-ı amāli
Şuverle verme zīnet hātırā büt-hāne şeklinde
- 4 Olur zāhir tekellüm eyledükçe cevher-i zātı
Nice divāne kendin gösterür ferzāne şeklinde
- 5 Olan maṭbūb{?}-ı sihr-i bive-i dehr-i denī-perver
Görünür çeşmine her Ehremen cānāne şeklinde
- 6 Nice kāşāne-i 'ālī-binā seyr eyledüm Vālī
Müferriḥ bir nişimen görmedüm meyhāne şeklinde

³³⁰ T₁ 43b, H 60a, B 90a, T₂ 78b, A 67a, M 50a.

1a bülbül ü pervāne: bülbül-i vīrāne T₁.

2b ol mestāne: olsañ şāne T₂.

CCCXXXI³³¹

Mef'ülü / mefā'ılı / mefā'ılı / fe'ülün

- - + / + - - + / + - - + / + - -

- 1 Gördüm kad-i mevzūnuñı tübā revişinde
Ruhsāruñı berg-i gül-i hamra revişinde
- 2 Sensüz şeb-i gamda benüm ey mihr-i cihān-tāb
Āhum feleke çıkdı Mesīhā revişinde
- 3 Vaz' olalı şahrā-yı cünün gelmedi hergiz
Mecnün gibi bir bādiye-peymā revişinde
- 4 Demdür ki ola cilve-nümā dide-i terden
Tūfān-ı sirişküm yine deryā revişinde
- 5 Kūyuñda olan zümre-i 'uşşākda ey şüh
Gördüñ mi 'aceb Vāli-i şeydā revişinde

CCCXXXII³³²

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Göñül mir'atı kim rehn eyledüm bir şüh berberde
Nigāh etse olur girdāb-ı hün cām-ı Sikender'de
- 2 Helāk-i çeşm-i şühñ olmamak mümkün midür ādem
Yer eyler tığ-ı gamzeñ sine-i hurşid-i hāverde
- 3 Bu güşende der-āgüş etmedük ol servi şad-efsün
Yazuk kim olmadı nahl-i ümid-i dil ber-āverde
- 4 Ne mümkün olmamak kerrübıyān cān vermege sāt
Görünce ol meh-i nā-mihribānı dest-i hançerde

³³¹ T₁ 43b, H 59b, B 89b, T₂ 78a, A 67a, M 50a..

1b hamrā: rānā A.

³³² T₁ 44a, H60a, B 90b, T₂ 79b, A 67b, M 50b.

4a olmamak: olmaya H,A.

5 Hayāl-i ‘arızı pūşide qalmaz dide-i terden
Olur hurşid Vālī cilve-ger deryā-yı Ahzār’da

CCCXXXIII³³³

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün

+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Qomaz gerd-i kūduretden eşer qalb-i hazınlerde
Ne halet olduğın bilmem nigāh-ı nāzeninlerde

2 Degüldür behre-ver nūr-ı başiretden dil-i gafil
Cibillidür kesāfet hātur-ı pür-hışm ü kınlerde

3 Sevād-ı şām-ı gamla nūr-ı şubh-ı şādī yek-sāndur
Tefāvüt mūmteni’dür pış-i çeşm-i pāk-bınlerde

4 ‘Araq-rız olduğın hiç var mı görmiş rüy-ı taşvirüfī
Gerekdür ola hıfz-ı āb-ı rü ‘uzlet-nişinlerde

5 Olur mı hakk ü def’i kizlik-i tedbīr ile qābil
Ne ise nık ü bed-tahrīr olan levh-i cebinlerde

6 Yine ber-hāl imiş āşüb-ı çeşm ü nāz-ı ebrüsü
Haber aldğı o fettān-ı sitem-gerden yakınlarda

7 Çıkardı hārice ahkām-ı bātıl şüret-i hakdan
Olaydı hükme fırsat dest-i kütah-āstınlerde

8 Hemān ta’līm-i feyz eyle saña mahşüşdur Vālī
Kümeyt-i kilki etmek cilve-ger böyle zemīnlerde

³³³ T₁ 42b, H 57a, B 96b, T₂ 76a, A 62a, M 53a.

CCCXXIV³³⁴

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Hemîşe tîğ-ı sitem dağ-darıyuz biz de
Bu dehr-i bî-mezenüñ zehr-h^varıyuz biz de
- 2 Nühüfte süzünü 'arz etmesün bize lāle
Feđā-yı ğamda kühen dağ-darıyuz biz de
- 3 Dem-ā-dem eyledüğüm āh ü zārı ğuş eyle
Bu ğülsitān-ı cefānuñ hezāriyuz biz de
- 4 Esîr-i tırrası bād-ı şabā degül ancak
Helāk-i silsile-i müşk-bāriyuz biz de
- 5 'Aceb mi etsek eger Nā'ili'ye pey-revlük
Ki Vālî mülk-i suhan şehriyāriyuz biz de

CCCXXXV³³⁵

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün

+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Şümār-dil-şüdegān eyledükde hāme ile
Ne var bu bendeyi yād eyleseñ esāme ile
- 2 Görüp felek-zedelük baña merhabā eyler
Tulū' edince o meh āsümānî cāme ile
- 3 Çok oldı 'işve vü nāz-ı felek bu ğülşende
Bir iki büy-ı vefādan tehî şemāme ile

³³⁴ T₁ 45b, H 61b, B 93a, T₂ 82b, A, 70a, M 51b.

5a şehriyāriyuz: şeh-süvāriyuz B, T₁.

³³⁵ T₁ 43a, H 58b, B 88b, T₂ 76b, A 65a, M 49b.

4 Kebüter-i dil-i 'uşşākı sürme kuyufından
Hemîşe zînetidür Ka'be'nüñ hamâme ile

5 İnanma gamzesine haṭṭı gelse de Valı
Büt-i Frengi müselmān olur mı nāme ile

CCCXXXVI³³⁶

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Kim ki ḥasret-keş olur gayret-i akrānı ile
Bî-sebeb pençeleşür baht-ı perişānı ile

2 Yine kesr-i dile bir kār-ger olmaz ey çarḥ
Mümiyā-yı keremüñ verseñ eger kânı ile

3 Çāk çāk olduğumuz kaldı bize ḥasretle
Kākülin gayr ṭarar şāne-i müjgānı ile

4 Müjde-gāne verürem seyr-i ruh-ı dildāra
Gül-i cennet baña 'arz olsa gülistānı ile

5 Keyd-i yārāna ne gam bezm-i fenāda Valı
Yüsuf'üñ vaq'ası meşhür iken ihvānı ile

5b Frengi: Frenk T₁, T₂, A.

³³⁶ T₁ 46b, H 62a, B 94a, T₂ 83b, A 71a, M 52a.

3b gayr: gayrī T₁, H, T₂, A.

4a dil-dāra: cānāna A, T₂.

CCCXXXVII³³⁷

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Bezme nizām vermiş iken zevk cām ile
Oldı şikeste tişe-i mäh-ı şıyām ile
- 2 Bir faşl-ı güldür eyleyicek kesb-i inşirāh
Ol da mürür etmede renc-i zükām ile
- 3 Farzā 'uşāre-i 'ineb-i bāğ-ı huld imiş
Hem-reng olur mı bāde-i yakūt-fām ile
- 4 Yāruñ ki hātırında ola kaçd-ı iltifāt
Eyler edā me'alini sāde selām ile
- 5 Da'vā-yı kādri kendi vücūduñda görmedüñ
Etdüñ müşādefet nice zı-kadr u nām ile
- 6 Vech-i teşābih ol büte her tıflı hoş degül
Olmaz müsāvı mihr meh-i nā-tamām ile
- 7 Çok ehl-i tab' u nādire-dān 'add olan vücūd
Gülzārı fark eder mi meger sañh-ı bām ile
- 8 Yār ile geldi dün gece bezme raķıb-ı dün
Telvise çekdi şöhet-i halt-ı kelām ile
- 9 Āsar-ı inbisāt mı kor dilde Vāliyā
Bu 'ış-gehde muhteliñ olmak enām ile

³³⁷ T₁39b,H56a,B85a,T₂ 70b, M46b.

2a inşirāh: inbisāt T₂.

4: T₂ -.

8b şöhet-i: meclisi T₂.

9a inbisāt: inşirāh T₂.

CCCXXXVIII³³⁸

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ülü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Zâhid 'alâka eyleyemez çeşm-i yâr ile
 Ülfet eder mi müttakî hiç bâde-h'âr ile
- 2 Vaşetle cân şıkıldı bu şeb 'azm-i bağ edüp
 Tâ şubh olunca derd-i dil etdük hezâr ile
- 3 Etme rakîb-i bed-menişe 'aşıkı kıyâs
 Hem-vezn olur mı mis zer-i hâlis-'ayâr ile
- 4 Reşk-i ruh iledür ki edüp güş vaşfını
 Kütâh 'ömr olur gül-i ter hârhâr ile
- 5 Çıkamaz beyâna olmayıcak tâ dem-i şümâr
 Çokdur hisâbumuz bizüm ol şive-kâr ile
- 6 Tezyîn-i ca'lı hüsn-i Hudâ-dâda 'ayb iken
 Olur mı şüh-ter yed-i beyzâ nigâr ile
- 7 Valî mehârî dest-i taşarrufdadur yine
 Heft-üstür-i sipîhr yürürse kaţâr ile

CCCXXXIX³³⁹

Mefâ'ilün / fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

- 1 Kâlırsa tâbiş-i ruhsâr-ı dilrübâ böyle
 Yanar bu âteş ile cân-ı mübtelâ böyle
- 2 Terakķî üzre elem cām-ı dil-güşâ nâ-yâb
 Nedür tedârîki dâ böyle vü devâ böyle

³³⁸ H 66a, B86bh, A68ah, M47b.

3a 'aşıkı: 'aşığın H, B.

³³⁹ H 65b, B86bh, A 66bh, M 48b.

1b âteş: süziş A.

- 3 Görür mi rāhatı ‘ālemde merd-i dāniş-ver
Zamāne böyle vü aţvār-ı nā-sezā böyle
- 4 Refik-i rāh-ı ‘adem olduğına şekk etme
Durursa dilde eger renc-i ibtilā böyle
- 5 Nedür tefāvüti gülşende murğ-ı sâ’irden
Hezār-ı zār eger etmese nevā böyle
- 6 Luğāt-ı nādire bigāne lafzı n’eylemeli
Selis ü şüh gerek her zamān edā böyle
- 7 Muhiţ-i ğamda tebāhī olur sefine-i ten
Sürerse bir nice gün Vāliyā hevā böyle

CCCXL³⁴⁰

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Kō ḥāsīd etme rinde ifk-i bī-cā gördüğün söyle
Edersin bāri ḥubş-ı zātuñ icrā gördüğün söyle
- 2 Ḥakā’ik bahşin açma eyleyüp taqlid-i ‘irfānī
Saña sermāye besdür düzme rü’yā gördüğün söyle
- 3 Ne dersin şānumuzda hep senüñdür kesr ü nokşānī
Yüri ey āfet-i şüh-ı ḥod-ārā gördüğün söyle
- 4 Neler dersin degülken vākıf-ı keyfiyyet ey zāhid
Kerem kııl etme ḥükm-i ğaybī ammā gördüğün söyle
- 5 Su’ale rağbet eylerse o meh aḥvāl-i Vālī’den
Ser-i mü etme kâşid ketm ü ihfā gördüğün söyle

³⁴⁰ T₁ 42a, H57a, B 96b, A 62b, M54a.

CCCXLI³⁴¹

Mef'ülü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

- 1 Nakdine-i ta'atı hevesle tebeh etme
 Zeyl-i dili alüde-i çirk-i güneş etme
- 2 Terk et bu heves-karıyi bihüde hayali
 Şah-ı hırede ceys-i hevayı sipeh etme
- 3 Her şahed-i bazarā şağın olma hevā-dār
 Her gonca-i pejmürdeyi zıb-i küleh etme
- 4 Hercāyi bütüñ mihrini def' eyle deründan
 Her nā-halefi mülk-i dile pādışeh etme
- 5 Te'sirini bil nık ü bedüñ semt-i kazādan
 Her hādisede şekve-i baht-ı siyeh etme
- 6 Bildürme lebüñ neş'esin erbāb-ı niqāba
 'Ağılları mest-i mey-i cām-ı veleh etme
- 7 Bī-bāk yüri rāh-ı tevekkülde emīn ol
 Vālī saña fikr-i 'abeşi sedd-i reh etme

³⁴¹ T₁ 46b,H 66b,B100a,A 70ah,M 49a.
 6a neş'esin: neşvesin T₁.

CCCXLII³⁴²

Mefa‘ilün / fe‘ilatün / mefa‘ilün / fe‘ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

1 Düşünce dil yine sevdâ-yı zülf-i müşkine
 Muqarrer oldu ‘azîmet seyâhat-ı Çîn’e

2 Ğinâ-yı dil mi verür seyr-i sine bî-büse
 Eder mi teşnelügi zâ’il âb-ı âyine

3 Görüp müsâ‘adesin Zâl-i dehre aldanma
 Çalar zemîne kişiyi şarâb-ı dîrine

4 O mehle bister-i fikrinde her şeb olmadayuz
 Gehî dehen-be-dehen gâh sine-ber-sîne

5 Gören leâfet-i sîmîn-sürîn-i dildârı
 Eder mi şarf-ı nîgeh yâsemîn ü nesrine

6 Görüp bu şîve-i refârı ‘âşık olmaz mı
 Hezâr cân ile kurbân o nâz u temkine

7 Hayâl-i gayr ile Vâlî hayâlî yek-sân mı
 Murâd olur mı müsâvî perend ü peşmine

CCCXLIII³⁴³

Mef‘ulü / fa‘ilatü / mefa‘ilü / fa‘ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Dil-dâdeyüz bir âfet-i cân zülf ü hâline
 Kerrübiyânı secde-ber eyler cemâline

³⁴² T₁ 43a, H 59a, B 89a, T₂ 76b, A 66a, M 49b.

1a müşkine: pür-çine T₂.

1b Muqarrer oldu ‘azîmet: ‘Azîmet oldu muqarrer A.

3: B, T₁-.

4a fikrinde: fikretde A, T₂.

³⁴³ T₁ 44a, H60b, B90b, T₂ 80b, A68b, M50b.

- 2 Ol rind-i taze-vādī-i ‘aşkam ki yārumuñ
Vermem ğam-ı firākını zevk-ı vişāline
- 3 Ağyāra hem-dem olduğı bā’is degül midür
Süz-ı derün-ı ‘aşık-ı aşüfte-hāline
- 4 Eyle hāzer ğurürdan ey mest-i cām-ı nāz
Sen gibi nice māhuñ erişdük zevāline
- 5 Bu āb u táb ile gül-i bī-büy-ı āfitāb
Beñzer mi Vālī’nüñ gül-i bāğ-ı hayāline

CCCXLIV³⁴⁴

Mefā‘ilün / fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Baķındı zāhid-i huşkuñ ğarīb heybetine
Şu rīş-i belmesine şu bürīde-sebletine
- 2 Sürür-ı yek-demine şad elem te‘ākub eder
Deger mi meyl ede ādem zamāne devletine
- 3 Muķım-i derde devā beng ü bādedür ancak
Ne ihtiyāc tabībüñ sefūf u şerbetine
- 4 Hemān görüncedür ızhār-ı cübb-i ca‘lisi
İnanma merdüm-i ‘aşruñ hāzer maħabbetine
- 5 Sibā‘ı münis ederseñ de i‘timād etme
Mezālim ehlinüñ aldanma çok da re’fetine
- 6 Hezār-tecrübeden şoñradur ‘alāķa-i ‘aşķ
Baķar mısufñ dil-i ser-geştenüñ belāhetine

³⁴⁴ T₁ 40a,H65a, B101b,A 65bh, M 55b.

1a heybetine: hey’etine T₁,B,A.

6: B -.

7 O şüh-i şive-gerüñ söz mi var le^hâfetine
Nigeh-ber eyler o ruhsâr-ı pür-nezâketine

8 Bu şi'r-i tâzeyi Vâlî nazîre kaşdı ile
Edeble şun yine Şeyhî Efendi hâzretine

CCCXLV³⁴⁵

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Nefh-i rûh etdi sürüş-ı feyz gülzâra yine
Döndi her bir nahl-i taze bir zen-i âbistene

2 Yine cây-ı ehl-i dil lâ-yı keder-endüdedür
Olsa da ger kaşr-ı me'vâ ile revzen revzene

3 Sü'-i ahlâkın gidermez bed-meniş taqlid ile
Olmasa zâtında muzmer sîret-i müstaşsene

4 Nâ'il-i vuşlat edince 'aşkın ol muğbeçe
Şanki iclâs etdürür taht-ı diyâr-ı Ermen'e

5 Hâlî kalmaz hâriş-i suhân-ı gamdan çehresi
Cevher-âsâ girse de hâtır hişâr-ı âhene

6 Geşt-gîr-i 'aşka alt olmaz yıkılmaz lu'b ile
Kaldı çâre himmet-i zür-ı mey-i merd-efkene

7 Bir teveccühle eder zâ'il 'adûsın istese
Ehl-i bâın ragbet eyler mi silâh ü cevşene

8 Mâdiyân-veş kösnedür erbâb-ı nazmı Valiyâ
Eşheb-i tab'um edince şevk ile gâhî şene

7a: 7b H, A, T₁.

7b: 7a H, A, T₁.

³⁴⁵ H 67a, B86ah, A70bh, M 47b.

6: B -.

CCCXLVI³⁴⁶

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Bāde-i nābı dile ma'nī-fürüş etdük yine
 Cür'asın sermāye-i iz'an-ı huş etdük yine
- 2 Olmış iken şafha-i ümmid pür-taşvır-i ğayr
 Eşk-i hün-alüd ile mahv-ı nuķuş etdük yine
- 3 Künc-i ğamda şu'le-i derd-i dil-i düşüneyi
 Şem'-i germiyyet-dih-i bezm-i sürüş etdük yine
- 4 Fikr-i ruhsār-ı dil-ārā ile bir āh eyleyüp
 Bülbülān-ı ğülşen-i dehri hamüş etdük yine
- 5 Etmedin def'-i humār-ı cām-ı ħirmān-ı ümid
 Sāġar-ı ğamdan şarāb-ı ye's nüş etdük yine
- 6 Tab'-ı ma'nī-dār-ı Āġāh-ı suhan-perdāzdan
 Bu zemīn-i tāze-tarhı Vali ğüş etdük yine

CCCXLVII³⁴⁷

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 - - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Erdi dem-i tarāvet-i ğülzārlar yine
 Döndi riyāz-ı hulda çemen-zārlar yine
- 2 Çok ğerm ü serd çekmiş iken buldı furşatı
 Āġuşa çekdi ğoncaları hārlar yine

³⁴⁶ T₁ 45a, H 60a, B 91b, T₂ 79b, A 68a, M 51a.

³⁴⁷ T₁ 47a, H 65b, B 100b, A 67ah, M 54b.

- 3 Söz-birlük etdi ğadd u had ü çeşm ü ğamzeler
Der-kâr oldı fitneye mekkârlar yine
- 4 Bezmi ğudümü etdi Cem âbâd-ı pür-sürür
Cevlâna çıkdı sâğar-ı ser-şârlar yine
- 5 Alduğ haber vesâtet-i şahbâ-yı al ile
Râm etmiş ol perî-veşi bed-kârlar yine
- 6 Ğanda varılsa etmede tahdîş-i şem'-i cân
Neşr oldı dehre bîhüde güftârlar yine
- 7 Bahş etdi nakd-i vaşlını hep nâ-sezâlara
Bî-behre kaldı Vâlî dil-efgârlar yine

CCCXLVIII³⁴⁸

Fe'îlâtün / fe'îlatün / fe'îlâtün / fe'îlün
++-- / +++-- / +++-- / +++-

- 1 Ey yüzüñ görmege hurşîd-i dirahşân teşne
Leb-i cân-bahşuña da çeşme-i hayvân teşne
- 2 Çeşm-i pür-fitne vü aşubuña nerkis meftün
Cünbiş-i ğametüñe serv-i hıramân teşne
- 3 Sensen ol mihr-i zıyâ-güster-i 'ışmet ki seni
H'âbda görmege çeşm-i meh-i Ken'ân teşne
- 4 Benem ol sühte-i âteş-i mahrûmî kim
Baña ğan ağlamağa dîde-i giryân teşne
- 5 Sâkıyâ oldı çü luţfuñla ğarîfân sır-âb
Ne revâ kim ğala Vâlî-i perîşân teşne

7a vaşlını: vuşlatı H.

³⁴⁸ T₁ 44a, H 60a, B 90a, T₂ 78b, A 67b, M 50a.

2a meftün: mecnün B, T₁.

CCCXLI³⁴⁹

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Heybetle ğonca fer vere şāh-ı gül üstine
Olur süvār şanki 'Ali Düldül üstine
- 2 Tahkık eder o hāl-i būnā-güşı seyr eden
Kāfura resmdür {ki} konur fülful üstine
- 3 Şöhret-pezir ise ne kadar reng ü bü ile
Tercih olur mı sünbül-i ter kākül üstine
- 4 Ğālib gelen alur kola ol şühı bī-cedel
Düşmez cidāle ehli olan öñdül üstine
- 5 Efvn-ter etdi neş'e-i la'lini haññ-ı nev
Sākı ğubār dökmeve beñzer mül üstine
- 6 Cüz'i müşābih olmağ-ıla zülf-i dilbere
Şi'r ü kaşideler denilür sünbül üstine
- 7 Mānend-i ahker etdi tenin süz u tāb-ı 'aşk
Gül rengi cāme giyse n'ola bülbül üstine
- 8 Ğuşış edüp tasalluñı gül-çini def' için
Bı-tāb düşdi bülbül-i hasta gül üstine
- 9 Germiyyetin ziyāde eder bezm-i 'işretüñ
Gelse şadā-yı sāz-ı şarab kulkul üstine
- 10 Köhne palāsa lānesini etdi münhaşır
Gül 'andelibi koydı hemān bir çul üstine
- 11 Vālī Lebīb ile ğörüşüp dün gece dedi
Bir şi'r-i tāze söyleyelüm sünbül üstine

³⁴⁹ T₁ 40a, H 65a, B 101a, A 66ah, M 55a .

3a bü: büy H.A.

4b cidāle: nizā'a H,B,A.

6a neş'e: neşve T₁.

CCCL³⁵⁰

Mütefa‘ilün / fe‘ulün / mütefa‘ilün / fe‘ulün
 +-+- / +-- / +-+- / +- -

1 Ğam-ı hâtır-ı hazîni şakın etme âşikâre
 Bu peyâm-ı pür-melâli sebep olma intişâra

2 Haber-i haţ-ı siyâhı dili zâr edüp kemâhi
 Nice etmesün bu âhı nice tütmasun kenâre

3 Kime oldı cāy-ı rāhat kime etdi istikâmet
 Bu cihân-ı pür-meşakkat nice kâbil i‘tibâra

4 N’ola etse bir terahhüm ne var etse bir tekellüm
 Nice bir ğam-ı teraġgum dil-i zâr ü bî-karâra

5 Şeb u rüz mest ü medhüş ğam-ı dehri et ferâmüş
 Bak o âteşin ‘izâra bak o la‘l-i âb-dâra

6 Bu fenâ-yı pür-meşâyib saña vermesün nevâyib
 Bu tecemmülât-ı kâzib ya deger mi iddihâra

7 Kime keşf edüp me‘âli kime söylesün bu hâli
 Dil-i derd-mend-i Vâlî yine düşdi âh ü zâra

CCCL³⁵¹

Mef‘ulü / fa‘ilâtü / mefa‘ilü / fa‘ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Mülk-i dil oldı pā-zede ceşş-i kederlere
 Alışdı güş-ı cān yine mühiş haberlere

2 H‘ân-ı na‘im-i vuşlatın erzâle etdi hâşş
 Açıldı bāb-ı ‘iş ü şafâ derbederlere

³⁵⁰ T₁ 41b, H 57b, B 86b, T₂ 72b, A 63b, M 48a .

4a etse: olsa H,B,A.

4a etse: olsa T₂.

³⁵¹ T₁ 39b, H 64b, B 95a, A 65a, M 52b.

2: 6 H,A.

- 3 Bî-şübhe bil taḥarrük-i zerrâtı mihreden
Aşın tefekkür eyle bakıp cilve-gerlere
- 4 Ermez mezâk-ı luḫfına lâ-büd girân gelür
Ehl-i hüner mücâleseti bî-hünerlere
- 5 Evvel çıkışda rûḫ bedenden neler çeker
Muhzin olur firâk-ı vaṭan nev-seferlere
- 6 Encâmı züll-i meskenet irâs eder yine
Rağbet ne deñlü olsa da ger mu'teberlere
- 7 Mümkün midür ki ola ḫazef gevher-i nefis
Eyler ḫaṭâ mürebbî olan bed-güherlere
- 8 Sırr-ı verâ-yı perde-i ğaybuñ me'âlini
Puşide şanma dîde-i şâhib-nazarlara
- 9 Gördük ki intikâm-ı edâniye çâre yok
Etdük ḫavâle kaydını âh-ı seherlere

3: 2 H,A.

4: 3 H,A.

5: 4 H,A.

5b nev-: bu T₁,B.

6: A -, 8 H.

7: 5 H,A.

8: 7 H,A.

9: A -.

9a: edâniye: ادما نسويه T₁,H,B,T₂,A,M.

10 Haṭṭı füzün-ter eyledi sevdâ-yı dilleri
Geldi cünün bahâr ile âşüfte-serlere

11 Etmiş olur teşekkür-i ni‘metde çok kuşur
Eylerse Vâli ğıbta eger tâc-verlere

CCCLII³⁵²

Mef‘ülü / fâ‘ilatü / mefâ‘ilü / fâ‘ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Bakma maḳâl-i bihüde-i ehl-i zâhire
Vidânî zevḳ ile nazâr eyle mezâhire

2 Terk-i vaṭanla ziver-i tâc-ı mülük olur
Maḥbes degül mi genc-i ma‘âdin cevâhire

3 İm‘ân edüp şera‘it-i sâ‘atden eyle ‘add
Evzâ‘-ı nâ-pesend-i şığarı ekâbire

4 Zâhir-pereste mâni‘ iken seyr-i zâhiri
Reh-yâb olur mı sırr-ı harîm-i zamâ‘ire

5 Girdükçe gâhî aḳmişe-i lafz-ı pāk ile
Hübân-ı ma‘niye biçerüz sevb-i fâhire

6 Pâ-bend-i kısr olur edemez lübbe dest-res
Eden fedâ şafâ-yı butünü zevâhire

7 Terk eyledük rakıbe rızâmuzla ol büti
Etdük virayla ḳal‘ayı teslim kâfire

8 Ḳurbân o sîm sâ‘id-i şeffâf ü pake kim
Muḥtâc-ı ziver olmaya zerrîn esâvire

10: A -.

11: 8 A.

³⁵² T₁ 44b, H 63b, B 98a, T₂ 73a, A 63ah, M 54a.

9 Deşt-i 'ademde Kays ile hem-pā iken henüz
Şekl-i hevā muşavver idi levḥ-i hāṭıra

10 Manzar odur ki olmaya naḳd-i nigeḥ telef
Sermāye-i sūrūr ola baḳdukça nāzıra

11 'Ömr āḥır oldu Vālī biraz kesb-i tā'at et
Erdi şitā mübāşeret eyle zehāyire

CCCLIII³⁵³

Mef'ulü / mefā'ilü / mefā'ilü / fe'ulün
-- + / + -- + / + -- + / + --

1 Etmem ruḥuñı şem'-i şeb-ārāya nazīre
Hürşide ne lāyık ki ola sāye nazīre

2 Mestāne idüm cürmümi 'afv eyle dedümse
La'lüñ güle gül sāgar-ı şahbāya nazīre

3 Tufān ile nüh baḥr-ı felek bir yere gelse
Olmaz yine eşküm gibi deryāya nazīre

4 Vaşf-ı dehen ü müy-ı miyānında demişler
Efvāhde işbāt-ı heyulāya nazīre

5 Ey 'arīf olan her ḥar-ı lā-yefhem olur mı
Da'vā-yı tecerrüdle Mesihā'ya nazīre

6 Vālī bu ğazel lāf degül ola mürebbī
Her nüktesi biñ remz ü mu'ammāya nazīre

³⁵³ T₁ 42b, H 58b, B 88a, T₂ 74b, A 64b, M 49a.

CCCLIV³⁵⁴

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

- 1 Çeker gamuñ dil-i pür-ıztırab her ne ise
 Cefā vü nāz u tegāfül 'itāb her ne ise
- 2 Be-ḥükm-i ceff-i kalem ser-nüvişt-i ḥükm-i każā
 Olur mülākī na'im u 'azāb her ne ise
- 3 Dem-i muḥāsebede zerre deñlü ketm olmaz
 Çıkar zuhūra günāh u şevāb her ne ise
- 4 Ne eyleseñ sañadur zarr u nef'i a'mālūñ
 Gelür kişiyē hemān iktisāb her ne ise
- 5 Olur mı bir de muḳadder o sīm-tenle 'aceb
 Şafā-yı kā'ide-i cāme-h'āb her ne ise
- 6 Tereddüd eyleme ḳatlümde çok da ey ḥünī
 Bir işdür işle ḥaṭā vü şavāb her ne ise
- 7 Dil-i şikesteye kıyma nazardan eyleme dūr
 Yine senüñdür o ḥāne-ḥarāb her ne ise
- 8 O şühdan nice bir şekve pür-cefā diyerek
 Olur mı ḳaṭ'-ı nazar ictināb her ne ise
- 9 Görüşsek ol büt ile biz de Vālī tenhāca
 Dükense bāri su'al ü cevāb her ne ise

³⁵⁴ T₁ 46b, H 62b, B 94a, T₂ 84a, A 71b, M 52a.

2a -nüvişt-i ḥükm-i każā: -nüvişte cebhe-i dil T₁,B,H,A.

3a deñlü: ḳadr T₁,B,A.

4a zarr u nef'i: nef' ü zarrı T₁,B.

9a biz: bir B.

CCCLV³⁵⁵

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / +-+

- 1 Kıpıldı dil yine bir āfet-i sürüş-veşe
 Şürü' eyledi hayfā ki böyle bitmez işe
- 2 'Alāka-bend olalı hatt u hāl-i cānāna
 'Azimet-i dili taḥkīk eyledük Habeş'e
- 3 Peleng-i derd ile merdān-ı 'aşk-ı bī-pervā
 Gerek ki bozmaya idmānı her zamān güreşe
- 4 Nizām-ı şî'r-i beled olmaz idi ber-geşte
 Güruh-ı müft-h^vorān mā'il olmasa beşe
- 5 Şafā-yı seyr-i meh-i bedri n'eylerüz sensüz
 Ğinā verür mi tehī-kāse rind-i bāde-keşe
- 6 Hezār-dest ile erbāb-ı 'aşka lāzımdur
 Çenār gibi hevā ile ḍurma pençeleşe
- 7 Geçürme fırsatı def' eyle arzularuñı
 O vahşī dāmuña heyhāt bir de böyle düşe
- 8 Raķībūñ etdügi ifsād bezm-i vuşlatda
 Şoğuk su dökmeğe beñzer netice pişmiş aşā
- 9 Lebīb yoluña maķdūrı şarf eder Vālī
 O sifle-ṭab' degüldür ki kıla pence şeşe

³⁵⁵ T₁ 44a, H 64a, B 98a, T₂ 72a, A 63bh, M 54a.

8: T₁,B-.

9b kıla: baķa H.

9b pence şeşe: dörde beşe T₂.

CCCLVI³⁵⁶

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Uydum yine hevā-yı dimāğ-ı müşevveşe
Oldum esîr bir büt-i hod-bîn ü ser-keşe

2 Gördi kenār-ı cüy-ı leţafetde cilvesin
Şeh-bāz-ı cān çekildi yine bir yeşil başa

3 Bir şu'le-hüyuñ oldu giriftār-ı şivesi
Göz göre kendin atdı dil-i zār āteşe

4 Fursat düşünce düşmene-i güş lābesin
Olmaz 'amel tabaşbuş-ı mār-ı münakkaşa

5 Ceş-i fiten dağıldı perākende oldu nāz
Meydān-ı hüsni kaldı hemān göz ile kaşa

6 Olmuş dehen-güşā-yı tama' tenbel-i zamān
Bekler ki hām mīve pişe ağızına düşe

7 Vālî 'adüvv izālesine sür'at eyleme
Vaḳti gelince kendü düşer degme serhoşa

³⁵⁶ T₁ 46a, H 67a, B 99b, T₂ 72ah, A 72ah, M 54b.

3b Göz göre: Gördükde H.

4a düşünce: bulınca B, T₂.

4a lābesin: nālesin B.

5: 6 A.

6: 5 A.

6b Bekler ki: İster ki T₂.

CCCLVII³⁵⁷

Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Kim bakar keyfiyyet-i hāl-i dil-i efsürdeye
 Kimse rağbet eylemez berg-i gül-i pejmürdeye
- 2 Añlamaz ser-mest-i hayret lutf-ı gülşen n'eydügin
 Hānde-i gülden ne hāşıl tab'-ı gam-perverdeye
- 3 Mürdeyi ihyā dahı ehven gelür erbābına
 Etmeden tefhīm-i 'irfān zāhid-i dil-mürdeye
- 4 İstemez gamdan tehī bir dem dilin ebnā-yı 'aşk
 Düşmen-i cāndur müdāvā derd ile hoy-gerdeye
- 5 Seyr-i zāhirden ederdüñ kaṭ'-ı rağbet Valiya
 Vākıf olsayduñ eger sırr-ı verā-yı perdeye

CCCLVIII³⁵⁸

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
 + + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Ülfet-i şahed-i mey şöret ü şān oldı bize
 Tahta-i mey-kede taht-ı Sıfahān oldı bize
- 2 Puşış-i zerdı hayāli o perñnüñ şimdi
 Müris-i illet-i renc-i yaraķān oldı bize
- 3 Seyr-i nilüfer-i rüyına düşüp rağbetümüz
 Ğayrı ezhar çü evraķ-ı hazān oldı bize

³⁵⁷ T₁ 41b, H 57b, B 86b, T₂ 72b, A 63b, M 47b.

³⁵⁸ T₁ 46a, H 63b, B 99b, T₂ 81a, A 62ah, M 54b.

3a rüyına: zerrīne T₂, A.

- 4 Gül-i nesrini görüp yâsemen-i zerd üzre
Yine sermâye-i derd-i hâlecân oldu bize
- 5 Fikr-i kâddi vü hayali sarı balâ püşü
Mücib-i 'uzlet-i ebna-yı zamân oldu bize
- 6 Şarılık başmışa döndük şararup hasret ile
Câme-i zerdî belâ-yı dil ü cân oldu bize
- 7 Bir iki hatve o şüh ile mümaşât etdük
Hased ü reşk ile 'âlem nigerân oldu bize
- 8 Ne kadar var ise hoş nağme unutduk Vâlî
Şarılı nakşî hemân vird-i zebân oldu bize

CCCLIX³⁵⁹

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Mîna yeter çemende büt-i sîm-ten bize
Meydür enis duht-ı rez-i gül-beden bize
- 2 Ta'yîn-i cây-ı rahat eden böyle eylemiş
Yârâna bezm-i gülşen ü beytü'l-âhazen bize
- 3 Sevdâ-yı hattı olalı hâtırda cây-gîr
Bîgâne oldu hasret-i zevk-ı çemen bize
- 4 Dilde hayâl-i çeşmini hiss etdiler meger
Râm oldu âhuvân-ı fezâ-yı Hutun bize

4a üzre: içre T₂, H.5: T₁ -.³⁵⁹ H 66a, B85b, A 69ah.

- 5 Düzdide bir nezāreye fırsat bulunsa da
Rāhat verür mi ğamze-i nāvek-figen bize
- 6 Tār-ı hayāl ü rişte-i bārık-i fikr ile
Maḥşūşdur bu nesc-i kumāş-ı suhan bize
- 7 Mā-dūna ser-fürūdan ise Vāliyā yine
Ehven göründi renc-i celā-yı vaṭan bize

CCCLX³⁶⁰

Mefā'ilün / fe'ilaün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Cebīn-i pākde ol ebrüvān-ı şun'-ı İläh
Degül mi şafḥa-i ruhsāra medd-i B'ismi'l-lāh
- 2 'Aceb mi eylese teshīr-i dil o seng-dili
Olur ki ğālib olur kehrübāya cezbe-i kāh
- 3 Niġāh-ı 'ārife berg-i hazān kadar gelmez
Olursa ger gül-i hurşid zib-i turfe-külāh
- 4 Cemāl-i yāra eger bī-edeb niġāh etse
Kebüd eder ruh-ı hurşidi darb-ı sille-i āh
- 5 Niġāh-ı şühı gelür mi derün-ı 'uşşāka
Penāh-ı şiri ğazālān eder mi menzil-ġāh
- 6 Ne zevkdür o ki yād-ı ruḥuñla meclisde
Şikeste-ḥatır ola tevbe dil-küşāde ğünāh
- 7 Gelür mi dürr-i suhan dest-i ḥatıra Vālī
Çü mevc baḥr-ı me'ānide etmeyince şināh

³⁶⁰ T₁ 42b, H 58a, B 87b, T₂ 74b, A 64b, M 48b.
6a ruḥuñla: lebüñle T₂, A.

HARFÜ'L-YĀ'

CCCLXI³⁶¹

Mef'ulü / fa'ilätü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Geçdi tarāvet-i ruh-ı cānāne kalmadı
 Āh-ı hezār-ı dil o gülistāna kalmadı
- 2 Şem'-i ruhı söyüdü gül-i surhi oldı zerd
 Pīrāmeninde bülbül ü pervāne kalmadı
- 3 Ser-çeşme-i hayātı güm etdi giyāh-ı haṭ
 Ümmid-i zinde-gānı dil ü cāna kalmadı
- 4 Beytü'l-hazen mezākına reh-bürde olalı
 Hātırda arzū-yı tarab-hāne kalmadı
- 5 Deşt ü fezāyı reşk-i cinān etdi nev-bahār
 Ehl-i hevāda raġbet-i kāşāne kalmadı
- 6 Hep müris-i seher kaşāş-ı kışsa-h^vān-ı vaḳt
 H^vāb-āver-i sūrūr olur efsāne kalmadı
- 7 Şimdi o meh ziyāfet-i 'ām etdi Vāliyā
 Nā-kām-ı vaşlı maḥrem ü bigāne kalmadı

CCCLXII³⁶²

Mefa'ilün / mefa'ilün / mefa'ilün / mefa'ilün
 +--- / +--- / +--- / +---

- 1 Nigāh-ı çeşm-i nīli-fām-ı cānān cānumı yaḳdı
 Bir ateş indi gökden güyiyā ḳurbānumı yaḳdı

³⁶¹ H 74a, B115b, A 75bh, M 62a.

³⁶² T₁ 51a, H 75a, B111b, T₂ 86a, A 79bh, M 60a.

- 2 Şehid-i gamze-i kâfir-nihâd edüp sürûrından
Hınâ yerine ol meh dest ü pâyâ kanumı yaqdı
- 3 Çü nahl-i vâdi-i Eymen ser-â-pâ şu'le-zâr oldum
O dem ki tâbiş-i mihri ten-i süzânumı yaqdı
- 4 Emerken la'lini sehven ısırdum farı-ı şevkumdan
O zevk-ı âteşin-lezzet leb ü dendânumı yaqdı
- 5 Bu şeb küy-ı dil-ârâya güzârüm düşdi gafletle
Bir âteş-zârı geçdüm pâyumı dâmânumı yaqdı
- 6 Gazab-âlûd o muhriş nazralarla ol teğâfüller
Dağıtdı 'unşur-ı çârüm ser ü sâmanumı yaqdı
- 7 Şerâr-ı ân-ı rüy-ı tâb-dâr-ı şu'le-hem-zâdı
Ten-i bî-şabr u ârânum dil-i virânumı yaqdı
- 8 Edince ben kûlün mümtâz-ı luğ ol âteşin-ruhsâr
Hasedle nâr-ı gıbta hâtır-ı akranumı yaqdı
- 9 Nedem ızhâr edersin katl-i Vâli'den nedür aşlı
O bî-cürmüñ helâki gâlibâ sultânumı yaqdı

CCCLXIII³⁶³

Mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Bu meclisüñ âyâ mey-i gül-fâmı nic'oldı
Sakîsine n'oldı 'acebâ câmı nic'oldı
- 2 H'ân-ı keremüñ oldı nemek-dâmı şikeste
Şahm-ı hürişî kâse-i iğ'amı nic'oldı

3: T₁, B -.

³⁶³ T₁ 51b, H 70b, B 107a, T₂ 92a, A 77a, M 58a.

- 3 Ümmîd-i 'atâ etmeyelüm ehl-i şehadan
Ebnâ-yı zamānuñ tehî ikrāmı nic'oldı
- 4 Nakş-ı şuveri ola heyulāya mübeddel
Ecdād ü ebüñ bünye-i ecsāmı nic'oldı
- 5 Bir kerre tefekkürde misin Valî bu bezmüñ
Nāzendeleri 'aşık-ı nā-kāmı nic'oldı

CCCLXIV³⁶⁴

Mef'ulü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

- 1 Eclāfı 'aceb 'aşrumuzuñ mu'teber oldı
Erbāb-ı neseb güm-şüde vü derbeder oldı
- 2 Hep zıb-i ser etdüklerimiz gonca açıldı
Her taze nihālān-ı çemen bir şecer oldı
- 3 Evzā'-ı girānı sefeh atvār-ı zamānuñ
Erbāb-ı dile müriş-i renc ü keder oldı
- 4 Hep istediğın etmededür nāsa erāzil
Bir şafhada kim nām-ı hayā bî-eşer oldı
- 5 Ezhār-ı çemen kalsa n'ola neşv ü nemādan
Nerkis gibi bir kūr ki şāhib-nazar oldı
- 6 Çok 'arz-ı niyāz edemedük farı-ı şafādan
Yār ile bu şeb şohbetümüz muhtaşar oldı
- 7 Bir lahza yanumda edemez rāhat ü arām
Şevk-ı nigehe murg-ı dile bāl ü per oldı

4a ola: oldı T₂, A.

³⁶⁴ T₁ 50a, H 69a, B 104b, T₂ 88a, A 74b, M 56b.

2a açıldı: gül oldı T₁,B.

5a n'ola: sezā T₁,B.

5b -nazar:-hüner H.

8 Bir lemha kadar olmadı mümteḍ şeb-i vaşlı
Güya bu gece evvel-i şebden şeh̄er oldı

9 Vālī bu taḳallüble fenā bulmadadur çarh
Ser rütbe-i pāda bulunup pāy ser oldı

CCCLXV³⁶⁵

Mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Kaḫ' eyledi bizümle yine aşınaluḡı
Etdi ziyāde ol gül-i ter bī-vefāluḡı

2 Ol hürde-sāle hulkıdür evvelde añlamak
Semt-i şikest-i hāḫırnı hem dil-güşāluḡı

3 Bi'ḫ-ḫab' olmayınca rüsüm-ı nezāketi
Her tāze-rū bilür mi meger dilrübāluḡı

4 Dil-dādelükde gerçi olur bī-edeb lebüñ
Ba`zı denī ziyāde eder bī-hayāluḡı

5 Cem'-i ḫuḫām-ı mezra'a-i iḫtiyāl için
Etmiş kıbāb zāhid-i har pārsāluḡı

6 Ḥayli dem oldı görmedük ol nāz-perveri
Oldı dırāz nāz ü niyāzuñ araluḡı

7 Baḫdum bugün o nev-güle diḫḫatle Vāliyā
Ḳat ḫat şüküh-ı nāz ile var pādişāluḡı

³⁶⁵ T₁ 52a, H 71b, B 108a, T₂ 94a, A 79a, M 58b.

2a añlamak: añlasun T₁,B,A.

2b hem: vü T₂.

3b -rū: de T₁,B.

4: B -.

CCCLXVI³⁶⁶

Mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Raḥma gelür mi nerkis-i mestāne bir dahı
Luḥf eylemez mi 'aşık-ı nālāna bir dahı
- 2 Zāhid ṭarık-ı pīr-i muḡān bildüğüñ degül
Luḥf et ḳarışma meşreb-i rindāna bir dahı
- 3 Hep gösterürdüm ehl-i dile n'eyledüklerin
Destüm degerse dāmen-i devrāna bir dahı
- 4 Beñzetme çeşm-i mestini ahūya ey gönül
Bir söyledünise söyleme yabana bir dahı
- 5 Göster bu şi'r-i pāküñi aḥbāba Vāliyā
Āb-ı ḥayāt şuñ dil-i yārāna bir dahı

CCCLXVII³⁶⁷

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Vefāsın etdi füzün ḥaṭṭı aşıkār olalı
Gül-i neşātumuz açıldı nev-bahār olalı
- 2 Düketdi kāmını def' etdi ārzularını
Gönülde ḳalmadı ḥasret ḳarın-i yār olalı
- 3 Cigerde cilveler eyler siḥām-ı ḡamzeleri
O ṭıfl-ı şive-gere ḡafleten düçār olalı
- 4 Hezār-şüret-i nā-dīde seyr eder her dem
Tecelli-gāh-ı ruḥı cān-ı bī-ḳarār olalı

³⁶⁶ T₁ 51b, H 71a, B 107a, T₂ 92b, A 77b, M 58a.

³⁶⁷ T₁ 53a, H73b, B113a, T₂ 90a, A75ah, M 60b.

4b cān-ı: ḳalb-i A.

- 5 Görüp işitmemişüz kimseye müväsatuñ
Şüküh-ı 'işve ile şahib-iştihār olalı
- 6 Rübüde eyledi şabrum taşavvurat-ı 'abeş
O meh muķarin-i aġyār-ı nā-be-kār olalı
- 7 Şerār-ı şu'le biter ser-be-ser fezasında
Derün sirāc-ı maħabbetle tāb-dār olalı
- 8 Harāb-ı cevr ü sitem oldı mülk-i hātırlar
Serir-i nāza o nev-reste şehriyār olalı
- 9 Mişāl-i şir-i kühen-sāl şayda kudreti yok
Şikār-ı 'iş edemez Vālī ihtiyār olalı

CCCLXVIII³⁶⁸

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Kināra h'āhişümce alsam ol şüh-ı gül-endāmı
Fedā-yı būs-ı la'l-i nābı etsem cān-ı nā-kāmı
- 2 Hayāl-i nerkis-i firuze-fāmın hātem-i cāna
Ezelden eylemiş üstād-ı hikmet faşş-ı bādāmı
- 3 Gül-āb eyler teraşşuh hep meşām-ı cism-i zārumdan
Kaçan aġuş-ı teng-i fikre çeksem ol gül-endāmı
- 4 Dehen-şüy-ı ferāġ oldukça āb-ı tevbeden hātır
O 'işmet-düşmenüñ vermez şebāta ruşşat ibrāmı
- 5 Nice şābün-ı mihri ezmede ger cāme-şüy-ı çarh
İzāle edemez dāmān-ı dilden çirk-i ālāmı

³⁶⁸ T₁ 50b, H 75b, B111b, T₂ 85a, A 80ah, M 60a.

1 gül-endāmı: dil-ārāmı H.

3b Kaçan: Ne dem H.

- 6 'Aceb mi mehden etse penbe-i mīnāların gerdün
Bilür zīrā yine mīkdār-ı rindān-ı mey-āşāmı
- 7 Eder pāy-ı nigāhı neş'e-i āharla pīçide
O tıfl-ı nāzük-endāmuñ şafā-yı seyr-i ḥammāmı
- 8 Görürdük gāhıce nef'in yine dükkānçe-i şabruñ
Rübüde etmeseydi çeşm-i mesti naqd-i ārāmı
- 9 Zamān ḳadrüñde nādānluk ederse gam degül Vālī
Ne bilsün bir fūrū-māye edā-yı resm-i ikrāmı

CCCLXIX³⁶⁹

Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Bir nefes zā'il olur mı sīneden yāruñ gamı
Ḥāk olursam da enīsümdür o ḡaddāruñ gamı
- 2 Ğam degüldi neş'e-i sūr idi her bir sā'ati
Nisbet olunsa ḡumüm-ı ḫāle ger yāruñ gamı
- 3 Rütbe-i gam herkesüñ ḫālıncedür bu 'arşada
Bir olur mı merd-i āzād u giriftāruñ gamı
- 4 Müttehid eczā iken terk ü fedā etmez ḳabül
Münis-i dīrīne-i dildār-ı bed-kāruñ gamı
- 5 Bir mücerreb gam-güsārumdur ezelden Vāliyā
Ḳor mı tenhā ḫāṭrum bir laḫza dildāruñ gamı

7a neş'e-i: neşve-i T₁.

9a bir: her A.

9b ikrāmı: erkānı B, T₁.

³⁶⁹ T₁ 48a, H 69b, B 105a, T₂ 88b, A 74b, M 57a.

2b olunsa ḡumüm-ı ḫāle ger: olursa gam-ı ḫāle eger H.

5b ḫāṭrum: ḫāṭrı H, T₂.

CCCLXX³⁷⁰

Mefā'ılün / mefa'ılün / mefa'ılün / mefa'ılün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Bize ta'n eyledüñ ey āh-ı dil zār olduğıñ var mı
Giriftār-ı belā-yı yār-ı ğaddār olduğıñ var mı
- 2 Niçün dil-gır olursuñ şekve-i bî-ihtiyārumdan
Ne var haqqumda bir kez luḫfa der-kār olduğıñ var mı
- 3 Niye memnūnuñ olsun tā-be-key bār-ı ğamuñ çeksün
Meger bir ān dil-i mahzūna ğam-h'ār olduğıñ var mı
- 4 Ğam-ı hecrüñle hep ızhār-ı nālem ıztırāridür
Ne var incitme ey meh-pāre nā-çār olduğıñ var mı
- 5 Hemān mestānelükle Vālî'yi cevri eylerem dersin
Senüñ ey āfet-i bed-mest huş-yār olduğıñ var mı

CCCLXXI³⁷¹

Mef'ülü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ülün

- - + / + - - + / + - - + / + - -

- 1 Kesb-i şeref etmek ğam-ı dünyāsuz olur mı
A'dāya mümāşāt ü müdārāsuz olur mı
- 2 Zeyl-i sebebe terk-i teşebbüs nice mümkün
Şahbā-yı tarab sāğar-ı mīnāsuz olur mı
- 3 ızhār-ı taleb şartdur erbāb-ı su'āle
Taḫşil-i kerem 'arz-ı temennāsuz olur mı

³⁷⁰ T₁ 50b, H 69b, B 105b, T₂ 89a, A 75a, M 57a.

1a Bize: Yeter H.

³⁷¹ T₁ 52b, H 72b, B 108b, T₂ 95a, A 80a, M 58b.

- 4 Bir zülf-i siyeh kaydına dil bestedür elbet
Hiç hâtır-ı sevdâ-zede sevdâsuz olur mı
- 5 Sâ'iddeki dâğı 'abeş olmazmış o şūhuñ
Bir sîm ki hâliş ola tamğasuz olur mı
- 6 Bî-dagdağa olmaz heves-i şöhret-i şāhî
Şulh olmasa ger ma'reke gavğasuz olur mı
- 7 Dünyā elemin çekmese de maḥşere söz ne
Bir lahza dil endiše-i ferdâsuz olur mı
- 8 Mihr-i ruḥı gitmez dil-i sevdâ-zedemüzden
Zulmet-kedemüz şem'-i şeb-ārâsuz olur mı
- 9 Tenhā ne mezākı olacaḫ Vālî bu bezmüñ
Firdevs ise de 'işret aḫıbbâsuz olur mı

CCCLXXII³⁷²

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Kimse bilmez o perî-çehreye yâr olduğumı
Ser-i rahında bile gâhi düçar olduğumı
- 2 Reng-i rüyumdan o meh var ise hişş etmişdür
Nāhun-ı ḫasret ile sîne-fiğâr olduğumı
- 3 'Acz ile cünbiş-i ebruları iş'ār eyler
Şebnem-āsā o gül-i nev-rese bār olduğumı

5a dâğı 'abeş olmazmış: dâğına 'abeş olmaz H,T₂, A.

7a elemin: ğamını B.

7b lahza: def'a H.

³⁷² T₁ 52a, H 74b, B 112b, T₂ 88a, A 77ah, M 60b.

- 4 Bir nefes rāzı degüldür olayum āzāde
Hazz eder dām-ı nigāhında şikār olduğumı
- 5 H̄asret-ālūde nigāhumdan o fettān añlar
Cān ile müşterī-i būs u kinār olduğumı
- 6 Bilür ol āfet-i cān līk tecāhüller eder
Zümre-i dil-şüde-gāmında şümār olduğumı
- 7 Bī-maḥal nāle vü zārumdur eden hep ifşā
Vālī bir gonca-i mestūra hezār olduğumı

CCCLXXIII³⁷³

Mef'ülü / fā'ilatü / mefa'ilü / fā'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Yā Rab mey-i vişāl ile mest eyle cānumı
Zeyn et bahār-ı şu'le ile gülsitanumı
- 2 'Ahd-i şebāba pīrlügi ğıbta-bahş edüp
Faşl-ı bahāra h̄ande-zen eyle h̄azānumı
- 3 Sevdā-yı h̄ām ile koma 'anber gibi dili
Et şu'le-i güher gibi ruşen revānumı
- 4 Nevbet senüñdür ey dil-i şürīde nāle et
Tāḫat tamāma erdi düketdüm zamānumı
- 5 Vālī o ṭurfe tācir-i bender-geh-i ğamam
Bilmem bu bey'-gāhda sūd u ziyānumı

³⁷³ T₁ 49b, H 75b, B 103b, A 74a.

CCCLXXIV³⁷⁴

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Bir dem dağıtma rüyına zülf-i nigārumı
Döndürme ey şabā varak-ı i'tibārumı
- 2 Gül mevsiminde nāle vü efgān ile hoşem
Yā Rab hazāna etme mübeddel bahārumı
- 3 'Arz etme cām-ı mihrūñi ey çarh-ı dün ki ben
Vermem şarāb-ı Kevser'e zevk-ı humārumı
- 4 Ben kim şehid-i hançer-i nāz u kirışmeyem
Etsün ziyāret ehl-i maħabbet mezārumı
- 5 Hayfā ki āfitāb-ı kadeh etmeden tulu'
Vālī siyāh eyledi gam rüzgārumı

CCCLXXV³⁷⁵

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

- 1 Görmüşüz 'ālem-i nāzuñ nice garrālarını
Etmişüz tecrübe çok va'de-i ferdālarını
- 2 Baħr-ı 'irfānuñ edüp dürlerini ber-geşte
İntihāb eylemişüz zübde vü yek-tālarını
- 3 Emdürür kand-ı lebin gāhice dil-hastalara
Telh-kāmāna verür sükkeri helvālarını
- 4 Ebedi mużtarib olsa n'ola sīm-āb-āsā
Seyr eden sīm-tenānuñ yed-i beyzālarını

³⁷⁴ T₁ 50b, H 70a, B 106a, T₂ 90a, A 76a, M 58b.

³⁷⁵ T₁ 49a, H 75a, B 115a, T₂ 91a, A 79ah, M 61b.

- 5 Yār u aġyārı koduġ keşmekeş-i daġdaġada
Dürdan etmedeyüz şimdi temāşalarını
- 6 Yādigār olmak için ekser-i aġbābumuzuñ
Yazmışuz defter-i hātırda mu‘ammālarını
- 7 Alamaz nāmını meydān-ı heves-kārīde
Çekmeyen tāzelerüñ zaĥmet ü ġavġalarını
- 8 Görmedük lezzet-i şahbāsını Vālī dehrüñ
Ser-i bī-maġzına çalsun tehī mīnālarını

CCCLXXVI³⁷⁶

Fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilatün / fe‘ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Daġıdup tarf-ı bünāġuşına ġisūlarını
Etdi āmihte nesrīn ile şeb-būlarını
- 2 Mest-i ĥayret getirür seyr-i nigāhı her rüz
Ser-i rāhına Hoten deştinüñ āhūlarını
- 3 Eser-i luġf u ġazab gördüġi dem zāhir olur
Tecrübe eyleyene çehre vü ebrūlarını
- 4 Yine bir sözle eder küştini üftādelerüñ
Söyledür olsa eger çeşm-i suĥan-ġūlarını
- 5 ‘Anveten kişver-i nāzı edemezdi teshīr
Piş-rev eylemese cengde cādūlarını
- 6 İntisāb ise ġarāż-ġāh-ı ĥarīm-i vaşla
Evvel iskāta çalış müfsid ü bed-ġūlarını
- 7 Der-kinār eylemede Vālī kuşūr eylemedüñ
Āmid’üñ ekseri nāzende vü dil-cūlarını

7b tāzelerüñ: tāzelerin T₁, B, T₂., sādelerin H, A.

³⁷⁶ T₁ 51b, H 73a, B 112a, T₂ 86b, A 74ah, M 60a.

5b eylemese: eyleyemez T₁, H, B.

CCCLXXVII³⁷⁷

Mef'ulü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Gül-gün 'izāruña dök {e} zülf-i dü-taları
Neşr et fezā-yı 'āleme hoş-bū havāları
- 2 Dīvān-ı şāh-ı gülde đurur dūrbāş için
Zerrīnlerüñ elinde zeberced 'aşaları
- 3 Bir ān o şūhı var mıdur ağıyārsuz gören
Münfekk olur mı sāye gibidür káfaları
- 4 Hem-rāhı da 'udül eder elbette rāhdan
Taglīt-i meslek etdüğü dem reh-nümāları
- 5 Hūbān koyar mı hātırı āsüde bir nefes
Rāhat verür mi kimseye Hakk'uß belāları
- 6 Sūr-ı metīn-i h'āhişe lā-būd zafer bulur
Vird eyleyen hemīşe mücerreb du'āları
- 7 Nā-çār hazm eder eden olursa Vāliyā
Ebnā-yı vaktüñ etdüğü bārid edāları

³⁷⁷ T₁ 48a, H 74b, B114b, A 76bh, M 61b.

CCCLXXVIII³⁷⁸

Mef'ulü / fâ'ilatü / mefâ'ilü / fâ'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Etdük izāle serdeki fāsīd hevāları
 Def' eyledük göñüldeki bīm ü recāları
- 2 Dil ğayrı bıkdı bir de tenezzül eder mi hıç
 Çek h'ânçe-i vişālüñe germ-iştihāları
- 3 Şāhib-vefā denür mi o nā-mihribāna kim
 Tercih ede fütādesine nā-sezāları
- 4 Hep bā'is-i nedāmet ü hep māye-i melāl
 Degmez zamānenüñ nazar-ı bī-vefāları
- 5 Terk eyledükse de yine vardur tetimmesi
 Dilden gider mi mey-kede künci safāları
- 6 Hıtt-ı lebinden ayrılamaz bir nefes göñül
 Olur vefālı meclis-i mey āşināları
- 7 Zāhid ne añlasun bu belādet-nijād ile
 Erbāb-ı t̄ab'uñ etdügi nāzük-edāları
- 8 Hıffetlidür mecālis-i ehl-i zamānede
 Lafz-ı selāma mülhāk edenler du'āları
- 9 Vālī mülahhāş eyleyelüm şekveyi biraz
 Bir bir beyāna çekmeyelüm mācerāları

³⁷⁸ T₁ 48b, H 74a, B 115a, A 76ah, M 62a.

6: 7 A.

7: A -.

8: 6 A.

CCCLXXIX³⁷⁹

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Görmez küşāde Hızr leb-i arzümüzi
 Āb-1 hayāt ile pür ederse sebümüzi
- 2 Evc-i sa'adetinde ne mihrüz ne şebnemüz
 Bilek felek ne yüzle döker āb-1 rümüzi
- 3 Ol teşneyüz ki dāmen-i sāhilde rüzgār
 Dā'im ter eyler āb-1 güherle gelümüzi
- 4 Derd etdi rüy-1 zerdümüzi ğamla zerd-ter
 Mey surh-fām etmedi reng-i kedümüzi
- 5 Şemşirler açar mı dehān-1 raķibi gör
 Vali işitmiş ol meh ile güft ü gümüzi

CCCLXXX³⁸⁰

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

- 1 Bıġaneyüz ol āfete mihr ü vefā gibi
 Mehcür-1 çeşmiyüz nigeħ āşinā gibi
- 2 Terk-i şıdıķı görme revā degme hāl ile
 Derden sürerse revzeneden düş zıyā gibi
- 3 Sa'y ile bī-hıred edemez kaķ'-1 menzilet
 'Ömri seferde geçse eger āsiyā gibi

³⁷⁹ T₁ 49a, H 68b, B 103a, T₂ 86b, A 73a, M 56a.

3b ter: pür B.

5a: açar mı: açarak H,B.

³⁸⁰ T₁ 51a, H 70b, B 106b, T₂ 91b, A 76b, M 57b.

- 4 Harf-i recāmuz ermedi kurb-i icābete
Künc-i rehinde kaldı eşersüz du‘ā gibi
- 5 Etmez kabül-i ‘afv u kerem cürm-i bi-ḥadem
Biñ kerre dest ü pâyına düşsem ḥınā gibi
- 6 ‘Aşk-ı mecāza bulmuş iken dilde ibtilā
Maḥv oldu gitdi kāzib olan iştiḥā gibi
- 7 Şimdi o şüh-meşrebüñ aṭvarı gayrıdur
‘Uşşākına teḥassür eder mübtelā gibi
- 8 Dem var idi zihām-ı haridār-ı vaşldan
İşlerdi küy-ı dil-keşi suḳ-ı Minā gibi
- 9 Aḥval-i dil ol afet ile Vālī cā-be-cā
Taḳrîr olur fesāne-i şāh u gedā gibi

CCCLXXXI³⁸¹

Mef‘ulü / fā‘ilatü / mefā‘ilü / fā‘ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Var mı enīs-i şāhed-i ‘işmet benüm gibi
Tennüre-bend-i tekye-i ‘iffet benüm gibi
- 2 Bî-ücret ile etme şaḳın merd iseñ eger
Gencīne-i vişāle nezāret benüm gibi
- 3 Encām-ı kâra eyle nazar intibāh ile
Olma esīr-i bāde-i ḡaflet benüm gibi
- 4 Alma nigāh-ı raḡbete şad-ḥānümānını
Göster sipihre rüy-ı necābet benüm gibi

7: B -.

³⁸¹ T₁ 50a, H 71b, B 111a, T₂ 93a, A 78b, M 59b.

2a şaḳın: ṭama‘ T₂.

5 Her gördüğün peri-veşün aldanma nâzına
Naqd-i niyâzı etme izâ'at benüm gibi

6 El şunma çok da ni'met-i h^vân-ı esâfile
Da'vet de etse etme icâbet benüm gibi

7 Bilmem ki var mıdur dahı 'âlemde Vâliyâ
Âvâre-gerd-i vâdî-i hayret benüm gibi

CCCLXXXII³⁸²

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Ey çarh ben de bî-ser ü pâyam senün gibi
Ser-geşte-i belâ-yı hevâyam senün gibi

2 Yok kesb-i cerr ü nef' de bir zerre kudretüm
Maḥkûm-ı emr-i ḥükm-i kazâyam senün gibi

3 Kec küle-i su'al be-dest ü 'âlem be-düş
Küy-ı emelde reşha-gedâyam senün gibi

4 Da'vâ-yı hall ü 'akdi ço ey pîr-i merd-i vaqt
Hâlümce ben de 'ukde-güşâyam senün gibi

5 Ey hâme sen misin yalnız sâhî-i suhan
Ben de debîr-i sehv ü haḫâyam senün gibi

³⁸² T₁ 48b, H 69a, B110a, T₂ 90b, A 75b, M 59b.

6 Bu cürm-i bî-hadümle kıyās etme zāhidā
Rüsvā-yı ‘ām-ı rüz-ı cezāyam senüñ gibi

7 Devlet cibillidür baña zann etme Vāliyā
Muhtāc-ı zıll-ı bāl-i hümayam senüñ gibi

CCCLXXXIII³⁸³

Fe‘ilātün / fe‘ilatün / fe‘ilātün / fe‘ilün
+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1 Bî-muḥābā görünür ğayra göñül şır gibi
Piş-i ğamzeñde olur zahmlı naḥcır gibi

2 ‘Ārī oldukça göñül neşv ü nemā kaydından
Reng-i Nāhid olur ğonca-i taşvır gibi

3 Turfa Mecnūn-ı tarab-düşmen-i ‘aşkam ki gelür
Ĝuşuma kulkul-i mey nale-i zencir gibi

4 Seni elbette felek hāk-nişin etse gerek
İsti‘āre per ile uçañ eger tır gibi

5 Nev-kumāş-ı suhan-ı tāze-edādan Vālī
Āmidī eylemişüz hıttā-i Keşmır gibi

7a Devlet cibillidür: İkbāl hulkidür T₂.

³⁸³ T₁ 50b, H 70a, B 105b, T₂ 89b, A 75b, M 57a.

2b Nāhid: te‘bid T₂., te‘yid A.

CCCLXXXIV³⁸⁴

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Olmazuz nağme-serā her büte nākūs gibi
Doludur gūşumuz āvāze ile kūs gibi
- 2 'Āşika va'de-i Firdevs ü hem-āğuşı-i hūr
Zevk-bahşā olamaz müjde-i pā-būs gibi
- 3 Mağz-ı takliddür erbāb-ı haqıkat olmaz
Bilmeyen şāhed-i maqşūdumı maşşūs gibi
- 4 Hātır-ı mihr-i cilası yine muğber görünür
Nağz-ı ümmid o āyinede ma'kūs gibi
- 5 Valiyā kevkeb-i iqbāl-i sipihrüf̄ görünür
Çeşm-i dānāda Zuhal tal'at-ı menhūs gibi

CCCLXXXV³⁸⁵

Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün

+--- / +--- / +--- / +---

- 1 Perişānluk dile ol turra-i tarrārdan geldi
Tezelzül genc-i 'aşka piç ü táb-ı mārđan geldi
- 2 Benüm sīnemde pinhān āteş-i 'aşkuñ şerārdur
Bu hūnīn kaçreler kim çeşm-i gevher-bārđan geldi
- 3 O şüh-ı nev-resi gördükde dil buldı hayāt ammā
Bu keyfiyyet bize ol la'l-i şekker-bārđan geldi
- 4 Şikāyet etmem ammā nerkis-i ser-mest-i nāzından
Tazallum cān u şabra gamze-i hūn-h'ardan geldi

³⁸⁴ T₁ 51a, H 70a, B 106a, T₂ 91a, A 76a, M 57b.1a Olmazuz: Olmayuz T₂, A.3b maqşūdumı: maqşūdumı T₂., ümmidini H,A.³⁸⁵ T₁ 47b, H 68a, B 102b, T₂ 86b, A 72b, M 55b.

5 Hezārān ğavṭa urdum Vāliyā baḥr-ı ṭabı‘atda
Bu nazm-ı tāze tā kim ḥāṭır-ı efgārdan geldi

CCCLXXXVI ³⁸⁶

Mefā‘ılün / mefā‘ılün / mefā‘ılün / mefā‘ılün
+--- / +--- / +--- / +---

1 Sipihr etmekdedür erbāb-ı cürmi muḥterem şimdi
Müsellemdür berāt-ı pīşe-gāndan müttehem şimdi

2 Zuhūr-ı vaz‘-ı nā-hem-vāradur raġbet bu demlerde
Olup ber-‘aks-i ‘ādet ḥāl-i āyın-i kıdem şimdi

3 Buhuldur şimdilik maḳbül-i ṭab‘-ı ehl-i ‘ālem hep
Sefehle müttehimdür olsa da şāḥib-kerem şimdi

4 Bu eyyām-ı rezā’il -perverüñ bızarı olmakdan
Müreccaḥdur vücūda rihlet-i rāh-ı ‘adem şimdi

5 Ederdi rütbe-i icādına taḥsın-i gün-ā-gün
Temāşā eyleseydi bezm-gāh-ı dehri Cem şimdi

6 Ümid-i inkisāra kaldı iş tahlīşe yoḳ çāre
Musallaṭ olmada mazlūma erbāb-ı sitem şimdi

7 ‘Aceb mi eylese ğarḳ-āb-ı ḥasret ‘ālemi Vālī
Teraḳḳı bulmada tūfān-ı eşküm dem-be-dem şimdi

³⁸⁶ T₁ 49b, H 72b, B 110b, T₂ 95a, A 80a, M 59b.
5b bezm-gāh-ı: bir nigāh T₁.

CCCLXXXVII³⁸⁷

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün

+ + - - / + + - - / + + - - / + + -

1 Gördüğün tıfl degül şāh-ı keremdür şimdi
Şāhib-i şeyf ü kalem tabl u 'alemdür şimdi

2 Böyle hengāmda mazlūma feraḥ müşkildür
Olsa da nā'il-i kām ehl-i sitemdür şimdi

3 Kim baḳar ehl-i kemāle kim arar 'irfāmı
Mevsim-i bāde vü hūbān u diremdür şimdi

4 Sühefā zümresine çıkdı 'ulüvv-i rütbe
Hişse-i ehl-i hıred sehm-i elemdür şimdi

5 Mevḳı'inde degül erbāb-ı münāsib vā ḥayf
Şābıka pır-i muḡān şeyh-i ḥaremdür şimdi

6 Bādesi ma'tinī aḳdāhı Necef nuḳlı leziz
Deme meyhāne ki maḥsūd-ı İrem'dür şimdi

7 Nice emniyyet-i cān ḥāşıl olur 'alemde
Her seg-i herze-meres şır-i ecemdür şimdi

8 Ülfet-i duḡt-ı'ineb oldı 'umüm-ı belvā
Kime taḥşış edeyüm vaşlı e'amdur şimdi

9 Görmedüm dehrde bir yār-ı muvāfıḳ Vālī
Yār-ı şādıḳ baña kırtās u ḳalemdür şimdi

³⁸⁷ T₁ 49a, H 72a, B 110b, T₂ 94a, A 79a, M 59b.

7: T₂.

CCCLXXXVIII³⁸⁸

Mefā'ilün / fe'ilätün / mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

1 Göñülde muzmer olan derd-i bî-devā gitdi
Hezār şükr-i Hudā böyle bir belā gitdi

2 Yine kemāl-i tereffüfle olduk āsüde
Hırāş-ı hātır olan renciş-i 'anā gitdi

3 Henüz münşeriş olduk şafā-yı hātır ile
Gül-i ümîd açılıp şıklet-i hevā gitdi

4 Müzevvirān n'ola sedd etse bāb-ı tezvîri
Verüldi fayşal-ı da'vā vü müdde'ā gitdi

5 Nedür tereddüd ü bî-cā o fikr-i dūr-ā-dūr
Dükendi nāziş-i agyār ü dilrübā gitdi

6 Hemān tedārük-i esbāb-ı 'işret eyleyelüm
Bahār-ı nev erişüp şiddet-i şitā gitdi

7 Bilinmedi hele kadri hazef kadar Vālī
Bu bey'-gehde o dūr hayf bî-bahā gitdi

CCCLXXXIX³⁸⁹

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Oldukda fikr-i tal'atnuñ dil güzzer-gehi
Tābende etdi şan meh-i Ken'ān bün-i çehi

2 Dünyāyı yerse de yine هل من مزيد 'dür
Mümkin mi mi'de-sîr ola merdān-ı müştehi

³⁸⁸ T₁ 107b, H 71b, B 107b, T₂ 93b, A 78b, M 58a.

5: T₁ -.

³⁸⁹ T₁ 48a, H 73b, B 113b, A 74bh, M 61a.

2a " Hel min mezîd " (Daha var mı?) 50 (Kaf) 30.

- 3 Aşlında cezb-i 'aşkda te'sir olmasa
Āgūş-ı vaşla çekmez idi kehrübā kehi
- 4 Şad-güne şekle girse de ğilān-ı deşt-i mekr
İdlāle çāre-yāb olamaz merd-i āgehi
- 5 Kesb-i neşāt n'eyle olur kaşd olunsa da
Mīnā-yı şevk hālī vü cām-ı şarab tehī
- 6 Kırılmış umūr-ı kevn ü fesāduñ niżāmına
Sultān-ı lā-yezāl bu jengārī har-gehi
- 7 Kem tahtasını mey-kedenüñ rind-i hoş-meniş
Kim itse müjde-gānī verür mesned-i şehi
- 8 Çokdur velī merāşıd-ı zāhirde ihtilāf
Ammā olur neticesi bir yere müntehi
- 9 Tefhīm-i müdde'ā olunur bī-başirete
Mümkinse 'ārif etmege eşkale āngehi
- 10 Zā'il olur mı lekke-i aşlısı Vāliyā
Berrāk ederse hūr ne kadar çehre-i mehi

CCCXC³⁹⁰

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

1Küy-ı dildāra giden peyk meger gelmedi mi
Dahı dil-hastalara şāfi haber gelmedi mi

6b jengārī: jengār B., zengār T₁.

7b müjde-gānī: müjde-gāne: A.

9: A -.

³⁹⁰ T₁ 49b, H 69a, B 103b, T₂ 87b, A 74a, M 56b.

- 2 Haber alsak nicedür şafvet-i ruhsârından
‘Aceb âyine-i rüyına keder gelmedi mi
- 3 Luţfına ermedüğüm kendü kuşurumdandır
Nice kez yanuma ol nür-ı başar gelmedi mi
- 4 Saña mı kaldı cihânüñ bed ü nîkin temyîz
‘Âleme sen gibi bir ehl-i nazar gelmedi mi
- 5 Kuruşun pâyı rakıbüñ tabanı dağlansun
Kâdemîn başduğı dem bezme hatar gelmedi mi
- 6 Ne bu da‘vâ-yı teferrüd ne bu gavgâ-yı hüner
Bu hüner-gâha meger ehl-i hüner gelmedi mi
- 7 Vâlî eşnâ-yı tarîkıñda uzatduñ mekşî
Vaţan-ı aşlıye hengâm-ı sefer gelmedi mi

CCCXCI³⁹¹

Mefâ‘ilün / fe‘ilatün/ mefa‘ilün / fe‘ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Cihân-ı pür-kederüñ ibtilâsı eksük mi
Ğam-ı maşârif-i şayf u şitâsı eksük mi
- 2 Ezâ-yı tüzeye her demde bir bahâne arar
Dil-i şikesteğe yârüñ cefâsı eksük mi

5b hatar: zarar H.

6b meger: dahı T₂.

7a tarîkıñda: tarîkatda T₂.

³⁹¹ T₁ 54a, H 73a, B 109a, T₂ 96a, A 81a, M 59a.

- 3 Görüp refāh ile dūnyā-pereste reşk etme
Anuñ da lahza-be-lahza belāsı eksük mi
- 4 Gehī neseble gehī faẓl ile tefāhur eder
Raķīb-i bed-menişüñ kibriyāsı eksük mi
- 5 Hemān uşanmasun aḥbāb-ı tesliyyet-fermā
Dil-i ye'ıs ü ḥazīnüñ 'azāsı eksük mi
- 6 Ne derd olur ki aña çāre olmaya Vālī
Bu kār-ḥāne-i şun'uñ devāsı eksük mi

CCCXCII³⁹²

Mefā'ilün / fe'ilātün/ mefā'ilün / fe'ilün
+ - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 'Anā-yı fakr u fenā rāḥat-ı ğınā bir mi
Ma'aş-ı teng ile taḥşil-i kīmiyā bir mi
- 2 Te'emmül eyle hemān ḥilḳat-ı enāmilden
Bu 'iş-gāhda aḥvāl-i hep verā bir mi
- 3 Gerek ki fehm ola ḳadri nefis ü erzānuñ
Bahāda atlas ü kirbās-i kem-bahā bir mi
- 4 Bu kār-ḥānede miḳdārı herkesüñ ma'lüm
Şerefle rütbe-i 'ayyaş ü pār-sā bir mi
- 5 Tefāvüt üzredür aḥvāl-i 'ālem-i fāni
Ḥuzūr-ı ḥātır-ı āzād ü mübtelā bir mi
- 6 Ğarīb ü ḥasta vü bī-hem-dem ü devā nā-yāb
Ne güne tesliye bulsun gönül belā bir mi

5a aḥbāb-ı: esbāb-ı T₁.

6a derd olur: derddür H,A.

³⁹² T₁ 51a, H 69b, B 104b, T₂ 89a, A 75a, M 57a.

2b. 3b T₁, B.

3b. 2b T₁, B.

5: H -,

7 Müsāvı ola mı Vālî karın-i bezmi ile
Marîz-i bister-i ğam rāhat-āşınā bir mi

CCCXCIII³⁹³

Mef'ulü / mefā'ülü / mefā'ülü / fe'ülün
-- + / + -- + / + -- + / + --

1 Gūşîş bu kadar hāsıl-ı dünyāya deger mi
'Ālem dedüġüñ nazra-i ednāya deger mi

2 Bazāra çıkardum deyü maġrūr bulunma
Bu emti'asın gör hele sevdāya deger mi

3 Tedbîr şanup eyledüġüñ kesb-i hevāyî
Bir dem çekilen rencîş-i hulyāya deger mi

4 Bir def'-i zarūret için ey merd-i tehî-dest
Ħasretle nazār semt-i ahîşşāya deger mi

5 İzhār-ı tefāhur yeter ey nev-heves-i cāh
Bu zinet ü fer zillet-i 'uqbāya deger mi

6 Ma'kul deyüp dutma şakın pend-i rakîbi
Kavl-i sefeh-i safsaşa aşfāya deger mi

7 Vālî bu keşafetle geçen 'ömr-i 'azîzüñ
Terk-i sefer-i kişver-i ma'nāya deger mi

³⁹³ T₁ 52b, H 72b, B 109a, T₂ 95b, A 80b, M 59a.

2: B-

2a maġrūr: maġrūrî T₂

2b Bir emti'asın: Bir emti'ayı A.

6a deyüp: şanup T₂.

CCCXCIV³⁹⁴

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 RengİN edüp tefekkür-i la'lün hayālūmi
Vaşf-ı cemālūñ etdi müzeyyen maqālūmi

2 ŞİrİN-mezağ-ı mİve-i cān olduğum bilür
Seyr eyleyen nezāket-i nāzük-nihālūmi

3 Etdüm benefşe-zār-ı hatuñ cilve-gāh-ı dil
Şaldum çemensitān-ı behište gazālūmi

4 Kurbıyyetüm ol āfete emr-i muḥāl iken
Şıdkumdan añlaram sebep-i ittişālūmi

5 Şad-şarşar-ı belāyı ḥavāle eder zamān
Cüz'ı nemāda görse nihāl-i kemālūmi

6 Biñ ṭālī'-i müsā'id ile kaşd ederse de
Bedr edemez sipihr-i siyeh-dil hilālūmi

7 Bir nüshayam ki ma'nī vü elfāzı mün'akıd
Fehm edemez zamānede herkes me'ālūmi

8 Zāhid ederdi dahle kaşem rinde Vāliyā
Görse şafā-yı keyf-i mey-i lā-yezālūmi

³⁹⁴ T₁ 52b, H 74b, B 112b, T₂ 89b, A 78ah, M 60b.
2a cān: nāz H.

CCCXCV³⁹⁵

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 + - + - / + + - - / + - + - / + + -

- 1 Şikeste-'ahd o meh-i şive-kāra erzānī
 Sebāt u şabr dil-i bī-ķarāra erzānī
- 2 Habişe hubs sezā berre lāyık aḥsendür
 Raķibe hulķ-ı bed ü ḥüsn yāra erzānī
- 3 Hemān rızāda buln rāh-ı Hāķ'da 'ārif iseñ
 Degül metā'-ı dü-kevn i'tibāra erzānī
- 4 Kānā'at ehline bir nān pāre kāfidür
 Mezaķ-ı ni'met-i elvān kibāra erzānī
- 5 Tefekkür eyle göñül müjde-i ķudümında
 Olur mı naķd-i ḥayātuñ nişāra erzānī
- 6 Yeter dūr-i suḥanı Vali eyledüñ itlāf
 Neden bu gevher ola intişāra erzānī

CCCXCVI³⁹⁶

Mef'ülü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
 - - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Açmış kabā-yı süsenī ey sim-ten seni
 Ebr-i siyehde mihr şanur her gören seni
- 2 Olsañ 'aceb mi velvele-āray-ı kā'ināt
 Etmış Hudā şehenşeh-i mülk-i fiten seni
- 3 Pervāzı 'ālī mişli bulunmaz perī iken
 Lāyık mı böyle rām ede her Ehremen seni

³⁹⁵ T₁ 53b, H 72a, B 108b, T₂ 94b, A 79b, M 58b.

1a Şikeste: Şikest T₂, B, H.

3a 'ārif: şādık T₂.

³⁹⁶ T₁ 47b, H 75b, B 113b, A 81ah, M 61a.

- 4 Bu cilve vü hrām u bu esbāb-ı hüsñ ile
Sermāye etse vechi var ehl-i suhan seni
- 5 'Arz-ı vidād ü cinsini ebnā-yı 'ālemüñ
Maşūduñ imtihān ise ger yoğla sen seni
- 6 Ey ğam ne deñlü olsa da mümted müfārağat
Ne sen beni ferāmuş edersin ne ben seni
- 7 Ta'lim-i vahdet etmek içün deşt deşt arar
Ey āhū-yı remide ğazāl-i huten seni
- 8 Cevher gibi 'azīmet-i 'izzetle ol 'azīz
Tezīle çekmesün ğatı ğayd-ı vağan seni
- 9 Sulğān-ı vağt olur ne ğadar olsa da ğazīn
Sarduğça ğahı sineye Vālī ğasan seni

CCCXCVII³⁹⁷

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fa'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Her mağlab-ı muğāl ile zār etmesün seni
Zarf-ı ğasedle sine-ğīğār etmesün seni
- 2 Verme ğalel dile marāz-ı ğulyā ile
Eğkār-ı ğām ile ğile-dār etmesün seni
- 3 Her bü'l -hevesle eyleme üns ü mücāsenet
ğıfz eyle ğadr-i 'ışmeti ğār etmesün seni

4: 8 H.

5: 4 H.

6: 5 H.

7: H.

8: 6 H.

³⁹⁷ T₁ 51a, H 70b, B 106a, T₂ 91b, A 76b, M 67b.

2: 3 H.

2a ğalel dile: dile ğalel H.

3: 2 H.

- 4 Nās içre bed-zebānluđı görme revā şakın
İzrār ile nümüne-i mār etmesün seni
- 5 Miķdaruñ añlamaz degülüz ey rakīb-i dün
Silk-i ḥasīde çok da şümār etmesün seni
- 6 Her kānda böyle gevher-i pāk eylemez zühür
Bil ķadr-i ḥüsni herkese yār etmesün seni
- 7 Bakma nukūş-ı kevne çü atfāl-i bi-ḥired
Vālī rađīb-i nakş u nigār etmesün seni

CCCXCVIII³⁹⁸

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
++-- / ++-- / ++-- / ++-

- 1 Etme leb-rīz-i sitem ḥātır-ı bi-kīneleri
Ḳoma pūr-gerd-i keder ḥāne-i āyīneleri
- 2 Vaşf-ı dendān ü lebin eyleyen erbāb-ı dilüñ
Oldı şandūka-i pūr-la'l ü güher sīneleri
- 3 Ḳal'a-i vaşlını teshīr eden lāzımdur
Şeh-i zī-ḥāl gibi şarf ede gencīneleri
- 4 Yine pervāzdadur meyl-i tıyūr-ı vaḥşī
Olsa da gerçi ķafes içre füzün çīneleri
- 5 Ruķabādan birini şan'at ile söyletsek
Ḳhaber aldūķ ne imiş şoḫbet-i dūşīneleri

5b ḥasīde: ḥasebde H.

³⁹⁸ T₁ 114a, H 73a, B 114a, A 73ah M 61b.

3a vaşlını: vuslatı B.

6 Mekr-i ağıyardan ey meh katı bî-bâk olma
Gâhice yâda getür vaq‘a-i dirîneleri

7 Neş‘e-i gayr ile şeb-hâ-yı digerden Vâlî
N’ola mümtâz ederse şeb-i âzîneleri

CCCXCIX³⁹⁹

Fa‘ilatün / fa‘ilatün / fa‘ilatün / fa‘ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Vakf-ı âzar etdi gönlüm merdüm-azârûñ biri
Zulmüne vermiş teraqqî şimdi gaddârûñ biri

2 Dil o virân-ter degül kim bir dahı ma‘mür ola
Sa‘y-ı ta‘mîr eylese ger künde mi‘mârûñ biri

3 Şayd-ı murğ-ı vuşlata biñ fikr-i fâsid eylerüz
Eylemez hergiz işâbet lik efkârûñ biri

4 Şehriyâr-ı mülk-i hüsn olmuş işitdük görmedük
Gül-neseb Yusuf-necâbet ma‘delet-kârûñ biri

5 Resmdür ahlâkı ibkâ eylemek icrâsını
Vaz‘-ı kânün eylese ‘aşrında hunkârûñ biri

6 Mîhr ümmîd mümteni‘dür bî-vefâ cânânedan
Mihribân olmaz ezelden pek de dildârûñ biri

7 Koymadı nür-ı tecellâ-yı cemâli gayra tâb
Yağdı ser-vaqt-i derûnum şu‘le-i ruhsârûñ biri

8 Vâliya vaz‘ı çekilmez hazm olunmaz vâdisi
Tâzece cânmış o gaddâre heves-kârûñ biri

7a Neş‘e-i: Neş‘et-i T₁.

³⁹⁹ T₁ 51b, H 71a, B 107b, T₂ 93a, A 78a, M 58a.

6b ezelden: ezelde B, H, T₁.

CD⁴⁰⁰

Mef'ülü / fa'ilätü / mefa'ilü / fa'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

1 İbn-i 'Azîz 'âciz efendi 'azîz-i vaqt
 Erşed-i pîr hazret-i Baba-yı Ermevî

2 Hem nür-bahş-ı çeşm-i cihân-bîn-i ehl-i Hâk
 Hem zübde-i hulâşa-i pîrân-ı gebrevî

3 Etmiş çü nakş-bend-i kazâ zât-ı pâkini
 Hilm ü sehâ vü zühd ile babası pey-revî

4 Neşr-i dür-i haqâ'ik edince göreydi ger
 Tahsîn ederdî şâhib-i irşad-ı Konevî

5 Zâtın mu'ammer ede Hudâ tâ ki gösterür
 Şadr-ı felekde bedr-i tamâm-ı meh-i nevi

CDI⁴⁰¹

Mef'ülü / fa'ilätü / mefa'ilü / fa'ilün
 -- + / - + - + / + - - + / - + -

1 Olma firîb-i hürde-i esbâb-ı dünyevî
 Cidd et ta'ayyüş eylemege zuhr-ı uhrevî

2 Mekk-i rakîbden hazer et olma bî-haber
 Râhat koyar mı reh-zen-i bî-rahm reh-revî

⁴⁰⁰ T₁ -, H 76a, B 110a, T₂ 97b, A 81b, M 59a.

3b zühd ile babası: zühdde âbâsı T₂., zühd ile âbâsı H.

⁴⁰¹ T₁ 53a, H 76a, B 109b, T₂ 96a, A 81a, M 59a.

- 3 Vermez şeref edāniye da'vā-yı kâzibî
Zî-hāl olup giyerse de dîhîm-i Husrevî
- 4 Zevk-ı vişālin etmege takrîre yok mecāl
Ta'bîre kâbil olmaz imiş emr-i ma'nevî
- 5 Olmaz gibi marîz-ı ğam-ı hecre kâr-ger
Esse nesîm yerine enfās-ı 'İsevî
- 6 Bülbül muhibb-i Gülşenî gül rind-i hırka-puş
Gülşen semā'-hānesidür gonca Mevlevî
- 7 Çespān gelür hele kad-i ma'nāya Vāliyā
Lafz-ı girān-ı Türki'den elfāz-ı Pehlevî

CDII⁴⁰²

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
-- + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 Sensin esîr-i çeşm-i füsün-kâr eden bizi
Dil-bend-i kayd-ı rişte-i enzâr eden bizi
- 2 Vermiş hırām-ı şūhuña temkîn ü şiveyi
Deşt-i fenāda bîhüde reftâr eden bizi
- 3 Hep bādî aşinā-nigeh-i evvelîn idi
Rüsvāyî-i dü-kevne sezā-vār eden bizi
- 4 Çekmiş şebîh-i Kays-ı dil-efgār-ı rüzgār
Deyr-i hevāda şüret-i divār eden bizi
- 5 Bildük muhāl iken eser-i hulyā imiş
Gāhî metā'-ı vaşla harîdâr eden bizi

3: T₁ -.

5a hecre: 'aşka T₂.

⁴⁰² T₁ 49b, H 71a, B 104a, T₂ 92b, A 77b, M 56b.

6 Aþvâr-ı nâ-mûlayim-i ehl-i zamânedür
 Âvâre-gerd-i dâmen-i küh-sâr eden bizi

7 Şabr eyle Vâliyâ eşer-i bürd-bâr ile
 Âzâd eder bu derde giriftâr eden bizi

CDIII⁴⁰³

Mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

1 Beyân-ı vâkı' ile şerh edüp me'alümüzi
 O zâlîme götürür var mı 'arz-ı hâlümüzi

2 Henüz nev-ber-i ümmîdden arzûda iken
 Şikeste etdi felek bî-maḥal nihâlümüzi

3 Ser-i niyâzı gören zânü-yı nedâmetde
 Bilür ne rütbededür kâdr-i infi'alümüzi

4 Der-i Kerîm'edür ancak teveccüh-i ḥatîr
 Koyar mı gayret-i Ḥaḳ gayra ibtihâlümüzi

5 Olup taşavvur-ı âlây-ı Ḥaḳ'da pür-ḥayret
 Hevâ-yı bâḫla şarf etmezüz ḥayâlümüzi

6 İrâde-i ezeli eylese eger tevfiḳ
 Bir anda mümkün eder maḫlab-ı muḥâlümüzi

7 Zâmîr-i ḥâlidür ancak Ḥudâ'ya zâhirdür
 'Ubâda keşfe sezâ görmezüz kelâlümüzi

8 Bilür bu tekyede 'ârif mezâkıını Vâlî
 Rümüz-ı ḥâle muvâfiḳ görünse ḳâlümüzi

7a eşer-i: sebeb-i B, T₂, T₁.

⁴⁰³ T₁ 48b, H 68b, B 102b, T₂ 85b, A 73a, M 56a.

2a ümmîdden: ümmîdin A.

3b rütbededür: mertebedür T₂.

CCCCIV⁴⁰⁴

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün
+--- / +--- / +--- / +---

1 Ne bu āz u şama' kayd-ı nemā-yı hānümān tā key
Hümā-veş 'ālī-pervāz ol hevā-yı āşiyān tā key

2 Kemāl-i istikāmet def'-i sevdā-yı 'alāyıkdur
Dü-tā etmek kadüñ bu şıklet-i bār-ı girān tā key

3 Güzeşte 'avdet eyler mi te'essüfle nedür hāşıl
Bu feryād-ı 'abeş tā key bu bīhüde figān tā key

4 Nedür bilsek 'aceb bu ibtilā-yı fitnedden kaşduñ
Bilindi rütbe-i şabr u taḥammül imtiḥān tā key

5 Meger bilmez misin keyfiyyet-i hāl-i perişānı
Tecāhül tā-be-key ey āfet-i nā-mihribān tā key

6 Edeb hoşdur kabāḥat fehmi edüp bir kerre inşāf et
Hevā-yı 'iş u nüş-ı bāde vü fikr-i bütān tā key

7 Meded-karı bulañ Vali biraz āgāze göstereñ
Hamüş u ebkem olmak hāme-i nāzük-beyān tā key

⁴⁰⁴ T₁ 49a, H 68b, B 103a, T₂ 87a, A 73b, M 56a.

4a ibtilā-yı fitnedden: ibtilā vü fitnedden T₁.

6a edüp: olup T₂.

6a inşāf et: fikr eyle T₂.

4.2 Tahmīs-i Ğazel-i Dürri⁴⁰⁵

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
 - + - - / - + - - / - + - - / - + -

I

Bağ-ı 'ālemde gönül bir serv-i dil-cū kalmamış
 Ğonca şolmuş dide-i nerkisde uyku kalmamış
 Nağme-senc-i müdde'ā bir murğ-ı hoş-gū kalmamış
 Lāle-zār-ı maṭlabı sīr-āb eder cū kalmamış
 Rūd-ı himmetde nem-i şebnem kadar şu kalmamış

II

Tünd-i bād-ı āh ile pejmürde olmuş gülsitān
 'Andelīb-i hasta vü ser-geşte bī-nām u nişān
 Kāsīd olmuş revnağ-ı gülzār gitmiş bağ-bān
 Nev-bahār-ı dehrī ber-bād eylemiş bād-ı hazān
 Bülbül uçmuş güller akmış cūya şeb-bū kalmamış

III

Oldı hayrān-ı cemālūñ şüret-i Çin ü Çigil
 'Ālemi pür-hayret etse seyr-i rüyuñ gam degül
 Cāy-ı āsāyiş degüldür bu cihān-ı āb u gil
 Pāy-māl-i küştī-gīrān-ı gam olmuş ehl-i dil
 Nerre-şīrān-ı sehāda zūr-ı bāzū kalmamış

⁴⁰⁵ T₁ 53b, H 76b, B116a, T₂ 97b, A 81b, M 62a.

I1 Bāğ-ı 'ālemde: Bāğ-ı dehr içre T₂.

II5 cūya: cūy-ı T₁, H, B, A.

IV

İmtihān etdüñ yeter bu baht-ı nā-fercāmufı
 Bend eder gör nedāmet ākıbet Behrām'ufı
 Sa'y-i bātıldur çıkar başdan hayāl-i hāmufı
 Devşür ey şayyād-ı dil ālatufı boz dāmufı
 Şayd olur bu deşt-i vahşetde bir āhū kıalmamış

V

Var mı üstād-ı suhan bir 'andelīb-i hoş-nevā
 Çok zamān diflenmedi bir böyle şi'r-i dil-güşā
 Kıoy riyāyı sen de inşāf et bu nazma Vāliyā
 Tarh-ı Nābı'dür buña pey-revlük olmaz Dürriyā
 Pek zemīn-i tengdür cāy-ı tekāpū kıalmamıř

V1 nevā: edā H.

V3 Kıoy: Kıo T₁, H, B.

4.3 Müseddes-i Nāzım-ı Müşārü'n-ileyh ⁴⁰⁶

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
 ++-- / ++-- / ++-- / ++-

I

Gele ey dürr-i girān-māye-i baħr-ı behcet
 Gele ey ğonca-i nev-reste-i baġ-ı 'ışmet
 Gele ey pādıřeh-i hıttā-i nāz u nahvet
 Bu mıdur çar-ı vefā böyle olur mı ülfet
 BİNde birin diyemem sen de bir inřāf eyle
 Olma hamuş-ı ġazab luş ile bir kez söyle

II

Nice bir piş-rev-i zümre-i nādān olasın
 Nice bir zıb-dih-i meclis-i dūnān olasın
 Gül gibi niceye dek herkese handān olasın
 Vakt ola eyledüġüñ vaż'a peřimān olasın
 Yā mürüvvet mi edüp genc-i viřāle mebzül
 Olasın elsine-i nāsda bī-cā medhül

III

Saňa kaç kerre dedüm 'iřmetüñ iħrāz eyle
 Kendüñi fırka-i eclāfdan ifrāz eyle
 Böyle bir řā'ifeden sen seni mümtāz eyle
 Demedüm ġünde birin bul saňa hem-rāz eyle
 Yine meyl etmedesin esfel-i dūn-pāyelere
 Bir alay bī-ser ü sāmān-ı fūrū-māyelere

⁴⁰⁶ T₁ 53b, H 76b, B116b, T₂ 98b, A 82b, M 62b.

II1 nādān: dūnān T₂.

II2 dūnān: nādān T₂.

II4 peřimān: peřiřān H.

IV

Bir zamān bir har-ı lā-yefheme olduñ dem-sāz
 Beni bigāne edüp etdüñ anı maḥrem-i rāz
 Yine fehm eylemeyüp ḳadrüñi ol gūş-ı dırāz
 Eyledüñ nāza bedel kendüñe ızhār-ı niyāz
 Etdürüp devr-i mecālis seni teşhīr etdi
 Gezdürüp hāne-be-hāne ḳatı taḥkīr etdi

V

Ḳalmadı pīr ü cüvān ḥāşılı şehri vü garīb
 Ki varup girmeyesin hānesine bī-taḳrīb
 H^vān-ı vuşlatdan alup her biri bir güne naşīb
 Ceş-i haṭṭuñ edicek milket-i ḥüsnüñ taḥrīb
 Çekilüp her biri bir semt-i ferāğa gitdi
 Dediler kim bu oyunuñ da şaḳalı bitdi

VI

Ḳaşdum oldur ki varup herkese nāz etmeyesen
 Bir ḳadeḥ bāde için ğayra niyāz etmeyesen
 Der-i gencīne-i iḥsānuñı bāz etmeyesen
 Kendüñe elsine-i nāsı dırāz etmeyesen
 Bulduĝuñ sıfleye bī-bāk ḳafā-dār olma
 Nik-h^vāhuñ olana mücib-i āzār olma

VII

Half-ı va'd ile edüp günde hezārān-ı mān
 Bilmedük yine nedür etdüğüñ 'ahd ü peymān
 Dil-fırīb olduğını bilmişüz ey rüh-ı revān
 Etdüğüñ va'deye s̄abit olamazsın bir ān
 Meşrebüñ añlamışuz şıdķ-ı emānet yokdur
 Lık k̄azib olana çok da felāhat yokdur

VIII

Olma ol güne teşekki edeyüm h̄ıyufıdan
 Büy-ı nefrın alayum h̄aḫḫ-ı semen büyüñdan
 Görmeyem nūr-ı şafa āyine-i rüyufıdan
 Dermeyem bār-ı leḫāfet k̄ad-i dil-cüyufıdan
 Ya ne vār hasta dilüñ nuşhını ber-güş etseñ
 Güş-ı 'iz'āna dūr-i pendini mengüş etseñ

IX

Yeter ey şūh yeter 'işvede meşhūr olduñ
 'Āleme velvele şalduñ katı pūr-şūr olduñ
 Yeter āyine gibi herkese manzūr olduñ
 Saña dedükçe yeter h̄üsnüñe mağrūr olduñ
 Etdüğüñ ḫavra peşimān olup āh eyleyesin
 Āh ile āyine-i mihri siyāh eyleyesin

VIII1 edeyüm: edelüm T₁,H,B.

VIII5 etdük: eylesek T₁., etseñ H.

VIII6 etdük: eylesek T₁., etseñ H.

IX2 pūr-şūr: meşhūr T₁.

X

Kani zencir-i mahabbetdeki dil-dâdelerüñ
 Kani hâk-i rehüñe yüz süren üftâdelerüñ
 Kani cân naqdini şarf etmege âmâdelerüñ
 Kani dil-bendüñ olan nice fülân-zâdelerüñ
 Kadrini añlamaduñ cümle perişân oldı
 Dağılup her biri bir gence nigeñ-bân oldı

XI

Saña ey âfet-i cân kimseye yâr olma dedüm
 Herkesüñ hânesine varma kinâr olma dedüm
 Dâm-ı pür-mekrine gafletle şikâr olma dedüm
 Nice kez seng-zen-i şîşe-i 'âr olma dedüm
 Güş-zed olmaduñ aşfâd-ı tekâsül etdüñ
 Görelüm gayr-ı nedâmet yâ ne hâşıl etdüñ

XII

Ne kadar etmedesin hîle vü mekr ü âli
 Râhuña bezl-i hayâf etmede yok ihmâli
 Hâtırı olmasa hergiz elemüñden hâli
 Hâşelillâh ki ferâmüş ede mihrüñ Vâli
 Eskiden bâ'ış-i germiyyet-i bâzaruñdur
 Ne kadar kâsid olursañ da haridaruñdur

4.4. Mu‘ammālar

I ⁴⁰⁷

Be-nām-ı Vālî

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

Hasüduñ gend ü mekriyle sarayı oldu ber-geşte
 Hevā-yı bahtı döndi hānümānın verdi ber-bāda

II ⁴⁰⁸

Be-nām-ı Ḥasan

Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

Çıkarđı nām-ı hātır şöre-i ‘ālem olup Vālî
 Eger dildārdan ‘ömrinde bir kez rüy-dil görse

III ⁴⁰⁹

Be-nām-ı Ağa

Fe‘ilātün/ fe‘ilātün / fe‘ilün

+ + - - / + + - - / + + -

İki üç şerha görüp sīnemde
 Bildi kaşd-ı dilüm ol meh-pāre

⁴⁰⁷ T₁ 54b, H 78b, B118b, T₂ 101b, A 84a, M 63b.⁴⁰⁸ T₁ 54b, H 78b, B 118b, T₂ 101b, A 84b, M 63b.⁴⁰⁹ T₁ 54b, H 78b, B 118b, T₂ 101b, A 84b, M 63b.

IV⁴¹⁰

Be-nām-ı Vālī

Mefā'ilün / fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

Yine şikāyet-i dil-süzüm eylerem ızhār
 Küşāde olsa baña muttaşıl der-i vuşlat

V⁴¹¹

Be-nām-ı İbrāhim

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün
 +++- / +++- / +++- / +++-

Düşdiler pışine bir bir ederek hile vü al
 'Ākıbet etdiler ol mähı perişān-aḥvāl

VI⁴¹²

Be-nām-ı Ağa

Fe'ilatün / mefā'ilün / fe'ilün
 +++- / +-+- / +++-

İki servi bulup miyānında
 Lāne-sāz oldu bülbül-i şeydā

⁴¹⁰ T₁ 54b, H 78b, B 118b, T₂ 101b, A 84b, M 63b.

a -süzüm eylerem: -süz eder idüm T₁., -süzüm ederdüm H.

⁴¹¹ T₁ 54b, H 78b, B 118b, T₂ 101b, A 84b, M 63b.

⁴¹² T₁ 54b, H 78b, B 118b, T₂ 102a, A 84b, M 63b.

VII⁴¹³

Be-nām-ı Bilāk {?}

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ülü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

Āgüş-ı vaşla çekmese ol serv-kāmeti
 Bulmaz netice bu dil-i ser-geşte rāhatı

VIII⁴¹⁴

Be-nām-ı 'Ömer

Mef'ülü / mefa'ülü / mefa'ülü / fe'ulün
 --+ / +--+ / +--+ / +--

Ruḥ-süde olup duḥter-i rez pāy-ı nigāra
 Tāc-ı zer ile cilve-ger oldu nazarında

IX⁴¹⁵

Be-nām-ı Ḥāmī

Mefa'ülün / mefa'ülün / mefa'ülün / mefa'ülün
 +--- / +--- / +--- / +---

Tehī sāgar gibi ḳalmışdı Vālī dil bu meclisde
 Ruḥ-ı yāra muḳārin oldu buldı yine keyfiyyet

⁴¹³ T₁ 54b, H 78b, B 119a, T₂ 102a, A 84b, M 63b.

⁴¹⁴ T₁ 55a, H 78b, B 119a, T₂ 102a, A 84b, M 63b.

VIIIb nazarında: nazarumda H.

⁴¹⁵ T₁ 55a, H 78b, B 119a, T₂ 102a, A 85a, M 63b.

X⁴¹⁶

Be-nām-ı Āgāh

Fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün

++-- / +-+- / ++-

Göricek āhumı dedi yārān
Yine bir nīm-kāse var bunda

XI⁴¹⁷

Be-nām-ı İmām

Fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün

++-- / +-+- / ++-

Meded ey şūh kalb-i rencūra
Yā devā eyle yā ferāgat [kı1]

XII⁴¹⁸

Be-nām-ı Āgāh

Fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün

++-- / +-+- / ++-

Pāy-ı maqşudı etdüñ işkeste
Bāri bir laḫza da devāsın gör

⁴¹⁶ T₁ 55a, H 78b, B 119a, T₂ 102a, A 85a, M 63b.

⁴¹⁷ T₁ 55a, H 79a, B 119a, T₂ 102b, A 85a, M 63b.

⁴¹⁸ T₁ 55a, H 79a, B 119a, T₂ 102., A 85a, M 63b.

XIIa maqşudı: maqşud T₁.

XIIa etdüñ: etdi T₁, H, B, A.

XIII⁴¹⁹

Be-nām-ı İmām

Mef'ülü / fā'ilātü / mefā'ilü / fā'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

Bir şorma ile la'l-i lebinden ol āfetüñ
 Buldum 'ilācını dil-i rencür u hastanüñ

XIV⁴²⁰

Be-nām-ı Bekr

Mefā'ilün / fe'ilātün / mefā'ilün / fe'ilün
 +-+- / +++- / +-+- / +++-

Ġamı gönül eger eylerse kendüden zā'il
 Bulur murādını maqşūdına olur vāşıl

⁴¹⁹ T₁ 55a, H 79a, B 119a, T₂ 102b, A 85a, M 63b.

⁴²⁰ T₁ 55a, H 79a, B 119b, T₂ 102b, A 85a, M 63b.

4.5.Rübā'iler

I ⁴²¹

Ahreb

Bir şüh-ı hezār-āşinādan feryād
 Bir āfet-i bī-mihr ü vefādan feryād
 Ne adrini añlar ne ne bilür adrüñi
 Bir dürr-i yetim-i bī-bahādan feryād

II ⁴²²

Ahreb

Ey gül anı evvelki o ra'nālūlar
 almadı hezārında da şeydālūlar
 H'ār etdi seni 'azız iken 'alemde
 Bu perde-der-i 'işmet ü rüsvālūlar

III ⁴²³

Ahreb

Bu bāgda bir lāle-'izārum yodur
 Bu dār-ı fenāda am-üsārum yodur
 Gāhice müvāsāt u nüvāzişler edüp
 Hāl-i dilümi sorar nigārum yodur

⁴²¹ T₁ 56a, H 79b, B 120a, A 86a, M 64a.

⁴²² T₁ 55b, H 80a, B 121a, A 88a, M 64b.

II4 Bu: Bir B.

⁴²³ T₁ 55b, H 80a, B 121a, A 87b, M 64b.

IV⁴²⁴
Ahreb

Beñzer ki o hūnī yine an etmiřdūr
Gözden ruh-ı alını nihān etmiřdūr
Ol eşm-i siyeh o anlı zālīm şimdi
Valī seni rūsvā-yı cihān etmiřdūr

V⁴²⁵
Ahreb

Vālī ki muım-i gūře-i ‘uzletdūr
Āzāde-i bī-hired-i fāriĝ-i vuşlatdur
Minnēt-keş-i nev-bahār-ı ‘işret olmaz
Bir dil ki hezār-ı gülřen-i miřnetdūr

VI⁴²⁶
Ahreb

Her gördüğümüz kāküle bend olmadayuz
Bir laħzada biñ kez gile-mend olmadayuz
Ālām-ı hayāl ü dāne-i hāli ile
Nār-ı ĝama şasretle pesend olmadayuz

VII⁴²⁷
Ahreb

Bir laħza ki ol řūhı der-āĝuř ederüz
Biñ güne ĝam-ı dehri ferāmüř ederüz
Geldükçe dile hayāl-i la‘l-i nābı
Güyā ki şad-mey-kedede mey-nüş ederüz

⁴²⁴ T₁ 55b, H 79b, B 120a, T₂ 100b, A 85b, M 64a.

⁴²⁵ T₁ 55b, H 79b, B 121b, T₂ 101a, A 86a, M 64b.

⁴²⁶ T₁ 55b, H 79a, B 119b, T₂ 100b, A 85b, M 64a.

⁴²⁷ T₁ 55a, H 79b, B 120b, A 87b, M 64b.

VIII⁴²⁸
Ahreb

Hâtır-şikenümde ger olaydı inşâf
Olmazdı bu güne hem-nişîn-i eclâf
Nakdîne-i 'ışmetin ederdî ihrâz
Erzân edüp etmez idi böyle itlâf

IX⁴²⁹
Ahreb

Āşâr-ı gümüm nâ-bedîd olsa gerek
Eyyâm-ı nuhûsât sa'îd olsa gerek
Nîk ü bed-i devrânı ferâmûş ederüz
Her şeb şeb-i Kâdr rûz-ı 'îd olsa gerek

X⁴³⁰
Ahreb

Bigâne-i esrâr ile da'vâ müşkil
Nâdâna mûmâşât ü mûdârâ müşkil
Ehven degül inkişâf-ı remz-i tevhid
Elfâz-ı 'akîd-i derk-i ma'nâ müşkil

⁴²⁸ T₁ 56a, H 79b, B 120a, T₂ 101b, A 86b, M 64a.

⁴²⁹ T₁ 55b, H 79a, B 119b, T₂ 100b, A 85b, M 64a.

IX1 gerek: eger H.

IX2 gerek: eger H.

IX4 gerek: eger H.

⁴³⁰ T₁ 55b, H 80a, B 121a, A 88a, M 64b.

X3 remz-i tevhid: sırr-ı vahdet H.

XI⁴³¹
Ahreb

Geh 'aşkda Ferhād ile hem-kış benem
Mecnūn gibi geh melāmet-endiş benem
الجنس مع الجنس kelām-ı hāḳ ise
Ma'lūm ki dīvānelere h'ış benem

XII⁴³²
Ahreb

Sevdā-ger-i çārsūy-ı hicrān oldum
Mecmu'a-i dil gibi perişān oldum
Düşümde pālās rindi destümde gedü
Deryūze-ger-i gūşe-i cānān oldum

XIII⁴³³
Ahreb

Günden güne reşk-i āfitāb olmasın
Mergüb-ı nigāh-ı şeyh ü şāb olmasın
Ḥayfā ki edüp Vālī-i zārī mahzūn
Gayrılara zīb-i cāme-h'āb olmasın

⁴³¹ T₁ 55b, H 79b, B 120a, T₂ 101a, A 86a, M 64a.

XI3 " El-cins ma'al cins " (Cins cins ile).

⁴³² H 79b, A 886b.

⁴³³ T₁ 55a, H 79b, B 120b, A 87b, M 64a.

XIII3 mahzūn: maḥrūm H.

XIII4 Gayrılara: Gayrılarla H.

XIV⁴³⁴

Ahreb

Şimden gerü şarf-ı nigeh etmem Vālī
 O ğonca-i nāza etse 'ālem taḥsīn
 Bir ğülşene bülbulüz ki şimdi anda
 Hürşid ğül-i Ca'ferī'dür meh nesrīn

XV⁴³⁵

Ahreb

Vālī nice bir nāle vü āh eylersin
 Sermāye-i rāḫatı tebāh eylersin
 Bilmem neye heves ile olup bigāne
 Deryā-yı taḫayyürde şināh eylersin

XVI⁴³⁶

Ahreb

Aḫmed bu şikeste-ḫāṫıra raḫm eyle
 Koy devlet-i ḫüsnüñde biraz şād olsun
 Nev-empti'a-i mihr-i ğirān-ḫadrüñle
 Virāne derūnum Aḫmed-ābād olsun

⁴³⁴ T₁ 55a, H 79a, B 119b, T₂ 100b, A 85b, M 64a.

⁴³⁵ T₁ 55a, H 79b, B 120b, T₂ 101a, A 87b, M 64b.

⁴³⁶ H 79b, B 120a, T₂ 101a, A 86a, M 64a.

XVII⁴³⁷
Ahreb

Bir âfet-i Hâşimî'ye oldum meftûn
Gisûları dâm-ı 'aql-ı şad-Eflâţun
İsmin diyemem velik bil vaşfindan
Zerrin dü-hilâli nerkisi sünbül-gün

XVIII⁴³⁸
Ahreb

Halvet-geh-i ünse mahrem olmak kanda
Ol gonca-i nâza hem-dem olmak kanda
Mâdâm o hercâyîye mâ'ildür dil
Sen kanda Vâli bî-ğam olmak kanda

XIX⁴³⁹
Ahreb

Kendüñ gibi bir şüh ki zâr etdi seni
Hayfâ gül-i ter iken hezâr etdi seni
Kuşı kuş ile şayda tarâşudlar eder
Âhır bu bahâneyle şikâr etdi seni

XX⁴⁴⁰
Ahreb

Ey mahzen-i sırr-ı 'âlem-i lâhütî
V'ey vakıf-ı ahvâl-i çeh-i Hârütî
Bir kâha ki kehrübâlık etse mihrüñ
Bir pâyeye eder mu'âric-i nâsütî

⁴³⁷ T₁ 55a, B 121a, M 64b.

⁴³⁸ T₁ 55b, H 79a, B 119b, T₂ 100b, A 85b, M 64a.

⁴³⁹ T₁ 55b, H 80a, B 121a, A 88a, M 64b.

XIX2 Hayfâ gül-i ter iken: Gül-gonca iken hayf H.

⁴⁴⁰ H 79b, A 86b.

4.6. Tarihler

I ⁴⁴¹

Tārīh-i Velādet

Fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilatün / fe'ilün

++-- / ++-- / ++-- / ++-

1 Mürşid-i vaqt 'aziz-zāde raḥīm-i fuḳarā
Zühd ü taḳvāda olup ḥazret-i baba-yı zamān

2 Düşmen-i buhl ü ḥased bār-ı sehā vü in'ām
Ḥüsn-i ahlāk ile yek-tā vü 'adimü'l-aḳrān

3 H'āce-gān mu'cizi olsa n'ola ol zāt-ı şerif
Ma'rifet menba'idur mazhar-ı 'ilm ü 'irfān

4 Etdi iḥsān aña bir ḥayr-ı halef ḥazret-i Ḥaḳḳ
Kerem ü luḳf u 'aḫyāsına gördi şayān

5 Tūl-ı 'ömr ile duta sinn-i ḫab'ide ḳarār
Erşed-i āl-i 'Aziz eyleye anı Yezdān

6 Ola ābā-i kirāmı gibi meşhūr-ı enām
Aḫter-i ḫālī'i günden güne ola tābān

7 'İzz ü iḳbal ü refāh ile geçe evḳatı
Tā ki devr etmededür çarḫ-ı sipihr-i devrān

8 Sāl-i mevlūdına tārīh murād eyler iken
Nice ḫab' ehli aḫubbā vü nice nādire-dān

9 Geldi bir pır dedi Vālī budur tārīhi
Nā'il-i 'izzet ü iḥsān ola 'Abdu'r-Raḫman
(1132) نال عزت و احسان اوله عبد الرحمن

⁴⁴¹ T₁ 56a, B 121b, M 64b.

II⁴⁴²

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
 +- - / +- - / +- - / +- -

1 Eyledi nā'il-i luṭf u kerem iḥsāmī İllāh
 Muṣṭafā 'abdına bir ḥayr-ı ḥalef verdi

2 Basıcaḳ mehd-i vücūda ḳadem-i iḳbālın
 Ḳodılar nām-ı kirāmısın anuñ 'Abdullāh

3 Çeşm-i cān-ı pederi rūşen ola zātı ile
 Tūl-i 'ömr ile mu'ammer ede anı Allāh

4 Vere zātına baḳā ḥazret-i Vehhāb ü Kerīm
 Nitekim devrdedür rūz u şeb mihr ile māh

5 Vāliyā ben dahı zevḳ ile dedüm tārīhin
 Muṣṭafā rāhatına ola sebeb 'Abdullāh
 (1141) مصطفى واحتنه سبب اوله عبدالله

III⁴⁴³

Tārīh-i vefāt-ı Āgāh Efendi-i Semerkandī-i Āmidī-i Raḥmetullāh

Fe'ilātün/ fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün
 +- - / +- - / +- - / +- -

1 Göriceḳ ḥālī mekānın bu fenā bezmünde
 Hüzn ü endüh ile dil eyler iken girye vü ah

2 Verdi bu mışra'-ı tārīh ile ḥatīf ḥaberin
 Girdi dār-ı İrem'e 'ārif-i bi'llāh Āgāh
 (1141) كيردى دار ارمه عارف بالله گاه

⁴⁴² T₁ 56a, B 122a, A 85bñ, M 65a.

⁴⁴³ T₁ 56b, H 78a, B 122a, T₂ 100a, A 86ah, M 65a.

(Başlık): Tārīh-i vefāt-ı merḥūm Dervīş Āgāh T₂., Tārīh-i vefāt-ı Dervīş Āgāh
 T₁., B-.

2b dār-ı: rāh-ı H.

IV⁴⁴⁴

Fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilatün / fā'ilün
- + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 İbn-i Edhem Hâcî Seyyid Muştafâ şâhib-neseb
Cevher-i zâtîsi pinhân idi etdi aşikâr

2 Fî-sebîli'l-lâh geldi yâdına bir sa'y-ı hayr
K'ede ebnâ-yı sebîle rûz u şeb ni'met-nişâr

3 Kâsd-ı zuhr-ı âhîretle şarf-ı himmet eyleyüp
Yapdı bir nev-çeşme tarhı tâze âbı hoş-güvâr

4 Hîn-i bünyâdında Vâlî söyledüm târihini
Râh-ı Hâk' da koydı Hâcî Muştafâ bir yâdigâr
(1142) راه حفته قويدى حاجى مصطفى بريدادكار

V⁴⁴⁵

Târih-i berây-ı hâne-i Lebîb Efendi Şâ'ir (İşbu hâne h'âce Ahmed
maḥallesinde kâ'indür)

Mef'ulü / fā'ilatü / mefā'ilü / fā'ilün
- - + / - + - + / + - - + / - + -

1 Zîbende-kaşr-ı 'âlî vü kâşâne-i cedîd
Her güşesinde var nice zevk-ı şabâh-ı 'id

2 Bânîsi şüh-meşreb ü bünyâdı dil-güşâ
Gerd-i elem-i havâlî vü pîşinde nâ-bedîd

3 Güyâ nukûş-ı sakfı çemen-zâr-ı bağ-ı huld
Gül-mih-i tahta-i der ü revzen gül-i sefid

⁴⁴⁴ T₁ 56b, H 78a, B 122a, A 84ah, M 65a.

2b sebîle: şarîka A.

⁴⁴⁵ T₁ 56b, H 78a, B 122b, M 65a.

Târih-i berây-ı hâne-i Lebîb Efendi Şâ'ir: Târih-i Kaşr T₁.

2a meşreb: mülkrim H, T₁.

4 Vālī görüp du‘ā ile tārīhini dedi
 Yā Rab Lebīb’e eyle bu kāh-ı nevi sa‘īd
 (1147) یا رب لبیبه ایله بو کاخ نوی سعید

VI⁴⁴⁶

Mef‘ulü / fa‘ilatü / mefa‘ilü / fa‘ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Bir hoş-edā gelüp dedi tārīhini tamām
 Seyyid Muḥammed ola mükerrem bu kāhda
 (1146) سید محمد اوله مکرم بو کاخه

VII⁴⁴⁷

Mefa‘ilün / fe‘ilatün / mefa‘ilün / fe‘ilün
 +-+- / ++ -- / +--+ / ++-

1 Gelüp bir ehl-i suhan Vālī dedi tārīhin
 Ḥalīl’e ede mübārek bu cāyı Mevlā’sı
 (1146) خایله ایده مبارک بو جای مویسی

⁴⁴⁶ T₁ 56b, B 122b, M 65a.

⁴⁴⁷ B 122b, M 65a.

VIII⁴⁴⁸

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün

+ --- / + --- / + --- / + ---

1 Halıl-i şüh-meşreb dil-güşā mümtāz-ı yek-dāne
Keder verdi be-nām-ı haṭṭı mir'āt-ı dil ü cāna

2 Haṭ-ı nevdür kıyās etme 'izār-ı táb-nākinde
Husuf-ı cüz'idür kim 'arız olmuş mäh-ı tábāna

3 Sirişk-i çeşm-i efzün oldı 'uşşāk-ı dil-efgāruñ
Nişāndur gird-i mehde hāle olmağ cüş-ı bārānā

4 Biraz efsürdelendi 'arız-ı alı haṭ-ı nevle
Çemen-zār-ı ruḥı döndi hazān ermiş gülistāna

5 Tenezzül etmede germiyyet-i hüsn-i cihān-süzü
Meger mihr-i dirahşān eyledi taḥvıl Mīzān'a

6 Meşeldür Vālī derler her haṭuñ bir şānesi vardur
Sezādur bu haṭa etsem dil-i şad-çäkümi şāne

7 Gelüp bir ehl-i dil haṭṭı degüldür dedi tārīḥin
Çekildi 'anberīn perde harīm-i hüsn-i cānāna

⁴⁴⁸ B 123a, A 88ah, M 65b.

6b etsem dil-i şad-çäkümi: dil-i şad-çäkümi etsem T₁, H, B, T₂, A, M.

7a dedi tārīḥ: söyledi tārīḥ A.

(1136) چكلى عنبرين پرده حریم حسن جانانه

IX⁴⁴⁹

Tarih-i Haṭ

Mef'ulü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün

--+ / -+-+ / +--+ / -+-

1 Haṭ-ı nevüñ zühür u nümâsıyla Valiyâ
Şanma Halil gele ruh-ı al-i Muḥammed'e

2 Müşkîn-gışave çekdi ḥarım-i cemâline
Manzar bulunmaya deyü her dide-i bede

3 Göñlince vere h'âhişini ḥazret-i Hudâ
Nâ'il ola cihânda sürür-ı mü'ebbede

4 Çıkdi ser-i dil eyledi târihini beyân
Çok zîb verdi haṭı cemâl-i Muḥammed'e
(1148) چوق زيب ویردی خطی جمال محمدہ

⁴⁴⁹ H 78a,A 87ah.

X⁴⁵⁰

Tārīh-i vefat

Mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün / mefā'ılün

- 1 Vücūda geldi bir nev-reste tıfl-ı Hāşimī-siret
Temevvüc eyledükde kılzüm-i elḫāf u bahr-ı cūd
- 2 Sırıştı güyiyā nūr-ı leḫāfetle olur hem-ser
Nezāketde vücūd-ı nāzenini zāt-ı nāz-ālūd
- 3 Nazırūñ görmemişdür dideler bāzār-ı 'ālemde
'Acēb halk eylemiş anı Bedī'-i cümle-i mevcūd
- 4 Hüsünde hem leḫāfetde nezāketde necābetde
İkidür üçe çıkmaz Yūsuf ile ger ola ma'dūd
- 5 Tevellüd etdügi kāşāneden yümn-i kudüm ile
Güm oldı güft-güy-ı {bed} dahı nām-ı elem nā-būd
- 6 Sürür ile geçe eyyāmı hergiz görmeye gussa
Ola 'ömri dirāz u baḫtı 'ālī ahırī maḫmūd
- 7 Açıldı Muḫṫafā'nuñ dide-i h'ābı şafā ebed
Bedihi destine girdükde böyle gevher-i maḫsūd
- 8 Olur mı herkese iḫsān bu güne luḫf-ı Rabbanī
Gerekdür böyle dürri giyse zirā ḫālī'-i mes'ūd
- 9 Kudümün güş edüp Vālī dedi ānice tārīhin
Hüseyn'i etdi āl-i Muḫṫafā'nuñ aḫseni Ma'būd
(1135) حسینی ایندی ال مصطفائو احسنی محبوب

⁴⁵⁰ A 88a.

4.7. Müfredler

I⁴⁵¹

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

Gülşen o dem ki tu'me-i bād-ı hazān olur
 Bülbül o bezm-i dil-keşe mersiyye-h'ān olur

II⁴⁵²

Fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 ++-- / +-+- / ++-

Peyk-i āhum ne cüst ü çabükdür
 An-ı vāhidde āsümānı çalar

III⁴⁵³

Mef'ülü / fa'ilatü / mefa'ilü / fa'ilün
 --+ / -+-+ / +--+ / -+-

Gönderse de hediyyesini tācir-i zamān
 'Üdü duhanda қаһveyi fincānda gösterür

IV⁴⁵⁴

Mefa'ilün / fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilün
 +-+- / ++-- / +-+- / ++-

Zuhūr-ı haṭṭ-ı lebūñle görüñdi encāmuñ
 Senüñ de hayr ola ey māh-pāre aḳşāmuñ

⁴⁵¹ H 80a,A 86b.

⁴⁵² H 80a,A 86b.

⁴⁵³ H 80a,A 86bh.

a Gönderse: Gösterse A.

⁴⁵⁴ H 80a,A 86bh.

5. NETİCE

1. Bu çalışmamızda, ismi İstanbul edebî muhitlerinde pek duyulmamış, ancak Diyarbakır'ın eşrâfindan olan ve başarılı şiirler kaleme almış Valî Hasan Ağa'yı tanıtmaya ve eserini gün ışığına çıkarmaya çalıştık.

2. Şairin akrabalarından olan ve halen Diyarbakır'da bulunan Esmâ Ocak'ın elinde bulunan nüshayı ilim âlemine tanıttık.

3. Fehmi Ethem Karatay'ın hazırladığı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Kataloğu'nda Abdurrahman Valî'ye kayıtlı nüshanın Hasan Vâlî'ye ait olduğunu tespit ettik.

4. Valî'nin şiirlerinde, Sebki Hindî ve hikemî tarzın tesirini göstermeye ve bu tarzların temsilcileri arasında yer alabilecek hüviyette bir şair olduğunu belirtmeye çalıştık.

5. XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyıl başı Diyarbakır edebî muhitinde yer alan Âgâh, Ümnî, Hâmî, Lebîb ve Vâlî şairler arasındaki karşılıklı tesiri ortaya koymaya gayret ettik.

6. Sevgili tipini anlatırken önceden yapılmış tahlilî çalışmalardan farklı olarak bu tip hakkında rastgele seçilmiş beyitlerden hareketle küçük bir İstılâh sözlüğü hazırladık. Ancak maalesef ele aldığımız bütün kelimelerin ıstılâh mânâsını bulmak mümkün olmamıştır.

7. Yaptığımız bu çalışmadan yola çıkarak Vâlî'nin, Vasfî Mahir'in ikinci sınıf şairler arasında zikretmesine karşılık, kanatımızca edebiyatımızın zirve şahsiyetleri arasında olmasa bile, özellikle Dîvân'ından elde ettiğimiz bilgiler dahilinde, Klasik

Türk Edebiyatı'nın başarılı mümessilleri arasında zikredilebilecek bir istidâda sahip bulunduğunu söylememiz imkân dahilindedir.

	
<p>اوله تاباغ حقیقه نواخوان ثنا معترف بجزایه چون معجزه کویان ثنا طوطی طبعی ذوق شکرستان ثنا بوخسه مشکا که دوشسته دامان ثنا</p>	<p>ایله یازدلمی بلبلستان ثنا بن کیم وصفکه اظهار کالایم چوق زمان ایتدی نهانخانه آینه نشین همت لطف ازل ایله برچاره مکر</p>
<p>زلف اندیشه والی پریشان حاله ایله دست کرمک سلسله چنان ثنا</p>	
<p>برنقش و صور ایله بیت الصنم اسما ماهیتکی خلقه طور برمه بقم اسما موجود ایسه لیک وجودی عدم اسما مقدار تقاوتی کرک زیر ویم اسما مکثر که میل ایله چوقده قلم اسما ایجابیکه برخنده کور و جسمه اسما یر ایله دل ناسده نقش دریم اسما برد رایسه دیده تر کرچه یم اسما بینه او عذار کل باغ ارم اسما</p>	<p>یکرک ایله کور بلی هوسلا حرمه اسما رنکک اجقروبا آخری یابانه اتر لر بو نخل خیالک نه سنه رغبت ایدرن قانونده هم ربه کل کوجک و بزرک مقبول سخن قل دل اولدغن اکل آثار المهر تقدر و ارایسه دله ایت وقت ضرورتله مواسا نوازش بور و زشب اتلاف سرشکه طیانور هنکام هر مه بنی نوبلی ایتدی</p>
<p>نشر ایت که هر نظمکی عاملره والی آفاقه ضیا باش اوله نور قدم اسما</p>	
<p>آینه لطافت وجه حسن سراپا ایتدی بجایهانی بیت الحزن سراپا مانند زلف و کاکل اولمش شکر سراپا هیه نافه زار اولور دشته ختن سراپا وصح حسن خلقی اولد من سراپا ایتمش احاطه دهری چیشن فتن سراپا</p>	<p>آثار صنع حکمت اول بیتمن سراپا بر یوسف زمانه واله بولندم آنا پر بیج نمخت در دله رشته جان او غرر سه بوی خطی تغییر اید رهون بیکده برین کاهی ایتمکه یینه تهر فتزله طوطلدی عالم ایت اولد معدو</p>
<p>چیفدی ظنوره جل داع عم نهام</p>	

بیک کره خراب اولدق بیک کره شن اولدق

همیشه داغ غمدر گلشن دلده کل عاشق	هوای زلف خوباند و سر نده منبل عاشق
هر اسنان اولمز آبتبع جو درد لر بالرون	که دائم موجّه بحر فنار و ساحل عاشق
مه و خورشیده ده منتکش نور ضیا اولمز	دل پر سوزد پریوسته شمع محفل عاشق
شهبه غمزه ناز و وفا فل تشنه لب لورد	نم لطف و کرم بلز می چشم قائل عاشق

ره عشق و محبت سعی ایله قطع اوله مز والی
که سیر لامکان ایتمکدر اول منتر عاشق

مهر و وفاده ساده رخا تک نکوسی بوق	یوق قدر بتان سنکدک لک نیکو نسی بوق
چوقدرا کرجه شهر مزک ما هر و لری	امار سوم شیوه ده برفته جرسی بوق
کوردک بوکشنک نیجه زین شکوفه سن	اصلنده زکی واریده لیک بوسی بوق
ابدال ذوق خرقه یه چکش کبی سرین	خیلی دم اولد معرکه های هو بوق
بلم که نیله نسبت نشاط ایلسو کول	بر شوخ خوشخصالی و خوبرو بوق
بیک کره بهاری و عد مصار بولنسه کر	تفریح و انبساط دک آرزوسی بوق

والی ولات کشور حسنک نه حالی وار
احکامی جاری دبد به و طبل و کوسی بوق

دلدن کیدر کسافتی برمه جینه بوق	امعان ایله صنایع صنع افزینه بوق
اربابی ذلیل ایدر البته خلق بد	راحت و برز می از مه سو قوبه بوق
سالک سلوکی ایچره در قدم کرک	بالایه ترک میل نگاه ایت زینه بوق
رغبت ایدر می عاشق زارک نیازی نه	اولندخوا اولافت چشم و کینه بوق

نیک و بد زمانه دن اغماز عین ایدوب
والی کوکله جلوه ایدن ناز نینه بوق

کرچه تحصیصه سز ابرمه غماز بوق	لیک تحصیل زخی سعی و غماز بوق
قدر دلداره ندن مائل سمت نادان	هله وارد دریه جک شوخ دلار غماز بوق
ایده لی ترک سر کوبنی راحت بولدق	برالای بی سرو سامانل غوغا غماز بوق
لانه سز بلبله روندک بو فبا غننه	در دیله الفقه بر کوشه تنها غماز بوق
فتی الت ایتدی دل زاری غبار الام	دافع کرد کدر جام مصفا غماز بوق
بی مبالا ایدر زید ترز و عشرت	کس دن ذره قدر خشت غوغا غماز بوق

اوینمز والی همان ملک عرفانیده

هر روز سینه و ریه در دو صبح عید	زمینده قصر عالی و کاشانه جدید
کردالم حوالی و پیشنده نابدید	بانیسی شوح و مکرم و بیبارگی دکشا
کلیج نخسته در روزن کل سفید	کویانقوش سقغی چمنز باغ خلده
	والی کوروب دعا ایله تاریخی دیدی
	ماویب لاله بوکاخ نوی سعید
	برخوش ادا کلوب و کت تاریخی تمام
	سید محمد اوله مکرم بوکاخده
جره زایشلی خنیا ایدی تدا اشکار	این اده حاجی سید مصطفی صاحب
کابده انای بیله روز و شب نعت نثار	فی سبیل الله کلدی یادینه بر سعی خیر
یابدی برنوجشیه طرحتی از آبی خوشگوار	قصه زخر اخر له صرف هم المیوب
	حین نیارنده والی سنو یلدم تاریخی
	راه حقده قوریدی حاجی مصطفی یادگار
	۱۱۴۳
	تاریخ وفات دره ویش اگاه
هزن و اندوه بلبل اول المیز کین کرده	کویو چک خالی کمانن بو فایز مننده
	و بردی بو مصرعی ایغ ایله هاتق خیرین
	کوردی دارارمه عارف بالله اگاه
	۱۱۴۴

بگیرد بیست و نه آریاب تقایم عاقبتی است می جلم وله آنچه

بی بان بوری راه توکلده امید
قلع سقا فاعربی ست ره آنچه

دو روزی هر روزی نازه برزن ایستد	نفع روح ابندی سروس نفس طراره بند
اول سه ده گرفتار تا وی اندر روزی روزی	بی جای اهل دل لای کدر اندوخته در
نازه مغز و کلکمه سیرت شسته	سوی اخلاصه کیدر من برینسه نظیایلم
صانده اجلاس اندر بر تخت دیار ارض	ناتق و صلت ایچ عاقبت اوله منجیم
هدهر اساکر سه خاطر حصار اهنه	خارا قالمز خایس سوهان غدن چاره که
قالدی چهاره هفت زوری مرد افکنه	کستیر غنقه الت اولز بغلمز لب ایلم
اهل باطنه غبت ایلمی سماع و هوشنه	بر نور جلمه ایبر نایق عدوس ایستد
سینه	ماریاکوش کوشه در آریاب نظمی والیا
سینه	اشرب لبیم ایچ سوغده طاهی سینه

بی چشمه و عطا کورد بطاک ابر کمانه	هیوه ننه تاثیر وار اخلاصه حسنه
افزونتر اولور ننه می فصل حینت	امدیرسه بدک هظلی دار ایام عطنه
بر بر کل معنا دوزه دشار سخن	ماتله کفاره کرکه ویره رونور
هیوه نضرة شه ضایع اولور غیب کفنی	بر کیدر بی آنچه کوردیور هقیقنی بوقدر
کوردسه سزادر یا نا بونزه یا رسنه	سمع اینیکله روبرک ایدر دعوی تابسی
اولز صیبه او کندن صافه ای سوغ برنه	اغضاله هایسه نقی الفه دلانی

بر کره در آغوشه نصیب اولدی وین
قالدی نکه حسرتیم اول سیم برنه

اولیم بیله هوای دماغ سوتسه اولیم اسیر برت خود دیده و سرگشته

افکار فاسد الایر عطف تشابه دلا و دکانه اوز که بلاد ریای شیخ

بر شیخی والی الایر ایم ینہ دلپسند

منفورم اولسیری اگر ابتالی شیخ

رقیب بد کھردن داد و بی داد اونادان قدر خوردن آه و فریاد

کھی آلف صبر و گاه راحت بی اندر چ خردن داد و فریاد

بجا جوری نکاهی غرور ایار اوشوخ کج نظردن داد و فریاد

کھی افکار غمزی که تفافل هجوم سوز سردن داد و فریاد

بلبلر قض و سبطی است حقد ندرن البر سردن داد و فریاد

کیم نیت ابر و منع و عطای آیدن حکم قدردن داد و فریاد

اولوری والی زانک بر نفس هیچ

بو بزم بر کدردن داد و فریاد

تار و خمر جلوه گاه اولی غلام و جود دلخام اوزرم اولماری بر دم دم و جود

الهام شیخ اولمخی قبل وقال الیه مکتوف اولور مسئله بهم و جود

بجز

پاندره پاشا شمس نظام با کین بر کد را

از به شوق ساحتی میسر کرده
 امواج ذوق جبهه پیکانه کرده
 کم خیا کرده بولور دلد و کمانی
 کنجک ظهوری اکثری و بر آرزو
 افشای ذات ایلیم بولنور قصده
 تحصیل کام و ارا بسه بر دانه کرده
 عشاق سخنت می بله نبت اولدیکه
 سمت ملاکیت نه جانانه کرده
 کورک ریبی تازه بنمزدن و کلنج
 اینجی مهار تا کین فسانه کرده

الدکه والی شمس در ص خلوص افقاره
 جزوی و فابولنسه ده بیگانه کرده

بیم قصه خاطر افکار غم نذر
 هم بطریق علمت بیچاره غم نذر
 صدق و سداد ایکن رده خط نذر
 بجا خوشتم موجب آزار غم نذر
 یوق بر معارفه بله مالدر
 اوله و ق اگر چه ناجر بند کین
 اکلنکه بله امتنعه بار غم نذر
 اوضاع روزگار تعب نخب جان
 اعداد وجه نکت نکون غم نذر

اطلاقی نایبند ایله ایتمه مجتبی
 دشتکانه زنی ایله کاهی نو آفرین
 لطفه طفره بولور وی گروه ده
 کورده کجک غم و آزار یاره
 مدح بنانده ای ل فرزند خای
 لایق دکل علاقه سوره قرین سکا
 فرضا بی ایسه ده که خشم و کین سکا
 بوجیه او لسه حصین سکا
 ای خاطر ملازه و صد آفرین سکا
 سمع خیال یازده و فکر زین سکا

انجالی و آلی غزل و فرغت گلیدر

ایسکجه یانی حکم ایله زیر تکین سکا

ایدیجک حاج زری چون کل رعنا صیبا
 نیوی لم غمی بر خطه ده ایله زری
 یسه و چه خوش اولور صحتی تعلت
 چیلی توبه اریه صفت و چشتدن
 کامران ایله ایدی برکسه حساب
 دوزخه ایدر است اقدار
 دل زندانی ایدر طبل شید ا صیبا
 اتفاق ایقینه اگر ساعه و صیبا
 قدر اولسه که کس اولور اعلی صیبا
 سر محمدن ایدیجک عوض بخلا صیبا
 یار و کتار و مهار و شب تنها صیبا
 شوق و شنگ اولسه فایده لعل صیبا